

11896

1800

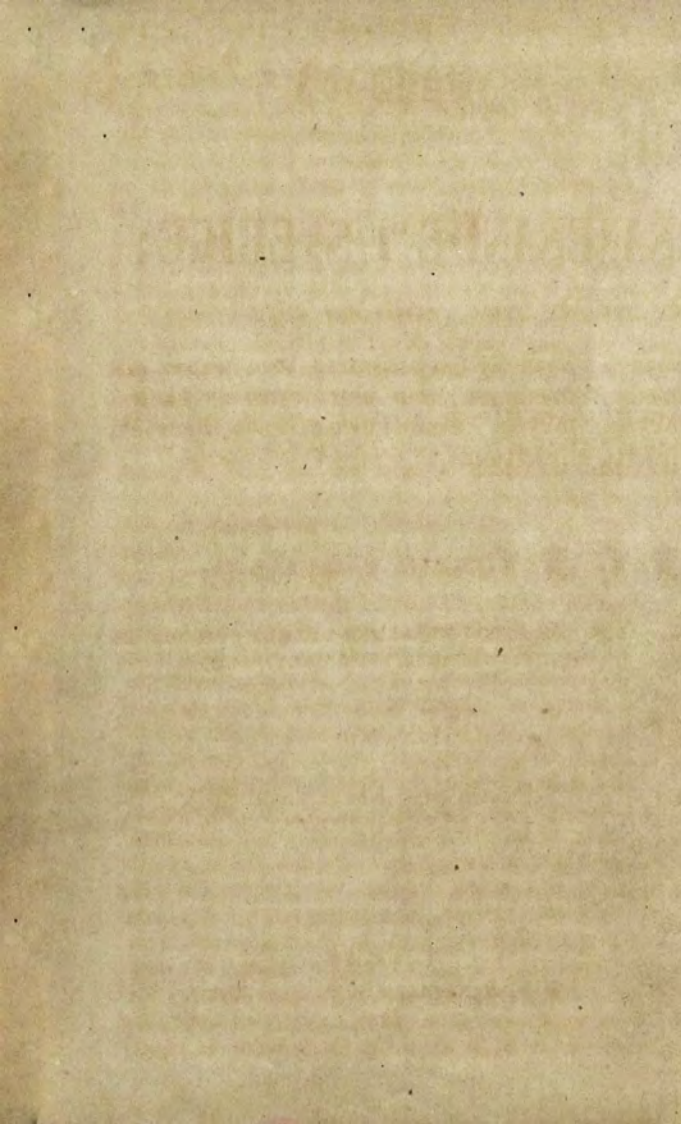
THE HISTORY OF SWEDEN

By CHARLES DE GUICHARD, Esq.
Translated from the French of
Monsieur de Guichard, by
John G. Saxe, Esq.

LONDON: Printed by R. DODD, in Pall-mall.

1785

1785

11.896.

HANDBOK

FÖR

RESANDE I SVERIGE;

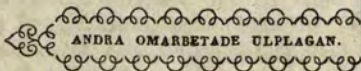
INNEHÅLLANDE

SKILDRINGAR AF DE SÄRSKILTA PROVINSERNE OCH
DERAS EGENHETER, MED BESKRIFNING ÖFVER KA-
NALER, STÄDER, HELSOBRUNNAR, BRUK, GRUFVOR,
HERRGÅRDAR OCH MÄRKVÄRDIGHETER;

JEMTE

UTFÖRLIG VÄGVISARE

SÅVÄL FÖR HUFVUDVÄGARNE I RIKET SOM FÖR DE
MINDRE VÄGARNE INOM PROVINSERNA.

ANDRA OMARBETADE UPLAGAN.

UPSAALA,

HOS BOKHANDLAREN N. W. LUNDEQUIST.

1847.

*Preuss
Susen*

CBGIOŚ, ul. Twarda 51/55

tel. 22 69-78-773

Wa5166261

BARBODZ

RESANDE I SVENSK

...
...
...
...
...

M. 896.

N-4541093

NH-65262/TMK

Inledning.

Sätt att resa i Sverige. Skjutsförfattningar.

Skjutsningen från gästgifvaregårdarna bestrides dels af entreprenör enl. K. Circ. till Landsh. 2 Aug. 1844 dels på gamla sättet af allmogen medelst håll- och reserv-skjuts, samt af Gästgifvaren med några få hästar. Som det förstnämnda (entreprenad) helt och hållet beror på enskilt godtycke att ingå, kan här ingen anvisning lemnas, vid hvilka Gästgifvaregårdar sådan äger rum, utan bör den resande efterfråga Dagboken för att genom den bli underrättad. Der entreprenad icke äger rum, äro i flera provinser, nemligen Södermanland, Upland, Nerike, Westmanland, Wermland, Östergöthland och några ställen i Skåne, vissa hästar för dygnet anslagne såsom håll till hvarje Gästgifvaregård, hvilka skola infinna sig före kl. 6 hvarje afton, och vänta till följande dag vid samma tid, så vida de ej fått skjutsa, men eljest återvända så snart skjutsen är fullgjord. På mera besökta vägar blifva alltid de få hållhästarne, snart upptagne, och sedan derefter Gästgifvarens utgått, återstår blott reserven, eller hästar som medelst budning hemtas efter tur från kringliggande hemman. I de provinser, der endast reserv finnes, äro alla omkring Gästgifvaregården, äfven de på temligt afstånd belägna hemman, dertill efter tur anslagna, hvadan den resande alltid får vänta minst 1, någon

gång närmare 4 timmar. Äfven på somliga ställen der entrepenad äger rum, får den resande vänta en viss tid, hvarom Dagboken underrättar.

Det finnes ej mer än ett sätt att undvika denna väntning der sådan äger rum, nemligen att i god tid, helst dagen förut, med förebud beställa hästar. På de stora vägarne, som befaras med diligenser, kan förebud skickas med dessa, vanligen emot en afgift af 5 sk. för hvarje station, eller ock efter en skilt öfverenskommelse med någon resande som färdas samma väg. Äfven Postiljoner — der sådana åtfölja posten — bruka medtaga förbudssedlar. Bli det ej tillfälle att begagna någotdera, så måste man betala särskild skjuts för förebudet. Man inlemnar förbudssedlarne till närmaste gästgifvaregård, då det åligger Gästgifvarne att afsända dem, den ena till den andra, och skjutsen betalas då den resande kommer efter; men om någon betjent eller annan person medförer förbudssedlarne, måste skjutsen för förbudshästen betalas af honom. Man kan äfven med förebudet afsända koffert, kappsäck, och andra saker, utan att risquera något. Formulär till en förbudssedel är vanligast följande: «För undertecknad beställes vid N. N. Gästgifvaregård till — dagen den — (månad); kl. 0 förmidd. (e. m.) 00 lösa hästar, (hästar med selar eller hästar med åkdon) att skjutsa till N. N. Gästgifvaregård. Förebudet betalas vid min ankomst och medförer 1 koffert, 2 kappsäckar (schatull etc.) och 00 stycken förbudssedlar, hvilket allt vederbörande Gästgifvare ämnas bemärka, och utan uppehåll vidare fortskaffa (eller der nattqvarter önskas: "och förvara till min ankomst. Nattqvarter beställes).

Vägarne äro i Sveriges flesta provinser goda. Den uråldriga granitgrund hvaraf största delen af landet består, gifver dem en nödig hårdhet. Vaghållningen är fördelad mellan kringliggande hemman,

och måste hvar och en årligen påföra tillräckligt sand och grus på sitt stycke. Men i flere trakter finnas ej sandgrus, endast fin jordblandad småsand, som förstör vägarne i stället att förbättra dem och hvars påförande utan urskiljning förordnas af en o-förständig kronobetjening. I flera provinser, såsom östra och södra Skåne, Halland, åtskilliga delar af Småland m. m. besväras den resande derföre af en djup sand, som hindrar åkdonet mera än en vanlig höstsmuts. Backar göra ofta våra vägar besvärliga. De delar af Upland och Westmanland, som ligga kring Mälaren, Nerike vid Hjelmaren, Skaraborgs Län, Östergöthland kring Linköping och Skennige, större delen af Skåne, Gottland, hela Öland, äro såsom slättbygder mera fria från backar, hvilka deremot öfverflöda på gränsen mellan Östergöthland och Nerike, Östergöthland och Småland, flere ställen af sistnämnde provins, gränsen mellan Bohuslän och Dalsland, samt Norrige, flere ställen af Elfsborgslän, Wermland, Norrland o. s. v. På goda vägar med ej för tunga åkdon, kan man med lätthet tillryggelägga 1 mil i timmen, ehuru Gästgifvarordningen i allmänhet bestämmer $1\frac{1}{2}$ timma för milen, hvilket endast i en djupare höstsmuts, eller med temlig last, torde vara nödvändigt. Eljest får man stundom, ehuru mera sällan, tröga hästar, på hvilka man, för att äfven denna tid af $1\frac{1}{2}$ timma icke skall öfverskridas, måste nyttja piskan, ett instrument, som den resande sjelf bör medföra, emedan den skjutsande oftast saknar det. Emedan stundom barn och flickor medskickas att skjutsa, bör den resande sjelf kunna köra, och har alltid ovilkorlig rättighet dertill. För att kunna liqvidera skjutsen, bör han hafva ett godt förråd af småsedlar, emedan han sällan kan få vexla på de smärre Gästgifvargårdarne. Silfverpengar mottagas mindre gerna af allmogen. Såsom drickspengar nöjer både den skjutsande och hållkarlen sig med 3 à 4 skilling. Åkdon finnes

alltid att tillgå på Gästgifvargården, för den ringa afgiften af 1 sk. bko milen för kärra och 2 sk. för vagn, men högst sällan (utom der entrepenad äger rum) hafva de fjäderstol, och en sådan kan på de flesta Gästgifvargårdar ej ens för någon betalning få legas. Om den resande derföre vill undvika att erbarmligt skakas (hvilket isynnerhet sker på vanliga bondkärror), så bör han medföra eget åkdon.

«Gästgifvare böra till resandes behof vara försedde med nödiga sängkläder, linne, bordduk och annat husgeråd, samt ljus och ved, mat, bränvin, öl och svagöl, jemte korn, hafra, hö och halm för hästarne.» Detta är ordalydelsen i 1754 års Gästgifvarordning. Allt detta kan dock ej alltid presteras. Vid mindre besökta vägar, och ofta vid större, kan man ej få annan mat än smör, bröd, ägg, mjölk, potates; mindre ofta stekt eller rökt fläsk, högst sällan kött. Några Gästgifverier med ordentlig mat-hållning utgöra å landet mera undantag; i städer äro de vanliga. Ofta går gästgifveriet i tur mellan flere grannar i en by, och då kan det den ena veckan vara sämre än den andra, alltefter grannens förmögenhet.»

Vid hvarje Gästgifvaregård finnes en Dagbok, hvori den resande skall anteckna sitt namn, hvifrån och hvart han reser, samt med huru många hästar. I denna dagbok finnes äfven tryckt ett sammandrag af gällande Gästgifveri-författningar. Som det likväl är mer eller mindre fullständigt i olika Läns dagböcker, skall här nedanför lemnas ett dylikt:

Skjutslegan är, enl. K. Kungör. 13 Aug. 1819, 16 sk. banko för milen å landet, och 20 sk. banko från städer i allmänhet. Härifrån utgöra dock Götheborg och Stockholm undantag; å förra stället betalas 24 sk. och å det sednare 40 sk., hvilket sistnämnda dock omvexlar efter årstider, enl. af Öfverståthållare-Embetet utfärdade taxor. Der entrepenör besörjer skjutsen, är legan i stad 28 sk. och å

landet 24 sk. b:ko per mil. Enl. 1754 års Gästgifvarordning, jemförd med K. Förordn. 28 Juni 1809 skall, då ridhäst nyttjas, en förhöjning af 50 proc. i gamla skjutslegan betalas, och den ridande får ej pålägga mer än en våtsäck om 2 lisp. tyngd; efter en häst må, jemte den skjutsande blott en person, och efter 2 hästar 3 personer åka. I förra fallet får på åkdonet ej läggas större tyngd än ett skepp:d, inberäknadt den resandes egen tyngd och i senare fallet dubbelt. Så kallade gångpengar, eller tillökning af 50 proc. i skjutslegan (betalning för half häst) då 1 person mer än ofvanskrifne antal medföljer, beror på särskild öfverenskommelse, och har den resande ingen rättighet att fordra sådant, ehuru det ofta brukas. Enligt Kongl. Brefvet 1 Febr. 1814 och 19 Nov. 1851 skola väntningspenningar af den resande erläggas, för hvarje häst med 8 sk. b:ko för hvar full timma den skjutsande afbidat dess ankomst utöfver en timma öfver den utsatta tiden. Enl. K. Brefvet 15 Aug. 1829 få enbetsvagnar och trillor, liksom kärror, fortskaffas med en häst. Enl. K. Br. 50 Sept. 1825 och 30 Dec. 1824, har den skjutsande ej rättighet att sjelf köra sina hästar, om den resande icke så önskar; dock får han, enl. K. Förordn. 28 Juni 1809, ej förvägras plats på samma åkdon.

Följande föreskrifves i Gästgifvareordningen af 1754, jemförd med Förkl. deröfver 11 Dec. 1760:

«Gästgifvareskjuts tages ifrån och till Gästgifvaregård, så vida man ej skall på annan ort sig öfver natten uppehålla, eller resan sluta. Finner resande vid ankomst till Gästgifvaregård ej hästar för sig, äger han färdas vidare med samma hästar, om så åsämjes, eller taga häst af hvem han vill; men gör han det eljest, plikte den skjutsande och resande 3: 16 hvardera. Finnas uppbudade hästar, tage han dem. De som bo inom 1 mil från Gästgifvaregård hjelpe sig fram dit med egna hästar, utom

vid resor i allmänna ärender. De som bo i stad, få ej gästgifvareskjuts annat än till Gästgifvaregård, utom i allmänna ärender. Gästgifvare och de skjutsande böra vid 10 dalers bot, utom ersättning för skada och uppehåll, låta den resande få dugliga och skodda hästar, utan veterlig vanart. Tröttna hästar under vägen, bör allmogen i nästa gård eller by hjälpa den resande fort. När resande mötas, bör hvardera hålla åt venstra sidan, att de hinder slöst komma förbi hvarannan, vid 10 dalers bot; är vägen så trång, att endera måste vika åt sidan, då vike den gående för ridande, denne för åkande; kärra för vagn, mindre eller tom vagn för större eller med lass. Vid trånga broar väntar den först, som med tecken eller rop blifvit varnad, och den som kommer jemna vägen eller uppför backe, väjer för den som kommer utför. Då den resande uppehålls, böte Gästgifvare eller Hållkarlen visst för timmen; så äfven den resande om han uppehåller. Öfverfallas den resande med ovet af Hållkarl, pröfve Rätten brottets beskaffenhet, och låte honom (hållkarl) straffas 1:a g. med 10 par spö, 2:a g. med 16, 3:e g. med arbete å fästning. Förderfvar resande häst eller åkdon, skall det, vid ankomst till nästa gästgifvaregård, besigtigas af 2:ne gode män, och han skall utgifva hvad desse bestämma, innan han får resa vidare; dock står honom fritt att instämna målet till Häradsrätten i orten.»

«Gör gäst våld med sår, blånad eller blodvite å Gästgifvaren eller hans hjon, plikte 200 daler och vare ogildt det han i samma gerning får. Slår han dem annorledes, eller kallar dem oqvädinsord, böte dubbelt mot eljest. Samma lag vare, der Gästgifvare eller hans hjon sådan gerning göra å gäst eller hans hjon (K. Förordn. 20 Jan. 1779).» Gästgifvares, Hållkarlars och de skjutsandes tredska och försummelse kunna hos Konungens Befallningshavande anmälas och af honom upptagas. Eljest an-

tecknas klagomålen i den vid Gästgifvargården be-
fintliga dagboken.

Diligenser.

Sådane finnas ännu blott till obetydligt antal.

1) Mellan Stockholm, Götheborg och HELSINGBORG. Afgår om vintern från Stockholm Onsdagar och Söndagar kl. 9 förm.; från Götheborg till Helsingborg Måndagar kl. 6; till Stockholm Söndagar och Thursdagar kl. 11; från Helsingborg Fredagar kl. 6. — Om Sommaren afgår diligens från Stockholm Onsdagar kl. 8, ankommer till Götheborg Lördagar, till Helsingborg Tisdagar, till Stockholm Thursdagar.

2) Mellan Stockholm och YSTAD går numera endast forvagn för paketer. Den upphörde 1836 att medtaga passagerare. Afgår hvarje Lördag från Stockholm.

3) Mellan Stockholm och UPSALA afgår diligens om vinter och vår, till ångfartygens turer börja, hvarje Tisdag, Onsdag, Fredag och Lördag, så väl från Upsala som Stockholm, kl. 9 förm., och framkommer mellan kl. 6 och 7. Om sommaren har den numera alldeles inställt sina resor.

4) Mellan Stockholm och GEFLE, genom Upsala, går endast en forvagn för paketer, på obestämda tider under vintern. Forlönen ovanligt billig.

Ångfartyg.

Såsom allmänna föreskrifter kunna följande gälla: På de långväga fartygen, böra saker och varor föras om bord dagen före afresan. Utan betalning får vanligen medtagas koffert eller kappsäck, schatull och hattfodral. Barn betala endast halfva afgiften; för späda barn, som medföras i knäet, betalas intet. När passagerare ej medföljer, betalas åkdon alltid högre än eljest. Rökning är endast på däck tillåten. Hundar böra bindas å fördäck. Å flere fartyg (serdeles på Mälaren) upptagas passagerare under vägen; båten skall då alltid lägga till akter om hjulhusen.

Ångfartygsturer till Utrikes orter.

1) Mellan Stockholm och Finland. — A) Från Stockholm till ÅBO, HELSINGFORS, REVAL och CRONSTAD, med

Finska Ångfartygen *Storfursten* och *Furst Menschikoff*. Ettdera af dem afgår från Stockholm och från Cronstad hvarje Fredag till och med 8 Okt., ankommer vanligen till Åbo samma dag, till Helsingfors Söndag, Reval Måndag, Cronstad Tisdag. Efter afgången från Cronstad Fredagen anlanda fartygen till Reval och Helsingfors Lördagen, till Åbo Söndagen och till Stockholm Tisdagen.

2) Mellan Stockholm och LYBECK, med anlöpande af CALMAR och YSTAD, med Ångfartygen *Svithiod* och *Gauthiod*. Ettdera af dem afgår så väl från Stockholm som från Travemünde hvarje Thorsdags eftm. Sista afgångsdagen är från Stockholm 18 Nov., från Travemünde 28 Nov. Från Stockholm inträffar fartyget vanligen i Calmar Fredagen, i Ystad Lördagen och i Travemünde Söndagen. Från Travemünde anländer fartyget till Ystad Fredagen, Calmar Lördagen, Stockholm Söndagen.

3) Mellan MALMÖ och KÖPENHAMN — A) ensamt, med Ångfartyget *Freja*. Afgår från Malmö hvarje söknedag, utom Måndagen, kl. 9 förm. och åter på afton.

B) Med mellanturer till LYBECK, med Ångfartyget *Malmö*. Afgår från Malmö till Köpenhamn hvarje Måndag och Onsdag kl. 8 förm., tillbaka hvarje Måndags afton och hvarje Lördag kl. 2 eftm. Från Köpenhamn till Lybeck hvarje Onsdag kl. 2 eftm., åter hvarje Fredag kl. 12 middagen.

4) Mellan GÖTHEBORG och KÖPENHAMN. A) med mellanturer till Norrige, med Ångfartyget *Christiania*. Afgår från Götheborg till Helsingör och Köpenhamn hvarje Thorsdag kl. 7 eftm., från Köpenhamn hvarje Söndag kl. 3 eftm.; från Götheborg till Christiania hvarje Måndag kl. 8 förm. hvarifrån det återkommer Thorsdags förm.

B) med utsträckande af reseturen till KIEL, med Postångfartyget *Nordstjernen*. Afgår från Götheborg hvarje Söndag kl. 4 eftm.; ankommer dit hvarje Söndagsmorgon.

Ångfartygsturer till Städer vid Östersjökusten.

1) Mellan Stockholm och Norrlands städer: GEFLE, SÖDERHAMN, SUNDSVALL och HERNÖSAND, med anlöpande af ÖREGRUND, med Ångfartygen Norrland och Örnsköld. Ettdera af dem afgår från Stockholm till alla ofvannämnde städer kl. 6 förm. Aug. 8, 11, 18, 25. Sept. 1, 12, 15, 26, 30. Okt. 7, 14, 20, 27. Nov. 3, afgår från Gelle

(37 m.) följande dag kl. 8 f. m., från Söderhamn (13 m.) s. d. e. m. från Hudiksvall (12 m.) följande dag kl. 3 e. m. Från Sundsvall (18 m.) s. d. e. m. Från Hernösand fortsättes resan ytterligare till ÖRNSKÖLDSVIK och UMEÅ under Aug. och Sept. (icke Okt.). Från Umeå fortsättes resan till WASA d. 1 och 22 Aug. samt 1 Sept. kl. 7 förm. eller till Ratan, Skellefteå och PITEÅ d. 28 Aug. aftonen (icke Sept och Okt.) samt från sistnämnde ställe till LULEÅ och HARANDA.

2) Mellan Stockholm och WISSBY, med ångfartyget *Gottland*. Afgår från Stockholm Aug. 14, 28; sednare afgångsdagar äro ännu icke tillkännagifna.

3) Mellan Stockholm och KALMAR. A) Med anlöpande af NYKÖPING, DÖBERHULTSVIK och BORGHOLM, med ångfartyget *Ellida*. Då detta lägges under pressen, äro turerna ej utgifna för längre tid än till Aug. månads slut.

B) med anlöpande endast af Westervik, men med utsträckande af resan till CARLSKRONA och CARLSHAMN, med ångfartygen *Scandia* och *Gottland*. Ettdera fartyget afgår i Aug. från Stockholm hvarje Onsdag kl. 11 förm., Westervik Thorsdag kl. 5 eftm., Kalmar Fredag kl. 9 förm., Carlskrona Lördag kl. 6 förm.; på återresan från Carlshamn hvarje Onsdag i dagningen, Carlskrona s. d. kl. 10 förm., Kalmar Thorsdag i dagningen, Westervik s. d. kl. 5 efterm. Sednare turer äro ej utgifna.

C) med utsträckande af resan till LYBECK, med ångfartygen *Svithiod* och *Gauthiod*, se ofvanföre sid. X.

4) Mellan Stockholm och NYKÖPING A) med ångfartyget *Ellida*, se näst ofvanför N:o 3 A).

B) Med ångfartyget *Hermoder*. Afgår från Stockh. hvarje Tisdag och Fredag kl. 8 förm.; åter hvarje Onsdag och Lördag kl. 10 förm.

C) Med ångfartyget *Gripen*; afgår från Stockholm i Aug. d. 5, 10, 14, 19, 24, 28. Sednare afgångsdagar äro ännu ej uppgifna.

5) Mellan Stockholm och NORRKÖPING A) med ångfartygen *Raketen* och *Kometen*. Ena fartyget afgår från Stockholm och det andra från Norrköping hvarje Onsdag, Fredag och Söndag.

B) Med ångfartyget *Norrköping*, åtföljdt af lastpråm.

Afgår från Stockholm hvarje Lördag, från Norrköping hvarje Tisdag.

6) Mellan Stockholm och Norrtelge, med anlöpande af WAXHOLM; med ångfartyget *Öland*. Afgår fr. Stockh. hvarje Fredag kl. 6 förm., åter hvarje Lördag samma tid.

Ångfartygsturer på Göthå Kanal.

1) Mellan Stockholm och GÖTHEBORG A) med mottagande af passagerare och gods vid alla kanalstationer, med ångfartygen *Daniel Thunberg*, *Thomas Telford*, *Polhem*, *Erik Nordevall*, *Amiral v. Platen*. Under höstmånaderna äro afgångsdagarne ej bestämda efter dag i veckan, utan efter datum, hvilket blefve för vidlyftigt att här införa för alla stationer. Tabell deröfver är dels införd i Aftonbladet N:o 167 för den 23 Juli 1847, dels utlemnas sådana hos Fartygens Commissionär i Stockholm, Hr C. Arborelius.

B) Mellan nämnde städer, öfver ÖREBRO, med ångfartyget *Mälaren* från Stockholm hvarje Fredag kl. 5 förm., från Örebro med diligens till Hult Lördag kl. 4 förm., från Hult till Götheborg med *Carl XI* Lördags efterm., framkommer Söndagsmiddag.

C) Mellan nämnde städer, med mellantur till Carlstad; a) med ångfartyget *v. Platen* under höstmånaderna; b) med ångfartyget *Wermland* under hela sommaren och hösten. Turerna, såsom ej bestämda efter vissa dagar i veckan, äro för vidlyftiga att anföra.

2) Mellan Stockholm och JÖNKÖPING, med mottagande af passagerare och gods vid alla stationer å Östgöthalinien samt anlöpande af Hjo, samt ytterligare mellan Jönköping och Götheborg, med ångfartygen *Östergöthland*, *Kommendörkapten* och *Jönköping*. Under Aug. månad afgår ettdera af fartygen hvarje Tisdag och Fredag såväl från Stockholm, som från Jönköping och Götheborg. För Sept. och Okt. äro afgångsdagarne ej bestämda då detta lägges under pressen.

3) Mellan Stockholm, GÖTHEBORG och CARLSTAD, med ångfartyget *Wermland*.

4) Mellan Stockholm och LINKÖPING med ångfartyget *Linköping*. Afgår till och med 12 Sept. från Stockholm kl. 7 förm. d. 5, 10, 15, 20, 25, 30 i hvarje månad, och åter från Linköping kl. 2½ efm. d. 2, 7, 12, 17, 22,

27; sedermera under hösten från Stockh. hvarje Thorsdag kl. 6 förm. och från Linköping hvarje Söndag kl. 9 förm. Sista resan för året blir från Stockh. d. 28 Okt.

5) På Götha elf. Bogser-ångfartyget *Götha elf* afgår från Götheborg till Edet, Måndag, Onsdag, Fredag, samt derifrån tillbaka till Götheborg, Tisdag, Thorsdag, Lördag.

Ångfartygsturer på Mälaren.

1) Mellan Stockholm och UPSALA A). Med ångfartygen *Upland* och *Upsala*. Upland afgår hvarje Måndag, Onsdag, Fredag, åter Tisdag, Thorsdag, Lördag; Upsala hvarje Tisdag, Thorsdag, Lördag; åter hvarje Måndag, Onsdag, Fredag, alla kl. 8 f. m.

B) Med ångfartyget *Föreningen*, åtföljdt af lastpräm. Afgår från Stockholm hvarje Onsdag och Lördag; från Upsala hvarje Måndag och Thorsdag kl. 6 förm.

2) Mellan Stockholm och MARIEFRED samt Gripsholm A) Med *Hermoder* hvarje Söndag kl. 8 förm., åter kl. 6 efterm. B) Med *L'Aigle* Onsdag kl. 8 förm., åter kl. 5 e. m.

3) Mellan Stockholm och ENKÖPING, med ångfartyget *Öland*; afgår från Stockholm hvarje Tisdag kl. 8 förm., återvänder Onsdag samma tid.

4) Mellan Stockholm och THORSHÄLLA. A) Med ångfartyget *Thorshälla*, som afgår fr. Stockholm Onsdag och Lördag kl. 8 f. m., åter Måndag och Thorsdag samma tid. B) Med *L'Aigle* från Stockholm Fredag kl. 8 förm., åter Lördag samma tid.

5) Mellan Stockholm och WESTERÅS, med anlöpande af STRENGNÄS A) med *Yngve Frej* som afgår från Stockh. Måndag, Thorsdag, åter Tisdag Fredag. B) Med *Gustaf Wasa* från Stockholm Tisdag, Fredag, åter Onsdag, Lördag. C) Med *Westmanland* från Stockh. Onsdag, Lördag, åter Thorsdag, Söndag; allt kl. 8 förm.

6) Mellan Stockholm och ARBOGA, med anlöpande af STRENGNÄS A) med *Wikingen*, som afgår från Stockholm Onsdag, Lördag kl. 7 förm., och återvänder Måndag, Thorsdag kl. 8 förm. B) Med *L'Aigle* från Stockholm Måndag kl. 7 förm., åter Tisdag samma tid.

7) Mellan Stockholm och ÖREBRO. A) Med ångfartyget *Örebro* som afgår från Stockh. Onsdag och Söndag kl. 5 förm., och återvänder Måndag och Fredag samma tid. B) Med ångfartyget *Mälaren*, från Stockholm Tisdag, Fredag kl. 5 förm., åter Onsdag och Söndag samma tid.

Ångbåtsturer på Wenern.

Ångfartyget *Carl IX* afgår hvarje Lördag från Christinehamn till Hult, kl. 2 efm., derifrån till Götheborg Måndag kl. 9 förm. derifrån till Marstrand.

Ångfartyget *Arvika*, som gör resor mellan GÖTHEBORG, WENERSBORG, MARIESTAD, LIDKÖPING, ARVIKA, m. m. har inga bestämda afgångsdagar, utan måste man rätta sig efter annonser.

FÖRSTA AFDELNINGEN.

Landsvägarne i Sverige.

I. Anvisning att i denna bok uppsöka den väg, man önskar.

Om man vill resa t. ex. från Stockholm till Skara, så uppslår man i registret, vid bokens slut, *Skara*, då man der finner de sidor, hvarest väg till staden förekommer (ett v. framför siffran betyder den sida, der *väg* förekommer), vare sig från Stockholm eller annat ställe. På samma sätt förhålles, då man vill söka väg till någon af här beskrifna herrgårdar (till dem som endast nämnas, är väg ej angifven i registret). Dessutom äro, med undantag af hufvudvägarne från Stockholm till Göteborg, Helsingborg och Ystad, hvilka stå främst, vägrutorna i denna afdelning uppställda i alfabetisk ordning, med afseende på stadens namn, dit väg sökes, för att såmedelst bereda den resande en dubhel lättnad. Utom de i denna afdelning förekommande landsvägar, finnes en mängd andra mindre vägar inom provinserna, och från den ena provinsen till angränsande, hvilka anföras i den andra afdelningen, i slutet af hvarje provins, efter beskrifningen om märkvärdigheterna derstädes. Det är dock ej ensamt dessa mindre vägar, som i slutet af hvarje provins anföras, utan anvisning lemnas äfven, hvar man skall finna de större, dit och derifrån förande vägarne. Dock äro ej *direkta* vägrutor anförda mellan alla städer i Riket, hvilket skolat inkräkta för mycket rum på andra ämnens bekostnad, på samma gång som det varit temligen onödigt. Så kan t. ex. den, som från Strengnäs vill resa till Falsterbo, eller från Hjo till Östersund, icke på ett och samma ställe i boken finna hela vägen direkt, men genom uppsläende af begge städerna (hvari-

från och hvarthän) i registret och sökande på ett par, tre ställen i boken skall han utan svårighet finna hela vägen, särdeles om han har till hands en vanlig skolkarta öfver Sverige för att se vägens ungefärliga direktion, än mera om han har en geskarta, då endast en lätt jemförelse behöfves.

På hvarje sida af denna afdelning anföras nederst de herrgårdar, bruk, etc. som ligga så väl invid som i grannskapet af de ofvanföre på sidan utmärkta vägar. Af kyrkor nämnas endast de, som ses från vägen, men med herrgårdar etc. göres ej afseende härpå, dock nämnas ej alla välbygda gårdar, ehuru visserligen flera, än som just äro märkliga. Härigenom får den resande veta, förbi hvilka ställen han, på sin väg, passerar. Men merändels nöjer han sig ej med blotta namnen, utan vill veta något mera om dem; denna önskan tillfredsställes, om han (medelst registret) uppslår dem i bokens andra afdelning, i den provins der de äro belägna. Det ställe, som icke har någon särskilt beskrifning, har ingen särskilt för Utg. bekant märkvärdighet af vigt, ehuru det kan vara välbygdt, hafva vacker belägenhet o. d. Dylika i boken endast till namnet anförda ställen äro icke upptagna i registret; den som behöfver söka väg till dem, (resa till ett sådant ställe) bör väl veta den ungefärliga belägenheten (mellan hvilka städer, i hvilken provins eller dylikt) så pass, att han kan eftersöka den vägruta, under hvilket stället bör förekomma.

Om sommaren väljer den resande numera oftast att färdas med ångfartyg så stor del af sin väg, som möjligt. Fullständig uppgift om dessa fartygs reseturer lemnas i Inledningen till denna bok. Uppgift om märkvärdiga ställen, som äro belägna vid deras väg, meddelas. För följande turer: Från Stockholm till Upsala, sid. 159, Gripsholm, Strengnäs 186, Westerås 214, Arboga 245. Ångbåttur på Götha kanal från Stockholm till Motala 287, derifrån till Götneborg 329.

II. Landsvägarne från Stockholm till alla Rikets Städer

(äfvensom till Christiania och Trondhiem).

1. Främst stå städerna GÖTHEBORG, HELSINGBORG och YSTAD. Derefter komma de öfriga i *a!fabetisk* ordning.
2. De siffror, som stå inom parentes, utmärka mil, ytterligare förtydligadt genom tillägg af bokstafven m. Alla öfriga siffror utmärka *fjerdingsväg* eller fjerdedels mil, ytterligare utmärkt med bokstafverna *fj.* framför första siffran i hvarje vägruta.

N:o 1. Till GÖTHEBORG (genom ENKÖPING, WESTERÅS, KÖPING, ARBOGA, ÖREBRO, MARIESTAD och LIDKÖPING).

a) Barkarby	fj. 6.	e) ENKÖPING (7½ m.)	4½.
b) Tibble	6.	f) Bjuggsta	6½.
c) Gran	8.	g) WESTERÅS (11½ m.)	6½.
d) Listena	7.	h) Kolbäck	7½.

Herrgårdar m. m. vid och i grannskapet af dessa vägar: (h. betyder till höger, v. till venster om vägen, l. på någorlunda, ll. på mera långt afstånd, k. kyrka).

- a) h. Haga lustslott, Järfva, l. Ervinge, Kymlinge, v. Frösunda, Öfra o. Nedra, Risna, l. Bromsten, Spånga kyrka, hvarifrån väg till l. Wårsta, ll. Räcksta ll. Hesselby, ll. Löfsta. b) h. Säby, Ekhammar, Näs k. v. Järfälla k., Jacobsberg, l. Wiksjö, l. Görväln (vid en liknämnd vik af Mälaren), Almarestak, (här passerar på en slussbro det sund, der segelleden till Upsala går fram). c) h. l. Örnäs (vid en sjö af samma namn), l. Lejondal, v. Aspvik, l. Brogård, l. Säbyholm, ll. Kalmarnäs (alla fyra vid Mälaren), St. Ullevi, Torresta. d) h. Ofvergrans k. hittils följer vägen Ullfjärden, Cathrinedal, Husby Sjutolfts k., v. Yttergrans k., Wi, Segersta, Ekolsund. e) Till venster gå ett par vägar ned åt Trögds Härad, der en mängd herrgårdar ligga, såsom Högby, Bodarö, Fånö, Ekholmen, Wårnsta, Eka, Hornö, alla aflägsse från stora vägen. f) h. Boda, Tillinge k., v. Haga. Sagån, som öfverfäres vid Nyqvarn, utgör länegränsen mot Westmanland. g) h. Irsta k., Gräf-

i) KÖPING (14½ m.) . . . 6.	v) Enebacken 6.
k) ARBOGA (16½ m.) . . . 7.	x) Kollängen (se Anm. 4) 5½.
l) Fellingsbro 5.	y) LIDKÖPING (se Anm. 2)
m) Glanshammar 7.	(37½ m.) 5.
n) ÖREBRO (20½ m.) . . . 6.	z) Mälby 4.
o) Blacksta 8.	å) Sparlösa 4.
p) VVnetstorp (se Anm. 1) 8.	ä) Bäreberg 7½.
q) Ramundeboda (se A. 2) 8.	ö) Sollebrunn 7.
r) Hofva 9.	aa) Hverled 7.
s) Hasslerör 8½.	bb) Wabacka 4½.
t) MARIESTAD (se Anm. 2)	cc) Nohl (se Anm. 5) . . . 4½.
(31½ m) 3.	dd) Agnesberg 5½.
u) Björsäter (se Anm. 3) 5.	ee) GÜTHEBORG 3½.

(49½ m.)

linge, Lista, Brunnby, v. Målhammar, l. Kurö, ll. Ångsö, Kungsåra k. ll. Lindö, ll. Frösåker, ll. Gäddeholm, l. Häslö, alla 4 vid Mälaren, Hagbyholm. h) h. Eriksberg, v. Johannisberg, l. Fullerö, ll. Tidö, ll. Fiholm, alla fyra vid Mälaren, Mölntorp. i) h. Munktorps k., v. l. Strömsholm, ll. Dävö, ll. Afhulta, Gränby, Ståholm. k) h. Strö, Ulfvi, Kullinge, Sörby, v. Östuna, Björskogs k. l. Näberga, l. Eknö, Walskog. l) h. l. Oppeberg, v. Ellholmen, Jäder, Röfors, l. Sickelsjö, l. Kåsäter. En liten å, ½ mil från Fellingsbro, utgör länegränsen mot Nerike. m) h. Frötuna, Opbåga, Ringaby. n) h. ll. Dylta, Ulriksberg, v. ll. Skäfvesund, Ringkarleby k., Esplunda, Myrö. o) h. Carlslund v. Adolfsberg, Mosås k., Säbylund, Kumla k. p) h. Ulfäter, Wiby k. Körtingsberg. q) h. l. Brattfors, v. Lavsåna, l. Röfors. r) h. Walaholm, v. Finnerödja k. s) h. Lyresta k. l. Börstorp. t) h. Säby, Berga k., Carlsholm. u) h. Leksbergs k. l. Lockerud, v. Marieholms Landsh. hoställe, Mariefors, Horn, l. Trilleholm. v) v. Svaneberg. x) h. Silboholm, l. Flyhof, Husaby k., Götene k. Skälsvums k., v. Holmestads k. Bölaholm. y) v. Källby k., Skeby k., Trufveholm, Filsbäck, Alebäck. z) h. Björksäter, Siggetorp, Rangtorp, v. Ågården. å) h. Gillstads k., Häggestads k., Hinderstorp, Slädene k., v. Stinggården, Slädene Öfv. host. ä) h. Ulfstorp, Gunnarstorp, Hedåker, Anestorp, Bredöl, v. Hyringa k. ö) h. Hökgård, Stallaholm, Mellby k. v. Kolsholm, Winstorp, Borg. aa) h. Erska k., Låfvere, Wassbolund, v. Gräfsnäs. bb) h. L. Alfvum, St. Alfvum, v. Hålanda k., Skeplanda k.,

Anm. 1. Väg till Porla. Från Vretstorp skjutsas till Porla källa 7; för resande från Götheborg uppåt landet är kortaste vägen till Porla från Ramundeboda.

Anm. 2. Man behöfver för denna väg icke taga skjuts i *Mariestad* och *Lidköping*, om man ej der vill uppehålla sig, utan skjutsas från Hasslerör, genom *Mariestad*, till Björsäter, samt likaså från Kollängen genom *Lidköping* till Mälby.

Anm. 3. Väg till Kinnekulle. Vill man hese Kinnekulle, så tages vägen från Björsäter till *ff)* Forshem fj. 7, *gg)* Vesterplana 6 och *hh)* *Lidköping* 7.

Anm. 4. Från Kollängen går en kortare väg, än den ofvan upptagne, till *ii)* *Winninga* fj. 4, *kk)* *Jung* 7, *ll)* *Naum* 6, *mm)* *Essunga* 4½, *nn)* *Sollebrunn* 7½, eller ½ mil genare.

Anm. 5. Väg till Kongelf. Från Nohl skjutsas till *oo)* *Kongelf* 4, tills. 48½ mil.

N:o 2. En annan väg till GÖTHEBORG (genom nyssnämnde städer, utom *LIDKÖPING*, men deremot *SKARA* och *ALINGSÅS*).

Enl. föreg. N:o 1
genom *MARIESTAD* till
Enebacken, sedan till:

pp) *Marskarby* . fj. 8.
qq) *SKARA* (se Anm.)
(37 mil) . . . 1½.

Berg. *cc)* h. *Uspastorp*. Vägen följer Göthaelf *dd)* h. *Kongelfs* stad och *Bohus* fästning på andra sidan om Götha elf. v. *Nödinge* k. *Backa*, *Wikan*. *ee)* h. *Lerjeholm*, v. *Tolered*, *Stekan*. *ff)* h. *Bresätters* k., *Kjelleberg*. *gg)* h. *Hönsäter*, *Hellekis*, *Råbäck*, *St. Trolmen*, *Medelplana* k. l. *Hjelmäter*. *hh)* v. *Blomberg*. *ii)* h. *Hangelösa* k., *Öredal*, v. *Broby* k., *Kjellstorp*, l. *Nolebo*, *Alycke*. *kk)* h. *Säfvareds* k., *Saleby* k. *ll)* h. l. *St. Halla*, *Skärstads* k. l. *Helleberg*, l. *Backebo*, *Wara* k. *mm)* h. *Karstorp*, *Gröneberg*, *Asen*, v. *Ribbingstorp*, *Tumleberg*. *nn)* v. *Kotsholm*, *Winstorp*. *oo)* *Bohus* fästning. *pp)* h. *Bölaholm*, *Mariedal*, v. *Wättlösa* k., *Gullhammar*, *Lunds* brunn, *Westermärk*, *Gålsta*. *qq)* h. *Uddetorp*, *Brogård*.

rr) Flata	3.	vv) ALINGSÅS (45 $\frac{1}{2}$ m.)	8 $\frac{1}{2}$.
ss) Wånga	4.	xx) Ingared	4 $\frac{1}{2}$.
tt) Wedum	9.	yy) Lerum	5 $\frac{1}{2}$.
uu) SKÜFDE	8.	zz) GÖTHEBORG	8.

(49 $\frac{3}{8}$ m)

Anm. Från Marskarby skjutsas genom Skara till Flata, utan att skjutsombyte behöfver göras i Staden. — Man kan från Skara, öfver Flata, eller ock direkt äfven resa till ää) Juug 5 $\frac{1}{2}$, och vidare enl. Anm. 4 under föreg. N:o 1, till Götheborg.

N:o 3. En tredje väg till GÖTHEBORG (genom SÜDERTELJE, NYKÖPING, NORRKÖPING, LINKÖPING, GRENNA, JÖNKÖPING och ALINGSÅS).

ää) Fittja	fj. 6.	b) St. Åby (se Anm. 1)	8.
öö) SÜDERTELJE (3 $\frac{1}{2}$ m)	8.	c) Svärdsbro	8.
a) Pilkrog	6.	d) NYKÖPING (11 $\frac{1}{2}$ m.)	9.

rr) h. Furuskogen, v. Munkatorp, Simmatorp. ss) h. Blombacka, Stoffanshage, v. Höberg, Stenberga. tt) h. Knapsgård, l. Hertingstorp, l. L. Halla, Hubo, v. Glättestorp, Jungatorp, Rönåsen, Onsberg, Sjötorp, Larfs k. Häggetorp. uu) l. Balstorp, Tegalund, v. Elins k., Bohl, Häradsberg, Lekåsa k. Ribbingsberg, ll. Guntorp. vv) h. Mengsholm, l. Lagmansholm, Torp, v. Wårgården, Tubbetorp, Bälinge k. xx) h. Nordhaga, Bryngenäs, v. Lindås. yy) h. Näs (på en halfö i sjön Säfvelången), Floda, v. Pålstorp, Skallsjö k. Kullen. zz) h. Aspenäs, Jonsere, v. Gullringsbo, Partele k. ää) h. Geruns k. l. Entorp, Källtorp, Kila, v. Blombacka. ää) h. Nybohof, Hägersten, Christinedal, Jacobsberg, Sätra, Wårby, v. Årsta, Westberga, Örby, Elfsjö, Glömsta. öö) h. Slagsta, Hallunda, Norsborg, l. Sturehof, l. Siltvik, l. Wellinge, Salems k. Fågelsta, Skårby, Bergholm, l. Högtorp, l. Wiksberg, v. Alby, l. Hamra, l. Tumba, Botkyrka k. Näsby, Lindhof, Hallinge, Glasberga, Lundstorp. a) h. Tvetaberz, v. Bränninge, Brandalsund, Farsta. b) h. Nackunga, ll. Wrå, Hölö k., l. Edeby, v. Ytter-Järna k., ll. Hörningsholm på Mörkön, Tullgarn vid en vik af Östersjön. c) h. Wagnhärads k., Wappersta, l. Sörby, Lästringe k., Sättersta k., v. l. Tureholm, l. Erikstund, ll. Orboholm, ll. Nynäs, d) h. Norrby, l. Ökna, l. Hedvigslund, Bogsta k., Löfsund, Wåsby, Husby, Svärta, k. Periodens papp.br., v. Ullabergs masugn, Svärta bruk, Sjösa.

e) Jäder	7.	s) GRENNÄ (30 $\frac{1}{2}$ m.)	5.
f) Wreta	4 $\frac{1}{2}$.	t) Råby	7.
g) Krokek	5.	u) JÖNKÖPING (33 $\frac{1}{2}$ m.)	8.
h) Lilla Åby	6.	v) Ledhester	8 $\frac{1}{2}$.
i) NORRKÖPING (17 $\frac{3}{8}$ m.)	3.	x) Gullered (s. Anm. 3)	8.
k) Brink	5.	y) Timmelhed	5 $\frac{1}{2}$.
l) Kumla	4 $\frac{1}{2}$.	z) Hägna	6 $\frac{1}{2}$.
m) LINKÖPING (21 $\frac{1}{2}$ m.)	6 $\frac{1}{2}$.	å) Ljung	6.
n) Bankeberg (s. Anm. 2)	4.	ä) Eklanda	7.
o) Mjölby	7 $\frac{1}{2}$.	ö) ALINGSÅS (45 $\frac{1}{2}$)	6 $\frac{1}{2}$.
p) Östad	5.	samt vidare enl. föreg.	
q) Ödeshög	7.	N:o 2 till	
r) Holkabergr	5 $\frac{1}{2}$.	GÖTHEBORG.	

 (50 $\frac{1}{2}$ m)

- e) *Bergshammars k., v. ll. Stjernholm vid en vik af sallsjön, Tuna k., Lunda k., Fröberga. f) h. l. Wik, ll. Ö. Walinge, ll. Danbyholm (alla tre vid Yngarn), Kila k. Ålberga. g) h. l. Wirån, Stafsjö. h) h. l. Hult, v. l. Marmorbruket. i) v. l. Malmö, Loddby, l. Westerbyholm, l. Händelö. k) h. Himmelstalund, Borg, Löts k., Finsta, v. Klinga, Löfsta. l) v. Kimsta k., Norsholm (vid kanalen som här passeras), l. Skörtinge. m) h. Törnevalla k., l. Käfvetorp, ll. Idingsta, ll. Tuna, Staby, l. Distorp, ll. Näsby. n) h. Ryd, Lagerlunda, v. l. Lambohof, l. Haddorp, Åsarp, Sköldsta. o) h. Wiby k., Uljeberg, Sya k., Solberga, v. Sjögesta k., Mantorp. p) h. Slomarps, Skrukeby k., Hågsta k. l. Lunda, v. Wäddersta k. Harsta k. q) h. l. Sjötna, l. Kyleberg, Röks k., ll. Omberg, ll. Alvastra, l. Sjöstorp, v. Åby k. r) Från Ödeshög till Grenna följer vägen Wettterns strand. s) v. Brahehus (ruiner), Mårtentorp. (Wisingsö synes öfver sjön.) t) h. Westanå, Ormestorp, Ölmesta, Siringe, Hultarp, v. l. Östanå. u) h. Skärsta k., Lyckås, Säby, Sandvik (båda på andra sidan Landsjön), Rosendal, v. Drällinge, Hutestorp, l. Hakarp, Husquarn, Jära, Rydahof. v) h. Tolarp, Sandbäck, Axamo, v. Klämestorp, Torp, Åsen, Ulstorp. x) h. l. Bottnaryds k., l. Lindås, Björstorp, v. Gunillaberg, Bäckanäs. y) h. l. Örneberg. z) h. l. Silarp, Hof, Elmesta, Påarp, Sälarp k., v. Brostorp. å) h. Ollesta, v. ll. Ulfstorp. ä) h. Grude k., v. Asklanda k., Iglabo, l. Brunnlid. ö) h. Hols k., l. Torp, Bålinge k., Tokebacka.*

Ann. 1. Från Stora Åby skjutsas till *aa)* Trosa $3\frac{1}{2}$, tills. $8\frac{1}{2}$ m.

Ann. 2. Från Bankeberg skjutsas till *bb)* Skenninge 8 ($24\frac{1}{2}$ m.) och derifrån till *cc)* Wadstena 5 ($25\frac{1}{2}$ m.)

Ann. 3. Från Gullered skjutsas till *dd)* Ulricehamn $5\frac{1}{2}$ ($39\frac{1}{2}$ m.)

N:o 4. En fjerde väg till GÖTHEBORG (gerom SÜDERTELJE, ESKILSTUNA, MARIESTAD OCH LIDKÖPING).

<i>ee)</i> Fittja	fj. 6.	<i>nn)</i> Nästorp	6.
<i>ee)</i> SÜDERTELJE ($3\frac{1}{2}$ m.)	8.	<i>oo)</i> Botten	6.
<i>ff)</i> Kumla	6.	<i>pp)</i> Leppe	9.
<i>gg)</i> Laggsta (s. <i>Ann. 1</i>)	6.	Lännäs	6.
<i>hh)</i> Malmby (s. <i>Ann. 2</i>)	5.	<i>qq)</i> Sköllersta Sörby	6.
<i>ii)</i> Eksäg	$5\frac{1}{2}$.	<i>rr)</i> Blacksta (s. <i>ann. 4</i>)	4.
<i>kk)</i> Kjulsta (se <i>Ann. 3</i>)	4.	Derifrån enl. föreg. N:o	
<i>ll)</i> ESKILSTUNA ($11\frac{1}{4}$ m.)	$4\frac{1}{2}$.	1 till	
<i>mm)</i> Hällsta	4.	GÖTHEBORG.	

($48\frac{1}{2}$ m.)

Ann. 1. Väg till Mariefred. Från Laggsta skjutsas till *ss)* Mariefred 2, (tills. från Stockholm 7 m.)

— Väg till Malmköping. Från Laggsta till *tt)* Byringe 7, *uu)* Wadsbro $7\frac{1}{2}$, *vv)* Malmköping 3 ($10\frac{1}{2}$ m.)

Ann. 2. Väg till Strengnäs. Från Malmby skjutsas till *xx)* Strengnäs $2\frac{1}{2}$ (tills. från Stockholm $8\frac{1}{2}$ m.)

aa) h. Tureholm, v. Åda. *bb)* h. Uljeberg, Harberga k. Järsta k., l. Klakeborg. *cc)* h. Råfsjö. *dd)* h. Svensholm. *ee)* se *ää* och *öö* under N:o 3. *ff)* h. Wibynäs, l. Sundsör, v. Hanstavik, Turinge k. l. Nyquarn. *gg)* l. Näsby, h. Qvattinge. *hh)* h. Marielund, Gripsholm, ll. Råfsnäs, Lida, v. Sundby, Okna, Åkers styckebruk, Rocksta Krutbruk. *ii)* h. Låsta, Olivehäll, Näsbyholm, v. Härads k. *kk)* h. Strand, v. Lindholm. *ll)* h. l. Stensholm, ll. Fiholm, ll. Sundbyholm, Balsta. *mm)* h. Lagersberg, Ryningsberg, Husøy k., Rosvik, v. Willsta, Rosenberg. *nn)* h. Näsultabruk, v. Hedensö. *oo)* v. l. Haneberg. *pp)* h. Ås, v. Fogelsta, Juletagård, Forsby. *qq)* v. Skatby, Åskers k. *rr)* h. l. Säbylund. *ss)* h. Gripsholm. *tt)* h. Marielund, Åkers k., Söderlänna, v. Sundby, Ökna, Åkers styckebr., Rocksta Krutbr., Berga. *uu)* h. Björndammen, l. Stålbåga, l. Eklängen, v. Länna bruk, *vv)* h. l. Hendö. *xx)* h. Olivehäll ($\frac{1}{4}$ mil från Strengnäs ligger Tyn-

Ann 3. Man kan äfven resa enl. denna vägrutå till Kjulsta, samt vidare till *yy*) Lund 4, (genom *Thors-hälla*) till *zz*) Smedby 5½, *ää*) Kungsör 6, *äü*) Arboga 6 (15½ m.) och derifrån enl. föreg. N:o 1 eller N:o 2 (tills. till Gbg, i förra fallet 49½, i sednare 48½ m.). Den är en genväg — ehuru mindre befaren — till *Arboga* och *Örebro* samt följaktl. äfven till *Mariestad*, *Lidköping* och andra vestliga och sydliga orter, till hvilka väg går genom *Arboga* och *Örebro*.

N:o 5. Till HELSINGBORG (genom SÜDERTELJE, NYKÖPING, NORRKÖPING, LINKÖPING, GRENNA och JÖNKÖPING.)

Enl. N:o 3 till JÖNKÖPING (33½ m.); sedan	g) Ljungby 8.
öö) Barnarp 4.	h) Hamneda 6.
a) Byarum 8.	i) Traheryd 5½.
b) Skillingeryd 5.	k) Markaryd 7½.
c) Kläfshult 4.	Fagerhult 6.
d) Wernamo 8.	l) Örkelljunga 7.
e) Tännö 4.	m) Östra Ljungby (se. Anm. 1) 7.
f) Dörarp 6.	

nelsö). *yy*) h. I. *Stensholm*, II. *Fiholm*, I. *Sundbyholm*, *Wallby* k., v. *Hedby*, *Hammarby* k. *zz*) h. I. *Wäsby*, *Nyby*, *Olsta*, *Tumbo* k., I. *Osterby*, I. *Sundby*, v. I. *Brunsta*. *ää*) h. *Torpa* k., v. *V. Ekeby*, *Kung Carls* k. *äü*) h. *Svarthäll*, *Reutersberg*, v. I. *Wallby*, I. *Hällby*, I. *Asby* (Hjelmare kanal öfverfares ½ mil från *Arboga*). *öö*) h. *Torp*, *Torkarp*, *Kättestorp*, *Råslätt*, *Hällstorp*, v. *Rydahof*, *Ljungarums* k., *Kuäryd*, *Pershult*, *Odensjö*. a) h. I. *Tabergs* jerngrufva, I. *Kulhult*, I. *Trödjebo*, I. *Bratteborg*, v. *Akersholms* bruk. b) h. I. *Bössjarp*, *Dufveled*, *Hestra*, v. *Gärahof*, *Götafors*, *Götaström* (båda bruk). c) h. II. *Hult*, v. I. *Sjöaryd*, I. *Mölnarp*. d) h. *Ljussö*, II. *Höreda*, I. *Sörsjö*, v. *Packebo*, *Hörle*, *Carlsfors*, I. *Lidstafors* (alla 3 bruk), I. *Hof*, II. *Näsbyholm*, II. *Hinsekind*. e) Vägen härifrån ända till *Dörarp* följer sjön *Widöstern*. f) h. *Toftaholm*. g) v. *Åby*, *Presttorp* (här går vägen öfver *Laga-ån*, hvars v. strand den hittills följt) h) Vägen fortfar att följa *Laga-åns* h. strand; v. I. *Bräkentorp*, *Örberg*, *Kånna* k. *Haghult* (alla belägna på andra sidan ån). i) v. II. *Askenäs* (vid *Hennasjön*). k) h. *Thimsfors* manufakturverk. l) h. I. *Lerkesholm*. m) h. *Rya* k.

n) Åstorp 4. o) HELSINGBORG (s. Anm. 2) 8.
(58½ m.)

Anm. 1. Från Östra Ljungby går väg till p) Engelholm, 7 (tills. 57½ m.)

Anm. 2. Från Helsingborg skjutsas till Ramlösa 1 (tills. 58½ m.)

N:o 6. En annan väg till HELSINGBORG (genom nyssnämnde städer samt dessutom HALMSTAD, LAHOLM och ENGELHOLM, den s. k. Nissastigen).

Enl. N:o 3 till JÖNKÖ- KÖPING (33½ m.) samt derefter	z) Ramnås 6.
q) Jära fj. 7.	å) Drahered 7.
r) Unaryd 8.	ä) HALMSTAD (50½ m.) 8½.
s) Öreryd 5.	ö) Kärrby (se Anm.) . 7.
t) Norrlida 6.	LAHOLM (52½ m.) . 2.
u) Gislaved 4.	aa) Karup 5.
v) Kappedel 5.	bb) Margretetorp . . 4½.
x) Böларыd 4½.	cc) ENGELHOLM (56½ m.) 5.
y) Nissaryd 6.	dd) Fleninge 6.
	ee) HELSINGBORG . . 3½.

(58½ m.)

n) v. Bläsinge, ll. Tomarp. o) h. Broby k., ll. Wram Gunnarstorp, Rosendal, Kropps k. p) h. ll. Rysjöholm, v. Ösjö, Skillinge. q) h. Tolarp, Sandbäck, Axamo, v. Klämestorp, Torp, Åsen, Ulstorp. r) h. Mulseryds k. (på andra sidan ån), v. Röksberg, Bosarp, l. Hökhult. s) Vägen öfvergår till Nissans högra strand. t) h. Bjärsved, Hestra k., v. Nissafors br. (vid Örerydssjön, som genomflytes af Nissan), Quar-sebo postk. u) h. l. Hellerås, l. Örnaholm. v) h. l. Smalås, ll. Bolbynäs, l. Isberga, l. Sännås, v. Gyllenfors bruk. x) h. Högakull, v. Wilsta k., Rosendal. y) h. l. Landeryd, Jansberg, v. l. Ytter-sjöholm, Långaryds k. z) h. Gustafsberg, Torups k., v. Färgaryds k., Rydö bruk. å) h. l. Dalshult. ä) v. Sperlingsholm ö) v. l. Stjernarp, Trönninge k. Eldsberga k., Laholms Kungsladugård. aa) h. Ys-by k., Eskilstorp, v. Skottarp, Dömmestorp. bb) Hallandsås öfverfares, och derifrån går väg till Båtstad och Torekow (större fiskelägen). cc) h. Engeltofta, v. Jernarps k., Rebbelberga k. dd) h. l. Wegeholt, l. Röglå, ll. Krapparp, ll. Kullen, ll. Höganäs, ll. Hjelmshult, ll. Kulla Gunnarstorp, v. Spannarps ee)

Anm. Från Kärby kan man resa genom *Laholm*, utan att der ombyta skjuts, till Karup.

N:o 7. Till YSTAD (genom SÖDERTELJE, NYKÖPING, NORR-KÖPING, LINKÖPING och EKSJÖ).

Enl. N:o 3 gen. ;	rr) Matkull	5.
LINKÖPING till	ss) Ör	4.
Mjölby (24½ m.)	tt) Alfvestad	7½.
ff) Dala	uu) Gottåsa	8.
gg) Hester (se Anm. 1)	vv) Dihult	7.
hh) Sätthälla	xx) Elmhult	5.
ii) Bona	yy) Marklunda	8.
kk) EKSJÖ (32½ m.)	zz) Broby	6½.
ll) Broarp	åå) Qviinge	4½.
mm) Möcklamo	Nöbbelöf	9.
nn) Komsta (se Anm. 2)	ää) Degerberga	5.
oo) Wrigsta	öö) Brösarp (se Anm. 4)	6.
pp) Starhult	a) Tranås	6.
qq) Bo		4.

v. Kropps k. ff) h. *Hultersta*. gg) h. *Götevi*, *Boxholm*, v. *Strålsnäs*. hh) l. *Källeryd*, *Drumstorp*, l. *Björka*, *Mörbylund*, v. *Frommenäs*, *Tranås*, l. *Klosterås*, *Abonäs*, *Säby*. ii) h. *Gripenberg*, *Dagstorp*, *Isaryd*, *Brunseryd*, l. *Qvarnsta*, l. *Hästeryd*, *Oringe*, *Herrsta*, *Marbäcks* k. *Catrineholm*, l. *Fogdaholm*, v. l. *Boda*, l. *Öfrabo*, *Wivaslås*, *Nåtås*, *Ustorp*, *Wrångsjö*, l. *Fagerhult*. kk) h. *Bredesta* k. *Aneby*, *Åkersberg*, *Boaskog*, *Aplarp*, *Hagersryd*, v. *Christineberg*, *Mariefors*, *Nybbele*, *Lunnagård*, *Slättna*. ll) h. *Skedhult*, *Lia*. mm) h. *Dantorp*, v. *Hökkulla*. nn) h. *Önnarp*, *Margrefvehult*, *Säfsjö*, v. l. *Äpleholm*, *Sandsjö* k. *Öfrarp*, *Prinsnäs*, *Fredriksberg*. oo) h. *Köpsta*, v. *Ljunga* k., *Biskopsbo*. pp) h. *Lundholmen*, *Nässja*, *Hjelmseryds* k., v. *Blomedal*. qq) h. l. *Sjäreryd*, v. *Bökås*. rr) v. *Rösås*. ss) h. *Brantåsa*, l. *Sjöborg*, v. *Spårsås*, *Svanås*. tt) h. *Gåfvetorp*, ll. *Hakefors* manufakturverk. l. *Forsa*, v. *Gimmatorp*, *Späningslanda*. uu) h. l. *Espemon*, *Hästhagen* (hittills har vägen följt sjön *Salen*) v. *Benesta*, *Blädinge* k., vv) h. l. *Röckla*, v. l. *Sågsberg*. xx) h. *Diö bruk*, *Stenbrohult* k. yy) h. *Loshults* k. zz) *Skeinge* åå) *Wanäs*, *Sinktersholm*. ää) h. l. *Maltesholm*, *Ugerup*, v. l. *Widtsköfle*. öö) v. *Maglehems* k. a) h. l. *Andrums alunbruk*, *Eljaröd* k., ll. *Löfvesta*, v. *Björ-*

b) Hesterla	7½.	c) YSTAD	2½.
			(62½ m.)

Anm. 1. Utom den här ofvan upptagna gå tvänne andra vägar mellan *Linköping* och *Eksjö*. Den ena från *Hester* till *d)* *Ramsmåla* 9, *e)* *Studstorp* 8, *f)* *Kålhester* 4½ och *g)* *Eksjö* 3½ (tills. 32½ m.); den andra från *Ramsmåla* till *Ingvaldstorp* 9 (skjutsas endast efter beting), och *h)* *Eksjö* 8. (33 m.)

Anm. 2. Från *Komsta* skjutsas till *i)* *Lannaskede* helso-brunn.

Anm. 3. Från *Ör* går äfven väg till *Wexiö* 6 (tills. 43½ m.)

Anm. 4. Från *Brösarp* går väg till *k)* *Rörum* 6, *l)* *Cimbrishamn* 4 (tills. 61½ m.)

N:o 8. En annan väg till *YSTAD* (genom förutnämnde städer och *WEXIÖ*).

Enl. N:o 3 gen.	n) Bränsmåla	6.
LINKÖPING till	o) Hvetlanda	6½.
Mjölby (24½ m.)	p) Broby	6.
Dala 3.	q) Årset	4½.
Hester (se. Anm. 1 un-	r) Kråketorp	6.
der föreg. N:o 7). 5.	s) Tjureda	7.
Säthälla 8.	t) Wexiö (43½ m.)	8.
Bona 8½.	u) Nöbbeled	5.
m) EK SJÖ (se Anm.)	v) Gottåsa	6.
(32½ m.) 7½.	Dihult	7.

torp, Fulstofa k. Kronevall. b) h. l. Esperöd, Elfveröd, l. Kåseholm, v. Tryde, k., Benesta k., Öfvaborg. c) h. Öja k. d) h. Klosterås, Mada, v. Frommenäs, Tranäs, Sjöarp, Gransbo. e) h. Näs, Olstorp, v. l. Hofvetorp, Hestra, l. Linnekulla. f) h. Tunarp, v. ll. Malma. g) h. Slättna, Lunnagård, v. Qvenäs, l. Eksjöholm. h) v. Eldstorp, Askeryd. i) h. Fredriksberg, Eksjöhofgård, v. Säfsjö, Wallsjö k. k) h. Torup, v. Svabesholm. l) h. l. Gylleboa. m) Herrgårdarne m. m. vid vägen från Mjölby till Eksjö äro utmärkta under N:o 7. n) v. Quarnarp, Torsjö, Ryningsholm. o) h. ll. Skuru, ll. Rödjenäs, ll. Sjöeryd, l. Bo, l. Flishult. p) h. Hällinge, Myresjö k., l. Lannaskede helsobrunn, v. Hultby, Bjädesjöholm, Rosenholm. q) v. Trishult, Fröderyds k. r) v. Kopparhytta, l. Säby. s) h. Asa,

Elmhult	5.	Brösarp, (se Anm. 4	
Marklunda	8.	und. föreg. N:o 7)	6.
Broby	6½.	Tranås	6.
Qviinge	4½.	Herresta	7½.
Nöbbelef	9.	x) YSTAD	2½.
Degelberga	5.		

(63 m.)

Anm. Man kan äfven resa från Eksjö till Wexiö enl. föreg. N:o 7 (jfr Anm. 1)

N:o 9. En tredje väg till YSTAD, (genom förutnämnde städer och dessutom GRENNA, JÖNKÖPING och CHRISTIANSTAD.

Enl. N:o 3 till		Gottåsa	6.
JÖNKÖPING (33½ m.)		Dihult	7.
y) Barnarp	4.	Elmhult	5.
z) Stigamo	3½.	Marklunda	8.
å) Svennarum	8.	Broby!	6½.
ä) Wrigsta	7.	bb) Qviinge	4½.
Starhult	5.	cc) CHRISTIANSTAD (57½ m.)	6½.
Bo	4.	Nöbbelef	4.
Matkull	5.	o. s. v. enl.	
ö) Ör	4.	N:o 7 till	
aa) WEXIÖ (45½ m.)	6.	YSTAD	
Nöbbeled	5.		

65½

N:o 10. En fjerde väg (strandvägen) till YSTAD.

Tolgs k., Holkastorp, Skalnäs (båda på andra sidan sjön), v. Asa k., ll. Sjöatorp, ll. Wartorp, t) h. Aby, Eknaholm, Gårdsby k., l. Kronoberg, v. l. N. Rottne, l. S. Rottne, l. Kråkenäs, Haketorp. u) h. Råppe, Bergqvara, v. Bergunda k. v) h. Osby papp.br., v. Huseby masugn, Skutelöfs k. x) Herregårdar m. m. från Gottåsa till Ystad finnas anmärkta under N:o 7. y) h. Tokarp, Kättelstorp, Råslätt, Hällstorp, l. Asa, v. Rydahof, Ljungarums k., Knäryd, Pershult, Odensjö. z) h. l. Tabergs grufva. å) h. Åkersholm, v. l. Habörarp, Hook, Lindfors bruk. ä) h. Ettrarp, Tolarp, Knickelstorp, Spånarp, Lundboholm, v. Horryd, Köpsta. ö) Herregårdar m. m. från Wrigsta till Ör finnas antecknade under N:o 7. aa) v. Örsholm, Ojaby k. bb) Herregårdar m. m. vid vägen från Wexiö till Qviin-

Enl. N:o 3 genom	ll) Wida	8.
NYKÖPING till	mm) Seglerum (s. Anm. 3)	4 $\frac{1}{2}$.
Jäder (13 m.)	nn) Kärby	4.
dd) Qvarsebo s. Anm. 1) 7.	oo) LUND (se Anm. 3)	4.
öfver sundet till	pp) Getterum	8 $\frac{1}{2}$.
Färjestaden (se Anm.	qq) Ishult	7.
2)	rr) Jemserum	6.
ee) Fjordingsta	ss) Norrby	7.
ff) Griintorp	tt) Påskallavik	7.
gg) Sjögerum	uu) Mönsterås	6 $\frac{1}{2}$.
hh) Åby	vv) Ålhem	5.
ii) Knappekulla	xx) Ryssby (s. Anm. 4)	8.
kk) Skedshult	yy) Dörby	7.

ge äro antecknade under N:o 8. cc) *Torssebo* krutbr. *Snö, Oretorp, Robbelöf, Araslöf, Littö.* dd) h. ll. *Marmorbruket*, v. ll. *Näfvequarn.* ee) h. l. *Skenäs* (vid Bråvikens södra strand), ö. *Husby k.*, v. l. *Mauritsberg* (vid Bråviken), *Häradshammars k.* Vägen går öfver Brävalla hed. ff) h. *Östra Ny k.*, *Norr Ladugård.* gg) v. ll. *Käreholm, Stegeborg, Skällviks k. S. Ladugård, l. Degerhof, ll. Thorönsborg* (i Skärgården). hh) v. *Börum, Börums k.*, *Korsnäs*, ll. *Engelholm* (på en ö i skärgården). ii) h. *Gusums messingsbr.*, v. ll. *Waldemarsvik* (köping och lastageplats vid viken af samma namn) kk) v. ll. *Fogelvik* (vid Waldemarsviken). Vägen går nära sjön *Vindomen* öfver *Vindån.* ll) h. l. *Winäs*, ll. *Öfverrums bruk*, v. *Forsby, Eds bruk, Eds k. l.*, *Djursnäs, Tindered, l. Attinge, l. Åkerholm*, ll. *Winö* (i skärgården). mm) h. *Skramsta, Gamleby köping, Ullevi*, v. *Nygård, Casimirsborg* (på andra sidan *Gamlebyviken*). nn) h. *Blekhem*, v. *Almviks köping.* oo) h. ll. *Ankarsrums bruk*, v. l. *Marianeberg.* pp) h. *Falsterbo bruk, Hjortheds k. och Herregård* på andra sidan sjön *Hjorten*, v. *Gladhammars k.* qq) h. l. *Smedserum, Syserum*, v. *Kulltorp.* rr) v. l. *Axelhammars bruk.* ss) h. *Köksmåta, Fårebo l., Figeholm* (köping och marknadsplats), *Wirequarn, l. Wirbo, Fredriksberg.* tt) h. *Mariholm, Fredriksfors bruk*, v. *Döderhults k. l. Döderhultsviks köping.* uu) h. *Skrufhults pappbr., Åserum, Mölsta*, v. *Åm, Kråkerum.* vv) h. *Kronobäck, v. Råsnäs, Ålhems k.* xx) h. *Nåfra, Skråslätt, Nybble, Knapegården*, v. *Strömsrum, Pataholm* (köping och lastageplats), *Danerum, Mossberga, Ryssbylund.* yy) h.

zz) Wasamolösa 4.	g) Asarum 3½.
ää) Wärnaby 4.	h) Hästeryd 2.
äå) Paboda 4½.	i) Norje (se Anm. 7) 4½.
öö) Bröms 4½.	k) Edenryd (s. Anm. 7) 6.
a) Jämjö 7½.	l) Fjelkinge (s. Anm. 8) 6.
b) Lyckeby (se Anm. 5) 5.	m) Yngsjö 8.
c) Skillinge 5.	n) Brösarp 8.
d) Runneby 6.	Tranås 6.
e) Höby 6.	Herresta 7½.
f) Trensrum (se Anm. 6) 5.	o) YSTAD 2½.

(70½ m.)

Anm. 1. Den som vill undvika Qvarsebo färja, kan resa enl. N:o 3 till *Norrköping* (17½ m.) p) *Söderköping* 6, q) *Fröberga* 4, r) *Åby* 7 samt derifrån enl. ofvanstående till *Ystad*.

1. *Lekeby*, *Kläckeberga* k., 1. *Kärrstorp*, *Barkestorp*, *Tingöyberg*, v. 1. *Björnös*, 1. *Stäflö*, *Kyrketorp*, *Kläckeberga*, 1. *Törneby*, Bo. zz) h. *Ljungby* k. v. *Kölby*, 1. *Binga*. äå) h. *Hogby* k., *Stora Hagby*, 1. *Gräsgårde*, *Igelösa*, *Lowers alunbr.* äå) h. *Bruatorp*, v. *Wärnanäs*, *Söderåkra* k. öö) v. *Bergquara* *tastagepl.*, *Grimmekulla*. a) v. 1. köpingen *Christianopel* vid kusten, till hvilken väg går från *Bröms*. b) h. *Winberga*, *Öljersjö*, *Lösens* k., *Torp*, v. *Wallby*, *Ramdata* k. c) h. *Wedeby*, *Silltorp*, *Allatorp*, *Tjärtorp*, 1. *Marielund*, *Agdatorp*, v. *Gullberna*, *Bärakra*, *Trantorp*, *Skärfva*, *Nätraby* k. 1. *Gröndal* d) h. *Förkärla* k., 1. *Johannishus*, v. 1. *Tromtö*, *Listerby* k., *Kartorp*, *Bälsbro*, 1. *Bustorp*. e) h. *Djupdal*, *Svenstorp*. f) h. *Åryds* k., *Eriksberg* (vid en vik af *Östersjön*) g) h. *Hallaryds* k., v. *Ekbergslund*, 1. *Strömma* bomullsspinneri, *Stampen*, 11. *Gustafsberg*, *W. Tubberyd* (båda nära *Carlshamn*) h) v. *Ingardehåj*, *Mörums* k., *Elleholm*. i) h. *Skärpinge*, 1. *Byedal*. k) h. *Ysane* k., v. *Waljö*. l) h. 1. *Årup*, *Gualöfs* k., 11. *Beckshogs* kungsgård, v. *Ljungby*, (slott, kyrka), h. *Rinkaby* k. v. *Åhus* k. m) h. 11. *Widtsköfle*, v. *Maglehems* k. o) *Herrgårdarne* vid vägen mellan *Brösarp* och *Ystad* äro antecknade under N:o 7. p) v. *Tingsta* k. q) h. *Tomteholm*, v. *Skinberga* k. 1. *Liljesta*, *Bolltorp*. r) h. 1. *Fyllingerum*, 11. *Sverkersholm*, v. *Ringerums* k. s) h. 1. *Skenås*, O. *Husby* k., 1. *Losta*, v. 1. *Maurits-*

Ann. 2. Kortaste vägen från *Stockholm* till *Söderköping* går från *Färjestaden* till *s) Frista* 8, *t) Söderköping* 3 (tills. 18 m.)

Ann. 3. Väg till *Westervik*. Från *Seglerum* skjutsas till *u) Westervik* 6½ (tills. 28½ m.) För dem, som resa söderifrån uppåt landet, skjutsas ifrån *Lund* till *v) Westervik* 6½.

Ann. 4. Kortaste väg till *Öland* och *Gottland*. Från *Ryssby* till *Refsudden* 4, derifrån öfverfart till *Stora Rör* på *Öland* 2 (tills. 43½ m.) Derifrån skjutsas till *x) Borgholm* 7. Till *Gottland* går vägen från *Stora Rör* till *y) Kålsta* 7, *z) Ormöga* 5, *å) Södvik* 5, *Blesinge* 5, *ä) Bödahamn* 6, öfver hafvet till *Klintehamn* på *Gottland* 44, *Ammer* 3½, *Fällings* 3½, *Wisby* 6½ (tills. 65½ m.)

— Väg till *Kalmar*. Från *Ryssby* skjutsas till *ö) Kalmar* 7, (tills. 43½ m.)

Ann. 5. Om man med en mils omväg vill passera *Carlskrona* på denna väg, så reses från *Lyckeby* till *Carlskrona* 3, *Skillinge* 6, o. s. v. enligt ofvanstående N:o 10.

Ann. 6. För att passera *Carlshamn*, reser man från *Trensum* till *Carlshamn* 3, *aa) Assarum* 1½ o. s. v. enligt ofvanstående.

Ann. 7. Väg till *Sölvitsborg*. Från *Norje* skjutsas till *Sölvitsborg* 4 (tills. 60½ m.) — Äfven från *Edenryd* skjutsas till *Sölvitsborg*, 2.

Ann. 8. Från *Fjelkinge* skjutsas till *bb) Christianstad* 4.

N:o 11. Till *ALINGSÅS*. Se N:o 2.

N:o 12. En annan väg till *ALINGSÅS*, se N:o 3.

N:o 13. En tredje väg till *ALINGSÅS*, se *Ann. 3* under N:o 4.

berg, Kuddby k. *t) v. l. Lundby*, *l. Mäm* eller *Mem*.
u) v. Almviks köping, Källsäker, *v) h. Gunnebo, Böljerum*. *x) h. Högsrums k., Borgholms ladugård, v. Rälla, Ekerum, Halltorp, Borgholms slott*. *y)* se föreg. not. *x)*. *z) h. Köpinge k., v. Lundegård, Alböke k.* *å) h. Föra k.* *ä) Högby k.* *ö) h. l. Lekeby, Kyrketorp, Kläckeberga, Skälby*, *v. l. Stäflö*.
aa) h. Gustafsberg, Stampen, Strömma, *v. W. Tubberyd*. *bb) h. Nosaby k., l. Råbbelöf*; *cc) h. Rosta*.

N:o 14. Till ARBOGA, se N:o 1.
 N:o 15. En annan väg till ARBOGA, se Anm. 3 under N:o 4.

N:o 16. Till ARVIKA (genom ENKÖPING, WESTERÅS, KÖPING, ARBOGA, ÖREBRO, CHRISTINEHAMN OCH CARLSTAD).

Enligt N:o 1 (jmf. N:o 4, Anm. 3) till ÖREBRO (20 $\frac{1}{2}$ m.)	ii) Rudsberg 6.
cc) Winteråsa Sanna (se Anm.) fj. 5.	kk) Spånga 6.
dd) Edsbergs Sanna 6 $\frac{1}{2}$.	ll) CARLSTAD (35 m.) 6 $\frac{1}{2}$.
ee) Storbjörsboda 7 $\frac{1}{2}$.	mm) Ilberg 7.
ff) Åtorp 6.	nn) Prestbol 4.
gg) Wall 5.	oo) Högboda 6.
hh) CHRISTINEHAMN	pp) Strand 3.
k(30 $\frac{1}{2}$ m.) 9.	(Öfver sundet till)
	Skärmuås 1.
	Lerhol 4.
	qq) ARVIKA 6.

(42 $\frac{1}{2}$ m.)

Anm. En 2 mil kortare, backig, men vacker väg går genom Carlskoga bergslag från Winteråsa Sanna till rr) Lekhyttan 5, ss) Bryckegården 8, tt) Högåsen 4, Christinehamn 9.

N:o 17. Till ASKERSUND (genom ENKÖPING, WESTERÅS, KÖPING, ARBOGA OCH ÖREBRO).

Enl. N:o 1 (jmf. Anm. 3 under N:o 4) genom Örebro till Wretstorp (24 $\frac{1}{2}$ m.) uu) Askersund 8, (26 $\frac{1}{2}$ m.)

Åby, l. Carlslund, Nasta, l. Lindbacka papp-br., l. Kalltorp, v. Hyddan, Lugnet, Adolfsbergs brunn, Akerlund. dd) h. Loviseholm, l. Ö. Berga, v. l. Falkena, l. Wäsby, l. Risberga. ee) h. Qvisbro k., Mulhyttans masugn, v. l. Hasselfors. ff) h. Svartå, Höglunda, Nysunds k. gg) v. Backa, l. Säby. hh) h. Bäckhammar, Krontorp, l. Emtejern, Jonsbol, l. Björneborg (alla fem bruk), v. Wisnums k. ii) h. li. Wassgarda, l. Spjutbäcken, ll. Elfbro (alla tre bruk, v. Gustafsvik. kk) h. Ölmehärads k., v. Lundsholm, Wäsehärads k., Lund, Fogelviks k. ll) h. Gunneruds bruk, v. Alster, Kroppkärr. mm) h. Ilandaholm, v. Wäxnas, Sandbäcken, Grafva, k. nn) h. Lökene, v. Apertin, Kils k., l. Carlsund. oo) v. Klaxås, pp) h. Brunsbergs bruk. qq) v. Wik. rr) h. ll. Latorps alunbr., ll. Lannafors bruk, v. Le-

N:o 18. En annan väg till ASKERSUND (genom SÖDERTÉLJE och ESKILSTUNA).

Enl. N:o 4 till Blacksta (21 $\frac{1}{2}$) vv) Wretstorp 8, xx) Askersund 8 (25 $\frac{1}{2}$).

N:o 19. Till BORÅS (genom SÖDERTÉLJE, NYKÖPING, NORR-KÖPING, LINKÖPING, GRENNA och JÖNKÖPING).

Enl. N:o 3 gen. Jönköping till Timmelhed (39 $\frac{3}{8}$ m), yy) Wäby 5, zz) Täby 6, ää) Borås 7 (43 $\frac{1}{2}$ m.)

N:o 20. En annan väg till BORÅS (genom ENKÖPING, WESTERÅS, KÖPING, ARBOGA och ÖREBRO).

Enl. N:o 1 (jempf. Anm.	b) Bolum (se Anm)	. 3.
3 under N:o 4 gen.	c) Gökhem	. . 8.
ÖREBRO till	d) Kuddabo	. . 3.
Hasslerör (31 $\frac{1}{2}$ m.)	e) Heljarp	. . 7.
ää) Keckestad	f) Borgstena	. . 8.
öö) Timmerdala	g) BORÅS	. . 8.
a) Kloster		7.

(45 $\frac{1}{8}$ m.)

keberga. ss) h. Willingsberg, v. Walåsen. tt) h. l. Björkborn, v. Bofors, Carlskoga k., Storången. uu) h. Kålfvesta, v. Rastorp, Gålsjö. vv) h. l. Kärr, l. Nallaviberg, v. Ubby. xx) se ofvanstående Not uu. yy) h. Silarp, Hof, Elmesta, v. Brostorp. zz) h. Skabo, v. l. Säby, Tiseås, Härna k., h. Ågård, Warnums k. ää) h. Gingry k. ää) h. l. Säby, Bergatorp, Korstorp, l. Ramslätten, Ullervads k., Kistegård, Trilleholm, v. Ingarud, l. Ymseborg (slottsruiner vid sjön Ymsen), ll. Säckestad (på en holme i sjön Ymsen). öö) h. Böja k., v. Eks k., Låsta k, Catri-neberg. a) Vägen går utmed berget Billingen, h. Nya Lerdala, Bro, Istrum, Foxerna, v. Carlsfors, Lerdala k., Igelsjön, Tranemyra, Eggby k. b) h. Lundby k. c) h. Stora Bjurum, Klefva k., v. Brödde-torps k., l. Espås, l. Forentorp, l. Gudhem, Ugglums k. Vägen går på slutningen af Mösseberg. d) h. Sörby k., l. Torrevalle, v. Trimstorp, Floby k. e) h. l. Krabbelund, Branstorp, Hällesta k., Källunga k., v. Wisteholm, Långås, l. Johannelund, l. Hofrö, Mjäldrunga k. f) h. Skölveneds k., Molla k., Tyrestorp, v. Hof's k., l. Ubby, Ulfstorp, l. Mollun-gen. g) h. l. Röl, Sjöbo, Alboga, Kilsund, v. l. Ud-detorp, l. Aslätt, Frista k. h) h. l. Slätte. i) v. S.

Ann. Väg till Falköping. Från Bolum (36½ m.) till Thorbjörntorp 5, Falköping 2½ (38½ m.)

N:o 21. Till CARLSBORGS fästning (genom ENKÖPING, WESTERÅS, KÖPING, ARBOGA och ÖREBRO).

Enl. N:o 1 till Hofva (29 m.) h) Friabäck 5, i) Hallna 6, k) Öfverby 5, l) Carlsborg 8 (35 m.)

N:o 22. Till CARLSHAMN (genom SÜDERTELJE, NYKÖPING, NORRKÖPING, LINKÖPING, EK SJÖ och WEXIÖ).

Enl. N:o 3 till	o) Qvarnemåla	5.
Mjölby (24½ m.)	p) Törnemåla	5.
Derifrån enl.	q) Gäddviksås	5.
N:o 8 till	Hokadal	5.
WEXIÖ (43½ m.)	förbi Asarum (se ann.)	
m) Ingelstad	fj. 6.	4 till
n) Uråsa	3.	r) Carlshamn 1½
		5½.
		(52½ m.)

Ann. Väg till Sölvitsborg. Från Asarum (51½ m.) till Hästeryd 2, Norje 4½, s) Sölvitsborg 4 (54½ m.)

N:o 23. En annan väg till CARLSHAMN (genom SÜDERTELJE, NYKÖPING, NORRKÖPING, LINKÖPING, GRENNA, JÖNKÖPING och WEXIÖ).

Enl. N:o 3 till	Bo	4.
JÖNKÖPING (33½ m.)	Matkull	5.
Barnarp	Ör	4.
Stigamo	t) WEXIÖ (45½ m.)	6.
Svenarum	och vidare enl. ofvanst.	
Wrigsta	N:o 22 till	
Starhult	Carlshamn.	
		(54½ m.)

Trälke. k) h. Halnatorp, Udenäs k., v. Fredrikfors eller Sättra bruk, l. Fräkstad. l) h. Sannum, l. Forsvik. Rödesund passeras nära Carlsborg. m.) h. l. Stjernvik, v. l. Aryds-bruk, Tegnaholm, Torsjö. n) h. Torås k., Sjöbo, Skye. o) h. Lina eller Lidhem, l. Jätsberg, v. Wäckelsängs k. p) v. Ekeryd, Tingsås k. q) v. Stensfors bruk. r) h. l. Marieberg, Asarums k., W. Tubberyd, v. Ekebergslund, Strömma, Stampen, Gustafsberg. s) Herrgårdarne från Asarum till Sölvitsborg äro antecknade under

N:o 24. En tredje väg till CARLSHAMN (genom LINKÖPING, WIMMERBY och WEXIÖ).

Enl. N:o 3 till	bb) Serarp	6½.
LINKÖPING (21½ m.).	cc) Åsheda	5.
u) Malbäck fj. 7.	Skedla	5.
v) Rimforssa 7.	dd) Åshult	4.
x) Kisa 7.	ee) Åreda (se Anm. 1) 6½.	
γ) Eröåsa 4.	ff) Wexiö (45¼.)	7.
z) Skärsta 8.	gg) Jungelstad (se anm. 1) 6.	
a) WIMMERBY (31½ m) 5.	och vidare enl. ofvanst.	
ä) Hullingsfred 9.	N:o 22 till	
ö) Malilla 6.	CARLSHAMN.	
aa) Björkmåsa 8¼.		

(54¼ m.)

Anm. 1. Från Åreda kan man äfven genom Risinge resa till Jungelstad, hvilket gör ¼ mil genväg. Men genom Resol. af Kon:s Befh:de i Wexiö äro reservskjutsskyldige i Risinge befriade från skyldighet att fortskaffa andra resaude, än dem, som resa till närmaste herregårdar. Man är alltså reducerad till beting.

N:o 25. En fjerde väg (strandvägen) till CARLSHAMN.
Enl. N:o 3 till Jäder (13 m.) derifrån enl. N:o 10 till Trenså (56¼ m.) Carlshamn 3. (57¼ m.)

N:o 26. Till CARLSKRONA (genom SÖDERTELJE, NYKÖPING, NORRÖPING, LINKÖPING och EKSJÖ).

Enl. N:o 3 till	Säthälla	8.
Mjölby (24¼ m.)	Boua	8¼.
Dala fj. 3.	EKSJÖ (32¼ m.)	7¼.
Hester (se Anm.) 5.	Bränsmåla	6.

N:o 10. t) Herrgårdarne från JÖNKÖPING till WEXIÖ finnas antecknade under N:o 9. u) h. Ryd, Slaka k., Tollstorp, Wargsäter, v. Lannbohof, Skeda k., Åkersta. v) h. l. Hallsta, v. l. Westerby, Brokind. x) h. Harg, l. Björkesnäs, v. Skedvi (på andra sidan sjön Åsinden), l. Hoby. γ) h. l. Föllingsö. z) v. Åhult. ä) Södra Wi k. ä) v. Storebro. ö) v. Låckebo, Hagelsrum. aa) h. Gorfvåda k., Wiserums k., v. Östrarp, Eshult, l. Eksebo. bb) h. Stenberg k., Hosselas, Odmundstorp, Näsults k. cc) h. Nassja, v. Kullebo. dd) h. Nottebäcks k. dd) h. Dädesjö k., l. Drättinge, v. l. Ramnåsa. ff) h. l. Kråkenäs, l. Kronobergs kungsgård. gg) h. l. Stjernvik, v. l. Åryds bruk,

hl) Hvetlanda	6 $\frac{1}{2}$.	oo) Emmeboda	6.
ii) Stocketorp	8.	pp) Fuhr	6.
kk) Nöbbeled	6.	qq) Kulleryd	6.
ll) Lenhöfda	6.	rr) Bubbetorp	5 $\frac{1}{2}$.
mm) Kulla	6.	ss) CARLSKRONA	3 $\frac{1}{2}$.
nn) Eriksmåla	6.		

(50 $\frac{1}{2}$ m.)

Anm. Att utom den här ofvan upptagne tvänne andra vägar gå från Hester till Eksjö, synes af anmärkningen 1 under N:o 7.

N:o 27. En annan väg (strandvägen) till CARLSKRONA.

Enl. N:o 3 till Jäder (13 m.) derifrån enl. N:o 10 till Lyckeby (51 $\frac{3}{4}$ m.) Carlskrona 3. (tills. 52 $\frac{1}{4}$ m.)

N:o 28. Till CARLSTAD. Se N:o 16.

N:o 29. Till CHRISTIANIA (genom ENKÖPING, WESTERÅS, KÖPING, ARBOGA, ÖREBRO, MARIESTAD, LIDKÖPING, WENERSBERG, UDDEVALLA och STRÖMSTAD samt MOSS).

Enl. N:o 1. (jæmf. anm. 3 under N:o 4) gen.	xx) Wenersborg (se Anm. 1) (43 $\frac{3}{4}$ m.).	4.
LIDKÖPING till Mälby (38 $\frac{1}{4}$ m.)	yy) Almås	4.
tt) Täng fj. 6.	zz) Räknebo (se Anm. 2)	4 $\frac{1}{2}$.
uu) Grästorps 4 $\frac{1}{2}$.	UDDEVALLA (46 $\frac{3}{4}$ m.)	3 $\frac{1}{2}$.
vv) Munksten 6.	Herrestad	3.

Tegnaholm, Torsjö hh) Herregårdar m. m. vid vägen från Mjölby till Hvetlanda finnas antecknade under N:o 8. ii) h. *Bezheida* k., *Moderhult*, *Ankarsnäs*, *Korsberga* k. kk) h. l. *Klafreströms* bruk. ll) h. *Nottebäcks* k., v. *Wret*. mm) v. ll. *Säfsjö*. nn) h. *Kostal*, *Ekeberga* k. oo) h. l. *Högalult*, l. *Ubbemåla*. pp) h. *Lindfors* bruk, *Wisseljärda* k. qq) h. *Sillhöfda* k. rr) h. *Häjetorp*, *Johannisberg*, *W. Rödeby*, v. *Rödeby* k., ö. *Rödeby*. ss) h. *Silltorp*, v. *Spandelstorp*, *Wedebý*, *Gullberna*. tt) h. *Gillstads* k., *Eckholmen*, v. l. *Katrineberg*, *Lafva* k., l. *Almetorp*. uu) h. *Särestads* k., ll. *Sjöryd* (vid en vik af *Wenern*). vv) h. *Ansgård*, v. *Häberg*, *Magnusberg*, *Flo* k. vägen följer foten af *Hunneberg*. xx) Vägen går emellan *Halle*- och *Hunneberg*, v. *Sandgårdet*, *Rännum*, *Önåfors* bruk. *Göta-elf* öfverläres. yy) h. *Gustaf Adolfs* k., v. *Torpa*, l. *Ousjö*. zz) h. *Hedetorpet*, v. *Ryrs* k., *Kolleröds*

åå) Qvistrum 6.	Guslund 4.
ää) Svarteborg 5.	Häradsstad 5½
öö) Rabbalshed 4.	Carlshuus 5.
a) Hede 5.	Dillingen 4½.
Skällarud 4½.	Moss (63¼ m.) 1½.
Wik 3.	Söner 3½.
Kollekind 3.	Sundbye 3.
STRÖMSFAD (55½ m.) 3.	Körsegaarden 2½.
b) Hogdal 5.	Skydsjordet 2½.
öfver norrska gränsen	Prindal 5.
4 till Westgaard 1½. 5½.	CHRISTIANIA 4.

(68½ m.)

Anm. 1. Väg till Trollhättan. Från WENERSBERG skjutas till c) Trollhättan 6½.

Anm. 2. Från Räknebo skjutas direkt genom Uddevalla till Herrestad, om man ej vill uppehålla sig i staden.

N:o 30. En annan väg till CHRISTIANIA (genom ENKÖPING, WESTERÅS, KÖPING, ARBOGA, ÖREBRO, CHRISTINEHAMN OCH CARLSTAD SAMT KONGSVINGER).

Enl. N:o 1 (jempf. N:o	Mitskoug 3.
4 Anm. 3) till ÖREBRO	Aabogen 3½.
(20½ m.) Derifrån enl.	KONGSVINGER 4½.
N:o 16 till	Sundby 5.
Lerhol (41½ m.)	Ous 3.
d) Högvalta 6.	Raaholdt 5.
e) Strand 7.	Wormsund 2½.
f) Haga 5.	Holen 5½.
g) Morast 4.	Moe 3½.
öfver Norrska grän-	Skrimstad 3½.
sen till	Bondekoll 3.
Magnor 4.	CHRISTIANIA 4½.

(59½ m.)

N:o 31. Till CHRISTIANSTAD (genom SÜDERTELJE, NYKÖPING, NORRKÖPING, LINKÖPING, EKSJÖ OCH WEXIÖ).

bruk. åå) v. Torp, ll. Cederlund, Saltkällan (lastageplats). ää) h. Bråland, Häby k., Folkesberg, v. Fors k., Skärfvum. öö) h. Ledum. a) v. Tanums k. b) h. Blomsholm, Dyne. c) h. Gustaf Adolfs k., v. Torpa, l. Resta, l. Onsjö, Källstorp. d) v. Wik. e) v. l. Rud, Wagge. f) h. Sofielund, Eda skans, v. Adolfsfors bruk. g) v. Eda k.

Enl. N:o 3 till	Dihult	7.
Mjölby (24½ m.)	Elmhult	5.
derifrån enl.	Marklunda	8.
N:o 8 till	Broby	6½.
Wexiö (43½ m.)	Qviinge	4½.
Nöbeled fj. 5.	h) CHRISTIANSTAD	6½.
Gottåsa 6.		
		(55½ m.)

N:o 32. En annan väg till CHRISTIANSTAD (genom SÖDERTELJE — LINKÖPING, GRENNA, JÖNKÖPING och WEXIÖ).

Enl. N:o 3 till *Jönköping* (33½ m.), derifrån enl. N:o 23 till *Wexiö* (45½ m.) samt vidare enl. ofvanstående N:o 31 till *Christianstad*. (tills. 57½ m.)

N:o 33. En tredje väg till CHRISTIANSTAD.

Enl. N:o 10, Anm. 8, kan man äfven resa den s. k. strandvägen till Fjelkinge (62¾ m.) *Christianstad* 4 (tills. 63½ m.)

N:o 34. Till CHRISTINEHAMN. Se N:o 16.

N:o 35. Till CIMBRITSHAMN. Se Anm. 4 under N:o 7.

N:o 36. Till EKSJÖ. Se N:o 8.

N:o 37. Till ENGELHOLM. Se Anm. 1 under N:o 5.

N:o 38. En annan väg till ENGELHOLM. Se N:o 6.

N:o 39. Till ENKÖPING. Se N:o 1.

N:o 40. Till ESKILSTUNA Se N:o 4.

N:o 41. Till FAHLUN (genom SALA och HEDEMORA). ?

Barkarby fj. 6.	m) Karleby	5.
Tibble 6.	n) Tärna (se Anm.)	5½.
i) Gran 8.	o) SALA (se Anm.) (12½	
k) Tunalund 6.	m.)	5.
l) Wånsjö 7.	p) Bolandeb	4½.

h) Herregårdarne m. m. från *Wexiö* till *Qviinge* äro antecknade under N:o 8. i) Herrgårdar m. m. från *Stockholm* till *Gran* finnas antecknade under N:o 1. k) h. l. *Nyöorg*, ll. *Hätunaholm*, *Arnö* (på en ö i *Gåran*), *Jälsta* k. l) h. l. *Hamra*, l. *Hormesta*, l. *Landsberg*, *Wrä*, l. *Ryda*, v. *Staby*, *Haga*, *Långtorz* k. m) h. *Tisby*, *Albäck*, *Simtuna* k. n) *Tärna* k. o) v. *West Tärna*. p) v. *Wånsby*, *Wiksberg*.

Wiggarae	4½.	t) Upbo	6.
q) Brunbäck	7.	u) Strand	5.
r) Grådö	7.	FAHLUN	8.
s) HEDEMORA (17½ m.)	2.		
			(23½ m.)

Anm. Från Tärna, såväl som från Sala, skjutsas till Sättra hälsobrunn.

N:o 42. En annan väg till FAHLUN (genom SALA, HEDEMORA och SÄTHER.)

Enl. föreg. N:o 41 till Hedemora 17½ m.), Säter 6 (se Anm.) (19½ m.) Naglarby 7, Fahlun 9 (tills. 23½ m.)

Anm. En annan ¼ mil längre väg går från Säter till Upbo 5, Strand 5, Fahlun 8 (23½ m.)

N:o 43. Till FALKENBERG (genom SÜDERTELJE, NYKÖPING, NORRKÖPING, LINKÖPING, GRENNA och JÖNKÖPING).

Enl. N:o 3 till		ä) Hid	6.
JÖNKÖPING (33¾ m.)		ö) Klef	6.
v) Jära	fj. 7.	aa) Gunnarp	5.
x) Unaryd	8.	bb) Norrmanstorp	5½.
y) Gölningstorp	5½.	cc) Köinge	4.
z) Tåstarp	6½.	dd) Ljungby	4.
å) Svenljunga	6.	ee) Falkenberg	4.
			(50½ m.)

N:o 44. En annan väg till FALKENBERG (genom ENKÖPING, WESTERÅS, KÖPING, ARBOGA, ÖREBRO och SKÖPDE).

q) h. I. Rosshyttan. Vid Brunbäck öfverfares Dal-elfven. r) h. I. Ön, v. Isaksbo, Skarfven, Afvesta kopparverk, Elfnäs. s) h. II. Garpenberg, v. Lågfors bruk, Presthyttan. t) v. II. Bispsbergs grufva. u) Hagelsnäs, Rankhyttan. v) h. Tolarp, Sandbäck, Axamo, v. Klämestorp, Torp, Åsen, Ullstorp. x) k. Krokshults k., v. Röksberg, Bosarp. y) h. I. Gunnarabo, v. Lagmanshaga, Ljungsarps k. z) h. Tranemo k. å) h. Torestorp. ä) h. Refvesjöholm, v. Axel-fors, Gullskog. ö) Vägen följer Åtran. v. Frölunda k., I. Arvidstorp, Mårdaklefs k. på andra sidan an. aa) v. I. Erikslund. bb) h. Gällareds k. cc) v. Okomme k. dd) v. I. Käreberg. ee) h. Stufsinge k.

Ent. N:o 1 (jemsf.	kk) Trädet 7.
Anm. 3 under	ll) Timmelhed (se Anm.
N:o 4) till	2) 7.
Höfva (29 m.)	mm) Brunn (se Anm. 2) 3.
ff) Walla fj. 11.	nn) Arnungared. 4.
gg) Greby 5½.	oo) Sexdrega 8.
hh) SKÖFDE	pp) Svenljunga 4.
(35½ m.) 8.	o. s. v. ent.
Ransta (se Anm. 1.) 8.	föreg. N:o 43 till
förbi Kyrketorp till	FALKENBERG
ii) Leaby (se Anm. 1) 5.	

(55½ m.)

Anm. 1. Väg till Falköping. Från Ransta (37½ m.) till Thorbjörntorp 5, qq) Falköping 2½, (38½ m.) Äfven från Leaby skjutsas till rr) Falköping 2½.

Anm. 2. Väg till Ulricehamn. Från Timmelhed till Ulricehamn 3 (43½ m.) Äfven från Brunn skjutsas till Ulricehamn 2.

N:o 45. Till FALKÖPING, se Anm. under N:o 20.

N:o 46. En annan väg till FALKÖPING se Anm. 1 under N:o 44.

N:o 47. Till FALSTERBO (genom SÖDERTELJE, NYKÖPING, NORRKÖPING, LINKÖPING, GREENA, JÜNKÖPING, LUND och MALMÖ).

Ent. N:o 3 till	Fagerhult (51½ m.)
JÜNKÖPING (33½ m.)	ss) Ulfs fj. 7.
Derifrån ent. N:o 5 till	tt) Blekmåsa 5½.

ff) h. I. Slätte, I. Nya Riddarhagen, v. Södra Träcke. gg) h. II Ebbetorp, I. Hageby, Waholm, I. Haggestad, v. Hjälstads k., I. Moholm, II. Lagerfors bruk (vid Tidån), Wads k. hh) h. St. Wäringes k., Ulfsängen, v. I. Geddeberg, I. Kläfvasten, Sunte-torp, I. Knista. ii) h. Stenstorps k., Rösberga, Carleby k., v. Hvaltorps k., Wrangelsholm. kk) h. Saleby, Åsarps k., I. Tummarp, v. Slöta k., Löfberga. ll) h. Humla k., Blidsbergs k., Silarp, v. Kölabby k., Lundby, I. Wimmersta. mm) h. Wists k., v. Svensholm, Brunnsnäs. nn) h. Hjertared, Mattse-red, v. I. Gersbo. oo) h. Dannicke k., Gälared, Hillareds k., v. I. Skog. pp) v. Sällerås. qq) v. Friggeråkers k. rr) h. Agnesta, I. Wiken, v. Saleby

uu) Röstånga . . . 7.	zz) MALMÖ (62 $\frac{1}{8}$ m.) . . . 6.
vv) Ågarp . . . 7.	ää) Hvällinge . . . 6.
xx) Källinge . . . 4.	ää) SKANÖR (65 $\frac{1}{2}$ m.) . . . 6.
yy) LUND (60 $\frac{5}{8}$ m.) . . . 4.	Falsterbo . . . 1.
	(65 $\frac{3}{8}$ m.)

N:o 48. En annan väg till FALSTERBO (genom SÖDERTELJE — LINKÖPING, EK SJÖ, WEXIÖ, CHRISTIANSTAD, LUND och MALMÖ.

Enl. N:o 3 till	a) Wram 3.
Mjölby (24 $\frac{1}{2}$ m.)	b) Hürby 10.
Derifrån enl.	c) Hurfva 6.
N:o 8 till	d) LUND (63 $\frac{5}{8}$ m.) . . . 7 $\frac{1}{2}$.
WEXIÖ (43 $\frac{1}{2}$ m.)	MALMÖ 64 $\frac{1}{8}$ m.) . . . 6.
samt enl. N:o 9	Hvällinge 6.
till	SKANÖR (67 $\frac{1}{8}$ m.) . . . 6.
CHRISTIANSTAD (55 $\frac{1}{2}$ m.)	e) FALSTERBO 1.
öö) Nöbbelöf . . . fj. 4.	
	(68 $\frac{1}{8}$ m.)

N:o 49. Till GEFLE (genom UPSALA).

f) Rotebro fj. 8.	h) Alsike 7.
g) Märsta 7.	i) UPSALA (7 m) . . . 6.

ss) v. Lerkesholm. tt) h. Österljunga k. uu) h. l. Herrevadskloster. vv) h. Asks k., v. ll. Rönneholm, ll. Trolleholm, ll. Trolleås. xx) h. N. Weddinge k., v. S. Weddinge k. yy) h. Lackalånga k., Wallkärre k., Nöbbelöfs k. zz) h. Trolleberg, Atnarp, v. Upåkra k. ää) h. Klagstorps k., v. Tygelsjö k., Gessie k., Eskilstorps k. ää) v. St. Hammars k. öö) h. l. Uddarp, ll. Akesholm, v. Wa k., ll. Ugerup. a) v. Ostra Wrams k., l. Maltesholm. b) h. ll. Oles-torp, Linderöds k. c) h. Osbyholm, Fogdarp, l. Pugerup, v. Lyby, l. Söderto, l. Löberöd. d) h. ll. Starhult, ll. Brönneslöf, ll. Ellinge, Widarp, ll. Örtofta, l. Svenstorp, v. l. Flyinge, e) Herrgårdar m. m. från Lund till Falsterbo äro anteckn. under N:o 47. f) h. Haga lustslott, Tivoli, Bergshammar, Ulriksdals slott (invalidhus), Rådan, Edsberg, Sollentunaholm, v. Frösunda Ofra o. Nedra, Järva, Sollentuna, k. g) h. Bolstanäs, Hammarby k., l. Torsåker, Walstanäs, Norrsunda k., v. Antuna, Wilunda, Wäsby, Hömboda, l. Rosersbergs kungsgård, l. Steninge. h) h. l. Hagelstena, Bransham

k) Högsta 5.	n) Mehede 8½
l) Läby 5.	o) Elfkarleby 6.
m) Yfied 8.	t) GEFLE 10.
<hr style="width: 50%; margin-left: auto; margin-right: 0;"/> (17½ m.)	

N:o 50. Till GRENNÄ. Se N:o 9.

N:o 51. Till GRISSLEHAMN.

u) Ensta fj. 7.	å) Staby 5.
v) Brottbys Hall 5.	ä) Tresta 6.
x) Rilanda 5.	GRISSLEHAMN 3.
y) Kragsta 4.	<hr style="width: 50%; margin-left: auto; margin-right: 0;"/> (11½ m.)
z) Svanberga 4.	Häri från öfverfart till ÅLAND.

N:o 52. Till HALMSTAD. Se N:o 6.

N:o 53. En annan väg till HALMSTAD (genom SÖDERTELJE, NYKÖPING, NORRKÖPING, LINKÖPING, GRENNÄ och JÖNKÖPING.)

Enl. N:o 3 till JÖNKÖPING (33½ m.) Derifrån enl. N:o 34 till Gunnarp (46½ m.) Krogsred 4, Rya 3, ö) Sjönevad ½, aa) Slöinge 6 ⅔, bb) Qvibille 5, cc) Halmstad

mar, v. Löfstaholm, Wassunda k., ll. Skokloster, Alsika k. i) h. Sundersta, Ultuna, v. Krusenbergs, Kungshamn, l. Wårdsåtra, l. Gottsunda. k) h. Gamla Upsala, Skediga. l) h. Sandbro, Sätuna, v. l. Kiplingeberg, Björklinge k., Närlinge. m) h. Torkelsbo, ll. Örbyhus, v. Styngsberg. n) h. Husbyborg, Tierps k., Fors, ll. Stvömsberg, ll. Wessland, v. Ullfors, ll. Söderfors. o) v. Elfkarö bruk. Dalelven passeras nära Elfkarleby. t) h. Harnäs bruk. u) h. l. Djursholm, Danderyds k., l. Näsby, l. Wigbyholm, v. Frescati, Bergshammars. v) h. Gribbylund, ll. Rydboholm, Ösby k. v. ll. Lindholmen, Löfsåtra. x) h. l. Beatheberg, v. Näs, Rö k. y) h. Skåderö k., Husby k., l. Sundsta, l. Stjernsund, ll. Degerö, v. Finsta. z) h. Estuna k., v. l. Stjernholm, Wemlinge, Hvitsjö. å) h. Stensta, Söderby k., v. Carlskyrka, Broby. ä) Ortala bruk. ö) h. l. Bjäröme. aa) h. Abilds, k. v. l. Knobsholm, Asige k. bb) h. Skylegård, Susagård, v. Getinge

5, (53 $\frac{1}{4}$ m.) Äfven kan man resa från Krogsered (47 $\frac{1}{2}$ m.) till *dd*) Ramnäs 8, Drabered 7, *ee*) Halmstad 8 $\frac{1}{2}$ (53 $\frac{3}{4}$ m.)

N:o 54. Till HAPARANDA (genom UPSALA, GEFLE, SUNDSVALL, UMEÅ och PITEÅ.)

Eul. N:o 49 till	Äskja	6 $\frac{1}{2}$
GEFLE (17 $\frac{1}{2}$ m.)	Docksta	4 $\frac{1}{2}$
<i>ff</i>) Trödje	Spjute	6 $\frac{1}{2}$
<i>gg</i>) Berg	Hörnäs	6.
<i>hh</i>) Stråkåra	Brösta	5.
<i>ii</i>) Mo Myskie (se	Täfra	5.
Anm. 1)	Önska	6.
<i>kk</i>) Kongsgården	Afva	8.
<i>ll</i>) Bro	<i>uu</i>) Lewar	6.
<i>mm</i>) Iggesund (se Anm.	Ängersjö	7.
2)	<i>vv</i>) Sörmjöle	6 $\frac{1}{2}$
Sanna	<i>xx</i>) Stöcksjön	8.
Malsta	<i>yy</i>) UMEÅ (68 $\frac{1}{2}$ m.)	3.
<i>nn</i>) Bringsta	Innertulle	3 $\frac{1}{2}$
<i>oo</i>) Gryttje	Säfvar	5 $\frac{1}{2}$
<i>pp</i>) Maj	<i>zz</i>) Djekneboda	7 $\frac{1}{2}$
<i>qq</i>) SUNDSVALL (40 $\frac{1}{2}$ m.)	Rickleå (se Anm. 4)	6.
Wifsta	<i>åå</i>) Gumboda	6.
<i>rr</i>) Fjäl	Grimsmark	5.
<i>ss</i>) Mark (se Anm. 3)	<i>ää</i>) Selet	5.
Åland	Daglösten	6 $\frac{3}{4}$
<i>tt</i>) Weda	Bureå	6.
Herrskog	Innervik	5.

k., Frölinge. *cc*) h. Marielund, Holms k., v. Biskopsgård. *dd*) v. Sofia Magdalena k., Torups k. *ee*) Herrgårdar m. m. från Ramnäs till Halmstad äro antecknade under N:o 6. *ff*) h. Hille k. *gg*) h. Åby, Hamrånge k. *hh*) h. ll. Axmar, ll. Sunnäs, l. Gullgrufva, v. Wifors, l. Wiksjö (alla 5 bruk). *ii*) v. Skogs k., ll. Kilafors br. *kk*) v. l. Flors linnefabrik. *ll*) h. Norrala k., ll. Långvinds bruk, Enångers k., v. l. Wedmora bruk. *mm*) h. Iggesunds br. *nn*) h. l. Ströms bruk. *oo*) h. Jättendals k. *pp*) h. l. Galtströms bruk. *qq*) v. Njurs k. *rr*) Lögdö bruk. *ss*) v. ll. Westanå bruk. *tt*) h. Utansjö bruk. *uu*) Nordmalinge k. *vv*) Hörnefors bruk. *xx*) h. Strömbäcks glasbruk. *yy*) Grans kungsg. *zz*) h. Ratan (hamn och nederlagsplats). *åå*) v. Roberts-

Sannaná	3 $\frac{7}{8}$.	Luleå Gammelstad	
öö) Frostkåge	6 $\frac{1}{4}$.	(se Anm. 6)	2 $\frac{1}{4}$.
Byske	5.	Persön	7.
Åbyn	5.	Rånbyn	7 $\frac{1}{2}$.
Kindbäck	4.	a) Hvitån	5 $\frac{1}{4}$.
Jäfre	4.	Töre	7.
PITEÅ (91 $\frac{1}{8}$ m.)	8 $\frac{1}{2}$.	Mänsbyn	8 $\frac{1}{4}$.
Öjeby	2 $\frac{1}{2}$.	Grötnäs	3.
Poitsnäs	7 $\frac{1}{2}$.	b) Sangito	8 $\frac{1}{4}$.
Rosvik	4 $\frac{1}{4}$.	Saifvits	4 $\frac{1}{4}$.
Ersnäs (se Anm. 5)	5.	Nickala	4 $\frac{1}{4}$.
Gäddvik	5 $\frac{1}{4}$.	HAPARANDA	5.

(113 $\frac{1}{4}$ m.)

Anm. 1. Väg till Söderhamn: Från Mo Myskie skjutsas till Söderhamn 5 (26 $\frac{3}{4}$ m.)

Anm. 2. Väg till Hudiksvall. Från Iggesund skjutsas till Hudiksvall 3 (31 $\frac{1}{2}$ m.)

Anm. 3. Väg till Hernösand. Från Mark skjutsas till Hernösand 4 (45 $\frac{1}{8}$ m.)

Anm. 4. Mellan Djekneboda och Rickleå brukar ofta ombytas skjuts i byn Skinnarbyn.

Anm. 5. Från Ersnäs går vinterväg direkt till Luleå Gammelstad 6 $\frac{1}{4}$.

Anm. 6. Väg till Luleå. Från Luleå Gammelstad skjutsas till Luleå 4 (99 $\frac{3}{8}$ m.)

N:o 55. Till HEDEMORA. Se N:o 41.

N:o 56. Till HERNÖSAND. Se N:o 54. Anm. 3.

N:o 57. Till HJO (genom ENKÖPING, WESTERÅS, KÖPING, ARBOGA OCH ÖREBRO.)

Enl. N:o 1 (jmf. Anm. 3 under N:o 4) till Hofva (29 m.), c) Walla fj. 11, d) Pålstorp 3, e) Fibro 7 $\frac{1}{2}$, f) Hjo 7 (tills. 36 $\frac{3}{8}$ m.)

N:o 58. Till HUDIKSVALL. Se N:o 54. Anm. 2.

Jors bruk. ää) Löfångers k. öö) Skelesteå k. a) v. l. Meldersteins bruk. b) v. l. Björkfors bruk. c) h. l. Sötåsen, l. Nya Riddarhagen, v. S. Trälke. d) h. l. Moholm, v. Fågeds k., l. Fimmerstad, Bellefors k. e) h. Åreberg, Tiberg, v. Lagerfors bruk, l. Ryholm. l. St. Gåddenäs. f) h. l. Ingelsby,

N:o 59. Till JÖNKÖPING. Se N:o 3.

N:o 60. Till KALMAR. Se Anm. 4 under N:o 10.

N:o 61. En annan väg till KALMAR (genom SÖDERTELJE, NYKÖPING, NERKÖPING, LINKÖPING och WIMMERBY.)

Enl. N:o 3 till	i) Staby	6.
LINKÖPING (21 $\frac{1}{2}$ m.)	k) Abo	7.
Derifrån enl. N:o 24	Kräksmåla	4.
genom WIMMERBY till	l) Bäckebo	8.
Hullingsfred (33 $\frac{1}{2}$ m.)	m) Örntorp	7.
g) Haddetorp fj. 9.	n) Kalmar	7.
h) Bockara 5 $\frac{1}{2}$.			
			(46 $\frac{3}{4}$ m.)

N:o 62. Till KONGELE. Se N:o 1 Anm. 5.

N:o 63. En annan väg till KONGELF (genom SÖDERTELJE, ESKILSTENA, MARIESTAD och LIDKÖPING.

Enl. N:o 4 till Blacksta (21 $\frac{1}{2}$ m.) Derifrån enligt N:o 1 till Nohl (46 $\frac{3}{8}$ m.) samt derifrån till *Kungelf* 4 (tills. 47 $\frac{3}{8}$ m.)

N:o 64. Till KUNGSBACKA (genom ENKÖPING, WESTERÅS, KÖPING, ARBOGA, ÖREBRO, MARIESTAD, LIDKÖPING och GÖTHEBORG.)

Enl. N:o 1 till *Götheborg* (49 $\frac{3}{8}$ m.) o) *Kärria* 3, p) *Kungsbacka* 8 (52 $\frac{1}{4}$ m.)

N:o 65—67. Dessutom finnas tre andra vägar till KUNGSBACKA, alla genom GÖTHEBORG, enl. N:ri 2, 3 och 4, och från GÖTHEBORG enl. föreg. N:o 64 till KUNGSBACKA.

N:o 68. Till Köping. Se N:o 1.

N:o 69. Till LAHOLM. Se N:o 6.

Kyrkefalla k., Ruder, Mofalla k., Nygården, v. Häggatorp, Hult, Åsen. g) v. Läckebo, Hagelsrum, Rosenfors bruk. h) I. Rynningsnäs, v. Rosenvik. i) h. II. Fogelfors bruk, Högsby k., v. I. Berga. k) v. Ruda. l) h. Öfra Hinshult. m) h. II. Flerohopps bruk. n) h. Lekeby, Kläckeberga, Skälby, v. Åby k. o) Elfsborgs kungsg. p) v. I. Gåsewadsholm.

N:o 70. Till LANDSKRONA (genom SÜDERTELJE, NYKÖPING, NORRKÖPING, LINKÖPING, GRENNA och JÖNKÖPING).

Enl. N:o 3 till *Jönköping* (33½ m.) Derifrån enl. N:o 5 till *Åstorp* (56½ m.) q) *Mörarp* 4, r) *Wallåkra* 4, s) *Landskrona* 4 (59½ m.)

N:o 71. En annan väg till LANDSKRONA (genom nyssnämnde städer och HELSINGBORG).

Enl. N:o 3 till *Jönköping* (33½ m.) Derifrån enl. N:o 5 till *Helsingborg* (58½ m.) t) *Glumslöf* 5, u) *Landskrona* 3 (60½ m.)

N:o 72. En tredje väg till LANDSKRONA (genom de under N:o 70 nämnda städer).

Enl. N:o 3 till	Blekmåsa	. . .	5½.
JÖNKÖPING (33½ m.)	Röstanga	. . .	7.
Derifrån enl.	v) <i>Ågarp</i>	. . .	7.
N:o 5 till	x) <i>Saxtorp</i>	. . .	6.
<i>Fagerhult</i> (51½ m.)	γ) <i>LANDSKRONA</i>	. . .	4.
<i>Ulfå</i>			
			fj. 7.
			<hr/>
			(61 m.)

N:o 73. Till LIDKÖPING. Se N:o 1.

N:o 74. En annan väg till LIDKÖPING. Se N:o 4.

N:o 75. En tredje väg till LIDKÖPING. Se Anm. 3 under N:o 4.

N:o 76. Till LINDE (genom ENKÖPING, WESTERÅS, KÖPING och ARBOGA).

Enl. N:o 1 (jempf. Anm. 3 under N:o 4) genom *Arboga* till *Fellingsbro* (17½ m.), z) *Blixterboda* 5, å) *Linde* 7 (20½ m.)

N:o 77. Till LINKÖPING. Se N:o 3.

N:o 78. Till LULEÅ. Se N:o 54 Anm. 6.

q) v. l. *Wram Gunnarstorp*, ll. *Billesholm*. r) h. *Rosenlund*, v. l. *Bosarp*, l. *Gedsholm*, l. *Belteberga*. s) v. *Säbyholm*. t) v. l. *Ramlösa* helsobr. u) v. *Säbyholm*. v) *Herrgårdar* m. m. från *Fagerhult* till *Ågarp* finnas antecknade under N:o 47. x) h. *N. Weddinge* k., v. *S. Weddinge* k., ll. *Barsebäck* γ) h. l. *Tågarp*. z) h. *Eke*, *Fellingsbro* k., *Ekeby*

- N:o 79. Till LUND. Se N:o 47.
 N:o 80. En annan väg till LUND. Se N:o 48.
 N:o 81. Till MALMKÖPING. Se anm. 1 under N:o 4.
 N:o 82. Till MALMÖ. Se N:o 47.
 N:o 83. En annan väg till MALMÖ. Se N:o 48.
 N:o 84. Till MARIEFRED. Se Anm. 1 under N:o 4.
 N:o 85. Till MARSTRAND (gedom ENKÖPING, WESTERÅS, KÖPING, ARBOGA, ÖREBRO, MARIE STAD, LIDKÖPING och KONGELF).

Enl. N:o 1 (jempf. Anm. 3 under N:o 4) till Nohl (47 $\frac{5}{8}$ m.) Kongelf 4, å) Tjufkil 7, öfver sjön till Marstrand 4 (51 $\frac{3}{8}$ m.)

- N:o 86. En annan väg till MARSTRAND (genom SÖDERTELJE, ESKILSTUNA, MARIE STAD, LIDKÖPING och KONGELF.)

Enl. N:o 4 till Blacksta (21 $\frac{1}{2}$ m.) Derifrån enl. N:o 1 till Nohl (46 $\frac{3}{8}$ m.) samt derifrån enl. föreg. N:o 85 till Marstrand (tills. 50 $\frac{1}{2}$ m.)

- N:o 87. En tredje väg till MARSTRAND (genom ENKÖPING, WESTERÅS, KÖPING, ARBOGA, ÖREBRO, MARIE STAD, LIDKÖPING och WENERSBERG).

Enl. N:o 1 (jempf.	aa) N. Intagan . . .	6.
Anm. 3 under N:o 4)	Sollum . . .	4 $\frac{1}{2}$.
till	bb) Holmen . . .	3.
Mälby (38 $\frac{1}{4}$ m.)	cc) Bäck . . .	4 $\frac{1}{2}$.
Täng . . . fj. 6.	Hede . . .	3 $\frac{1}{2}$.
Gråstorp . . . 4 $\frac{1}{2}$.	dd) Bresten . . .	6 $\frac{1}{2}$.
Munksten . . . 6.	ee) Tjufkil . . .	4.
ö) WENERSBERG (43 $\frac{3}{8}$ m.) 4.	Marstrand . . .	4.

(52 $\frac{3}{8}$ m.)

bruk, ll. Finnåkers br., Wesslingbyholm, Åby br., l. Östhammars br., l. Sörby, ll. Rockhammars br., Stensta br., v. l. Wrälinge, l. Sverkesta, ll. Medinge. å) h. l. Bohr, Dalkarlshyttan, v. l. Fröwi, Wedevåg (alla 4 bruk). å) v. Hulta k., Gullbringa. ö) Herrgardar m. m. vid vägen frau Mälby till Wenersborg äro antecknade under N:o 29. aa) h. Gustaf Adolfs k., v. Torpa, Onsjö, Hult, Källstorp. bb) h. Hjertums k., v. Ström. cc) h. Westerlanda k.

N:o 88. En fjerde väg till MARSTRAND (genom ENKÖPING — MARIESTAD, SKARA, ALINGSÅS och KONGELF).

Enl. N:o 1 (jempf. Anm. 3 under N:o 4) till Enebacken (34 $\frac{5}{8}$ m.). Derifrån enl. N:o 2 till Alingsås (45 $\frac{1}{2}$ m.), ff) Östad 7, gg) Krokstorp 5, hh) Nohl 4, Kongelf 4, ii) Tjufkil 7, Marstrand 4 (52 $\frac{1}{2}$ m.).

N:o 89. En femte väg till MARSTRAND (genom SÖDERTELJE, NYKÖPING, NORRKÖPING, LINKÖPING, GREENA, JÖNKÖPING, ALINGSÅS och KONGELF).

Enl. N:o 3 till Alingsås (45 $\frac{1}{2}$ m.) samt derifrån enl. föreg. N:o 88 till Marstrand (53 $\frac{3}{8}$ m.).

N:o 90. Till MEDEVI $\frac{1}{2}$ (genom SÖDERTELJE, NYKÖPING, NORRKÖPING och LINKÖPING.)

Enl. N:o 3 till Linköping (se Anm.) (21 $\frac{5}{8}$ m.), kk) Sjögesta, 5, ll) Husbyfjöl 6, mm) Motala 7, nn) Nykyrka 4, oo) Medevi 3 (27 $\frac{3}{8}$ m.).

Anm. Från Linköping kan man resa till Berg (Kanalstation med slussar), Husbyfjöl o. s. v., hvilket ej gör någon omväg.

N:o 91. En annan väg till MEDEVI (genom ENKÖPING, WESTERÅS, KÖPING, ARBOGA, ÖREBRO och ASKERSUND).

Enl. N:o 1 (jempf. Anm. 3 under N:o 4) till Wretstorp (24 $\frac{3}{4}$ m.) pp) Askersund 8, qq) Rå 8, Medevi 2 (29 $\frac{1}{4}$ m.).

N:o 92. Till MOTALA. Se N:o 90.

Torrskogs bruk. dd) h. Romelands k. ee) v. Hulsta k., Gullbringa. ff) h. Bolltarp, v. Norrhaga, Näs, Österång. gg) v. Kilanda k. hh) h. Uspastorp, v. Stärkere k. ii) se Not. ä) under N:o 85. kk) v. Kaga k., Wretaklosters k. ll) h. Jakobslund, Ljung, Sjöbacka, Brunneby k. mm) Vägen kan tagas både norr och söder om sjön Boren. Södra vägen h. Fossala, l. Ulfåsa, Charlottenburg; norra vägen: h. Krigsbergs k. l. Carlströms br., Bergsåter; $\frac{1}{2}$ mil från gästgifveriet Motala ligger köpingen af samma namn. nn) v. Bromma, l. Linnäs. oo) h. Åsanby. pp) h. Kålfvesta, v. Snaflunda k., Rastorp, Gålsjö. qq) h. l. Donafors br., l. Aviken, ll. Aspa bruk, ll. Olshammar, v. Stjernsund, Edö. rr) h. Ås, l. Ju-

N:o 93. En annan väg till MOTALA (genom SÖDERTELJE och ESKILSTUNA).

Enl. N:o 4 till	Simonstorp	6.
Botten (15½ m.).	vv) Hellesta	3.
rr) Hulla 7½.	xx) Tjellmo	6.
ss) Wannala 7.	yy) Husbyfjöl	7½.
tt) Marsjö 3.	zz) MOTALA	7.
uu) Bratteberg 6.		

(28½ m.)

N:o 94. Till NORA (genom ENKÖPING, WESTERÅS, KÖPING och ARBOGA).

Enl. N:o 1 (jempf. Anm. 3 under N:o 4) till Fellingsbro (17½ m.), *åå*) Blixterboda 5, *ää*) Bondbyn 7, *öö*) Nora 4½ (21½ m.).

N:o 95. Till NORRKÖPING. Se N:o 3.

N:o 96. Till NORRTELJE.

Ensta 7, Brottbys 7, Hall 5, a) Rilanda 5, b) Norrtelje 6 (7½ m.).

N:o 97. En annan väg till NORRTELJE.

c) Ensta 7, d) Lilla Säby 6, e) Ruggsättra 6, f) Bergsbaura 7, g) Norrtelje 8 (8½ m.).

N:o 98. Till NYKÖPING. Se N:o 3.

letagård, Gimmersta, v. Fogelsta. ss) h. Säfsta-holm, v. l. Skenäs, Kesäter. tt) h. l. Bilsbro br., ll. Högsjö. uu) v. ll. Häfla br., Ragnaholm. vv) h. Grytgöl, ll. Folkström, v. Sonstorp. xx) h. Johannisberg, v. Borggård. yy) h. Qvarns br., Olivehult, v. Hättorp. zz) se Not. mm under N:o 90. åå) se Not. z. under N:o 76. ää) h. l. Bohrs br., Yxe, v. l. Fröwi, l. Hinseberg, Wedevågs br., Järle br. l. Hult. öö) h. l. Hammarby br., Christine-lund, v. ll. Ramshyttan. a) llerrgårdar m. m. vid vägen från Stockholm till Rilanda äro antecknade under N:o 51. b) h. O. Nodsta, Frötuna k., v. Skä-derö k., c) se Not. u) under N:o 51. d) h. Gribbe-lund, Stafva, v. Löfsättra. e) h. Åkersberg, Åsä-tra, v. Åkers k. f) h. l. Dyvik, Mälby, Kulla k.

N:o 99. Till PHILIPSTAD (genom ENKÖPING, WESTERÅS, KÖPING, ARBOGA och NORA).

Enl. N:o 1 (jempf.	k) Greksåsar . . .	6½.
Anm. 3 under N:o	l) Kärfvingeborn . . .	6.
4) till	m) Grythytted . . .	4½.
Fellingsbro (17½ m.).	n) Saxån . . .	6½.
h) Blixterboda . . . fj. 5.	o) Öushyttan . . .	4.
Bondbyn . . . 7.	PHILIPSTAD . . .	3.
i) NORA (21½ m.) . . . 4½.		
		<hr/>
		(29½ m.)

N:o 100. En annan väg till PHILIPSTAD (genom ENKÖPING — ARBOGA och ÖREBRO).

Enl. N:o 1 (jempf.	p) Bryckegården . . .	8.
Anm. 3 under N:o	q) Källmo . . .	4.
4) till	r) Björkärn . . .	7.
ÖREBRO (20½)	s) Bjurbäcken . . .	8.
Winteråsa Sanna . . . 5.	t) PHILIPSTAD . . .	6.
Lekhyttan . . . fj. 5.		
		<hr/>
		(31½ m.)

N:o 101. Till PITEÅ. Se N:o 34.

N:o 102. Till SALA. Se N:o 41.

N:o 103. Till SIGTUNA.

Rotebro 8, u) Märsta 7, v) Sigtuna 4 (4¾ m.).

N:o 104. Till SKANÖR. Se N:o 47.

N:o 105. En annan väg till SKANÖR. Se N:o 48.

g) h. *Mellingeholm*, l. *Björnö*, v. *Penningby*, *Frötuna* k. h) se Not. z. under N:o 76. i) Herrgårdar m. m. från Blixterboda till Nora äro antecknade under N:o 94 k) h. *Hagby* br. v. *Pershytte* grufvor. l) h. *Stadra*, l. *Finnå* br. v. l. *Rockesholms* br. m) v. *Warnäs*, l. *Elsvelstorp*, n) h. l. *Hellefors* br., o) h. *Lervik*, v. *Persbergs* grufvor. p) Herrgårdar m. m. från Orebro till Bryckegården äro antecknade under N:o 16. q) h. *Björkborn*, *Gelleråsen*, v. *Bofors*. r) h. *Alqvittern*, v. *Lansfors* br. s) v. *Storfors*, l. *Lundsberg*, l. *Ackkarr* (alla tre bruk). t) *Aminnefors* br. u) Herrgårdar m. m. från Stockholm till Märsta äro antecknade under N:o 49. v) v. *Ekala* x) se Not. pp) och qq) under N:o 2.

- N:o 106. Till SKARA. Se N:o 2.
- N:o 107. En annan väg till SKARA (genom SÖDERTELJE, ESKILSTUNA och MARIESTAD)
- Enl. N:o 4 till Blacksta ($24\frac{1}{2}$ m. Derifrån enl. N:o 1 till Enebacken ($33\frac{3}{4}$ m.) x) Marskarby 8, x) Skara $1\frac{1}{2}$ ($35\frac{3}{4}$ m.)
- N:o 108. Till SKÖFDE. Se N:o 44.
- N:o 109. En annan väg till SKÖFDE (genom SÖDERTELJE och ESKILSTUNA).
- Enl. N:o 4 till Blacksta ($24\frac{1}{2}$ m.), Wretstorp 8, Ramundeboda 8, y) Hofva 9, Walla 11, Greby $5\frac{1}{2}$, y) Sköfde 8 ($33\frac{3}{4}$ m.)
- N:o 110. Till SKENNINGE. Se N:o 3, anm. 2.
- N:o 111. Till STRENGNÄS. Se N:o 4, anm. 2.
- N:o 112. Till STRÖMSTAD. Se N:o 29.
- N:o 113. Till SUNDSVALL. Se N:o 54.
- N:o 114. Till SÄTHER. Se N:o 42.
- N:o 115. Till SÖDERHAMN. Se N:o 54, anm. 1.
- N:o 116. Till SÖDERKÖPING. Se N:o 10, Anm. 1 och 2.
- N:o 117. Till SÖDERTELJE. Se N:o 3.
- N:o 118. Till SÖLVITSBORG. Se N:o 10. Anm. 7.
- N:o 119. En annan väg till SÖLVITSBORG. Se N:o 22 jemte Anm.
- N:o 120. Till THORSHÄLLA. Se Anm. 3 under N:o 4.
- N:o 121. Till TRELLEBORG (genom SÖDERTELJE, NYKÖPING, NORRKÖPING, LINKÖPING och ERSJÖ.
- Enligt N:o 3 till Mjölby ($24\frac{1}{2}$ m.). Derifrån enl. N:o 7 till Ystad ($62\frac{3}{4}$ m.) z) Skifarp 6, å) Anderslöf 6. å) Trelleborg 4 ($66\frac{3}{4}$ m.).

y) Herregårdar m. m. från Blacksta till Hofva äro antecknade under N:o 1, och från Hofva till Sköfde under N:o 44. z) h. Bjersjöholm, Marsvinsholm, v. Gundratöf, Balkåkra k., Snåresta k., Charlottenlund, Sjørups k., Nobbelöfs k., å) h. l. Torsjö,

Anm. Man kan äfven resa någon af de öfriga, under N:ri 8, 9 och 10 anförda vägarne till *Ystad* samt derifrån enl. föreg. till *Trelleborg*.

N:o 122. Till TRONDHIEM (genom UPSALA, GEFLE, SUNDSVALL och ÖSTERSUND.)

Enl. N:o 49 till	Stamgårde	8½.
GEFLE (17½ m.)	Forsa	9.
Derifrån enl.	Stalltjernstugan	8.
N:o 54 till	Skalstuga	8.
SUNDSVALL (40½ m.)	öfver norska grän-	
Wattjom	sen (fjellet) till	
Nedansjö	Suul	12.
Kellsta	Indalen	12.
Ålsta	Östre Næss	4½.
Borgsjö	Nørdal	4½.
Jemtökrogen	Rostad	5.
Bräcke	Hove	4.
Grimnäs	Hammer	4.
Fanbyn	Vordahl	2.
Gärde	Forbord	4.
ÖSTERSUND (59½ m.)	Sandfærhuus	4.
Häste	Heel	
Faxelfven	Hougan	6.
Åberg	TRONDHIEM	5½.
Uppland		
		(91½ m.)

N:o 123. Till TROSA. Se N:o 3, Anm. 1.

N:o 124. Till UDDEVALLA. Se N:o 29.

N:o 125. Till ULRICEHAMN. Se N:o 3 Anm. 3.

N:o 126. En annan väg till ULRICEHAMN. Se N:o 44. Anm. 2.

N:o 127. Till UMEÅ. Se N:o 54.

N:o 128. Till UPSALA.

Rotebro 8, Märsta 7, Alsike 7, ö) Upsala 6 (7 m.)

N:o 129. En annan väg till UPSALA.

ö. *Wemmenhögs k.*, l. *Näsbyholm*, v. *Dybäck*, *Jordberga*. ä) *Markie*. ö) *Herrgårdar m. m. från Stock*

Rotebro 8, aa) Åshusby 5½, bb) Åsby 5, cc) Marma 6, dd) Upsala 6 (7½ m.)

N:o 130. Till WADSTENA. Se N:o 3, Anm. 2.

N:o 131. Till WARBERG (genom SÖDERTELJE, NTKÖPING, NORRKÖPING, LINKÖPING, GREENA och JÖNKÖPING.)

Enl. N:o 3 till	ii) Svenljunga	6.
JÖNKÖPING (33½ m.)	kk) Hunnaryd	7.
ee) Jära fj. 7.	ll) Skene	6½.
ff) Unaryd 8.	mm) Sundholmen	6½.
gg) Gölningstorp 5½.	nn) Åsbro	8.
hh) Tåstarp 6½.	oo) WARBERG	6.

(50½ m.)

N:o 132. En annan väg till WARBERG (genom nyss-nämnde städer och Borås.)

Enl. N:o 3 till Trimmelhed (39½ m.), pp) Wäby 5 qq) Tärby 6, rr) Borås 7 (43½ m.), ss) Ramslätt 8, tt) Skene 6, Sundholmen 6½, Åsbro 8, uu) Warberg 6 (52½ m.)

holm till Upsala äro antecknade under N:o 49. aa) Bolstanås, Hammarby k., l. Torsåker, Walstanås, v. Antuna, Wilunda, Wäsby, Holmboda, l. Rosersbergs kungsg. bb) h. Altuna, l. Ångeby, l. Sigridsholm, Nederäng. cc) h. Norrby, Åsbergby, Ostunaberg, l. Wäppeby, Tislinge, Örby, v. Qualsta, Eggebyholm, Walloxsäby, Östuna k., dd) h. Kasby, Hammarby, Gnesta, v. Mörby, Bergsbrunna. ee) h. Tolarp, Sandbäck, Axamo, v. Klåmestorp, Torp, Åsen, Ulstorp. ff) h. Mulsoryds k., v. Röksberg, Bosarp, l. Hökhult. gg) h. l. Gunnarsbo, v. Lagmanshaga, Ljungsarps k. hh) h. Tranemo k., ll. Limmareds glasbr., l. Assarp, Ommestorp. ii) h. Torestorp, l. Påbo, v. l. Björkered, ll. Högalid. kk) h. Redslare k., l. Groboholm, v. l. Refvesjöholm, l. Katrineberg. ll) h. Trantorp, Orby k., v. l. Öresten. mm) h. Berghems k. nn) h. Herreds k., Totlebäck, l. Björkholm, v. Lindhult. oo) h. Ås k., Torpa k., Linåhof. pp) h. Silarp, Hof, Elmesta, v. Brastorp. qq) h. Skabo, v. Säby, Tiseås, Härna k., Agård. rr) h. Gingry k. ss) h. Wiskafors br., Fagerås, Kinnarums k., v. Kila, Olsdal. tt) h. Frista k., Kinna k., l. Ginkalunda. uu) Herrgårdar

N:o 133. En tredje väg till WARBERG (genom ENKÖPING, WESTERÅS, KÖPING, ARBOGA, ÖREBRO och BORÅS).

Enl. N:o 1 (jempf. Anm. 3 under N:o 4) till Hasslerör (31 $\frac{1}{2}$ m.) Derifrån enl. N:o 20 till Borås (45 $\frac{1}{2}$ m.) samt vidare enl. förög. till Warberg (53 $\frac{1}{2}$ m.)

N:o 134. Till WENERSBORG. Se N:o 29.

N:o 135. Till WESTERVIK. Se N:o 10. Anm. 3.

N:o 136. Till WESTERÅS. Se N:o 1.

N:o 137. Till WEXIÖ (genom SÜDERTELJE, NYKÖPING, NORRKÖPING, LINKÖPING och ERSJÖ.)

Enl. N:o 3 till Mjölby (24 $\frac{1}{2}$ m.). Derifrån enl. N:o 8 till Wexiö (43 $\frac{1}{2}$ m.)

N:o 138. En annan väg till WEXIÖ (genom nyssnämnde städer.)

Enl. N:o 3 till Mjölby (24 $\frac{1}{2}$ m.), Derifrån enl. N:o 7 till Ör (42 $\frac{5}{8}$ m.) *vv*) Wexiö 6 (tills. 43 $\frac{7}{8}$ m.)

N:o 139. En tredje väg till WEXIÖ (genom SÜDERTELJE — LINKÖPING, GRENNA och JÖNSKÖPING.)

Enl. N:o 3 till Jönköping (33 $\frac{1}{2}$ m.) Derifrån enl. N:o 9 till Wexiö (tills. 45 $\frac{1}{4}$ m.)

N:o 140. Till WIMMERBY. Se N:o 24.

N:o 141. Till WISBY. Se N:o 10. Anm. 4.

N:o 142. Till ÅMÅL (genom ENKÖPING, WESTERÅS, KÖPING, ARBOGA, ÖREBRO, CHRISTINEHAMN och CARLSTAD).

Enl. N:o 1 (jempf. Anm. 3 under N:o 4) till Örebro (20 $\frac{1}{2}$ m.) Derifrån enl. N:o 16 till Carlstad (35 m.), *xx*) Lillnor 6, *yy*) Malöga 7 $\frac{1}{2}$, *zz*) Gustafskrog 6 $\frac{1}{2}$ *ää*) Afvelsäter 5, *äü*) Åmål 4 (42 $\frac{1}{2}$ m.)

m. m. från Skene till Warberg äro antecknade under N:o 131. *vv*) h. Bergqvara, v. Orsholm, Ojaby k. *xx*) h. Wåxnäs, Sandbäcken, l. Högtunda, Nors k., v. ll. Aspberg. *yy*) h. Ris, Hammarsten, Agumhammar, v. Wålberg, Carlberg. *zz*) h. Segmon, l. Ekholmen, l. Hammar, Bro k., Remmene, v. Gustaf Adolfs k., Liljendals glasbr., l. Mässevik. *ää*) v. Sund, l. Skane, ll. Sjögerås, Säfte, l. Kroksta. *äü*)

N:o 143. Till ÖREBRO. Se N:o 1.

N:o 144. En annan väg till ÖREBRO. Se Anm. 3 under N:o 4.

N:o 145. Till ÖREGRUND (genom UPSALA.)

Enl. N:o 49 till *Upsala* (7 m.) öö) Hof 8, a) Haberg
b) Lysta 6, c) Norr Skede 7, d) Öregrund 5 (15½ m.)

N:o 146. En annan väg till ÖREGRUND.

Enl. N:o 51 till Staby (9½ m.) e) Hammarby 6, f) Sanda 6, g) Marka 6, h) Norr Skede 4, i) Öregrund 5 (16 m.)

N:o 147. Till ÖSTERSUND. Se N:o 122.

N:o 148. Till ÖSTHAMMAR.

Enl. N:o 51 till Staby (9½ m.), Hammarby 6, Sanda 6, k) Marka 6, l) Östhammar 2 (14½ m.)

N:o 149. En annan väg till ÖSTHAMMAR (genom UPSALA.)

Enl. N:o 49 till *Upsala* (7 m.) Hof 8, m) Haberga 7 m) Lysta 6, n) Östhammar 6 (13½ m.)

h. l. Forsbacka br. öö) h. Waksala k., l. Frötuna, Rasbo k., v. Fälla. a) h. l. Lydinge, l. Hesselby, l. Kydingeholm, v. Stafby k., Alunda k. b) h. Skefthammars k., v. Gims br. c) h. Hökhufvuds k., Börstels k. d) h. l. Söderby, v. Sneslingeberg. e) h. Broby, Skebo br., Edbo k., v. Harbroholm. f) h. Lundås, l. Rönöholm, v. l. Forsbol. g) h. Harg, v. Hargs k. h) h. Börstels k. i) h. l. Söderby, v. Sneslingeberg. k) Herrgårdar m. m. från Staby till Marka äro antecknade under N:o 146. l) v. Börstels k. m) se not. a och b under N:o 145. n) h. Hökhufvuds k., v. Börstels k. n) Partele k.,

III. Landsvägarne från Götheborg till alla Rikets Städer.

N:o 150. Till ALINGSÅS.

n) Lerum 8, o) Ingared 5½, p) Alingsås 4½ (4½ m.)

N:o 151. Till ARBOGA. Enl. N:o 1 i omyänd ordning (35½ m.) Jemf. äfven N:o 2.

N:o 152. Till ARVIKA (genom WENERSBERG och ÅMÅL.)

q) Agnesberg . . . fj. 3¼.	ö) Lund 7¼.
r) Nohl 5½.	aa) Torpane 5½.
s) Kattleberg (s. Anm. 1) 4.	bb) ÅMÅL (17 m.) . . . 5.
t) Kärra 5.	Afvelsäter 4.
u) Lilla Edet 2.	Gustafskrog 5.
v) Fors (se Anm. 1) 4.	Malöga 6¼.
x) Gerdhem (se Anm. 2) 4.	Lillnor 7¼.
y) WENERSBERG (8½ m.) 6.	cc) CARLSTAD (24¼ m.) 6.
z) Dykälla 5.	samt vidare enl.
å) Österbyn 4.	N:o 16 till
ä) Mellerud 7.	ARVIKA

(32 m.)

Anm. 1. Under resan från Götheborg till Wenersborg skjutsas från Kattleberg, förbi Kärra, till Lilla Edet; och under resan från Wenersborg till Götheborg från Fors, förbi Lilla Edet, till Kärra.

Gullringsbo, v. Jonsered, Aspenäs. o) Kullen, Skallsjö k., Pålstorp, v. Floda, Näs. p) h. Lindås, v. Bryngenäs, Nordhaga. q) h. Stekan, Tolered, v. Lerjeholm. r) h. Wikan, Backa, Nödinge k. s) v. Uspastorp. t) h. Alfvum, Gamla Lödese k., Tunge k. u) v. Hanström. v) v. Töslanda, Lund. x) h. Welanda, v. I. Torpa, Sjuntorp. y) h. Brygghem, Forstena, Sandgärdet, v. Lund, I. Trollhättan, Rånnum, z) h. Klefverud, v. Gåsevick. å) h. Ottersrud, Asmundtorp, v. Frännefors k. ä) h. II. Qvanenburg. ö) h. Nordkärr, v. I. Ekholmen, II. Bäckefors, Wedbjörby, Näs, I. Upperud, Ramsberg. aa) h. Bollsbj, Animskogs k., I. Hängelö. bb) v. Hesselbäcka, I. Hvitlanda br., Tösse k., Sörbol, Strömsberg. cc) Herrgårdar mellan Amål och Carl-

Ann. 2. Väg till Trollhättan. Från Gerdhem 4, såväl som från Wenersborg 6, skjutsas till Trollhättan.

N:o 153. Till ASKERSUND (genom LIDKÖPING och MARIESTAD.)

Enl. N:o 1 i omvänd ordning till Wretstorp (25½ m.)
dd) Askersund 8 (27½ m.)

N:o 154. Till BORÅS.

ee) Lundvetter 6, Bygårde 5, ff) Fläskium 7, gg) Wia-red 7, hh) Borås 3½ (28½ m.)

N:o 155. Till CARLSHAMN (genom ALINGSÅS, JÖNKÖPING och WEXIÖ.)

Lerum	fj. 8.	Starhult	5.
Ingared	5½.	Bo	4.
ii) ALINGSÅS (4½ m.)	4½.	Matkull	5.
Eklanda	6½.	Ör	4.
Ljung	7.	WEXIÖ (27½ m.)	6.
Hägna	6.	Ingelstad	6.
Timmelhed	6½.	Uråsa	3.
Gullered	5½.	Qvarnemåla	5.
Ledhester	8.	Törnemåla	5.
ii) JÖNKÖPING (16½ m.)	8½.	Gäddviksås	5.
Barnarp	4.	Hokadal	5.
Stigamo	3½.	förbi Asarum till	
Svennarum	8.	ii) CARLSHAMN	5½.
Wrigsta	7.		

(36½ m.)

N:o 156. Till CARLSKRONA (genom ALINGSÅS, JÖNKÖPING och WEXIÖ.)

stad äro i omvänd ordning anförde under N:o 142. dd) h. Käfvelsta, v. Snaflunda k, Rastorp, Gålsjö. ee) h. Råda. ff) h. Smedstorp, Apelnäs, Björketorps k. Forssa. gg) h. ll. Wikafors br., Philipslund, v. Hult. hh) v. Katrineberg. ii) Herrgårdar m. m. från Götheborg till Alingsås äro antecknade under N:o 150, de från Alingsås till Jönköping i omvänd ordning under N:o 3 och de från Jönköping till Carlshamn under N:i 22 och 23. kk) h. Tingsås k.

Enl. föreg. N:o 155 till Qvarnemåla ($31\frac{1}{2}$ m.), *kk*) Djursmala 6, *ll*) Backaryd 7, *mm*) Runneby 7, *nn*) Skillinge 6, *oo*) Carlskrona 6 ($39\frac{1}{2}$ m.)

N:o 157. Till CARLSTAD. Se N:o 152.

N:o 158. Till CHRISTIANIA (genom KONGELF, UDDEVALLA och STRÖMSTAD)

pp) Agnesberg $3\frac{1}{2}$, *qq*) Kongelf (se Anm.) 4 ($1\frac{1}{2}$ m.) *rr*) Hede $4\frac{1}{2}$, Bäck $3\frac{1}{2}$, *ss*) Holm $4\frac{1}{2}$, *tt*) Åsen $5\frac{1}{2}$, *uu*) Grohed $4\frac{1}{2}$, *vv*) Uddevalla 3 ($8\frac{1}{2}$ m.) samt vidare enl. N:o 29 till Christiania (tills. $30\frac{1}{2}$ m.)

Anm. Från Kongelf till Uddevalla kan vägen äfven tagas: a) till Kyrkeby 7, Smedsered 4, Åsen 6, Grohed $4\frac{1}{2}$, Uddevalla 3 (tills. 8 m.); b) Kyrkeby 7, Strandhorrum 3, Widdesgårde 5, Åker 4, Grohed 4, Uddevalla 3 ($8\frac{3}{8}$ m.)

N:o 159. Till CHRISTIANSTAD (genom KUNGSBACKA, WARBERG, FALKENBERG, HALMSTAD och LAHOLM.)

<i>xx</i>) Kärra	fj. 3.	<i>a</i> Slöinge	6.
<i>yy</i>) KUNGSBACKA ($2\frac{3}{4}$ m.)	8.	<i>b</i>) Qvibille	5.
<i>zz</i>) Åsa	7.	<i>c</i>) HALMSTAD ($14\frac{3}{4}$ m.)	5.
Backa	6.	<i>d</i>) Kärrby	7.
<i>aa</i>) WARBERG ($7\frac{1}{2}$ m.)	$7\frac{1}{2}$.	genom LAHOLM 2 (17 m.)	
<i>äa</i>) Morup	$6\frac{1}{2}$.	utan ombyte till	
<i>öö</i>) FALKENBERG ($10\frac{3}{4}$ m.)	5.	Edenberga $2\frac{1}{2}$	$4\frac{1}{2}$.

Stenfors br, v. *Ekeryd*, *ll*) h. *Öljehults k.*, *mm*) l. *Carlsnäs*, *Djupadal*, *nn*) h. *Pålsbro*, *Kartorp*, l. *Göholm*, *Listerby k.*, v. l. *Johannishus*, *Förkärla k.* *oo*) h. *Grönadal*, *Nätraby k.*, *Skärfva*, v. *Agdatorp*, *Marielund*, *Gullberna*. *pp*) v. *Lerjeholm*. *qq*) h. *Bohus fästning*. *rr*) h. *Marieberg*, v. *Romelands k.* *ss*) v. *Torrskogs br.*, *Westerlanda k.* *tt*) h. *Ström*, *Grinnereds k.*, v. *Röstorp*. *uu*) v. *Ljungs k.*, l. *Rahneberg*. *vv*) h. *Kristinedal*, *Emaus*, v. *Gustafsherg*. *xx*) *Elfsborgs kungsg.* *yy*) v. l. *Gåsewads-holm*. *zz*) v. l. *Råssared*, l. *Dal*. *äa*) h. *Åskloster*, *Lindhof*. *ää*) v. *Katrineberg*. *öö*) v. *Lindhult*, *Staf-singe k.* *a*) h. *ll*. *Stensjö*, v. l. *Sannarp*. *b*) h. *Sky-legård*, *Susegård*, v. *Getinge k.*, *Frölinge*. *c*) h. *Marielund*, *Holms k.*, v. *Biskopsgård*. *d*) v. *Stjern-arp*, *Trönninge k.* *e*) h. *Wåxtorps k.*, v. *Wallen*.

e) Elnabygget	5½.	h) Röinge	8½.
f) Örkelijunga	6.	i) Wanneberga	4½.
g) Kädarp	8.	k) CHRISTIANSTAD	7.

(27 $\frac{1}{8}$ m.)

N:o 160. En annan väg till CHRISTIANSTAD (genom KUNGSBACKA — HALMSTAD.)

Enl. föreg. N:o 159 till *Halmstad* (14 $\frac{3}{4}$ m.) l) Skogaby 9, Knäryd 5, Sjöaryd 4 $\frac{1}{2}$, m) Markaryd 6, Wiltsjö 6, n) Bjernum 3, o) Röinge 7, Wanneberga 4 $\frac{1}{2}$ p) *Christianstad* 7 (27 $\frac{3}{4}$ m.)

N:o 161. Till CHRISTINEHAMN (genom LIDKÖPING och MARIESTAD.)

Enl. N:o 1 i omvänd ordning till Hasslerör (18 $\frac{3}{4}$ m.), q) Torfved 6, r) Björstorp 6 $\frac{1}{2}$, s) Wall 7, t) *Christinehamn* 8 (25 $\frac{1}{2}$ m.)

N:o 162. Till CIMBRISHAMN (genom KUNGSBACKA, WARBERG, FALKENBERG, HALMSTAD OCH LAHOLM.)

Enl. N:o 159 till	u) Margretetorp	4½.
HALMSTAD (14 $\frac{1}{4}$ m.)	v) Ö. Ljungby	8½.
Kärrby (se Anm.) fj. 7.	x) Åby	3.
LAHOLM (17 m.)	y) Röstånga	9.
Kärup	z) Höör	8.

f) h. ll. *Rysjöholm*. g) v. *Lerkesholm*, Röke k. h) h. Hörja k., Mölleröd, Häleholm, v. *Wankifva*. i) h. *Ignaberga* k., *Orestorp*. k) h. l. *Uddarp*, v. l. *Araslöf*, *Lillö*. l) v. *Stjernarp*, *Tönninge* k. m) v. *Thimfors* br. n) h. *Åkarps* k. o) v. *Wankifva*. p) Herrgårdar m. m. från Röinge till *Christianstad* äro antecknade under N:o 150. q) v. l. *Börstorp*, *Lyresta* k. r) h. l. *Gudhammar*, l. *Kroppfjäll*, l. *Melltorp*, *Ribblingsfors*. s) h. l. *Eketorp*, *Carlslund*, v. *Arås*, *Säby*. t) h. *Bäckhammars* br., *Krontorp*, *Jonsbols* br., l. *Björneborgs* br., v. *Wisnums* k. u) Herrgårdar m. m. från *Halmstad* till *Margretetorp* äro antecknade under N:o 6. v) h. *Kärragård*, *Skillinge*, *Ösjö*, v. *Jernarps* k., *Tostarps* k., *Munkaljungby* k., ll. *Rysjöholm*. x) h. *Tomarp*, *Gråmanstorps* k., v. *Bläsinge*, *Bjersgård*, y) h. *Klippan*, ll. *Dragholm*, v. *Herrevadskloster*. z) h. *Billinge*

å) Hörby 5.	aa) Tranås 7.
ä) Östraby 4½.	bb) Stiby 5.
ö) Sjöbo 5.	cc) CIMBRISHAMN 5.

(34½ m.)

Anm. Från Kärrby kan man resa genom *Laholm*, utan att der ombyta skjuts.

N:o 163. Till EKSJÖ (genom ALINGSÅS och JÖNKÖPING).

Enl. N:o 155 till *Jönköping* (16½ m.) dd) *Wireda* 5, ee) *Esperyd* 10, ff) *Marientorp* 7, gg) *Eksjö* 4 (23 m.)

N:o 164. Till ENGELHOLM (genom KUNGSÅBRA, WARBERG, FALKENBERG, HALMSTAD och LAHOLM.)

Enl. N:o 159 till *Halmstad* (14½ m.), *Kärrby* 7, genom *Laholm* till *Karup* 7, *Margretetorp* 4½, hh) *Engelholm* 5 (20½ m.)

N:o 165. Till ENKÖPING. Enl. N:o 1 i omvänd ordning (42 m.) Jemf. äfven N:o 2.

N:o 166. Till ESKILSTUNA (genom LIDKÖPING och MARIESTAD.)

Enl. N:o 1 i omvänd ordning till *Blacksta* (27½ m.) och vidare enl. N:o 4 i omvänd ordning till *Eskilstuna* (37½ m.)

N:o 167. Till FAHLUN (genom LIDKÖPING, MARIESTAD, ÖREBRO och LINDE.)

k., *Rönneholm*, v. *Munkatorps k.*, *Åkersberg*, l. *Holma*. å) h. ll. *Bosjökloster*, *Fulltofta*, *Osbyholm*. ä) h. l. *Liby*, ll. *Söderto*, *Westersta*. ö) h. *Bjerröds-ladugård*, l. *Tullesbo*, ll. *Öfvedskloster*, *Kärrstorps k.*, v. l. *Wäljö*, *Brandsta k.*, *Asum*. aa) h. l. *Kåseholm*, v. *Wanstatorp*, l. *Löfvesta*, *Wansta k.*, *Esperöd*. bb) h. *Onslunda k.*, *Smedstorp*, v. *Tunbyholm*. cc) h. *Gärnsås*, *Tommarps k.*, v. ll. *Gylleboa*, *Järesta k.* dd) h. *Jära*, *Bräneryd*, *Stensholm*, *Tokarp*, v. *Rosendal*, *Husquarn*. ee) h. *Sjögeryd*, *Wik*, l. *Sjöberg*, *Ulfsnäs*, *Långåsa*, v. *Ribbingsnäs*, *Alarp*. ff) h. *Rynneryd*, *Gishult*, *Eskhult*, *Lia*, v. *Ingsberg*, l. *Slåthult*. gg) h. *Brewik*, *Skedhult*. hh) *Herrgårdar m. m.* från *Halmsthd* till *Engelholm*

Enl. N:o 1 i omväänd ordning till ÖREBRO (29 $\frac{1}{2}$ m.)		oo) Högfors	5 $\frac{1}{2}$.
ii) Dylta	fj. 6 $\frac{1}{2}$.	pp) Östansbo	4.
kk) Bondbyn	6.	qq) Smedjebacken	6 $\frac{1}{2}$.
ll) LINDÉ (33 $\frac{1}{4}$ m.)	4.	rr) Romarsbo	6.
mm) Guldsmedshyttan	6.	Rusgården	6.
nn) Laxbro	9 $\frac{1}{2}$.	ss) Naglarby	5.
		tt) FAHLUN	9.
			<hr/>
			(47 $\frac{1}{2}$ m.)

N:o 168. En annan väg till FAHLUN (genom LIDKÖPING, MARIESTAD, ÖREBRO, ARBOGA och KÖPING.)

Enl. N:o 1 i omväänd ordning till KÖPING (35 $\frac{3}{4}$ m.)		zz) Wik	4.
uu) Gullsta	fj. 4.	ââ) Westerby	5.
vv) Bysala	8.	ââ) Smedjebacken	5.
xx) Gunilbo	5.	Romarsbo	6.
yy) Flyten	6 $\frac{1}{2}$.	Rusgården	6.
		Naglarby	5.
		öö) FAHLUN	9.
			<hr/>
			(51 $\frac{1}{4}$ m.)

N:o 169. En tredje väg till FAHLUN (genom LIDKÖPING, KÖPING, WESTERÅS och HEDEMORA).

Enl. N:o 1 i omväänd ordning till	WESTERÅS (38 $\frac{3}{4}$ m.)	
	a) Hallsta (se Anm.)	7.

äro antecknade under N:o 6. ii) h. Brynninge, Dylta svafvelbr., v. Mark, Hjersta, Hofsta k., Lund. kk) h. Ervalla br, Axbergshammars br. ll) h. Järle, Dalkarlshyttan, v. Yxe. mm) h. l. Katrinelund, v. Brotorp, Fornaboda. nn) h. Stjernfors br. oo) Nya Kopparbergs k. pp) h. Hellsjö. qq) v. l. Lodvika, Munkbo. rr) v. l. Starbo, l. Skisshyttan. ss) h. Gustafs k., v. Öster Silfbergs k., l. Grängshammars br. tt) h. Ornäs Stora och Lilla, v. Fahlugruftva. uu) h. l. Ucketsta, l. Hagelsberga, l. Walsta, v. Strö, Malma k. vv) h. Gisslarbo, v. Kolswa, Jönsarbo, Berndtshammars, Nyhammar, Karmansbo (alla 6 bruk). xx) h. Färna br., v Bysala. yy) h. Kedjebo, v. Killinghammar, Bockhammar, Gethammar (alla 4 bruk). zz) h. l. Westanfors, l. Fagersta, l. Simla (alla 3 bruk). ââ) Wads br. (på andra sidan sjön Barken), v. l. Lexjöbo. ââ) v. Wanbo br. öö) Herrgårdar m. m. från Smedjebacken till Fahlun äro antecknade under N:o 167. a) h. l. Malmu-

b) Hemmingsbo 7.	HEDEMOSA (47 $\frac{5}{8}$ m.) 2.
c) Wiggarne 5 $\frac{1}{2}$.	Upbo 6.
Bruanböck 7.	Strand 5.
Grödö 7.	d) FAHLUN 8.
	<hr style="width: 50%; margin-left: auto; margin-right: 0;"/>
	(52 $\frac{3}{8}$ m.)

Anm. Väg till Sala. Från Hallsta till e) Sala 7 $\frac{1}{2}$ (42 $\frac{1}{2}$ m.)

N:o 170. Till FALKENBERG. Se N:o 159.

N:o 171. Till FALKÖPING (genom ALINGSÅS.)

Lerum 8.	h) Ljung 7.
Ingared 5 $\frac{1}{2}$.	i) Helljarp 3.
f) ALINGSÅS 4 $\frac{1}{2}$.	k) Käddebo 7.
g) Eklända 6 $\frac{1}{2}$.	l) FALKÖPING 6.
	<hr style="width: 50%; margin-left: auto; margin-right: 0;"/>
	(11 $\frac{1}{2}$ m.)

N:o 172. Till FALSTERBO (genom KUNGSBACKA, WARBERG, FALKENBERG, HALMSTAD, LAHOLM, ENGELHOLM, MALMÖ och SKANÖR).

Ent. N:o 159 till	Mörarp 4.
HALMSTAD (14 $\frac{1}{2}$ m.)	Tågarp 6.
Kärrby 7.	Saxtorp 4.
genom LAHOLM till	Lomma 8.
Karup 7.	MALMÖ (28 $\frac{1}{2}$ m.) 4.
Margretetorp 4 $\frac{1}{2}$.	Hvällinge 6.
m) ENGELHOLM (20 $\frac{1}{2}$ m.)	SKANÖR (31 $\frac{1}{2}$ m.) 6.
Ingelstorp 4.	FALSTERBO 1.
	<hr style="width: 50%; margin-left: auto; margin-right: 0;"/>
	(31 $\frac{1}{2}$ m.)

berg, Emaus, Gideonsberg, Siggsborg, Mäløy, Näs, Ansta, Hällby, Romfartuna k., v. Nordanby, Lycksta, l. Julpa, Abylund. b) h. Sättra brunn, v. Tomta, l. Solinge. c) h. Ångsholm, l. Stäfre, v. l. Svedbo. d) Herrgårdar m. m. vid vägen från Wiggarne till Fahlun äro antecknade under N:o 41. e) h. l. Ransta, l. Limsta, Kila, k., v. Tomta, Sala silfvergrufva. f) Herrgårdarne från Götheborg till Alingsås finnas antecknade under N:o 150. g) h. Bällinge k., v. Hols k. h) h. l. Iglabo, Asklanda k., l. Sellerhög, v. Grude k. i) h. Hof's k., Skölfvене k. k) h. l. Hofre, Mjälldrunga k., l. Johannelund, Långås, Wistaholm, v. Källunga k., Hällestad's k., Branstorp. l) Floby k., Trimstorp, Marka k., Redberga, v. l. Torrvalla, Sörby k., Lindagard. m)

N:o 173. Till GEFLE (genom LIDKÖPING, MARIESTAD, ÖREBRO, LINDE och SÄTHER.)

Enl. N:o 1 i omvänd ordning till ÖREBRO (29½ m.)		Romarsbo 6.
Dylta 6½.	n) Rusgården 6.	o) SÄTHER (45½ m.) 5.
Bondbyn 6.	p) Smedby 7.	q) Rörshyttan 5.
LINDE (33½ m.) 4.	r) Thorsäkers Wall 8.	s) Sandbacka (Åsen) 7.
Guldsmedshyttan 6.	t) Högbo 5.	u) Öby 5.
Laxbro 9½.	u) GEFLE 3½.	
Högfors 5½.		
Östansbo 4.		
medjebacken 6½.		
		(55½ m.)

N:o 174. En annan väg till GEFLE (genom LIDKÖPING, MARIESTAD, ÖREBRO, ARBOGA, KÖPING, WESTERÅS, ENKÖPING och UPSALA.)

Enl. N:o 1 i omvänd ordning genom ENKÖPING till Lislena (43½ m.) v) Säfva 6, x) Upsala 7 (46½ m.) och derifrån enl. N:o 49 till Gefle (57 m.)

Anm. En kortare väg till Upsala, utan att passera Enköping: Enl. N:o 1 i omvänd ordning till Westerås (38¾ m.) γ) Torgesta 10, z) Långtora 6, ä) Säfva 6, Upsala 7 (46 m.)

N:o 175. Till GRENNA (genom ALINGSÅS och JÖNKÖPING.)

Enl. N:o 155 till Jönköping (16½ m.) Råby S, ä) Grenna 7 (20½ m.)

Herrgårdar m. m. från Halmstad till Engelholm äro antecknade under N:o 6. n) Herrgårdar m. m. från Örebro till Rusgården äro antecknade under N:o 167. o) v. Öster Silfbergs k. p) h. l. Ere br. q) Stjernsunds br., v. Tjärnäs br., ll. Hofors br. r) h. l. Hammarby br. s) h. Forsbacka br., v. Ofvansjö k., l. Urfors br. t) h. Mackmyra br., v. Högbo br. u) v. Wahlbo k. v) h. Djurby, Staby, St. Bärby, l. Bjelksta, l. Hessle, Salnecke, v. Torstuna. x) h. l. Wik, l. Arby, ll. Hammarskog, v. l. Eka, l. Ekbolanda. y) h. l. Hallstaberger, v. Malmaberger, l. Malma, Tortuna k., Strömsberg, Breds k., Skälby. z) h. Sparsättra k. ä) h. Forslunda k., Salnecke, v.

N:o 176. Till HALMSTAD. Se N:o 159.

N:o 177. Till HAPARANDA (genom LIDKÖPING, MARIE-
STAD, ÖREBRO, LINDE, SÄTHER, SUNDSVALL, UMEÅ och
PITEÅ.)

Enl. N:o 1 i omvänd ordning till Örebro (29½ m.) Der-
ifrån enl. N:o 173 till Högbo (53¾ m.) ö) Sundsbro,
Össby 12, aa) Långbo 9½, Skog Stråkärra 5, bb) Mo
Myskie 6½ och derifrån enl. N:o 54 till Haparanda
(149¼ m.).

N:o 178. Till HEDEMORA. Se N:o 169.

N:o 179. Till HELSINGBORG (genom KUNGSBACKA, WAR-
BERG, FALKENBERG, HALMSTAD, LAHOLM och ENGELHOLM).

Enl. N:o 159 till Halmstad (14¾ m.), Kärrby 7, genom
Laholm till Karup 7, Margretetorp 4½, Engelholm 5
(20¾ m.), Fleninge 6, cc) Helsingborg 3½ (23 m.).

N:o 180. Till HERNÖSAND (genom LIDKÖPING, MARIE-
STAD, ÖREBRO, LINDE, SÄTHER och SUNDSVALL.)

Enl. N:o 177 till Mo Myskie (61½ m.). Derifrån enl.
N:o 54 till Mark (80¼ m.), Hernösand 4 (tills. 81¼ m.).

N:o 181. Till HJO (genom ALINGSÅS och FALKÖPING).

Enl. N:o 171 till Falköping (11½ m.), dd) Leaby 2½,
ee) Dimbo 5, ff) Wästorp 8, gg) Hjo 6 (17¼ m.)

N:o 182. Till HUDIKSVALL (genom LIDKÖPING, MARIE-
STAD, ÖREBRO, LINDE och SÄTHER.)

1. Ryda kung-ladug., 1. Hormesta, 1. Landsberga,
Hamra. ä) Herrgårdar m. m. mellan Jönköping och
Grenna äro i omvänd ordning antecknade under N:o
3. ö) h. Högbo br., Åbro masugn, Ugglebo k. aa)
v. ll. Åmots br. bb) v. ll. Kilafors br. cc) Herr-
gårdar m. m. från Halmstad till Helsingborg äro
antecknade under N:o 6. dd) h. Saleby, v. Agneta,
1. Wiken. ee) h. Orreholm, Gerums k., Anneberg,
v. l. Källsberg, ll. Färdala, Skörstorps k. ff) h.
Oltorp, Kaslås, v. Dimboholm, Kongslena. gg) h.
Fridene k., Tjustorp, Myskie, Söra, v. l. Kars-

Enl. N:o 177 till Mo Myskie (61 $\frac{1}{2}$ m.), Kungsgården 6, Bro 9, Iggesund 6, hh) Hudiksvall 3 (67 $\frac{3}{8}$ m.)

N:o 183. Till JÖNKÖPING. Se N:o 155.

N:o 184. Till KALMAR (genom ALINGSÅS och JÖNKÖPING),

Enl. N:o 155 till	oo) Ödeshult	. . .	4 $\frac{1}{2}$.
JÖNKÖPING (16 $\frac{1}{2}$ m.)	pp) Serarp	. . .	6.
ii) Ingaryd . . . fj. 4 $\frac{1}{2}$.	qq) Rosendal	. . .	6.
kk) Elgaryd . . . 8 $\frac{1}{2}$.	Grönskåla	. . .	6 $\frac{1}{2}$.
ll) Ryd eller	Kråxmåla	. . .	4.
Sandsjöryd . . . 8.	Bäckebo	. . .	8.
mm) Broby (se Anm.)	Örntorp	. . .	7.
nn) Hvetlanda . . . 6.	rr) KALMAR	. . .	8.

(37 $\frac{1}{4}$ m.)

Anm. Från Broby (23 $\frac{1}{2}$ m.) kan man äfven resa till ss) Årset 4 $\frac{1}{2}$, tt) Ramqvilla 6, uu) Nöbbeled 8, vv) Lenhöfda 6, xx) Merhult 4, yy) Willköll 8, zz) Brånshult 6, åå) Börseryd eller Bergsryd 5, Harby 5, ää) Kalmar 5 $\frac{1}{2}$ (37 $\frac{3}{8}$ m.)

N:o 185. En annan väg till KALMAR (genom ALINGSÅS, JÖNKÖPING och EKSJÖ.)

torp, Lilla Solberga, l. Styrshult. hh) Herrgårdar m. m. från Mo Myskie till Hudiksvall äro antecknade under N:o 54. ii) h Rydahof, Riddersberg, Westansjö, v. Jära, Rogberga k. kk) h. l. Tolarp, v. Tenhult, Sjöberg. ll) h. Hafsjö, Hernaryd, v. l. Fredriksdal, Ahnesåkra k. mm) h. Lannaskede k., v. Sandsjö k., Öfrarp, Prinsnäs, Lannaskede helsohr. nn) h. Rosenholm, Bjädesjöholm, Hulteby, v. Myresjö k., Hellinge. oo) v. Uplanda, Ädelfors guldverk. pp) h. l. Byestad, l. Trollebo, Holma, v. Nye k., Farstorp. qq) h. Kullebo, v. Näshult, l. Odmundstorp. rr) h. Kyrketorp, Kläckeberga, Skälby, v. Aby k. ss) v. Trishult, Fröderyds k. tt) h. Säby. v. Bäckaby k. uu) h. Klafreströms br., v. Kålshult. vv) h. Nottebäcks k. xx) v. l. Säfsjö, l. Säfsjöström. yy) v. Höneströms br., zz) h. Heleberga k., v. Gullaskruf, Orrenäs, Orrefors br. åå) v. ll. Flerohopps br. ää) h. Tingbyberg, v. Barkestorp, Ebbetorp, Törneby. öö) Herrgårdar m.

Enl. N:o 155 till *Jönköping* (16½ m.), *Wireda* 5, *Esperyd* 10, *Marientorp* 7, *öö*) *Eksjö* 4 (23 m.) a) *Bränsmåla* 6, b) *Hvetlanda* 6½ samt vidare enl. föreg. N:o 184 till *Kalmar* (38¾ m.).

Ann. Man kan äfven resa från *Jönköping* till *Ingaryd* 4½, *Esperyd* 9, o. s. v.

N:o 186. Till KONGELF.

c) *Agnesberg* 3½, *Kongelf* 4 (1½ m.).

N:o 187. Till KUNGSBACKA.

e) *Kärra* 3, f) *Kungsbacka* 8 (2¾ m.).

N:o 188. Till KÖPING. Enl. N:o 1 i omvänd ordning (35¾ m.).

N:o 189. Till LAHOLM. Se N:o 159.

N:o 190. Till LANDSKRONA (genom KUNGSBACKA, WARBERG, FALKENBERG, HALMSTAD, LAHOLM, ENGELHOLM och HELSINGBORG).

Enl. N:o 159 till *Halmstad* (14¾ m), *Kärrhy* 7, genom *Laholm* till *Karup* 7, *Margretetorp* 4½, *Engelholm* 5 (20¾ m.), *Fleninge* 6, g) *Helsingborg* 3½ (23 m.), h) *Gumslöf* 5, i) *Landskrona* 3 (25 m.).

N:o 191. Till LIDKÖPING. Enl. N:o 1 i omvänd ordning (12¾ m.).

N:o 192. Till LINDE. Se N:o 167.

N:o 193. Till LINKÖPING (genom ALINGSÅS, JÖNKÖPING och GRENNA).

Enl. N:o 155 till	GRENNA (20¼ m.)	7.
JÖNKÖPING (16¼ m.)	Holkaberg . . .	5.
Råby fj. 8.	Ödeshög	5½.

m. från *Jönköping* till *Eksjö* äro antecknade under N:o 163. a) v. *Torsjö*, *Ryningsholm*. b) h. l. *Bo*, l. *Flishult*. c) v. *Lerjeholm*. d) h. *Bohus* fästning. e) *Elfsborgs* kungsg. f) v. l. *Gåsewadsholm*. g) *Herrgårdar* m. m. från *Halmstad* till *Helsingborg* äro antecknade under N:o 6. h) v. l. *Ramlösa* helsobr.

Östad 7.	Bankeberg 7½.
Mjölby 5.	k) Linköping 4.
	(28¾ m.)

N:o 194. Till LULEÅ (genom LINKÖPING, MARIESTAD, ÖREBRO, LINDF, SÄTHER, SUNDVALL, UMEÅ och PITEÅ).

Enl. N:o 177 till Mo Myskie (61½ m.) Derifrån enl. N:o 54 till Luleå Gammelstad (134½ m.), Luleå 4 (135½ m.).

N:o 195. Till LUND (genom KUNGSBACKA, WARBERG, FALKENBERG, HALMSTAD, LAHOLM och ENGELHOLM.)

Enl. N:o 159 till Halmstad (14¾ m.). Derifrån enl. N:o 172 till Saxtorp (25½ m.), l) Kellinge 4, m) Lund 4 (27½ m.).

N:o 196. Till MALMKÖPING (genom LINKÖPING och MARIESTAD).

Enl. N:o 1 i omvänd ordning till Blacksta (27¾ m.), Sköllersta Sörby 4, Lännäs 6, n) Läppe 6, o) Hulla 5, Wittorp 4, Bie 3, p) Ramsta 7, q) Flen 4½, r) Malmköping 6, (38½ m.).

N:o 197. Till MALMÖ (genom KUNGSBACKA, WARBERG, FALKENBERG, HALMSTAD, LAHOLM och ENGELHOLM.)

Enl. N:o 159 till Halmstad (14¾ m.). Derifrån enl. N:o 172 till Malmö (28½ m.).

N:o 198. En annan väg till MALMÖ (genom nyssnämnde städer och LUND.)

Enl. N:o 159 till Halmstad (14¾ m.) Derifrån enl. N:o 172 till Saxtorp (25½ m.), Kellinge 4, Lund 4, s) Malmö 6 (28½ m.).

i) v. Säbyholm. k) Herrgårdar m. m. från Jönköping till Linköping äro i omvänd ordning antecknade under N:o 3. l) h. ll. Barsebäck. m) h. Lackalånga k., Wallkärra k., Nöbbelöfs k. n) Herrgårdar m. m. mellan Blacksta och Läppe äro i omvänd ordning antecknade under N:o 4. o) h. Österåkers k. v. Forsby, p) v. Ökna, Fors, Floda k., Sköldinge k. q) h. Arsta, v. l. Hållbonäs, l. Stenhammar. r) h. Yxtaholm, Grinda, Sundby, v. Ski-

N:o 199. En tredje väg till MALMÖ (genom KUNGBAC-
KA—ENGELHOLM, HELSINGBORG, LANDSKRONA OCH LUND).

Enl. N:o 159 till *Halmstad* (14½ m.) Derifrån enl. N:o
190 till *Landskrona* (25 m.), *Saxtorp* 4, *Keflinge* 4,
Lund 4, *Malmö* 6 (29½ m.).

N:o 200. Till MARIEFRED (genom LIDKÖPING, MARIE-
STAD OCH ESKILSTUNA.)

Enl. N:o 1 i omvänd ordning till *Blacksta* (27½ m.).
Derifrån enl. N:o 4 till *Malmby* (40½ m.), *Mariefred*
4½ (42 m.)

N:o 201. Till MARSTRAND (genom KONGELF).

u) *Agnesberg* 3½, v) *Kongelf* 4 (1½ m.), *Tjufkil* 7, öf-
ver sjön till *Marstrand* 4 (4½ m.)

N:o 202. Till MEDEVI (genom ALINGSÅS, JÖNKÖPING, GREN-
NA, WADSTENA OCH MOTALA).

Enl. N:o 155 till *Jönköping* (16½ m.) x) *Råby* 8, y)
Grenna 7, z) *Holkaberg* 5, *Odeshög* 5½, å) *Nyby* 6½, ä)
Wadstena 5½ (25½ m.) ö) *Motala* 5½ (27½ m.) aa) *Ny-*
kyrke 4, bb) *Medevi* 3 (28½ m.).

N:o 203. Till MOTALA. Se N:o 202.

N:o 204. Till NORA (genom LIDKÖPING, MARIESTAD OCH
ÖREBRO.)

Enl. N:o 1 i omvänd ordning till *Örebro* (29½ m.), cc)
Dylta 6½, dd) *Nora* 7½ (32½ m.)

ringe, l. *Axelsberg*, ll. *Hellefors* br. s) h. l. *Trolle-*
berg, *Alnarp*, v. *Upåkra* k. t) h. *Åkers* k., *Marie-*
lund, *Gripsholm*, v. *Lida*. u) v. *Lerjeholm*. v) h.
Bohus fästning. x) h. *Rydahof*, *Jära*, *Husquarn*,
l. *Hakarp*, *Hutestorp*, *Drällinge*, v. *Rosendal*, *Sand-*
vik, *Süby* (båda på andra sidan Landsjön), *Lyckås*,
Skärsta k. y) h. l. *Östanå*, v. *Hultarp*, *Siringe*,
Olmesta, *Ormestorp*, *Westanå*. z) h. *Mårtentorp*,
Brahehus (Ruiner). å) h. *Sjöstorp*, *Tollsta* k., *Al-*
wastra, *Wäfversunda* k. Vägen passerar foten af
Omberg. ä) v. *Roxlösa* k., *Starby*. ö) h. *Charlot-*
tenburg, v. *Medhamra*. aa) h. l. *Bergsäter*, v. l.
Linnäs. bb) h. *Åsanby*. cc) se not. ii under N:o

N:o 205. Till NORRKÖPING (genom ALINGSÅS, JÖNKÖPING, GRÄNNA och LINKÖPING.)

Enl. N:o 155 till Jönköping (16½ m.). Derifrån enl. N:o 193 till Linköping (28¼ m.), Kumla 6½, Brink 4½, ee) Norrköping 5 (32¾ m.)

N:o 206. Till NORRTELJE (genom LINKÖPING, MARIE-
STAD, ÖREBRO, ARBOGA, KÖPING, WESTERÅS, ENKÖPING och
UPSALA.)

Enl. N:o 1 i omvänd ordning genom Enköping till Listena (43½ m.) ff) Säfva 6, gg) Upsala 7 (46¾ m.) hh) Marma 6, ii) Hjelmsta 5, kk) Lindberga 3, ll) Rimbo 5, mm) Norrtelje 8 (53½ m.)

Ann. Vägen kan äfven tagas till Stockholm (49½ m.) och derifrån enl. N:o 96 till Norrtelje (57¾ m.).

N:o 207. Till NYKÖPING (genom ALINGSÅS, JÖNKÖPING, GRÄNNA, LINKÖPING och NORRKÖPING.)

Enl. N:o 155 till Jönköping (16½ m.) och derifrån enl. N:o 3 i omvänd ordning till Nyköping (39¾ m.).

N:o 208. Till PHILIPSTAD (till vänster om Wenern genom WENERSBERG, ÅMÅL och CARLSTAD.)

Enl. N:o 152 till Carlstad (24¼ m.), nn) Prestgård 5, oo) Molkom 7, pp) Brattfors 8, Philipstad 5 (30½ m.).

N:o 209. En annan väg till PHILIPSTAD (till höger

167. dd) h. Ervalla br., Axbergshammars br., Christinelund, v. Ramshyttan. ee) Herrgårdar m. m. mellan Linköping och Norrköping äro i omvänd ordning antecknade under N:o 3. ff) h. Djurby, Staby, St. Bärby, Salnecke, v. Torstuna. gg) h. l. Wik, l. Arby, ll. Hammarskog, v. l. Eka, l. Ekbolanda. hh) h. Bergsbrunna, Mörby, v. Gnesta, Hammarby, Örby. ii) h. Ösiuna k., l. Åsbärby, v. Tistlinge, Östunaberg, l. Risberga, Husby k. kk) v. Åby, Lockstaholm. ll) h. Johannisberg, l. Adamsberg, v. l. Wingsjöberg, Gottröra k. mm) h. Skälderö k., Frötuna k., v. l. Ekebyholm, Finsta, Husby k., l. Sundsta, l. Stjernsund. nn) h. Kroppkärr, Alster, v. l. Gunneruds br. oo) h. Forsnäs br., Norrums br., v. Alstrums br. pp) v. l. Lindfors br. qq) v. l.

om Weneru genom LIDKÖPING, MARIESTAD och CHRISTINEHAMN).

Enl. N:o 1 i omvänd ordning till Hasslerör (18 $\frac{1}{2}$ m.).
 qq) Torfved 6, rr) Björstorp 6 $\frac{1}{2}$, ss) Wall 7, tt) Christinehamn 8 (25 $\frac{1}{2}$ m.), uu) Hästås 7 $\frac{1}{2}$, vv) Kärn 6 $\frac{1}{2}$, Bjurbäcken 5, xx) Philipstad 6 (31 $\frac{1}{2}$ m.).

N:o 210. Till PITEÅ (genom LIDKÖPING, MARIESTAD, ÖREBRO, LINDE, SÄTHER, SUNDSVALL och UMEÅ.)

Enl. N:o 177 till Mo Myskie (61 $\frac{1}{2}$ m.). Derifrån enl. N:o 54 till Piteå (127 $\frac{1}{4}$ m.).

N:o 211. Till SALA. Se N:o 169 jemte Anm.

N:o 212. Till SIGTUNA (genom LIDKÖPING, MARIESTAD, ÖREBRO, ARBOGA, KÖPING, WESTERÅS, ENKÖPING och UPSALA.)

Enl. N:o 1 i omvänd ordning genom Enköping till Lilsena (43 $\frac{1}{2}$ m.) Säfva 6, yy) Upsala 7 (46 $\frac{1}{2}$ m.), zz) Alsike 6, ää) Sigtuna 7 (49 $\frac{1}{2}$ m.).

N:o 213. Till SKANÖR. Se N:o 172.

N:o 214. Till SKARA. Enl. N:o 2 i omvänd ordning (12 $\frac{5}{8}$ m.).

N:o 215. Till SKENNINGE (genom ALINGSÅS, JÖNKÖPING och GRENNÄ.)

Enl. N:o 155 till Jönköping (16 $\frac{1}{2}$ m.), Raby 8, Grenna 7, Holkabergr 5, Ödeshög 5 $\frac{1}{2}$, ää) Östad 7, öö) Skenninge 4 $\frac{1}{2}$ (25 $\frac{1}{4}$ m.)

Börstorp, Lyresta k. rr) h. l. Gudhammar, l. Kroppfjäll, l. Melltorp, Ribbingsfors. ss) h. l. Eketorp, Carlslund, v. Arås, Säby. tt) h. Bäckhammars br. Krontorp, Jonsbols br., l. Björneborgs br., v. Wisnoms k. uu) v. Gustafsvik, vv) v. Kungsskog. xx) v. Aminnefors br. yy) Herrgårdar m. m. från Lilsena till Upsala äro antecknade under N:o 174. zz) h. Kungshamn, Krusenbergr, v. Ultuna, Sundersta. ää) h. Alsike k. l. Ekhamn, l. Skoklöster, Torstunda, Österby, l. Eriksund, v. Branshammar, Wassunda k., Ala, Haga k., l. Wennegarn. ää) Herr-

N:o 216. Till SKÖFDE (genom ALINGSÅS och FALKÖPING.)

Enl. N:o 171 till *Falköping* ($11\frac{1}{2}$ m.), a) *Thorbjörnstorp* $2\frac{1}{2}$, b) *Ransta* 5, *Sköfde* 6 ($15\frac{1}{2}$). Äfven kan man resa från *Falköping* till *Thorbjörnstorp* $2\frac{1}{2}$ c) *Bolun* 5, *Sköfde* 8 ($15\frac{1}{2}$ m.)

N:o 217. Till STOCKHOLM (genom LIDKÖPING, MARIESTAD, ÖREBRO, ARBOGA, KÖPING, WESTERÅS och ENKÖPING.) Enl. N:o 1 i omvänd ordning ($49\frac{1}{8}$ m.).

N:o 218. En annan väg till STOCKHOLM (genom ALINGSÅS, SKARA, MARIESTAD och öfriga nyssnämnde städer.)

Enl. N:o 2 i omvänd ordning till *Enebacken* (15 m.) och derifrån enl. N:o 1 i omvänd ordning till *Stockholm* ($49\frac{5}{8}$ m.).

N:o 219. En tredje väg till STOCKHOLM (genom ALINGSÅS, JÖNKÖPING, GRENNÄ, LINKÖPING, NORRKÖPING, NYKÖPING och SÜDERTELJE.)

Enl. N:o 155 till *Jönköping* ($16\frac{1}{2}$ m.). Derifrån enl. N:o 3 i omvänd ordning till *Stockholm* ($50\frac{1}{2}$ m.).

N:o 220. En fjerde väg till STOCKHOLM (genom LIDKÖPING, MARIESTAD, ESKILSTUNA och SÜDERTELJE.)

Enl. N:o 1 i omvänd ordning till *Blacksta* ($27\frac{1}{2}$ m.) och vidare enl. N:o 4 i omvänd ordning till *Stockholm* ($48\frac{5}{8}$ m.).

N:o 221. Till STRENGNÄS (genom LIDKÖPING, MARIESTAD och ESKILSTUNA).

Enl. N:o 1 i omvänd ordning till *Blacksta* ($27\frac{1}{8}$ m.) Derifrån enl. N:o 4 i omvänd ordning till *Eksåg* ($39\frac{1}{2}$ m.), d) *Strengnäs* $4\frac{1}{2}$ ($40\frac{1}{8}$ m.)

gårdar m. m. mellan *Jönköping* och *Östad* äro i omvänd ordning antecknade under N:o 3. öö) v. *Ap-punna k.*, *Bjälbo k.* a) b. *Friggeråkers k.* b) h. *Wrangelsholm*, *Hvaltorps k.*, v. *Rösberga*, *Stenstorps k.* c) h. *Häkantorps k.*, *Espås*, *Broddetorps k.*, v. l. *Gudhem*. d) h. *Härads k.*, v. *Näsbyholm*. e)

N:o 222. Till STRÖMSTAD (genom KONGELF och UDDEVALLA).

Enl. N:o 158 till *Uddevalla* ($8\frac{1}{2}$ m.) och vidare enl. N:o 29 till *Strömstad* ($17\frac{3}{4}$ m.).

N:o 223. Till SUNDSVALL (genom LIDKÖPING, MARIE-
STAD, ÖREBRO, LINDE och SÄTHER.)

Enl. N:o 177 till Mo Myskie ($61\frac{3}{8}$ m.) och vidare enl. N:o 54 till *Sundsvall* ($76\frac{1}{2}$ m.).

N:o 224. Till SÄTHER. Se N:o 173.

N:o 225. Till SÖDERHAMN (genom LIDKÖPING, MARIE-
STAD, ÖREBRO, LINDE och SÄTHER.)

Enl. N:o 177 till Mo Myskie ($61\frac{3}{8}$ m.), *Söderhamn* 5 ($62\frac{1}{2}$ m.).

N:o 226. Till SÖDERKÖPING (genom ALINGÅS, JÖNKÖ-
PING, GRENNA och LINKÖPING).

Enl. N:o 155 till *Jönköping* ($16\frac{1}{2}$ m.). Derifrån enl. N:o 193 till *Linköping* ($28\frac{3}{4}$ m.), e) *Kumla* $6\frac{1}{2}$, f) *Hal-
la* $6\frac{1}{2}$, *Söderköping* 4 (33 m.).

N:o 227. Till SÖDERTELJE (genom LIDKÖPING, MARIE-
STAD och ESKILSTUNA).

Enl. N:o 1 omvänd ordning till *Blacksta* ($27\frac{1}{2}$ m.) och vidare enl. N:o 4 i omvänd ordning till *Södertelje* ($45\frac{1}{2}$ m.).

N:o 228. Till SÖLVITSBORG (genom KUNGSBACKA,
WARBERG, FALKENBERG, HALMSTAD och LAHOLM.)

Enl. 159 till *Christianstad* ($27\frac{7}{8}$ m.), g) *Fjelkinge* 4, h) *Edeuryd* 6, y) *Sölvitsborg* 2 ($30\frac{7}{8}$ m.).

N:o 229. Till TORSHÄLLA (genom LIDKÖPING, MARIE-
STAD, ÖREBRO och ARBOGA.)

ll. *Näsby*, l. *Distorp*, *Staby*, ll. *Tuna*, ll. *Idingsta*, l. *Käsvetorp*, *Tornevalla* k. f) h. l. *Hyllinge*, v. *Frö*, *Skörtinge*, *Minsjö*, W. *Husby* k. g) h. l. *Hammar*, v. l. *Räbbelöf*, *Nosaby* k. ll. *Bäckaskog*. h) l. *Ljungby*, l. *Gyeterp*, v. l. *Wejleterp*, *Gualöfs* k., l. *Arup*. i) h. *Waljö*. k) h. l. *Åsby*, l. *Hallby*, l.

Enl. N:o 1 i omvänd ordning till *Arboga* ($33\frac{3}{4}$ m.) *k*)
Kungsör 6, *l*) Smedby 6, *m*) Torshälla 4 ($37\frac{5}{8}$ m.).

N:o 230. En annan väg till THORSHÄLLA (genom LIDKÖPING, MARIESTAD OCH ESKILSTUNA).

Enl. N:o 1 i omvänd ordning till Blacksta ($27\frac{1}{16}$ m.)
Derifrån enl. N:o 4 i omvänd ordning till *Eskilstuna*
($37\frac{5}{8}$ m.) *n*) *Thorshälla* $2\frac{1}{2}$ (38 m.).

N:o 231. Till TRELLEBORG (genom KUNGSBACKA, WARBERG, FALKENBERG, HALMSTAD, LAHOLM OCH ENGELHOLM).

Enl. N:o 159 till *Halmstad* ($14\frac{3}{4}$ m.). Derifrån enligt
N:o 172 till *Malmö* ($28\frac{1}{8}$ m.), *o*) *Klörup* $7\frac{1}{2}$, *p*) *Trelleborg* 4 (31 m.).

N:o 232. Till TROSA (genom ALINGSÅS, JÖNKÖPING, GRENNA, LINKÖPING, NORRKÖPING OCH NYKÖPING.)

Enl. N:o 155 till *Jönköping* ($16\frac{1}{2}$ m.). Derifrån enl.
N:o 3 i omvänd ordning till *Stora Åby* ($43\frac{7}{8}$ m.) *q*)
Trosa $3\frac{1}{2}$ ($44\frac{1}{4}$ m.).

N:o 233. Till UDDEVALLA. Se N:o 158.

N:o 234. Till ULRICEHAMN (genom Borås).

Enl. N:o 154 till *Borås* ($28\frac{1}{8}$ m.), *r*) *Tärby* 7, *s*) *Wäby* 6, *t*) *Timmelhed* 5, *u*) *Ulricehamn* 3 ($33\frac{3}{8}$ m.).

N:o 235. En annan väg till ULRICEHAMN (genom ALINGSÅS).

Lerum . . .	fj. 8.	Ljung . . .	7.
Ingared . . .	$5\frac{1}{2}$.	Hägna . . .	6.
ALINGSÅS ($4\frac{1}{2}$ m.) . . .	$4\frac{1}{2}$.	v) <i>Timmelhed</i> . . .	$6\frac{1}{2}$.
Eklanda . . .	$6\frac{1}{2}$.	ULRICEHAMN . . .	3.

($11\frac{1}{2}$ m.)

Wallby, v. *Reutersberg*, *Svarthäll*. *l*) h. *Kung Carls k.*, *Ekeby*, v. *Torpa k.* *m*) h. *l. Brunsta*, v. *l. Sundby*, *l. Österby*, *Tumbo k.*, *Ölsta*, *Nyby*. *n*) h. *Årby*. *o*) h. *Arrie k.*, *ö. Gräfvie k.*, v. *Ingelsta k.*, *Mänstorp*. *p*) h. *Haglösa*, v. *Wämmerlöfs k.* *q*) h. *Trosa landsförs. k.*, *Tureholm*, v. *Åda*. *r*) v. *Gingry k.* *s*) h. *Warnums k.*, *Agården*, *Härna k.*, *Tiseås*, *Säby*, v. *Skabo*. *t*) h. *Brostorp*, v. *Hällsta*

N:o 236. Till UMEÅ (genom LIDKÖPING, MARIESTAD, ÖREBRO, LINDE, SÄTHER OCH SUNDSVALL.)

Enl. N:o 177 till Mo Myskie (61 $\frac{5}{8}$ m.) och derifrån enl. N:o 54 till Umeå (104 $\frac{3}{4}$ m.).

N:o 237. Till UPSALA. Se N:o 174.

N:o 238. Till WADSTENA. Se N:o 202.

N:o 239. Till WARBERG. Se N:o 159.

N:o 240. Till WENERSBORG. Se N:o 152.

N:o 241. Till WESTERVIK (genom ALINGSÅS, JÖNKÖPING, EK SJÖ OCH WIMMERBY).

Enl. N:o 155 till	z) Ingatorp	8.
JÖNKÖPING (16 $\frac{1}{2}$ m.)	å) Röd kulla (se Anm.)	6.
Wireda . . . fj. 5.	ä) WIMMERBY (29 $\frac{1}{4}$ m.)	7.
Esperyd . . . 10.	ö) Ödestorp . . .	3 $\frac{1}{2}$.
Marientorp . . . 7.	aa) Grön hult . . .	7 $\frac{1}{8}$.
x) EK SJÖ . . . 4.	bb) Kårby . . .	7.
γ) Ekeberg . . . 4.	cc) WESTERVIK . . .	7.
		<hr style="width: 20%; margin-left: auto; margin-right: 0;"/>
		(35 $\frac{1}{2}$ m.)

Anm. Ifrån Röd kulla kan man resa till Skillingrum 6, förbi Wimmerby till Ödestorp 4, o. s. v.

N:o 242. Till WESTERÅS. Enl. N:o 1 i omvänd ordning (38 $\frac{1}{2}$ m.).

N:o 243. Till WEXIÖ (genom ALINGSÅS och JÖNKÖPING).

k., Elmesta, Hof, l. Silarp. u) h. Svensholm. v) Herrgårdar m. m. mellan Götheborg och Timmelhed äro i omvänd ordning antecknade under N:o 3. x) Herrgårdar m. m. mellan Jönköping och Eksjö finnas antecknade under N:o 163. γ) h. Björnshult, v. Eksjöholm. z) h. l. Östraby, l. Österhult, v. Brusaholms br. å) h. Sjögge, v. Marianelund med Gustafsfors br. ä) h. Herrstorp, Mossebo. ö) v. Möckelhult. aa) h. Tofverums br., v. l. Lidhem, l. Wansta. bb) h. ll. Ankarsrum (säteri och bruk), v. Blacksta k. cc) v. Bleckhem, Almviks br., Almviks köping, Källsåker. dd) h. Skedala. ee) v. l.

Enl. N:o 155 till *Jönköping* ($16\frac{1}{2}$ m.) samt derifrån enl. N:o 9 till *Wexjö* ($28\frac{1}{2}$ m.).

N:o 244. En annan väg till WEXIÖ (genom KUNGSBACKA, WARBERG och HALMSTAD.)

Enl. N:o 159 till	<i>ff)</i> Ljungly	.	.	8.
HALMSTAD ($14\frac{1}{2}$ m.)	<i>gg)</i> Nygård	.	.	7.
<i>dd)</i> Bredared . . . fj. 7.	<i>hh)</i> Lyngsåsa	.	.	6.
Signeshult 8.	<i>ii)</i> Alfvästa	.	.	6.
Wrä 3.	<i>kk)</i> WEXJÖ	.	.	7.
<i>ee)</i> Sken 6.				
				(29 $\frac{1}{2}$ m.)

N:o 245. Till WIMMERBY. Se N:o 241.

N:o 246. Till WISBY (genom ALINGSÅS och JÖNKÖPING).

Enl. N:o 155 till *Jönköping* ($16\frac{1}{2}$ m.). Derifrån enl. N:o 184 till Örntorp ($35\frac{1}{2}$ m.), *ll)* Ryssby 3, och vidare enl. N:o 10 anm. 4 till *Wisby* ($58\frac{1}{2}$ m.).

N:o 247. Till YSTAD (genom KUNGSBACKA, WARBERG, FALKENBERG, HALMSTAD, LAHOLM, ENGELHOLM och LUND).

Enl. N:o 159 till *Halmstad* ($14\frac{1}{2}$ m.). Derifrån enl. N:o 172 till Saxtorp ($25\frac{1}{2}$ m.), *mm)* Kellinge 4, *nn)* Lund 4 ($27\frac{1}{2}$ m.), *oo)* Dalby 4, *pp)* Everlöf 6, *qq)* *Ystad* 10 ($32\frac{1}{2}$ m.).

N:o 248. En annan väg till YSTAD (genom KUNGSBACKA—ENGELHOLM, HELSINGSBORG och LANDSKRONA).

Enl. N:o 159 till *Halmstad* ($14\frac{1}{2}$ m.). Derifrån enl. N:o 190 till *Landskrona* (25 m.), *rr)* Saxtorp 4 o. s. v. enl. föreg. N:o 247 till *Ystad* (33 m.).

Sundanäs. *ff)* h. Bolmarö, v. Skens papperbr., *Annersta*, k. *gg)* v. Förarp. *hh)* v. Sälleberg. *ii)* v. Forssa. *kk)* h. l. Angaholm, l. Bergqvara, v. Spänningslanda, Gimatorp. *ll)* h. Lekeby v. Åby k. *mm)* h. ll. Barsebäck. *nn)* h. Lackalånga k., Wallkärva k., Nöbbelöfs k. *oo)* h. l. Bjellerup, Dalby, v. l. Hardeberga. *pp)* l. Uglarp, l. Björstorp, Weberöds k. *qq)* h. l. Simonstorp, ll. Heckeberga, Blentarps k. Åkarp, Skärby k. l. Marsvinsholm, Bjerresjöholm, l. Gundratöf, v. l. Söfdeborg, Snogeholm, Krage-

N:o 249. En tredje väg till YSTAD (genom KUNGSBACKA—HALMSTAD).

Enl. N:o 159 till *Halmstad* ($14\frac{1}{2}$ m.). Derifrån enl. N:o 162 till *Sjöbo* ($30\frac{1}{8}$ m.). *ss*) *Ramsåsa* 5 (Se Anm.). *tt*) *Herrestad* 4, *uu*) *Ystad* $2\frac{1}{2}$ (33 m.).

Anm. Då man reser från Herrestad till Sjöbo, ombytes ej skjuts i Ramsåsa.

N:o 250. Till ÅMÅL. Se N:o 152.

N:o 251. Till ÖREBRO. Enl. N:o 1 i omvänd ordning ($29\frac{1}{4}$ m.).

N:o 252. Till ÖREGRUND (genom LIDKÖPING, MARIE-
STAD, ÖREBRO, ARBOGA, KÖPING, WESTERÅS, ENKÖPING
och UPSALA).

Enl. N:o 1 i omvänd ordning genom *Enköping* till *Lislena* ($43\frac{1}{2}$ m.), *Säfva* 6, *vv*) *Upsala* 7, *Hof* 8, *Ha-
berga* 8, *Lysta* 6 (se Anm.), *Norrskede* 7, *vv*) *Ore-
grund* 5 ($54\frac{1}{2}$ m.).

Anm. *Väg till Östhammar.* Från *Lysta* skjutsas till *xx*) *Östhammar* 6 ($53\frac{1}{2}$ m.).

N:o 253. Till ÖSTERSUND (genom LIDKÖPING, MARIE-
STAD, ÖREBRO, LINDE, SÄTHER och SUNDSVALL).

Enl. N:o 177 till *Mo Myskie* ($61\frac{1}{2}$ m.). Derifrån enl. N:o 54 till *Sundsvall* ($76\frac{1}{4}$ m.) samt vidare enl. N:o 122 till *Östersund* ($95\frac{1}{8}$ m.).

N:o 254. Till ÖSTHAMMAR. Se N:o 252.

holm. *rr*) h. *Tågarp.* *ss*) h. l. *Söfdeborg*, *Röd-
dinge k.*, v. l. *Wanstatorp*, *Ekeröd*, l. *Käseholm*
tt) h. l. *Baldringe*, *Högstad*, *Herrestad*, v. *Bene-
sta k.*, l. *Örup*, l. *Öfrabyborg.* *uu*) h. *Öja k.* *vv*)
Herrgårdar m. m. från *Lislena* till *Upsala* äro au-
tecknade under N:o 174 och de från *Upsala* till *O-
regrund* under N:o 145. *xx*) h. *Hökhusvuds k.*, v.

IV. Hufvudvägarne från Helsingborg.

N:o 255. Till CARLSKRONA (genom CHRISTIANSTAD).

γγ) Åstorp	fj. 8.	Norje	6.
zz) Åby	5.	Hästeryd	4 $\frac{1}{2}$.
ââ) Blekemassa	5.	Asarum	2.
ää) Tyringe	8.	Trensum	3 $\frac{1}{2}$.
öö) Röinge	6.	Hoby	5.
a) Wanneberga	4 $\frac{1}{2}$.	Runneby	6.
b) CHRISTIANSTAD (10 $\frac{7}{8}$ m.)	7.	d) Skillinge	6.
c) Fjelkinge	4.	CARLSKRONA	6.
Edenryd	6.		

(23 $\frac{3}{8}$ m.)

N:o 256. Till CARLSTAD (genom ENGELHOLM, LAHOLM, HALMSTAD, FALKENBERG, WARBERG, KUNGSBACKA, GÖTHEBORG, WENERSBERG och ÅMÅL).

Fleninge	fj. 3 $\frac{1}{2}$.	Mörup	5.
ENGELHOLM (2 $\frac{3}{8}$ m.)	6.	WARBERG (15 $\frac{1}{8}$ m.)	6 $\frac{1}{2}$.
Margretetorp	5.	Backa	7 $\frac{1}{2}$.
Karup	4 $\frac{1}{2}$.	Åsa	6.
genom LAHOLM till		KUNGSBACKA (20 $\frac{1}{2}$ m.)	7.
Kärrby	7.	Kürra	8.
e) HALMSTAD (8 $\frac{1}{2}$ m.)	7.	e) GÖTHEBORG (23 m.)	3.
Qvibille	5.	sa ^m t vidare enl. N:o	
Slöinge	5.	152 till CARLSTAD.	
FALKENBERG (2 $\frac{1}{4}$ m.)	6.		

(47 $\frac{1}{2}$ m.)

Börstels k. γγ) h. II. *Rosenlund, Rosendal, II. Billesholm, I. Wram Gunnarstorp.* zz) h. *Björnakulla k., Sönnerslöfs k., v. I. Tomarp, I. Bjersgård, I. Blüsinge.* ââ) h. *Klippan, II. Herrewadskloster.* ää) h. *I. Gustafsberg, Tranebygget, v. Perstors k., Torups k.* öö) h. II. *Hofdala, Mölleröd, I. Hessleholm, v. I. Wankifva.* a) h. *Ignaberga k., Oretorp.* b) h. *I. Uddarp, v. I. Åraslöf, Lillö.* c) h. *I. Hzmmar, v. I. Räbbelöf, Nosaby k., II. Bäekaskog.* d) *Herrgårdar m. m. mellan Fjelkinge och Skillinge äro i omvänd ordning antecknade under N:o 10.* e) *Herrgårdar m. m. mellan Helsingborg och Halmstad äro i omvänd ordning antecknade under N:o 6, och de mellan Halmstad och Götheborg,*

N:o 257. Till ESKILSTUNA (genom JÖNKÖPING, GRENNÄ, WADSTENA och MOTALA).

Åstorp	fj. 8.	Holkaberg	5.
Östra Ljungby	4.	Ödeshög	5½.
Örkelljunga	7.	Nyby	6½.
Fagerhult	7.	WADSTENA (33¾ m.)	5½.
Markaryd	6.	MOTALA (35¼ m.) .	5½.
Traheryd	7½.	Husbyfjöl	7.
Hamneda	5½.	Tjellmo	7½.
Ljungby	6.	Hellesta	6.
Dörarp	8.	Simoonstorp	3.
Tännö	6.	Bratteberg	6.
Wernamo	4.	Marsjö	6.
Kläfshult	8.	Wannala	3.
Skillingeryd	4.	Hulla	7.
Byarum	5.	f) Botten	7½.
Barnarp	8.	g) Nästorp	6.
f) JÖNKÖPING (24½ m.)	4.	h) Hållsta	6.
Råby	8.	i) ESKILSTUNA	4.
GRENNÄ	7.		

(52½ m.)

N:o 258. Till FAHLUN (genom ENGELHOLM, LAHOLM, HALMSTAD, FALKÖPING, MARIESTAD, ÖREBRO och LINDE).

Enl. N:o 256 till	m) Klef	5.	
HALMSTAD (8¼ m.)	n) Hid	6.	
k) Drahered	fj. 8½.	o) Svenljunga	6.
Ramnäs	7.	p) Sexdrega	4.
l) Krogsäred	8.	q) Arnungared	8.
Gunnarp	4.	r) Brunn	4.

i omvänd ordning, under N:o 159. f) Herrgårdar m. m. mellan *Helsingborg* och *Jönköping* äro i omvänd ordning antecknade under N:o 5, de från *Jönköping* till *Motala* under N:o 202, och de från *Motala* till *Botten* i omvänd ordning under N:o 93. g) h. l. *Haneberg*. h) h. *Hedensö*, v. *Näshulta* br. i) h. *Rosenberg*, *Willsta*, v. *Rosvik*, *Husby* k., *Rynningsberg*, *Lagersberg*. k) h. *Sperlingsholm*. l) h. *Torups* k., *Sofia Magdalena* k. m) h. l. *Erikslund*. n) h. l. *Arvidstorp*, *Frölunda* k. o) h. *Gullskog*, *Axelfors*, l. *Torestorp*, v. l. *Katrineberg*, l. *Refvesjöholm*. p) h. *Ullasjö* k., *Sälterås*. q) h. l. *Skog*, v. *Hillareds* k., *Dannicke* k.

s) Timmelhed	3.	ö) MARIESTAD (35 $\frac{3}{4}$ m.)	2 $\frac{1}{4}$.
t) Trädet (se <i>Anm. 1</i>)	7.	Hasslerör	3.
u) Sörby	5.	Hofya	8 $\frac{1}{2}$.
v) FALKÖPING (28 $\frac{1}{8}$ m.)	5.	Ramundeboda	9.
x) Thorbjörnstorp	2 $\frac{1}{4}$.	Wredstorp	8.
y) Bolum	5.	Blacksta	8.
z) Kloster	3.	aa) ÖREBRO (46 $\frac{1}{8}$ m.)	8.
ä) Binneberg	8 $\frac{1}{2}$.	Derifrån enl. N:o 167	
å) Keckestad	8.	till FAHLUN.	
			(65 $\frac{3}{8}$ m.)

Anm. 1. Från Trädet kan vägen också tagas till Leaby 7, Thorbjörnstorp 2 $\frac{1}{4}$ c. s. v. enl. ofvanstående.

Anm. 2. Man kan äfven från Örebro taga de under N:o 168 och 169 anförde vägar (antingen genom Arboga och Köping, eller genom Arboga, Köping, Westerås och Säter) till Fahlun.

N:o 259. Till GEFLE (genom ENGELHOLM, LAHOLM, HALMSTAD, FALKÖPING, MARIESTAD, ÖREBRO, LINDE och SÄTHER, Enl. N:o 258 till Örebro (46 $\frac{1}{8}$ m.) och derifrån enl. N:o 173 till Gefle (73 $\frac{1}{4}$ m.)

Anm. Från Örebro kan man äfven taga den under N:o 174 anförde väg till Gefle (genom Arboga, Köping, Westerås, Enköping och Upsala).

N:o 260. Till KALMAR (genom CHRISTIANSTAD).

Enl. N:o 255 till Trenså (17 $\frac{1}{16}$ m.). Derifrån enl. N:o 10 i omvänd ordning till Wassmolösa (29 $\frac{5}{16}$ m.), bb) Kalmar 6 $\frac{3}{4}$ (31 m.).

r) h. l. Twäredslund, Gedsbo, v. l. Mattsered, Hjertared. s) h. Brunnanäs, Svensholm, v. Wists k. t) h. Wimmesta, Lundby, Kölaby k., v. Brostorp, Silarp, Blidsbergs k., Hunta k., Tummarp. u) h. Asarps k. v) Luttra k. x) h. Friggeråkers k. y) h. Håkantorps k., Espås, Broddetorps k., v. l. Gudhem. z) h. Warnhems k. å) h. Torp, Öglunda k. ä) h. Katrineberg, Eks k., v. Låsta k. ö) h. Trilleholm, Kistegård, Haggården, Horn, Mariefors, v. Lexbergs k. aa) Herrgårdar m. m. mellan Mariestad och Örebro äro i omvänd ordning antecknade under N:o 1. bb) v. Ljunby k. Kölby. cc) Herrgårdar m. m. mellan Halmstad och Jönköping

N:o 261. Till STOCKHOLM (genom JÖNKÖPING, GRENNÄ, LINKÖPING, NORRKÖPING, NYKÖPING och SÜDERTELJE).

Enl. N:o 257 till Jönköping (24½ m.) och derifrån enl. N:o 3 i omvänd ordning till Stockholm (58¾ m.)

N:o 262. En annan väg till STOCKHOLM (genom ENGELHOLM, LAHOLM, HALMSTAD, JÖNKÖPING och öfrige nysnämnde Städer).

Enl. N:o 256 till	Norrvida	. . .	4.
HALMSTAD (8¼ m.)	Öreryd	. . .	6.
Drahered fj. 8½.	Unaryd	. . .	5.
Ramnås 7.	Jära	. . .	8.
Nissaryd 6.	cc) JÖNKÖPING (25 m.)		7.
Bölaryd 6.	och vidare enl. N:o 3		
Kappeled 4½.	i omvänd ordning till		
Gisslaved 5.	STOCKHOLM.		

(58¾ m.)

N:o 263. Till UPSALA (genom JÖNKÖPING, GRENNÄ, WADSTENA, MOTALA, ÖREBRO, ARBOGA, KÖPING, WESTERÅS och ENKÖPING.)

Enl. N:o 257 genom Motala till Tjellmo (38¾ m.), dd) Emma 7½, ee) Svennevad 7½, ff) Sköllersta Sörby 5½, gg) Örebro 7½ (45¾ m.) Derifrån enl. N:o 1 i omvänd ordning genom Enköping (58¾ m.) till Lislena 4½, Säfva 6, hh) Upsala 7 (63¾ m.)

Ann. Jemf. N:o 258 om den der anförda vägen till Örebro.

äro i omvänd ordning antecknade under N:o 6. dd) h. I. Johannisberg, v. Skönnarbo br. ee) h. II. Bo, II. Brevfvens br., v. I. Gryts br., I. Haddebo br. ff) h. II. Bysta, Pålshoda, Ullavi, v. I. Skogaholm. gg) h. I. Nynäs, Näsby, Ekeby k., Gätlersta k., Askog, Mark, v. Almbro, Almby k., Sörby. hh) Herrgårdar m. m. från Lislena till Upsala äro antecknade under N:o 174.

V. Hufvudvägarne från Ystad.

N:o 264. Till CARLSKRONA.

Herresta	fj. 2½.	Hästeryd	4½.
Tranås	7½.	Asarum	2.
Brösarp	6.	Trensum	3½.
Yngsjö	8.	Hoby	5.
Fjelkinge	8.	Runneby	6.
Edenryd	6.	ii) Skillige	6.
Norje	6.	CARLSKRONA	6.

(19½ m.)

N:o 265. Till CARLSTAD (genom LUND, ENGELHOLM, LAHOLM, HALMSTAD, FALKENBERG, WARBERG, KUNGSBACKA, GÖTHEBORG, WENERSBORG och ÅMÅL).

Everlöf	fj. 10.	kk) ENGELHOLM (11½ m.)	4.
Dalby	6.	Derifrån enl.	
LUND (5 m.)	4.	N:o 256 till	
Kellinge	4.	GÖTHEBORG (32½ mil)	
kk) Saxtorp	4.	och derifrån enl.	
Tågarp	4.	N:o 152 till	
Mörarp	6.	CARLSTAD	
Ingelstorp	4.		

(56½ m.)

Anm. Dessutom finnas tvänne andra vägar till *Götheborg* enl. N:ri 248 och 249 i omvänd ordning.

N:o 266. En annan väg till CARLSTAD (genom JÖNKÖPING, HJO och CHRISTINEHAMN).

Herresta	fj. 2½.	Degerberga	6.
Tranås	7½.	ll) Nöbbelöf	5.
Brösarp	6.	mm) Wanneberga	9.

ii) Herrgårdar m. m. mellan *Ystad* och *Skillinge* äro, i omvänd ordning antecknade, under N:i 7 och 10. Herrgårdarne m. m. mellan *Ystad* och *Saxtorp* äro i omvänd ordning antecknade under N:o 247 och de från *Saxtorp* till *Engelholm* i omvänd ordning under N:o 172. ll) Herrgårdar m. m. mellan *Ystad* och *Nöbbelöf* äro i omvänd ord-

nn) Röinge	4½.	rr) Hjo (37½ m.)	6½.
o) Bjernum	7.	ss) Tibro	7.
Wittsjö	3.	tt) Pålstorp	7½.
Markaryd	6.	uu) Walla	3.
Derifrån enl.		vv) Torfved	9.
N:o 257 till		Björstorp	6½.
JÖNKÖPING (30½ m.)		Wall	7.
oo) Bränninge	6.	xx) CHRISTINEHAMN (49½ m.)	8.
pp) Sved	6.	Rudsberg	6.
Torkelsryd	4.	Spånga	6.
qq) Torp	5½.	xx) CARLSTAD	6.
			<hr/>
			(54½ m.)

N:o 267. Till **ESKILSTUNA** (genom JÖNKÖPING, GRENNNA, WADSTENA och MOTALA).

Enl. N:o 266 till Markaryd (14½ m.) och derifrån enl. N:o 257 till *Eskilstuna* (53½ m.).

N:o 268. Till **FAHLUN** (genom JÖNKÖPING, GRENNNA, WADSTENA, ASKERSUND, ÖREBRO och LINDE).

Enl. N:o 266 till Derifrån enl.
Markaryd (14½ m.) N:o 257 gen.

ning antecknade under N:o 7. mm) h. *Wrä k.*, *Skepparslöfs k.*, v. *Uddarp*. nn) v. *Oretorp*. o) h. *Wankifva*, v. l. *Hessleholm*, l. *Mölleröd*. oo) h. *Björneberg*, *Ramsberg*, *Graneback*, *Måleskog*, *Trånghalla*, *Bankeryds k.*, *Torp*, *Attarp*. Sjöåkra, l. *St. Kärr*, v. *Månseryd*, *Domneberg*, l. *N. Hallebo*. pp) h. *Tumbäck*, v. *Starbäck*, *Källebackens br.* qq) h. *Häldeholm*, v. *Skänningefors*, *Brännetomten*, *Rinkabäck*, *Lunnebacken*, *Carlsberg*. rr) h. *Gällö*, *Monäs*, l. *Wrångebäck*, l. *Almnäs*, *Fogelås k.*, *Abrahamstorp*, v. *Fogelås kapells k.*, *Hagen*. ss) h. *Åsen*, *Hult*, *Häggatorp*, v. *Nygården*, *Mofalla k.*, *Kyrkefalla k.*, *Tiberg*. tt) h. *Kräkhult*, l. *Mossebo*, l. *Gäddenäs*, *Lagerfors br.*, l. *Backgården*, l. *Ryholm*, v. *Åreberg*. uu) h. *Bellefors k.*, l. *Fimmerstad*, *Fägredds k.* vv) k. *Hajstorp* (vid kanalen, som öfverfäres), v. l. *Ymsjöholm*, *Fredsbergs k.* xx) Herrgårdar m. m. från Torfved till *Christinehamn* äro antecknade under N:o 161 och de fån *Christine-*

WADSTENA (40 m.) till	Blacksta	8.
yy) Molala fj. 5½.	öö) ÖREBRO (51½ m.) .	8.
zz) Nykyrke 4.	och derifrån enl.	
aa) Rå 5.	N:o 167 till	
äa) ASKERSUND (45½ m.)	FAHLUN	
ää) Wretstorp 8.		
		(70½ m.)

Anm. Den under N:o 258 gjorde Anm. 2 gäller äfven här.

N:o 269. Till GEFLE (genom JÖNKÖPING, GRENNÄ, WADSTENA, ASKERSUND, ÖREBRO, LINDE och SÄTHER).

Enl. N:o 266 till Markaryd (14½ m.). Derifrån enl. N:o 257 till Wadstena (40 m.). Vidare enl. N:o 268 till Örebro (51½ m.) och derifrån enl. N:o 173 till Gefle (78 m.).

Anm. Samma Anm., som är gjord under N:o 259, gäller äfven här.

N:o 270. Till GÖTHEBORG. Se N:o 265.

N:o 271. Till KALMAR.

Enl. N:o 264 till Trensåm (13¾ m.). Derifrån enl. N:o 10 i omvänd ordning till Wassmolösa (25¾ m.), Kalmar 6¾ (27½ m.).

N:o 272. Till MARIESTAD (genom JÖNKÖPING och Hjo).

Enl. N:o 266 till Markaryd (14½ m.). Derifrån enl. N:o 257 till Jönköping (30½ m.) och vidare enl. N:o 266 till Walla (42 m.), a) Mariestad 8½ (44½ m.).

N:o 273. Till STOCKHOLM (genom Eksjö, Ljnköping, Norrköping, Nyköping och Södertelje).

Enl. N:o 7 i omvänd ordning till Mjölby (38¾ m.)

hamn till Carlstad under N:o 16. yy) h. l. Bergsäter, v. l. Linnäs. zz) h. Åsanby, Medevi hellsöbr., Medevi säteri. äa) h. Forrsa br., Hult, Hammars k., Stjernsund, v. l. Åviken. ää) h. Gålsjö, Rastorp, v. Kafvelsta. öö) Herrgårdar m. m. mellan Wretstorp och Örebro äro, i omvänd ordning, antecknade under N:o 1. a) h. Tråstena k., l. Hallandsberg l.

och vidare enl. N:o 3 i omvänd ordning till *Stockholm* ($62\frac{1}{2}$ m.).

N:o 274. En annan väg till STOCKHOLM (genom WEXIÖ och förutnämnde städer).

Enl. N:o 7 i omvänd ordning till Gottåsa ($16\frac{1}{2}$ m.). Derifrån enl. N:o 8 i omvänd ordning till *Mjölby* ($38\frac{1}{2}$ m.) och vidare enl. N:o 3 i omvänd ordning till *Stockholm* (63 m.).

N:o 275. En tredje väg till STOCKHOLM (genom CHRISTIANSTAD, WEXIÖ, JÖNKÖPING, GRENNÄ, LINKÖPING, NORRKÖPING, NYKÖPING och SÖDERTELJE).

Enl. N:o 7 i omvänd ordning till Nöbbelöf ($6\frac{3}{4}$ m.). Derifrån enl. N:o 9 till *Jönköping* ($31\frac{1}{4}$ m.) och vidare enl. N:o 3 i omvänd ordning till *Stockholm* ($65\frac{1}{2}$ m.).

N:o 276. En fjerde väg (strandvägen) till STOCKHOLM.

Enl. N:o 10 i omvänd ordning till Jäder ($57\frac{3}{4}$ m.) och derifrån enl. N:o 3 i omvänd ordning till *Stockholm* ($70\frac{3}{4}$ m.).

N:o 277. Till UPSALA (genom EKSJÖ, LINKÖPING, NORRKÖPING, MALMKÖPING, STRENGNÄS och ENKÖPING).

Enl. N:o 7 i omvänd	b) Åby	3.
ordning till	c) Simonstorp	6.
Mjölby ($38\frac{2}{7}$ m.)	d) Malmsås	$4\frac{1}{2}$.
Bankeberg	e) Stensjö	9.
LINKÖPING ($41\frac{3}{7}$ m.)	f) Ramsta	5.
Kumla	g) Flen	$4\frac{1}{2}$.
Brink	h) MALMKÖPING ($54\frac{1}{2}$ m.)	6.
NORRKÖPING ($45\frac{5}{7}$ m.)	i) Wadsbro	3.

Tubbetorp, Julbotorp, Ullevads k., Kistegård, Trilteholm, Ulriksdal, Sandbäcken, Katrinefors, Fredriksberg, v. Ebbetorp, Lexbergs k. b) Herrgårdar m. m. mellan Mjölby och Åby äro, i omvänd ordning, antecknade under N:o 3. c) v. l. Hults br. Stens br. d) h. Tångtorp. e) h. Forssjö br., l. Eriksberg. f) h. Stora Malms k., ll. Lagmansö, l. Dagöholm, Skalunda. g) h. Årsta, v. l. Hållbonäs, l. Stenhammar. h) Yxtaholm, Grinda, Sundby, v.

k) Byringe	7½	n) Julsta	3½
l) STRENGNÄS (58½ m.)	6.	o) ENKÖPING (62½ m.)	5.
öfver Strengnäs		p) Lislena	4½
sund till		Säfva	6.
m) Botholm	5½	q) UPSALA	7.
öfver Agnesund till			
			(66½ m.)

Skiringe, I. Axelsberg, II. Hellefors br. i) v. I. Hendö. k) h. I. Ekenholm, Länna br., v. I. Eklånge, I. Stålbåga, Björndammen. l) h. Söderlänna, Länna k., Olivehäll. m) h. Svedäng, v. Edeby. n) h. I. Lagnö, v. Säby. o) h. Julsta, Svinggarns k., Haga, v. I. Brunsholm, Husby, Wapa. p) Se not. e under N:o 1. q) Herrgårdar m. m. från Lislena till Upsala äro antecknade under N:o 174.

ANDRA AFDELNINGEN.

Beskrifning öfver Landet och dess märkvärdigheter.**I. Sverige i allmänhet.**

Sydläningen, som för första gången ställer sin kosa åt nordén, utan förutgående kännedom om dess länder, skall måhända föreställa sig att Sverige, detta aflägsna, till en stor del inom polcirkeln belägna land, föga annat erbjuder än ofruktbara fält, uppfyllda af vilda skogar och bergsträckor. Med denna föreställning, bör han blifva angenämt öfverraskad, då han inträdt inom landet. Det är måhända också till följe af en sådan öfverraskning, som flere resande utlänningar tilldelat landet ett högre lof, än det kanske förtjenar. Så yttrar sig Fransmannen DAUMONT: «Genom den blandning af berg och odlade fält, skogar och ängar, som landtbygden förete, erhåller hvarje särskild nejd en täckhet, ett eget behag, som få orter i andra länder kunna uppvisa; det är till Sverige som målaren och skalden borde begifva sig, för att hemta sina «ingifvelser.» Bland många andra omdömen af samma art, vilje vi endast härtill lägga hvad en af Italiens mest berömde skaldar, VITTORIO ALFIERI yttrar: «Om» — säger han i de efterlemnade anteckningarne om sin lefnad — «jag ville välja mig en boningsplats i nordén, skulle jag föredraga detta «yttersta land framför alla andra mig bekanta. Sverige är i sin vildhet ett af de Europeiska länder,

«som mest behagat mig, och hos mig väckte de mesta fantastiska, melankoliska och tillika höga ideer.»

Sverige har ett mildare luftstreck än något annat land under lika nordlig bredd, och är till sin fruktbarhet utmärkt gynnadt i jämförelse med motsvarande delar af Asien och Amerika. Dess sommar är visserligen kort, och framkallar ej en så omvexlande eller praktfull Flora som södern, men i täthet och grönska öfverträffar den nordiska sommarens blomstrande tapet vida den sydliga, och dess lusa nätter, dess morgon- och aftonrodnad skänka den ett eget behag. Dess vinter har visserligen en skarp köld, men den är ren och frisk, och därför vida mindre besvärlig än den genomträngande fuktiga kylan under samma årstid i sydligare länder. «Mot vinterns stränghet» — säger en af våra störste författare, Prof. GEIJER, «gör också årets blomningstid så mycket större afbrott, och hälsas här «med en vida lifligare känsla, än i de länder, «för hvilkas innebyggare denna hastiga öfvergång «ej finnes. Våren, som rör alla varelser, synes i «norden mer än annorstädes liksom röra naturens eget hjerta. Den för solens värma smältande snön, «som i otaliga bäckar störtar från bergen, de ur isens «fängsel lossnade vatten som med ökad fart fram«skynda på sina banor, de nästan med ens löfvade «träden, ur hvilka de åter Norden hälsande sång«foglarna fylla den spänstiga, skära vårluften med «sitt qvitter — allt sammanstämmer i den nordiska våren att ingifva en öfversvämmande känsla «af ett på en gång ur långvarig dvala åter vaknande lif. Om denna första öfvergång gör ett starkare intryck, så har den stilla blommande förkofring, «som omedelbart följer derpå, ett eget mer rörande «behag, genom det afbrott mot den eljest så ofta «ofrukbara storheten i den nordiska naturen, och «genom den skugga af snar förgänglighet som lägger sig öfver vårens egen skönhet. All naturens

«skönhet har i Norden ett visst spädt tycke. Det «gäller om den utspäckande rosens skära färger, in- «till den rodnad som blommar på den nordiska flic- «kans kind; det gäller om det ljusare färgspelet «på Nordens himmel, jemfördt med Söders djupblå «luft.»

Men inom Sverige sjelft företer natur och klimat stora olikheter, och motsatsen emellan dess norra och sydligaste del är i detta fall större än emellan den sednare och norra Tyskland. Vi skole söka att göra denna skillnad mellan Sveriges särskilda delar åskådlig i följande beskrifning:

Sverige innefattar öfver 15 breddgrader, med en yta af 5868 kvadratmil. Den nordliga och största delen deraf är mest ofruktbar, upptagen af höga berg och skogar. Längsefter hela dess vestra sida löper en hög bergsrygg, kallad Köhlen, som skiljer det från Norrige, och i söder fortsättes inåt sistnämnde land, men åt Svenska sidan sänker sig, samt i norr, vid Europas nordligaste udde, förlorar sig i hafvet. Denna bergsrygg höjer sig åt vester tills den af Norrska hafvet afbrytes, och bildar upphöjda, sönderbrutna kanter. I öster, åt Svenska sidan, sänker den sig deremot småningom, men gör emedlertid hela landskapet till ett högländ. Endast en smalare kuststräcka i öster, längsefter Bottniska viken har mindre än 500 fots höjd och kan anses som lågländ. Nämnde bergsrygg med sitt högländ upphör något nedanför norra gränsen för Wermland och ofvan den södra för Dalarne, och utgör den hufvuddel af Riket som kallas *Norrland* (med uteslutande af nyssnämnde provinser). Söder om denna gräns finnas inga höga, sammanhängande bergsryggar, utan ett slättland öppnar sig alltmer, som omkring de betydande insjöarne Mälaren och Hjelmaren får en större utsträckning än någon annan slätt i Sverige. Dess södra gräns utgöres af den skogbevuxta bergssträckan Kolmården, som åt vester fort-

sätter under namn af Tividen, tills den förlorar sig i Wenern, Sveriges största insjö, hvilken blir gränsen på vestra sidan. Denna hufvuddel af Sverige kallas den *medlersta*, eller *Svea Rike*, och landet söder derom utgör tredje hufvuddelen: *Södra Sverige* eller *Götha Rike*. Detta sistnämnda är inom sig mera olikartadt än de föregående. Midtuti sig upptager det ett högland, Småland, som dock i sina högsta punkter, uppnår obetydligt mer än 1000 fot öfver hafvet, och rundtomkring dess afsatser utbreda sig smärre slätter och kustländer, hvilka (med undantag af Halland) äro de mest fruktbarande i Sverige. Af Sveriges hela areal äro blott 529 kvadratmil belägna mer än 2000 fot öfver hafsytan, och dessa endast i Norrland; 1483 kvadratmil mer än 300 fot, och deraf en del i Småland, en högst obetydlig del i medlersta Sverige mellan Wermland och Dalarne, men det mesta i Norrland; och 2600 kvadratmil mer än 500 fot, hvaraf en stor del i och omkring Småland, på gränsen mellan södra och medlersta Sverige, samt mellan det sistnämnda och Norrland; men i synnerhet i Norrland. — Vid denna beräkning återstår dock $\frac{1}{3}$ af hela Riket, som är mindre upphöjdt än 500 fot, och följaktligen njuter den mildare temperatur, som är en följd af denna ringa upphöjning. Detta inträffar med kustlandet och slätterna rundtomkring Smålands sista afsatser; slätterna kring Venern, östra och största delen af medlersta Sverige, och Norrlands kuststräcka.

Skandinaviska bergsryggen öfverträffas vida i höjd af det sydligare Europas berg, men har en större bredd och utsträckning i alla horizontal-dimensioner, så att kubik-innehållet af vår fjellrygg öfver hafsytan vida öfverträffar t. ex. de egentliga Alpernes. Med undantag af yttersta hafssidan i Norrige, är den ock mindre sönderdelad i skarpa egggar och djupa dalar. Derjemte har den ock det egna, att, då den uråldriga hällearten i sydligare

länder, ur djupet af en med yngre lager helt och hållet betäckt grund, endast uppstiger blottad i bergens högsta, skarpa spetsar, så framträda deremot granitartade hällearter i Skandinavien öfverallt i dagen och utgöra hela bergsryggar, hvilka, den ena efter den andra, genomstryka landet, eller ock bilda mera spridda berg och kullar i afplattade kullriga former, och dessutom, i jemnare utsträckning, nästan hela landets yta. Denna granitgrundens egenkap synes äfven medföra en i vidden större utsträckning af våra så rika jernmalmer, än sydligare länder kunna uppvisa. De äro ej här, såsom annorstädes, sammanträngde i de egentliga bergens sköte (ehuru hela jernberg på vissa orter resa sig i dagen, hvarom mera skall anföras under särskilda provinser) utan utbreda sig äfven under det jemnare landet, så att jernmalmen, t. ex. genom Uplands, Westmanlands och Wermlands besgslager liksom bildar ett bredt bälte.

Svenska jordens grund utgöres således hufvudsakligt af granit och granitartade bergarter i åtskilliga modifikationer. I grannskapet af jernmalmlager öfvergår gneisen till glimmerskiffer, hvilken bergart också är allmän i fjelltrakten, der den bildar hela berg, till och med hela bergsryggar. Urkalksten förekommer merändels blott på spridda ställen, och åtföljer ofta malmlagren i temligt mäktiga massor. Den är i synnerhet på många spridda ställen funnen i medlersta Sverige, serdeles Nerike och Dalarne, samt i ett större sammanhängande lager af 1 mils vidd vid Sala i Westmanland. Uråldrig lerskiffer är mera sparsamt funnen.

Sveriges yngre bergsbildningar, som intaga en jemförelsevis obetydlig rymd, äro också af en egen beskaffenhet. Vår *öfvergångsbildning* stiger aldrig så i höjden, som den sydeuropeiska, men breder sig deremot destomera på vidden. Då t. ex. i Schweitz flere berg hafva en kalkmassa af 6 till 7000 fots

tjocklek, mot knapt 1 mils vidd, så hafva t. ex. våra Westgöthaberg ett kalklager af blott 207 fots tjocklek emot flere mils vidd. Då i Sweitz de olika stenarterna äro lagda (lägrade) utom hvarandra, så röjes deremot hos oss merändels en stor regelbundenhet i lagrens läge öfver hvarandra. Sveriges öfvergångsbildningar äro merändels lägrade vid dess största insjöar, hvilka tyckas utgöra bassiner för desamma. Så har Wenern en utmärkt öfvergångstrakt på sin östra sida i Westergöthland, Wettern äfvenledes på sin östra sida i Ostergöthland, Hjelmaren på sin sydvestra sida i Nerike, Siljan på sin norra sida i Dalarne, och Storsjön på sin sydöstra sida i Jemtland. De begge sistnämnda, hvilka ligga närmast fjellryggen, äro de minst utbildade och mest omvexlande, eller ägande samband med bergarter, som åtminstone likna uråldriga. Slutligen har man Östersjöns öfvergångsbildningar i våra begge största öar Gottland och Oland, samt närmare stora Oceanen, i vår sydligaste provins, Skåne. De begge förstnämnda bestå till hela sin vidd af kalksten, och dels sakna ett och annat af de lager, som karakterisera denna formation i ofvannämnde provinser, dels hafva dem i en högst obetydlig massa. Öfvergångsformationen i Skåne utmärker sig åter af det egna, att hafva lagren liggande utom hvarandra, och såmedelst mera likna samma formation i Södra Europa. Mera om dessa bergsbildningar skall nämnas längre fram.

Bergsbildningar af flötsformationen, hvilken i de flesta europeiska länder utgör en större del af deras grund, finnes hos oss endast i rikets sydligaste provins Skåne, och skall, vid beskrifningen af densamma, närmare omröras.

Då man af ofvanstående ser att största delen af Sveriges yta intages af uråldriga hårda bergarter, så kan redan deraf slutas till dess mindre fruktbarhet. En på sådan grund hvilande jord, sjelf of-

ta en grusad granit, skall i allmänhet förgäflvas söka att i naturlig fruktbarhet täfla med den mångfaldigt lösare och kalkhaltigare jorden, t. ex. flerestädes i Tyskland och Frankrike. De många nyare lager af tuff, sugkalk, m. m., hvaraf dessa länders grund består, gifva åt dess jordyta en mergelartad beskaffenhet, och genom de många organiska ting, hvilka de förut framalstrat, och hvilkas lemningar de innehålla, en förberedelse att nära organisationen, och derjemte en mörhet som bestämmer dess större fruktbarhet. Dock är Svenska jorden icke så ofruktbar, som denna motsats vid första påseendet tyckes utvisa. Skånska slätten, som till en del är betäckt af de hos oss yngsta formationerna, kan i fruktbarhet täfla med de flesta europeiska länder. Äfvenså, ehuru i något ringare grad, de trakter i södra Sverige, som äro betäckta af sådane öfvergångs-formationer der kalken hufvudsakligast råder, såsom i synnerhet Öland och Gottland, Fahlbygden och några andra trakter i Westergöthland, samt slutligen en stor del af Östgöthaslätten. Men äfven det öfriga, af uråldriga bergarter bestående landet kan få flere ställen framvisa en rätt betydlig fruktbarhet, t. ex. den stora Mälarelsätten. Der förekomma nemligen ofta lösare bergarter, ehuru af uråldrig art, såsom kalk och lerskiffer, och äfven utom grannskapet af dessa förekommer en bättre, af mera fruktbar lera bestående och stundom mergelhaltig jordmån.

Att större delen af Sverige omgifves af haf, bidrager betydligt till dess mildare klimat. Vestra kusten är blidare än den östra, och Norriges blidare än Sveriges, likväl endast den sydliga intill polcirkeln, hvarest dess klimat blir hårdare genom den omedelbart till hafvet gränsande fjellryggen. Svenska kusten åt öster är mindre blid än den gent emot belägna Finska kusten åt vester, men Sveriges inre land är blidare än Finlands och Rysslands.

Så är t. ex. medeltemperaturen i Upsala +3,5 och i det på samma latitud, samt ännu vid hafvet belägna Petersburg +3,8. I Enontekis i Lappmarken odlar man ännu korn vid 68° 30' latitud, under det i Asien allt åkerbruk upphör vid 60°, och i Amerika vid 51°.

Sverige företer sins emellan större olikhet, än södra Sverige med Italien. Medeltemperaturen är i Enontekis — 2,14, Hernösand + 2,54, Stockholm + 3,69, Lund + 7,23, Berlin 3,15, Wien 10,33, Rom 13,8. I förhållande till denna medeltemperatur äro våra somrar temligt varma, så att det i deras temperatur mellan Sverige och sydligare länder (t. ex. Stockholm 16,6, Rom 24,0) blir mindre skillnad än i hela årets. Deremot äro de ganska korta, men hafva desto längre dagar, hvilka jemväl meddela åt de korta nätterna något af sin värma. Detta solstrålarnes längre dröjande öfver horisonten gör, att värman nedtränger djupare i jorden och följaktligen äfven sätter växternes safter i en lifligare rörelse, hvarigenom de icke allenast i allmänhet mogna fortare än i de sydligare länderna, utan äfven i våra norra orter en vegetation uppkommer, som i hastigbet och ofta i yppighet öfverträffar de mildare luftstreckens. Största värman i Sverige har varit i Hernösand 30°, Stockholm 36°, Lund 34°, och största kölden Hernösand 57°, Stockholm 52°, och Lund 24°; hvilket sistnämnde maximum är så lågt, att sydligare latituder ända till Wien ej kunna uppvisa ett dylikt. Boken har sin norra gräns i Östergöthland vid Omberg; Eken vid Dalelfven, dock gå spridda träd något högre. Fruktträd komma ej fort ofvanför Ångermanelfven. Rågen mognar vid Helsinglands södra gräns ej så tidigt, att man kan så af samma års skörd.

Efter denna allmänna öfversigt af landet, skola vi nu mera specielt betrakta dess särskilda delar:

Norra Sverige eller *Norrland*. Bergsryggen emot Norrige uppnår, såsom en plan betraktad, eller der dess kam är sammanhängande, blott 1000 fots höjd, men på densamma uppstå ofta mera från hvarandra afskiljda bergshufvuden, som i Lappmarken uppnå öfver 5000 fot öfver hafvet. Dessa berg och egentligen alla de som öfverstiga den höjd, der något träd kan växa, kallas med ett för Skandinavien eget namn: fjell (i Norrige field). Från stora fjellryggen utgå inga egentliga grenar inåt Sverige; snarare kan man igenkänna några mindre kanter, som gå ungefär parallellt med stora fjellryggen, såsom emellan Westerbotten och dess Lappmark, och längre i söder mellan Jemtland och Medelpad med Ångermanland. Från fjellryggen sänker sig landet åt Svenska sidan, utan några stupande afsatser eller terrasser, så väl åt öster mot Bottniska viken, som i söder mot medlersta Sverige. Det till denna rygg närmsta breddbältet, har minsta sluttningen och utgör den högre Lappmarken, hvarifrån landet mera stupar till Lappmarksgränsen, utmärkt af en allmän höjd af omkring 1000 fot. Här möter en bergsarm, gående parallellt med stora fjellryggen, och ger landet ånyo en något större upphöjning, hvarifrån nedra landet sedan saktare men oafbrutet sluttar mot öster och Bottniska viken, tills det längsefter hafsstranden blir ett fullkomligt lågland. I söder åt Dalarne och Wermland eger ett dylikt förhållande rum, dock sänker sig landet der aldrig så lågt, förrän i grannskapet af Wenern. Bland Svenska fjellbergen är Sulitelma i Lule Lappmark det högsta; den norra toppen uppnår 5796, och den södra 5175 pariser-fot. Ett par andra fjell i samma Lappmark öfverstiga något 5000 fot, men för öfrigt uppnår intet Svenskt fjellberg sistnämnde höjd, utom Syltoppen i Jemtland, vid Norska gränsen, som stiger ända till 5507 fot. Det bekanta, från de öfri-

ga isolerade fjellberget Åreskutan i Jemtland, stiger till 4497 fots höjd.

Då man nalkas fjellen, råkar man först gränsen der granen upphör att vaxa (dock gifvas lokala undantag, der den går högre än tallen). Den har redan förut antagit ett ovanligt utseende: fullsatt med svartaktiga qvistar, och med liksom bränd topp, ger den ett bedröfligt skådespel i de ödsliga skogarne. Åkerbären ha ock med detsamma upphört att mogna; de sista bäfverhusen synas vid bäckarne; gäddan och aborren försvinna ur sjöarne. Detta inträffar vid pass 5200 fot nedom gränsen för den eviga snön. Sedan återstår tallskogen, men ej reslig, utan med låga stammar; kärren antaga ett ödsligt utseende; sik och harr saknas i vattnen, blåbären komma ej väl fort, kornet har upphört att mogna. Tallen upphör 2300 fot nedom snögränsen, och björken utgör derefter ensamt den låga skogen. Med en kort vresig stam och knotiga grenar tyckes den sätta sig till motvärn mot den häftiga fjellblåsten. Den glesnar alltmer, tills den upphör 2000 fot nedom snögränsen, och längre upp finnes ej fisk i något vatten. Ännu 400 fot längre upp gå buskar, svartaktigt ris af dvergbjörken (*B. nana*); hjortron mogna. Derefter betäckas backarne af mera bruna, än gröna fjellvexter; de enda bär som mogna, äro kråkbär (*Empetrum nigrum*). 4000 fot högre vidtager den eviga snön, betäckande först marken i fläckar, mellan hvilka, ur den bruna, svampaktiga jorden, glensa fjellörter ännu uppsticka, och ända till 200 fot ofvan snögränsen kunna några lafvar ännu bibehålla sitt arma lif. Snögränsen höjer sig mera på Svenska sidan, än på Norska, samt mera på fjellen längre nedåt landet, som äro mindre stängda från inflytandet af blidare vindar. Så kan denna gräns på 61° bredd antagas inträffa vid 5600 pariserfots höjd, på 62° vid 5300 o. s. v.

Norrländ består i allmänhet af större och min-

dre bergsträckningar, som emot kusten aftaga, och i samma mån omvexla med deremellan liggande dälдер, sjöar, träsk, hedland och vidsträckta skogar, samt i synnerhet ofantliga mer och mindre djupa myror och kärr, hvilka sednare dock aftaga närmare kusten. Fjellen ligga ej så hopträngde åt Svenska sidan, som i Norige, utan åtskiljas ofta af fjellslätter och rymliga dalar. I norra Lappmarken äro fjellen mera storartade och branta; i den södra hafva de rundare conturer och mildare karakter. Skogarne äro, på behörigt afstånd från snögränsen, i allmänhet resliga, och furan uppnår äfven här en styrka och höjd, som man söder om Skandinavien ej finner hos detta träslag. Jordmånen utgöres mest af sand och grus, serdeles vid floderna, som medföra sådant och dermed öfverskölja sina dalar; dock träffas äfven smärre lerslätter, serdeles på kustlandet, vid utfallna hafsvikar, och i några få floddalar. Mer än för sin jordmån är Norrland att beklaga för de stora, kalla och frostledande myrorne, hvilka för åkerbruket äro mera fiendtliga, än sjelfva fjellen. Sommaren är nästan lika varm som i det öfriga Sverige, men mycket kortare, och stundom hinner vårsäden ej till mognad.

Ingen del af Sverige kan, i afseende på mängden och storleken af dess *floder*, komma i någon jemförelse med Norrland, och den resande måste företrädesvis göra deras bekantskap, ty så snart man afviker från kustvägen och vill åt det inre af landet, har man, åtminstone i de norra Lappmarkerne, ingen annan väg att välja, än båtfart på floderna. Dessa floder börja alla uppe i fjellen, och flyta under en betydlig stupning, och med hastig fart i sydost, tills de utgjuta sig i Bottniska viken. De mest betydande äro: *Mounio*, hvilken jemte dess fortsättning, nedre delen af *Torne* elf, utgör gränsen mellan Sverige och Ryssland; *Kalix*, stora och lilla *Lule*, *Pite*, *Skellefte*, *Ume*, *Ångermanelfven*, den

praktfullaste (vid sitt utlopp $\frac{1}{4}$ mil bred) af dem alla och hvars stränder äro tätast bebodda; *Indals-*, *Ljusne*, och slutligen östra och vestra *Dalelfeen*, hvilka i sitt nedra, förenade lopp utgöra gränsen för Norrland. Norrland innesluter äfven flere sjöar af betydligt omfång, såsom *Torne* sjö, af 5,6 qvadratmils vidd, *Hornafvan* af 3 qvadratmil, *Storafvan*, *Stora* och *Lilla Lulevattnet*, *Stora Wendelen*, *Stor-Uman*, *Storsjön* i Jemtland, m. fl. De flesta af de stora floderne äro under sitt lopp ofta utvidgade till sjöar.

Norrland indelas i Landskaperne *Gestrikland* (med staden Gefle), *Helsingland* (stad. Hernösand), *Westerbotten* (deladt i tvenne län, *Westerbottens* med staden Umeå, och *Norrbottens* med städerna Piteå, Luleå, Haparanda), *Herjedalen* (det ofruktharaste landskap i Sverige, ingen stad) och *Jemtland* (med Östersund). Härtill komma Lappmarkerne eller *Vestra* delen af Norrland, längsefter *Norriska* gränsen, hvilka delas i 6 särskilda Lappmarker.

Medlersta Sverige eller landet mellan *Dalelfeven* och *Wetterns* norra spets, består af följande landskaper: *Dalarne* och *Wermland*, till en stor del ännu belägna i *Norrländska* höglandet, eller åtminstone på dess afsatser; *Westmanland* och *Upland*, begge norr om *Mälaren*, men det sistnämnde till en stor del kustland; *Södermanland*, söder om *Mälaren*, äfvenledes till en del kustland; och *Nerrike*, beläget mellan *Wermland* och *Westmanland*.

De begge sistnämnda provinserne hafva till en del ett *Norrländskt* klimat, i synnerhet *Dalarne*, som äfven har egentliga fjellberg. Dess höjd, i allmänhet betydlig, är ansenligast vid *Norriska* gränsen, der den allmänna höjden kan antagas till 2500 fot, öfver hvilken fjellbergen betydligt uppstiga, såsom *Svucku* till 4440 fot, *Städjan* till 5261 fot, o. s. v. Från denna höjd sänker sig landet betydligt, både mot öster och söder, så att t. ex. sjön *Runn* nära *Fahlun* har 459 fots höjd. Endast mot *Westmanlandsgrän-*

sen är landet mera lågländigt, dock utan att kunna kallas egentligt slättland. Det oaktadt kan provin- sen till dess större del betraktas såsom en stor dalbotten, der Dalelfven med dess tilloppsgrenar in- tager de lägsta ställena. Landskapet utgöres till betydligaste delen af berg samt steniga och sandi- ga åsar och kullar; mindre delen utgöres af såda- na dälder som kunna odlas, dock träffas relativt vidsträckta åkerfält och ängar omkring de större vattendragen. Sand och grusjord utgör den vanliga jordmånen. Landets vestra och nordvestra del har ett hårdt klimat; emot dess sydostliga gräns, äfven- som i mera lågländta floddalar är det betydligt mil- dradt. Till fruktbarheten, likväl endast inom en inskränkt rymd, bidrager öfvergångsformationen vid Siljan, en betydlig insjö af nära 3 qvadratmils vidd, med vackra och bördiga stränder. Denna forma- tion, bestående af nästan vertikalt stående kalkstens- lameller, omvexlande på ett eget sätt med nästan likaså ställd granit, anlägger sig i nästan en half cirkelbåge på norra sidan om sjön. I nordvest hvil- lar den emot en sandstensbildning, hörande till sam- ma formation, som i höjd och utsträckning öfver- träffar allt dylikt i norden, men icke allenast icke bidrager till den omgifvande traktens fruktbarhet, utan snarare försämrar den.

Wermland gränsar med sitt nordvestra hörn till Norrige och det egentliga höglandet. Med un- dantag af detta hörn, med en temligt betydlig ut- sträckning, samt den östra gränsen emot Dalarne och en del af Westmanland, stiger hela landet, sö- der om Arvika och Filipstad, ingenstädes öfver 250 à 500 fots höjd, och är alltså betydligt lägre än Dalarne. I bergslagen ofvan Filipstad har landet en allmän upphöjning af 600 fot, hvaröfver höja sig bergsklumpar af 300 till 1000 fots höjd. Oaktadt således närmare hälften af landskapet kan anses för lågländigt, är det dock öfverallt uppfyllt af större

och mindre bergsträckningar och kullar, utom ikring Wenern, der några slätter af mindre vidd förekomma. Äfven på andra ställen träffar man visserligen mellan höjderna några inskränkta slätter, men dessa äro då mera hedar och bestå af sand. En betydlig del af provinsen utgöres af smala längdalar omkring åtskilliga vattendrag, såsom Fryksdalen, en nära 10 mil lång dalsträckning omkring sjöarne Fryken, Elfdalen eller dalsträckningen omkring Klar-elfven, hvilken flod börjar uppe i fjellen, genomflyter provinsen från norr till söder och utfaller i Wenern. Norra delen af provinsen är mera ofruktbar; jordmånen mest sand och grus; den lågländtare delen har, serdeles emot Wenern, samt i Fryksdalen, bördiga lerfält. Men äfven i flere af de sandiga trakterna skötes åkerbruket med drift och omsorg. Det vestliga läget bidrager äfven till ett mildare klimat (t. ex. framför det i Dalarne); och i detta afseende är en betydlig skillnad mellan Fryksdalen i vester och Elfdalen i öster, dock bidraga flere andra orsaker till den sednares mindre bördighet.

Westmanland gränsar i norr och vester till de begge föregående provinserne och Nerike, endast till en liten del, i norr, till Gestrikland; i öster till Upland; i söder till Mälaren och Södermanland. Landskapets vestra och nordvestra delar, hvilka utgöra dess bergslager, äro öfverallt uppfyllda af större och mindre bergsträckor, som visserligen icke uppstiga i betydliga kullar, men dock hafva en allmän upphöjning. Så ligger Skinskattebergsjön, ej långt från Nerikes gräns, 366 fot öfver hafvet, med omgifvande kullar af 4 à 500 fots höjd. Södra och östra delarne af provinsen, som stöta emot Södermanland och Upland, utgöra deremot, jemte angränsande delar af sistnämnde provinser, en egentlig och vidsträckt slättbygd omkring Mälaren, hvilken i Westmanland och Upland har större och

vidsträcktare uppodlade fält, men i Södermanland är mera afbruten af uppskjutande låga bergskullar. På denna slättbygd, som helt och hållet är underbäddad af den uråldriga formationen, är dock jordmånen en bördig lera, flerstädes på mergelbotten. När man närmar sig Westmanlands bergslag på västra sidan, upphör leran $\frac{1}{2}$ mil från Köping att vara allmän; den inskränker sig till betäckning af större dalbottnar och omkring betydligare sjöar, och de skogbeväxta backarne bestå af mager sand och grus.

Upland, eller landet emellan Westmanland i väster och Bottniska viken i öster, Norrlands kustland i norr, samt Mälaren i söder, har, såsom till en stor del kustland, ett något mildare klimat än de förut nämnda landskaperne i sin helhet. Det är ej heller någorstädes så högländigt som dessa. På slätten förekomma här och der spridda bergkullar af obetydlig höjd, hvilka hoptränga sig obetydligt i provinsens norra del, men något mer emot hafvet och i skärgården, dock icke så att dessa trakter kunna anses för bergiga. Skärgården är i Upland mera vidlyftig än i något annat af Sveriges landskap. I dessa trakter är också jordmånen mera sandblandad än på slätten. I synnerhet är sand rådande omkring Dalelven.

Södermanland, eller landet mellan Mälaren i norr och i söder den ofvanför nämnda bergsrygg, som utgör gränsen mellan medlersta och södra Sverige. I öster utgör det, liksom föregående provins, ett kustland utmed Ostersjön, i hvilket afseende det om Upland anförda äfven gäller om Södermanland, hvars klimat likväl dessutom är såvida mildare, som det ligger söder om den långsträckt insjön Mälaren, då Upland intager dess norra strand. Landet har sin största upphöjning vid den ofvannämnde bergsryggen på gränsen emot Östergöthland, dock knappast

upphinnande 400 pariserfot, hvarifrån det sedan sakta sluttar mot Mälaren. Kustlandet vid Östersjön har större, skarpa höjder och trängre fält mellan bergen, än det öfriga af provinsen, som så väl emot Mälaren, som vesterut emot Nerike och Hjelmaren, utgör en mera oafbruten slättbygd. Landets allmänna upphöjning kan anses vara större än Uplands. Jordmånen i skogstrakterna och åt skärgården är väl mycket sandblandad, dock sällan till det öfvermått, att den icke utgör en god åkerjord.

Nerike, vester om förutnämnde provins, med Wermland i vester, Westmanland i norr, samt i söder ofvannämnde bergsrygg mot Östergöthland, med dess fortsättning Tiveden mot Westergöthland. Med undantag af östra gränsen eller den mot Södermanland (och till någon del äfven Westmanland), som, enligt det ofvan anförda, är slackländig, är provinsen på alla sina öfriga gränser högländ och bergig. Största upphöjningen är på gränsen mot Westergöthland, der vägen vid Possebergs topp uppstiger till 526 fot, hvaremot gränsen emot Östergöthland knappast, på någon punkt, öfverstiger 400 fot. Denna landhöjd sträcker sig från sjön Skagern i en åt söder böjd halfcirkel, inemot södra delen af Hjelmaren. Det inre af landet är deremot slättbygd, ehuru ej så enformig som slätten i Upland och Westmanland, och innesluter sydvest om Hjelmaren en temligen vidsträckt öfvergångsbildning, som dock är öfverhöljd af mäktiga alluvialbäddar af sand, lera och mylla. Derföre visa sig lagren mera sparsamt i dagen, äfvensom man ej funnit mer än ett slags lager på samma ställe, och derföre ej med visshet vet huruvida de underbädda hvarandra. Vestra grenen af denna formation är jämförelsevis mera rik på alunskiffer och den södra på kalk; dock är sandsten den bergart, hvars yta är vidsträcktast blottad: Jordmånen är på slätten mest lera, i vissa trakter blandad med en betydlig del mylla; i andra

kalkhaltig och i allmänhet lösare samt ganska bördig. I skogsbygden åter består den ofta af grusjord eller en mindre fruktbar lera.

Floder af den storlek och betydelse som de Norrländska finnas endast i de provinser af medlersta Sverige, som till någon del höra till detta högland. Så *Dalelven* i Dalarne, hvilken såsom till någon del utgörande gränsen för Norrland, blifvit nämnd bland dess floder. *Klarelven* i Wermland har sitt upphof på fjällgränsen mellan Sverige och Norrige, icke långt från den trakt, der Österdalenven å ena, och Glommen å andra sidan uppspringa; har först namn af Fämunds-, sedan af Tyssildself, och erhåller först namnet Klara vid sin ingång i Wermland, hvilken provins den genomskär tills den utfaller i Wenern. *Bylven*, som i jemförelse med de föregående icke förtjenar namn af elf, uppkommer från några sjöar i öfre Wermland och utflyter i Wenern. Af lika liten eller mindre betydelse äro *Norselven*, äfvenledes i Wermland; *Upsala-* eller *Fyrisån* i Upland, som genomflyter hjertat af denna provins, och $\frac{3}{4}$ mil nedanför Upsala utfaller i Mälaren; *Nyköpings-ån* som börjar i Nerike, genomflyter en större del af Södermanland och utfaller i Byfjärden af Östersjön; *Svartelven* som upprinner i Westmanland, genomgår flere sjöar, under namn af Letelven utgör gräns mellan Nerike och Wermland, utfaller i Skagern och genom densamma i Wenern. Dessutom finnas äfven en mängd andra betydliga strömmar.

På *sjöar* har Sverige ett så stort öfverflöd, att få länder kunna i detta fall mäta sig dermed. I Norrland äro de flesta sjöarne utvidgningar af floderne, i medlersta Sverige framstå de mera sjelfständigt; och i detta är det i synnerhet Södermanland, som af dem öfverallt är uppfyllt, samt af de öfriga provinserna i synnerhet de bergiga delarne. Dessa sjöar äro merändels små, från några hundra-

de kvadratfamnars till $\frac{1}{4}$ à $\frac{1}{2}$ kvadratmils vidd; men någon gång äro de äfven af ansenligt omfång. De förnämsta äro följande: *Mälaren*, omgifven af Upland, Södermanland och Nerike, med en areal af öfver 18 kvadratmil, inberäknadt öarne, som upptaga öfver 6 kvadratmil. Höjden öfver Östersjön är 6 Svenska fot. Innehåller flere öar och holmar än någon annan sjö i Sverige, eller inalles omkring 1260, samt en oräknelig mängd fjärdar, bugter och vikar. Den utfaller vid Stockholm i Östersjön, med hvilken den äfven är förenad genom Södertelje kanal. Öarne, så väl som stränderne kring sjön och dess många vikar hafva i allmänhet en yppig vegetation och höra till det vackraste i Sverige: bevuxne med barr- och löfskog: med omvexlande höjder och däl-der, näs och vikar: temligen tätt bebyggda med herrgårdar, kyrkor, slott och äfven städer. Vid dess stränder ligga: Stockholm, Enköping, Westerås, Köping, Arboga, Strengnäs, Thorshälla och Sigtuna. — *Hjelmaren*, omgifven af Södermanland och Nerike, med en areal af $4\frac{1}{2}$ mil och 80 Sv. fots höjd öfver Östersjön, har sitt utlopp i Mälaren genom Hjelmare-å. — *Siljan* i Dalarne, af nära 3 kvadratmils areal, nämnd ofvanför sid. 83. *Skagern*, på gränsen mellan Nerike, Wermland och Westergöthland, håller i längd 2 mil och i vidd nära $1\frac{1}{2}$ kvadratmil, är betydligt högre än Wenern. — *Fryken* i Wermland, egentligen bestående af 5:ne aflånga bergsjöar, håller ej mer än $\frac{1}{2}$ mils bredd med en längd af icke mindre än 8 mil; har sitt utlopp i Wenern genom Norselven. — *Båven* i midten af Södermanland, är icke provinsens största, men vackraste sjö, och innehåller öfver 500 öar och holmar, på en areal af omkring $\frac{1}{2}$ kvadratmil.

Kanaler skola beskrifvas i de särskilda kapitlen om de provinser till hvilka de höra.

Södra Sverige eller *Göthaland* har en vida större areal än Svealand, och består af följande landska-

per: *Östergöthland*, utgörande nordöstra delen, eller landet mellan Wettern och Östersjön. *Westergöthland* mellan Wettern och Wenern. *Dahlsländ* och *Bohus Län*, mellan Wenern och Westerhafvet (Nordsjön). *Småland*, den medlersta provinsen och det Södra Sveriges högland. *Halland*, ett smalt kustland vester om detta högland. *Blekinge*, ett kustland sydost om Småland; och slutligen Sveriges sydligaste provins, *Skåne*, samt öarne *Öland* och *Gottland*.

Östergöthland, i norr skildt från Nerike och Södermanland genom den oftanämnde bergsryggen Kolmården, i vester genom Wettern skildt från Westergöthland, gränsar i söder till Småland, och utgör i öster kustland utmed Östersjön. Kolmårdsbergen äro i allmänhet tätt sammanhopade, vilda och skogbevesta, samt på södra sidan ganska branta, vid pass $\frac{1}{2}$ mil nedåt landet, men de högsta kullarne öfverstiga dock ej 400 fots höjd. En likartad beskaffenhet utmärker äfven gränsen emot Nerike. Men ännu mera högländt är den sydliga gränsen, eller den mot Småland, der afsatserna af Smålands bergland framskjuta sina ryggar på flere ställen in uti Östergöthland; dock är öfvergången till det inre låglandet på denna sida mindre hastig och skarp. Nästan midtemellan Wettern och sjön Sommen, belägen på 450 par. fots höjd, blir upphöjningen störst. Kustlandet vid Östersjön är äfven bergigt, dock hafva dess kullar en obetydlig höjd. Det inre af provinsen upptages deremot af en temligt vidsträckt slätt, likväl icke så flack som Skånska och Westgötha-slätten, utan flerestädes afbruten af låga, spridda kullar. Denna slätt underbäddas också till en stor del af öfvergångs-formation, hvilken dock endast på få och spridda ställen blifvit blottad. Der sådant skett, har man mött kalklagret, och der detta (vid gräfningen af Götha kanal) blifvit genombrutet, har man derunder funnit alunskiffer, hvaraf man slutar att denna bergsbildning

har samma lagerförhållande som i Westergöthland. Från denna slätt höjer sig, vid stranden af Wettern, det enstaka och märkvärdiga Omberg, som nedanföre under den speciella beskrifningen om provinsen, skall närmare afhandlas. Jordmänen är en bland de bördigaste i Sverige, serdeles på sistnämnde öfvergångsslätt, der den består af någorlunda myllrik och med kalk blandad lera. I skogsbygden och skärgården är sand och grusjord mera rådande; dock är den mera lerblandad i de större dalbottnarne.

Westergöthland begränsas i norr af Wermland och Nerike; i öster af Wettern; i sydost af Småland; i sydvest af Halland; i vester af Bohus län (ett litet hörn af landet nedskjuter dock till Nordsjön), och i nordvest af Dahlsland. Dessa gränсор för det stora landskapet äro föga naturliga, hvarföre de här måst så omständligt anföras. Provinsen består äfven af tvenne i bergbildning, jordmån, m. m. hvarandra så olika delar, att de här måste särskilt behandlas. Landskapets norra hälft eller Skaraborgs Län utgör till det mesta ett af flere vattendrag genomskuret slättland mellan Sveriges tvenne största insjöar Wenern och Wettern, hvilket emot Wenern är lägst, men emot de öfriga gränсорna, serdeles Nerike och norra ändan af Wettern samt Småland, högländt och bergigt. Längs utåt stranden af Wettern, på något afstånd från densamma, går en bergsrygg, hvilken merändels småningom afsluttar, så väl inåt landet, som åt sjön; dess högsta kullar uppstiga omkring 600 fot öfver hafvet. Denna bergsrygg, samt i norr Tiveden och i söder afsatserna af Småland och Elfsborgs Läns bergsland utgöra gränсорna för den egentliga slätten. På densamma, hvilken eljest icke har annat än här och der små gneis- och granitkullar, resa sig de märkvärdiga Westgötha öfvergångsbergen, hvilka längre fram skola närmare beskrifvas under den speciella afdelningen om Westergöthland. Denna öfvergångstrakt är den en-

da i Sverige, som har alla de olika, till en öfvergångsformation hörande lagren ordentligt lagde på hvarandra, alla med petrifikater, och öfverst trapp eller diorit, som är utan sådane. Slätten betäckes till det mesta af en djup och bördig lera, som dock flestades blifvit utmagrad genom ett för vidt utsträckt åkerbruk, utan motsvarande ängsskötsel. På denna lerslätt förekomma dock spridda, stundom rätt betydliga sandfält (t. ex. från Lidköping till södra ändan af Kinnekulle). I öfvergångstrakterna råder en starkt myllhaltig, glimmerrik sand, flestades temligt kalkhaltig och med mergel fläcktals till botten. Denna jordmån är mycket fruktbar; i synnerhet utmärker sig trakten omkring Falköping eller den så kallade Falbygden.

Sydöstra delen af Westergöthland, eller den del som tillhör Elfsborgs Län, är i allmänhet mera högländ (nära $\frac{3}{4}$ deraf hafva en allmän upphöjning af mer än 500 fot) och har ett helt annat utseende än det ofvan beskrifna. Större kontrast af bördighet och ofruktbarhet kan man knappt tänka sig, än emellan Falbygdens rika fält och Elfsborgs läns sterila ljunghmarker. Landets största upphöjning är i norra delen, på en linea som kunde dragas från Wetterns sydliga spets till Götha elfs utgrening vid Hisingen. Högsta punkterna på denna höjd äro emot Smålandsgränsen (der t. ex. vägens kulmination emellan Ulricehamn och Gullered uppnår 1050 par. fot). Från denna bergsträcka affaller landet så väl åt vester och sydvest som äfven mot norr, emot Skaraborgs Länegräns. Endast sydöstra delen, eller den som gränsar mot Småland, fortfar ännu att i en längre utsträckning vara högländ; dock har den, der Hallands gräns möter, sänkt sig till 290 fot. Landet är, enligt det ofvan antydda, uppfyllt af större och mera sammanhängande sandfält; dock saknar det ej alldeles mera bördiga lertrakter, serdeles omkring Götha elf, som flyter genom en väl

odlad, jemn men föga bred dal. Äfven mot Dahlsland är jordmånen god; men bördigheten aftager, ju mer landskapet aflägsnar sig från Götha elf, och i synnerhet åt Hallands- och Smålandsgränsen.

Dahlsland begränsas i norr af Wermland, i öster af Wenern, i vester af Norrige och Bohus Län, i söder af sistnämnde Län och Westergöthland. Östra delen, som utgör ett kustland längsefter Wenern, är ett lågt slättland, som i söder betydligt utvidgar sig och upptager nästan hela provinsens bredd mellan Wenern och Bohus Län, dock hinner det icke det sistnämndas gräns, utan höjer sig betydligt i grannskapet af densamma. I alla sina öfriga delar är provinsen betydligt bergig, så att dess norra samt största och bredaste del, med undantag af en smal sträcka mot Wenern, utgör ett egentligt bergland, hvarifrån på ett ställe ett utskott nedskjuter ända till Wenern, vid Köpmannebro. De högsta kullarne i ofvannämnde bergstrakt stiga ej högre än till 700 à 750 fot. Bergen förena sig i långa sträckor med större eller mindre dalar emellan sig. Allmänna bergarten är gneis, hvari förekomma lager af hälleflinta, glimmer, kvarts etc. På urlerskiffer är denna bergtrakt mera rik, än de flesta i Sverige; denna skiffer förekommer mest mellan Ånimmen och Laxsjön. Lager af kornig kalksten förekomma flerstädes. Jordmånen består på slättbygden i allmänhet af lera, blott undantagsvis af sand; i bergstrakten är sandjord mera allmän, men äfven der finnas många trakter der lera råder.

Bohus Län är ett kustland som ända till 14 mils längd sträcker sig utmed Nordsjön, men hvars bredd ej öfverstiger 3 à 4 mil, och i hvilket hafvet flerstädes gör djupa inskärningar. Landskapet begränsas i vester af Nordsjöns vikar Kattegatt och Skagerack, i norr af Norrige, i nordost af Dahlsland, i öster, sydost och söder af Westergöthland. Kusterna äro klippiga, oflast skoglösa, och ytterst

omgifne af en vidlyftig skärgård, hvares öar oftast (med särskildt undantag för de fruktbara öarne Orroust och Tjörn), och serdeles de som ligga ytterst i hafsbandet, äro kala och klippfulla. Hela landskapet kan kallas bergigt, ehuru den allmänna upphöjningen öfver hafvet är obetydlig och endast i de norra och nordostliga delarne öfverstiger 500 fot. Mellanrummen mellan bergsryggarne och kullarne bestå af mer och mindre utvidgade fält, men ingenstädes af den utsträckning, att man kan kalla det för egentlig slätt. Bergkullarne äro i flere trakter skogbeväxta, i andra åter endast öfverdragna med ljung och låga enbuskar. Mot Norrige höjer sig landet, och bergen antaga ett vildare utseende. Bergarten är hufvudsakligen gneis, och några här anmärkningsvärda egenheter deruti finnas ej angifna. Några yngre snäckskal-lager skola omnämnas i den speciella beskrifningen öfver provinsen. Jordmånen är allmännast lera, någon gång på mergelbotten.

Småland, den största provinsen i södra Sverige, begränsas af Östergöthland och Wetteren i norr, af Westergöthland i nordvest, af Halland i vester, Skåne och Blekinge i söder, samt Östersjön i öster. De naturliga gränsorna för småländska höglandet utfalla dock något annorlunda. Det utgör ett bredt bälte tvärtöfver Göthaland mellan Östersjön och Kattegat, innefattande, utom det egentliga Småland, den angränsande delen af Halland, en obetydlig del af södra Östergöthland, en något större af sydvestra, Westergöthland samt en stor del af Blekinge. Den norra gränsen för denna vidlyftiga region kan dragas från Waldemarsvik vid Östersjön ungefär till söder om Omberg vid Wetteren och vidare från södra delen af denna sjö öfver Borås och Alingsås, hvarefter den, vid Götha elf, förenas med det bergiga Bohus Län och det inre af Dählsland, och förbinder sig slutligen med bergsryggarne i Norrige. Den södra gränsen mot Skånes slätter löper från

Hallandsås åt öster, ungefär i samma riktning med gränsen af Kronobergs Län, samt genom Blekinge till Östersjön norr om Sölvitsborg. Både på östra och vestra sidan uppnår berglandet icke hafstranden, utom i norra delen af Calmar Län, utan lemnar ett smalt bälte af jemnare läge till 1 à 2 mils bredd längs efter kusten. Hela detta bergland består blott, med inskränkta undantag, af gneis, som på lägre delar stundom öfvergår till granit, t. ex. trakten från Wimmerby till Linköping, på en sträcka af 11 mil. Eljest förekommer ingen här anmärkningsvärd bergbildning, med undantag af en högst inskränkt öfvergångsformation, som närmare skall omtalas i den särskilda beskrifningen öfver provinsen. Berglandets allmänna höjd kan ej antagas större än mellan 5 och 300 fot; största höjden finnes något sydost från Jönköping och fortfar i denna riktning flera mil, så att, från midten räknadt, östra delen af Småländska bergmassan är vida högre än den vestra; mellan Almesåkra och Hjetlösa by är höjden 1037 fot, den högsta afmätta punkt i södra Sverige. Den rådande jordmånen är sand, som stundom anlägger sig i nakna åsar och kullar, beväxta med ljung. Vidsträckta ljunghedar äro ej sällsynta, och mellan desamma myror och kärr. Lerjord finnes dock flerstädes i synnerhet i Calmar Läns kustland samt mot Östgötha-gränsen.

Halland är ett långsträckt och smalt kustland, af högst $4\frac{1}{2}$ minst 1 mils bredd; det begränsas i vester till hela sin längd af Kattegat, i norr och nordost af Westergöthland, i öster af Småland, och i söder af Skåne. I öster och nordost sammanhänger det, enligt hvad nyss sades, med Småländska höglandet, hvars bergsryggar här inskjuta en eller par mil, innan de förlora sig; men längsefter hafvet utgör det ett egentligt slättland, som likväl ej har mer än 1 à 2 mils bredd. Denna är deri olik alla i det föregående beskrifna slätter, att den nästan

helt och hållet är öfvertäckt med sand; den skall väl merändels hafva lera till bottenjord, men oftast på så stort djup, att den ej nås af hvarken plog eller spade. Denna kustslätt, som för öfrigt är skoglös och ofta betäckt med ljung, synes vara en uppslamning af hafvet, som uppdrifvit sanden intill bergåsarne.

Blekinge, det minsta af alla Sveriges landskap, begränsas i öster och söder af Östersjön, i vester af Skåne och i norr af Småland. Enligt hvad ofvanför sid. 93 anfördes, fortsätta de Småländska bergen genom större delen af denna provins, tills de förlora sig mot hafvet; på flera ställen uppnå de hafsstranden, der de sluta med skarpa uddar, eller ock utskjuta de i vilda skär och klippor. Hela landet sluttar mot hafvet; sjelfva kuststräckan är en kal slättbygd, men endast med obetydlig bredd; på något afstånd från hafvet blir landet snart kulligt och skogbeväxt. Rådande bergarten är gneis; på ett par ställen emot Skånska gränsen förekomma mycket obetydliga lager af sandblandad krita. Jordmånen är omvexlande lera och sand, utan att någondera kan anses för den rådande.

Skåne, den sydligaste af Sveriges provinser, utgör en temligt likformig kvadrat, på trenne sidor omgifvet af Östersjön, som vid dessa kuster ej har någon skärgård; gränsar i norr till Halland och Småland, i nordost till Blekinge. Gränsen mot Småland går på afslutningen af dess högland, som nedstiger mer eller mindre långt öfver densamma. Från denna gräns sänker sig landet småningom, utan någon utmärkt bergsrygg förr än närmare Blekingegränsen, der kullar af Småländsbergen nedstiga ända till hafvet. För öfrigt utgör provinsen den största sammanhängande slätt i Sverige, på hvilken bergen sällan visa sig öfver jordytan, och detta (med undantag af några få åsar) blott i smärre enstaka kullar. Provinsen är mera rik, än någon annan, på

yngre och märkvärdiga bergformationer, hvilka skola beskrivas längre fram i det särskilda kapitlet om Skåne. Den östra och sydöstra delen af denna vidsträckta slätt, betäckes i allmänhet af sand, ehuru merändels af bättre beskaffenhet och bördigare än vanligt; vid Östersjöstränderna är den såsom flygsand uppdrifven till vallar. I norra Skåne utgör sand, grus och klappersten den allmänna yttersta betäckningen, och mot Smålands- och Hallands-gränsen förekomma stora och kala ljunghedar. I vester och nordvest förekommer deremot kalkblandad lera i vidsträckt utbredning omkring Malmö, Lund och Landskrona; äfvensom på ett bredt bälte i provinssens sydligaste del, från Malmö förbi Ystad mot Cimbritshamn. Den lerhaltiga delen af Skånska slätten är utan tvifvel, betraktad i sin helhet, den mest fruktbärande i Sverige.

Öland, en ö i Östersjön, skiljes från Småländska fasta landet genom ett sund, hvars minsta bredd är knappt $\frac{1}{2}$ och största något öfver 2 mil. Öns sträckning är nästan parallel med Småländska kustlandet, nära 15 mil lång med en bredd af $\frac{3}{8}$ à $1\frac{1}{2}$ mil. Hela ön består af en öfvergångs-kalkklippa, som på venstra sidan slutar i en på flere ställen brant klippvägg, mellan hvilken och sjelfva stranden är en smal sträcka af tillandad jord, under hvilken man ej kunnat finna kalkbergsbotten. Från nämnde kalkbergsbrant, som i dagligt tal kallas Landtborgen, avsluttar landet sakta åt öster, tills en sandås, östra Landtborgen, möter, hvilken sträcker sig parallelt med östra stranden. Den del af ön, som inneslutes af de båda Landtborgsåsarne, kallas midlandet. Detta utgör en nästan jern, skoglös yta, och har flerstädes så tunn jordbetäckning på kalkhällen, att den är alldeles oduglig till åkerbruk; ett sådant fält kallas *Alfvar*. Allt detta gäller blott om Ölands södra och medlersta del, från Ottenby till Borgholm. Den norra delen är väsendtligt olika med

den förutnämnda, har hvarken landtborg, alfvar, eller i vester tillandad jord, men deremot en, mera ojemn yta, som liknar Gottlands. Jordmånen är en myllhaltig sand, i midtlandet starkt öfverfylld med kalkstensklapper (kallas örjord), bördigast på den i vester tillandade sträckan; i de begge nordligaste socknarne råder en mera oblandad och mager sand.

Gottland ligger längre ut i hafvet än Öland (öfver 9 mil från Smålands-stranden), har en jemnsidig utsträckning med denna ö, är den största af Ostersjöns öar, men näst Blekinge det minsta af Sveriges landskaper. Hela ön utgöres, likasom Öland, af en öfvergångs-kalkklippa, hvars medelhöjd är 80 å 150 pariserfot, hvarutöfver enstaka kullar uppstiga till omkring 200 fot; dock är sydligaste ändan ej mer än 50 fot hög. Till denna höjd uppstiger landet dels med mycket långsluttande afsättningar, dels med branta och lodräta afbrytningar, antingen vid stränderna eller på något afstånd från hafskusten; det är mera ojemnt och omvexlande än Ölands medlersta och södra delar. På södra halföns vestra strand finnas från den vanliga kalken afvikande, yngre kalklager. Understa lagret utgöres af sandsten, som utskjuter öfverallt vid vattenytan så väl på halföns vestra sida som inom Bursviken; men sedan landet nått 20 å 50 fots höjd, blir den betäckt af kalk. Kalkhällarnes betäckning af lösa jordlager är i allmänhet icke djup, stundom ganska svag, serdeles på södra halfön, der ofta nästan bara hällar förekomma; på andra ställen träffas en djup och fruktbar jord af myllhaltig sand och lera; stundom råder äfven sanden mera ensam. Oaktadt det nordligare läget har *Gottland* lika mildt klimat som *Skåne*. Valnöt- och mullbärsträn vexas på kall jord och gifva frukt.

I södra Sverige finnas något betydligare strömmar, för det Småländska höglandets skull, än i det medlersta, men på långt när ej så betydliga som de

Norrländska, hvilka härstamma från ett vida anse-
 ligare högland. Från Småländska berglandet nedfly-
 ta följande större strömmar: *Wiske-ån*; *Äthran* (des-
 sa begge upprinnande inom den del af Elfsborg Län,
 som tillhör Småländska höglandet); *Nissa-ån*, som ut-
 flyter från Dumemosse nära Jönköping; *Lagaån*, som
 upprinner ett par mil söder om Jönköping, alla des-
 sa genom Halland utfallande i Kattegat, den första
 norr om Warberg, den andra vid Falkenberg, den
 tredje vid Halmstad och den fjerde vid Laholm. Vi-
 dare *Helge-ån* som upprinner norr om Möckeln,
 och genom Skåne utfaller i Östersjön vid Åhus. De
 strömmar, som genom Blekinge utfalla i Östersjön,
 äro mindre betydliga, t. ex. *Rönneby* och *Mörrams*
 åar. Genom Westgötha-slätten (Skaraborgs Län)
 flyta *Tidan*, som uppspringer nära gränsen mellan
 Jönköpings och Elfsborgs Län samt vid Mariestad
 utfaller Wenern, och *Lidan* som upprinner i Elfs-
 borgs Linä, och vid Lidköping utfaller i Wenern.
 Oberoende af nämnde högland är *Göta elf*, betydli-
 gare än någon af de förut anförda. Den utgör We-
 nerns enda utlopp i Kattegatt och kan anses såsom
 en fortsättning af Klarelfven. Dess lopp är ej läng-
 re än 8 mil, dess bredd i allmänhet 400 alnar, nå-
 gon gång vidgande sig ända till 2000, vid hufvud-
 grenens utlopp vid Götheborg till 5000. Om dess
 fall, se längre fram i det särskilta kapitlet om We-
 stergöthland. För öfrigt må nämnas *Motala ström*,
 Waterns enda utlopp, som rinner tvärtigenom
 Östergöthland och vid Norrköping utfaller i Brå-
 viken.

Äfven *Sjöar* finnas i Södra Sverige af större
 betydenhet än i det medlersta. *Wenern*, Sveriges stör-
 sta insjö, emellan Westergöthland, Dahlsland och
 Wermland, har omkring 48 quadratsmils areal; lig-
 ger 154 par fot högre än Nordsjön; genom ett från
 Wermland utskjutande näs, samt den deremellan och
 Kollandsö i Westergöthland belägna skärgård är den

afdelad i 2 delar, af hvilka den södra och minsta kallas Dalbo-sjön. Omkring 30 strömmar utfalla i denna sjö; vid dess stränder ligga Carlstad, Christinehamn, Mariestad, Lidköping, Wenersborg och Åmål — *Wettern*, omgifven af Nerike, Östergöthland, Småland och Westergöthland har en areal af öfver 17 qv. mil; ligger 270 par. fot högre än Östersjön; har tillopp från öfver 40 vattendrag, ehuru inga af betydighet; utmärkande egenheter äro dess ovanligt stora djup (det största kända är 380 fot), dess kalla, fullkomligt klara vatten, dess hastiga omskiftningar och många starka strömdrag i olika riktningar. Vid dess stränder ligga Motala köping, Carlsborgs fästning, Wadstena, Grenna, Jönköping, Hjo, Askersund. Öfriga sjöar äro mindre betydliga; den största är *Bolmen* i Småland, med $2\frac{1}{5}$ qv. mils areal; *Åsnen* i samma provins uppnår ej mer än $1\frac{2}{3}$ qv. mil; *Sommen* i Östergöthland nära $1\frac{1}{2}$ qv. mil; *Unden* i Westergöthland och *Roxen* i Östergöthland endast $\frac{3}{4}$ qv. mil. *Stora Lee* i Dahlsland är en temligt betydlig sjö af flera mils längd.

II, Stockholm,

och dess närmaste omgifningar.

Emedan hufvudstaden icke ligger inom någon särskilt provins och således icke kan hänföras under någon af de följande provins-beskrifningarna, afhandlas den här i ett eget kapitel.

Stockholm är belägen vid Mälarens utlopp i Östersjön på gränsen mellan Upland och Södermanland (gränsskillnaden är upprest inuti staden på Westerlånggatan). Staden ligger till det mesta på holmar, och är på alla sidor omgifven af vatten. Den består af 6 hufvuddelar: *Egentliga Staden*, bygd på 3 holmar (Gustafsholmen, Riddareholmen och Helgeandsholmen) bildade af Mälarens begge utlopp i Östersjön, är den minsta men äldsta och tätast bebyggda delen; det inre deraf med dess krokiga och smala gator och gränder företer också flere utmärkande drag af stadens höga ålder. 2) *Norrmalm* och 3) *Ladugårdslandet* äro de enda delar af Stockholm som äro belägna på fasta landet, dock hör en holme, *Blasieholmen*, till förstnämnda stadsdel, som för öfrigt är den bäst bebyggda och folkrikaste. 4) *Kungsholmen*, en bergig ö vester om Norrmalm, är blott till en mindre del indelad till staden. 5) *Saltsjöholmarne Skeppsholmen* och *Kastellholmen* mellan Norrmalm och Djurgården, hufvudsakligen använda för försvarsverket. 6) *Södermalm*, den största af Stockholms öar, kringfluten af Saltsjön och Mälaren, hvartill höra 2:ne i Mälaren belägna holmar: *Långholmen* och *Räkningeholmen*. Staden har 11 tullar, öfver $\frac{1}{4}$ svensk mil i längd (räknadt från Skans- till

Norrtull, samt 2 mil i omkrets, oberäknadt Djurgården, hvars omkrets är ungefär $\frac{1}{2}$ mil.

Innan vi lemna en mera speciel beskrifning öfver staden, vilja vi först meddela det viktigaste ur historien om dess uppkomst och utvidgning.

Vid ett ströftåg som Estherne år 1189 företogo till Sveriges kuster, inträngde de i Mälaren och förstörde Forn-Sigtuna. En del af dess undanflyktade borgare nedsatte sig på öarne vid Mälarens utlopp, och bildade småningom en liten köping, hvilken var början till Stockholm. Stadens egentliga anläggning skedde dock först 1260 under det Birger Jarl förde Riksstyrelsen. Birger lät bebygga Gustafsholmen, omgaf den med fästningsverk, och ditsflyttade konungaresidenset, hvilket alltsedan orubbadt varit i Stockholm. Der slottet nu är, uppbyggdes det s. k. Adelshuset med tornet Kärnan, sedermera Tre kronor, Svenska konungarnes residens, och vid Söderström ett annat kastell; mellan dessa drogos två murar i den riktning Öster- och Vesterlånggatorna nu gå. Inom denna omkrets bodde borgarne, och på yttre sidan sköljde vattnet stadens murar. Af de öfriga holmarne hörde endast Riddarholmen (då Kedjeskär) och Helgeandsholmen till staden och innefattades i dess befästning. Småningom utvidgades staden genom pålning och fyllning vid stränderna, så att stadsdelarne «utom murarne» voro i Sturarnes tid så stora, att de hvardera hade så mycket folk som staden inom murarne. Norrmalm var upptagen af en stor sandås som blef kallad Brunkeberg efter den der afrättade Riksmarsken Johan Brunke. Den enda slättmarken der var den lågländta stranden vid Rörstrandssjön, der Magnus Ladulås 1285 lät anlägga Clara kloster. Norrmalms vidare bebyggande fördröjdes mycket af de sedermera vidtagande och ihållande krigs-oroligheterna, under hvilka Stockholm ofta var föremål för anfall och försvar. 1540 utgjorde Norrmalm en egen församling,

men sedan blefvo byggnaderna brända, och Carl Knutson förbjöd att der bygga några varaktigare hus. Södermalm, i början en skogbeväxt vildmark, hade vid denna tid några byggnader, hvilka undergingo samma öde; i öfrigt utgjorde det en betesplats. Husen voro mest af träd, äfven i den egentliga staden, hvarför de flere gånger afbrunno; vid en eldsvåda 1419 förstördes både slott, stad, rådhus och stadens privileger; 1438 förstördes äfven allt utom Rådhuset.

Det är först med Gustaf I:s regering som Stockholm började uppblomma från det lägervall, hvori de senaste belägringarne försatt det; hvilken verkan dessa haft finner man deraf att hushållens antal före kriget utgjorde 1200, men vid stadens intagande 1523 hade förminskats till 80. 1552 stadgades att inga trähus skulle få byggas i sjelfva staden. Både Norrmalm och Södermalm bebyggdes nu; den förra hade under Carl IX egen styrelse, men 1655 förenades båda malmarna med den egentliga staden. Under Drottning Christinas tid utvidgades och förskönades Stockholm betydligt; Ladugårdslandet införlifvades med Norrmalm 1640 och Kungsholmen 1644. År 1675 blef Norrmalms gräns, som en tid förut varit vid Adolf Fredriks kyrka, utflyttad till sin nuvarande plats. Brunkebergs sandås förminskades efterhand, och utgjorde 1752 endast en kulle af 80 fots höjd, 60 fots bredd och 500 fots omkrets; vid början af innevarande århundrade var äfven denna återstod försvunnen. Neckeström, som förut skiljde Blasieholmen från Norrmalm, var 1697 till en stor del igenvext; slutligen blef den igenfylld. Sednare var Gustaf III:s regering mycket gynnande för Stockholms försköning; Operahuset, Prins Gustafs palats, Nya Norrbro, etc. äro minnen från denna tid.

Stockholms fästningsverk i äldre tider voro, efter dåvarande krigskonst, goda och genom läget nästan ointagliga. Det bestod af det förut omnäm-

da kastelet, af vallar, murar, rundtorn o. s. v., hvarförutan hela den egentliga staden med Riddarholmen omgafs af ett i sjön i dubbla rader anlagdt pålverk, kalladt *kransen*, här och der försedt med öppningar som tillstängdes med bommar. Dessa försvarsverk fingo småningom förfalla, såsom under förändrade omständigheter öfverflödiga; slutligen borttogos eller öfverbyggdes murarne efterhand; tornen och portarna raserades.

Stadens läge och omgifningar äro utmärkta för sin skönhet. Resande utlänningar, hvilka sett alla Europas länder, försäkra att endast Konstantinopel är till läge och skön natur jemförligt med Stockholm. Det är möjligt att deras loford äro något öfverdrifna, till följe af öfverraskningen att så högt i Norden finna något sådant; men visst är att Stockholms läge är obeskrifligen skönt. Stadens särskilda delar äro skilda af Mälarens och hafvets bugter, men sammanhänga medelst broar. Ända inuti staden får man alltså se vidsträckta, herrliga vattenpartier med behagligt omvexlande stränder. Midt ibland hvimlet af en större stad finner man nästan landtliga utsigter, trädgårdar o. d. Än kala, än i skiftande grönska med barr- eller löfträn klädda klippor, yppiga fält, fruktbara åkrar, sorlande bäckar, glada lundar, Mälaren och dess täcka holmar, palatslika byggningar och enkla landtgårdar, omvexla i den kringliggande trakten; och hvarthän man — vare sig på båt eller till lands — rigtar sina utfärder, inom stadens särskilda delar eller till dess närmaste omgifningar, utbreda sig vexlande utsigter och vackra landskaper för ögat.

Men äfven såsom handelsstad är Stockholms läge utmärkt gynnadt. Belägen i en af Sveriges rikare trakter, vid Mälarens och Östersjöns stränder, har Staden en lätt kommunikation så väl med det inre af landet som med utrikes orter. I den rymliga hamnen ligga stora skepp, snart sagdt inuti sjelf-

va staden, och bidraga ej litet att åt taflan ge lif och omvexling. Åt Mälaresidan, vid Riddarholmen, ser man den blidare årstiden ångfartyg dagligen, nästan stundligen, gå och komma. Allt utvisar att läget i alla afseenden är af naturen gynnadt och af Stadens grundläggare lyckligt valdt.

De punkter hvarifrån man har de bästa och skönaste utsigter af och öfver Stockholm äro: *Mosebacke*, ett värdshus med trädgård i början af Södermalm; den s. k. *Titzens Fåfånga*, en liten paviljong med altan, i en på Skinnarviksbergen (Södermalm) anlagd trädgård; *Katarinæ* kyrktorn (Söderm.); *Kungsholms tullen* och qvarnen bakom Kungsholms kyrka, m. fl. Från den vackra *Räkningeholmen*, äfvensom från *Kastellholmen* och åtskilliga punkter af *Djurgården* (se d.), framställa sig äfven herrliga vyer. Af de åtskilliga broarne är den som förenar Staden med Norrmalm (*Norrbro*) utan all jemförelse den praktfullaste, och utsigten från Gustaf Adolfs torg öfver densamma, med slottet i fonden, saltsjön med dess grupper af skepp och kringliggande hus till venster, samt Mälaren till höger, en af de vackraste och mest imponerande man någorstädes träffar.

Stockholm har öfver 20 serskilda kyrkor och kapell (hvaribland en reformert fransk, en reformert holländsk, en grekiskt-rysk, ett katolskt, ett engelskt metodistiskt), samt en judisk synagoga. Af dessa är *Storkyrkan* (S:t Nicolai) den äldsta, grundlagd af Birger Jarl samtidigt med staden (1260), sedermera utvidgad och i senare tider mycket förändrad. Orgeln är den största och bästa i Stockholm. Altarskåpet ditskänkt af Adler Salvii Enka, är af ebenholtz och prydt med scener ur Christi lefverne, utförde i silfver; det är förfärdigadt i Augsburg och skall hafva kostat 30,000 R.dr. Predikstolen är dyrbar. Kyrkan har dessutom flera minnesvårdar, dyrbarheter och märkvärdigheter som förtjena ses, såsom en ljuskrona af silfver, skänkt af

Jacob Pontusson De la Gardie och Ebba Brahe, till minne af deras förmåning harstädes; Olof den Heliges kask och sporrar, hitförda ifrån hans graf i Trondhiems domkyrka; S:t Görans bild, m. m. Tvenne tafflor af Ehrenstrahl, uppsatte å kyrkans norra och södra sidor, föreställande yttersta domen och Christi korsfästelse, anses för Ehrenstrahls mästerverk. Kyrkan äger dessutom flera minnesvårdar, hvilka förtjena att beses, såsom t. ex. öfver R. R. Adler Salvius och dess fru, Fältmarskalken Simon Grundel Helmfelt, Målaren Ehrenstrahl, Commerce-Rådet Arfvedson, m. fl. Den i choret varande stora ljusstaken är en skänk af den ihjälhunge Hertzigt Eriks son, till ett minne af fadren, hvilken derunder blifvit begrafven. Näst Storkyrkan i ålder är *Riddarholms-kyrkan*, fordom Gråmunkekloster. Anlades af Magnus Ladulås, och ombyggdes, efter klostrets indragning, af Johan III (1568—89). Senare tillbyggdes, efter anordning af Gustaf II Adolf, det Gustavianska grafchoret, der han var den förste som begrofs. Flere andra mindre grafchor blefvo äfven inflickade i kyrkan, såsom det Torstensonska, det Banérska m. fl.; men de äro alla i ungefär samma stil som kyrkan. Deremot är det Carolinska grafchoret, som tillbygges i början af 1700:talet, i en mera modern stil och, ehuru i sig sjelf vackert, passar det ej särdeles väl till den Göthiska kyrkan. Kyrkans största prydnad var dess stora, 145 $\frac{1}{2}$ alnar höga torn; sedan detta genom åskeld blifvit förstördt (1855), erbjuder dess yttre ingenting särdeles märkligt. Ett nytt torn är väl sedermera uppfördt af gjutet tackjern, efter ritning af Professor Göthe, men har ej vunnit bifall. Men kyrkans ålder, och de minnen deri förvarade trosées återväcka, göra det inre märkligt och imponerande. Flere af Sveriges största konungar och män ligga här begrafne; bland dessa nämne vi: Magnus Ladulås, Carl VIII Knutson, Gustaf II Adolf och Carl XII, Torkel Knutson, Jo-

han Banér och Lennart Torstenson. De flesta af de troféer — minnen af glanspunkterna ur Sveriges historia — hvilka 1355 förflyttades till Rikssalen men 1359 hit återfördes, förmultna nu, bland grafchor och sarkofager. Kyrkan begagnas (sedan 1307) icke till gudstjenst, och är numera endast att anse såsom ett grafställe för Svenska Konungafamiljen. Alla Sveriges Konungar och Drottningar sedan Gustaf II Adolf äro — med undantag af Drottning Christina och den afsatta Konungafamiljen — här begrafne. Riksbanneret förvaras äfven härstädes, likasom de kläder Gustaf II Adolf och Carl XII buro då de blefvo skjutne. I den så kallade Serafimerklockan ringes efter alla aflidne Serafimer-Riddare, hvilkas vapensköldar finnas i kyrkan uppsatta. Clara kyrka (Norrholm), byggd af K. Johan III (1372) på ruinerna af det fordna Clara kloster. Ursprungligen i Göthisk stil, men förstörd i den stora eldsvådan 1731, blef den sedermera uppbyggd i sitt nuvarande skick. Har utmärkt vackert altare med altarprydnader af Sergell och altartafla af Hoffman, samt flere minnesvårdar, såsom öfver skalden Grefve G. F. Gyllenborg, Fältmarskalkarne Rutger Fuchs och J. A. Sandels, Öfver-Intendenten Baron Hårleman m. fl. På kyrkogården äro begrafne C. G. af Leopold, Hallenberg, Bellman, Fru Lenngren och Prosten Grefve Schwerin, de trenne sistnämnda utan några minnesvårdar. — Jacobs kyrka (Norrholm). En gammal kyrka var bygd på samma plats der denna står, nedrefs under Gustaf I. En ny började anläggas 1383 af Johan III, men fullbordades först 1643. Dess höga, spetsiga torn afbrann genom åskeld 1723, och det nuvarande uppbyggdes till 1733. Altartafla af Westin. Här ligger den store Fältherren Gustaf Horn begrafven uti ett eget grafchor. På kyrkogården är J. H. Kellgrens graf. — Kungsholmskyrkan, bygd 1673—83; tornet från nyare tid; al-

tartaflan af Westin. På kyrkogården hvilat skal- den Vitalis, ehuru ingen vård utvisar stället. — *Adolf Fredriks* kyrka, den vackraste på Norrmalm, bygd 1768—74. Altartaflan (Christi uppståndelse), i basrelief af Sergell, anses af mången för den store konstnärens förnämsta arbete. I kyrkan är en minnesvård öfver Cartesius, äfven af Sergell. På kyrkogården ligga begrafne Lidner, Sergell, och Tibell, den förstnämnde utan något monument. — *Mariæ* kyrka (Södermalm), bygd 1576—1654, uppbrunnen 1759 och sedermera återställd; Altartaflan är af Masreliez. I kyrkan är ett epitaphium öfver Kansli-Rådet C. R. Berch. På kyrkogården hvila skalderna Stagnelius och Nicander under en gemensam minnesvård. — *Tyska* kyrkan (egentl. Staden), bygd under Johan III, fullbordad 1619; har, utom andra märkvärdigheter, porträtter af Luther och Melancton, hvilka anses vara målade efter naturen; i tornet ett klockspel, föga vackert, men det enda i Sverige. — *Ladugårdslandskyrkan*, grundlagd 1638, fullbordades först 1750—1757. En af de vackraste i Stockholm. Har altartafla af Ehrenstrahl. I kyrkan är poeten Hallman begrafven; på kyrkogården är ett monument öfver Cardell. — *Katharinæ* kyrka (Södermalm), anlagd i Carl X:s tid (1656), härjad af eldsvåda (1725), men återställd till sitt nuvarande utseende (1724). Den högst belägna af Stockholms kyrkor och af skönt byggnadssätt. Om utsigten från tornet är ofvanföre taladt. På kyrkogården hvila Biskop Mörner, Öfv.-Intendenten Adelcrantz och Stats-Rådet Lagerbjelke. — *Johannis* kyrka (Norrmalm) ett obetydligt kapell af trä, hvilket ej föret något märkvärdigt. Å kyrkogården äro begrafne: den utmärkte krigaren, General-Löjtnanten G. C. von Döbeln, Läkaren Nils Dahlberg, Mekanikern Erik Nordevall, den mångsidigt lärde C. B. Rutström, Lorenzo Hammarskjöld, Du Puy, m. fl. — *Carl Johans* kyrka å Skeppsholmen, uppförd efter

ritning af Öfverste Blom, invigdes till gudstjenst 1342. Altartaflan är af Sandberg. Dessutom finnes på Norrmalm: Katholskt kapell (N. Smedjegatan), bygdt i senare åren i en enkel och värdig, men liten stil. — I egentl. Staden: Finska och Reformerta franska kyrkorna; Judiska Synagogan, etc.

Slottet, beläget inom egentl. Staden, är allmänt ansedt för ett af de vackraste i Europa. Dess läge är utmärkt förträffligt, högt och fritt. Af Johan III tillbygdt och förskönadt, härjades det under Drottning Christina af eldsvådor (1644, 42, 46), genom hvilka det nästan förstördes, och det qvarstående började förfalla. Under Rikshushållaren, Konung Carl XI begynte (1692) byggandet af det nya slottet, efter ritning af Nicodemus Tessin; men såväl det redan byggda som det af gamla slottet qvarstående, förstördes af en eldsvåda, kort efter Carl XI:s död (1697). Efter nya ritningar och planer af Nicod. Tessin, med några få förändringar, börjades slottsbyggnaden ånyo 1705; men Carl XII:s ständiga krig, penningbrist o. dyl., föranledde dess inställande till år 1728, då den åter började, efter Nik. Tessins död under inseende af C. G. Tessin och sedermera af Hårleman. Först 1755 blef slottet så färdigt, att Kongl. Familjen kunde dit inflytta.

Uppgången till slottet å norra sidan bildas af den s. k. Lejonbacken, som i senare åren blifvit utvidgad och beklädd med granit. Den har sitt namn af de dervarande tvenne lejon i kolossal storlek af brons, hvilka uppgifvas vara modellerade af Fransmannen Bouchardon. Åt östra sidan (åt sjön) är en parterr, Logården. Slottets södra sida upptages af Slottskapellet och Rikssalen. Slottskapellet har altartafla (Christus i Gethsemane) påbörjad af Bouchardon och l'Archevêque, fulländad af Sergell; taket är prydt med målningar af Pasch. — Rikssalen är äfven prydd med bildhuggeriarbete af l'Archevêque, Sergell och Qvarnström, samt Gustaf II

Adolfs och Carl XIV Johans statyer i marmor, utförde af Byström. Inom Slottet äro äfven Kongl. Biblioteket (med öfver 70,000 voll. hvaribland öfver 5000 manusc.) tillgängligt kl. 12—2 förm. alla måndagar och torsdagar, och Museum (tillgängligt hvarje helgfri måndag och torsdag kl. 12—2) begge i nordvestra flygeln; Witterhets-, Historie- och Antiquitets-Akademiens samlingar, Myntkabinettet, den Kongl. Klädkammaren; m. m. Såväl i de Kongl. rummen och Gallerierna som i Museum (först bildadt af Gustaf III) är en rik samling af konst saker: *Målningar* af de berömdaste mästare ur flere skolor, såsom Raphaello, Murillo, Ruysdael, Rubens, van Dyk, Corregio, Claude Lorrain, Huysum, Teniers, Guido Reni, Giulio Romano; Rembrandt, Alb. Dürer, Carlo Dolce, Wouvermann, Leonardo da Vinci, våra fleste Svenska mästare; — *Skulptur-arbeten* och kopior af sådane, af hvilka utrymmet här endast medgifver att nämna en antik Endymion i marmor (funnen 1735 i ruinerna af Hadriani Villa vid Tivoli och af Gustaf III inköpt för 2000 dukater), troligen det mest fulländadt sköna skulpturarbete i Sverige; Apollo, Minerva och de nio Muserna i statuer af marmor, den enda fullständiga Antika samling som, utom den Vaticanska, här af finnes; Sergells Faun, samt hans Amor och Psyche, de begge arbeten som vanligen anses för Konstnärens förnämsta; Odin, Thor och Balder, Apollo, och Venus af Fogelberg; Harmonien, Venus med Amor, samt ett Bacchus hufvud af Byström, m. fl.; — *Ertruriska Vaser*; — en samling *Maiolica*, Vaser af Malaquit; tafvor i pietra dura, m. m. Ett särskildt rum är egnadt åt minnesmärken af Egyptisk konst, till stor del skänkta af Envoyén Palin, samt ett annat åt Sergells modeller i lera. — Witterhets-, Historie- och Antiquitets-Akademiens samlingar innehålla en mängd mer och mindre märkliga antiquiteter och curiosa. —

Myntkabinettet (öfver 50,000 pjeser) är ett af de rikaste i Europa. — I den Kongl. Klädkammaren förvaras konungens thron af massivt silfver, dopfonten af silfver, flere dyrbara vaser, infattade med kaméer och ädla stenar, kröningsdrägter, vapen, sadelmunderingar ända från Gustaf I:s tid, flere Magnus Stenbocks arbeten och en mängd andra märkvärdigheter. — Flere Embetsverk och Institutioner hafva sina rum på Slottet.

Midtemot Slottet ligger det vackra af Nik. Tessin byggda Öfverståthållare-huset, hvars vackra inre med ett sällsynt perspektiv, gör det förtjent af hvarje resandes besök. På Slottsbacken står äfven den Obelisk, som efter Gustaf III:s beslut, ehuru först efter hans död, blifvit upprest till minne af Stockholms borgerskaps trohet och nit under hans Finska krig. Nedanför Slottsbacken, vid Skeppsbron, är Gustaf III:s af Sergell modellerade bildstod. Modellen dertill blef färdig 1799, så att gjutning kunde ske, men siseleringen gick så långsamt, att bilden först 1806 kunde föras till sin plats; den aftäcktes 1808. — Såväl i och för sig sjelf som med hänsigt till fotställning och lokal, är denna bildstod den skönaste af alla dem som pryda hufvudstaden.

Ibland publika byggnader må i öfrigt nämnas: Inom egentl. *Staden*: Riks-Archivets hus, vid Skeppsbron; det första ifrån Kongl. Slottet. Riddarhuset, Frimurarehuset, Rådhuset, Kongl. Myntet, Posthuset, f. d. Wrangelska eller Gamla Kungshuset, Börsen, Packhuset, Kongl. Slottet, Banken; på *Norrmalm*: Operahuset, Prins Gustafs palats, Stora Barnhuset, Wetenskaps-Akademiens hus, Astronomiska Observatorium, Landtbruks-Akademiens hus, Frimurarebarnhuset, Statsministerhotelet; på *Ladugårdslandet*: Artillerigården, Fredrikshof, Lifgardets till häst kasern, Andra Gardets Kaserner; på *Kungsholmen*: Serafimer-Lasarettet (inrätt. 1752), Garnisons-Sjuk-

huset (byggn. börjad 1816), Medico-Kirurgiska institutet.

Riddarhuset, der Ridderskapet och Adeln har sina sessioner, är bygd efter ritning af Arkit. Simon de la Vallée 1648—70. Derinom är mycket förtjent att ses, hvaribland en större målning af Ehrenstrahl, flere porträtter, vapen etc. — *Rådhuset*, förut Riksskattmästare Bondes hus, Rådhus sedan 1752, afbrann 1755, men återställdes och tillbyggdes sedan med 2:ne flyglar. Der förvaras Stadens fordna nycklar, m. m. Är inuti prydt med en byst af Gustaf III i marmor, flera porträtter, m. m. — I *Myntet* har äfven Bergskollegium sina sessioner, i dess sessionsrum äro flere porträtter, hvaribland det af Carl XI; förmaket är prydt med taflor af Hillerström d. ä. Här finnes äfven ett Mineraliekabinett (af öfver 12000 stuffer), en samling fossilier, ett laboratorium chemicum, en proberkammare, m. m. — *Posthuset*, uppfördt i senare tider, är en ganska vacker byggnad, men mindre bemärkt i anseende till det instängda läget. — f. d. *Wrangelska huset* på Riddarholmen har fått namn af *Kungshuset*, emedan det under slottsbyggnaden (1697—1755) beboddes af Kongl. Familjen. Uppbrann 1802 och uppbyggdes derefter till sitt nuvarande skick. Är inredt för Svea Hofrätt, Statskontoret, Kammarkollegium, m. m. I Kammarkollegii lokal förvaras de Kongl. regalierna, furstliga kronorna och flere rikets dyrbarheter. — *Börsen* vid Stortorget är uppbyggd af Adelerantz 1767—76, på samma trakt, der i fordna tider stadens rådhus låg. I dess stora nedre samlingsal är R. R. Grefve Carl Sparres byst, i marmor utförd af Sergell, och J. Alströmers i bronz, modellerad af l'Archevêque. — Kongl. *Stallet* är 1696 uppfördt efter ritning af Nik. Tessin. — *Bankens* hus vid Jerntorget, uppbyggd af Nikod. Tessin 1680; medlersta delen tillbyggd 1710; facaden åtskeppsbron efter Hårlemans ritning 1738. Der fin-

nes bland annat, en nästan fullständig samling af Svenska medaljer samt en ej obetydlig mängd utländska. — *Operahuset*, uppbyggt 1774—82, efter ritning af Adelerantz; dess salong rymmer omkring 1180 personer. I motsvarande likhet dermed är *Prins Gustafs palats*, f. d. Torstensonska huset, ombyggt 1785—95 af Palmstedt. — *Wetenskaps-Akademiens* hus (f. d. Westmanska), nära Adolf Fredriks kyrka, uppbyggt af enskild person, för några år sedan inköpt för Akad. — *Observatorium* är uppfördt 1748—55, efter ritning af Hårleman. — *Fredriks-hof*, fordom Kongl. Lustslott, först byggt af J. de la Vallée 1656; efter 1755 anlagdt af Fredrik I, genom Adelerantz tillbyggt af Gustaf III, från 1793 till 1802 arsenal, nu kasern för Svea lifgarde.

På öppna platser inom Stockholm finnas följande statuer: *Gustaf Wasas* på Riddarhustorget, modellerad af l'Archevêque och gjuten af eröfrade kanoner på bekostnad af Ridd. och Adeln; aftäckt 1774; fotställningen af Svensk marmor. — *Gustaf II Adolfs* bildstod till häst, upprest på det efter honom benämnda torg med en kostnad af 175000 r:dr specie. Statuen är gjuten i brons 1779 (men först aftäckt 1796) efter modell af l'Archevêque; pedestalen (af svensk marmor) prydd med medaljonger af Torstensson, Wrangel, Banér och Königsmark. — *Gustaf III:s*, hvarom redan är nämdt sid. 110. — *Carl XIII:s*, på det efter honom uppkallade torg (f. d. Kungsträdgården), börjades i hans lifstid på Carl XIV:s föranstaltande och uppsattes 1821. Statuen, gjuten i brons, är modellerad af Prof. Göthe; å soubassementet äro anbragte fyra lejon, modellerade af Fogelberg och gjutne i brons. Dessutom finnas på särskilda ställen: Oxenstjernas grupp, i gips af Sergell (inom Slottet, i Logårdshvalfvet); de tre Carlarne, i marmor af Byström; Carl XIII af Fogelberg, tills vidare uppställd i Orangerihuset å Carl XIII:s torg.

Bland Akademier, lärda eller vittra samfund, Institutur m. m. må nämnas: *Svenska Akademien*, stiftad af Gustaf III 1786, har, såsom ofvanföre är nämndt, sina offentliga årssammankomster (hvarje 20 Dec.) i Börsens öfra rum; sina öfriga sammankomster i Kanslistyrelsens rum å Slottet; Akad. Bibliotek, omkring 10000 voll., finnes i ett Hr Byström tillhörigt hus vid Beridarbansgatan. Der förvaras äfven Kellgrens och Leopolds byster i hvit marmor, den förre af Byström, den sednare af Göthe. — *Wetenskaps-Akademien*, först grundad 1739 af enskilde män, J. Alströmer, Linné, v. Höpken m. fl. Linné var dess första president. Akademiens hus är på Norrmalm, vid Kungsbacken. Årliga högtidsdagen är den 31 Mars. Bibliotheket, omkring 45000 Voll., är i naturvetenskaperna rikast. Bland annat finnes der en rik samling af utländska Wetenskaps-Akademiers och lärda Samfunds handlingar. Genom Presidenten Rosenadlers donation (omkr. 2000 voll.) af endast *Svenska* böcker, har Akademiens samling äfven häruti blifvit temligen fullständig. Dess museum, förenadt med Riksmuseum (för allmänheten tillgängligt kl. 11—2 Onsdagar, Lördagar, samt under Juni, Juli äfven Söndagar), är ganska ansevärt, särdeles sedan den betydliga Paykullska samlingen genom donation tillkommit: den entomologiska samlingen är störst i Sverige och blir en af de rikare i Europa, när, efter Entomologen Schönherr's död, dess stora enskilda samling tillkommer; samlingen af fiskar, till större delen tillkommen under de senare åren, genom Hrr Fries' och Ekströms nitiska försorg, är ganska betydlig; och den af amfibier och foglar är äfven rik. Museum innehåller derjemte antiqviteter, vapen, främmande nationers husgeråd o. d., ordnade efter verldsdelar och folkslag, m. m.; en i synnerhet på guldstoff rik mineralsamling o. s. v. Akad. botaniska samlingar

och bibliotek förvaras på egendomen Bergii-lund vid Carlbergsalléen, skänkt till Akad. af framl. Prof. J. Bergius; der finnes äfven det af Bergius donerade bibliotek af omkring 4000 voll., m. m. Bergianska trädgården tillhör denna egendom och står under Akad. inspektion. — *Akademien för de fria konsterna*, inrättad af C. G. Tessin 1735. Årlig högtidsdag 24 Jan. Dess hus är på Norrmalm (Rödbotorget N:o 52). Akad. samlingar utgöras af ett bibliotek af omkring 1600 numror, mest porträtter, landskapsteckningar, kompositioner i arkitekturen m. m. d., samt afhandlingar i fria konsterna, deras historia m. m.; en betydlig samling estamper, hvaribland flere af utmärkte mästare; handteckningar (hvaribland Hörbergs); moderna skulpturarbeten (hvaribland flere Sergells) och kopior i gips efter antika (hvaribland en af Apollo di Belvedere, af Laokoon, af Borghesiska Gladiatorm m. fl.); målningar o. s. v. — *Musikaliska Akademien* har intet eget hus, utan hyr sådant (vid Lilla Nygatan N:o 16). Dess bibliotek endast omkr. 600 voll. Musikaliesamlingen anseelig, och deribland åtskilliga äldre, sällsyntare verk, samt en betydlig mängd partiturer. — *Witterhets-, Historie- och Antiquitets-Akademien* har sina sammankomster i Kanslistyrelsens rum å Slottet. Dess samlingar — den af Antiquiteter, mynt och medaljer störst i Sverige — stå under Riksantikvariens vård och förvaras å Kongl. Slottet. — *Landtbruks-Akademien*, stiftad 1811, har sitt hus på Norrmalm (Mäster Samuelsgr. N:o 56). Årliga högtidsdagen den 17 Juni firas i dess hus på Experimentalfältet, utom Roslagstull. Akad. har ett bibliotek, en kartsamling, modellsamling af åkerredskap m. m. — *Krigsvetenskaps-Akademien* har sin nuvarande lokal på Riddarholmen N:o 11; årlig högtidsdag den 12 Nov. Akad. har ett bibliotek samt kart- och modellsamlingar. — *Karolinska Medico-Kirurgiska Institutet*, inrättadt 1811, men först 1822 försedt med regle-

mente och utvidgadt. Har sitt hus på Kungsholmen, snedt emot Serafimer-Lazarettet. Der hållas föreläsningar i naturalhistoria, kemi, farmaci, barnförlossningsvetenskap, medicin och kirurgi. Biblioteket öfver 3000 voll. Institutets anatomiska och instrumentsamlingar äro kostbara; bland annat finner man der ett vackert vaxkabinett för anatomiska repetitioner. Vid inrättningen finnes en botanisk trädgård. I lektionssalen är Generaldirekt. Hagströmers byst i marmor, förfärdigad af Professor Göthe. — *Teknologiska Institutet*, stiftadt 1826, har sitt hus på Norrmalm (f. d. Modellkammarehuset, Mäster Samuelsgr. N:o 45). Den på föranstaltande af Polhem 1677 inrättade modellkammare, bland annat innehållande åtskilliga modeller af Polhems uppfinning, är med institutet förenad. Institutet har ett bibliotek, en instrumentsamling, samling af modeller, verktyg, o. s. v. — *Scenska Läkarsällskapet*, inrätt. 1807, i början endast ett medicinskt läsesällskap. Första offentliga sammankomsten var den 2 Oktob. 1810. Sällskapet har sitt hus å Norrmalm (Nya Kungsholmsbrogat. N:o 19) och der förvaras dess bibliotek och samlingar.

Konstföreningen har sina sammankomster och samlingar i dertill upplätne rum uti Prins Gustafs palats. Föreningens inkomster användas till uppköp af målares och konstvänners nya arbeten, som (hvarje 21 Dec.) bortlottas bland Föreningens ledamöter. Med undantag af sommartiden hållas sammankomster hvarannan lördag, då nya målare-arbeten, ritningar, gravyrer och litografier exponeras. Föreningen har en god samling af kritiska tidskrifter, af konstalster o. d. Årligen är en stor exposition för allmänheten af gamla mästars arbeten, hvilka ägas af konstälskare och ledamöter. Resande ha tillträde vid Lördagssammankomsterna, efter anmälan (mot afgift 1 R:dr 16 sk. B:co för tvenne sammankomster). Till de årliga expositionerna utdelas biljet-

ter. — *Harmoniska Sällskapet*s sammankomster ske på Börssalen. Till dem utdelas gratis ett antal biljetter till resande musikälskare. — *Trädgårdsföreningen* har sina sammankomster på obestämda dagar, vid hvilka exposition af blomster- och köksväxter. Föreningen har sin trädgård på den s. k. Barnhus-tomten vid Drottninggatan. Två Paviljonger äro der uppförda af H:r Davidsson, som i dem och trädgården föranstaltar varierade musikaliska nöjen för allmänheten. — Dessutom finnas flere privata Läse- och andra sällskaper, ordnar o. d. der resande kunna introduceras, såsom: *Stora Sällskapet* (lokal huset N:o 4 vid Munkbron) har ett bibliothek af omkr. 1500 voll. samt svenska och utländska tidskrifter, hvartill äro anslagna 6 läsrum; dessutom conversationsrum, biljard, spelrum, restauration. Årsfest hvarje 1:a Dec. — *Litteratur-Sällskapet* (hotellet vid Brunkeberg) har en större tillgång på litterära in- och utländska tidskrifter och nyheter, än det förutnämnda. — *Konstnärsgillet*, stiftadt 1843, håller sammankomster hvar Tisdag i f. d. Kirstein-ska huset, firar 2 högtidsdagar, kallade vinter- och vårfest, samt en minnesfest öfver förflutna året af lidna utmärktare personligheter. Inträde har hvem som af Direktionen antages, samt resande. — *BildningsCirkeln*, stiftad 1843, sammanträder f. n. i Fri-murare-Ordens lokal hvar Söndagsafton kl. 6. — *l'Innocence-* och *Amaranther-Orden* (begge för dansnöjen); *Dramatiska Föreningen* samt *Thalia* (begge för dramatiska sällskapsnöjen), *Par Bricole* och en mängd andra sällskaper och ordnar.

Staden har en mängd läro- och undervisningsverk af alla slag; några få äro redan i det föregående nämnda; dessutom vilja vi ännu anföra följande: *Gymnastiska Central-Institutet* grundadt af Professor Ling (lokal: Norrmalm, Styckgjutareb. N:o 19); *Artilleriskolan* vid Marieberg på Kungsholmen, straxt utom staden), numera ett högre läroverk för hela

arméen (har ett bibliotek, m. fl. samlingar); *Navigationsskolan* (har en samling böcker, glober, kartor m. m. Lokal: Södermalm, St. Fiskaregränd); *Ortopediska Institutet* (Södermalm, Lilla Ersta) inrättadt af Prof. N. Åkerman; *Institutet för Blinda och Döfstumma*, samt *Fridhem* (en inrättning för sinnessjuka), begge stiftade genom P. A. Borgs åtgärd (bel. på Manilla, Djurgården); *Danviks Hospital* och *Dårhus* (straxt utom Danviks tull, söderut, mellan Hammarbysjön och en vik af saltsjön); m. fl.

Utom de redan omnämnda biblioteken bör anföras Grefl. *Engeströmska* biblioteket och konstsamlingen (i egen lokal, vid Göthgatan å Södermalm). Biblioteket består af omkring 16000 voll., hvaribland flere sällsynta och dyrbara verk; äldre och nyare Manuscr., hvaribland permefref, orientaliska handskrifter m. m. Konstsamlingen utgöres af ritningar, kopparstick och kartor, målningar, mynt, antiqviteter, m. fl. konst saker, hvariblandj Ehrensvärds bekanta samling af lervaser.

Flere enskilda samlingar af betydenhet finnas äfven, men som sådane ofta nog skingras och ombyta ägare, äfvensom tillträdet till dem ej är öppet för alla, kunna vi endast i förbigående nämna några få sådane, t. ex. Kammarh. Baronj Brinkmans boksamling, omkr. 18000 voll.; Expeditionssekreteraren Krutmejer's gravyrssamling, i sitt slag den största i Sverige; Hr Byströms samling af skulpturarbeten och målningar. Af särskilt märkvärdighet är Hr Öfver-Direktören Schwarz' frenologiska samling (Stads-Trädgårdsgatan, N:o 27), måhända den enda af betydenhet i denna genre, som finnes i Sverige.

Stockholm har en mängd fabriker. De mest betydande äro Klädes-, Siden-, Snus- och Tobaksfabrikerne samt Sockerbruken. Bergsunds gjuteri, nära Horns tull, Hrr Bolinders gjuteri och machinverkstad på Kungsholmen, samt Rörstrands porcel-

linsfabrik nära Carlberg förtjena beses. — De betydligaste Boktryckerierna äro L. J. Hjertas (Aftonbladstryckeriet) vid Lilla Nygatan, samt Norstedt & Söners (Kongl. Boktryckeriet) på Riddarholmen. — Korrektions-inrättningen på Långholmen och på Norrmalm inbegripa äfven åtskilliga fabriksinrättningar. — Staden har 2 Skeppsvarf. Invånarnes antal är omkring 86000.

Handeln är lillig, ehuru ej så som man af det ypperliga läget skulle kunna vänta. Vigtigast är utskeppningen af jern från Bergslagerne i Mälareprovinserna. Öfverhufvud går mer än hälften af hela rikets jernexport från Stockholm. Importen är betydlig; Stockholm förser neml. en stor del af riket med utländska varor. Handelsflottan har de senare åren förminskats, under det den i andra städer ökats. — Egentliga hamnen är vid Skeppsbron, som bildar östra delen af Stadsholmen. Vid Skeppsbron är packhus, våghus, en mängd handelskontor, o. s. v. — Vid Blasieholmen är hamn; vid vestra sidan af staden, åt Mälaren, äro Kornhamn och Munkbron, hamn- och lastageplatser, och vid Riddarholmen är ångfartygshamn. Stadsgårdshamnen är vid Saltsjön (Södermalm); mera i öster är Tegelviken, med Skeppsvarf; 26—30 ångfartyg underhålla kommunikationer i olika riktningar.

Såsom ständig garnison äro här förlagde: Svea Lifgardet, Lifgardet till häst, Andra Lifgardet, Svea Artilleri-Regemente, en squadron af Aggerhus ridande Jägare, Lifbeväringens-Regementets Officerkorps, Ingeniör-korpsen, med Fortifikations- och Fältmättningsbrigaden. En eskader af Skärgårdsflottan är stationerad vid Skeppsholmen; der äro äfven boställsbyggnader, kaserner, tyg- och förrådshus etc. Borgerskapet utgör 4 squadroner till häst, 5 bataljoner, och 19 kompanier till fot, hvarförutan af Staden underhålles en Stadsmilis. — På höjden af bergklippan Kastellholmen är ett litet kastell, som föranledt

holmens namn. — Inloppen från Östersjön försvaras af Waxholm och Fredriksborg. — För några år sedan arbetades på förskansningar mellan Carlberg och Solna; hittills utan resultat.

I och närmast omkring Stockholm äro fyra hel-sobrunnar: Norrmalms- eller Surbrunn (upptäckt 1690), Sabbatsbergs (upptäckt 1754), Djurgårdsbrunn (se under Djurgården) och Uggelviksbrunn; ingendera särdeles märklig.

Bland promenadplatser förtjena anföras: Norrbro och Strömparterren der nedanfö; Carl XIII:s torg; Humlegården å Ladugårdsl.; Skepps- och Kastellholmen; Mosebacke, Räkningeholmen och Sinkensdam (dessa tre enskilda, å Söder); Belle Vue (mell. Roslags och Norrtull) med Eng. park, mullbärsplantering, inrättning för silkesodling etc., m. fl. Några enskilda trädgårdar, hvaribland i synnerhet H:r Rosenblads (Göthgatan, Södermalm) förtjena äfven uppmärksamhet. — Dessutom äro, genom Stockholms egna läge, många delar af Staden inbjudande promenadplatser: från nästan de flesta punkter öppna sig utsigter öfver vatten, berg och lundar, och flerstädes finner man trädgårdar in i Staden. Så är t. ex. Skeppsbron en både liflig och vacker promenad; och Norrtullsgatan, från Observatorium till Norrtull, är en allée, der husen äro få, och mera att anse som landställen, samt stora trädgårdar intaga största längden af gatan. Ställen, hvarest man har de vackraste utsigter öfver Stockholm, äro anförda sid. 104.

Med undantag af det nyligen byggda Brunkebergs hotelet, hvilken dock ännu föga begagnas för sitt ursprungliga ändamål, finnes blott några små hoteller för resande, t. ex. Hotel de Commerce (stora Nygatan 28), Hotel Garni (Drottninggatan 5), m. fl., men bristen på sådane afhjelpes genom den mängd af enskilda hus, der möblerade rum finnas att hyra (t. ex. nästan alla hus vid Norra Smedjegatan, Norrm.; och Gråmunkegränd, eg. staden; flere vid Stora och

Lilla Nygatan o. s. v.), hvarförutan rum finnas att hyra på de flesta källare och värdshus.

Bland *Stockholms Omgifningar* bör i första rummet nämnas *Djurgården*, Stockholmsboernas mest besökta vederqvickelseort, dertill också väl egnadt såväl genom sin naturskönhet som närbelägenhet. För att fullständigt beskrifva *Djurgården* skulle erfordras en bok för sig; — utan penselas och grafstickelns tillhjälp alltid ofullständig: här kan alltså endast bli fråga om att antyda ett och annat, det här väsendtligaste.

I vidsträcktare mening innefattar *Djurgården* icke blott den fordna *Waldemarsön*, utan äfven *Ladugårdsgärdet*, *Fiskartorpet*, *Skuggan*, *Frescati*, m. fl. inom *Djurgårdsstaketet* befintliga lägenheter; men i dagligt tal förstår man med *Djurgården* endast den sydliga delen, eller *Waldemarsön*. Denna är en halfö, på tre sidor omgifven af *Saltsjön*, genom en kanal och en mosse skild från norra *Djurgården*.

Man kan färdas dit såväl land- som sjövägen (en regelbunden båtfart går dit från *Skeppsholmen*, såväl som från *Skeppsbron* och *Stadsgården*; från *Gustaf Adolfs torg*, m. fl. platser gå äfven *Omnibus* till *Djurgården*; och från *Strömparterren* en ångslup, *Necken*. Från sjösidan visar *Djurgården* sig förmånligast från södra *Brunnsviken*; men hvilken väg man ock väljer, möter ögat en vacker natur. Från flere punkter har man förträffliga utsigter öfver staden — den måhända skönaste från bergshöjden mellan *Alkärret* och gångvägen från teatern till stora *Djurgårdsslätten*. Från *Skansen* (*Burmans villa*) har man till en del samma utsigt, blott ännu mera vidsträckt och omfattande; men hvilken, såsom sedd för mycket ofvanifrån, saknar ram, och alltså ej är lika målande som den förra. Deremot är utsigten härifrån åt *Fredrikshof* och *Ladugårdslandet* herrlig. — På en skogheväxt höjd i närheten af *Wal-*

demarsudden njuter man en rik och egen öfversigt af strömmen och staden. —

Vägar och alléer, korsande hvarandra i olika riktningar, löpa till och mellan Djurgårdens många villor och anläggningar. Af desse förtjenar konungens vackra sommarnöje *Rosendal*, att nämnas i första rummet, ehuru ej det på naturskönheter rikaste partiet. Byggningen är uppförd i en liten och anspråkslös, men behaglig stil, efter öfverstelöjtnant Bloms ritning. Inredningen är smakfull och dyrbar. Arabesker af Professor Linnell; en fris, i Polidoro Caravaggio's manér, utförd af Hjalmar Mörner, på guldgrund; målningar af Westin, Södermark, Fahlcrantz m. fl. pryda rummen. På planen åt norra sidan är, uppå piedestal af granit, en porfyryvas uppställd, den största i sitt slag (12 fot i diameter, 9 fot i höjd), kolossal, men dock utförd i fina och lättta proportioner. Det är äfven på Rosendals ägor man upprest ett monument åt folkskalden *Bellman*, och en lämpligare lokal kunde icke väljas för en byst af den oförgätliga Sångaren. Bysten, modellerad af Byström, aftäckt den 26 Juli 1829, är gjuten af brons, står (på en väl låg piedestal) vid en vägskillnad, derifrån utsigten är egen och vacker. Den, som dertill har tillfälle, bör icke försumma att besöka detta ställe den 26 Juli, då sällskapet *Par Bricole* firar sin årshögtid, som tillika nu är en minnesfest öfver *Bellman*, en af sällskapetets stiftare. Också benämnes festen numera *Bellmansfesten*.

På Djurgården är i senare tider ett slags *Vauxhall* inrättad. Byggnaden har ett snyggt och teml. prydligt, ehuru fattigt utseende. Från *Vauxhallen* går en väg öfver bergslutningen, derifrån på flere punkter utsigter öppna sig af staden, Södra bergen, Danviken, Segelleden, Waldemarsudden, m. m. *Biskopsudden* med den dervarande parken (*Friesens park*) är en af de på naturskönheter rikaste delar af S. Djurgården. Flere herrliga landskap och vack-

ra anläggningar (Sirihof, Framnäs, Listonhill, Alnäs, Manilla, Täckas Udden etc.) bilda rika taflor och angenäma rekreationsorter för den af stadsbullret uttröttade; och flere konditorier och värdshus inbjuda vandraren. Den under sommarmånaderna öppna teatern erbjuder en ny omvexling af nöje.

Flere särskilda vägar (genom Roslags-, Ladugårdslands- och Fredrikshofs tullar; öfver södra Djurgården; eller från Brunnsviken och Lilla Wärtan) föra till *Norra Djurgården*, som i fordomtima utgjordes af Ladugårdsägorna och företrädesvis bar Djurgårdens namn. Der finna vi — kommande från Södra Djurgården — först *Djurgårdsbrunn*, med flere och rymliga åbyggnader, hvaribland en Gymnastikinrättning och ett Badhus. Det senare är, näst Götheborgs, det största och bästa i Sverige; byggnaden är försedd med 2:ne kupoler för dagens infallande i badrummen. — *Ladugårdsgårde* erbjuder ingenting anmärkningsvärdt, utom vid öfningsläger och parader; för den Kongl. Familjens bekvämlighet vid dessas åskådande, är en flyttbar paviljong uppförd på det så kallade Drottningberget. — Hela den ländtligt behagliga trakten har i öfrigt jemförelsevis få anläggningar (Skuggan, Rosenhill, Frescati, Skogsinstitutet och Djursborg, m. fl.), men förtjenar dock att i flere riktningar genomvandras. Särdeles pittoreskt är strandvägen till Ropsten och derifrån öfver Fiskartorpssjön till Fiskartorpet (endast för fotgångare anlagd). I närheten af Ropsten är den s. k. Hjorthagen, der ännu kvarvarande dofhjortar äro inhägnade. Vid det vackra, af Bellman förevigade Fiskartorpet, qvarstår ännu Carl XI:s fiskarstuga. I grannskapet, vid norra Brunnsvikens förtrollande stränder, dock utom Djurgårdens område, ligga Tivoli, Älkistan, Frescati blekeri, m. fl. ställen. Älkistan är ett helt litet värdshus, med sällsynt vackert läge.

På S. Djurgården är det s. k. Losachs skeppsvarf.

Vi öfvergå nu till de närmaste Lustslotten och börja med:

Drottningholm. Redan i uråldriga tider var på Lofön, en af Mälarens täckaste öar, en Kungsgård kallad Tårfsvesund eller Thorssund. Johan III:s gemål, Catharina Jagelonica, lät sedermera här uppföra ett stenhus, i stället för den förfallna träbyggningen. Efter hennes vistelse här ändrades namnet till Drottningholm. Det förblef alltsedan en Kunungahusets tillhörighet. Carl X:s Gemål, Hedvig Eleonora, lät år 1661 lägga grund till nuvarande Slottet, hvartill Nicodemus Tessin, gaf ritningen. Det uppfördes på Drottningens enskilda bekostnad. Under Gustaf III var Drottningholm hofvets vanliga sommar-residens. Det ursprungligen sankna, osunda läget, hvilket gjorde, att man ej utan fara kunde bebo slottet mer än under högsommaren, afhjelpes af honom: kanaler öppnades, stillastående vatten afledes, sumpiga ställen fylldes, skogarne rensades, etc. etc., hvarigenom klimatet väsendtligt förbättrades.

Slottet ligger på Loföns norra strand, något öfver $\frac{3}{4}$ mil från Stockholm. Man kan färdas dit både land- och sjöväg; kortaste landvägen går öfver Kungsholmen, Tranebergs, Nockeby och Lofö bro. Både till architectur, inredning och hela den omgivande anläggningen förefaller Drottningholm utmärkt grandióst, smakfullt och behagligt. De många husen ikring slottet äro byggde i samma sträcka dermed, och bidra att höja effecten af det hela. — Man inkommer i slottet, på dess östra sida, genom fem arkader. En vacker perspectif gång, prydd med kolonner, går genom byggnaden. Den sköna, med statyer prydda trappan, en af de utmärktaste i sitt slag, står i fullkomlig harmoni med det helas enkla

storhet. — I rummen äro flera *målningar*, de flesta af Ehrenstrahl, andra af l'Archevêsque, Desprès, Poussin, Ehrensvärd, Hillerström, m. fl., och, bland annat, Carl XII:s porträtt, måladt af K. Stanislaus; — ett *bibliotek* (Lovisa Ulricas), ej stort, men valdt och inneh. flere sällsynta och dyrbara verk; — ett s. k. *marmorkabinett*, inneh. diverse samlingar, antiqviteter och dylikt; ett pelarbord af lapis lazuli m. m. Naturalie-samlingarne, som fordom funnos här, äro fördelade mellan Wetenskaps-Akademi-en och Upsala Universitet. Ett operahus finnes här.

En stor och sjon park med långa och skuggrika alléer utbreder sig på ömse sidor om slottet och står i förbindelse med en i engelsk stil anlagd trädgård, med slingrande gångar, kanaler, orangeri, m. m. En mängd marmorstatyer äro uppställda i denna trädgård. Den stora gräsplanen framför slottet omgifves af 3 i brons gjutne stora mythologiska grupper, under tyska trettioåra-kriget tagne från kejsersliga trädgården i Prag; de uppgifvas hafva utgått från Michael Angelo's verkstäder i Florens, och äro alla af konstvärde, ehuru de nu, liksom tyvärr hela Drottningholm, förfallit genom vanvårdnad och tidens åverkan.

Ett stycke från slottet ligger *Kina* lustslott, litet i jemförelse med det egentliga Drottningholms slott; hufvudbyggnaden i form af en halfcirkel, jemte fyra små paviljonger. Det är ej blott till det yttre uppfördt i kinesisk stil, utan äfven till det inre prydt och möbleradt efter samma idé, hvartill man använt en mängd kinesiska målningar, husgerådssaker och bilder. Det hela ett interessant lekverk. Innehåller en mindre boksamling m. m. — I parken är äfven ett göthiskt torn, uppfördt egentligen för utsigtens skull, hvilken ock är ganska vidsträckt och skön från dess spets, dit 124 trappsteg leda. — Vid parkens vestra ända ligger det s. k.

Kanton, en stad i miniatur; namnet oegentligt, ty byggnadssättet är det i Sverige vanliga.

Carlberg, äfven fordom ett Kongl. Lustslott, beläget (i Solna s.) helt nära Stockholm, norr ut. Det började byggas omkr. 1650 af Carl Carlsson Gyllenhjelm, och kallades efter ägaren Carlberg. Blef sedan tillhörigt Magnus Gabr. De la Gardie, som lät uppföra de begge flyglarne och anlägga den vidsträcktta parken. Genom Carl XI:s reduktion tillföll det Kronan. — I anseende till vidsträckthet har Carlberg någon likhet med Drottningholm, men är för öfrigt till architectur, läge, och smak detsamma vida underlägset. Slottet, bel. vid ett smalt sund af Mälaren, omgifves på tre sidor af parken; på fjerde sidan, åt sjön, är en öppen plats. I nordöstra flygeln är ett af De la Gardie inrättadt kapell. — 1792 inrättades här en s. k. Krigs-Akademi; egentl. ett elementar-läroverk för unga militärers utbildning i alla de ämnen, som höra till krigsvetenskapen, ämnadt både för arméens och flottans olika vapen. Har 17 lärare och 19 officerare, dels informationsofficerare, dels för disciplinen. — På en kulle i vestra delen af parken är uppfördt ett litet tempel i antik stil, med Joniska pelare, der fordom stått Carl X:s byst i hvit marmor, på piedestal af porfyr; på en annan kulle, i parkens östra del är en minnesvård öfver Major Döbeln, som stupade i slaget vid Leipzig 1812. — Flere vägar leda från Stockholm till detta lustlott, dels genom Carlbergsalléen förbi Bergianska trädgården, dels genom Sabatsbergs tull, och dels en omväg förbi Norrbacka värdshus och Solna kyrka. Den om sommaren mest begagnade är båtleden från nya Kungsholmbron.

Haga lustslott, beläget (i Solna s.) straxt utom Norrtull, vid vestra stranden af Brunnsviken. Anlagdt af Gustaf III (1786) i en den herrligaste nejd. Det lilla slottet, uppfördt i italiensk stil, är bygd efter konungens anordning. Flere täcka, anspråks-

lösa anläggningar, såsom en kiosk, tempel, badhus och på en höjd i parken ett lusthus med ett ovanligt eko i salen försköna stället. Parken är stor och kanske den vackraste i Sverige. Gustaf III, som anordnat det hela, började äfven att låta anlägga ett slott af kolossala dimensioner; men efter hans död (1792) afstannade byggnaden, så att nu ej stort mera än grundmurarne dertill äro synliga; från denna stora «ofullbordade ruin» har man en af de skönaste och vidsträcktaste utsigter.

Ulriksdal, beläget (i Solna s.) norrut från Stockholm, vid Edsviken. Anlades (omkring 1644) af Gr. Jakob De la Gardie och kallades efter honom Jakobsdal. Köptes af Enke-Drottningen Hedvig Eleonora, i Carl XI:s tid, och skänktes åt hennes son, Prins Ulrik. Nu användt till en invalid-inrättning för gamla militärer. En samling af åtskilliga gamla vapenrustningar m. m. förvaras å Slottet. Läget är vackert och förskönadt af en park m. fl. anläggningar.

Sist skola vi i korthet anföra några herrgårdar och täcka lägenheter i hufvudstadens grannskap. På en i Brunnsviken utskjutande udde, ligger det vackra lustslottet *Tivoli*, der 1846 uppsattes ett monument åt tonsättaren Kraus, i stället för ett förut befintligt, som i många år legat nedfallet. En fjerdingväg utanför Norrtull ligga de vackra herrgårdarne Öfra och Nedra *Frösunda*, samt litet längre bort, det af Skalden och Gymnasten Ling uppbyggda och anlagda täcka *Annelund*, der anläggaren äfven har sin graf. Mellan det nära derintill belägna Järfva värds hus och Stallmästaregården vid Norrtull är en regelbunden båtfart. Nära Stallmästaregården går en väg till venster, förbi Norrbacka värds hus till *Solna* kyrka, en af de äldsta i Sverige, mest bekant för den vackra kyrkogården, med flera märkvärdiga grafvar och minnesvårdar, hvaribland må

nämnas en simpel grafsten, som bär den enkla inskriften «Choræus». Utanför Roslagstull är det väl bebyggda Landtbruks-Akademiens Experimentalfält, derefter det vackra Frescati. Längre bort förer vägen öfver Stocksund, till säteriet *Djursholm*, hvarom se längre fram. Gent emot Carlberg, på andra sidan om Ullsunda-viken ligger sätesgården *Ullsunda*, fordom tillhörigt Lennart Torstenson, som lär (1645) låtit uppbygga dervarande stenhus; och sedan en längre tid tillhörigt hans ätt. Vid samma vik, närmare Carlberg, ligger egendomen *Hufvudstad*, om hvilken det heter i Tunelds Geografi, att dess ägare alltid varit mål för ett olyckligt öde. Bland dess fordna ägare må nämnas den beryktade Göran Pehrson, hans son Erik Tegel, och den i Gustaf III:s mord invecklade Axel Horn (sammansvärjningen mot Gustaf III skall äfven ha blifvit uppgjord här). — Från Danviks tull går vägen genom ett högst behagligt landskap till de vackra ställena *St. Sickla*, *Svingels vik*, *Jerla*, *Dufnäs*, *Skuru*, och vidare öfver det storartade vackra Skurusundet till Wermdön, som visar en mer couperad och vild natur, samt har flera välbyggda egendomar. Förbi stora Sickla förer äfven en regulier båtled från Hammarby tull till Nacka, måhända den täckaste i Stockholms grannskap. — Utanför Hornstull är landskapet äfvenledes vackert, ehuru icke jemförligt med det åt Wermdösidan. Först förekommer det vackert belägna värdshuset *Liljeholmen*, dit båtar om sommaren regelbundet afgå från Riddarholmen; derefter till vänster sätesgården *Årsta* vid samma vik, till höger *Nybohof*, *Hägersten* m. fl. Från *Gröndal* vid stranden af Liljeholmsviken går en den behagligaste väg till *Ekensberg*, ett värdshus längre bort vid Mälarstranden.

III. Upland.

1) Landets allmänna beskaffenhet.

Såsom tillägg till hvad förut uti den allmänna inledningen är nämndt om provinsens allmänna beskaffenhet, få vi meddela följande:

Oaktadt landet öfverallt är underbäddadt af uråldrig bergart, finnas likväl lösa block af kalksten kringsspridda här och der, från Norrteljetrakten ända till Upsala, utan att man kunnat upptäcka fasta lagret hvarifrån de härstamma. Den kalkhalt, som genom dessa kalkstensblock är utspridd i jordytan, bidrager mycket till dess bördighet. I landskapets norra del förekomma betydande malmlager, såsom i Dannemora och Häfverö m. fl. socknar, hufvudsakligast af ypperlig jernmalm.

Provinsen är i det hela icke skogrik; endast dess norra och nordvestliga delar ha ännu betydliga skogsträckor. Skogarne bestå mest af barrträd, mindre af björk och asp; ekar synas blott sparsamt.

Mälarens stränder samt de nordligaste delarne af provinsen äro landskapets vackraste trakter. De förra äro utmärkt täcka. De senare äro kanske mindre allmänt vackra, än rika på partier af utmärkt skönhet, såväl sådane af ett läckare slag, som af ett mera nordiskt, storartadt skaplyne: så kan Elfkarleby-trakten och nejderna kring den majestätiska Dalelven med dess vattenfall och forsar räknas bland det skönaste vårt land har att visa. Omkring Söderfors, Dannemora, Forsmark, Österby, Orbyhus etc. äro öfven utmärkt vackra nejder. Den egentliga slättbyggnaden erbjuder väl endast sällan nå-

gra pittoreska utsigter; men stundom finner man äfven der täcka ställen, fastän i mindre stil, och det hela har ett utseende af bördighet, som ej saknar behag, och om Roslagen, landskapets östliga del, gäller detta mera allmänt. Trakten omkring Upsala hörer till de mest fruktbara och minst vackra i provinsen; men äfven den saknar ej enstaka vackrare parker. Stränderna omkring flere provinsens insjöar — Walloxen, Länna sjön, Ekeby-sjön, Börjesjön m. fl. — äro rika och omvexlande. Äfven skärgården har många vackra nejder, så är t. ex. Wermdön rik på omvexlande sköna landskap; stränderna från Stockholm förbi Waxholm till Furusund, o. s. v.

Landskapet har ej många strömmar och sjöar; de af någon betydenhet, hvilka till större eller mindre del tillhöra Upland (Mälaren, Dalelven, Fyrisån etc.) äro i den allmänna inledningen nämde.

Sveriges Konunga-residens har, sedan urminnes tider, varit i Upland. Också har landskapet, af alla i Sverige, den största rikedom af fornlemningar, runstenar, ätthögar och dylikt.

Utom Stockholm, hvilken blott till en del tillhör Upland och först är beskrifven sid. 100, har provinsen sju

2) Städer.

1) *Upsala*, daterar sin uppkomst från början af kristendomens välde i Sverige, då Gamla Upsala, det fordnä Konunga-residenset, började öfvergifvas. Ehuru Stockholm sedermera fortfarit att vara Konunga-residens, hafva regenterna dock ofta och längre tid vistats i Upsala, och der låtit sig krönas. Såsom Universitetsstad och Erkebiskopssäte har staden dessutom vunnit historisk märkvärdighet. Fle-re vigtiga riksdagar hafva i äldre tider här blifvit hållne.

Staden ligger på en vidsträckt slätt, ej långt

från Fyrisåns utlopp i Mälarens vik Ekolen. Fyrisån, segelbar från Upsala till sin mynning, delar staden i den egentliga *Staden* och *Fjordingen*, hvilka delar genom tvenne stenbroar äro med hvarandra förenade. Vid en liten holme (på hvilken en vattenqvarn är anlagd) bildar ån ett mindre fall.

Upsala är säte för Rikets äldsta universitet för Rikets Erkebiskop och för Landshöfdingen öfver, Upsala län; har omkring 5000 invånare, studentcorpsen oberäknad.

Staden har tvenne kyrkor. Domkyrkan började anläggas under Magnus Ladulås (1287) hvilken dertill från Frankrike införskref arkitekten Etienne Bonneuil, hvilken skulle uppföra kyrkan efter mönstret af Nötre Dame i Paris. Den blef först 1455 fullt färdig och invigd. Efter att fem särskilda gånger hafva till större eller mindre del afbrunnit (senast 1702) är hon ånyo uppförd och inredd. Väl hafva vid kyrkans återställande efter sista branden åtskilliga förändringar blifvit gjorda, hvarvid hennes yttre icke vunnit, men hon är likväl den skönaste lemning af medeltidens byggnadskonst vårt land äger, och icke blott den största *), utan äfven den mest imposanta i Sverige. En Tysk resande (Schubert), hvilken vid sina många resor företrädesvis tagit kännedom om kyrkor och kyrkoväsende, kallar henne «den största och vackraste i hela det Evangeliska Norden.» Altaret (med af Burchard Precht, efter Gr. Nikod. Tessins ritningar, utförde ornament) och predikstolen äro vackra och värdiga. En mängd mer och mindre dyrbara och smakfulla grafvårdar, öfver Kongl. personer, Erkebiskopar o. s. v., finnas uti kyrkan; nära altaret den förste evangeliske Erkebiskopens, Laurentius Petri grafsten; Gustafvianska grafkoret (med Gustaf I:s och hans tre Gemå-

*) Dimensionerna äro: längd 360 f., bredd 152 och höjd 114 fot.

lers grafvårdar), nu prydt med frescomålningar af Hr Sandberg, föreställande scener ur Gustaf I:s historia; Johan III:s monument, af en Italiensk kostnär; De Geerska grafkoret (med Frih. Carl De Geers byst, i marmor, af Sergell); R.R. Johan Schyttes; Gr. B. Oxenstjerna's (der äfven den store Fältherren Magnus Stenbock är begrafven); C. v. Linnés minnesvård af porfyr, medaljong i brons af Sergell; Erkebiskop Mennanders (af Angelino i Rom), m. fl.

Bland Domkyrkans många öfriga märkvärdigheter nämna vi: Erik den heliges relikskrin af silfver, ett förgylt silfverkors, med ett stycke träd «ur Christi kors,» af Påfven skänkt till den förste katholske Erkebiskop i Upsala; en kalk af guld, prydd med ädla stenar (af Königsmark tagen vid Prags eröfring 1648), skänkt af Drottn. Christina; ett blått emaljeradt aflatskrin af koppar; brynstenen, som Kon. Albrekt af Mechlenburg skänkte Drottn. Margareta och den fana han erhöll i genskänk; den mördade Nils Stures kläder, och hans riddarhatt, inuti hvilken hans fästmö's handske ännu sitter uppfästad, m. m. — Af Domkyrkans fem klockor, är storklockan den största i Sverige.

Slottet, med tvenne runda sidorum, är till sin arkitektur eljest föga märkvärdigt. Det fordna, af Gustaf I anlagda, af Johan III, Carl IX, Gustaf II Adolf och Christina tillökta och förskönade slottet, förstördes genom eldsvådan 1702; blott ena sidan deraf är återupprättad, och begagnas till boning åt Landshöfdingen och embetsrum åt vederbörande auktoriteter. Öfversta, eller kungsvåningen, är ännu ej inredd. I sydliga rundeln är slottskapellet. Slottet är byggt på den högsta punkt i och närmast omkring Upsala; läget jemförelsevis vackert. Af de fordna byggnaderna finnas ännu några ruiner kvar; deribland ett hvalf, der Erik XIV skall ha begått mordet på Nils Sture. På borggården är (i tack-

jern gjuten, af Fogelberg modellerad) byst af Gustaf I, hvilande på fyra kanoner.

År 1476, i Sten Sture den äldres tid, inrättades ett Universitet i Upsala. Det privilegierades af Sixtus IV med samma förmåner och friheter som Universiteterna i Bologna och Paris. I Johan III:s tid, under Liturgiska oväsendet, förflyttades detsamma till Stockholm, der det förblef till Konungens död 1592. Carl IX återupprättade Universitetet i Upsala. Af alla Sveriges Konungar har ingen omfattat Upsala Universitet, likasom undervisningsverket i allmänhet, med sådan kärlek som Gustaf II Adolf. Han utvidgade Akademiens friheter och anslog 1624 åt densamma sina enskilda egendomar, Wasa-familiens arfgods, öfver 500 frälschemman. Universitetet äger 564 $\frac{1}{2}$ frälse, 25 $\frac{1}{2}$ skattehemman, jemte utjordar, qvarnar m. m. — Lärarepersonalen utgöres för närvarande af 25 ordinarie professorer och 20 adjunkter; dessutom ett obestämdt antal docenter, exercitie-mästare o. s. v. Omkring 14—1500 studenter äro vanligen inskrifne, och af desse omkring 350 å 950 under läseterminerna närvarande.

Bland publika byggnader förtjenar den nya Bibliotheksbyggnaden att i första rummet nämnas. Dess läge är lyckligen valdt; façaden åt staden är sällsynt vacker. Hela byggnaden är till sitt yttre såväl som till sitt inre — för såvidt detta senare ännu är fulländadt — vacker och prydlig, ehuru mot proportionerna, mot afvikelserna från den primitiva planritningen, åtskilligt med skäl kan anmärkas, såsom att byggnaden är för smal, o. s. v. Trappan berömmes med skäl såsom en af de vackraste i Sverige. Öfrige publike byggnader äro: Gustafvianska Akademihuset, byggt af Gustaf II Adolf och utvidgadt af Carl XI; Katedralskolans nya hus (f. d. Christierniska, skänkt af Carl XIV Johan); Consistorii-Academihuset; Erkebiskopshuset; Nosocomium;

det nya Observatorium astronomicum, bygd 1846; Orangeri-byggnaden med Botaniska auditoriet (vid nya botaniska trädgården); den forna Linnéska Auditorie-byggnaden (i gamla Botaniska trädgården), hvilken lokal nu hyres och begagnas af Östgötha nation såsom nationssal, bibliotekrum etc.; Laboratorium chemicum; Theatrum æconomicum, Exercitii-huset och Ridbanan; Rådhuset; Gillets hus; Skytte'anska huset o. s. v. Flere nationsföreningar bland studentcorpsen hafva dessutom egna hus.

Universitets-biblioteket är det rikaste i Sverige (öfver 100,000 band och 7000 manusc.). Det grundlades först, på J. Skytte's föranledande, af Gustaf II Adolf, som hitskänkte för handen varande klosterbibliotek. Härtill kommo sedan flere under Tyska 30-åriga kriget och Carl X:s fälttåg vunne samlingar. Sedan har det fortfarande riktats genom årliga inköp och genom högst betydliga enskilda donationer. De dermed sålunda införlifvade samlingar af *Manuscripter* äro: Wadstena klosterbibliotek, skänkt af Gustaf II Adolf; M. G. De la Gardie's (Isländska manusc.); Sparfwenfeldts, Björnståhls, Sturtzenbeckers, Celsings m. fl. (Orientaliska man.); Palmkölds (Svenska historiska); Thunbergs (Japanska); Nordiska samlingen (den största bestående af 2450 manusc., skänkt af Carl XIV Johan); Bisk. Celsii, Kansli-Rådet Hallenbergs, Frih. Rosenhanes etc. Utom de af Gustaf III insatte, nyligen öppnade kistorna, läser Akademien ännu hafva några af andra personer deponerade, förseglade kistor, hvilka först efter vissa års förlopp få öppnas. De största tillkomne boksamlingar äro: De la Gardie'ska och Rålambska (af Carl XI hitskänkte); Cronstedtska (af endast svenska böcker, skänkt 1767 af dåv. Kronprinsen, sedermera K. Gustaf III); Lidén's, Bergman's, Rosenadler's, Melanderhjelm's, Riksmarskalken Cl. Fleming's m. fl. — Bibliotekets största sällsynthet är

Vägvisare.

den s. k. *Codex argenteus*, en Göthisk öfversättning af de fyra Evangelierna, skrifven med förgyllda eller försilfrade bokstäfver, på rödaktigt pergament. Denna öfversättning tillskrifves Mæsogothiska erkebiskopen Ulphilas. Är känd sedan 16:de seklet, då den fanns i Verden, 3—6 mil n. o. från Düссeldorf, vid floden Ruhr. Redan då var den stympad och orätt inbunden. Från Verden har den blifvit förflyttad till Prag — när och huru är obekant; der blef den tagen vid stadens eröfring af Königsmark 1648, och sänd till Stockholm för Drottning Christinas bibliotek. Hennes bibliotekarie, den bekante Vossius, tillegnade sig densamma vid sin bortresa ur Sverige 1655. Från hans arfvingar inköptes den sedan för 400 silfverriksdaler af Upsala Universitets d. v. Kansler, Gr. M. G. De la Gardie, och skänktes, dyrbart inbunden, till Universitetsbiblioteket 1669. Af de 188 blad som funnos uti Ihre's tid hafva, på okänt och nästan oförklarligt sätt, 11 blad förkommit.

I den gamla Bibliothekslokalen är den öfra våningen inredd till *Museum* för de sköna konsterna. En början till sådant är redan gjord, genom den af Öfv. Kammarh. Frih. A. L. Stjerneld skänkta samling af målningar och porträtter af Svenska historiska personer; samt genom General-Majoren C. Hård's betydliga enskilda samling, hvilken 1840 tillföll Akademien. Här ibland bör särskilt nämnas ett portrait af Gustaf I, måladt 1542, det enda original som finnes. Här förvaras äfven några antika gipser, medaljonger, basreliefer, utensilier från Abyssinien skänkta af D:r Hedenborg, åtskilliga vapen, urnor och andra curiosa. — I öfra våningen af Gustavianska Akademien står äfven det så kallade *Konstkabinettet*. Det utgör en af cypress och ebenholts skulpterad, rikt prydd fruntimmerstolett, på sin tid värderadt till en tunna guld, 1652 skänkt af staden

Augsburg, till Dr. Maria Eleonora, och sedermera af Carl XI:s gemål till Akademien.

Gyllenhjelmiska biblioteket, i Skytte'anska huset, har hufvudsakligast tillkommit genom Frih. G. Ribbings donation, och i sednare tider blifvit förökadt genom dubletter ur Gr. Cl. Flemings samling.

Dessutom hafva Nationsföreningarne af Studenter sina särskilda biblioteker, till en del betydliga. De största äro: Östgötha, Westmanlands och Dala, Stockholms, Södermanlands och Nerikes nationers. Några nationsföreningar hafva i sina samlingsrum porträtter af sina inspektorer och namkunnigare landsmän. Westmanlands och Smålands nationer hafva den största samlingen häraf.

I Consistorii-Academici-huset är *Myntkabinettet*, hvilket, sedan det blifvit tillökt med KansliRådet Hallenbergs samling, är temligen betydligt (omkring 16000), i vissa afdelningar ganska rikt. Samlingen af Svenska mynt, af R. R. Ehrenpreus, är den fullständigaste i Sverige; den afdelningen som omfattar de Kufiska och Anglosaxiska mynten, en af de rikare i Europa. I samma lokal finnas: Fysikaliska kabinettet med flera dyrbara instrumenter; Anatomisalen, med en samling anatomiska preparater, etc.

Mineralkabinettet (i samma hus som Laboratorium chemicum) är, särdeles sedan det blifvit tillökt med Svedenstjernska samlingen, skänkt af Carl XIV Johan, ganska betydligt (omkr. 30000 nummer). Den svenska lokalsamlingen är den fullständigaste som finnes.

Den nya *Botaniska Trägården*, med dess präktiga byggnader, ådrager sig hvarje bildad, om ock i naturvetenskaperna oinvidt resandes uppmärksamhet. I det stora, sköna, af en kupol upplysta auditoriet, är uppställd Linnés staty i marmor af Byström; och i Naturaliekabinettet, Thunbergs af Göthe. Trägården och orangeriet innehålla en stor samling sällsyntare vexter från olika länder och klimat.

Akademiens naturalhistoriska Museum är ej obetydligt: samlingen af fåglar, conchylier och insekter ganska rik; af Mammalia deremot teml. inskränkt. Det bildades först af en del Linnés i lifstiden för det samma gjorda samlingar (Linnés *enskilda* samlingar gingo, såsom bekant, till England), samt af hvad Kon. Adolf Fredrik, Alströmer, Grill m. fl. ditskänkte. Sedan tillkommo Thunbergs högst betydliga naturalie-samlingar. Pr. Ad. Afzelii i Afrika gjorda samlingar af naturalier (med undantag af insektsamlingen) och negerutensilier äro nyligen hit inköpta.

Wetenskaps-Societetens Museum är ursprungligen bildadt af de samlingar Hrr Bergmästaren Gyllenhaal och Apotekaren Ziervogel hitskänkt. Är i senare tider tillökt genom de af den förstnämndes efterlevande broder, den berömde Entomologen Leonard Gyllenhaal, hitskänkte betydliga entomologiska samlingar. Genom Societetens nuv. Amanuens, Adjunkten Marklin, har Museum äfven vunnit i rikedom af naturalier. Petrifikatsamlingen är betydlig; har fordom varit den största i Sverige; men står nu, måhända i detta afseende, efter Wetenskaps-Akademiens i Stockholm, som under Hr Hisingers vård i senare åren mycket vunnit. Såsom lokalsamling fortfar emellertid afdelningen af petrifikater från Westergöthlands öfvergångstrakt att utan gensägelse vara den rikaste i Sverige. — Societeten har ett bibliotek i naturvetenskaperna, ej bandrikt, men godt.

I staden äro flere Läsesällskaper, deribland det Akademiska, för svenska och utländska tidningar och tidskrifter, till hvilket resande efter anmälan hafva tillträde. Det är för det närvarande i Gillets lokal, och förenadt med dervarande sällskap för tidningsläsning; der finnes äfven biljard-, spel- och konversationsrum.

Bland *enskilda samlingar* hafva vi redan nämnt General Hårds konstsamling. — Prof. Schröder's

målningssamling innehåller åtskilligt af värde; — äfvenså den konstsamling Prof. Fahlcrantz äger. — Adjunkten Marklins naturalie-samling (afdelningarne af conchylier, insekter och petrifikater rikast) är i hög grad värd uppmärksamhet.

Offentliga promenader äro: Odens lund (inuti staden, vid Trefaldighetskyrkan och helt nära Rid-dartorget med dess obelisk af granit, rest 1832 af Carl XIV Johan, till minne af Gustaf II Adolf); den s. k. Parken utanför staden. Sommartiden, dock endast vissa dagar och timmar, är Botaniska Trägården öppen för promenerande. Kyrkogården (med flere minnesvårdar, hvaribland åtskilliga vackra) är i senare tider mycket förskönad, och besökes flitigt af promenerande. — Utanför nya Biblioteksbyggnaden är en parkanläggning börjad; årligen ske nya trädplanteringar och försköningar.

Stadens omgifningar äro ej vackra. En half mil utom staden, åt Geslevägen, är

Gamla Upsala Kyrka och högar. Här var det, näst Sigtuna, äldsta konungaresidens i Sverige. Kyrkan tros vara uppbyggd af quarlefvorna efter det gamla afgudatemplet, och anses af mången för den viktigaste ålderdomsquarlefva i Norden. Tornet skall fordom ha utgjort en del af Odins tempel. Af den så mycket omtalta gamla herrligheten finnes dock nu intet spår: kyrkan är obetydlig och de antiqviteteter der visas, sakna så väl konstvärde som antiqvarisk äkthet. Deremot äro de i grannskapet belägna högarne (Kungshögarne), af mera interesse och väl värde ett besök. 1846 anställdes gräfning i en af dem, den s. k. Odins hög, då åtskilliga lemnningar af intresse påträffades (se Läsning för bildning och nöje 1847 N:o 1) hvilket arbete innev. år skall fortsättas. — På kyrkogården är, bland andra, Sam. Ödmans graf.

G. Upsala högar äro ej de enda i denna trakt, så rik på forntida minnesmärken. Omkring $\frac{1}{4}$ mil

i vester från staden är *Håga*, der den s. k. Kung Björns hög är belägen.

Nära staden äro äfven *Invalid-, Arbets- och Korrektionsinrättningen* för Upsala län (åt Geslevägen), och *Lasarettet* (utom Stockholms-tullen), begge vid Fyrisån. — På längre afstånd, utom Kungsängstullen, *Linnés Hammarby* (s. 142) och Mora stenar. Utom Stockholmstullen ligga flere vackra ställen, såsom *Godtsunda, Lurbo, Wårdsätra*, hvilka begge sistnämnda egendommar innefatta den vackraste trakt, som Upsalas omgifningar på en mils afstånd hafva att uppvisa. I stadens grannskap äro flera kyrkor, hvaribland *Danmarks kyrka*, så benämnd, emedan den ursprungligen är bygd för det byte, som under forntida krig, här vunnits från slagna Danskar.

Waxholm (med omkr. 800 invån.) belägen på en holme i sjelfva inloppet till Stockholm, 9 mil från nämnde stad. Den starka fästningen af samma namn anlagd af Gustaf I, 1549, men sedan utvidgad och förbättrad, har ett pittoreskt läge på en bergholme mellan Waxön och Ridön. En del af fästningsvallarne ligga dock på sjelfva Waxholmslandet eller Waxön, tillräckligen lågt för att kunna bestryka vattenytan. Inloppet kan stängas med bommar och kedjor. — $\frac{1}{2}$ mil härifrån, längre ut åt Östersjön, ligger *Fredriksborg*, ett under frihetstiden med stor kostnad bygdt fästningsverk, med ett stort torn; hvälfdt och bombfritt, uppgifvet att vara det största militärtorn i Europa. Det begagnas nu blott till krutmagasin, sedan man funnit detsamma, genom sitt läge, otjenligt såsom fästningsverk.

Sigtuna, obetydlig uppstad (med omkring 370 invån.) belägen på en landtunga vid Mälarens vik Skarfven. Har fordom varit rikets hufvudstad och äldsta konungaresidens, hvilket nästan skulle förefalla otroligt för den som nu besöker stället, om saken ej vore historiskt bekräftad. Staden anlades på sin nuvarande plats af Olof Sjötkonung (sedan det

tvärtöfver sjön belägna, af Oden anlagda Forn-Sigtuna blifvit förstördt af Norske Konungen Olof Haraldson) år 1188 skall staden hafva räknat 10000 inv.; förstördes följande år i grund af Kareler, Esther och Ryssar. Den blef väl återupprättad derefter, men förföll efterhand, i samma mån som det ny-anlagda Stockholm tillväxte. Ruinerna efter den gamla staden äro numera föga värda att beses, men från Katolska medeltiden har staden flere pittoreska ruiner och dess kyrka är märkvärdig, en sammansättning af gammal och ny arkitektur.

Utom de nu nämde har Upland följande städer: *Enköping* (med omkring 1200 invån.), belägen vid en å, som $\frac{1}{2}$ mil härifrån utfaller i Mälaren; — *Norrtelje* (med omkr. 1100 invån.) bel. vid Teljefjärden af Östersjön, har Gevärsfaktori med flera mekaniska inrättningar; — *Öregrund* (med omkr. 600 invån.) belägen vid Östersjön, som på tre sidor omsluter staden; — *Östhammar* (med omkr. 500 invån.) vid en fjärd af Östersjön.

5) *Bruk, Herrgårdar Grufvor, m. m.*

Björkö, en ö i Mälaren, 3 mil från Stockholm. Den mycket omtalta, stora och rika hufvudstaden Björkö eller Birca, såsom den kallas i Ansgarii legend, tros ha varit här belägen. Stenhögar, vallar och lemningar efter tvenne portar, förmodas vara ruiner efter nämnde stad. Flere ansedde fornforskare vilja dock lämpa Ansgarii berättelse om Birca på Forn-Sigtuna. — Osterut på ön förekomma en mängd ättebackar. — Ett monument öfver Ansgarius är upprest på det ställe der han förmodas ha landstigit.

Dannemora jerngrufvor, något mer än 4 mil från Upsala, äro bland de äldsta, största och rikaste i Sverige. Det är sannolikt att de redan i 13:de århundradet började bearbetas, och *Dannemora-jer-*

net anses för det bästa i Europa, särdeles till stålberedning. Louis De Geer tillköpte sig 1643 kronobruken Löfsta, Österby och Gimo, hvarigenom hela grufvefältet blef privat egendom. De flesta Uplandsbruken förse sig med malm härifrån. Malmen är särdeles god och gifvande (ända till 70 proCt); men i stort, då olika malmer blandas, blott 40 à 50 proCt. Malmstrecket, omgifvet af sjöar, ängar och kärr, har vid pass $\frac{1}{2}$ mil i längden och 500 à 600 alnar i bredden. Grufvorna innehålla tillsammans 79 öppningar, af hvilka likväl blott 17 äro under arbete. Största djupet är i Machinsgrufvan 95 famnar. Åtskilliga mekaniska inrättningar för tjena uppmärksamhet.

Degerö i Malsta Socken, mellan Lommaren och Malsta sjö. Här förvaras ett dyrbart minnesmärke från forntiden, neml. en fint arbetad guldked af 29 lods vigt, hvilken tillhört den namnkunniga Abbedissan Anna Reinholdsdotter Leuhusen. Hennes radband af guld och silfver finnas äfven kvar. På egendomen är ett bibliotek, inneh. i synnerhet Spanska böcker. Man visar äfven ett gammalt porträtt af Kon. Magni Ladulås' dotter.

Djursholm i Danderyd Socken, en knapp mil från Stockholm. Har ett imponerande läge; huset ovanligt stort och mycket högt, ehuru öfversta våningen vid senaste ombyggnaden blifvit nedrifven. Är bekant i historien såsom den store Fältherren Johan Banérs födelseort. I den $\frac{1}{2}$ mil härifrån belägna Sockenkyrkan är Banérska släktens grafvård.

Ekolsund, fordom ett Kongl. Lustslott, innan det af Gustaf III försåldes till Grosshandlaren G. Seton, har vackert läge vid en vik af Mälaren, $1\frac{1}{2}$ mil från Enköping. Egendomen med sina trögårdar, kanaler, vallar, dammar, djurgård och andra anläggningar, gör ett behagligt intryck. Har postkontor.

Elfskarleby, by och marknadsplats i Socken af samma namn, vid gränsen mot Gestrikland, endast

2½ mil från Gessle. I närheten och inom samma S., ligger på en ö i Dalelven *Elfkarleö* jernbruk, med en förtjusande park, som innefattar flere holmar. Elven bildar här det bekanta, stora *Elfkarleby* vattenfall, som delar sig i tvenne grenar, och utfaller vid pass ¼ mil härifrån i *Ostersjön*. En i Sverige resande Tysk har jemfört detta vattenfall med *Rhenströmmens* vid *Schaffhausen*; vattenmassan är dock större vid *Elfkarleby*. Den närmaste trakten är utmärkt skön. Det härvarande laxfisket är det viktigaste i provinsen. Sockenkyrkan är gammal; efter uppgift från 1473.

Finsta, i *Skäderö* Socken, 1 mil från *Norrtelje*, är bekant som *Helgonet St Britas* födelseort.

Flosta källa i *Altuna* Socken, har märkvärdighet såsom en af de största i Sverige, med så starka och ymniga vattenådror att dermed både sommar och vinter kan drifvas såg- och mjölkvarn.

Forsmark, i Socken af samma namn, ett af de betydligare jernbruk i Sverige, och äldst af *Danne-mora-verken*. Har kostbar och ovanligt stor åbyggnad, med vacker borggård. I den stora parken, anordnad i Eng. stil, finnes en minnesvård öfver *Exc. Gr. S.* af *Ugglas*. — Kyrkan är uppförd af nämnde *Ugglas*, efter ritningar af *Tempelmann* och *Masreliez*.

Frötuna kyrka. Här finnes förvarad en brännspegel af metall, ovanligt stor och ansedd för ett verkligt mästerstycke. I kyrkan är *Grefl. Löwen-hjelmska* familjgrafven.

Fånö, gammal och anseelig herrgård i *Löths* Socken, historiskt märkvärdig såsom *Axel Oxelstjernas* födelseort.

Gimo, anseeligt jernbruk och manufakturverk i *Skefthammars* Socken, har vacker byggnad och trädgård.

Gottröra kyrka har en *Mausolée* öfver den här begrafne *R.R. Gr. Axel Banér*.

Grisslehamn. Härifrån sker vanligen öfverfarten

till Åland. Stället har postkontor och telegraf-inrättning.

Grönsö, en af de vackraste öar i Mälaren, med herrgård, hvars gamla och stora stenbyggnad uppgifves hafva fordom varit Dominikanerkloster.

Hammarby i Danmarks Socken. Har tillhört och varit bebodd af Carl v. Linné. Nejden från Upsala och hit är kal. Först vid sjelfva egendomen finner man dels en sparsam vild skog, dels några spridda trädodlingar. Boningshusen (tvenne större trädhus) ligga nedom södra sidan af en hög stenbacke af större klippor. Mellan klipporna synes endast här och der ett träd. Det ena huset är bebodt; det andra, inredt för Linné och hans familj, obebodt, och sällan besökt utom af någon vallfärdande naturforskare. Möbler och allt äro i samma skick som för 30 år sedan. I nedre våningen ser man porträtt af Linné, samt pastellmålningar af fru Linné och fyra döttrar. Öfra våningen är i enahanda skick som vid Linnés död. Der äro flere afbildningar af Linné, så i oljemålning (hvaraf en betecknad «*effigiei similis*»), som i kopparstick, silhouett och vax. Man finner äfven vaser af Ostindiskt porslin, i Kina målade med rankor af *Linnea borealis*. Ända till den fordone egarens doktorshatt (af grönt sidentyg) är ännu på sitt ställe.

På högsta spetsen af bergbacken är Linnés naturalmuseum, uppfördt 1768, en fyrkantig stenhusbyggnad om en våning, med fönster åt tre sidor och firsidigt spetsadt tak, ej olik ett mindre kapell. Öfver ingången synes Linnéska vapnet, måladt på porslin. Här var hans *Museum Hammarbyense*, här hans lärosal, der han, mellan de vanliga läseterminerna, höll föreläsningar för sina lärjungar, samlade hit från flere håll, från Sverige så väl som från vidt aflägsna länder. Af naturalie-samlingen är numera ingenting kvar; men ännu kvarstår lärostolen, med skrifbrädet

frammanför, omgifven af åhörarnes bänkar. Närmare boningshuset är en förvildad parkanläggning.

Håtuna, $\frac{1}{2}$ mil från Sigtuna, vid Mälaren, har fordom varit en kungsgård och har genom den s. k. Håtunaleken en bedröflig namnkunnighet i Svenska historien. Konung Birger blef här i Sept. 1506, tillfångatagen af sina bröder, hertigarne Erik och Waldemar, samt såsom fånge förd till Nyköpings slott. Stället är nu förvandladt till en bondby. Ännu finner man här några ruiner, qvarlevor efter ett befästadt slott.

Kaggeholm, på Lillön i Eckerö Socken, har gammal byggnad och vacker trädgård. Under egendomen hörer Bockholmssund, der ännu en gammal byggnad står qvar, hvilken berättas ha varit bebodd af Carl XI, under hans jagtpartier på Mälarens stränder.

Kiersö, Säteri på Eckerön, har i parken en bassin, hvars vatten stiger och faller i likhet med Mälaren, utan till- eller aflopp, eller syulig kommunikation med denna sjö.

Lennartsnäs, i Näs Socken, vid sjön Görväln, har fordom tillhört Lennart Torstensson.

Lindholmen, ett gammalt Wasa-gods i Orkesta Socken, 2 mil från Stockholm, är Gustaf Wasas födelseort.

Lofön, en ö i Mälaren, på hvilken Drottningholm är anlagd. Gustaf III:s tvenne lärare, Klingensstjerna och Dalin, ligga begrafne på härvarande kyrkogård.

Lydinge, i Staby S:n, gammal och vacker herrgård, mycket förskönad af fordne ägaren, Exc. Gr. Fleming. Parken är stor och dyster; åbyggnaden liten men täck. Gr. Flemings betydliga, förut härvarande bibliotek, har genom donation tillfallit Upsala Akademi.

Löfsta, i Öster-Löfsta Socken, Sveriges betydligaste järnbruk. Det anlades vid början af 1600:talet och kom genom köp i Louis De Geers ägo 1645.

Det fortfar att vara fideikommiss i De Geerska släkten. Löfsta är en ansenlig bruksköping, med vackra byggnader och pryddlig kyrka; det hela liknande en stad. På egendomen finnes ett bibliotek.

Mora stenar, 1 mil från Upsala. Vid Mora stenar på den s. k. Mora Kungsäng, blefvo fordom Svea Konungar valde af Svea folk. Öfver de kvarvarande stenarne är uppfördt ett litet stenhus, med årtalet 1770; bland dem finnas ännu kvar Magni Erikssons och Carl Knutsons valstenar med inskriptioner. Alla väggarne äro fullskrifna med namn och deviser.

Mörby, i Esterna Söcken, tillhörde Oxenstjernska släkten. Efter det gamla slottet kvarstår endast ett torn, bland vidlyftiga och vackra ruiner.

Rosersberg, ett kongl. Lustslott i Norsunda Söcken, 5 mil från Stockholm, vid en vik af Mälaren, kallades fordom *Norsa*, och ett slott *Norsaborg* skall ha legat i parken der den s. k. Djurgården nu är. Har fordom tillhört Oxenstjernska familjen, öfvergick slutligen till Fredrik I:s gunstling Presidenten Broman, och byttes från honom till kronan mot Löfstaholm. Slottet har ett vackert, men anspråkslöst yttre. Trägården är till en del beväxt med vilda löfträn, mellan hvilka sandgångar orma sig fram. Vid uppgången derifrån, upp på berget, har man en rik utsigt öfver sjön och slottet. Deruppe är äfven en grotta, från hvars ingång utsigten är ny och rik. Drifhus, orangeri, persikohus m. m., för tjena ock att ses.

Parken är ej så rik som den vid Haga, ej så praktfull som Drottningholms; men man finner der en intagande och fri natur, i ohämmad omvexling af höjder och slätter, vatten och bergkullar, barr- och löfskog. Det hela har karakter af en frisk, täck, vänlig och glad bördighet. Invid sjökusten finnes en tempelbyggnad. Bostället för parkens vårdare, eremitgrottan, promenaderna uppåt berget, allt är inbjudande och täckt. Från en annan grotta i

berget har man en herrlig utsigt öfver Mälaren, segelleden mellan Upsala och Stockholm, och det vackraste landskap midtöfver. Från lusthuset högre upp, likasom från bergshöjden är utsigten ännu vidsträcktare.

I sjelfva slottet finnes en dyrbar samling af målningar, hvaribland många porträtter; Dagens stunder af Westin; La Giardiniera (en Madonna), tillskrifven Raphaël, en Ossian af Gerard; Flamandska taflor; landskap af Fahlerantz; Rambocciader af Lauræus; en stor tafla af Desprez; taflor af Hilleström m. fl. Man finner der äfven vackra tapetmålningar; basreliefer utförde i gips af Byström, Carl XIII:s byst af dens., äfvensom Carl XIV Johans kolossala bröstbild, och, hvad som kan räknas bland Byströms yppersta verk, en grupp i marmor af Juno sofvande, omslutande Herkules såsom barn; ett af Fogelberg modelleradt dryckeshorn; flera marmorbyster, Etruriska vaser, m. m. Biblioteket är ej stort men rikt på goda gravyrverk och andra dyrbarheter. Der visas äfven åtskilliga curiosa, såsom en i slaget vid Svensksund från Prinsen af Nassau tagen pipa, m. m. Katalogen öfver biblioteket är egenhändigt skrifven af Carl XIII. Dennes sängkammare visas ännu i alldeles samma skick densamma hade under Kungens lifstid. Invid slottet är ett kapell, en teater o. s. v.

Rydboholm, i Öster-Ryd Socken, 3 mil från Stockholm. Har i forntiden tillhört Wasa-ätten, till hvilken det öfvergått från Sture-ätten. Genom arf har det sedan blifvit Brahe-släktens egendom. I trädgården visas ännu en ek, planterad af Gustaf I; och dennes studerkammare, i ett fristående torn, är, jemte dess enkla möbler, äfven bibehållen. I den vidsträckta och vackra parken äro tvenne minnesvårdar (öfver Gr. M. Brahe och hans första Grefvinna). Parkvaktarens boning är till det yttre lik ett eremitage. På egendomen finnes ett vackert bi-

bliotek. De målningar och andra samlingar som förut funnos här, äro förflyttade till Brahe'ska egendomen Skokloster.

Rånäs, betydligt jernbruk och säteri i Fasta Socken. Ett vackert slott, nu till större delen färdigt, är under byggnad.

Salsta, i Tensta Socken, 2 mil från Upsala, ett gammalt herregods, der i fordomtima den namnkunnige Lagman Thorgny skall ha bott. Under en mängd af år har godset tillhört Bjelke-släkten, af hvilken den namnkunnige R.R. Nils Bjelke, Carl XI:s vän, här tillbragt sina sista år och här aflidit. Tillhör nu Brahe-släkten. — Den s. k. Salsta-sjön, som fordom nästan kringsköljdt egendomen, är urtappad, nu ett träsk. Trakten ful, kal och sumpig. Trägården väl underhållen, i gammal fransysk stil. På egendomen finnes en stor samling porträtter; bibliotek och öfrige samlingar äro förflyttade till Skokloster. I slottskapellet visas S:t Britas bild.

Skebo, betydligt jernbruk i Ununge Socken, med flere nya inrättningar för jernförädling. Har vacker åbyggnad och park.

Signildsberg, vacker och välbebyggd herrgård vid Mälaren; nära Sigtuna, på den plats der man anser Forn-Sigtuna hafva varit beläget; såsom det tros, är här skådeplatsen för det Hagbards och Signes tragiska äfventyr, hvarom gamla sagobrott förtälja.

Skokloster, i Sko Socken, bel. 2 mil från Upsala, vid Mälaren och segelleden till Stockholm. Har fordom tillhört Folkunga-ätten, af hvilken flere här finnas begrafne. I 15:de århundradet inrättades här ett Dominikanerkloster, hvilket sedermera förvandlades till Nunnekloster, och slutligen indrogs. Egendomen förlänades af Gustaf II Adolf till R.R. och Fältmarskalken Herrman Wrangel, hvars ryktbare son, Fältmarskalken C. G. Wrangel, här är född. Det nuvarande slottet är uppbyggt af denne sistnämde, efter modell af slottet i Aschaffenburg. Det

är i göthisk stil och imponerar redan genom sin massa: en stor fyrkantig byggnad med fyra hörntorn; inom är en öppen gård; hvalfvet vid ingången hvilar på 8 marmorpelare. Det omgifves af skog och en trädgård. Avenyen mellan slottet och sjön är idylliskt täck, men trädgården liten och i ful, föråldrad smak. Utsigten från slottets öfre våning öfver Mälaren och dess stränder, äfvensom trakten åt Upsalasilidan, är obeskrifligt vacker och intagande. — Man finner här högst betydliga samlingar. Målningssamlingen utgöres mest af porträtter, bland hvilka flera äro af stort intresse. Biblioteket uppställt i 7 rum, består af ungefär 25,000 band, och är det rikaste privata i Sverige. Det innehåller ock en mängd manuscripter, mest i Svenska historien; bland sällsyntare böcker må nämnas ett fullständigt ex. af Rudbecks *Atlantica*. — Rustkammaren delas i den Wrangelska och Braheska, upptager inalles 6 rum, innehåller omkring 1700 gevär och bössor från olika tider; slagsvärd, sablar, bågar och pilar, harnesk o. s. v. Samlingen af dyrbarheter, antiqviteter och curiosa är likaledes betydlig, såsom skålar af ametist, topas, safir; ljuskronor och annat af bergkristall, mosaik- och filigrans-arbeten, m. m. I anseende till alla dessa samlingar, anses Skokloster med skäl vara den interessantaste privata egendom i Sverige.

Klosterkyrkan, bredvid slottet, är byggd i Göthisk stil och en af de vackraste i riket. Den huser flere märkvärdigheter, hvaribland en vacker altartafla, hvilken fordom tillhört Oliva kloster i West-Preussen. — Här är Wrangelska grafchoret, der de begge namnkunnige Herrman och C. G. Wrangel ligga begrafne. I denna kyrka är äfven den bekanta skaldinnan Fru Nordenslycht begrafven. Hon bebodde ett litet vackert hemman *Qvarnslöt* i Sko Socken, hvilket hon kallade *Lugnet*. Redan i sin ungdom blifven enka, lärer hon här för första gån-

gen (ehuru då öfver 40 år gammal) fattat en allvarsam kärlek; då likväl föremålet därför, den sedan såsom skriftställare bekante Fischerström, icke besvarade densamma, kastade hon sig af förtviflan i den förbi gården löpande qvarnrännila, upptogs, men dog efter 3 dagar.

Steninge i Husby Socken; en vacker och välbyggd herrgård med utmärkt vacker park. En minnesvård i form af ett Göthiskt kapell, prydt med en basrelief i sandsten, huggen af Prof. Göthe, är rest i parken öfver Riksmarskalken Gr. Ax. v. Fersen, som mördades i ett tillståndt folkupplopp den 20 Juni 1810.

Stäke (eller Almare-stäk) i Näs Socken, på en vacker ö i Mälaren, vid segelleden från Upsala till Stockholm. Här har fordom varit ett befastadt slott, sedermera förlänt till Upsala Erkebiskop. Detta förstördes af Sten Sture d. y., då Gustaf Trolle var Erkebiskop. Ännu finnas lemningar deraf, i grannskapet af den nuvarande ansefulla och välbyggda sätesgården.

Svartsjö kungsgård, på det s. k. Svartsjölandet, en stor ö i Mälaren. I katolska tiden var här ett kloster, sedan förvandladt af Gustaf I till ett Kongl. lustslott. I trädgården finnes en stor lind, planterad af Gustaf II Adolf, samt derunder en kolossal grupp i marmor föreställande nämnde Konung samt hans vän, Rikskansl. Axel Oxenstjerna.

Sätuna, en vacker och välbyggd herrgård i Björklinge Socken, vid Sätuna-sjön.

Söderfors, jernbruk och ankarfaktori på Jörtsön i Dalelven, vid gränsen emellan Upland och Gestrikland. Gränsskillnaden mellan nämnde provinser går midt igenom bruket. Läget är vördnadsbjudande skönt. Man finner här flere vackra trädgårdar och andra anläggningar; men det vackraste är parken på östra delen af ön, rik på grupper af stora ekar och mångfaldiga andra löfträn i skiftan-

de grönska. Den majestätiskt vackra elfven kringflyter parken på tre sidor, och bidrager genom sina sorlande vattenfall till stället skönhet. Kanaler och bäckar slingra sig i olika riktningar genom parken; och mellan de lummiga träden framskymta här och der smärre åkerfält och blomstersängar, grottor, tempel och enkelt smakfulla minnesvårdar: Och helt nära intill detta af natur och konst förskönade ställe, har man en fullkomligt vild skog. — Bruket, som har egen kyrka, har utseende af en liten stad. De vackra vattenfallen, de ansenliga byggnaderna, dammar, broar och kanaler, bilda tillsammans ett högst behagligt helt.

Torsåker eller *Tjusåker* i Hammarby Socken, vid sjön Fysingen, har vackert läge, trädgård, park med kanaler etc. Avenyen är särdeles täck. En lindallée går genom trädgården ända fram till huset, från hvars andra sida öppnar sig en skön utsigt af sjöns stränder med der belägne herrgårdar och kyrkor.

Wallstanäs i Norsunda S:n, vid sjön Fysingen. Har park, stort orangeri, m. m.

Walloxsäby, säteri i Östuna Socken, har en allée af högvexta ekar, hvilken beundras af resande för sin ovanliga skönhet. På egendomen förekomma äfven trädplanteringar af flera utländska träslag.

Weckholms kyrka. I det härvarande De la Gardieska grafchoret äro den namnkunnige Fältherren Jacob Pontusson De la Gardie och hans maka Ebba Brahe begrafne.

Wengarn, gammalt herresäte, indraget till kronan vid reduktionen, och sedan Kungsgård, belägen i S:t Olofs Socken. Drottning Disa berättas hafva härstammat härifrån. Godset har i äldre tider tillhört familjen Banér, sedermera Wasa-ätten. Gustaf II Adolf förlänade det åt Grefve Frans Berendt af Thurn, från hvars son Gr. M. G. De la Gardie tillhandlade sig detta gods, der han, sedan lyckan vändt

honom ryggen, framlefde sina sista sorgliga dagar. I senare tider beboddes Wennarn af Skalden Oxenstjerna. — I slottet finnes en följd af taflor, föreställande scener ur Drottning Disas mythico-historiska lefnad, målade af Ehrenstrahl.

Wik, ett välbygdt säteri vid Mälaren, med stor och utmärkt vacker park. Det gamla karaktershuset hade 11 våningar, liknande ett torn, der Knut Nilsson mer än 1 år försvarade sig mot Gustaf I. Bland efterföljande ägare må nämnas Fältherren Gr. Gustaf Horn.

Wira. Stål- och Klingbruk i Rilanda Socken, ett af de äldsta i Sverige. De här tillverkade klingor och bajonetter berömmas mycket. Det Svenska kortspelet *Wira* har sitt namn af detta bruk, der detsamma läser vara upfunnet.

Örbyhus, fordom Kungsgård, nu säteri med slottsbyggnad, bel. i Wendels Socken, vid Wendelsjön. Har i flere afseenden historisk märkvärdighet. Erik XIV tillbragte här, såsom fånge, sina sista dagar; ett par dystra rum i nedra våningen utgjorde hans fängelse, och man ser der ännu hans säng. Den namnkunnige Fältherren Gustaf Horn är född på Örbyhus. — Erik XIV:s fordna fängelse utgör nu en del af det nya huset, som är högst praktfullt och dyrbart möbleradt. De ofantliga murarne rundt omkring slottet, på hvilka promenader äro anlagda, äro i synnerhet märkvärdiga. Den pompösa stallbyggnaden gör äfven anspråk på uppmärksamhet. Trägård, orangeri; m. fl. anläggningar förtjena ses.

Österby, betydligt jernbruk i Films Socken, nära Dannemora grufvor. Är för publik räkning anlagdt i 16:e seklet samt sedan utvidgadt af Louis De Geer. Vägen hit, utmed Dannemora-sjön, är ganska vacker; vid framkomsten visar sig bruket mellan ängar, sjöar, skogar och sädesfält. Det genomskäres af alléer, och har utseende af en liten stad. Den stora och vackra karaktersbyggnaden

har tvenne flyglar, af hvilka den ena är Brukets kyrka. Österby har en vacker park, begränsad af en insjö; på en liten holme i sjön äro täcka promenader anlagda. — Brukets folknummer räknas till 600, hvaribland Wallonslägter, härstammande från de af L. De Geer från Flandern införskrifne Walloner. — På stället finnes en dyrbar taflesamling — hvaribland af Flammandska och Italienska skolorna; en gravyr-samling, och ett bibliothek af 5000 vol.

4) Vägarna inom Upland,

och till städer i angränsande provinser.

a) Vägarna från UPSALA.

N:o 278. Till ENKÖPING: Säfva 7, a) Lislena 6, a) ENKÖPING $4 \frac{1}{2}$ ($4 \frac{1}{8}$ m.).

N:o 279. Till GEFLE, kortaste vägen, då Gamla Upsala, Sätuna, Tierp, Söderfors, Elfkarö etc. förbifaras: Högsta 5, Läby (se anm.) 5, Yfred 8, Mehede $8 \frac{1}{2}$, Elfkarleby 6, b) Gefle 10 ($10 \frac{5}{8}$ m.).

Anm. Väg till Örbyhus. Från Läby aftager en väg åt höger till Örbyhus säteri och Österrike gästgifvaregård.

N:o 280. Annan väg till Gefle, då G. Upsala, Wattholma, Salsta, Österby, Dannemora grufvor, Löfsta bruk, Carlholm etc. förbifaras: c) Husby 6, d) Andersby (Se Anm. 1) 9, e) Bro (Se Anm. 2) 5, Håkanbo 6, f) Skärplinge 7. g) Elfkarleby $10 \frac{1}{2}$, h) Gefle 10 ($13 \frac{5}{8}$ m.).

Anm. 1. Från Andersby aftager en väg till Söderby, Lysta o. s. v. (enl. N:o 145, och anm. under N:o 252) till Östhammar och Öregrund, då Gimo bruk passerar.

Anm. 2. Väg till Forsmarks bruk. Från Bro skjutas till Wamsta 7 och derifrån till Fcrsmark.

N:o 281. En tredje väg till Gefle, i) Dalkarlsbo 8, k)

a) Herrgårdar m. m. mellan Upsala och Lislena äro, i omvänd ordning, antecknade under N:o 174 och de mellan Lislena och Enköping under N:o 1. b) Herrgårdarne från Upsala till Gefle äro antecknade under N:o 49. c) v. Gamla Upsala, Skediga. d) h. Edshammar, Lena k., Wattholma br., v. Trollbo, Salsta, e) h. Österby br. Dannemora grufvor f) h. Löfsta br. v. l. Åkerby br., Löfsta k. g) h. Carlholms br., Holmånger. h) h. Harnäs br. i) h. Åkerby k., Wallhof. v. Hesselby, Junkils k. k) v. Björnabo. l) h. Wiby, Harbo k., l. Harbonäs, Linds-

Eklunda 9, *l*) Åby (Se Anm.) 5, *m*) Rångsta 13, Frem-
lingshem 6, *n*) Oby 6½. *o*) Gelle 3½ (12½ m.)

Anm. Från Åby skjutsas och till Yfred 8, der stora,
härofvan under N:o 279 anförda vägen till Gelle vid-
tager.

N:o 282. Till GRISSEHAMN: *p*) Böksta 6, *q*) Gränby 8, *r*)
Gränsta 4½, *s*) Gärsta 6, *t*) Ränka 3, *u*) Stabby 4,
v) Tresta 6, Grissehamn 3 (10½ m.).

N:o 283. Till NORRTELJE. Marma 6, Hjelmsta 5, Lind-
berga 3, Rimbo 5, *x*) Norrtelje 8 (6¾ m.).

N:o 284. Till SALA. *y*) Kölfva 9. *z*) Ösby 6½, *ä*)
Härfsta 5½, *å*) Sala 8, (7½ m.).

N:o 285. Till SIGTUNA. *ö*) Alsike 6, *aa*) Sigtuna 7, (3½ m.)

N:o 286. Till STOCKHOLM. Alsike 6, Märsta 7, Rotebro
7, *bb*) Stockholm 8 (7 m.).

N:o 287. Till STRENGNÄS. Enl. N:o 277 i omvänd ord-
ning (7¾ m.).

N:o 288. Till WAXHOLM. Alsike 6, Märsta 7, *bb*) Rote-
bro 7, *cc*) Ensta 8, *dd*) Pälundet 8, öfver sjön till
Waxholm 1 (9½ m.).

bro, *ö*) Wåla k. *m*) h. l. Gysinge br., v. Fernebo k.
n) v. l. Forsbacka br. Mackmyra br. *o*) v. Wahlbo
k. Tollfors br. *p*) h. l. Löfsta. *q*) h. Funbo k., l.
Marielund, l. Hagby, Almunge k., v. Hallqved,
Länna, Almungeberg, Uddnäs. *r*) v. Seglinge. *s*)
h. Knutby k., Burvik. *t*) h. Edsbro k. Kragsta. *u*)
v. Ununge k., Broby. *v*) Ortala br. *x*) Herrgårdar
m. m. från Upsala till Norrtelje finnas antecknade
under N:o 206, *y*) Läby k. Brunna, Ekeby, Wän-
ge k., Ålands k. *z*) h. Järlåsa k. l. Lingonbacka papp.
br. Lindsta, v. Bredsjö. *ä*) v. l. Skattmansö. *å*) h.
l. Starfors, l. Molnebo. *ö*) h. Kungshamn, Kru-
senberg, v. Ultuna, Sundersta. *aa*) h. Alsike k., l.
Ekhamn, l. Skokloster, Forsslunda, Österby, l. E-
riksund, v. Branshammar, Wassunda k., Ala, Ha-
ga, k. l. Wennarna. *bb*) Herrgårdar m. m. mellan
Upsala och Stockholm samt Upsala och Rotebro äro
i omvänd ordning antecknade under N:o 49. *cc*) h.
Skällnora, Hagby, v. Löfbrunna, Ella. *dd*) h. Ryd-
boholm, l. Frössvik, Bogesund, v. l. Löfsåtra, Ryds

- N:o 289. Till WESTERÅS. Säfva 7, Långtora 6, Torgesta 6, Myrby 6, *ee*) Westerås 3½ (7½ m.).
- N:o 290. En annan väg till WESTERÅS (genom *Enköping*). Säfva 7, *ff*) Lislena 6, Enköping 4½, Bjuggsta 6½, *ff*) Westerås 6½ (7½ m.).
- N:o 291. Till ÖREGRUND. Hof 8, Haberga 7, Lysta 6, Norr-Skedeke 7, *gg*) Öregrund 5 (8½ m.).
- N:o 292. Till ÖSTHAMMAR. Hof 8, Haberga 7, Lysta 6, Östhammar 6 (6¾ m.).

b) Vägarne från ENKÖPING.

- N:o 293. Till GEFLE. Enl. N:o 278 i omvänd ordning till *Upsala*, och derifrån enl. N:o 49 till *Gefle* (15 m.).
Anm. Från *Upsala* kan man äfven resa de under N:o 280 och 281 anförde vägarne till *Gefle*.
- N:o 294—297. Till GRISSEHAMN, NORRTELJE, ÖREGRUND och ÖSTHAMMAR samt DANNEMORA, ÖSTERBY, ÖREYHUS, FORSMARK etc. tages vägen genom *Upsala*, enl. N:o 278 i omvänd ordning, och vidare enl. N:i 282, 283, 291, 149, 280, 279.
- N:o 298. Till SALA, vanliga vägen. *hh*) Torgesta 5, *ii*) Kinsta 8, *kk*) Tärnaby 5½, *ll*) Sala 5 (5½ m.).
- N:o 299. En annan kortare väg till SALA. *mm*) Carleby 8, Tärnaby 5½, Sala 5 (4½ m.).
- N:o 300. Till SIGTUNA: Lislena 4½, Gran 7, Sigtuna 9 (5½ m.).
- N:o 301. Vägarne till STRENGNÄS, UPSALA och WESTERÅS finnas anförde här ofvan under N:i 287, 278 och 290.

k. *ee*) Herrgårdar m. m. vid vägen mellan *Upsala* och *Westerås* äro, i omvänd ordning antecknade under anmärkningen till N:o 174. *ff*) Herrgårdar mellan *Upsala* och *Lislena* äro, i omvänd ordning, antecknade under N:o 174 och de från *Lislena* till *Westerås* under N:o 1. *gg*) Herrgårdarne från *Upsala* till *Öregrund* äro antecknade under N:o 145. *hh*) h. *Lundby* *ii*) h. *Skälby*, *Breds k. Strömsberg*, *l. Strömsnäs. Tortuna k. kk*) v. *Hofberga. ll*) v. *West-Tärna. mm*) h. *Frösthults k. Albäck, Bredgården*, v. *l. Boda, Jädra. nn*) Se not. *u* under

- N:o 302. Till STOCKHOLM. Enl. N:o 1 i omvänd ordning (7 $\frac{1}{2}$ m.).
- N:o 303. Till WAXHOLM. Enl. N:o 1 i omvänd ordning till *Stockholm* (7 $\frac{7}{8}$ m.), *nn*) Ensta 7, *oo*) Pålsundet 8, öfver sjön till *Waxholm* 1 (11 $\frac{1}{2}$ m.).

c) Vägarne från NORRTELJE.

- N:o 304. Till ENKÖPING: Enl. N:o 283 i omv. ordn. till *Upsala* (6 $\frac{3}{4}$ m.) och derifrån enl. N:o 278 till *Enköping* (11 $\frac{1}{8}$ m.).
- N:o 305. Till GRISSEHAMN *pp*) Svanberga 4, *qq*) Stabby 5, *rr*) Tresta 6, Grisslehamn 3 (4 $\frac{1}{2}$ m.).
- N:o 306. Till SIGTUNA. *ss*) Rilanda 6, *tt*) Hall 5, *uu*) Kinsta 9, *vv*) Åshusby 3, *xx*) Märsta 2, *Sigtuna* 4 (7 $\frac{1}{4}$ m.).
- N:o 307. Till STOCKHOLM kortaste vägen. Enl. N:o 96 i omv. ordn. (7 $\frac{1}{2}$ m.).
- N:o 308. En annan väg till STOCKHOLM. Enl. N:o 97 i omv. ordn. (8 $\frac{1}{2}$ m.).
- N:o 309. Till UPSALA. Enl. N:o 283 i omvänd ordning (6 $\frac{1}{4}$ m.).
- N:o 310. Till WAXHOLM. Enl. N:o 96 i omv. ordn. till Ensta (5 $\frac{1}{4}$ m.) *yy*) Pålsundet 8, öfver sjön till *Waxholm* 1 (8 m.).
- N:o 311. Till ÖREGRUND. *zz*) Svanberga 4, *ää*) Stabby 5, Hammarby 6, Sanda 6, Marka (Se Anm. 1) 6, Norr-Skedeke (Se Anm. 2) 4, *ää*) Öregrund 5 (9 m.).
- Anm. 1. Väg till Östhamnar. Från Marka skjutsas till Östhammar 2 (7 $\frac{1}{4}$ m.).*

N:o 51. *oo*) Se not. *dd*) under N:o 288. *pp*) h. *Estuna* k., l. *Enby*, v. l. *Stjernholm*, l. *Wemlinge*, *Hvitsjö*. *qq*) h. *Stensta*, *Söderby* k., v. *Carlskyrka* k., *Broby*. *rr*) *Ortala bruk*. *ss*) h. *Skedderö* k., v. l. *Mellingeholm*, ll. *Penningby*, *Frötuna* k., ö. *Nodsta*. *tt*) h. *Rö* k. *Näs*, v. l. *Beatheberg*. *uu*) h. l. *Billsta*, *Orksta* k., v. *Kårsta* k. l. *Benhamra*, *Stora* och *Lilla*, *Helgö*, *Frösunda* k. l. *Lindholm*. l. *Weda*. *vv*) v. *Skånela* k., *Skånelaholm*, l. *Harg*. *xx*) h. *Norsunda* k., v. l. *Rosersberg*. l. *Steninge*.

Ann. 2. Från Norr-Skedeke går väg till Johannesfors och Forsmarks bruk.

d) Vägarna från SIGTUNA.

N:o 312. Till ENKÖPING. Enl. N:o 299 i omvänd ordning ($5\frac{1}{2}$ m.).

N:o 313. Till GRISSEHAMN. Enl. N:o 306 i omv. ordn. till Rilanda ($5\frac{1}{2}$ m.) Kragsta 4, Svanherga 4, Stabby 5, Tresta 6, öö) Grisslehamn 3 ($11\frac{1}{4}$ m.).

N:o 314. Till NORRTELJE. Enl. N:o 306 i omvänd ordning ($7\frac{1}{4}$ m.).

N:o 315. Till STOCKHOLM. Enl. N:o 103 i omvänd ordning ($4\frac{1}{4}$ m.).

N:o 316. Till UPSALA. Enl. N:o 285 i omv. ordn. ($3\frac{1}{4}$ m.)

N:o 317. Till ÖREGRUND (gen. *Upsala*). Enl. N:o 285 till *Upsala* ($3\frac{1}{4}$ m.) och vidare enl. N:o 291 till *Öregrund* (12 m.).

N:o 318. En annan väg till ÖREGRUND. Märsta 4, a) Åsby 6, b) Hjelmsta 3, c) Grünby 7, d) Edinge 7, e) Haberga 7, f) Lysta (Se *Ann.*) 6, g) Norr-Skedeke 7, h) Öregrund 5 (13 m.).

Ann. Väg till Östhammar. Från Lysta skjutsas till Östhammar 6 ($11\frac{1}{2}$ m.).

yy) Se not. dd) under N:o 288, zz) h. *Estuna k.*, *Enby v. Hvitsjö*, *Wemlinge*, *N. Malma. åå*) h. *Stensta*, *Söderby k.* v. *Carlskyrka k.*, *Broby. ää*) Herrgårdar m. m. mellan Stabby och Öregrund äro antecknade under N:o 146. öö) Herrgårdar m. m. från Rilanda till *Grisslehamn* äro antecknade under N:o 51. a) h. *Altuna*, l. *Sigridholm*. b) h. *Nederång*, *Widbo k.*, v. *Norrby*, *Husby k.*, c) h. l. *Åby*, l. *Lockstaholm*, v. l. *Hagby*, *Almunge k.*, *Almungeberg*, *Uddnäs*, *Seglinge*. d) v. *St Wäsby*. e) h. l. *Bälsta*, l. *Ora*, *Tuna k.* l. *Hesselbo*, l. *Kydingeholm*, v. *Alunda*, k. f) h. *Skefthammar k.*, v. *Gimo bruk*. g) h. *Hökhufvuds k.*, *Börstels k.* h) h. l. *Söderby*, v. h. *Sneslingeberg*. i) h. *Hargs*

e) Vägarne från ÖREGRUND.

- N:o 319. Till GRISSEHAMN. Norr-Skedeke 5, Marka 4, i Sanda 6. k) Hammarby 6, l) Tresta 6, *Grisslehamn* 3 (7½ m.).
- N:o 320. Till NORRTSLJE. Enl. N:o 311 i omv. ordn. (9 m.).
- N:o 321. Till SIGTUNA. Enl. N:o 317 (12 m.) och N:o 318 (13 m.).
- N:o 322. Till STOCKHOLM. Enl. N:o 319 till Hammarby (5½ m.), m) Ränka 5, n) Sättra 6, o) Rimbo 5¼, p) Häll 5, Brottbj 5, Ensta 7, q) *Stockholm* 7 (15¾ m.).
- N:o 323. En annan väg till STOCKHOLM. Norr-Skedeke 5, Lysta 7, Haberga 6, Edinge 7, Gränby 7, Hjelmsta 7, r) Åsby 3, Åshusby 5, r) Rotebro 5½, r) *Stockholm* 8 (15½ m.).
- N:o 324. Till UPSALA och ENKÖPING. Enl. N:o 291 i omv. ordn. till *Upsala* (8¼ m.) och derifrån enl. N:o 278 till *Enköping* (tills. 12½ m.).
- N:o 325. Till ÖSTHAMMAR. Norr-Skedeke 5, *Östhammar* 3 (2 m.).

f) Vägarne från ÖSTHAMMAR.

- N:o 326. Till UPSALA och ENKÖPING. Enl. N:o 292 i omv. ordn. till *Upsala* (6¾ m.) och derifrån enl. N:o 278 till *Enköping* (tills. 11½ m.).
- N:o 327. Till GRISSEHAMN. s) Marka 2, Sanda 6, Hammarby 6, t) Tresta 6, *Grisslehamn* 3 (5½ m.).

k., v. *Harg* (säteri). k.) h. l. *Forsbol*, v. l. *Rönöholm*, *Lundås*. l) h. *Edbo* k., v. *Häfverö* k. m) h. *Harbroholm*, v. *Skebo* br., *Ununge* k., *Berga*. n) h. *Edsbro* k., v. *Christineholm*. o) v. l. *Ekebyholm*, ll. *Rånäs* br. p) h. *Adamsberg*, *Näs*, v. *Tuksta*. q) Herrgårdar m. m. från Hall till *Stockholm* finnas antecknade under N:o 57. r) Herrgårdar m. m. från *Öregrund* till Åsby äro i omv. ordn. antecknade under N:o 318, de mellan Åsby och Rotebro, i omv. ordn. under N:o 129 och de mellan Rotebro och *Stockholm*, i omv. ordn. under N:o 49. s) h. *Börs-tels* k. t) Herrgårdarne från Marka till Tresta äro

- N:o 328. Till NORRTELJE. Marka 2, u) Sanda 6, v) Hammarby 6, x) Stabby 6, y) Svanberga 5, z) Norrtelje 4 (7 $\frac{1}{4}$ m.).
- N:o 329. Till SIGTUNA. Lysta 6, och derifrån enl. N:o 318 i omv. ordn. till *Sigtuna* (11 $\frac{1}{4}$ m.).
- N:o 330. Till STOCKHOLM. Enl. N:o 328 till Hammarby (3 $\frac{1}{4}$ m.) och derifrån enl. N:o 322 till *Stockholm* (13 $\frac{5}{8}$ m.).
- N:o 331. En annan väg till STOCKHOLM. Lysta 6 och vidare enl. N:o 323 till *Stockholm* (13 $\frac{1}{4}$ m.).
- N:o 332. Till ÖREGRUND. Norr-Skedeke 3, Öregrund 5 (2 m.)

antecknade under N:o 319. u) h. *Hargs k.*, v. *Harg* (säteri). v) h. l. *Forsbol*, v. l. *Rönöholm*, *Lundås*. x) h. *Harbroholm*, v. *Edbo k.*, *Skebo br.*, *Broby*. y) h. *Carlskyrka k.*, v. *Söderby k.*, *Stensta*. z) h. *N. Malma*, l. *Wemlinge*, *Hvitsjö*, v. *Enby*, *Estuna k.*

5) *Ångfartygstur mellan Stockholm och Upsala.*

Straxt till höger (utom Kungsholmstullen) har man *Rålamshof* och *Aludden*, tvenne trefliga landtställen, och litet derefter *Marieberg*, der ett högre läroverk för arméén är inrättadt. Till venster om segelleden ligger *Långholmen*, bekant för den der anlagda korrektionsinrättningen. Sedan förbiseglar man till höger holmarne stora och lilla *Hessingen*, begge med vårdshus, besjungna redan af Bellman, till venster vårdshuset *Ekensberg* och *Petersberg*, samt egendomen *Hägersten*. Segelleden går nu mellan Kersön h. och fasta landet v., genom Nockebybro (hvaröfver vägen till Drottningholm går). Sedan man förbiseglat Kersön, får man Lofön (der Drottningholm är beläget, ehuru ej synligt från denna segelled) till venster. Litet innan man lemnar Lofön har man till höger, ehuru på afstånd, säteriet *Hesselby*, märkligt derföre att det skall vara bebyggt af Carl VIII Knutson och alltsedan befunnit sig i Bondefamiljens ägo. Sedan man lemnat Lofön, vidgar sig segelleden betydligt (kallas Lofsta-fjärden) och man har nu Svartsjölandet till venster. Till h. på fasta landet (sedan man först genomseglat ett litet sund) ligger det välbyggda godset *Riddersvik* och straxt derefter *Lofsta*. Gent emot på Svartsjölandet ligger *Svartsjö* (se d.) slott, ehuru icke synligt för seglaren. Sedan man lemnat Lofstafjärden, går segelleden genom fjärden *Görväln*, der man till höger, har herrgården af samma namn, hvars corps de logis är byggt af Hertig Adolf Johan, Carl X:s bror. När man lemnar denna fjärd har man t. v. Stäkön, med sätesgården *Stäket* (se d.) Nu passerar fartyget ett trångt sund, och går genom en bro, der strömmen i början af våren är så stark, att fartyget ofta måste varpa sig fram med linor. dan man seg-

lat ungefär $\frac{1}{2}$ mil, har man åter ett smalt sund mellan Munkholmen och fasta landet v. Man är nu ute på fjärden *Skarfven* och passerar efter någon tid den välbyggda sätesgården *Runsa* h. der ruiner ännu kvarstå efter det forntida fästet *Runsaborg*. Straxt derefter seglar man förbi en till höger i fasta landet inskjutande vik, vid hvars strand lustslottet *Rosersberg* (se d.) ligger, men icke synligt till denna segelled. Ett godt stycke härifrån t. h. ligger det vackra herregodset *Steninge*, se d. Derefter inkommer man i *Sigtunafjärden*, och efter en tid ser man t. h. staden *Sigtuna*. Ett stycke derifrån t. v. ligger den vackra egendomen *Signildsberg* (något längre in i landet *Håtuna*, se d.) Vid *Eriksund* genomseglar man ett smalt sund, hvarest man, förbi egendomarne *Finstaholm* och *Boda* t. v. utkommer på Skofjärden, samt slutligen anländer till det märkvärdiga *Skokloster*, se d., hvars brygga ångfartyget vanligen anlöper. När man derifrån seglar vidare, har man först t. h. säteriet *Ekhamn*, som likväl är undangömdt af barrskog, och sedan *Alsike kyrka*. Då man derefter utkommit på Ekoln, möter på samma sida det stora och vackert belägna säteriet *Krusenberg*, i början af 1600-talet anlagdt af Erik Kruus. På samma sida förekommer den täcka lägenheten *Fredrikslund*, lydande under Krusenberg, t. v. *Näs* och *Dalby* kyrkor, t. h. *Kungshamn* (äfvén under Krusenberg) der i forntiden, när Upsala var konungaresidens, stationen för rikets flotta var. Snart härefter möter *Flötsunds* värdshus, der fartyget passerar en bro slagen öfver Fyrisåns mynning, och der den smala, tvärt krökta passagen tager styrmannens hela konst i anspråk. Man är nu inne i Fyrisån. Till venster förbifår man först *Sunnersta* och den på dess ägor belägna *Liljeconvaljeholmen*, som endast vissa vårar är kringfluten, derefter *Ulltuna*, förr kungsladugård, nu landbruksinstitut, det fordna Ulleråker, der den sagofirade Thorborg, så-

som konung höll ett präktigt hof, der alla voro välkomna utom friare. Gent emot hafva vi bondgården *Nontuna*, äfvenledes i forntiden bebodd af en manhaftig qvinna, Agnar Jarls dotter Brinhildur, som gjorde sig ryktbar genom sjöröfveri. Fyrisån vidgar sig här till en liten sjö, det s. k. Föret. Till höger visar sig *Danmarks kyrka*, på afstånd, t. v. Hospitalet. Stränderna hafva nu blifvit flacka och skoglösa, och en vidsträckt slätt öppnat sig, t. v. skymd af en sandås, som längs Fyrisån sträcker sig ända till Upsala. Staden synes ej förr än man kommer nära inpå den; slottet och domkyrkan visa sig först.

IV. Södermanland.

1) Landets allmänna beskaffenhet.

Till hvad derom i inledningen är anfördt, kan här läggas följande: Bergarten är öfverallt gneisarartad; spridda lager af urkalk förefinnas temligt ofta; på flere ställen, serdeles vid kullar och backar, betäckes landet af stora, sammanhopade stenblock; sammanhängande sandåsar förekomma stundom. Malmtrakter finnas ej många; den mest bearbetade: den på Utön, är af betydighet. Landskapet har flere och betydande skogar, t. ex. Kolmården, Glysamo, o. s. v., hvilket bidrager att göra det omvexlande och behagligt; men hvad som i sistnämnde afseende är för detsamma synnerligast utmärkande, är dess rikedom på större och mindre insjöar och vattendrag, hvaraf det är mera uppfyllt, än något annat af Sveriges flackländiga landskap.

Provinsen är rik på naturskönheter, hvilka dock i allmänhet ej äro af det stora, rent nordiska slaget, utan mera närmande sig det mildt täcka, trefligt inbjudande. Sjelfva de stora landsvägarne, från hvilka man eljest i de flesta delar af landet, sällan får något begrepp om dess egentliga skönhet, gå här igenom herrligt sköna trakter. Så framstå för den resande, hela vägen mellan Stora Åby och Stockholm, vexlande tafvor af sjöar, ängar och fält, skogar skiftande i grönska af omvexlande träslag, hvar emellan kyrkor och vackra, välbyggda herrgårdar visa sig. Äfven vägarne mellan Pihlkrog och Södertelje, mellan Östgöthagränsen och Nyköping, från Jäder genom Malmköping åt Eskilstuna och Qvick-

sund, men i synnerhet från W. Wingåker till Malmköping o. s. v. erbjuda en rikedom af pittoreska vuer. Stränderne af Mälaren, dess många öar och holmar äro i allmänhet utmärkt vackra, med omvexlande kullar och dälдер, skogklädda uddar och lunder; särskilt förtjenar trakten kring Gripsholm att deribland utmärkas: utsigten åt slottet och dess omgifningar från den motsatta stranden hör till de herrligaste i Sverige. — Såsom en af Sveriges äldst befolkade provinser, är Södermanland äfven rikt på forntida minnesmärken af flere slag. Bland betydliga sjöar kan, utom Mälaren, Hjelmaren och Båven, hvilka i Inledningen, sid. 33, äro anförde, nämnas *Yngaren*, som berörer flera socknar; bland strömmar *Eskilstuna-ån*, som, utfallande ur Hjelmaren, genomgår Eskilstuna och Thorshälla, och drifver de bekanta manufakturverken i förstnämnde stad.

Södertelje kanal, som förbinder Mälaren med Östersjön, får ej här lemnas onämnd. Den bereder en genväg af 9 mil, och gör dessutom farten betydligt lättare. Den börjades redan 1455 af Engelbrekt. Ny gräfning företogs 1780, men kanalen fullbordades ej förr än 1819, då den öppnades den 7 Sept. Dess längd är 4550 alnar, hvaraf likväl en liten insjö i midten upptager 1500 alnar. Kanalen har till något mer än en fjerdedel fått gräfvast genom en höjd af 100 fot, och genomgräfningen på hela sträckan är så hög, att man påstår det ingen annan kanal i Europa till sådan längd blifvit gräfd genom en så stor höjd. Detta gör att arbetet för denna kanal, ehuru i längden närmare 50 gånger mindre än Götha kanal, läser svara emot $\frac{1}{7}$ af det för den sistnämnde. Södertelje kanal har dock endast en sluss och en bro, den sednare af en i Sverige ovanlig konstruktion. Vattendjupet är 12 fot, bredden i botten 50, och i vattenytan 60 fot.

Grufvor af betydenhet förekomma endast sprid-

da här och der, (i Svärta, Gåsinge, Floda och Dunkers socknar) med undantag af Tunaberg, som har vidsträckt malmlager, och der både koppar-, jern- och koboltgrufvor förekomma. Utom de *Bruk* som komma att i det följande närmare omförmälas, må här till namnet uppräknas: *Helleforss* stort grytbruk, *Forsjö* i Stora Malm, *Länna* i liknämnd socken, *Svärta* i liknämnd socken, *Tunafors* i Kloster, *Wirån* i Björkvik, alla stångjernsbruk; *Nyby* i Thorsälla, jernplåt-valsverk, sågbladstillverkning etc.

2) Städer.

Nyköping, en urgammal, reguliert bygd, stapelstad, ej långt från Nyköpings-åns utlopp i Östersjön. Läget är vackert och sundt. Den betydliga Nyköpings-ån flyter midt igenom staden och drifver der flere vattenverk. Staden är Landshöfdingesäte och har omkring 3000 invånare.

Har 2 kyrkor, utom Hospitalskyrkan. — Det härvarande urgamla, nu förfallna slottet, har fordom varit en af rikets starkaste fästningar. Det har utstått flera belägringar och dess namn förekommer ofta i vår historia. Här dog Konung Waldemar i fängelse (1302); och det var här Kon. Magni söner, Hertigarne Erik och Waldemar, ledo hungersdöden (1518). Det var här Carl IX firade sitt biläger — då ännu Hertig af Södermanland, — och här afledo både han och hans gemål. Här föddes Carls dotter, Prinsessan Catharina, sedan moder till Carl X, hvilken Konung äfven är född här. I slottets ruiner är länshäktet inrättadt. — Staden har messingsbruk, skeppsvarf och flere fabriker; såsom klädesfabriker, bomulls- och yllefabrik, tobaksfabrik och knappnålsfabrik etc.; flere qvarnverk.

På nordvestra sidan af staden, i grannskapet af det nya Landshöfdinge-residenset, står på en klippa en klockstapel af träd. Derifrån, och ännu mer

från det något högre kyrktornet, har man en den vackraste utsigt öfver staden och dess täcka omgifningar.

Här, och i orten häromkring, anser man Svenskan talas renast, äfven af allmoget.

Strengnäs, en urgammal uppstad vid Mälaren. Läget är utmärkt skönt. Är (alltsedan 1291) Biskopssäte, och har omkring 1100 invån. — Domkyrkan — redan bygd i slutet af 13:e årh. — är 150 alnar lång och 56 alnar bred, en af de största och skönaste kyrkobyggnader i Sverige. Den har undergått flere eldsvådor; efter den sednaste (1636) voro murarne så skadade att man nödgades borttaga öfversta fensterraden och minska höjden med 16 alnar. I kyrkan finnes Sten Sture d. ä:s, hans gemåls och Kon. Carl IX:s grafvar (i marmor). Öfver Carl IX:s graf är denne kung i full rustning afbildad till häst. Hans kista är omgifven af hans begge Gemålers. Äfven andra Kongl. och Furstliga personer äro här begrafne, äfvensom flere märkvärdige män, bland hvilka Carl Carlsson Gyllenbjelm. Den sistnämndes grafvård, äfvensom den öfver Gr. G. O. Stenbock, Furstliga Pfalziska grafven, m. fl., förtjena ses. I ena sakristian förvaras åtskilliga kuriositeter, samt väl arbetadt kyrksilfver.

Bland publika byggnader bör det äldriga Gymnasiihuset först nämnas. I öfra våningen är den sal der 1523 års riksdag *) hölls, och Gustaf I s. år hyllades såsom Konung. Här är vidare Stiftets bibliotek, der åtskilliga sällsynta böcker finnas; jemte ett myntkabinett, en mineral- och fogelsamling. — I Consistorii sessionsrum finnas några porträtter, hvaribland Gustaf II Adolfs, måladt af Ehrenstrahl.

Utanför Staden ligger den beryktade S:t Ekils källa, under katholska tiden ansedd för undergöran-

*) Det var under denna Riksdag Olaus Petri för första gången offentlig predikade reformationen.

de och ett mål för vattenfärder. I grannskapet finnas äfven tvenne mineralkällor. *Ulshälls* helsobrunn samt *Åsby* brunn. — Icke långt från staden ligger *Eldsund*, der ett fältslag hölls mellan Carl VIII Knutsons och Erkebiskop Jöns Bengtsons härskaror, i följd hvaraf Carl måste lemna kronan och Riket.

Eskilstuna är bel. vid den från Hjelmaren kommande Eskilstuna- (eller Hyndevads-) ån, hvilken flyter midt igenom staden, bildar flere fall och drifver vattenverk. Har omkring 2800 invån. I staden, som äfven delas i gamla staden och den s. k. *Fristaden*, äro kopparhammare, stålbruk, mekaniska verkstäder, m. fl. manufaktur-inrättningar; nära intill ligger Carl Gustafs stads bruk och gevärsfaktori. Eskilstuna damascheringsfabrik är namnkunnig för de vackra arbeten som derifrån utgå; och tillvinna sig äfven sakkunniga utlänningars beundran. — En stor olägenhet för staden är att den saknar egen lastage-plats, utan måste vid Thorshälla, $\frac{3}{4}$ mil härifrån, in- och urlasta de varor, som gå och komma sjöledes.

Eskilstuna har ett trefligt utseende: öfverallt lif och industri; snart sagdt i hvarje hus hamras, smides, slipas eller slöjdas. *Fristaden* är teml. betydlig; men gör ej alldeles skäl för namnet: genom dess privilegier blir neml. åtminstone detaljhandeln mera ett monopolium än en fri näring. Smeder och i allmänhet arbetare äro vanligen fattiga, och vinsten stannar i några få förlagsmäns händer.

Utom de anförde har Södermanland följande städer:

Thorshälla (med mer än 500 inv.), urgammal och obetydlig, bel. vid Eskilstuna-ån, som härifrån är segelbar till sitt utlopp i Mälaren, $\frac{1}{4}$ mil från staden. — *Södertelje*, gammal men obetydlig (har omkring 1200 inv.), bel. vid Teljekanalen, som förenar Mälaren med Östersjön. — *Mariefred* (med omkring 600 inv.), har ovanligt vackert läge vid Mä-

laren, kyrkan har flere bibliske målningar, af hvilka tvenne («Christus i Emaus» och «de fyra Evangelisterna») äro ganska lyckade; på Rådhuset en taffla af Hörberg; sin egentl. märkvärdighet hemtar dock staden af det nära liggande Gripsholm (se d.); — *Trosa* (med omkring 350 inv.), en af rikets äldsta och minsta städer, vid en vik af Östersjön. — *Malmköping*, en köping (omkring 230 inv.) med postkontor, ligger i en skogig, romantisk bergstrakt, som likväl här formerar en stor slätt, der provinssens regemente har sin exercisplats och sina möten, vid hvilka rörelsen här är liflig.

5) Herrgårdar, m. m.

Berga, säteri i Åkers Socken, och lydande under Åkers Styckebruk. Här är tegelbruk, såg, qvarn, m. m. En förbilytande å faller vid Berga utför ett slutande jordberg, och har genom nedskärning bildat en djup dal, så trång att det nästan endast är halfdager nere på botten, der ån, nedom fallet, slingrar sig fram mellan buskar och de små holmar den tillskapat. — En park, med grottor och lusthus, förskönar stället.

Bergshammar, i Fogdö Socken vid Söderfjärden, en vik af Mälaren, ett af de äldsta och vackraste herregods i orten, nu fideikommiss i Frih. Sachska släkten. Här finnes ett bibliotek af omkring 3000 voll., en samling äldre och nyare manusc., samt en dito af topografiska kartor, gravyrer, handteckningar, optiska och mekaniska instrumenter, antiqviteter, m. m. Familj-archivet innehåller bland annat, äfven en betydlig samling pergamentsbref. Åtskilliga målningar, hvaribland italienska, holländska och fransyska, samt en ej obetydlig rustkammare finnas äfven.

Claestorp, i Östra Wingåkers Socken, fideikommiss i Grefl. Lewenhaupt'ska släkten, bestående af

22½ förmedlade mantal, 30 torp och Krämbols stångjernsbruk. Har trögårdar, orangeri och drifhus. Ett bibliotek af 3 à 6000 band.

Dalarö, tullstation med postkontor, i en ödlig ängd 4½ mil från Stockholm. Liknar en småstad, fastän mindre väl bygd; har öfver 600 invånare, mest lotsfamiljer. ¼ mil härifrån är Dalarö skans, vid inloppet till Stockholm; gammal och anlagd då Sandhamn m. fl. inlopp ännu voro okända; tjenar nu till intet annat än att under krigstider skydda handelsfartyg.

Ekensberg, säteri i Öfver-Enhörna Socken, såväl till åbyggnader som läge rätt vackert. Framför karaktersbyggningen, uppförd i italiensk stil, är en stor trögård, anlagd i fornfransysk smak. Från det i grannskapet belägna Lurberget har man en förtjusande utsigt öfver den kringliggande trakten, Gripsholmsviken och Mälaren, med dess många öar.

Elghammar, i Björlunda Socken, på ett näs vid sjön Lockvattnet. Hufvudbyggnaden är uppförd efter ritning af Kejsarl. ryske arkitekten Giacomo Guarenghi, densamme som uppfört flere de märkligaste byggnader i och omkring S:t Petersburg. En utsigt af Elghammar finnes i IV:de h. af «Sverige framställt i teckningar.»

Eriksberg, i Stora Malms Socken, fideikommiss tillh. Frih. Bonde. Har vackert läge och stor, pompös åbyggnad, en af de största inom provinsen. Egendomen är den största i Södermanland, och utgör omkring 70 hela mantal. Den hade på 1500:talet namnet Pinatorp, ägdes sedermera af släkterna Oxenstjerna och Gyllenstjerna (den beryktade «Pintorpafrun» Beata von Yxkull var hustru till Erik Gyllenstjerna, död 1637), och har slutligen öfvergått till den Bondeska. I en af husets flyglar är ett utmärkt vackert kapell, i en annan ett skönt badrum, der dagen infaller ofvanifrån, och hvilket prydes af tvenne marmorstatyer. Ett bibliotek, en målningssam-

ling, samt en af de rikaste samlingar af Svenska mynt och medaljer finnas här äfven. I 16:de häft. af «Sverige framställt i teckningar» förekommer en utsigt at Eriksberg.

Fiholm, i Jäders Socken, har fordom tillhört Axel Oxenstjerna, och är stamgods i hans familj.

Forsby, betydlig och välbebyggd egendom i Österåkers Socken, af omkring 30 mantal, utmärkt väl belägen vid sjön Öljarén. Den var redan 1518 bebyggd, utgjorde sedan ett af Gustaf I:s arfvegods, och försåldes af Drottning Christina. På ägorna äro många fornlemningar. Har park, trädgårdar, och ett bibliotek om några tusen band.

Gimmersta, stort säteri, bestående af nära 30 mantal, i Juleta Socken, med vacker belägenhet vid Öljarén; är ett gammalt herresäte, som omtalas redan år 1462. Under Svante Stures tid öfvergick egendomen i Ryningska släktens ägo, der den bibehölls ända till år 1803, då den såldes till D. G. Hildebrand, som gjorde den till fideikommiss åt sin systerson Frih. C. C. Bonde. Har en stor och vacker trädgård, med vexthus.

Gripsholm, kungsgård och kongl. lustslott helt nära Mariefred. Ligger vackert och inbjudande vid Mälaren, på ett näs, bildadt af 2:ne holmar, som genom uppgrundning och fyllning blifvit med hvarandra förenade.

Gripsholms namn är införlifvadt med en mängd minnen af framfarna tider, med drag ur Svenska historien. Slottets historiska märkvärdighet, dess sköna läge, och kanske i synnerhet de dervarande samlingar af konstsaker m. m.; göra det till vallfartsort för Svenskar och tillskynda detsamma förtädesvis talrika besök af i Sverige resande utlänningar. Också gå ångbåtar ofta emellan Stockholm och Gripsholm. — Fordom har Gripsholm tillhört Bo Jonsson Grip, under hvars tid det bekanta herremötet, der man föreskref Kon. Albrecht lagar, här

försiggick (1385). Bo Jonsson anses vara den som först grundlagt slottet. Såsom ett Vasa-Ättens familjgods kom Gripsholm till Gustaf I. Han lät uppföra det nuvarande slottet, hvilket dock sedan undergick flera förändringar. Gustaf älskade företrädesvis att vistas här, på detta slott, som sedan blef ett fängelse för hans begge söner, Erik XIV och Johan III. Begges fängelserum visas ännu: Eriks mycket ohyggligt; Johans i alla afseenden vida bättre. Sigismund, Sveriges och Pålens konung, är född på detta slott: ännu ser man rummet och Drottningens säng. Flere märkvärdiga män hafva sutit fångne här — bland andra Erkebiskopen Abraham Angermannus, som äfven här allidit. Konungar och kungliga personer hafva här lemnat minnen af sin tillvaro och verksamhet, skött regeringsärenden och nöjen. Gustaf III älskade detta lustslott mest af alla, näst Haga. Också är det af honom som Gripsholm hufvudsakligen blifvit förskönadt. I framtiden blef det, om ock endast för kort tid, äfven hans sons fängelse. I början af 1700-talet, var de inredda rummens antal 99, nu är det omkring 500. Inredningen är till en del förändrad, dock har man så mycket möjligt sökt bibehålla de gamla taken och träsniderierna. Några rum äro helt och hållet bibehållna i sitt gamla skick, t. ex. den så kallade drabantsalen, dekorerad såsom i Gustaf I:s tid, Johan III:s och Erik XIV:s fängelse, m. fl. Några få möbler äro från Hedvig Eleonoras tid, (desse äro de äldsta), de flesta från Gustaf III:s tid eller ännu senare.

I slottet finnes den största porträttsamling i Sverige (öfver 1800 st.) mest af kongl., furstliga eller andra stora och namnkunniga personer, hvaraf mer än hälften tillkommit efter 1822 (början gjordes af Hedvig Eleonora). Flere serier äro ordnade kronologiskt t. ex. ett rum med portr. öfver Gustaf I och hans samtida, ett annat med portr. öfver Dr.

Christina, och alla underhandlare och sändebud i Westphaliska freden. Här finnes äfven andra målningar, hvaribland flere af utmärkte mästare; ett bibliotek, mest uti syenska historien; en märkvärdig rustkammare; en stor samling historiska curiosa och antiqviteter etc. etc. Den af Gustaf III inrättade teater (i den s. k. Drottningflygeln) är ytterst smakfull och väl inredd; den prydes af Melpomenes och Thalias statyer, begge af Sergel. I de angränsande rummen finner man porträtter af de personer här uppträdt; bland dem flere kungliga och furstliga personers.

På borggården ligga 2:ne stora metallkanoner kallade Galten och Suggan, af Pontus De la Gardie tagne från Ivanogorod 1581.

Hesselbyholm i Fogdö S., ett Frih. Liljecrantz-ska släkten tillh. fideikommiss. Har vackert läge vid Mälaren; stor, gammalmodig, pompös åbyggnad, i hvars ena flygel ett vackert kapell är inredt; park, trädgårdar, m. m. — På ett under egendomen lydande hemman, tillbragte den bekante teologen Tybeck sina sista år.

Husby Oppunda kyrka. Man finner här flere relikier från Påfvetiden. Det märkligaste i kyrkan är dock Friherrl. Rosenhane-familjens grafchor, bygd af N. Tessin.

Häringe, i Westerhanninge S., fordom kungsgård, och fideikommiss i Frih. Löwen'ska familjen, bestående af 47½ mantal. Åbyggnaden är åldrig (anses vara uppförd redan i 8:de eller 9:e seklet). Har fordom tillhört Svenska konungahuset såsom enskilt egendom, men bortskänktes af Dr. Christina. Har betydlig trädgård af 7½ tunland. På en udde tätt invid gården finnas lemningar efter en vikingaborg. Vid det under egendomen hörande Hammarstad är en större ruin efter ett kapell, bygd af St. Brita. — I grannskapet är det i Sagan så frejdade Sotaskär.

Hörningsholm, bel. nära Bärsundet, på Mörköns nordliga spets, omkring $1\frac{1}{2}$ mil från Södertelje och Trosa, består af 35 förmedlade mantal. I äldre tider har det tillhört Sture- och Banérfamiljerna. Sten Sture den yngres hjeltemodiga Enka, Christina Gyllenstjerna, tillbragte här sina sista dagar. Det var från Hörningsholm Erik Stenbock bortförde sin Malin Sture. Fältherren Johan Banér tillbragte här sin barndom; och det var här han, som barn, berättas ha nedfallit från ett fönster i andra våningen, men på ett underbart sätt blifvit räddad. Det forna praktfulla slottet uppbrändes af Ryssarne 1719. Den nya åbyggnaden är uppförd efter ritning af Hårleman. Egendomen har park, djurgård, trädgård, etc.

Juleta, fordom kloster, anlagdt af Carl VII och invigdt af Sveriges förste Erkebiskop, sedan kungsgård, nu säteri i S. af samma namn. Har vackert läge vid sjön Öljarén. Bibliotek och målningssamling. — Juleta är bekant i vår historia, bland annat deraf att Carl VIII Knutson här blifvit uppfödd.

Kungsberg, Kungsladugård, bel. på Fogdön vid stranden af Mälaren, omtalas 1645 såsom då förlämnadt till Axel Oxenstjerna. I trakten häraf förmodas den gamle Ränningeborg hafva varit, der Ingjald Illråda innebrände sig för att undgå Ivar Widfamnes hämnd. I katholska tiden var här ett ryktbart nunnekloster, Vårfru-kloster. På ett angränsande hemman träffas betydliga ruiner efter någon gammal skans.

Mälsåker, en ansenlig af öfver 14 mantal bestående egendom i Yttersela socken, vid stranden af Mälaren, med ansenlig åbyggnad, fordom tillhörigt Soop- och Wachtmeister-slågterna. En våning finnes ännu bibehållen sådan den möblerats på 1600-talet.

Norsborg i Botkyrka socken, har vacker belägenhet vid en vik af Mälaren, har trädgård med

drifhus och 2:ne tempel, 6 betydligt stora ätthögar och andra fornlemningar.

Näfveqvarn, kopparverk och styckebruk i Tunna bergslags s., bel. vid Bråvikens utlopp, 2 mil från Nyköping. Åtskilliga fabriker äro här anlagde.

Näsby, i Taxinge s., utmärkt för sitt sköna läge vid Mälaren och den s. k. Mariefredsviken. Den vackra hufvudbyggningen af sten, under koppartak, ligger uti en i sednare åren anlagd park på en i Mälaren utskjutande udde, hvarifrån man har fri utsigt öfver Taxinge-fjärden med 24 öar och holmar, hvilka till större delen lyda under egendomen, som består af 18½ mantal. Man finner här en temligt betydlig konstsamling, hitflyttad från Forsby i Österåker, och fordom tillhörig Brukspatron Holterman, som förordnat att samlingen alltid skall oförskingrad tillhöra Näsby, i hvars hand det ock må komma. Oljefärgstaplorna äro mer än 100, hvaribland några af högt värde, af Wouvermann, Steenvyk, Neess, Vernet, van der Poel m. fl. Äfven finnes ett Bibliotek, samt åtskilliga skulpturarbeten, såsom: staty af en ung flicka (Oskulden) af Byström i marmor, Commerce-Rådet Wahrendorffs byst i marmor af Sergell. I parken finnes en grupp af 12 lindar och 1 ask, kallade apostlaträden, planterade på 1600-talet af godsets dåvarande ägare Hauptman Westphal. Parken har flere lusthus, hvaraf ett kalladt den chinesiska paviljongen, erbjuder en rik utsigt. På en plan midtför hufvudbyggningens facad står en bronzgrupp, af okänd mästare, tagen vid Prags eröfring 1648 och hemförd af Königsmark. Nära gården ligger i en djup och trång dal, en helsökälla kallad Drottningkällan, som, enligt sägnen, skall hafva varit begagnad af Dr. Cathrina Jagellonica under det hennes gemål satt fången på Gripsholm.

Räfsnäs kungsgård i Toresunds S., vid Mälaren. Har i äldre tider varit ett Sturegods och sedan tillhörigt Wasa-ätten. Gustaf Wasa vistades här i sin

barndom. Efter återkomsten från sin Danska fångenskap, höll han sig någon tid här dold, och det var här han emottog underrättelsen om Stockholmska blodbladet, om sin faders mördande. — I trädgården äro tre ekar, hvilka berättas vara planterade en af Gustaf I, en af Gustaf III (1758) och en af Gustaf IV Adolf (1783).

Sandemar i ÖsterHanninge S., en betydlig, af öfver 36 mantal bestående egendom. Bebyggdes af K.Rådet Gr. Gabriel Falkenberg, som dog 1714. Egendomen såldes 1738 till Lagman C. G. Wattring som gjorde den till fidei-kommiss i sin slägt. Har vacker park, trädgårdar prydde med statuer, orangeri, m. m.; en boksamling samt en samling oljefärgstaflor, ett arf efter Presidenten Wattring, gift med den bekante målaren Ehrenstrahls dotter.

Skeppsta, betydligt bruk i Gåsinge S. Har vacker åbyggnad, trädgårdar, orangeri, en mindre målningssamling m. m.

Sparreholm, i Hyltinge S., utmärkt vackert läge invid sjön Båven; har vackert, och väl inredt corps de logie, ett bibliotek, trädgårdar, orangeri, vidsträckt park.

Stafsjö, styckebruk bel. på Kålmården, i Kila S. Har vacker park och åbyggnad. Bruks- och Gjuteri-inrättningarne äro vackra och synvärda. Början är gjord till en bok- och konstsamling.

Stjernholm, i Nicolai S., bel. en mil från Nyköping i en vacker trakt vid Östersjön. Der finnes en samling gravyrer, handteckningar, stentryck; ett bibliotek, en rik samling musikalier; en rustkammare.

Sturehof, i Botkyrka S., vid Mälaren och stora segelleden, $2\frac{1}{4}$ mil från Stockholm. Tiden för dess anläggning är obekant, men man vet med säkerhet, att det tillhört Stureslägten. Läget är ganska vackert och förskönadt genom parkanläggning, trädgård m. m. Man finner här ett vackert biblio-

tek; en betydlig samling handteckningar af Italienska, Nederländska, Franska, Tyska och Svenska mästare; åtskilliga oljefärgstaflor, antiqviteter m. m.

Sundby, ett gammalt Sparregods, i Öija S. vid Hjelmaren. Nuv. ägaren, Gr. De Geer, har här låtit uppföra ett stort slott, i Göthisk stil, efter ritning af en af Englands utmärktaste arkitekter. Det yttre är redan i det närmaste färdigt.

Säfstaholm, i W. Wingåkers S., ett af 22 mantal bestående fideikommiss, tillhörigt Grefl. Bonde-slägten. Läget något sumpigt. Har utmärkt vackert Corps de logie, trädgård med ansenligt orangeri och drifhus, park med kanaler och vackra planteringar. I en stor salong i orangeribyggnaden är Linnés byst uppställd (det 5:je och sista i terrequite af Prof. Försslund formade exemplar). Man finner på Säfstaholm en dyrbar boksamling; ett betydligt målningssalleri, rikast på arbeten ur Italienska och flammanska skolorna, men har äfven sådane af Svenska artister, såsom Fahlerantz, Sandberg, C. F. v. Breda, Laureus, Nordqvist, m. fl.; en marmorgrupp (Venus och Amor) af Byström; en marmorstaty (Mercurius, söfvande Argus) af Fogelberg, m. m.

Thureholm, en betydlig af 36 $\frac{3}{4}$ mantal bestående egendom, vid en vik af Östersjön nära Trosa stad, har stor och vacker åbyggnad, trädgård och park. Kallades på 1400-talet Gäddeholm, innehades då af slägten Gädde och öfvergick till Svante Sture genom giftermål i denna slägt; öfvergick der-efter, äfvenledes genom giftermål, 1562 till Bjelke-ätten, i hvars ägo det sedan oafbrutet förblifvit.

Thuringe kyrka. Här är Fältmarsk. och Generalguvernören Er. Dahlbergs grafvård.

Tullgarn, kungsgård med kongl. slott i Hölö S., bel. på en udde vid Östersjön. Har i äldsta tider tillhört Folkunga- och sedan Sture-ätten. Är nu af Riksens Ständer öfverlemnadt åt H. K. H. Kron-

prinsen på lifstid. I det praktfullt inredda slottet är ett rum, måladt af Hillerström med arabesker, hvartill ämnet är taget ur Sveriges äldre historia. Egend. har park, trädgårdar, orangeri, drifhus, m. fl. anläggningar.

Tumba pappersbruk i Botkyrka S., är tillhörigt Riksens Ständers Bank. Der förfärdigas numera endast sedelpapper för Riks- och Privatbankernes behof; men för denna tillverkning hafva flere nya mekaniska inrättningar och förbättringar blifvit införda.

Tynnelsö, gammalt herregods på en ö i Mälaren, i grannskapet af Strengnäs. Var fordom kungsgård, tillföll sedan Strengnäs' biskopar, af hvilka Kort Rogge lärer hafva uppbyggt gamla slottet, som ligger på en höjd nästan midt på ön. Efter Westerås recess indrogs egendomen till Kronan, men på 1700-talet öfverläts den såsom liqvid åt en af Carl XII:s fordringsägare, och har sedan tillhört enskilda personer. Högst upp i slottet är en salong, med trenne breda fönsterlufver på alla fyra sidorna, från hvilken man har en vidsträckt och herrlig utsigt: de många kringliggande större och mindre öarne, grupper af holmar, Strengnäs med dess Domkyrka, en mängd landställen, och en stor del af Mälaren utbreda sig för ögat.

Tärnö eller *Tärna* sät., i Husby S., bel. 2 $\frac{3}{4}$ mil fr. Nyköping, vid sjön Långhalsen. Brahefamiljen har nästan från sitt första kända ursprung, skrivit sig till detta gods, som sedan öfvergått till andra ägare. Gustaf I uppehöll sig någon tid här efter återkomsten från Danmark, hos sin svåger Joach. Brahe. Egend. har park och trädgård; en ej obetydlig samling böcker, kartor och gravyrer.

Ulphäll eller *Olivehäll*, sätesgård nära Strengnäs, med vackra trädgårdar, park, o. s. v. Från byggnaden har man en förtjusande utsigt öfver segelleden till Stockholm, och de vackra omgifningarne. På ägorne finnes en mineralkälla.

Utön, en ö i Stockholms skärgård, mellan Landsort och Dalarön. Har betydliga jerngrufvor, som jemväl med malm förse Norrlands jernbruk.

Wellinge, manufakturverk i Salems S. vid Mälaren. Tillhörde fordom Erik XIV:s läsare Dionysius Beurres; är välbebygdt; har parkanläggning; betydliga mjölqvarnar med vattenledning, som till en del är sprängd genom ett berg.

Wibyholm, i Årdala S., fordom kungsgård, nu säteri, med park och trädgårdar. Byggningen är uppförd af Carl IX.

Yxstaholm, i Lilla Mällösa S., välbebyggd egendom, uti ett det vackraste läge på en halft omkringfluten udde i Yxstaholmssjön, nära stora landsvägen och ej långt från Malmköping. Alla mangårdshusen på underlydande bondgårdar och torp äro byggda af tegelsten.

Åker, styckebruk i S. af samma namn, 1 mil från Mariefred, är ett af de betydligaste i Sverige, består af 42½ mantal. Der tillverkas i synnerhet kanoner. En mekanisk verkstad är förenad med bruket och gjuteriet. Åker har vidsträckt park och flere trädgårdar; i parken är en minnesvård öfver KommerceRådet J. D. Wahrendorff, som uppfört masugnen och större delen af öfriga byggnader, anlagt parken m. m.

Åkerö, på en ö i sjön Yngaren, 3 mil från Nyköping. Den vackra byggnaden är uppförd af Gr. C. G. Tessin och har ett ovanligt skönt läge, omgifven af lundar, trädgårdar, parterrer, orangeri, m. m.

Årsta, säteri i Brännkyrke S., vid Mälaren. Traditionen förmäler att Birger Jarl skall ha bott der, vid den tid han grundlade Stockholm.

Ås, en prydligt bygd och utmärkt väl belägen egendom i Juleta socken, med vacker trädgård, park orangeri m. m. Här finnes en mindre målningssamling, hvaribland åtskilligt af Tenier. Har postkontor

4) Vägarna inom Södermanland
och till städer i angränsande provinser.

a) Vägarna från NYKÖPING.

N:o 333. Till MALMKÖPING, ESKILSTUNA och THORSHÄLLA.
a) Råby krog 7, b) Dymmelsta 3, c) Berga 5½, d)
Malmköping 6 (5¾ m.), e) Örsta 9, f) Eskilstuna 4
(8½ m.), g) Thorshälla 2½ (9¼ m.).

N:o 334. Till KÖPING och ARBOGA. h) Wallersta 7, i)
Hofby 7½, k) Ramsta 5½, l) Bie 7, m) Botten 4½, öf-
ver Hjelmaresund och till n) Berga 6, o) Kungsör (i
Westmanland) 8; hvarifrån skjutsas så väl till p)
Köping 5 (12½ m.), som till q) Arboga 6 (12½ m.).

Anm. Man kan äfven resa enl. föregående N:o 333 till
Eskilstuna (8½ m.) och derifrån till Smedby 6, Kungs-
ör 6 o. s. v.

a) h. *Periodens* papp.br., *Oppeby*, *Hargs* papp.br., *Bul-
lersta*. l. *Hofva*, *Bönestad*, *Bro*, v. *Brunsta*, *Chri-
stineholm*, l. *Tista*, *Täckhammar*, l. *Stensnäs* b) h.
Husby, v. ll. *Tärnö*, l. *Torp*, *Husby* k., ll. *Stärin-
ge*. c) h. *Wibyholm*, v. *Årdala* k. d) h. *Räckel-
sta*, *Sparreholm*, *Hyltinge* k., *Längdunker*, v. l. *Å-
dön*. (på en ö i Bafven). e) h. l. *Ringsta*, *Årla* k.,
ll. *Ribbingelund*, *Spånga*, v. *Sundby*, *Grinda*, *Smeds-
torps* br., l. *Fräkentorp*, ll. *Hellefors* br., *Tummel-
sta*. f) h. l. *Forsberga*, *Tunafors*, v. *Stenqvista* k.
g) h. *Balsta*, *Skiflinge*, *Årby*. h) h. *Perioden*, *Steg-
tomta* k., ll. *Århammar*, v. l. *Wäderbrunn*, *Åby*, *Rog-
sta*. i) h. *Hormesta*, *Wrena* k., *Farnby*, l. *Lenz*,
Bettna k., *Alspånga*, v. *Drögsta*, *Nykyrka* k., l.
Rottninge, *Binklinge*, *Dalby*, *Harlinge*, *Ekenäs*. k)
h. l. *Hedenlunda*, *Wadsbro* k., *Wik*, l. *Årsta*, l. *Hål-
bonäs*, v. *Katrineberg*, l. *Lagmansö*, l. *Häsle*. l) h.
Sköldinge k., *Floda* k., *Fors*, *Ökna*, l. *Abbotsnäs*, v.
Skalunda, l. *Stafs* grufvor, l. *Wegersberg*, ll. *Näs-
torp*. m) h. l. *Walfalla* grufva, v. *Fogelsta*, *Ås*. n)
h. *Sundby*. o) Till venster går en mindre väg för-
bi *Westermo* k. och *Wärhulta* säteri till *Arboga*.
p) h. *Grönö*, v. *Kungsbarkarö* k. *Ulfvi*. q) se not

- N:o 335. Till **MARIEFRED**, r) Aspa 9, s) Önnersta 8, t) Blacksta 4½, u) Laggsta (se Anm.) 6, v) *Mariefred* 2 (7½ m.)
- Anm. Ifrån Laggsta går en väg till x) Sundby 7. Derifrån är öfverfart (öfver Stallarholms-sundet) till Selaön.
- N:o 336. Till **STOCKHOLM** (11½ m.), **NORRKÖPING** (6½ m.) samt **SÖDERTELJE** (7½ m.) äro vägarne anförda i N:o 3.
- N:o 337. Till **STRENGNÄS**, kortaste vägen: Enl. N:o 335 till Laggsta (6½ m.), r) Malmby 5, z) *Strengnäs* 2½ (8½ m.)
- N:o 338. En annan väg till **STRENGNÄS** (genom *Malmköping*). Enl. N:o 333 till *Malmköping* (5¾ m.), *Wadsbro* 3, *Byringe* 7½, å) *Strengnäs* 6 (9¼ m.)
- N:o 339. Till **SÖDERKÖPING** är vägen anförd i anmärkningarne 1 och 2 under N:o 10.
- N:o 340. Till **TROSA**. Svärdsbro 9, ä) St. Åby 8, ö) *Trosa* 2½ (4¾ m.)
- N:o 341. Till **UPSALA**. Enl. N:o 337 till *Strengnäs* 8½ m.), och derifrån enllgt N:o 277 till *Upsala* (tills. 16½ m.)
- N:o 342. Till **WESTERÅS**. Enl. N:o 333 till *Eskestuna* (8½ m.), aa) *Smedby* 6, öfver *Qvicksund* till bb) *Wändle* (i *Westmanland*) 8, cc) *Westerås* 5 (13½ m.)

äü under N:o 4. r) h. *Sjösa*, *Svärta* br., l. *Förola*, l. *Ullaberg*, *Svärta* k., l. *Löfsund*, *Snesta*, l. *Ludgonäs*, v. *Perioden*, *Wäsby*, *Husby*, l. *Onsberg*, l. *Lindö*, l. *Lundby*. s) h. *O. Malma*, l. *Lundby*, *Wibynäs*, *Jacobsberg*, v. ll. *Sofielund*, ll. *Klefva*. t) h. *Björnlunda* k., l. *Ekhof*, *Tible*, l. *Närtunda*, v. l. *Elghammar*, ll. *Ullaberg*, l. *Granberg*, *Wänge* u) h. l. *Hedby*, *Marietorp*, v. l. *Skeppsta* br. v) h. *Marielund*, *Gripsholm*, v. *Sundby*, l. *Ökna*. x) h. *Wiggby*, l. *Räfsnäs*, *Salby*, l. *Herrresta*, v. l. *Ulriksöberg*, l. *Björkby*, *Eneby*. r) se not. hh under N:o 4. z) h. *Låsta*, *Olivehäll*. å) *Herrgårdar* m. m. från *Malmköping* till *Strengnäs* äro antecknade under N:o 277. ä) *Herrgårdarne* mellan *Nyköping* och St. Åby äro, i omv. ordning, antecknade under N:o 3. ö) h. *Tureholm*, v. *Åda*. aa) h. l. *Brunsta*, v. l., *Skiby* l. *Hagby*. bb) h. l. *Österby*, *Sundbyvik*, *Stensjö* E-

N:o 343. Till ÖREBRO. *dd*) Wallersta 7, *ee*) Hål 7½, *ff*) Stensjö (se Anm.) 6, *gg*) Hvittorp 8, *hh*) Hulla 4, *ii*) Läppe 5, *kk*) Lännäs (i Nerike) 6, *ll*) Resta 6, *mm*) Örebro 6 (13½ m.).

Anm. En kortare väg går från Stensjö till *gg*) Ålsäter 6, *nn*) Wresta 7, *oo*) Lännäs 8, o. s. v.

b) Vägarne från STRENGNÄS.

N:o 344. Till ESKILSTUNA. *pp*) Eksåg 4½, *qq*) Kjulsta 4, *rr*) Eskilstuna 4½ (3½ m.).

N:o 345. Till MALMKÖPING. Byringe 6, Wadsbro 7½, *ss*) Malmköping 3 (4½ m.).

N:o 346. Till MARIEFRED. *tt*) Malmby 2½, *uu*) Mariefred 4½ (1½ m.).

N:o 347. Till NORRKÖPING. Enl. N:o 277 i omv. ordn. (13½ m.).

N:o 348. Till NYKÖPING. Enl. N:o 337 (8½ m.) och enl. N:o 338 (9½ m.).

N:o 349. Till SÖDERTELJE och STOCKHOLM. Malmby 2½ och derifrån enl. N:o 4 till Södertelje (4½ m.) och till Stockholm (8½ m.).

N:o 350. Till THORSHÄLLA. *pp*) Eksåg 4½, *qq*) Kjulsta 4, *vv*) Lund 4 Thorshälla 1½ (3½ m.).

keby, Åsby, Lagersberg, v. Tumbo k., Wäsby, l. Strömsholms kungsgård. *cc*) h. l. Gillberga, l. Johannisberg. *dd*) h. Stegtomta k., v. l. Wäderbrunn, Åby, Rogsta. *ee*) h. Wrena k., Farnby, v. Drögsta, Nykyrka k., l. Rottninge, Binklinge, l. Åkerö (på en ö i Yngarn). *ff*) h. l. Gotthardsberg, Stora Malms k., v. Broby, Eriksberg, l. Forssjö br. *gg*) h. Sjöholm, v. l. St. Djulö, l. Krämbols br., ll. Klostorp, ll. Skalltorp. *hh*) v. Österåkers k. *vi*) h. l. Forsby. *kk*) h. l. Långsäter, l. Styrsta. *ll*) h. Seger sjö, l. Munkvrak, l. Biskopsvrak, l. Åkersberg, Mel lösa k. ll. Göksholm, l. Ö. Ryninge, l. Hjelmarsnäs. *mm*) h. Hjelmarsberg, Skebäcks lastageplats, v. Mark, Sörby. *nn*) v. Kesäter, Säfstaholm. *oo*) v. Lunda, l. Bilbro, ll. Högsjö. *pp*) Till höger går en väg genom Wansö, Fogdö, och Helgarö socknar

N:o 351. Till TROSA. *tt*) Malmby 2½, *xx*) Laggsta (se Anm.) 5, *yy*) Bläcksta 6, *zz*) Gnesta 6, *ää*) Stora Åby 8, *äü*) Trosa 2½ (7½ m.).

Anm. Från Laggsta går väg direkt till Gnesta 10, men skjutsas endast efter beting.

N:o 352. Till UPSALA. Enligt N:o 277 (7½ m.).

N:o 353. Till WESTERÅS. *pp*) Eksåg 4½, *qq*) Kjulsta 4, *vv*) Lund 4 (genom Thorshälla) till *öö*) Smedby 5½
a) Wandle 8, a) Westerås 5 (7¾ m.).

c) Vägarne från ESKILSTUNA.

N:o 354. Till MALMKÖPING och NYKÖPING Enl. N:o 333 i omv. ordn. till *Malmköping* (3½ m.), och till *Nyköping* (8½ m.).

N:o 355. Till MARIEFRED. *b*) Kjulsta 4½, *c*) Eksåg 4 *d*) Malmby 5½, *e*) *Mariefred* 4½ (4½ m.).

N:o 356. Till NORRKÖPING. *f*) Örsta 4, *f*) *Malmköping* 9 och vidare enl. N:o 277 i omv. ordn. till *Norrköping* (12¾ m.).

till Herregårdarna *Bergshammar*, *Kungsberg*, *Hesselbyholm* och *Edeby*. *h*. *Näsbyholm*, *v*. *Härads k.* *qq*) *h*. *Strand*, *v*. *Lindholm*. *rr*) *h*. *l*. *Stensholm*, *ll*. *Fiholm*, *ll*. *Sundbyholm*, *Balsta*. *ss*) *Herrgårdar m.* *m*. mellan *Strennäs* och *Malmköping* äro, i cmvänd ordning antecknade under N:o 277. *tt*) *v*. *Olivehäll*, *Låsta*. *uu*) *h*. *Åkers k.*, *Räcksta* krutbr. *Åkers styckebr.*, *Sundby*, *Mariefred*, *Gripsholm*, *v*. *Lida*. *vv*) Se not. *yy* under N:o 4. *xx*) se not. *hh* under N:o 4 (i omv. ordn.). *yy*) *h*. *l*. *Skeppsta br.*, *v*. *Marie-torp*, *Hedby*. *zz*) *h*. *Näs*, *Stjernsnäs*, *v*. *Norrtuna*, *Södertuna*. *ää*) *h*. *l*. *Löfsta*, *Lundby*, *l*. *Wappersta*, *v*. *Wisbohammar*, *Wårdinge k.*, *Hjortsberg*, *Edsta*, *Fredriksdal*, *Wagnhärads k.* *ää*) *h*. *Tureholm*, *v*. *Åda*. *öö*) *h*. *l*. *Wäsby*, *Nyby*, *Olsta*, *v*. *l*. *Brunsta*. *a*) se not *bb* och *cc* under N:o 342. *b*) *v*. *Balsta*, *ll*. *Sundbyholm*, *ll*. *Fiholm*, *l*. *Stensholm*. *c*) *h*. *Lindholm*, *v*. *Strand*. *d*) *h*. *Härads k.*, *v*. *Näsbyholm*, *Olivehäll*, *Låsta*. *e*) Se not. *uu* under N:o 346. *f*) se not. *f* och *e* under N:o 333 (i omv. ordn.) *g*) *v*. *l*. *Hendö*. *h*) *h*. *l*. *Johansnäs*, *l*. *Fasmyra*,
Vägvisare.

- N:o 357. Till STOCKHOLM. Enl. N:o 4 i omv. ordning (11½ m.).
- N:o 358. Till STRENGNÄS. Enl. N:o 344 i omv. ordn. (3¼ m.).
- N:o 359. Till SÖDERTELJE. Enl. N:o 4 i omv. ordning (7¼ m.).
- N:o 360. Till TROSA. Enl. N:o 356 till *Malmköping* (3½ m.), *g*) Wadsbro 3, *h*) Norrby 8, *i*) Gnesta 5, *k*) Stora Åby 8, *k*) Trosa 2½ (9½ m.).
- N:o 361. Till WESTERÅS. *l*) Smedby (se Anm.) 6, och vidare enl. N:o 342 till *Westerås* (4¾ m.).
- Anm. Väg till Arboga.* Från Smedby till *m*) Kungsör 6, *m*) Arboga 6 (4½ m.).

d) Vägarna från THORSHÄLLA.

- N:o 362. Till ESKILSTUNA, MALMKÖPING och NYKÖPING äro vägarne anförda under N:o 333.
- N:o 363. Till MARIEFRED. Lund 1½, Kjulsta 4, Eksåg (se anm.) 4, *n*) Malmby 5½, *o*) *Mariefred* 4½.
- Anm.* Från Eksåg skjutsas till *Strengnäs* 4½ (3½ m.).
- N:o 364. Till SÖDERTELJE och STOCKHOLM. Lund 1½, Kjulsta 4 o. s. v. enl. N:o 4 i omv. ordning till *Södertelje* (8 m.) och till *Stockholm* (11½ m.).
- N:o 365. Till TROSA. Eskilstuna 2½, och vidare enl. N:o 360 (10½ m.).

e) Vägarna från SÖDERTELJE.

- N:o 366. Till ESKILSTUNA. Enl. N:o 4 (7¼ m.).

Jättna, Grytsberg, Gryts k., Granberg, l. Nässelsta, v. l. Ekensholm, ll. Mora, Ånhammar, Ökna. i) b. l. Elghammar, v. Björnlunda k. k) se not. åå och ää under N:o 351. l) se not. aa under N:o 342. m) se not. åå och ää under N:o 4. n) Herrgårdar m. m. mellan Lund och Malmby äro i omv. ordn. anförda under N:o 4, jemte Anm. 3. o) Se not. uu under N:o 346. p) Herrgårdar m. m. mellan Södertelje och Mariefred finnas antecknade under N:o 4

- N:o 367. Till MALMKÖPING. Enl. N:o 4 jemte Anm. 1 (7 $\frac{3}{8}$ m.).
- N:o 368. Till MARIEFRED. Kumla 6, Läggesta 6, p) *Mariefred* 2 (3 $\frac{1}{2}$ m.).
- N:o 369. Till NORRKÖPING. Enl. N:o 3 (14 $\frac{1}{8}$ m.).
- N:o 370. Till NYKÖPING. Enl. N:o 335 i omv. ordning (7 $\frac{1}{8}$ m.).
- N:o 371. Till STOCKHOLM. q) Fittja 8, q) *Stockholm* 6 (3 $\frac{1}{2}$ m.).
- N:o 372. Till STRENGNÄS. Enl. N:o 4 jemte Anm. 2 (4 $\frac{1}{8}$ m.).
- N:o 373. Till THORSHÄLLA. Enl. N:o 4 till Kjulsta (6 $\frac{1}{8}$ m.), r) Lund 4, *Thorshälla* 1 $\frac{1}{2}$ (8 m.).
- N:o 374. Till TROSA. Pilkrog 6, Stora Åby 8, s) *Trosa* 2 $\frac{1}{2}$ (4 $\frac{1}{2}$ m.).
- N:o 375. Till Dalarön går en kommunikationsväg, der dock endast skjutsas efter beting: t) Salmakarkrogen 12, u) Sanda 6, v) Dalarö 7 (6 $\frac{1}{4}$ m.).

f) Vägarne från MARIEFRED.

- N:o 376. Till NYKÖPING, STRENGNÄS, SÖDERTELJE, ESKILSTUNA och THORSHÄLLA äro vägarne anförda under dessa städer.
- N:o 377. Till MALMKÖPING. x) Byringe 7, y) Wadsbro 7 $\frac{1}{2}$, z) *Malmköping* 3 (4 $\frac{3}{8}$ m.).
- N:o 378. Till STOCKHOLM. Läggesta 2 och derifrån enl. N:o 4 i omv. ordning (7 m.).

jemte Anm. 3. q) Se not *ää* och *öö* under N:o 3 i omv. orda. r) Se not *yy* under N:o 4. s) Herrgårdar m. m. mellan *Södertelje* och *Trosa* finnas antecknade under N:o 3. t) h. *Hall, Malinsjö, l. Marieberg, v. Glasberga, Gertuna, Skälby, Wretaberg, Nolinga*. u) h. *Ekeby, Tuna, Lida, W. Haninge k., l. Fors, l. Berga, Hesslingeby, l. Årsta, Ö. Haninge k.* v) h. *Sandemar*. x) h. *Åkers k., Söderlänna, v. Gripsholm, Marielund, l. Räcksta krutbr., l. Åkers styckebr., Berga*. y) h. *Björndammen, l. Stålbåga, l. Eklången, v. Länna br., z) h. l. Hendö.*

N:o 379. Till TROSA. Laggsta 2, och vidare enl. N:o 351 (6 $\frac{1}{8}$ m.).

g) Vägarne från TROSA.

N:o 380. Till NYKÖPING, STRENGNÄS, ESKILSTUNA, THORSHÄLLA, SÖDERTELJE och MARIEFRED äro vägar anförda under dessa städer.

N:o 381. Till MALMKÖPING. Enl. N:o 360 i omv. ordn. (6 $\frac{5}{8}$ m.).

N:o 382. Till STOCKHOLM. St. Åby 2 $\frac{1}{2}$, Pilkrog 8, Södertelje 6, Fittja 8, *å*) Stockholm 6 (7 $\frac{3}{8}$ m.).

Vägarne från MALMKÖPING.

N:o 383. Till NYKÖPING, STRENGNÄS, ESKILSTUNA, THORSHÄLLA, SÖDERTELJE, MARIEFRED och TROSA äro vägarne anförda under dessa städer.

N:o 384. Till STOCKHOLM. Enl. N:o 4 jemte Anm. 1 (10 $\frac{1}{8}$ m.).

h) Vägar från STOCKHOLM.

N:o 385. Till DALARÖ. *ä*) Lädna 6, *ö*) Sanda 4, *aa*) Dalarö 7, (4 $\frac{1}{4}$ m.).

Anm. Från Dalarö är båt fart till *Utö*, *Ornö*, *Nemndö* m. fl. öar.

N:o 386. Till LANDSORT. *ä*) Länna 6, *bb*) Forss 5, *cc*) Walla 8, *dd*) Tottnäs 5, Landsort 8 (8 m.).

å) Herrgårdar m. m. mellan Trosa och Stockholm äro i omv. ordn. antecknade under N:o 3. *ä*) h. l. Årsta, Enskede, l. Örby, l. Farsta, l. Ågesta, Fältan v. Hammarby, l. Lilla Sickla, l. Skarpeneck, l. Listudden, ll. Tyresö, Sköndal, Stortorp, Nytorp, ll. Kumla, ll. Wendelsö. *ö*) h. Hesslingeby, v. Söderby. *aa*) h. Sandemar. *bb*) h. l. Lisma, W. Hanninge k., v. Söderby, l. Hesslingeby. *cc*) h. l. Köruna, v. Berga, Häringe, Hammersta, Ogesta. *dd*) h. Ösmo k., Wansta, ll. Djursnäs, v. l. Nynäs.

5) Ångbåtstur från Stockholm till Gripsholm och till Strengnäs.

Början af segelleden, till Kersön, är beskrifven sid. 159. I stället att sedan fortsätta den der beskrifna kosan, vänder fartyget åt venster mellan Kersön och Fågelön. När fartyget lemnat sistnämnde ö samt derefter en holme på samma sida, möter ön *Kungshatt* (med en herregård af samma namn), der på en klippa vid stranden af ålder varit såsom minnesmärke upprest en hatt på en påle, såsom somliga uppgifva, till minne af Konung Erik Väderhatt, som varit så gynnad af vinden, att han fått den att blåsa efter sitt godtycke. Innan man uppnår Kungshatt, kan man på afstånd t. h. se en skymt af Drottningholm. Derefter har man t. h. en obetydlig klippholme kallad *Estbröte*, till minne af ett nederlag, som *Estherne* här lidit i medeltiden. Ett godt stycke derifrån synes t. v. sätesgården *Wårby*, bekant för sitt goda källvatten, som efterskickas ända från Stockholm. Fartyget inkommer härefter på *Eckerö-fjärden*, så kallad af den t. h. liggande *Eckerön*. Till v. på fasta landet synes *Norsborg* (se d.), hvilket från sjön presenterar sig mindre vackert, än för den som besöker egendomen till lands; sedan det ansenliga godset *Sturehof* (se d.) och straxt derefter det derunder lydande *Sillvik*, der man ännu ser grunden till ett hus, som Erik XIV:s lärare *D. Beurreus* bebott. Härefter synes t. v. *Wellinge* (se d.) och till höger börjar *Lillön*. Mellan denna ö och fasta landet sammantränger sig nu farvattnet till ett smalt sund, kalladt *Bockholms sund*, som har rätt vackra stränder. På egendomen af samma namn finnes ännu en gammal byggning, der Konung Carl XI skall hafva bott då han jagade i Mälärtrakterna. Vid utfarten ur detta sund ser man t. h. (på *Lillön*) sätesgården *Kaggeholm*, bebyggd af Riksmarskalken

Grefve Lars Kagge. Fartyget utkommer nu i södra Björkfjärden, den betydligaste på denna resa. Till höger visar sig den frejdade ön *Björkö*, der Rikets fordna hufvudstad, den stora, rika och omtvistade *Birca*, som kunnat uppställa ända till 14,000 väpnade, skall hafva legat, men efter hvilken nu ej andra lemningar synas, än stenhögar, vallar och ruiner efter 2:ne portar. På en höjd vid stranden upprestes 1854 ett forngötiskt stenkors af granit såsom minne af Ansgarius, hvilken förmodas hafva landstigit här. Man ser nu på afstånd t. h. södra stranden af *Adelsö*, på hvilken äfven förvaras flere fornlemningar, hvaribland ruiner efter ett gammalt slott, der den herredag hölls 1285, som afskaffade våldgästningen och förskaffade Konung Magnus tillnamnet *Ladulås*. Straxt derefter förbiseglar man den lilla *Kurön* och sedermera den långsträckta *Ridön* t. h. Till venster är fasta landet (*Enhörna*), hvilket dock gentemot *Ridön* oftast bortskymmes af flera öar och holmar, som ligga nära dess strand. På den sistnämnda framskymta egendomarne *Ekensberg* (se d.) och *Horn*, hvilket sistnämnda tillhört *Peringschöld*, fader och son. Omkring 1 fjerdingväg från sistnämnde ställe kröker sig segelleden åt söder omkring vestra udden af *Enhörna* socken, och fartyget är nu inne i *Gripsholmsfjärden*. Härefter förekommer ingen märkvärdighet förr än längst bort i *Gripsholmsviken*, gentemot inloppet dertill, det utmärkt vackra *Näsby* (se d.). Segelleden, som från nyssnämnde inlopp gått rakt i söder, kröker nu åt vester, och man förbiseglar t. v. den för sin naturskönhet och sina fornminnen bekanta *Hernön*, samt anländer till *Gripsholm* (se d.).

Segelleden till *Strengnäs* är alldeles densamma ända till slutet af sundet mellan *Ridö* och fasta landet. I stället att derifrån kröka åt söder, fortsätter man kursen V. N. V. öfver *Prestfjärden*, en ännu betydligare fjärd än *S. Björkfjärden*, men mera uppfylld af holmar. Några af dem: *Köttholmen*,

Fläskholmen, Skåpholmarne hafva, efter hvad Fischerström förmäler, «fått namn af det vördiga Presterskapets feta inkomster.» Då man öfverseglat Prestsfjärden, har man t. h. *Selaön*, en af de betydligaste i Mälaren, der i hednatiden varit en kungsgård, hvarest fylkeskonungen Granmar blef öfverfallen och innebränd af Ingiald Illråda. På ön finnas många fornminnen. Straxt vid annalkandet till ön visar sig på afstånd *Mälsåkers* (se d.) ansenliga åbyggnad. Mellan Selaön och fasta landet är farvattnet trångt på hela sträckan, men aldratrångast i *Kolsundet*. Längre fram, vid *Stallarholmen*, är äfven ett trångt sund och färgestad. Derefter förbiseglar man *Stenfasta* och säteriet *Waxäng*. Vid utloppet ur sundet visar sig på afstånd t. h. ön *Tynnelsö* (se d.) med säteriet af samma namn. Man får nu t. h. *Tosterön* som sammanhänger med *Aspön*; t. v. synes *Gorsingeholm* med en oansenlig träbyggnad, och *Olivehäll*, en välbyggd sätesgård med vacker park och trädgårdar, på hvars ägor finnes en mineralkälla. Fartyget ingår nu i den långa, smala Norrfjärden, äfven kallad Strengnäsfjärden, och är snart framme vid Strengnäs.

V. Nerike.

1) Landets allmänna beskaffenhet.

Utom hvad härom sid. 86 är anfördt, få vi nämna följande: Med undantag af den beskrifna öfvergångsbildingen, är bergarten gneis och granit. Några enskilda märkbara berg finnas icke, om man ej såsom sådant skall anföra Kilsbergen, hvilken bergsrygg uppstiger som en brant vägg ifrån slätten. Atskilliga malmtrakter finnas; de förnämsta äro Leke bergslag i nordvestra delen, och Lerbäcks i den södra, i hvilken trakt äfven koppar- och förnämligast koboltmalm förekommer. Landet är rikt på större skogar, t. ex. Tiveden, Käglan, Tylöskogen, Kilsheden, m. fl. Insjöar äro på slättbygden sparsamma, men förekomma i så mycket större mängd i bergstrakterne. Utom de i Inledningen beskrifne Wettern och Hjelmaren, samt Skagern, hvilken sistnämnde till större delen tillhör Westergöthland, är ingen af dem så betydlig, att den förtjenar särskilt nämnas.

Gränstrakterna utmärka sig framför det inre slättlandet genom omvexling och naturskönhet. I allmänhet räknas landskapet i sin helhet ej till de vackrare i Sverige, men delar deraf äro utmärkt vackra, t. ex. Askersundstrakten, nejden omkring Wettern, flere ställen i bergslagen och gränstrakterna. På sjelfva slättbygden finnas äfven vackra nejder och enstaka täcka partier, t. ex. trakten omkring Kumla, Adolfsbergs helsobrunn, o. s. v. Stränderna kring en och annan af provinsens insjöar äro äfven rätt vackra.

Af bruk och grufvor komma de som i historiskt eller annat afseende förtjena särskilt utmärkelse att anföras i nästföljande kapitel. Här vilja vi dessutom till namnen uppräknade följande: *Bystahammar*, *Haddebo* och *Skogaholm* i Svennevads s:n, *Dohnaforss* i Askersunds och Hammars s:n, *Frösvidal* i Kils s:n, *Frötuna* i Göthlunda s:n, *Gammelhyttan* med masugn, samt *Svartå* i Qvistbro s:n, *Igelbäck* masugn, *Johannisbergs* koboltverk i Askersunds s:n, *Lassåna* i Bodarne, *Skyllberg* i Lerbäcks s:n, *Sund* i Nysunds s:n.

2) Städer.

Örebro, gammal uppstad, kallades fordom Eyrasund och sedan Eyrasunds bro. Är i historien bekant för de flere märkvärdiga riksdagar der blifvit hållne, samt genom det 1529 här hållna kyrkmöte, vid hvilket flere helgedagar och pålliga kyrkoceremonier afskaflades. Olaus och Laurentius Petri äro födde i Örebro *).

Staden ligger vid Svartelfven, som $\frac{1}{2}$ mil nedanför utfaller i Hjelmaren. Lång och smal, bestående af en enda hufvudgata. Är Landshöfdingesäte och harl vid pass 4000 invånare. I den vackra stadskyrkan är Engelbrekt Engelbrektsson begravven. Kyrkan har en vacker altartafla och dessutom flere målningar. *Slottet*, beläget på en höjd vid stadens södra ända, är en åldrig, vacker byggnad, kringfluten af vatten; förmodas vara anlagdt af Birger Jarl och har fordom varit starkt befästadt. Nära slottet äro offentliga spatsergångar anlagde. Bland publika byggnader märkas dessutom: Rådhuset, Lasarettet, Assemblée-huset (der en läsklubb är inrättad), m. fl. Staden har en trivialskola, kallad *Carolina* efter Carl XIII, som dertill skänkte ett nytt trähus.

* Öfver begge bröderne restes 1833 en minnesvård.

Bland fornlemningar må nämnas det hus, der Gustaf I bodde och riksdagen hölls 1540. Salen, der Ständerna voro församlade, visar ännu spår efter thronen och Ständernes bänkar. På väggarne ser man några väl bibehållna symboliska målningar. Senare bodde Carl IX i samma hus. I Örebro var under katholska tiden ett *Carmeliter-kloster*, det enda i riket af denna munk-orden, anlagdt omkring 1460 af Christian I:s gemål, Drottning Dorothea, hvilken erhållit Örebro till morgongåfva och lifgedinge.

Med det betydliga Lindhska boktryckeriet är ett stilgjuteri förenadt. Staden har några mindre fabriker, såsom snusfabrik, skedvattens-tillverkning, strumpfabrik, vaxduxfabrik o. s. v. Drifver en ej obetydlig handel, hufvudsakligast med Nerikes och Westmanlands produkter.

I grannskapet är klädesfabriken Concordia, Adolfsbergs helsobrunn, Carlslund, Lindbacka pappersbruk.

Stadens hamn är vid Hjelmaren.

Askersund, uppstad, anlagd 1640; belägen i södra Nerike vid en nordlig vik af Wettern. Har omkring 800 invånare. God hamn. Kyrkan, Rådhuset och Skolan äro nätta och välbyggda. Från Rectors-boställets öfra våning har man en ovanligt vacker utsigt.

I stadens grannskap är Askersunds landskyrka (med Riksrådet Grefve Soops grafchor); Stjernsunds säteri; Dohnafors bruk. Utsigten från Askersunds landskyrka åt staden och Stjernsund är vida berömd.

3) *Bruk, Herrgårdar, Grufvor, m. m.*

Adolfsberg, helsobrunn i Ånsta socken, $\frac{3}{4}$ mil från Örebro. Brunnshuset omgifves af en vacker park, som genomflytes af flere små kanaler, hvilka

bildas af källans vatten. Uti badhuset betjenas med gyttje-, dusch-, hepatiska och jernbad.

Aspa eller *Ahlgreña* bruk, i Hammars, Askersunds och Snaflunda socknar vid Wetteren. Härunder lyda äfven Olshammars säteri, Igelbäcks masugn med flere grufvor, utom egendomar i Westergöthland. Trägårdar, alléer, planteringar försköna det vackra läget.

Bo, med derunder lydande *Gryts* jernbruk och *Hjortvarns* brännståls- och kniphammare; en väl bebyggd egendom med trägårdar, park, orangeri, drifhus, schäferi m. m. Man finner här ett bibliotek af öfver 5000 band, hvaribland en nästan fullständig samling af Svenska författningar och lagar; en målnings-samling, hvaribland åtskilligt af Italienska och Flammandske mästare.

Bodarne eller *Ramundeboda* på skogen Tiveden, mot gränsen af Westergöthland. Stället är namnkunnigt i Svenska historien. Här uppehöll sig Konung Waldemar med sin gemål 1274, då han erhöll underrättelse, att hans bröder hertigarne vid Hofva slagit och förskingrat den kungligt sinnade allmogen. Stället har kyrka, postkontor och värdshus.

Bysta, i Askers socken, har utmärkt vackert läge vid sjön Sottern. Egendomen har trögård, orangeri, med flere anläggningar, ett betydligt schäferi o. s. v. Man finner här en ej obetydlig bok- och tafflesamling. Under egendomen lyder *Brefvens* jernbruk och brukskyrka. Begge desse egendomar äro utmärkte för den höjd, hvartill landtbruket är uppdrifvet; i synnerhet är *Brefven* märkvärdigt för den bördighet man förstått att gifva magra mosands-fält.

Carlslund, säteri i Långbro socken, $\frac{1}{2}$ mil från Örebro. Läget, vid Svartelfven, med utsigt å ena sidan öfver Örebro stad och Hjelmaren, å andra öfver Kils bergsträcka, är berömdt. Den vackra byggnaden upplyses, under den mörkare årstiden, med

gas. Här finnes en boksamling af omkring 5000 vol., en målnings-samling, m. m. Ett schäferi, samt flere anläggningar för industri och landthushållning förtjena uppmärksamhet.

Dylta, betydligt svafvelbruk i Axbergs socken, $1\frac{1}{2}$ mil från Örebro, anlagdt 1575. Här beredes äfven vitriol och rödfärg.

Garphytte jernmanufakturverk, i Tysslinge socken, har flere anläggningar för jernförädling.

Göksholm, gammal herrgård i Mellösa socken, vid Hjelmaren. Den första kända ägaren var Drotset Ashjörn Sixtensson Sparre 1297. På egendomen finnes en taflesamling. Nära intill, i Hjelmaren, ligger *Engelbrektholmen*, så kallad efter Engelbrekt Engelbrektsson, som der blef mördad af Måns Bengtson, son till dåvarande ägaren af Göksholm, Riddaren Bengt Stenson Natt och Dag. Den häröfver förtörnade allmogen uppbrände Göksholm, då endast fästet eller tornet bredvid gården undslapp förödelsen. En minnesvård öfver Engelbrekt är der upprest.

Kumla kyrka, 2 mil från Örebro, en af de vackraste landskyrkor i riket, och bland de större sådana, i sednare åren uppförd.

Latorp, alunbruk, $1\frac{1}{2}$ mil från Örebro, är ganska betydligt och anses lemna den bästa Svenska alun. I likhet med alunbrotten i Westergöthland och flestades, tjenar skiffern, hvarur alunnen kokas, här äfven till bränsle; i stället att man vid ett och annat alunbruk, t. ex. vid Andrarum i Skåne, dertill nödgas använda ved. — Här har fordom varit ett silfververk. Grufvan, nu öfvergifven, ligger på bergsryggen Hjulåsen.

Porta helsobrunn i Skagerhult socken. Läget är ej vackert, men stället är mycket besökt och vattnet känt för lyckliga kurer. På sednare åren hafva flera nya byggnader blifvit uppförda, nya anläggningar gjorda.

Riseberga herrgård i Edsberga socken. Här

har fordom varit ett nunnekloster, för mången bekant genom Biskop St. Nils' visa om «then högborne nunnan Elisif Eriksdotter», hvilken, bortröfvad af en Kon. Albrechts af Mechlenburg gunstling, på ett underbart sätt räddades och här slutade sina dagar. En ruin af klostret står ännu kvar.

Segersö, i Lännäs socken, fordom kungsgård, har en tid varit tillhörig Lennart Torstensson. Har vacker åbyggnad, park, trädgårdar och en boksamling.

Skogholm, betydligt jernbruk i Svennevad (socken, med vackert läge, på 2:ne sidor omgifvet af Skogasjön. Har park och trädgårdar.

Stjernerund, säteri tillhörigt H. M. Konungen, har utmärkt vackert läge på en hög udde vid det smala sundet mellan Wetteren och dess vik Alsen, $\frac{1}{2}$ mil från Askersund. Åbyggnaden är ståtlig ehuru proportionerna mellan trappan och sjelfva huset nog mycket svåra emot hvarandra. Trädgårdar, orangerier m. m. äro anlagda i större skala.

Ölsboda bruk i Nysunds socken, beläget vid sjön Björken på gränsen mellan Nerike och Werm-land. Har park och trädgård. På egendomen finnes en boksamling; ett mineralkabinett af öfver 3500 särskilda stuffer, m. m.

4) *Vägarne inom Nerike
och till städer i angränsande provinser.*

a) *Vägarne från ÖREBRO.*

N:o 385. Till ASKERSUND. Enl. N:o 17 (6 mil).

N:o 386. En kortare väg till ASKERSUND. Blacksta^a 8, a) Lerbäck 8, b) *Askersund* 6 (5½ m.).

N:o 387. Till ARBOGA, ESKILSTUNA, THORSHÄLLA m. fl. äro vägar anförda under N:i 1 och 4 jemte anm. 3.

N:o 388. Till CHRISTINEHAMN och CARLSTAD. Enl. N:o 16, (sid. 17) till *Christinehamn* (9¾ m.) och till *Carlstad* (14¼ m.).

Anm. Enl. anm. under N:o 16 finnes en 2 mil kortare väg genom Carlskoga bergslag.

N:o 389. Till HJO. Enl. (sid. 4) N:o 1 till Hofva (8½ m.) och vidare enl. (sid. 29) N:o 57 till HJO (15¾ m.).

Anm. Jemf. (sid 66) N:o 266 för vägar till Södra Sverige.

N:o 390. Till LISDE. Enl. (sid. 45) N:o 167 (4½ m.).

Anm. N:o 167 innehåller äfven väg till *Fahlun*.

N:o 391. Till LOKA helsobrunn. Enl. N:o 100 (sid. 35) till Källmo (5½ m.), Nolby 5, *Loka* 6 (8½ m.)

N:o 392. Till LINKÖPING. c) Sköllersta Sörby 7½, d) Svennevad 5½, e) Emma 7½, f) Tjällmo 7½, g) Husbyfjöl 7½, h) Sjögesta 4, i) *Linköping* 5 (11½ m.).

N:o 393. Till MALMKÖPING. Enl. N:o 343 i omv. ordning till Läppe (4½ m.) och derifrån enl. (sid. 52) N:o 196 till *Malmköping* (11½ m.).

a) v. *Wisboda*. b) h. *Skyllbergs* br., v. *Lund*. c) h. *Sörby*, *Almby* k., *Almbro*, v. *Mark*, *Gällersta* k., *Ekeby* k., *Näsby*, l. *Nynäs*. d) h. l. *Skogaholm*, v. *Ullavi*, *Pålsboda*, ll. *Bysta*. e) h. l. *Haddebo* br., l. *Gryts* br., v. ll. *Brefvens* br., l. *Bo*. f) h. *Skönarbo* br., v. l. *Johanisberg*. g) h. *Quarns* br., O-

- N:o 394. Till MARIESTAD. Enl. (sid. 4) N:o 1 (11 $\frac{1}{2}$ m.)
Anm. Väg till Porla brunn, Lidköping, Göthoborg m. fl. anföras äfven i N:o 1 med Adm.
- N:o 395. Till NORA. Enl. (sid. 53) N:o 204 (3 $\frac{1}{2}$ m.).
- N:o 396. Till NORRKÖPING. Enl. N:o 392 till Emma (5 $\frac{1}{2}$ m.), Lysfall 4 $\frac{1}{2}$, k) Hällesta 4, l) Gammelstorp 4 $\frac{1}{2}$, m) Melby 5 $\frac{1}{2}$, n) Norrköping 7 (11 $\frac{1}{2}$ m.).
- N:o 397. Till NYKÖPING. Enl. N:o 343 i omv. ordning (13 $\frac{1}{4}$ m.).
- N:o 398. Till PHILIPSTAD. Enl. (sid. 35) N:o 100 (10 $\frac{5}{8}$ m.).
- N:o 399. En annan väg till PHILIPSTAD. Enl. (sid. 53) N:o 204 till Nora (3 $\frac{1}{2}$ m.) och derifrån enl. (sid. 35) N:o 99 till Philipstad (11 $\frac{1}{2}$ m.).
- N:o 400. Till SKARA. Enl. N:o 1 till Enebacken (13 $\frac{7}{8}$ m.), o) Marskarby 8, p) Skara 1 $\frac{1}{2}$ (16 $\frac{1}{2}$ m.).
Anm. Väg till Alingsås etc. anføres i N:o 2.
- N:o 401. Till WADSTENA. Enl. (sid. 65) N:o 263 i omv. ordn. till Tjellmo (7 m.) och derifrån enl. (sid. 63) N:o 257 i omv. ordn. till Wadstena (12 m.).
- N:o 402. En annan väg till WADSTENA (genom *Askersund*). Enl. N:o 268 i omv. ordn. (11 $\frac{5}{8}$ m.).
Anm. 1. På begge vägarne passeras *Medevi* och *Motala*.
Anm. 2. Om vägen till *Askersund* toges enl. N:o 386, så blir den sednare vägen endast 11 $\frac{1}{2}$ m.)
- N:o 403. Till WENERSBERG (genom *Mariestad* och *Lidköping*). Enl. N:o 1 till Mälby (17 $\frac{1}{2}$ m.) och derifrån enl. (sid. 21) N:o 29 till *Wenersborg* (22 $\frac{1}{2}$ m.).
Anm. Väg till *Uddevalla*, *Strömstad* och *Christiania* anføres äfven i N:o 29.

livehult, v. *Hättorp*. h) v. l. *Kongs-Norrby*, *Brunneby* k., *Sjöbacka*, *Säby*. i) h. *Wretaklosters* k., *Kaga* k. k) h. *Djuckerö* br., l. *Lemnå* br., l. *Johannisberg*. l) h. l. *Borggårds* br., h. l. *Sonstorp*, *Rämninge*. m) h. *Ysunda* br., v. *Finspongs* br., *Stjernevik*, *Börsjö* br., l. *Lotorps* br. n) h. *Kolsta*, l. *Svärtinge*, *Ringsta*, l. *Lennartsberg*, *Fiskeby*, *Himmelstalund*, v. *Lida*, *Eneby* k. o) h. *Bölaholm*, *Mariedal*, v. *Wättlösa* k., *Gullhammar*, *Lunds* brunn, *Westermarck*, *Gälsta*. p) h. *Uddetorp*, *Bro-*

N:o 404. Till WESTERÅS och SALA. Enl. N:o 1 i omv. ordn. till *Westerås* ($9\frac{1}{2}$ m.), *Hallsta* 7, *q) Sala* $7\frac{1}{2}$ ($13\frac{1}{2}$ m.)

b) Vägarne från ASKERSUND.

N:o 405. Till ÖREBRO är väg anförd i N:i 385 och 386.

N:o 406. Till NYKÖPING. r) *Lerbäck* 6, s) *Blacksta* 8, t) *Sörby* 4, u) *Lännäs* 6 och vidare enl. N:o 343 i omv. ordn. till *Nyköping* ($16\frac{1}{2}$ m.).

Anm. Genom *Wretstorp* 8 går väg till östra och vstra orter enl. N:i 1, 2 och 4 m. fl.

gård. q) *Herrgårdar* m. m. mellan *Westerås* och *Sala* äro antecknade under N:o 169. r) h. *Lund*, v. *Skyllbergs* br. s) h. *Wisboda*. t) v. l. *Säbylund*. u) h. l. *Torp*, *Askers* k., v. *Gillberga*, l. *Qvinnersta*, l. *Wärsta*.

VI. Westmanland.

1) Landets allmänna beskaffenhet.

Det hufvudsakliga i afseende på provinsens läge, begränsning, upphöjning och jordmån är anfördt sid. 84. Bergarten är gneisartad, och ingenstädes visar sig spår till en yngre formation. Lager af urkalk förekomma flerstädes, såsom vid Sala, der den intager en bassin af mer en 1 mils vidd, en urkalkås i Nora bergslag, nog mäktig att inverka på vegetationen m. m. Malmfält förekomma i denna provins i större mängd än i någon af de föregående. Deribland må nämnas Norbergs rikhaltiga jerngrufvor, Riddarhytte koppargrufvor, Sala silfvergrufvor. En följd af denna rikedom på malmfält är, att provinsen har den betydligaste stångjernstillverkning af alla Sveriges landskap. Bergstrakten och gränsorna utmärkas äfven af betydliga skogar, såsom Kägla på gränsen mot Nerike, Långheden på gränsen mot Dalarne, m. fl.

Landskapets delar äro i hög grad olika: slätten är på flere ställen en af de fulaste i Sverige, på andra åter saknar den icke vackra nejder; bergslagen deremot är rik på naturskönheter. Stora bevuxna bergshöjder omvexla der med djupa dälder, och inskränkta uppodlingsfält med täcka ängar och löfskogslunder, välbyggda bruk och egendomar. Detta eger i synnerhet rum i grannskapet af de större vattenpartierna; men den bergiga delen af provinsen eger också en rikedom på vattendrag och insjöar, som få andra provinser kunna uppvisa. Så finnas t. ex. i en enda socken (Nya Kopparbergs) öfver 100 insjöar.

Provinsen har 2:ne betydande kanaler. *Ströms-*

holms kanal från sjöarne Norra och Södra Barken i Dalarne, genomgår flera sjöar och strömmar, till en längd af inalles 10 mil, och utgår vid Strömsholm i en vik af Mälaren. Största höjden öfver Mälaren är 335½ fot, vattendjupet 4½ fot och slussarnes antal 25. Två af dessa slussar, vid Ramnäs bruk, lära vara de djupaste af alla här bekanta. — *Hjelmare kanal*, något öfver 1 mil lång, utgående från Arboga-ån, för- enar Mälaren med Hjelmaren; är den äldsta af nu bestående kanalanläggningar i Sverige, och har flera gånger behöft genomgripande reparationer. Den har 9 slussar.

De förnämsta bruken i provinsen äro anförda i följande kapitel. Dessutom vilja vi här till namnen uppräknas: *Bredsjö* i Hjulsjö socken, *Ekeby*, *Kåfalla*, *Oppboga*, *Rockhammar*, *Stensta* och *Sundbohammar* i Fellingsbro socken, *Elzviks* silfvergrufva och *Åboda* silfvergrufva i Lindes socken, *Fermansbo* och *Virso* i Ramnäs socken, *Fingrusvan* jerngrufva, *Finå* stångjernshammare, *Hagaby*, *Pehrsgrusvan* jerngrufva i Nora socken, *Förss*, *Högforss* i V. Fernebo, *Frövi* i Näs, *Gammelbo* och *Wrethammar* i Ramsberg, *Gåsjö* med masugn i Norberg, *Hallsta* i Svedvi, *Högforss* i Nya Kopparbergs, *Karmansbo* i Hed, *Laxbro* i Ljusnarsberg, *Nickbo* masugn i Karbenning, *Ramsberg* i liknämnd socken, *Ramsjö* i Wittinge, *Rosshyttan* med masugn, *Semla* och *Westanforss* i Westanforss, *Sikforss* masugn och *Sävenforss* i Hellefors, *Slotterberg* masugn och *Stadra* i Jernboås, *Skärviken* i Skinskatteberg.

2) Städer.

Westerås, gammal uppstad, belägen i den mest jemna och bördiga sydliga delen af provinsen, vid Svartån och der denna utfaller i Mälaren. Trång och illa bygd. Svartån flyter genom staden, hvars läge i en långsträckt dal är temligen behagligt. Nam-

net är sammandraget af Westra Aros, såsom staden fordom kallades, till skillnad från Östra Aros, Upsalas d. v. namn. Flere märklige riksdagar hafva här blifvit hållne, såsom: år 1527, då Biskoparne sattes under Riksens Råd, deras slott och fästen lades till riket, deras prestebord och lägenheter ställdes under Konungens förvaltning, och alla klostergoods (mer än 20,000 gårdar) återgingo till Kronan; samt den af år 1544, då arfföreningen i Örebro bekräftades, hvarigenom konungaväldet blef ärftligt inom Wasaätten, och då Ständerna förbundo sig att vidblifva Evangelisk-Lutherska läran. — Är Biskops- och Landshöfdingesäte och har omkring 3500 invånare. Stadens gymnasium är det äldsta i riket.

Domkyrkan, anlagd i 11 seklet, men sedan utvidgad, är stor och praktfull, håller i längd 153 alnar och i bredd 60 alnar. Dess pyramidformiga, 164 alnar höga torn, uppbygdt 1693 efter Nikod. Tessins ritning, är utmärkt vackert. Altartaflan är skänkt af Sten Sture d. y. Bakom första altaret höjer sig ett annat altare, hvaröfver scener ur Christi lidandes historia äro huggne i sten. Kyrkan har flere gamla goda målningar, till en del väl bibehållne. Der äro äfven några dyrbara grafvårdar, hvaribland den Gustaf III låtit uppföra öfver den här begrafne Erik XIV; en öfver Riksdrotset Magnus Pehrson Brahe med hans 2 grefvinnor, m. fl. På Gustaf III:s befallning blefvo kronan och spiran från Johan III:s graf, i Upsala Domkyrka, flyttade till den äldre brodrens här. Bland de i Domkyrkan begrafne personer bör äfven nämnas Riksföreståndaren Svante Sture. — Gymnasii-biblioteket är uppstaldt i ett rum i Domkyrkan. Det är, näst Linköpings, det rikaste gymnasii-bibliotek i Sverige, innehållande mer än 11,000 volymer. Bland annat finnes der Kurfurstliga boksamlingen i Mainz, hvilken under Tyska 50-åra kriget skänktes till Axel Oxenstjerna, och af denne till härvarande gymnasium. Flera do-

nationer hafva sedan tillkommit, hvaribland en manuskript- och boksamling efter J. G. Sparfvenfeldt. Biblioteket har en vacker samling paläotyper, flere för Svenska historien viktiga manuskript och åtskilliga ganska sällsynta böcker.

Slottet, en gammal, i senare tider förnyad vacker byggnad, har fordom varit väl befästadt, och är såsom sådant ofta nämnt i Svenska historien, ömsom beherrskadt af olika partier, under de inhemska och unionskrigen, belägradt och eröfradt af Engelbrekt och af Gustaf Wasa. Här satt Erik XIV fången, innan han förflyttades till sitt sista fängelse, Örbyhus. Man har från slottet en vidsträckt utsigt öfver Mälaren. Deromkring äro vackra planteringar anlagda.

Publike byggnader äro, utom de redan nämnde: Hospitals-kyrkan, Consistorii-huset, Gymnasii-huset m. fl. — Gymnasii botaniska trädgård är den äldsta i Sverige, anlagd af Biskop J. Rudbeck.

Staden har ett skeppsvarf.

I grannskapet ligger helsobrunnen Emmaus.

Sala, bergsstad, anlagd af Gustaf II Adolf. Reguleradt, men illa byggd. Ligger i en dæld, uti en flack och föga angenäm nejd. En å rinner bredvid och genom staden. Invånarnes antal är omkring 1800.

En fjerdedels mil v. från staden ligger på Salberget — ett vidsträckt, men för sin höjd ofvan jord föga märkbart kalkberg — *Sala silfvergrufva*, den största och äldsta i Sverige. Dess första upptagande och bearbetning förlorar sig i mörker, men den omtalas redan 1180, då arbetet varit i full gång, men bergslagen mycket lidit af Esternas härjningar. Största kända tillverkning uppgifves för år 1506 hafva varit 55,266 mark lödig. Tillverkningen minskades sedan betydligt, men fortfor dock att något år uppgå ända till 18,141 mark, hvarifrån den mer och mer nedgick, ända tills den i medlet af förra seklet ej steg till mer än 17 å 1800 mark för år.

Derefter har tillverkningen åter stigit och uppgår nu till vid pass 3200 å 3400 marker bergfint silfver, samt temliga quantiteter bly och silfverglitt. — På malmfältet äro öfver 100 grufvor och gruföppningar. Största djupet är 150—170 famnar. Grufvofältet ligger lågt, och Sala grufva — den vackraste i Sverige — går alltså af alla Svenska grufvor djupast i jordens inre, eller till nära Östersjöns boten. Den vore i detta afseende lämpligast för observationers anställande till utrönande af jordens inre tilltagande värme, äfven i Sverige. — Man har här anlagt en hagelfabrik; haglen gjutas i en af grufvans schackter. — En åttendedels mil öster om staden ligga Sala hyttor, med vaskverk och flera inrättningar. Dit går en kanal om $\frac{1}{2}$ miles längd med en sluss af 16 fots djup, anlagd i sednare åren för transport af lastpråmar m. m.

Invid hyttorna ligger Sala prostgård, ett underframl. Prosten Grefve Schwerins hand af konstenskapadt elyséum i den temligen fula ängden.

Staden har en helsobrunn. På något öfver en mils afstånd ligger äfven *Sättra* brunn (se d.). Helt nära staden ligger den fordna kungsgården *Wäsby*, der Gustaf I och Gustaf II Adolf stundom vistades. I en lund i nejden skall denne någon gång hafva råkat sin ungdoms älskade, *Ebba Brahe*, hvilken den tiden vistades på *Axholm*. Ännu växer denna lund orörd, hägnad af den allmänna vördnaden för hjeltekonungen och allt hvad som erinrar om honom.

Arboga, gammal uppstad. Har i fordna tider haft slott, mynthus samt åtskilliga kloster och kappell. Ännu finnas i staden och nejden många fornlemningar. Flere Riksdagar hafva här blifvit hållne, såsom: år 1455, då *Engelbrekt Engelbrektsson*, och år 1471, då *Sten Sture d. ä.* nämndes till Riksföreståndare. Uti ingen Svensk stad hafva så många allmänna kyrkomöten blifvit under katolska tiden hållne, som uti *Arboga*. — Folkmängden är om-

kring 1300. Arboga-ån flyter genom staden och är härifrån segelbar ($1\frac{1}{4}$ mil) till Kungsör, der den utfaller i Mälaren. Stadskyrkan har altartafla af Rembrandt (Christi nedtagande från korset). I St. Nicolai eller Landskyrkan, som ligger invid staden, äro åtskilliga goda målningar ur passionshistorien, o. s. v. Altaret gammalt och prydt med vackert bildhuggeri (scener ur passionshistorien). Staden har ett varf. I grannskapet är en helsobrunn.

Öfrige städer inom Westmanland äro:

Köping (med omkr. 1400 invån.), belägen i en otreflig nejd, vid den betydliga s. k. Köpings-ån, hvilken genomflyter staden och utfaller i Mälaren. Staden, nu obetydlig, har i katolska tiden haft ett kloster och 5 kyrkor. Invid densamma var ett befästadt slott, som 1433 förstördes af Engelbrekt. I den vackra kyrkan är öfver den bekante kemisten, Apothekare Scheele, rest en minnesvård, en i Gottlandssten infattad medaljong, modellerad af Prof. Göthe. Staden har bomulls-strumpfabrik. Köpings snickare och schatullmakare äro bekante för sina vackra alrotsarbeten. I grannskapet är en helsobrunn. — *Linde*, bergstad (med omkr. 300 invån.), i Drottning Christinas tid anlagd för bergslagens behof. Vackert läge på en ås, mellan 2 sjöar; nätt och treflig. Invid staden Dahlskogens helsobrunn. — *Nora*, bergstad (med omkr. 750 invån.), anlagd samtidigt med Linde. Regulerat anlagd och väl belägen vid Nora-sjön samt Hagby-ån; rundtomkring ser man skogklädda höjder. Nära staden är en helsobrunn.

3) *Bruk, Herrgårdar, Grufvor m. m.*

Aspenäs, säteri i Wåla S., har i äldre tider tillhört Folkungaslågten, men sedermera öfvergått till flere adliga familjer. Här har i forna dagar varit ett nunne-kloster, der S:t Brita stundom vistades, och hvilket indrogs af Gustaf I.

Axholm, säteri i Fläckebo, vid Fläckebo-sjön. Har fordom tillhört familjen De la Gardie, men äges nu af Grefl. Posse-familjen. På en holme (Stenusholmen) i Fläckebo-sjön är uppförd en stor paviljong af sten, i göthisk stil, på grundvalen af det forna, af Riksdrotset greve Magnus Brahe anlagda, Axholms slott, hvilket någon tid beboddes af Ebba Brahe. Hela holmen är förvandlad till en vacker park.

Bockhammar, betydligt jernbruk i Gunnilbo S., ägdes 1674 af Fältherren Grefve Jakob De la Gardie och Grefvinnan E. Brahe, Hörer nu under Färna fideikommiss.

Dalkarlsbergs Odal-grufvefält i Nora S. inneh., på en sträcka af omkring 200 famnars längd och 150 famnars bredd, sju bearbetade grufvor. Största djupet varierar mellan 70—95 famnar. På samma fält äro flera grufvor som nu ej bearbetas. Man har här anlagt vatten-uppfodringsverk med kanal, malm-uppfodringsverk m. m. — Inom samma socken äro flere grufvor af betydighet.

Dalkarlslyttan, betydligt och utmärkt väl be-
läget bruk nära Linde.

Dävö, säteri i Munktorps S., har någon tid varit en anseelig Kungsgård. Magnus Ladulås, som vistades ofta härstädes, gaf 1276 sin gemål Hedvig af Holstein denna gård till morgongåfva. Hertigarne Erik och Waldemar möttes här 1317. Hertiginnan Ingeborg, Magni Erikssons moder, fick af honom denna gård till morgongåfva 1326.

Ekeby, (Stora och Lilla), säteri i Rytterns S., vid en vik af Mälaren. Egendomen har en park och trädgård äfven på fasta landet, men dess egentliga park utgöres af *Åholmen*, en ö i Mälaren. Der växa bokar och flere mer sydländska trädslag. Midt emot det s. k. Mellansundet är en liten paviljong i Italiensk stil och nära derintill ett monument öfver Linné, samt, på något afstånd, ett annat öfver Stats-

rådet Gr C. Lagerbring. De betydliga, förut här befintliga målnings- och andra samlingar, hafva blifvit förflyttade till Östanås i Wermland (se d.)

Engsö, ansenligt säteri på en ö (af samma namn) i Mälaren, 2 mil från Westerås. Har ett vackert, fordombefästadt slott. Af det fordom hithörande stora bibliotheket finnes endast få lemningar. Ön var i fordna tider befriad från alla utlagor, och ägarne hade sin egen "jurisdiktion och halsrätt" ända till år 1691, hvilken rätt enligt Calmare beslut af 1487 bestod deri, att "hvar god man, andelig eller verldslig, skulle få vara konung öfver sin egen landbo." Den sista leuterationsdomen är utgifven 1686 af fru Sigrid Horn. Med Engsö egendom följer en guldkedja af besynnerligt arbete. Om denna kedja finnes en sägen att densamma, så länge hon innehafves af ägaren till Engsö, skall skydda mot all skada, men att eld och brand skulle öfvergå egendomen, om hon förlorades. Dalin vistades mycket på Engsö. Den s. k. Dalins trögård är belägen på en kulle nära sjön. Här synas lemningar efter en, som det säges, af honom sjelf anlagd stenmur. I rustkammaren förvaras åtskilliga märkvärdigheter. Kyrkan har ett vackert grafchor för Grefl. Piper-ska familjen.

Fiholm, säteri i Rytterne S. vid Mälaren, och ett sund mellan Trossön och fasta landet, har fordom tillhört Biskoparne i Westerås och kallades då *Biskops-Fiholm*, till skillnad från Fiholm i Södermanland. Då gården innehades af de andlige, låg den på Trossön, der man funnit lemningar af källare, vallar och borgar. Genom Carl Knutsons indragning af Kronogodsen blef gården tagen från biskoparne och derefter förvandlad till Kungsgård, Drottning Catharina Stenbock fick den i förläning år 1566, tillika med Strömsholm. År 1623 såldes Fiholm från Kronan till Fältherren Gustaf Horn, men byttes tillbaka 1628 och var åter Kungsgård

till 1125, då det blef utbytt åt Amiralen C. Watt-rangs enka mot Rådmansö i Upland. Fiholm är nu fideikommiss inom Grefl. Ridderstolpeska släkten.

Finnåker, jernbruk och säteri i Fällingsbro S., 19½ mantal, har tillhört släakterne Fersen, Dohna, Stenbock m. fl.

Fullerö, säteri i Barkarö S., på en udde i Mälaren. Denna egendom har fordom tillhört Wester-ås Domkyrka, sedermera Grefl. Oxenstjernska släkten, men utgör nu, jemte det underlydande *Almö* säteri, fideikommiss i Grefliga Cronstedtska släkten. Det förut här besintliga stora bibliothet, samladt i synnerhet af R. R. Gr. J. Cronstedt, är till det mesta skingradt: en del deraf inköptes till Upsala Akademi, och största delen (alla Svenska författare) inköptes och skänktes af Riksens Ständer till Gustaf III, hvilken sedermera donerade äfven detta till Upsala Akademi. Här finnes en taflesamling af utländska, isynnerhet Italienska konstnärer och ett konstkabinett.

Färna, betydligt jernbruk i Gunilbo S., har vacker åbyggnad, park, trädgård, orangeri. Utgör jemte *Bockhammars* bruk, *Killinghammars* dito och *Kedjebo* stångjernshammare fideikommiss.

Hed kyrka har altartafsla, målad af Åkerström under dennes vistelse i Rom.

Hellefors, jernbruk i S. af samma namn har vackert läge nära Svartelfven, och vid gränsen af Wermland, inom hvilken provins en del af brukets ägor äro belägne. Trädgårdar, orangeri, park och flere anläggningar äro lika vackra som ändamålsenliga. Bruket har egen kyrka. På ägorna finnes ett silfververk.

Kongsör, i Torpa socken, 1½ mil från Arboga och 1½ d:o från Köping. Vackert läge nära *Arbo-Vägvisare*.

ga-åns utlopp i Mälaren. Carl XI uppehöll sig här ofta och gerna. Den närbelägna Carls kyrka, till hvilken han lagt grundstenen, har sitt namn efter honom.

Loka, en af rikets äldsta och mest besökta hel-sobrunnar, belägen i Grythytte socken, i en ödlig skogstrakt på gränsen till Wermland. Är i synnerhet bekant och besökt för dess gytta och gyttjebad. I senare åren hafva flere nya anläggningar här blifvit gjorde. En minnesvård är upprest öfver Archiatern Rosén v. Rosenstein.

Mölnatorp, välbebyggd herrgård i Säby socken, med park, trädgård och flere anläggningar. Under egendomen lyder Ribbholmen, der Strömsholms kanal framgår.

Norbergs kyrkoby, anseelig, liknande en köping. *Norbergs jerngrufvor* äro betydliga och bland de rikhaltigare i provinsen.

Qvicksund, ett sund och öfverfärgnings-ställe mellan Mälarens vikar Galten och Blacken, på ömse sidor om den vackra Nyckelön. Utsigten från öns värdshus är egen och vacker.

Ramnäs, betydligt bruk i Ramnäs socken. Har utmärkt vackert läge vid en ström, som framför gården bildar tvenne af löfträd skuggade vattenfall af mer än 12 alnars höjd. Åbyggnaden, stor och smakfull, har portik af slipad granit samt kolonner och pilastrar af samma stenart. En vattenuppfodringsmaskin (Bélier hydraulique) förser i flere direktioner åtskilliga rum med vatten, och springer upp genom en af tackjern gjuten bronserad vattenkonst, på en terrass af vid pass 16 alnars höjd öfver strömmens yta. Strömsholms kanal går nära förbi huset.

Riddarhyttan, betydligt jern- och kopparbruk, i Skinnskattebergs socken. De härvarande *Skilå* eller *Riddarhytte* koppar- och jerngrufvor äro flere

och betydliga, ehuru i aftagande. Några af koppargrufvorna äro öfver 30 famnar djupa.

Skinnskattebergs jernbruk i socknen af samma namn, med prydlig byggnad, trädgård, park. — I grannskapet är socknekyrkan, och der, på kyrkogården, Brukspatron W. Hisingers vackra grafchor.

Skultuna messingsbruk i socknen af samma namn, 1 mil från Westerås. Har betydligt tegelslageri, m. fl. anläggningar.

Stjernfors jernbruk i Nya Kopparbergs socken, vid nordöstra änden af sjön Ljusnaren, som med en å har utlopp genom Bruket. Läget är ovanligt vackert.

Strossa jerngrufva, i Ramsbergs socken, ganska betydlig och gammal; förmodas vara upptagen i 13:e seklet. Består af tre grufvor i en öppning, af hvilka Gammelgrufvan är betydligast.

Strömsholm, kungsgård, belägen i Kohlbäcks socken, 1 mil från Köping och $1\frac{1}{2}$ från Westerås. Slottet, uppbygdt efter Nikod. Tessins ritning, är beläget på den s. k. *Slottsholmen*, en holme bildad af Kohlbäcksån vid dess utlopp i Mälaren; har kapell med orgel och åtskilliga målningar; är nu något förfallet; läget utmärkt vackert. På stället är Stuteri, K:gl. stallstat, metallväg, lastageplats, postkontor o. s. v. Den s. k. Strömsholms kanalen går här ut i Mälaren, Drottning Catharina Stenbock mottog denna Kungsgård i förläning 1561.

Svanå, säteri med betydligt jernbruk, beläget i Harakers socken vid Svartån. Har betydlig trädgård, park med lusthus och grottor, o. s. v. På egendomen finnes en ej obetydlig samling böcker, taflor och lithografier. Svanå tillhörde från urminnes tider Brahe-släkten, och genom Grefvinnan Ebba Brahes giftermål med Fältherren Grefve Jacob De la Gardie öfvergick det till hans släkt.

Sättra helsobrunn, tillhör Upsala Akademi, belägen omkring en mil från Sala. Har 3 mineral-

källor. I parken är en minnesvård upprest öfver Erkebiskopen v. Troil.

Tidö, gammalt gods på en ö af samma namn i Mälaren, $4\frac{1}{2}$ mil från Westerås. Axel Oxenstjerna erhöll detta gods genom giftermål med Anna Åkesdotter Bååt och vistades ofta derstädes. Det fordna gamla slottet, *Oldenburg*, bygd af Bo Jons-son Grip, har förlorat dess 2:ne öfra våningar, dess bastioner och grafvar; det kvarstående användes till magasin. Det nyare, af Axel Oxenstjerna byggda slottet, har 4 façader, inneslutande en borggård, som stänges af en arkitektoniskt skön port. Efter christendomens införande i Sverige anlades vid Tidö ett kloster, efter hvilket murare och källare ännu äro synliga. Bibliotheket, ehuru i fordne ägares tid mycket deraf förskingrats, innehåller ännu öfver 3000 voll.; hvaribland flere sällsyntheter, såsom Gustaf I:s egen lagbok, med Konungens egenhändiga anteckningar in margine, etc. etc. Samlingen af manuskript är likaledes ännu betydlig. Rustkammaren innehåller åtskilligt märkligt, hvaribland Erkebiskopen Jöns Bengtssons (Oxenstjerna) rustning, åtskilligt från Engelbrekts, från Sturarnes och från Carl XII:s tid, läderkanoner från 50:åra kriget, o. s. v. Ax. Oxenstjernas audienssal är oförändrad bibehållen, med hans skrispulpet, schatull, etc. — Trägården är vacker; lundar af ek, alm, lönn och andra löfträn, med omvexlande ängar, göra hela ön till en vidsträckt park; de tillhörande holmarne höra till det vackraste i provinsen.

Wedevåg och *Qvarnbacka*, betydligt bruk och manufakturverk $\frac{1}{2}$ mil från Linde. Har egen Brukskyrka.

Yxe, jernbruk i Linde socken. Åbyggnaden är stor och vacker, i Italiensk stil, med jordvåning af huggen granit. En vattenledning förser manbyggnad, ladugårdar etc. med vatten.

Vägarne inom Westmanland.

a) Vägarne från WESTERÅS.

- N:o 407. Till KÖPING ($3\frac{1}{2}$ m.), ARBOGA ($5\frac{1}{2}$ m.) och ÖREBRO ($9\frac{1}{2}$ m.) m. fl. städer är väg anförd under N:o 1.
- N:o 408. Till FAHLUN (genom Hedemora). Enl. (sid. 46) N:o 169 ($13\frac{5}{8}$ m.).
- N:o 409. Till GEFLE (genom Sala). Hallsta 7, a) Sala $7\frac{1}{2}$, b) Härfsta 8, c) Lagbo 6, Eklunda $5\frac{1}{2}$ och derifrån enl. N:o 281 till Gefle ($16\frac{1}{2}$ m.).
- N:o 410. Till KUNGSÖR. Enl. N:o 1 till Köping ($3\frac{1}{2}$ m.), d) Kungsör 5 ($4\frac{1}{2}$ m.).
- N:o 411. Till LINDE. Enl. N:o 1 till Fellingsbro ($6\frac{1}{2}$ m.) och derifrån enl. N:o 76 till Linde ($9\frac{1}{2}$ m.).
- N:o 412. Till Loka helsobrunn. Enl. N:o 99 (sid. 35) till Grythyttedhed ($14\frac{1}{2}$ m.) Loka 5 (16 m.).
- N:o 413. Till NORA ($10\frac{1}{2}$ m.) och PHILIPSTAD ($18\frac{1}{2}$ m.) är väg anförd (sid. 35) N:o 99.

Anm. Vägen till Philipstad kan äfven tagas genom Örebro enl. N:o 100 och gör då $20\frac{1}{2}$ m.

- N:o 414. Till NORBERGS grufvor. Hallsta 7, e) Hemmingsbo 7, f) Forsby $4\frac{1}{2}$, g) Hästbäck $5\frac{1}{2}$ h) Norberg 5 ($5\frac{1}{2}$ m.)

a) Herrgårdar m. m. från Westerås till Sala äro anförde under N:o 169. b) h. Löfsta k., v. Svennås. c) h. Starfors, l. Molnebo br., Huddunge k. d) h. Ulfvi, Östuna, Kungsbarkarö k., l. Näberga, l. Eknö, v. Grönö. e) Herrgårdar m. m. från Westerås till Hemmingsbo äro antecknade under N:o 169. f) h. Ångsholm, l. Stäfre, l. Svedbo, v. W. Fernebo k. g) v. Fors br. h) h. Karbennings k., l. Nickebo, v. l. Engelsbergs br., Högfors br. i) h. l. Frögärde, l. Halstaberg, v. Malmaberg, l. Malma. k) h. Strömsdal, v. Tortuna k., Strömsberg, l. Strömsnäs, Breds k., Skälby. l) h. Sparsättra k. m) h. Forslunda k., Salnecke, v. l. Ryda kungsladug, l. Hormesta, l. Landsberga, Hamra. n) h. l. Wik, l. Ar-

- N:o 415. Till NYKÖPING (genom *Eskilstuna* och *Malmköping*). Enl. (sid. 179) N:o 342 i omv. ordn. till *Eskilstuna* (4 $\frac{3}{4}$ m.) och derifrån enl. sid. 178) N:o 333 i omv. ordn. till *Nyköping* (13 $\frac{1}{2}$ m.).
- N:o 416. Till STRENGNÄS. Enl. (sid. 181) N:o 353 i omv. ordn. (7 $\frac{3}{4}$ m.).
- N:o 417. Till SÄTHER. Ent. N:o 169 (sid. 46) till Grådö (8 $\frac{3}{4}$ m.), *Säther* 8 (10 $\frac{3}{8}$ m.).
- N:o 418. Till UPSALA. *i*) Myrby 3 $\frac{1}{2}$, *k*) Torgesta 6 *l*) Långtora 6, *m*) Säfva 6, *n*) *Upsala* 7 (7 $\frac{3}{8}$ m.).
- N:o 419. En annan väg till UPSALA (genom *Enköping*). Enl. (sid. 154) N:o 290 (7 $\frac{5}{8}$ m.).
- N:o 420. Till SMEDJEBACKEN (projekterad väg). *o*) Qvarnbacka 5 $\frac{3}{4}$, *p*) Ramnäs 6 $\frac{1}{2}$, (*Westansjö* 8), *Flyten* 6, och vidare enl. N:o 168 till *Smedjebacken* (10 m.).
- Anm.* Vid Ramnäs sluttar vägen, som skulle fortsättas genom *Westansjö* till *Flyten*. För närvarande måste vägen till *Smedjebacken* tagas genom *Köping* (se nedan) eller *Norberg* och derifrån till *Flyten* 7 $\frac{1}{2}$.

b) Vägarne från ARBOGA.

- N:o 421. Till KÖPING (1 $\frac{1}{2}$ m.), *Westerås* (5 $\frac{1}{2}$ m.) enl. N:o 1 omv. ordn.
- N:o 422. Till LINDE. *q*) *Fellingsbro* 5, *Blixterboda* 5, *r*) *Linde* 7 (4 $\frac{1}{4}$ m.).
- N:o 423. Till NORA. *q*) *Fellingsbro* 5, *Blixterboda* 5, *Bondbyn* 7, *s*) *Nora* 4 $\frac{1}{4}$ (5 $\frac{3}{8}$ m.).
- N:o 424. Till CHRISTINEHAMN och CARLSTAD är väg anförd i N:o 16 jemte anm.

by, ll. *Hammarskog*, v. l. *Eka*, l. *Ekbolanda*. *o*) h. l. *Gryta*, *Berga*, l. *Frövi*, l. *Julpa*, v. *Carlslund*, l. *Brottberga*, *Hofdesta*, *Listå*, *Forssby*, *Nackeby*, *Skultuna k.*, *Skultuna messingsbr.*, *Hägervall*. *p*) h. *Bovallen*. *q*) h. l. *Westersäter*, l. *Oppeberg*, *Eke*, v. *Ellholmen*, *Jüder*, *Röfors*, l. *Sickelsjö*, l. *Käsäter*. *r*) *Herrgårdar* m. m. från *Fellingsbro* till *Linde* äro antecknade under N:o 76. *s*) *Herrgårdar* m. m. mellan *Fellingsbro* och *Nora* äro antecknade under N:o 94. *t*) h. l. *Asby*, l. *Hällby*, l. *Wallby*, v. *Reuters-*

N:o 425. Till **ESKILSTUNA**. *t*) Kungsör 6, *u*) Smedby 6, *v*) Eskilstuna 6 ($4\frac{1}{2}$ m.).

Anm. Från Smedby skjutsas till Thorshälla 4 (4 m.).

N:o 426. Till **NYKÖPING**. Enl. N:o 334 (sid. 178) i omv. ordn. ($12\frac{1}{2}$ m.).

N:o 427. Till **SALA**, **HEDENORA**, **SÄTHER** och **UPSALA** tages vägen genom *Westerås*, enl. N:o 1, och vidare enl. N:i 409, 408, 417, 418 och 419.

N:o 428. Till **ÖREBRO** m. fl. städer är väg anförd i N:o 1.

N:o 429. Till **SMEDJEBACKEN** och **FAHLUN**. *Köping* 7, och derifrån enl. (sid. 46) N:o 168 till *Smedjebacken* ($11\frac{1}{2}$ m.) och *Fahlun* ($17\frac{5}{8}$ m.)

Anm. En annan $2\frac{1}{2}$ m. längre väg, genom Fellingsbro, upptages här i anseende till de flere Herrgårdar och bruk, som dervid passeras. *x*) Fellingsbro 5, *y*) Sällinge 5, *z*) Morskogen 9. *ä*) Ramsbergs 4, *å*) Laxbro 9, Högfors $5\frac{1}{2}$, Hällsjön 6, Östanbo 4, *ö*) *Smedjebacken* $6\frac{1}{2}$ ($13\frac{1}{2}$ m.).

c) Vägarne från KÖPING.

N:o 430. Till **ÖREBRO**, **CHRISTINEHAMN**, **CARLSTAD**, **NORA** och **LINDE** tages vägen genom *ARBOGA* och derifrån enl. under sistnämnde stad lemnade anvisningar.

N:o 431. Till **SALA**, **FAHLUN**, **HEDENORA**, **SÄTHER** och **UPSALA** tages vägen genom *WESTERÅS*, och vidare enl. under *Westerås* meddelade anvisningar.

N:o 432. Till **ESKILSTUNA**. *ä*) Kungsör 5, *ö*) Smedby 6, *aa*) Eskilstuna 6 ($4\frac{1}{2}$ m.).

berg, *Svarthäll*. *u*) h. *Kung Carls k.*, *W. Ekeby*, *v. Torpa k.* *v*) h. *l. Hagby*, *l. Skälby*, *v. l. Brunsta*. *x*) se not *q* under N:e 422. *y*) h. *Eke*, *Fellingsbro k.*, *l. Finnåker*, *Ekeby*, *Åby*, *Österhamnar* (alla 4 bruk), *v. W. Torvesta*, *Wesslingbyholm*, *Sörby*. *z*) h. *Grönbo*, *Sundbo br.*, *v. Rockhammars br.*, *Kåfalla br.* *ä*) h. *l. Hågarnäs br.*, *l. Gammelbo*, *l. Granhult*, *Ramsbergs br.*, *ll. Klotens br.* *å*) h. *Heden*, *v. Bångbro*. *ö*) Herrgårdar m. m. från *Laxbro* till *Smedjebacken* äro antecknade under N:o 167. *ä*) se not. *d* under N:o 410. *ö*) se not. *u* under N:o 425. *aa*) se not. *v* under N:o 425. *bb*) h. *Sala silf-*

Anm. Från Smedby skjutsas till Thorshälla 4 (3½ m.).

N:o 433. Till NYKÖPING. Enl. N:o 334 i omv. ordn. (12½ m.).

N:o 434. Till SMEDJEBÄCKEN. Enl. N:o 168 (9½ m.).

d) Vägarna från SALA.

N:o 435. Till KÖPING, ARBOGA, NORA och LINDE m. fl. städer tages vägen enl. N:o 409 genom WESTERÅS och vidare enl. hvad under *Westerås* är anvisadt.

N:o 436. Till FAHLUN, HEDEMORA och SÄTHER är väg anvisad i Ni 41 och 42 (sidd. 23 och 24).

N:o 437. Till UPSALA. Enl. N:o 284 (sid. 153) i omvänd ordning (7½ m.).

N:o 438. Till ENKÖPING. Enl. N:o 298 i omv. ordning (5½ m.) och enl. N:o 299 i omv. ordn. (4½ m.).

N:o 439. Till SMEDJEBÄCKEN. *bb*) Hemmingsbo 7, Forsby 4½, Hästbäck 5½, *cc*) Norberg 5, *dd*) Flyten 7½, och vidare enl. N:o 168 till *Smedjebacken* (10½ m.).

e) Vägarna från LINDE.

N:o 440. Till ARBOGA, KÖPING och WESTERÅS är väg anvisad under dessa städer.

N:o 441. Till NORA. *ee*) Bondbyn 4, *ff*) Nora 4½ (2½ m.).

N:o 442. Till PHILIPSTAD tages vägen genom Nora enl. föreg. N:o 441 och vidare enl. N:o 99 (9½ m.).

N:o 443. Till CHRISTINEHAMN och CARLSTAD. *ee*) Bondbyn 4, Skärmarboda 3, *gg*) Kils Blacksta 5, *hh*) Lekhyttan 8, och derifrån enl. N:o 16 jemte anm. till *Christinehamn* (10½ m.) och *Carlstad* (14½ m.).

vergrufva, Sättra brunn, v. Kila k., l. Solinge. *cc*) Herrgårdar m. m. från Hemmingsbo till Norberg äro antecknade under N:o 414. *dd*) v. *Westanfors* br. *ee*) h. *Yxe*, v. *Dalkarlshyttan*, *Järle* br. *ff*) h. l. *Hammarby* br., *Christinelund*, v. ll. *Ramshyttan*. *gg*) h. *Kils* k. *hh*) v. *Frösvidal*, *Garphyttan*, l. *Latorp*,

- N:o 444. Till SALA tages vägen genom *Arboga* till *Westerås* och vidare: Hallsta 7, *Sala* 7½ (13 m.).
- N:o 445. Till SMEDJEBACKEN, FAHLUN, SÄTHER m. fl. norr ut bel. städer anföres väg i N:i 167 och 173 (sid. 46 och 48).
- Anm.* Till Städer i *Upland* tages vägen genom *Arboga*. Till städer i *Södermanland* dels genom *Arboga*, dels genom *Örebro*.

f) Vägarne från NORA.

- N:o 446. Till ARBOGA, KÖPING, WESTERÅS, SALA och LINDE äro vägar anvisade under dessa städer.
- N:o 447. Till CHRISTINEHAMN och CARLSTAD. *ii*) Skärmarboda 4½, *kk*) Kils Blacksta 5, *ll*) Lekhyttan 8, och derifrån enl. N:o 16 jemte *anm.* till *Christinehamn* (9½ m.) och *Carlstad* (14½ m.).
- Anm.* En kortare väg till *Carlstad*. Enl. N:o 99 till *Philipstad* (7½ m.) och derifrån enl. N:o 208 i omv. ordn. till *Carlstad* (13½ m.).
- N:o 448. Till PHILIPSTAD. Enl. (sid. 35) N:o 99 (7½ m.).
- N:o 449. Till SMEDJEBACKEN och FAHLUN. *mm*) Öskevik 4½, *nn*) Guldsmeshyttan 5, och derifrån enl. N:o 167 (sid. 46) till *Smedjebacken* (10½ m.) och *Fahlun* (16½ m.).
- Anm.* Jemf. N:ri 173 och 177 inneh. väg till *Säther*, m. fl. norr ut belägna städer. Till Städer i *Upland* tages vägen genom *Arboga*. Till städer i *Södermanland* dels genom *Arboga* dels genom *Örebro*.

Lannafors br. *ii*) h. l. *Ramshyttan*, v. *Christine-*
tund. *kk*) h. *Kils* k. *ll*) se not. *hh* under N:o 443.
mm) h. *Bornsby* br. *nn*) h. *Siggeboda*.

3) Ångbåttur från Stockholm till Westerås och Arboga.

Segelleden till Strengnäs är beskrifven sid. 136. Sedan man passerat ångfartygsbryggan vid Strengnäs, ser man midtför staden, t. h. en liten, från Tosterön utskjutande halfö, till hvilken går färja från Strengnäs för vägen till Enköping och Upsala. Ej långt från staden t. v. skjuter en liten vik in i landet till *Eldssund*, märkvärdigt för den drabbning som der eller i granskapet deraf 1457 lefvererades mellan Carl VIII Knutssons och Erkebiskopen Jöns Bengtsson Oxenstjernas härar. Man har nu t. v. först Wansö och derefter *Fogdö* (hvilka tillsammans med Helgarö bilda en betydlig halfö). En och annan täck holme t. v. bildar vid förbifarten en vacer förgrund till det något enformiga landet. Nära stranden (i Fogdö) ligger kungsladugården *Kungsberg* (se d.). Sedan Tosterön passerats, vidtager till höger en mindre ö, *Segejön*, och då man förbiseglat denna, är fartyget ute på en mindre fjärd, som kan sägas utgöra början af *Gransfjärden*. Längre fram t. h. midt emot ändan af *Fogdö* ligger ön *Hallingen* och på längre afstånd öarne *Långholmen* och *Engsö* med säteriet af samma namn (se d.). Till v. ligger (på *Fogdö*) *Hesselbyholm* (se d.). Då *Hallingen* förbiseglats, är fartyget ute på den egentliga *Gransfjärden*, hvilken åt norr bildar en vik mellan *Engsö* och fasta landet. *Fagerön* stänger i början utsigten öfver denna vik. Nära stranden af densamma ligga (i *Karrbo* socken) säterierna *Frösåker* och *Lindö*, det sistnämnda fordom tillhörigt *Soopska* släkten, och i granskapet hvaraf är en större ruin efter *Solviksborg*. Mellan fasta landet t. h. och *Aggarö* samt derefter *Ridö* t. v. utkommer fartyget på *Westerås-fjärden*. Ett stycke inpå densamma seglar man mellan tvenne öar, *Björnö* t. h. och *Almö-*

Lindö t. v. Mellan Björnö och fasta landet går ett långt och smalt sund, och vid detsamma ligga, på fasta landet, säteriet *Gäddeholm*, vid södra ändan och sekundchefsostället *Hässlö* vid det norra. På motsatta sidan om fjärden ligga säterierna *Fullerö* (s. d.), *Almö* och kungsladugården *Johannisberg*. Några små holmar, deribland *Hästholmarne*, förbiseglas, hvarefter fartyget är framme vid Westerås.

Är fartyget åter destineradt på Arboga, fortsättes segelleden sydvestligt. Till höger på en större halfö ligga *Tidö* (s. d.) och det derunder lydande *Tärnö*. Fartyget passerar det s. k. Thorshälla hufvud (t. v.), hvarefter sjön bildar en vik. Vid venstra stranden af densamma ligger *Wäsby*, vid den högra *Österby*. Till höger har man *Skutterön*, och vid en vik norr om densamma ligger säteriet *Wickhus*, fordom tillhörigt först Braheska och sedan Hornska släkten. Längre fram på samma sida ligger säteriet *Fiholm* (se d.) vid ett sund mellan Trossön och fasta landet. Säteriet *Sundbyvik* synes t. v. Vid Qvicksund, som genomfares, och hvilket sammanbinder fjärdarne Blacken och Galten, går färja mellan Södermanlands fasta land och Nyckelön, som är skild från Westmanland genom det s. k. Mellansundet. Här går äfven färja. På norra sidan af Nyckelön vid Mellansundet ligger *Stensjö* säteri. Utkommet på Galten följer fartyget stranden af Södermanland till *Kungsör* (se d.), der Mälaren slutar och Arboga-å vidtager. Vid södra stranden af densamma ligga egendomarne *Svarthäll* och *Reutersberg*. Ungefär 1 mil från Kungsör börjar den i Arboga-å ingående Hjelmare kanal, hvars utlopp man förbiseglar och $\frac{1}{2}$ mil från detta ligger Arboga.

VII. Dalarne.

1) Landets allmänna beskaffenhet.

Till hvad sidd. 32 och 33 derom är anfördt må här läggas följande: Den derstädes omtalade sandstensformationen utgör från sjön Feragen i Norige till Transtrand i Dalarne en sträcka af mer än 20 mil med en odelad basis af mest 2500 fots höjd, och kul-lar, hvilka hinna 4400 fot. Öfvergångsformationen vid Siljan är fullkomligast utbildad i Osmundsberget (375 fot öfver sjön), som äfven har lager af lerskif-fer, som i denna öfvergångstrakt är sällsynt.

Porfyr förekommer ej blott i Elfdals socken, utan äfven i Serna socken, ehuru den der ej bear-betas, för aflägsenhetens skull. Kalk-, slip- och qvanstensbrott förekomma flerstädes. Malmtrakter äro flere och af stor betydenhet; äfven silfvermalm-fält. Provinsen har den betydligaste koppartillverk-ning i riket. Bispbergs grufva har den rikhaltiga-ste jernmalm näst Gellivare, och täflar i godhet med Dannemora-malmen.

Den olika upphöjningen öfver hafvet framvisar äfven här sitt vanliga inflytande på klimatet och vextligheten. Så är klimatet i allmänhet hårdare inom den trånga och högländta däld, hvarigenom Vester-Dalelven framflyter, än omkring den mera nordliga, men lågländtare och rymligare dalsträck-ningen kring Öster-Dalelven samt kring Orsasjön och Siljan, dem denna flodgren genomlöper. Nordliga växter (såsom t. ex. åkerbär) träffas vildt växande i Norrberkes och Söderberkes socknar, hvaremot i de till läget nordligare Rättviks Finnmarker träffas en mera sydlig vegetation: äfven bok, lind, ask och

lönna hafva förrirat sig hit. Också har Rättvik blifvit kalladt «Dalarnes Arkadien». Ofta då den sent mognande vårsädes-grödan i de öfra Vester-Dalsocknarne förhärjas af skarpa frostnätter, skadas denna alldeles icke på Mora-slätten, hvilken likväl ligger nordligare än Lima, men icke så nära intill fjällen och föga upphöjd öfver Siljans yta. Växtlighet, klimat och allt deraf beroende är af en mera sydlig natur i Öster-Dalarnne. Ett märkligt bevis härför är, att hundradetals svanor upphålla sig öfver vintern dels vid Insjöns utlopp i Dalelven, dels der Orsasjön utfaller i samma elf, hvilken på dessa punkter ej brukar tillfrysa. Den vackra Sollerön (bel. i Siljan, 1 mil lång och $\frac{1}{2}$ mil bred, med yngre bergsbildning), har ännu lyckligare klimatförhållanden och sällan eller aldrig skadas skördarne der af några nattfroster. — Det *nordligaste* Dalarnne (såsom Serna och Nora socknar etc.) tyckes mest vanlottadt: hårdt klimat och ofruktbar jordmån hindra ett mera vidsträckt åkerbruk än såsom bihang till boskapskötseln.

Dalarnne är rikt på herrliga utsigter och pittoreska sköna trakter. Hit kunna räknas Siljans stränder, trakterna omkring Rättviks och Leksands kyrkor m. fl. Schubert yttrar i berättelsen om sin Dalresa, att han vid Siljan trodde sig försatt till Geneversjöns stränder. Vägen från Lekarbyn till Leksand är en af de skönaste i Sverige. Från höjden vid Bergsäng utbreder sig en talla, ensam värd en resa till Dalarnne: Siljan med den vackra Sollerön, Wikarbyn, Rättviks kyrka och i klart väder äfven Mora kyrka framstå i den herrliga trakten, utsigten begränsad af skogbeklädda höjder. Vägen från Wiksby (på gränsen af Westmanland), längs utmed sjön Barken, till Smedjebacken, och från sistnämnda ställe till Lodvika bruk, är äfven en af de skönaste, vårt land har att framvisa. Njupeskärs vattenfall i Serna socken, der Fuluelven störtar nä-

stan lodrätt utför fjället till 70 fammars djup, erbjuder ett skådespel, hvares like man i få länder torde finna. Men af det anförda kan läsaren redan sjelf sluta till de olika trakternas olika skaplynne. Att här beskrifva de olika slagen af landskapets naturskönheter, dem man stundom äfven finner spridda i eljest mycket sterila trakter, vore således öfverflödigt, äfven om en sådan beskrifning skulle kunna göras åskådlig. Såsom framvisande inom en mindre areal de mest olikartade slag af naturskönheter — vilda, storartade, gigantiska, sådane man endast först i Norrland finner dem, så väl som täcka, praktfulla, af mera sydländsk art — har Dalarne länge varit och skall troligen fortfarande blifva företrädesvis besökt af sådane resande, som gerna uppsöka sköna trakter. De historiska minnen, som här återkallas, de traditioner, som ännu lefva bland folket, sjelfva folklifvet och det, oaktadt de demoraliserande utvandringarne, ännu oförfalskade rent Svenska folklynne, man här flerstädes återfinner, allt förenar sig att göra Dalarne till en behaglig recreations-ort för hvar och en, som ännu ej blifvit förklemad till kropp och själ, för hvar och en, som älskar att i en fri och skön natur, bland ett redbart och flärdlöst folk, söka och återeröfra den spänstighet, som i verldsbullet och bland vanliga småbestyr så lätt försvagas eller går förlorad.

Bland bruk och grufvor äro endast de förnämsta serskildt beskrifna i tredje kapitlet. I öfrigt må här uppräknas följande: *Annesforss* i Säfsnäs socken, *Dormsjö*, masugn i Garpenberg, *Dådrans* i Rättvik, *Fredriksberg* i Säfsnäs, *Furudal* i Ore, *Gravendal* i Säfsnäs, *Insjö* koppargrufvor i Ähls, *Johannisholms* glasbruk, *Siljanforss* i Mora, *Kloster* jernverk och krutbruk i Husby, *Malingsbo* i Söderbärke, *Nårn* i Hedemora, *Styggsforss* i Boda, *Svartnäs* i Svärdsjö, *Tomtebo* koppargrufva i Skedvi, *Östra Silfberget*, fordom silfvergrufva, nu rödfärgsverk i St. Tuna. Al-

la af ofvannämnda verk, för hvilka ingen egenskap serskildt är utsatt, äro jernbruk.

2) Städer och Köpingar.

Fahlun, bergstad, belägen i en dal mellan sjöarne Warpen i norr och Runn i söder. Staden är gammal, men erhöill stadsprivilegier först 1608. Är Landshöfdingesäte och har omkring 4300 invånare.

Staden har 2:ne kyrkor; ett Bergs-institut för praktiska bergsvetenskapen (med laboratorium och diverse samlingar) der undervisning meddelas i kemi, bergsmekanik, grufkarte-ritning, m. m. d.; en högre lärdomsskola, stiftad af Drottning Christina. — Bland publika byggnader må nämnas Landshöfdingeresidentset. Å Landskansliet förvaras de Mora- och Leksandsdrägter, Gustaf III begagnade vid sitt besök i Dalarne (1788).

Nejden är, på något afstånd från staden, rätt vacker. Deremot är den närmaste omgifningen otreflig, blottad på all vegetation. Den köpparrök hvilken, från den närbelägna grufvan, hvälfver sig öfver staden och närmast omkring, anses härtill vara orsaken. Dock anses röken, ehuru högst menlig för vegetationen, icke vara skadlig för invånarnes helsa: orten har tvertom varit ansedd för en fristad i pest- och andra smittsamma sjukdomar.

Vester om staden ligger *Fahlu Koppargrufva*, den största i sitt slag. Också ger den åt hela orten namn: Stora Kopparberget. Grufvans ålder är ej säkert känd, men sannolikt har den redan i äldsta tider bearbetats. Dess gamla privilegier hafva förkommit och de äldsta sådane, nu kända, äro af år 1547. Den äldsta kända handling, hvori Kopparberget förekommer, är af år 1510. Gruföppningarne äro talrika, de flesta nu ej bearbetade. Djupaste schaktet har öfver 190 famnar lodrätt djup. Bland de flera vatten- och malm-uppfodringsmachinerna m. m.

d., finnas åtskilliga af Polhems uppfinning. Alla uppfordringsmaskinerna drivas med vatten, som genom det s. k. Korndiket ledes från sjöarne Stora, Lilla och Södra Wellan till grufvan, hvarest det i vattuledningarne på norra sidan utgör ett perpendikulärt fall af tills. 172 alnar. De åtskilliga vattenhjulen hålla 16, 18 till 21 alnar i diameter. Vattnet drifver sedan åtskilliga kopparhyttor i Fahlun. — I Grufstugan, en stenbyggnad, är Grufvärens rum, der man finner porträtter af Svenska bergverkscheferne, Magni Ladulås' grufprivilegier, teckningar af grufvan etc.; ett mineralogiskt bibliotek; några fornlemningar; ett rikt mineral-kabinett; kyrksalen (med diverse porträtter) o. s. v. — Den gamla s. k. Rådssalen är ett ganska stort rum ned i grufvan, urholkad ur klippan. — Till malmuppfordringen begagnas kedjor, hvilkas länkar sammanfogas af vid Avesta enkom beredt jern, utsträckt genom dragskifvor efter en af Öfver-Direkt. Hagström uppfunnen method. Man har äfven, sedan några år, börjat härtill begagna linor, spunne af jerntråd, efter en af Grufstugaren Olsson gjord uppfinning; dessa linor lära vara betydligt mindre kostsamma och mer starka än de vanliga.

Utom sjelfva kopparverken finnes här: ett silfververk; en guld-amalgamationsinrättning; en hagelfabrik, der hagel gjutas till lika godhet med de bästa engelska; inrättningar för beredning af vitriol, svafvel och rödfärg. — Vid grufvan äro flere verkstadsbyggningar, boningshus för embets- och tjänstemannapersonalen o. s. v.

Vid Grufvan är den s. k. Stora Stöten, en öppen graf eller sänkning i berget, af betydligt djup och vidd, bildad genom 1686—7 timade grufvas. Den må med skäl kallas rysligt skön. Den omgifves af uppfordringsmaskiner; bekväma trappor föra dit ner, likasom till ett annat djup af omkring 177 famnar.

Grufvans årliga afkastning har fordom, och ännu i Gustaf II Adolfs tid, uppgått till 20000 skepp. och derutöfver, hvadan också grufvan af nämnde Konung kallades Sveriges skattkammare. Efter 1634 minskades afkastningen och utgjorde 1676 16000 skepp. Den har sedan varierat, men i medeltal efter 1690 ej stigit till 10000 skepp. och 1718 ej ens till 6000 skepp. Grufras, vållade genom planlöst och oförsigtigt bearbetande af grufvan, hafva i sin mån förminskat afkastningen och försvårat bearbetning. Äfven för eldsvådor har grufvan varit utsatt. I 1833 års femårsberättelse uppgifves årliga medelafkastningen under de sista fem åren hafva varit något mer än 5057 skepp. koppar; samt dessutom: 258 dukater guld, 522 skålp. silfver, 159 skepp. bly, 747 skepp. vitriol, 14 skepp. svafvel, 1153 tunnor rödfärg.

Kopparberget förekommer ofta nämndt i Svenska historien. Der bodde den bekante Engelbrekt, så väl som hans far före honom, och flera folkresningar hafva dels utgått från denna ort, dels här sökt en basis för vidare framgång. Men äfven andra händelser hafva gifvit kopparberget och grufvan märkvärdighet i dikten, om ej i historien. Omkring år 1635 fanns uti en brytning i grufvan en död kropp, så frisk till utseendet, som hade personen samma dag omkommit, ehuru man af kläderna och några gamla mynt, som der funnos, kunde sluta att han 200 år förut blifvit öfverrasad. Senare, år 1670, omkom en annan grufarbetare. Sältan och det vitriolartade grufvattnet bibehöllo kroppen oförstörd och 49 år senare igenkändes den af en gammal gumma, hvilken i sina unga år varit förlofvad med mannen.

Nära staden är en helsobrunn. På något afstånd från Fal:un ligga flera täcka ställen. I allmänhet finnas ock många fornminnen här i nejden, och traditoner från fädren om Engelbrekt och Gustaf Wasa lefva ännu bland folket.

Säther, liten stad anlagd af Gustaf II Adolf, e-huru den först 1642 fick privilegier. Täckt belägen vid sjön Ljustern. Bäst visar sig staden sedd från vestra sidan. Folkmängden omkring 600 personer.

Helt nära staden är en sällsynt skön dal, den bekanta Sättersdalen. I dess djup framslingrar sig en å, som bildar en kedja af åtskilliga små vattenfall och drifver det bekanta manufakturverket samt flere vattenverk. Dalen är mycket djup, lång och smal, med en yppig vegetation; dess sidor beklädda med de täckaste löfträd och buskvexter.

En fjerdedels mil från Säther, invid Sättersdalen är en brant, *Bispbergs klack*, från hvars topp man har en vidsträckt och herrligt utsigt; man kan derifrån räkna 8 kyrkor.

Hedemora, gammal uppstad med öfver 1000 invånare. Har vackert läge på en ås mellan 2 sjöar.

Smedjebacken, betydlig köping med postkontor, och *Wik* (i Söderberke socken), betydlig köping med postkontor, bel. på gränsen mot Westmanland. Vägen mellan dessa begge köpingar är en af de vackraste i landet.

5) *Bruk, Herrgårdar, Grufvor, m. m.*

Avesta kopparverk vid Dalelven, 2 mil från Hedemora. Stället har egen kyrka, skola, postkontor m. m., och liknar en mindre stad, tillhörer Fahlubergslag. Hit försändes råkopparen från Fahlugrufva och, till en stor del, bearbetas här för olika ändamål. Fordom präglades kopparmyntet här, men detta sker nu, sedan 1830, vid myntverket i Stockholm. Flere verkstäder och inrättningar, såsom Valsverket, Garmakeriet, Jernverket o. s. v. förtjena uppmärksamhet.

Bispbergs jerngrufva, $\frac{1}{2}$ mil från Säther, gammal; bearbetades redan före Kalmare-unionens ingång. — Den härvarande vackra vatten-uppfordringsmachinen

är konstruerad af Chr. Polhem; nära $\frac{1}{4}$ mils väg från strömmen i Säthersdalen, sättes den i rörelse medelst stånggångar, hvartill planen först uppfanns af Polhem. Malmen är gifvande och anses i godhet komma närmast Dannemora. — Nära i grannskapet ligger *Elzburgs* rikhaltiga grufva, först i senare åren upptagen.

Borganäs, nära Grådö gästgifvaregård, på en udde i Dalelven. Var fordom ett temligt betydligt fäste, der den för sin omensklighet ryktbare Jösse Eriksson en tid var fogde. Intogs, nästan utan någon belägring, i Juni 1455 af Engelbrekt och hans bondehär, som genast förstörde det. Ännu finnes några rniner kvar.

Brunnbäcks färga i Folkärna socken, vid Dalelven och nära gränsen mot Westmanland. Är namnkunnig emedan här (1521) stod det första slag emellan Danskarne och de på Gustaf Wasas uppmaning samlade Dalkarlarne. Bondehären hade framgång, och icke blott häfden utan äfven folkvisan förvarar minnet af dess seger och Danskarnes nederlag.

Bäcka, landtegendom och bruk i Orsa socken, oändligt väl beläget på Orsasjöns norra strand.

Dahlforss bruk, i Ore socken, belägen vid Böhleån, i en vacker dal, på gränsen mot Helsingland. Bruksarbetarne sägas härstamma från invandrade främlingar, och skilja sig ännu i klädedrägt och sedan från de ursprungliga Dalkarlarne.

Elfdals porfyrverk, i Elfdals socken, $\frac{1}{4}$ mil från landsvägen, i en enslig skogbevext trakt, på något afstånd omgifvet af rika porfyrbrott. Det är grundlagdt af Öfverdirekt. Hagström, och alla härvarande mekaniska inrättningar äro af Svensk uppfinning. Machinerna för porfyrens slipning m. m. drivas af vattenkraft. Inrättningen härför (af Hagström) är ganska sinnrik. I grannskapet är en mineralkälla.

Garpenberg, välbebyggd kungsgård $1\frac{1}{2}$ mil från Hedemora. I närheten äro *Garpenbergs* grufvor,

ett obetydligt jernverk af samma namn samt *Dormsjö* hammare och masugn, kopparverk m. fl. inrättningar.

Gryksbo, stort machinpappersbruk i Kopparbergs socken, $1\frac{1}{4}$ mil från Fahlun. Läget är utmärkt vackert och de mekaniska inrättningarna ganska synvärda. Egendomen kallades fordom Grekesboda och omtalas i ett permbref af år 1517.

Grängshammars jernbruk, bel. $1\frac{1}{2}$ mil från Säther i Stora Tuna socken, i en vacker trakt invid sjön Grängen. Den vackra parken sträcker sig äfven till några holmar i en å nedanför bruket, samt, $\frac{1}{2}$ mil härifrån till *Elseholmen*, en holme i Ullsjön.

Gustafs kyrka har ett sällsynt vackert läge i en nejd som liknar en park. Altartaflan är af Hörberg.

Hushaga, Landshöfdingeboställe i Stora Tuna socken, i en utmärkt vacker trakt vid Dalelven, hvilken der bildar några de skönaste fall. Har på senare åren blifvit förskönadt genom park-anläggning m. m.

Isala by, i Svärdsjö socken. Likasom så många andra ställen i Dalarne, har äfven detta en historisk märkvärdighet. Från Svärdsjö prestgård, der pastorn, herr Jon, ej längre trodde honom vara säker, hade Gustaf Wasa begifvit sig hit, för att här, klädd i Dalkarlskläder, dölja sig undan Danska folkets efterspaningar. Knappt hade han kommit hit till kronoskytten Sven Elofsson, så inträdde redan några af Fogdens utskickade i stugan; ty de hade fått spaning om, hvilken väg han tagit. Sven Elofssons hustru höll just på att grädda bröd och Gustaf stod vid ugnen och värmdes sig. För att betaga spejarne alla misstankar, då de frågade efter herr Gustaf, gaf hon honom med sin brödspade ett duktigt slag öfver ryggen, och utfor: «Hvi står du här och gapar på främmande? Har du aldrig sett folk förr? Packa dig straxt ut på logen och tröskab!» Gustaf lunkade ut, och undgick så spejarne. Logen, der han trö-

skade, är ännu bibehållen. Der bredvid är en öfverflödigt minnesvård rest af Gustaf III.

Leksands kyrka, vid en af Siljans södra vikar, hvarifrån östra Dalelven flyter. Är mycket gammal, prydd med vacker altartafla, flere Svenska konungars porträtter, och flere epitapher. Bland de sistnämnde må nämnas det öfver kyrkoherden Troilius och hans fru, känd under namn af Stormor i Dalom.

Kyrkbyn (*Noret*) är betydlig, och trakten här omkring en af de skönaste i Sverige, med herrliga utsigter öfver Siljan och Dalelvens stränder.

Lodvika, i Grangärde socken, ett af de största jernbruk i Sverige. Der bredvid är en stor by. Läget, vid en å som förenar sjöarne Wäsman och Barken, är förtjusande skönt.

Löfåsen, ett gammalt silfververk i Stora Skede- vi socken. Silfver erhålles nu blott i ringa, men bly i större quantitet; äfven fås arsenik, vismut m. m.

Mora kyrka är åldrig och vacker. Inuti är Gustaf I:s porträtt, och i sakristian flere gamla porträtter m. m. Altartaflan är vacker. — Från klockstapeln har man en rik och belönande utsigt.

I grannskapet är det ställe, derifrån Gustaf I talade till Dalallmogen. Man är osäker, om det var från den s. k. *Klockgropen* eller från den s. k. *Badstufubacken*. Vid förstnämnde ställe är beslutadt att resa ett monument af porfyr. En knapp fjerdingväg från kyrkan ligger byn *Utmeland*. Der är ännu bibehållen den källare, i hvilken Gustaf Wasa i tre dygn höll sig gömd. Från huset och ännu mer från Östnors by har man en herrlig utsigt.

Ornäs, urgammal sätesgård i Thorsängs socken, $1\frac{1}{2}$ mil från Fahlun. Läget, på en vacker udde i en fjärd af sjön Runn, är utmärkt skönt. Här finnes ännu kvar den gamla byggningen, der Gustaf Wasa vistades, då han var nära att förrådas af sin värd, Arendt Persson, men räddades af dennes hustru.

Rummet med sängen, der Gustaf hvilade, visas ännu, sådane de fordom varit. Han sjelf, hans lifknekt och en Morakarl af hans anhängare äro afbildade i trä. På ett bord ligger hans messingsur. På väggarne hänga porträtter af Gustavianska ättens Konungar, Barbro Stigsdotter m. fl. — Det nyare täcka stället af samma namn, nu det egentliga herresätet, ligger närmare inåt landet, undangömdt af småskogen.

Rankhyttan i Wika socken, fordom en kopparhytta, nu en vacker landtegendom, har sin största märkvärdighet af den ännu qvarstående logen, der Gustaf Wasa tröskat. Gustafs porträtt är uppsatt derinne; men ehuru anslag är gjordt för ladans behöriga underhåll, lär den ej vårdas så, som den borde.

Rättviks kyrka, belägen på ett näs i Siljan. Dess läge och omgifningar höra till det skönaste i Dalarne.

Tuna kyrka, med altartafla af Ehrenstrahl (förest. Christi korsfästelse) och porträtter af några Svenska konungar. En fjerdedels mil från kyrkan är den i svenska historien bekanta *Tuna* hed. En del deraf (Romeslätt) är Dalregementets excercisplats.

Utmeland, se under *Mora*.

4) Vägarne inom Dalarne
och till städer i angränsande provinser.

a) Vägarne från FAHLUN.

- N:o 450. Till HEDEMORA och SALA. Enl. N:o 41 i omv. ordn. till Hedemora ($4\frac{1}{2}$ m.) och till Sala ($10\frac{1}{4}$ m.).
- N:o 451. Till SÄTHER. Naglarby 9, Säter 7 (4 m.).
- N:o 452. Till AVESTA. Enl. N:o 41 i omv. ordning till Grådö ($5\frac{1}{2}$ m.), Avesta 6 ($6\frac{1}{2}$ m.).
- N:o 453. Till SMEDJEBACKEN. Enl. N:o 167 i omv. ordn. (6 m.).
- N:o 454. Till GEFLE. Borggårde $10\frac{1}{2}$, a) Lumsheden 9, b) Sandbacka (Åsen) $9\frac{1}{2}$, c) Högbo 5, d) Öby $5\frac{1}{2}$, e) Gefle $3\frac{1}{2}$ ($10\frac{3}{4}$ m.).
- Anm. En annan $1\frac{1}{8}$ mil längre väg: Strand 8, f) Upbo 5, Smedby $3\frac{1}{2}$, g) Rörshyttan 5, h) Solberga 9, i) Sandbacka (Åsen) 6 och vidare enl. ofvanstående till Gefle ($12\frac{1}{8}$ m.).
- N:o 455. Till WESTERÅS. Enl. (sid. 46) N:o 169 i omv. ordn. ($13\frac{1}{2}$ m.).
- N:o 456. Till NORA. Enl. (sid. 46) N:o 167 i omv. ordn. till Guldsmedshyttan ($13\frac{1}{8}$ m.), k) Öskevik 5, l) Nora $4\frac{1}{2}$ ($16\frac{1}{4}$ m.).
- Anm. Väg till Linde. Från Guldsmedshyttan till m) Linde 6 ($15\frac{3}{8}$ m.).
- N:o 457. Till CARLSTAD. Enl. N:o 167 i omv. ordning till Laxbro ($11\frac{1}{2}$ m.). n) Hjulsjö $8\frac{1}{2}$, o) Nytorp $5\frac{1}{2}$,

a) v. Svärdsjö k., l. Isala by. b) v. Urfors br. c) v. Ofvansjö k. d) h. l. Forsbacka, l. Mackmyra, v. Högbo (alla tre bruk). e) v. Wahlbo k. f) h. l. Rankhyttan, v. Hagelsnäs. g) v. Husby k. h) Stjernsunds br., h. Thorsäkers k., v. Tjärnäs br., ll. Hofors br. i) h. l. Hammarby br. k) v. Siggeboda. l) v. Bornsby br. m) h. Fornaboda, Brotorp, v. l. Katrinelund. n) v. Krokfors br., Stjernfors

- p) Saxån $8\frac{1}{2}$, q) Önshyttan 4, Philipstad 3 ($18\frac{1}{2}$ m.) och vidare enl. N:o 208 (sid. 54) till Carlstad ($25\frac{1}{2}$ m.).
- N:o 458. Till *Elfdals porfyrverk*. r) Smedsbo $4\frac{1}{2}$, s) Djurmo $7\frac{1}{2}$, t) Tjerna $3\frac{1}{2}$, u) Leksands Noret 7, Utby (se anm. 1) 6, v) Wikarbyn (se anm. 1.) 5, Garsås 5, Noret i Mora 7, x) Garberg 9, y) Elfdalen (se anm. 3) $6\frac{1}{2}$, derifrån till *Elfdals porfyrverk* 1 ($15\frac{1}{2}$ m.).

Anm. 1. Från Utby 7, så väl som från Wikarby 8 skjutsas till Ofvanmyra och derifrån till z) Arfvet 7, ä) Böhle 9, Finnstugan (i Helsingland) 7, Edsbyn 7, Alfta $6\frac{1}{2}$, der vägen delar sig och går en i öster åt Söderhamn och en norr ut.

Anm. 2. Från Elfdalen skjutsas till ä) Åsen $5\frac{1}{2}$ och derifrån går ridväg (äfven båtfart uppför Ö. Dal-elfven) till Särna och Idre, hvarifrån ridväg till norrska gräusen och in i Norrige.

Anm. 3. En annan väg från *Fahlun* till norrska gränsen (genom W. Dal-elfvens dal) r) Smedsbo $4\frac{1}{2}$, s) Djurmo $7\frac{1}{2}$, Floda $10\frac{1}{2}$, ö) Näs $9\frac{1}{2}$, Jerna $5\frac{1}{2}$, aa) Appelbo 9, bb) Ytter-Malung 2, cc) Öfver-Malung 5, Fors 5, Tandö 6, Bygärdet 4, dd) Transtrand 7 och derifrån ridväg, dels direkt till norrska gränsen och dels äfven till Särna o. s. v. enl. föreg. Anm. 2.

b) Vägarne från HEDEMORA.

- N:o 459. Till FAHLUN. Enl. N:o 41 ($4\frac{1}{2}$ m.)
- N:o 460. Till SMEDJEBACKEN. Säter 6, ee) Rusingården 5, Bomarsbo 4, ff) *Smedjebacken* 6 ($5\frac{1}{2}$ m.).
- N:o 461. Till AVESTA. Grådö 2, Avesta $5\frac{1}{2}$ ($1\frac{1}{2}$ m.).

br. o) h. I. Bredjö br. p) h. Hellefors br., Saxhyttan (masugn), v. Sikfors br. q) h. Lervik, v. Persbergs grufvor. r) v. Fahlun grufva. s) v. Amsbergs k. t) v. Gagnefs k. u) v. Leksands k. v) v. Rättviks k. x) h. II. Orsa k., Mora k., y) h. flere porfyrbrott. z) h. Ore k., v. Boda kapells k. ä) h. Furudals br., II. Dalfors br. ä) h. porfyrverket. ö) h. Floda k., Näs k. aa) v. Jerna k. bb) Appelbo k., Ytter-Malungs k. cc) Öfver-Malungs k. dd) Lima k., Transtrands k. ee) h. Ö. Silfbergs

c) Vägarne från SÄTHER.

N:o 462. Till FAHLUN. gg) Naglarby 7, Fahlun 9 (4 m.).

N:o 463. Till SMEDJEBACKEN. Enl. N:o 460 (3 $\frac{3}{4}$ m.)N:o 464. Till AVESTA. Grådö 8, Avesta 5 $\frac{1}{2}$ (3 $\frac{3}{8}$ m.).*Anm.* Jemf. N:i 41, 173 och 177.

 k. ff) h. l. Skisshyttan, l. Starbo. gg) h. Gustafs k.

VIII. Wermland.

1) Landets allmänna beskaffenhet.

Till hvad derom är anfördt sidd. 33, 34, må här läggas följande:

Vextligheten är ganska olika i olika delar af provinsen. Wermland är till största delen norr om ekens nordliga gräns; men ett vestligt läge gör här till vegetationen nästan lika mycket som ett sydligt. Så träffar man i Fryksdalen (der Fryken med dess djupt inskurna läge också bidrager att mildra klimatet), under lika polhöjd, mera sydliga vexter än i den jernrika, men på vegetation mera fattiga norra Bergslagen; äfven på de högre bergen i Fryksdalen finner man växter, som antyda ett närmande till hafvet. Elfdalen, såsom nästan helt och hållet en tillsvämning, är mera steril och gör ett undantag i dessa förhållanden. På det s. k. Westerlandet (särdeles Gillberga och Långserud) har vegetationen, jemförd med Fryksdalens, och ännu mera om den jemföres med Elfdalens, en mycket mera sydlig fysiologi. Eken är här mera allmän; fortfar att växa vid sjön Aspen och Strömne (i Gillberga); träffas sedan först i Fryksdalens N.V. hörn vid Jättkärnsklätten, den nordvestligaste punkt i Sverige, der detta träd förekommer säkert vildt växande. Enstaka ekar förekomma dock på Frykens östra sida i Lysvik samt i Fryksände nära Svenneby. I östra Wermland finnes eken endast på några holmar i Wenern; i Bergslagen och i öfra Wermland saknas, den med undantag af enstaka trån, i Ullerud, vid Mölnbacka, Wäsby o. s. v. Wenerstrakten, som innesluter provinsens största sädesfält, har de klima-

tiska fördelar, dem dess obetydliga upphöjning och läget i öfrigt medföra.

Wermland är rikt på naturskönheter, olikartade, omvexlande. I de jemnare och lågländtare delarne, samt vid öfvergången till högland, af en mera trefligt täck karakter; i de öfre delarne och i höglandet mera storartade, imponerande. Man finner der landskap af mera sydlig natur, omvexlande med sådane som erinra om Dalarne och Norrland. Längs vattendragen sträcka sig romantiskt sköna dalar, skyddade af skogbeväxta åsar och berg. Sjöar, elfvar och forssar, skogar, berg, ängar och dalar omvexla med hvarandra. Högst få trakter sakna egenomliga behag. Af alla landskapets delar är Elfdalen den som mest erinrar om «höga Norden,» men ty värr också om det sterila Norden, ty vegetationen är här mera fattig; man finner dock flerstädes i stort omvexlande vackra trakter, och det hela upphöjes af den majestätiska floden. Klarelfvens stränder nedan om Elfdalen äro utmärkt sköna. Den vackra floden slingrar sig i flere krökningar genom det skogiga, omvexlande landskapet, och bildar flerstädes ansenliga fall. Trakten omkring Munkfors räknas till de vackraste i Sverige. Katrineberg, Mölnbacka, Deje-forsen, Forshaga, m. fl. ställen längs elfven äro äfven utmärkt vackra. Fryksdalen är dock kanske den del af provinsen som erbjuder de mest egna, storartade naturskönheter. Den vackra sjön sträcker sig lik en stor flod genom det herrliga landskapet, och ger med sin djupa inskärning ett uttryck af storhet åt de på ömse sidor belägna höjderna, i alla afseenden vida öfver hvad deras verkliga höjd eljest tyckes kunna föranleda. Fjällen: de med landtgårdar klädde dalslutningarne: skogarne: den friska, vackra vegetationen: sjön; allt sammanlagdt bildar ett helt, sådant man ej kan föreställa sig utan att ha sett det. Man skulle kunna säga, att naturen här velat, jemte nordisk storhet, utveckla något

af ett sydligare klimats rikedom. Bergslagen, såväl Philipstads som Carlskoga, har äfven rikedom af vackra nejder i olika karakter. Trakten omkring Philipstad, dess gröna kullar, klädde med björkdungar, dess många sjöar och vattendrag; må anföras såsom ett exempel bland många. Utsigten från höjden af den stora backe, som är vid Bodalen (mellan Christinehamn och Högåsen) förtjenar en landskapsmålares uppmärksamhet. För ögat framstå på ömse sidor djupa dalar, klädda med löfskog, i bakgrunden höga, med löf- och barrskog bevuxna bergsträckningar, och sjön Wismen med dess vackra stränder. Vesterlandet åter, eller den i vester till Norrige gränsande sydligare delen af landskapet, har mera karakter af en frisk och behaglig täckhet och glädtighet. I detta afseende äro stränderna af Glafsfolen m. fl. sjöar utmärkte: på en sida djupa dalar mellan temligen ansenliga höjder, omgifne af den alltid grönskande barrskogen; på en annan ett mera odladt land, med smärre uppskjutande kullar, klädde med löfskog; men ingenting storartadt, ehuru temligen ansenliga höjder och bergiga skogsmarker förekomma i vissa delar af Nordmarks och Jösse härader.

Provinsen har många och betydliga malmfält. De förnämsta äro i den s. k. Philipstads bergslag såsom Persbergs, Nordmarks, Tabergs, Långbans, Rärns m. fl. malnfält. Äfven i andra delar af provinsen finnas jernmalms Streck, hvilka dock hittills ej bearbetats med synnerlig framgång. En kopparskärpning, ehuru föga betydlig, förekommer i Östmarks socken af öfre Fryksdalen. De förnämsta bruk och grufvor äro i det följande särskilt beskrifna; dessutom må här till namnen anföras följande: *Achtjürr*, *Bjurbeck* med grufvor, *Aminnefors* i Lungsunds socken, *Adolfsfors* i Köla, *Alqvittern* i Bjurkärn, *Alstrum*, *Forsnäs*, *Gunnerud* i Alster, *Annefors*, *Forsnäs*, *Lersjöfors*, *Skarped*, *Stöpefors* i Sunne, *Asphyt-*

tan, Bosjöhammar, Brattfors, Henike i Fernebo, Bada, Christinefors, Olsby, Torsby, Wägsjöfors i Fryksände, Björkborn, Bofors, Degerfors, i Carlskoga, Brunsberg, Reinholdsfors i Brunskog Bäckhammar, Emtkärn i Wisnum, Böckel, Elfsbacka, Fösked, Molkom, Norum i Nyed, Dalkarlslyttan, Tabergs grufvor i Nordmark, Geijersholm, Loviseberg, Årås i Råda, Glafsors i Glafva, Glumserud i Wäse härad, Gustafsors i Blomskog, Gustafström, Lesjöfors, Liljendal i Rämnen, Gårdsjö i Emtervik, Hornforsen i Ekshärad, Högfors i Gräsmark, Karlsfors i Sillerud, Kålsäter i Långserud, Löfstaholm i Lysvik, Niklasdam i Warnum, Storfors i Kroppa, Treskog i Gunnarskog.

2) Städer och Köpingar.

Carlstad, stapelstad samt Biskops- och Landshöfdingesäte (med omkring 3000 invån.), reguliert byggd, ligger vid Wenerns vik Hammarö-sjön, på den s. k. Tingvalla-ön. Denna ö bildas af Klar-elfven, som vid sitt utlopp i Wenern grenar sig i tvenne armar. Staden är förenad med fasta landet medelst tvenne broar, af hvilka den östra är en af de största och vackraste stenbroar i Sverige.

Läget är temligen vackert. Nästan midtför stadens norra sida utskickar den norr ifrån kommande elfven sina tvenne grenar i öster och vester; dessa flodgrenar upptaga en betydlig rymd, och den utvidgade elfven är, der den delar sig, snarlik en vacker sjö. På stadens motsatta sida flyter Hammarö-sjön intill.

Domkyrkan ligger på en höjd i östra delen af staden. Den är byggd (1730) såsom korskyrka, och i sitt slag särdeles vacker. Dömens inre med dess stora men lätta och fria hvalf, är lika behagligt som imponerande. Vid altaret är upprest ett kors, på hvars begge sidor stå tvenne symbol. figurer. An-

dakten och Religionen, begge modellerade af Sergel, hvilket vare nog sagdt om dem. Utsigten från kyrkornet är mer än fullkomligt värd besväret af upplättringen dit.

Bland publika byggningar märkas: Gymnasiihuset, Rådhuset, Landshöfdinge-residenset, Biskopshuset, Frimurarehuset och Theaterhuset. Gymnasiihuset ligger på en höjd, midt emot kyrkan. I dess öfversta våning är ett astronomiskt observatorium, hvilket såsom astronomiskt numera knappt torde göra skäl för namnet, men hvarifrån man får, om ej någon rik utsigt af himlahvalfvets stjernor, dock en vacker öfversigt af staden och den närmast liggande trakten. Fråga lärer vara att tillbygga denna våning, och der inreda lokal för Gymnasii-biblioteket. Detta är temligen bandrikt, men hittills, i saknad af utrymme och ur andra ekonomiska skäl, icke ordnad, så att knappt nog någon torde veta hvad det innehåller. Den påtänkta lokalen blir alltså nödig, om biblioteket skall kunna tillökas och, hvad som är af mera vigt, om det skall kunna begagnas. I Frimurarehuset är Assemblésal: samma lokal begagnas vid de vintertiden vanliga subskriberade soiréerna, der musik och dansnöjen omvexla, och till hvilka äfven resande hafva tillträde. I nedra våningen äro spelrum och tidningsklubb.

Staden har förr haft sin hamn vid Skoghall, på $\frac{3}{4}$ mils afstånd. Denna var mindre god och dertill måste in- och utlastningen dit och dädan ske på småbåtar, hvilket var så mycket mera besvärligt, som strömmen är ganska strid. Nu har en ny hamn blifvit anlagd vid östra stranden af den nära staden belägna udden Kanikenäset, hvilken utskjuter sydligt från Tingvallaön. En kanal af 3000 alnars längd — deraf vid pass $\frac{3}{4}$ delar i sjelfva sjöstranden af Wenern — leder derifrån till östra grenen af Klar-elfven. Arbetet begynte i Augusti 1855 och fulländades 1858. Kanalen har i botten 26 fots bredd;

vid vanliga vattenståndet, d. v. s. 6 fot öfver botten, en bredd af 50 f. och vid banken af 110 fot. Har en bestämmande sluss, 150 fot lång och 30 fot bred mellan portarne. Minsta vattenhöjden vid elfvens och Wenerns möjligen lägsta vattenstånd (Klar elfven stiger stundom vid vår- och höstfloden ända till 12 fot öfver, och håller sig deremot stundom ända till niveau med Wenern) är $5\frac{1}{2}$ fot. V. om näset är en reservoir för timmer och timmerflottar, dit skutorna kunna gå intill, hvarjemte kanalen der å ömse sidor är förtimrad med stenkistor, på det fartygen må kunna lägga till vid de på sidorna varande kajer och magasiner. Vid slussen är en dragbro öfver kanalen. —

Det härv. Hushållnings-Sällskapet har en vacer samling af modeller. — De förnämsta näringarne äro handel och handtverkerier; inga fabriker, utom 2 tobaks- och snusfabriker. — Af de flere marknader här hållas, är Permessan (hvarje Juli) en af de största i riket.

Ej långt från staden, in i skogen nära det så k. Rudstjernet och Klarelfven, är helsobrunnen *Rudskällan* med brunnsbyggnad etc. I stadens grannskap ligga: *Voxnäs*, *Sandbäcken*, *Jakobsberg*, *Edsgatan*, m. fl. vackra ställen. Den vackra vägen till Sandbäcken är den mest besökta promenad. Kanalbanken är nu äfven inrättad till promenad. Längs elfvens vestra utloppsgren äro flere täcka sommarnöjen, eller såsom de här kallas «Torp,» de flesta på s. sidan (på Tingvallaön).

Christinehamn (med omkr. 1300 inv.), reguliert bygd och trefligt belägen nära en vik af Wenern. Tvenne åar flyta genom staden, förena sig der, och utfalla i Wenern. På ömse sidor om ån är torget, och öfver densamma äro tvenne stenbroar hvälfde. Längs ån äro träd planterade. — Staden utskeppar ett betydligt quantum jern, m. m. Fartygen kunna ej gå ända upp till staden, utan lasten föres vid

pass $\frac{1}{2}$ mil på prämar. — Bland publika byggnader märkas: Theaterhuset, Rådhuset och Assemblé-huset. — Den här hvarje år (i Mars) hållna Fastingsmarknad, är störst i Wermland, och troligen den viktigaste likasom den mest besökta i Sverige. Då afgöras jernpriser m. m. och slutas kontrakter derom för året. — Ej långt från staden är en mine-ralkälla med brunnsbyggning etc. — I trakten kring staden ligga *Gustafsvik, Elfbro, Wassgårda*, etc. På längre afstånd *Björneborg*.

Philipstad, liten, irregulier men treflig bergstad (med omkr. 1000 inv.), vid sjön Daglösen. Läget är romantiskt skönt. En å kommer ifrån den nära belägna Lersjön, och flyter genom staden ut i Daglösen. I dess lopp genom staden ligga några holmar med lummiga träd. Philipstad ligger i en dal; rundtomkring ser man vackra gröna kullar med björkdungar, och från hvar och en visa sig flera sjöar mellan bergen, i denna på vattendrag så rika nejd. — Kyrkan är vacker, altartaflan icke utan förtjenst, och orgeln förträfflig.

Förnämsta handeln är med tackjern. — Den härvarande årsmarknaden (i Sept.), känd i provin-sen under namn af «Oxhelgen», brukar vara liflig och mycket besökt.

Tre fjerdedels mil N. O. från staden ligga Persbergs grufvor. I stadens grannskap finnas flere hyttor och jernverk, såsom Åminnefors, Hennikehammar etc. På längre afstånd flere rikhaltiga grufvor, såsom Nordmarks, Tabergs, Långbans m. ll.

Arvika Köping (med omkring 500 invån.), i S. af samma namn, Jösse H. Den är ovanligt regu-liert anlagd, efter en plan, som visar grundläggarens (hittills ouppfyllda) goda hopp om dess starka tillvext. Läget är ganska vackert. Köpingen ligger vid en vik af Glafs fjolen, och har, sedan Byelfvens vattendrag blifvit segelbart, genom Glafs fjolen och

denna elf segelfart till Wenern. Från Glafsfolens yttersta spets (vid byn Sulevik i Elgå S., dit anläggningen af den nya staden varit föreslagen, framför dess nuv. plats) skulle man lätt, genom en kanal af $\frac{1}{2}$ mils längd mellan sjöarne Glafsforden och Ränken, kunna tillvägabringa en ännu mer vidsträckt och förmånlig vattenkommunikation ända inemot Norrige. — Grannskapet af Norrige röjer sin verkan på Köpingens handel. — En mindre klädesfabrik är i senare åren här anlagd. Nära Köpingen ligger *Arvika* helsobrunn, temligen besökt äfven af Norrmän.

3) *Brük, Herrgårdar, Grufvor m. m.*

Agneholm. Några få ruiner af detta, fordom starka slott, finnas ännu i Råda S. vid Gullspångs-elfven, på gränsen mot Westergöthland.

Alster, säteri i Carlstads S., täckt beläget $\frac{3}{4}$ mil från Carlstad, vid Alsters-ån nära Wenern. Stor trädgård, orangeri, och vackra promenader. Flere ekonomiska inrättningar.

Apertin, säteri i Kihls S. Belägenheten täck och trellig. — Har stor och vacker trädgård, orangeri m. m.

Björneborg, betydligt jernbruk i Wisnums S. Läget, nära sjön Wismen, är af naturen icke serdeles vackert, men stället mycket förskönadt. På egendomen en betydlig bok- och tafvelsamling.

Blomskogs socken. Här fanns i forna tider ett slott: *Burusås* eller *Borgås* på en betydlig höjd, ännu kallad Buresåsen eller Borgåsen. Man tror att Jarlarne öfver detta härad här haft sin bostad och hofhållning. Dörren till slottet har blifvit förd till Blomskogs kyrka och der

använd såsom kyrkodörr. Af slottet återstå nu endast några stenhöpar.

Borgvik, betydl. jernbruk i S. af samma namn (annex till Nors S.). Vackert läge nära sjön Wermeleus utlopp i Wenerns vik Grumsfjärden.

Dejefors säteri, i Ullerud S., $2\frac{1}{2}$ mil från Carlstad. Klarelfven bildar här ett betydligt fall i flere afsatser. — Ett betydligt laxfiske. — Trakten är utmärkt vacker.

Eda skans, i socken af samma namn, $1\frac{1}{2}$ m. fr. norrska gränsen, vid landsvägen; hufvudquarter för arméen under krigen med Norrige; raserad efter föreningen 1814.

Edsgata herrgård. Ligger rätt vackert vid sjön Alstern, $\frac{1}{2}$ mil Ö. från Carlstad. Ägovidden är ej stor, men de flera märkliga odlingar, der skett, och åtskilliga ändamålsenliga inrättningar för ett rationellt landtbruk (hvaribland ett tröskverk med hackelse-maschin af ovanlig konstruktion) i förening med hela egendomens utmärkta skötsel, göra den förtjent, särdeles af agronomers uppmärksamhet.

Edsvalla, jernbruk med manufakturverk, klädesfabrik, färgeri, etc. i Nors S. Ligger utmed Nors elfven rätt vackert.

Forshaga, säteri i Grafva S. vid Klarelfven, som här bildar ett fall, der laxfiske idkas. Elfven är hit segelbar från dess mynning. Öfver ägora, förbi fallen, är en jernväg anlagd för transporterande af bruks- och skogs effekter etc. kommande från öfra Wermland. Nejden häromkring, likasom sjelfva egendomens läge, ganska vacker.

Gillberga helsobrunn, i en behaglig trakt af Gillbergs S. och H., med flere byggnader och inrättningar.

Gustafsvik, säteri, $\frac{3}{4}$ mil från Christinehamn, i vackert läge vid en vik af Wenern. Har trädgård, orangeri, m. m.

Katrineberg, betydl. egendom i Nedra Ullerud S., har vackert läge invid Klara elf och sjön Lusten, nära Dejeforsen. Park, trädgård, djurgård, m. m.

Krontorp, bruk och betydlig landegendom i Wisnums S. Vackert läge, trefliga omgifningar, utmärkt åbyggnad, trädgård, orangeri, flere ekonomiska och andra inrättningar.

Lesjöfors jernverk i Gåsborns s:n. I senare tider har Eng. wallonsmide här blifvit infördt.

Lethafors jernbruk i Dalby S. En tobaks- och snusfabrik är äfven här anlagd.

Lindfors, jernbruk i Nyed s:n, med derunder hörande tegelbruk, spikhammare o. s. v. — Vackert läge. — Park, trädgård, m. fl. anläggningar.

Long, säteri i Grums s:n. Vacker belägenhet, trädgård, orangeri, m. m.

Lyreds masugn i Gunnarskogs s:n, för ett par år sedan uppförd, med iakttagande af de i senare tider gjorde uppfinningar. Här begagnas nästan endast sjömalmer, hvaraf erhålles ett tackjern, som för gjutning kanske är det yppersta i Sverige.

Lysvik, helsobrunn i Lysviks s:n. Lär i senare åren ha tillvunnit sig mycket förtroende.

Munkfors, betydl. jernbruk i Ransäter s:n, vid Clara elf, ett af de största, om ej det största af de bruk, som tillhöra Uddeholmska bolaget. Läget och nejderne häromkring äro bland de skönaste i Sverige. Klarelfven bildar här flere fall, hvaribland ett af mer än 50 fots lodrät höjd. Midt i strömfallet är en ö belägen, och något högre upp i strömmen den s. k. Hästskoholmen, hvilka begge äro lika vackra, som utsigten derifrån öfver strömmen med dess fall, skogarne och höjderna, är rik och herrlig. — I senare åren hafva flere inrättningar blifvit tillvägabragte för Brukets bättre drift, och äfven jordbruket på de underlydande ägorne är högt uppdrifvet. En vacker trädgård är anlagd.

Mölnbackå, betydl. jernbruk och manufakturverk i N. Ulleruds s:n. På egendomen är äfven tegelbruk, fabrik för tillverkning af de godkända Wermlandsplogarne efter bästa modell, bryggeri, m. m. Från manbyggnaden har man en rik utsigt öfver det kringliggande, ovanligt vackra landskapet, det utlänningar velat jemföra med ett Sweitzerlandskap.

Nynäs säteri i Kils s:n. Ägaren har låtit uppföra en jordvall, för att skydda den odlade marken mot öfversvämningar vid Wenerns periodiska stigande.

Ombergsheden, marknadsplats i Sunne s:n af Fryksdalen, på V. sidan om sjön. Här är den största landtmarknad (slutet af Sept. hvarje år) i Wermland, och en af de största i Sverige. Troligtvis äro öfver 12 à 15,000 personer här församlade vid marknaderna. — Trakten häromkring är rätt vacker. — Sunne kyrka ligger $\frac{1}{4}$ mil härifrån på andra sidan sundet.

Persbergs jerngrufvor i Färnebo s:n, omkring $\frac{3}{4}$ mil i N. V. från Philipstad. Malmfältet ligger på norra sidan om sjön Yngen. Bergets höjd ej obetydlig. Gruföppningarne ligga på norra sidan i dagen, hvarifrån de slutta åt söder. Storgrufvan har blifvit bearbetad till öfver 30 famnars djup. En vatten-uppfodringsmaschin (som kostat öfver 70,000 r:dr b:ko), konstruerad af C. D. af Uhr, är märkvärdig, den enda i sitt slag i Sverige. — Vägen hit från Philipstad är verkligen pittoresk; höjer sig oafbrutet genom skogstrakten, än mer än mindre långsluttande. I början visar sig mest björkskog, sedan mera barrskog. Bergen äro ej höga, men bilda fortgående kullar, och från dældöppningarne framtitta genom skogen än sjöar (hvarpå denna trakt är rik), än odlingar.

Sefle säteri i By s:n. På dess ägor finner man den stora ättehög, som bär namn af Olof Trä-

täljas. Högen, af ett par hundra famnars omkrets, och vid pass trettio aln. höjd, ligger nära landsvägen mellan Åmål och Carlstad. Den är nu bevest med småskog. En i senare tider anbragt trappa leder upp till dess topp, hvarifrån man har en vacker utsigt öfver det kringliggande landet. — Nära intill högen är Sefle kanalsluss, benämnd efter Olof Trätälja. — I grannskapet är en eldqvärn.

Stömne, säteri och jernbruk i Stafnäs s:n. Läget, utmed den delen af Glafsfolen, som kallas Stömnellagan, är utmärkt vackert. — Betydlig park och trädgård.

Svaneholm, jernbruk och säteri i Svanskog s:n, har utmärkt vackert läge mellan 2:ne insjöar nära gränsen mot Dalsland. — Trädgård, orangeri, oljeqvärn m. m.

Sölje, herrgård med vacker åbyggnad, jernverk och betydligt glasbruk, i vacker trakt vid en fjärd af Glafsforden.

Uddeholm, väl bebygdt säteri och betydligt jernbruk i Råda s:n. Åges af det bekanta Uddeholmska bolaget.

Ölmehärads kyrka, vid vägen mellan Carlstad och Christinehamn, nära Rudsbergs gästgifvaregård. Har altartafla af Hörberg, öfver ämnet: «Kristus lärar i templet.»

Östanås, med N. och S. *Elfsbacka*, herrgård och betydligt jernbruk i Elfsbacka s:n. Har vackert läge, park, trädgård, orangeri etc. Här finnes äfven en samling oljefärgstafior, hitflyttade från Ekeby i Westmanland.

Vägarne inom Wermland.

a) Vägarne från CARLSTAD.

- N:o 465. Till ARVIKA. Enl. N:o 16 ($7\frac{3}{4}$ m.).
- N:o 466. Till CHRISTIANIA. Enl. (sid. 17) N:o 16 till Lerhol ($6\frac{1}{4}$ m.) och vidare enl. (sid. 22) N:o 30 till *Christiania* ($24\frac{1}{2}$ m.).
- N:o 467. Till CHRISTINEHAMN och ÖREBRO. Enl. N:o 16 i omv. ordn. Till *Christinehamn* ($4\frac{1}{2}$ m.) och till *Örebro* ($14\frac{1}{4}$ m.).
- Anm.* En 2 mil kortare väg till Örebro går genom Carlskoga. Se vidare anm. under N:o 16.
- N:o 468. Till LIDKÖPING (öfver Wermlands Näs och Lurö skärgård). Lillnor 6, Malaga $7\frac{1}{2}$, a) Gustafskrog $6\frac{1}{2}$, b) Roglanda 4, c) Berg 6, d) Ekenäs $5\frac{1}{2}$, öfver sjön till Lurön i Wenörn 6, öfver sjön till e) Ekehol på Källandsö 6, f) Tholsjö 5, g) Lidköping 3 ($13\frac{1}{2}$ m.).
- N:o 469. Till MARIESTAD (genom *Christinehamn*). Enligt (sid. 17) N:o 16 i omv. ordn. till *Christinehamn* ($4\frac{1}{2}$ m.). Derifrån enl. (sid. 44) N:o 161 till Hasslerör ($11\frac{1}{2}$ m.), h) Mariestad 3 ($12\frac{1}{2}$ m.).
- N:o 470. Till PHILIPSTAD. Enl. (sid. 54) N:o 208 ($6\frac{1}{4}$ m.).

Anm. En längre men långt mindre backig väg. i) Spån-

a) Herrgårdar m. m. från *Carlstad* till Gustafskrog äro antecknade under N:o 142. b) h. l. Sund, l. Sjögerås, l. Nolby, v. Huggnäs k., l. Nyberg, l. Skönebol, Uggleberg. c) h. Anneberg, Forsvik, Hjelleskata, Karud, v. Botilsäters k., Ölseruds k., Afversta d) h. Millesviks k., Eskilsäters k., Säter, v. Rosenborg. e) Leckö, Berg. f) h. l. Traneberg, l. Wän-sjö, l. Lindholmen, l. Stola, Fröslunda, v. Otterstads k., Senäte k., l. Onsvik. g) h. l. Stensholmen, ll. Degeberg, Herrebacka, l. Närbo, l. Björngården, v. Villa Giacomina. h) h. l. Säby, Berga k., Carlsholm. i) h. Kroppkärr, Alster, v. Gunnaruds br. k) h. Fo-

ga 6, k) Öna 6, l) Kärn 6, Bjurbäcken 6, m) Philipstad 6 (7½ m.).

N:o 471. Till NORA (genom *Philipstad*). Enl. N:o 208 till *Philipstad* (6¼ m.) och derifrån enligt (sidan 35) N:o 99 i omvänd ordning till *Nora* (13½ m.).

Anm. En annan väg till NORA (genom *Christinehamn*). Enligt N:o 16 jemte anm. till *Lekhyttan* (9¾ m.) och derifrån enligt N:o 447 till *Nora* (14¼ m.).

N:o 472. Till LINDE. Enligt N:o 16 jemte anm. till *Lekhyttan* (9¾ m.), derifrån enligt N:o 443 till *Linde* (14¼ m.).

N:o 473. Till FAHLUN. Enl. N:o 208 till *Philipstad* (6¼ m.), derifrån enligt N:o 457 i omvänd ordning till *Luxbro* (13½ m.) och vidare enligt N:o 167 till *Fahlun* (25½ m.).

N:o 474. Till ÅMÅL. Enligt (sid. 39) N:o 142 (7¼ m.).

N:o 475. Vesterut till *Håns tull* vid norrska gränsen. n) *Lillnor* 6, o) *Malsjö* (se anm. 1) 5, *Borgvik* (se anm. 2) 3, p) *Byn* 4, q) *Ökna* 4, r) *Rudshy* 5, *Jemnemön* 5, s) *Svensby* 3, *Årjäng* 5½, *Selen* 6, *Hajou* 2, *Håns tull* 5 (13½ m.). Från *Håns tull* gå vägar till *Dröbak*, *Kongsberg*, *Moss*, *Drammen* etc.

Anm. 1. Från *Malsjö* går en väg till t) *Prestbol* 8, der förenande sig med den i N:o 16 (sid. 17) samt med den i nästföljande N:o 476 anförde; och en till *Degerby* 5, u) *Fjölö* 5, v) *Söttersbol* 5, x) *Töresbol* 4½, y) *Fröbol* 4, z) *Ottebol* 4, *Åmot* 3; derifrån den går till *Eda Skans* och vid *Haga* förenar sig med den i N:o 30 anförde väg till *Christiania*.

gelviks k., *Lund*, l. *Wälinge*, *Wäsehärads* k., l. *Wenerssund*, ll. *Hammar*, v. *Gummerud*. l) v. *Kungskog*. m) v. *Åminnefors*, *Asphyttan* (bada bruk). n) h. *Wäxnäs*, *Sandbäcken*, l. *Höglunda*, *Nors* k., v. ll. *Aspebcvg*. o) h. *Ris*, v. *Wälberg*, *Carlberg*, *Hammarsten*, *Agnhamhammar*, *Grums* k. p) v. *Borgviks* br., l. *Gårdsjö*. q) h. l. *Odensta*, l. *Kälsäter*, v. *Nysäters* marknadsplats. r) v. l. *Smedby*. s) v. l. *Carlfors* br., *Forsby*. t) v. *Lång* u) h. *Wermskogs* k., l. *Carlsbol*, v. *Prestbol*. v) v. l. *Sölje* br. x) h. *Hildringsberg*, v. *Fors*, *Glasfors* br., *Glasva* k. y) h. *Elgå* k., v. *Åsbol*, *Elgå* br. z) h. l. *Berg*. å) h. l. *Björnö*, v.

Anm. 2. Från Borgvik går väg till *å*) Heljebol 7, *ä*) Stömme 4, *ö*) Söttershol 4 o. s. v. enl. föreg. anm. 1.

N:o 476. Till *Norriska gränsen* (genom Fryksdalen på vestra sidan om Fryksjöarna). *aa*) Illberg 7, *bb*) Prestbol 4, *cc*) Bäckebrö 7, *dd*) S. Sånaby 5, *ee*) Helserud 5, Uddheden 6, *ff*) Grinnemo 4, Åshagen 6, *gg*) Rådom 5, Östmark 6, Rögåsén 4 (14½ m).

N:o 477. Till *Norriska gränsen* (norr upp genom Fryksdalen, på östra sidan Fryksjöarne) *aa*) Illberg 7, *bb*) Gunnarsby 6, *hh*) Högberg (se anm. 1) 7½, *ii*) Gunnarsby 7, *kk*) Åsegård 6, *ll*) Bada 4, Önneby 5, *mm*) Önnerud (se anm. 2) 2, Wadje 4, Öfverby 2, *nn*) Osebol 8, (14½ m). Derifrån gå 2 vägar: en till Grafol och vidare söder ut, ned genom Elfdalen, och en till Ambjörby, Transtrand, *oo*) Ransby, *pp*) Slättened, Bålsta; och derifrån går ridväg äfver norska gränsen.

Anm. 1. Från Högberg går en väg till Helserud 6, förenande sig med den i föreg. N:o 476 anförde.

Anm. 2. Från Önnerud går en väg till Rådom 5, likaledes förenande sig med den i N:o 476 anförde.

N:o 478. Till *WENERSBERG* och *GÖTHEBERG* är väg anvisad i N:o 152 (sid. 41).

N:o 479. Väg upp genom Elfdalen till *Dalarne*. *qq*) Prestgård 5, *rr*) Östra Deje (se anm. 1) 5, *ss*) Nordsjötorp 4, Olsäter 4½, *tt*) Bogerud (se anm. 2) 7, Råda (se Anm. 3) 7, N. Skoga (se Anm. 4) 4,

I. Odensta. *ä*) h. Hällsbäck, Stömme. *ö*) h. Sölje br. *aa*) h. Ilandaholm, v. Wåxnäs, Sandbäcken, Grafva k. *bb*) h. Lökene, v. Apertin, Kils k., l. Carlslund. *cc*) h. Högvalta, v. ll. Rinnefors br. *dd*) h. W. Emterviks k. *ee*) h. Öjervik, Rottneros, l. Gylleby, Sunne k., l. Stöpafors br., v. Skarpeda br., Sundsberg. *ff*) v. Anneborg, l. Högfors br., l. Kymsberg. *gg*) h. Fryksände k., l. Olsby, Torsby, Wällsfors (alla 3 bruk). *hh*) v. Ö. Emterviks k. *ii*) h. Gylleby, v. Sunne k. *kk*) h. l. Björsholm, v. Björke br. *ll*) v. Lysviks k., Bada br. *mm*) h. Olsby br. *nn*) h. Wägsjöfors br., v. ll. Christinefors br. *oo*) v. Dalby k. *pp*) v. l. Letafors br. *qq*) h. Kroppkärr, v. Alsters k. *rr*) h. Forsnäs br., v. Alstrums br. *ss*) h. Mölnbacka br. *tt*) v. Ransäters k., l. Ransäters br., Munkfors br. *uu*) h. Uddeholm, Risberg. v. Ud-

Stjern 6, *uu*) Asplund 4, *vv*) Laggåsen 7, *xx*) Tyngsjö (i Dalarne) 6, Äppelbo 9 (16 $\frac{1}{2}$ m.). Från Äppelbo gå vägar till Ytter Malung och till Jerna.

Ann. 1. Från Ö. Deje går väg till Molkom 7. Der vidtager den i N:o 208 (sid. 54) anförde väg till *Philipstad*. En annan väg går från Molkom norr ut till *yy*) Stenåsen 5 $\frac{1}{2}$, *zz*) Dufvenäs 8, Thorsby 6, Asplund 4, o. s. v.

Ann. 2. Från Bogerud går väg till Dufvenäs 6. jemf. föreg. anm.

Ann. 3. Från Råda går direkt väg till Stjern, men lärer endast skjutsas efter beting.

Ann. 4. Från N. Skoga gå två vägar: en norr ut, till *ââ*) Näs 6, Fastuäs 5, Grafol 4, Wörnäs 4, Ambjörby 4, o. s. v. enligt N:o 477; och en i s. v. till Löfåsen 8. Från sistn. ställe gå vägar så väl till Bada som till Gunnarsby.

b) Vägarne från CHRISTINEHAMN.

N:o 480. Till CARLSTAD. Enl. N:o 16 (4 $\frac{1}{2}$ m.)

N:o 481. Till PHILIPSTAD. Enl. N:o 209 (6 $\frac{1}{4}$ m.).

N:o 482. Till ARVIKA (genom *Carlstad*). Enligt N:o 16 (12 $\frac{1}{2}$ m.)

N:o 483. Till FAHLUN. Enligt N:o 209 till *Philipstad* (6 $\frac{1}{2}$ m.), derifrån enligt N:o 457 i omv. ordning till Laxbro (13 $\frac{3}{8}$ m.) och vidare enligt N:o 167 till *Fahlun* (25 $\frac{3}{8}$ m.).

N:o 484. Till ÖREBRO. Enl. N:o 16 i omv. ordn. (9 $\frac{3}{8}$ m.). Jemf. äfven anm. under N:o 16.

N:o 485. Till NORA och LINDE äro vägar anförde i N:i 447 och 443.

N:o 486. Till GÖTHEBORG (genom *Mariestad* och *Lidköping*). Enligt N:o 161, i omv. ordning till Hasslerör (7 $\frac{3}{8}$ m.) och derifrån enligt N:o 1 till *Göteborg* (25 $\frac{1}{4}$ m.)

deholms br. *vv*) v. *Geijersholms* br. *xx*) *Gustafsfors* br. *yy*) v. *Kärns* br., *Öfra* och *Nedra Fösked.* *zz*) v. *Elfsbacka* k., *Östanås.* *ââ*) h. *Ekshärads* k., *Öna.* *ää*) h. l. *Katrineberg.* *öö*) h. *Quarntorp*, v. *Forsha-*

c) Vägarna från PHILIPSTAD.

- N:o 487. Till CARLSTAD. Enl. N:o 208 i omv. ordning (6 $\frac{1}{2}$ m.)
- N:o 488. Till CHRISTINEHAMN. Enl. N:o 209 i omvänd ordning (6 $\frac{1}{2}$ m.).
- N:o 489. Till ARVIKA. Enl. N:o 208 (sid. 54) i omvänd ordn. till Molkom (3 $\frac{1}{2}$ m.), ää) Ó. Deje 7. öö) Illberg 5 och derifrån enligt N:o 16 till *Arvika* (12 $\frac{1}{2}$ m.).
- N:o 490. Till FAHLUN. Enligt N:o 457 i omv. ordn. till Laxbro (7 $\frac{3}{4}$ m.) och vidare enl. N:o 167 till *Fahlun* (18 $\frac{1}{2}$ m.).
- N:o 491. Till NORA och LINDE. Enligt N:o 99 i omvänd ordning till *Nora* (7 $\frac{3}{4}$ m.), a) Bondbyn 4 $\frac{1}{2}$, b) *Linde* 4 (9 $\frac{1}{4}$ m.).
- N:o 492. Till ÖREBRO. Enl. N:o 100 i omvänd ordning (10 $\frac{3}{4}$ m.).

ga. a) h. A. *Ramshyttan*, v. *Christinelund*, l. *Hammarby* br. b) h. *Järle* br., v. *Yxe*.

IX. Östergöthland.

1) Landets allmänna beskaffenhet.

Provinsens allmänna karakter är beskrifven sidorne 89, 90. Här skola dertill läggas några specialiteter. En bland provinsens största märkvärdigheter är *Omberg*. Det börjar vid pass $1\frac{1}{2}$ mil s. från Wadstena. Dess längsta utsträckning går nästan rakt från norr till söder $1\frac{1}{2}$ mil; dess bredaste genomskäring, utg. $\frac{3}{8}$ m., går närmare södra ändan, åt hvilken trakt, midt emellan östra och vestra långsidorna, bergets högsta punkt, *Hjessan*, är belägen (324,5 Par. f. eller 374 Sv. fot öfver Wettern och 794,3 Par. eller 369 Sv. f. abs. höjd). Dernäst är Marbergen högsta punkten. — Landsidan af Omberg har en helt annan karakter än sjösidan. Åt landsidan framträder det mera gladt och inbjudande, beständigt grönt af en frodigt växande granskog, hvilkens mörkare färg behagligt omvexlar med de mellanliggande löfdungarnes ljusare grönska. Det är tillika här långt mindre tvärbrant än sjösidan; intill foten stöter flerstädes ett långsluttande, af hyddor här och der betäckt terrassland, genom hvilket flere uppfartsvägar leda till bergets höjder. Ofvanpå bergsryggen är marken mera jemn, ofta öfverklädd af en herrlig vegetation, här och der genomskuren af bäckar och källdrag. Åt sjösidan är affallet mot Wettern vid bergets norra ända (från Borghamn) i början, och till dess Anudden är passerad, ej synnerligen brant; men derefter uppstiga de s. k. Måkebergen nästan lodrätt från sjön, omkring 300 fot deröfver. Sedermera följa Vestra Väggar med 286

Sv. fots höjd och 50—30° stupning; längre i s. Mullskräerna, hvarefter berget blir mindre brant; likväl visa sig ännu 2:ne höga och tvära bergklintar en på Efverums udde, samt Rögafvel, längst i S., den sistnämnde 156 f. öfver Wettern. Vestra Väggar och Elverums udde ligga nära $\frac{1}{2}$ mil från hvarandra, omfamnande en vik, som berget formerar, utan att derinom blifva mindre brantstupande. Vid Rögafvel är utseendet vildast. Der finnes en grotta, 68 f. i längd och 30 i höjd. På flere andra ställen finnas hålor och grottor vid vattenbrynet, och klipporna hafva, allt efter deras egna skapnad, fått särskilda namn, såsom Gråkarlen, Predikstolen o. s. v. — På N. och Ö. sidan stöta öfvergångs-kalkstenslager, underbäddade af lerskiffer och sandsten, intill foten, blottade nära Wettern vid bergets N. ända. S. ändan stöter till låga granithällar. Bergets hufvudmassa är röd, grofkornig, granitartad gneis, eller kanske rättare granit. Oaktadt den brant stupande, mot Wettern vända bergväggen — på flere ställen alldeles otillgänglig — är sjösidan till en stor del beklädd med en bädd af conglomerat, sandsten och grauvackskiffer, hvilken stundom har ända till 30° stupning. I viken mellan Vestra Väggar och Elverums udde förekomma dessa lager underbäddande hvarandra, conglomeratet underst och grauvackskiffern öfverst. Närmare Elverums udde visar sig sandstenen blottad. Från Anudden till Vestra Väggar framträder endast conglomeratet, och likaså från Elverums udde till S. om Rögafvel. På desse sistn. sträckor förekomma de flesta grottor och håligheter i berget.

För ett besök på Omberg bör man välja en klar dag. Man har då från *Hjessan* en herrlig utsigt af det kringliggande landet, Wettern och Westergöthland, Nerike och Småland; en utsigt för vidsträckt att af ögat fattas, helst den saknar sin ram. Väl framstår i norr Kolmårdens dunkla sträckning,

och i v., midt öfver Wettern, Westergöthlands höga Kinnekulle; men på ett så stort afstånd, att ögat måste för denna utsigt beväpnas. Med tub kan man se omkring 50 kyrkor i de 4 kringliggande länen, samt 6 städer: Wadstena, Skenninge, Grenna, Jönköping, Hjo och Askersund. — För att rätt uppfatta Ombergets egenheter, bör man dock se det äfven från sjösidan, hvilket bäst — ja nästan endast — låter sig göra under en båtfart på Wettern.

Den uråldriga formationens bergart är i större delen af landskapet mera granitartad, på vidsträcktare fält, än i de flesta öfriga provinser. I synnerhet eger detta rum söder om öfvergångsslätten, men i SO. och SV. mot Smålandsgränsen öfvergår graniten till gneis. — Bergsträckan norr om Motala ström innesluter på vestra ändan, mot Wettern, kalklager (vid Råsnäset är kalkbrott); midtpå håller den lager af jernmalm (omkring Hellesta och Wånga); mot Ö. ändan (på Kolmården) några jernmalmslager, men i synnerhet urkalk, hvaraf en del, för den insprängda gröna serpentinen, fått namn af Kolmårds-marmor. Vid landskapets nordligaste gräns mot Södermanland, är bergarten utmärkt porfyrartad, med hvita spridda fältspatkristaller och föga quartz. — I Nykyrke S., på en udde vid Wettern, förekommer lager af sandsten, derur qvarnstenar brytas. Denna, så väl som de flere sandstensbildningarne vid Wettern och äfven på öarne i denna sjö, äro af ganska tvetydig ålder. — I Rystads S. vid Roxens strand träffar man vid den s. k. Tvärskogen en sandstensbildning, obetäckt af någon yngre bergart, på 2 till 3 aln. djup under jordytan. Det härv. Slipstensbrottet (det s. k. Tvärskogsgrytet) lemnar slipstenar i godhet öfverträffande dem från Dalarne.

Flera malmfält förekomma i provinsen såsom: Hellesta jerngrufvor; grufvorna i Risinge S.; Wånga jerngr.; Åtvidabergs kopparmalmfält inom Åtvids, Wärna och Grebo socknar; Gottenviks koppargr.;

flere jerngrufvor i Ringarums och Skällviks socknar, mest upptagne i senare tider, o. s. v.

Götha kanal, som förenar Östersjön med Nordsjön, är i afseende på längd och omfång en af de största kanaler i Europa. Den sträcka som genom kanalen blifvit segelbar, utgör ej mindre än 17 $\frac{1}{2}$ mil, hvaraf 9 $\frac{1}{2}$ mil sjöar och 8 $\frac{1}{2}$ kanal. Den börjar vid slutet af Östersjöns vik Slätbaken, vid Mem, går genom sjöarne Asplången, Roxen och Boren till Wetteren vid Motala. Denna del af kanalen kallas Östgötha-linien. Den andra eller Westgötha-linien börjar vid Rödesund, går genom Bottensjön in i sjön Wiken, och derifrån genom Westgötha-landet ut i Wenern vid Sjötorp. Denna del af kanalen skall närmare beskrivas i nästföljande kapitel om Westergöthland, dock måste åtskilligt derom redan här nämnas, för jemförelsen och sammanhangets skull. Med tillägg af seglingen genom Wenern och Götha elf (Trollhätte-kanalen) utgör hela segelleden från Götheborg till Söderköping 35 mil 16,080 alnar, med hvarandra förenade vattendrag ända in i hjertat af landet, omgifna af bördiga och på naturskönheter rika provinser.

Förslaget att med en kanal förena de begge hafven är mycket gammalt. Det väcktes först år 1516 af Biskop Brask i Linköping (dock blott mellan Wetteren och Östersjön), sedan af Gustaf Wasa (mellan Östersjön och Nordsjön). Nästan alla hans efterföljare på thronen omfattade denna idé, men ingenting blef verkställt före Carl IX., som lät öppna den efter honom s. k. Carls graf, från Wenern förbi Rånnums-fallen i Götha elf. I Carl XII:s sista regeringsår gjordes åter, på Assessor Svedenborgs föranledande, allvar af den stora planen, och kontrakt afslöts med Polhem, enligt hvilket han på 3 år skulle fullborda kanalen i Götha elf och på 2 ytterligare år den stokanalen mellan Wenern och Östersjön, men Konungens död afbröt företaget, och efterföljande regering ville icke lyssna dertill. På 1742 års Riksdag be-

slutades åter att företaga arbetet, och 1755 byggdes en sluss i Carls graf, men försöket till slussbyggnad förbi Trollhättan misslyckades. Emedlertid byggdes 2 nya slussar i Carls graf och en vid Åkerström. Under tiden (1767) uppdrog Regeringen Öfver-Direktören Daniel Thunberg att undersöka rätta vägen för en kanal mellan Wenern och Östersjön. Han gjorde detta, och den riktning kanalen nu har, är nästan densamma som han utmärkt. Ändtligen bildades ett bolag 1793 för byggandet af Trollhättekanal, hvilken fullbordades år 1800. Kort derefter (1806) väcktes åter det stora kanal-förslaget af en man med tillräcklig kraft och ihärdighet att genomföra det, Grefve B. B. von Platen. År 1808 kallades från England en utmärkt konstbyggare Th. Thelford för att tillsammans med Platen och underordnade embetsmän undersöka linien, hvilken undersökning fullbordades på 20 dagar. 1810 bildades Götha-kanalbolag, och företaget omfattades med den värma, att 3,148,600 rdr tecknades på de 8 dagar, under hvilka teckningen var öppen. De uppgjorda kostnadsförslagen visade sig snart såsom i högsta måtto otillförlitliga, och bolaget måste snart begära Ständernas hjälp, som beviljades den ena Riksdagen efter den andra, ehuru först efter häftiga strider, i hvilka det förnämligast var Gr. Platens kraft och entusiasm som förvärfvade segern. Westgötha-linien blef redan färdig 1822; af Östgötha-linien blef sträckan mellan Wetteren och Roxen färdig år 1823, mellan Roxen och Wenneberga 1827, mellan sistnämnde ställe och Mem ej förr än år 1852. Grefve Platen fick ej upplefva denna sista tidpunkt, men lefde ändå tillräckligt länge (dog 6 Dec. 1829) för att se utgången fullt betryggad.

Östgötha-linien innefattar 3 mil 9082 alnar, hvaraf verklig kanal 4 mil 11,952 alnar och resten segling genom insjöar; kanalens vattendrag är 10 och bredd 48 fot i botten, 90 fot vid vattenytan;

efter jordmånen beskaffenhet är den dock på vissa ställen smalare, på andra bredare. Slussarne äro af tvenne slag: sänkslussar, hvarigenom fartyget sänkes eller höjes, och bestämmande slussar, anlagda vid kanalens utgång ur en högre liggande sjö, och tjänande att bestämma vattenhöjden i kanalen. Från Östersjön till kanalens kulminationspunkt, sjön Wicken på Westgötha-linien, uppstiger man 508 fot 2 tum, och nedstiger sedan åter 165 fot, till Wennera. Hela kanalen har 5 bestämmande och 35 sänkslussar, hvaraf Östgötha-linien 4 bestämmande och 35 sänkslussar. Hvarje sluss kostar omkring 30,000 rdr b:ko. Der kanalen afskär landsvägen, äro broar anlagda, på Östgötha-linien till ett antal af 20. De äro af en egen Svensk uppfinning; hälften af bron ligger på 14 tackjerns-trissor, öfver hvilka den tillbakaullar, så att hela bron blir uppdragen på land. Till kostsamma arbeten höra äfven afloppshvalf för afledande af mötande bäckar och strömmar, under kanalens botten; dessa afloppshvalf kallas kulvertar då de äro enkla, aquæducter då 2 eller flera sådana hvalf äro i bredd anlagda. På Östgötha-linien är iugen aquæduct, men 21 kulvertar, hvaraf tvenne hafva tackjernsrör i stället för murade hvalf. För att vid reparationer o. d. kunna aftappa vissa delar af kanalen äro stämporlar inrättade, hvilka till utseendet likna slussportar; emellan dessa äro murade aflopp invid kanalens botten, åt ena sidan. På Östgötha-linien finnas 7 sådana stämporlar och 9 aflopp. Dessutom finnas på sistnämnda linea 3 bassiner (hamnplatser) 14 lastageplatser och 2 reparationsdockor, som stängas med portar åt kanalen till och aftappas så att fartyget står torrt. Den största är vid Motala med plats för 16 fartyg. För att afleda regnvatten o. d. äro bigrafvar anbragta vid kanalens sidor till en sträcka af 148000 alnar; och för att hålla kanalvattnet vid en bestämd höjd, om några övåntade vattenflöden skulle inträffa, äro aflopp af

huggen sten inrättade i kanten af kanalen. För kanalens anläggning äro inalles 1,254,000 kubikfamnar grädda, 54,980 sprängda, 18,000 uppmuddrade, samt med lera och kalk murade, 51,000 allt kubikfamnar. Kostnaden för kanalen beräknades i första förslaget till 1,500,000, men har i sjelfva verket utgjordt 2,950,000 utom 158,500 till inköp af jord och lägenheter.

Den s. k. *Kinda-Kanal*, som skulle utföras af ett enskildt bolag, och hvarmed början gjordes 1803, var ämnad att från Linköping öppna segelfart genom de sammanhängande sjöarne Åsunden, Jernlunden och Rengen, hvilka börja vid pass en mil från Linköping, och, endast afbrutne af smala landremсор, sträcka sig inemot Wimmerby. Den tillämnade kanalen skulle öppna tillfälle för afsättning af de skogs- och andra produkter, hvarpå landet omkring dess vattendrag är så rikt. Men företaget afstannade snart.

Jordmånen är en af de bördigaste i Sverige och klimatet jemförelsevis mildt. Öfvergångsbildningen, rikedomen på kalklager o. s. v. inverkar betydligt på vegetationen, såsom åskådligast visar sig vid det på sydliga växter rikare Omberg. Äfven i provinsens nordliga del är urkalks-anläggningen vid Bråviken (Kolmårds-lagret), hvarom förut är taladt, nog stor att hafva förmånligt inslytande på växtligheten och betäckas af Gottländska grässlåg. — Ek-parker träffas ej sällan; Boken endast enstaka, utom vid Omberg, der något större lundar förekomma. Detta trädslag har ock här sin nordliga gräns.

Östergöthland är i alla afseenden en af Sveriges på naturförmåner bäst lottade provinser. Landskapet erbjuder en omvexlande taffa af skogar, ängar och åkerfält, strömmar, sjöar och berg. Sjelfva skärgården är, så snart man inkommit från de yttre låga, kala klipporna i hafsbandet, utmärkt af omvexlande pittoreska utsigter, och mellan bergkul-

larne träffas flerestädes en i vårt land ovanligen yppig vegetation. Detta gäller i synnerhet om Slätbakens sydliga strand, samt kuststräckan mellan Slätbaken och Waldemarsvik, der de vackra Stegeborg, Kåreholm, Degerhof, Engelholm, Korsås etc. förekomma. — Wetterns stränder äro utmärkt vackra och omvexlande med smärre höjder och dälдер, skog och vikar; men, utom vid Omberg, icke klippiga. — Vid Smålandsgränsen får man deremot se höga, klippiga berg, på höjderna ömsom bekläddes med mörka, pyramidaliska tallar och på sluttningarne med ljusa björkar; samt mellan bergen instängda åkrar och ängar. Öfvergången till högland är här, likasom vanligt, utmärkt af egna, intagande behag. — Stränderna omkring Kisasjön, Jernlunden och Åsunden äro utmärkt vackra: vägen mellan Kisa, Rimforsa och Målbäck, som framgår utmed Åsunden och Jernlunden, en af de vackraste i Sverige.

I allmänhet äro stränderna omkring provinsens insjöar vackra. Kanal-liniens omgifningar (i synnerhet mellan Roxen och Motala) höra till det skönaste Sverige har att visa, och skulle öfverträffa Rhenstränderna, om de blott hade deras ruiner. Kanalen går vid Kongs Norrbysjön alldeles utmed sjöstranden. Flerestädes visar sig den vackra Motala ström med sina fall, ofta under kanalens niveau. — Från höjden af Bergs slussar har man en rik och intagande öfversigt af Roxen och dess omgifningar. — Vägen mellan Husbyfjölh och Motala längs Borens norra strand (en annan, lika lång och mera jemn men mindre vacker går utmed sjöns södra strand) är en af de vackraste i Sverige. Sjön har väl inga öar, men ovanligt vackra stränder, omvexlande med barr- och löfskog, ängar och sädesfält. Från Borenhults slussar, vid Borens vestra slut, är utsigten här rikast. Äfven från det nära Husbyfjölh liggande Jothaberget utvecklar sig en talla, värd en landskapsmålares uppmärksamhet: man ser, bland

annat, öfver tre bakom hvarandra liggande vattenpartier: Motala elf, Götha kanal och Boren. I norra bergs- och skogsbygden är öfvergången från låglandet mera tvärbrant; landet har der sin egen karakter af Kolmården, dess dystra barrskog, breda ryggar och vilda, tätt sammanvexta berg. Vid Wetertern mot Nerike är öfvergången till högland mindre vild, oeh vägen från Medevi till Askersund utmärkt vacker. — Från Thorsklint i Quillinge har man en vidsträckt utsigt öfver Glan och Bråviken, hvilken dock öfverträffas af den vid Hviteklint invid Glan.

Utom de Bruk och Grufvor som nedanföre komma att särskilt beskrivas, må här till namnen anföras: *Annstinesfors* manufakturverk, *Borggård*, *Djurshyttan*, *Folkström*, *Grytgöl* och *Svartebo*, alla i Hellestad, *Blomdahl* och *Bona* i Nykyrka, *Börgöl*, *Börsjö*, *Kålsta*, *Lotorp* och *Ysunda* munufakturverk i Risinge, *Carlström* och *Qvarn* i Krigsberg, *Christinesfors*, *Hättorp*, *Lemnån*, *Skönnarbo* och *Sonsiorp* i Källmo, *Danielshammar* i Malexander, *De Geersfors* i Godegård, *Gobo* i Yxnerum, *Häfte* och *Reimyra* glasbruk i Skedevi, *Jacobslund* i Ljung, *Rossta* i Stjernarp, *Sten* i Quillinge. De, för hvilka ingen särskilt egenskap är utsatt, äro jernbruk.

2) Städer och Köpingar.

Linköping (med omkring 4000 inv.) ligger på en bördig slätt vid ån Stång. Vid Berg går Götha kanal 1 mil nära staden, hvilken genom Stångån (märkbar för Stångebro slag) har kommunikation med kanalen, och nu är i tillfälle att idka vidsträcktare inrikes sjöfart. Är Landshöfdinge- och Biskopsäte. Har gymnasium och trivialskola. I staden finnas tre kyrkor. *Domkyrkan*, näst den i Upsala den längsta kyrka i Sverige, var äfven dernäst den praktfullaste, före renoveringen af Lunds Domkyr-

ka. Den är utmärkt vacker, byggd i Göthisk stil; har präktiga minnesvårdar och innesluter flera märkvärdiga personers grafvar. Har blifvit flera gånger skadad af eldsvådor. Fordom hade kyrkan tre torn; men har nu blott ett, byggt efter Öfverintendenten Hårlemans ritning i en slags stil, som tyckes vara ämnad att föreställa italiensk, och, om äfven i sig sjelf vacker, nu afsticker högst obehagligt mot den Göthiska kyrkan. Kyrkan innesluter äfven Stifts- och Gymnasii-biblioteket, Consistorii-Arkivet etc., för hvilka rum äro inredda i utbyggnader af tornet. — Den gamla Altartaffan, målad af J. Hems-kerk, af Johan III inköpt (för 1200 tunnor hvete) och skänkt till kyrkan, är borttagen från sin förra plats. Den är icke ersatt, men efterträdd af Försonaren med kalken samt, å ömse sidor, Tron, Hoppet och Kärleken personifierade, med dithörande attributer och sinnebilder. — Figurerna i kolossal storlek af *gips*, modellerade af den utmärkte, i Venus-figurer synnerligast lycklige skulptören Byström. — *Landskyrkan* — täck och behaglig, ehuru mera erinrande om konsertrum än om kyrka — har altartafla af Hörberg. — *Hospitalskyrkan* har, sedan hospitalet i slutet af 18 seklet flyttades till Wadstena, blifvit upplåten åt privata. Byggnaden är af sten med ett litet torn.

Gymnasii-Biblioteket, det rikaste dyl. i Sverige, men ännu oordnad och temligen obekant; det innehåller omkring 25000 vol., hvaribland en ovanligt stor samling af Bibeln i olika upplagor på olika språk, åtskilliga manuskripter och gamla permebref etc. Dermed är förenadt ett mynt- och naturalieka-binett samt en samling af antiqviteter och sällsyntheter.

Staden har ett Läse-sällskap, der tillträde är öppet äfven för resande.

Bland publika byggnader märkas: Slottet, Gymnasiihuset, Rådhuset, Frimurarehuset, Assemblé- och Spektakel-huset. Staden har vackra torg och

öppna platser. — Straxt utanför densamma ligger Stadsförsamlingens begravningsplats, rätt vacker.

Norrköping, stapelstad (med nära 12000 invån.) nära Motala ströms utlopp i Bråviken. Belägenheten är en af de vackraste i Sverige, och omgifningarne täcka. Motala ström flyter med flere fall genom staden och bildar i dess öfre del 2:ne holmar: Bruks- och Laxholmen. Öfver strömmen äro byggde en gångspång och tre broar, af hvilka två äro utmärkt vackra, den ena af jern.

Efter flera stora eldsvådor är Norrköping nu reguliert och väl byggd, samt har i allmänhet, hvad de privata byggnaderna beträffar, ett gladt och prydligt utseende. Publika byggnader, och i synnerhet publika platser, äro deremot till en del föga prydliga, och vittna icke om något skönhetssinne. Rådhuset är gammalt och till det yttre något ruskigt men invändigt i senare åren mycket förbättradt. Teaterhuset (tillhör, märkligt nog, Tyska kyrkan) ligger i fonden af Saltängstorget — en plats som passade för och behöfde en bättre byggnad än ifrågavarande, hvilken till det yttre är snarlik en lada, och till det inre icke just bättre. Sista nämnde torg har nyligen (1846) fått en utmärkt prydnad: Carl XIV Johans staty, modellerad och gjuten af Schwantbaler i München, på bekostnad af Norrköpings borgerskap.

Staden har tre kyrkor och en Judisk synagoga. *St. Olai* eller Stadskyrkans orgelverk, ett af de bästa i Riket: altartaflan af Hörberg. *Tyska kyrkan* har en altartalla af Hörberg, samt på orgelläktaren ännu en annan stor målning af samme mästare.

Norrköping är Sveriges största, nästan enda fabriksstad, och till fabrikstad är också dess läge förträffligt passande. Har en mängd klädesfabriker, hvaribland flere betydliga. Bland dessa må nämnas: *Hrr Roman & Co*, *C. & F. Bergwalls*, *Chr. Lennings* (det s. k. *Drag*, hvars täcka läge utmed strömmen redan förtjenar en resandes uppmärk-

samhet), samt det pittoreska straxt utanför staden liggande *Gryt* (har äfven pappersbruk, qvarnar, m. m.), tillhörigt Hrr Söderberg & Arosenius. *Bruks-holmen* inuti staden, det för industriela anläggningar kanske bäst lottade läge i Sverige, har stångjernshammare m. fl. inrättningar, samt en stor och vacker maschin-pappersfabrik. Ofvanför holmen är laxfiske. — I staden finnes en mekanisk verkstad, der fabriks-machinerier m. m. tillverkas. — Bland industriela anläggningar bör stadens skeppsvarf ej glömmas. Från ett af dem hafva en mängd vackra ångfartyg utgått, och sällan saknas något nytt sådant på stapeln. — Utom Klädesfabriker finnas äfven 2 Sockerbruk, flere Stärkelsebruk, Tobaks- och Snusfabriker, Strump-, Lack- och Såpfabriker, Oljeslageri etc. En Snusfabrik, tillhörig Hr Swartz (inom samma gård finnas äfven benqvarn m. fl. inrättningar) är den största och mest utropade i Riket.

På närmare håll presenterar sig staden bäst från sjösidan (strömmen) der, helt nära det ställe der ångfartygen taga landgång, strömmen bildar en holme, hvars läge är sällsynt vackert och hvaraf äfven på sednare tider konsten skapat en vacker anläggning. Från flera höjder inuti staden öfverser man större och mindre delar deraf. Utanför Sjötullen har man från det s. k. Saltängsberget en mera vidsträckt vy af Staden; det är likväl först på längre afstånd utsigten af Staden och dess omgifningar är egentligen skön: från de s. k. Åbybackarne, $\frac{3}{4}$ mil utom Norr tull, är utsigten en af de skönaste i Sverige.

Af allmänna promenadplatser är Saltängsalléen nästan den enda som begagnas. En annan, den s. k. Stadsträgården, är vanligen folktom, ehuru ingalunda obehaglig.

Helt nära Staden, utmed Motala ström, ligger det täcka *Himmelstatund*. Der finnes en mineral-

källa, som dock icke synnerligt begagnas, emedan dess vatten är för svagt; restauration, kägelbanor o. s. v. Utmed strömmen, gent emot Gryt och det vackra, men obegagnade *Korshagen*, förer en smal väg med intagande, vexlande utsigter, till Himmelstalund; dessutom är en mera bekväm, bred ochuru mindre vacker körväg nyligen anlagd.

Bland omgifningarne må nämnas: *Fiskeby* (lastageplats för Finspongs bruk, har äfven pappersbruk m. m.) utmed Motala ström; *Marielund* (en betydlig fabriksanläggning); *Malmö*, *Bottlehäst*, *Loddbys*, *Marieborg*, *Herrstabergh*, *Hendelö*, *Lindö*, *Westerby* samt stränderna af den vackra Ensjön.

Af det fordna stora och vidtomtalta slottet *Johannisborg*, straxt invid staden, återstår nu blott en obetydlig ruin.

Norrköping har 2:ne Societets- eller Klubb-inrättningar (med spel- och läsrum, restauration, etc.) der några in- och utländska tidningar hållas. Resande hafva tillträde dit, efter anmälan, likasom till det härvarande Musikaliska Soirée-sällskapets allmänna sammankomster.

Söderköping (med omkring 1200 inv.). En ur-gammal, i fordom tima ganska betydlig stapelstad, vid Götha kanal, hvilken $\frac{1}{2}$ mil derifrån faller ut i Slätbaken. Sannolikt har den från början varit ett tillhåll för vikingar. Såsom stad stod den i stort anseende ända till slutet af 16:de århundradet, vid hvilken tid den hade fyra borgmästare. Man har anledning förmoda, att sjön då gick närmare intill staden, som derigenom kom i besittning af en vidsträckt handel. Här hafva hållits 13 riksdagar (1270—1393). Detta anseende har nu försvunnit; men sedan Götha kanal blifvit fullbordad och staden derigenom fått en vig och direkt vattenkommunikation med det inre landet, har man hopp, att den skall växa i betydighet. Staden ligger i en dal, omgifven af berg, genomskuren af Storån, vid foten

af det ansefliga berget Ramundershäll eller Rams-häll, mellan hvilket och staden kanalen går. Här kröntes Magnus Ladulås och Birger I. Staden hade fordom många kyrkor. Nu har den endast två. S:t Laurentii eller Stadskyrkan, anlagd omkring 1290, har altartafla af Hörberg, dock ej bland hans bästa. Utanför stadens östra tullport ligger den mycket besökta S:t Ragnhilds helsobrunn med förträffligt och ymnigt vatten. Här finnes en vattenkur-inrättning. Stadens närmaste omgifningar äro ej vackra, men läget eget under det liksom öfverhängande Ramunderhällsberget.

Ej långt från staden ligga *Mem*, *Mariehof*, *Bolltorp*, m. fl. egendomar. På längre afstånd *Stegaborg*, *Degerhof*, etc.

Wadstena (med omkring 1800 inv.), också en urgammal och i vår historia ryktbar stad. Är rik på fornlemningar, ehuru tiden och yttre våld gjort sitt till att minska dem. Läget vid en vik af Wetertern är rätt vackert. Staden har fordom haft tre kyrkor, men af S:t Petri eller den f. d. ansefliga gamla Stadskyrkan är nu blott klockstapeln kvar, samt derutmed det nya Skolhuset. I dess ställe be-gagnas nu den fordna *Klosterkyrkan*, en af de vackraste i Sverige, bygd af vacker blåaktig, men nu öfversmetad kalksten. Den är ej så lång som Linköpings Domkyrka, men något bredare. Altartaflan är gjord i Venedig. Med kyrkan är förenadt ett litet kapell, fordom Munkarnes enskilda bönehus, hvarest altaret och några bönepallar ännu äro i behåll, samt en konstigt och i sitt slag väl arbetad bild af Frälsaren. Ålskare af relikier kunna äfven få se sådane efter S:t Brita. Mera värde att beses äro flera äldre målningar, hvilka ännu bibehålla en frisk kolorit; men Wandaler och Ostgöther hafva här och der från duken utskurit hela partier. Många märkvärdiga män ligga här begrafne, bland andra Hertig Magnus af Östergöthland, hvars sarkofag

förtjenar beses. Drottning Philippa är också här begrafven. *Hospitalskyrkan* förtjenar äfven beses, så väl för sin egen skull, som för de målningar som der förvaras.

På lemningarna af de fordna Munk- och Nunneklostren, äro nu *Kurhuset* och *Hospitalet* uppförde. Annu finnes dock bibehållet Abbedissans enskilda bönerum, der åtskilliga kuriosa förvaras. Det gamla Hospitalet begagnas nu endast för sådane sinnessvaga som anses obotlige. Det nya är rymligt och väl inrättadt. Staden har en betydlig linnefabrik. En annan näring, egen för Wadstena, är spetsknöppling, som här sysselsätter både gamla och unga.

Straxt utanför staden ligger det gamla Gustavianska slottet *Wettersborg*. Det har ännu till det yttre temligen bibehållit sig med sina vallar och runda torn, och företer ett vackert exempel af forntida byggnadskonst. Det är på alla fyra sidor omgifvet af breda vattengrafvar, som fylla sig ur *Wettern*. Måhända hade slottet alldeles fått förfalla, om det ej år 1751 blifvit förvandladt: de fordna kungliga rummen, der banketter firades och der så många märkvärdiga historiska scener sig tilldragit, äro nu förvaringsrum för spannmål, och det hela är kronomagasin. Öfverst ifrån tornet, dit uppgången dock är något halsbrytande, har man en vidsträckt och vacker utsigt. Under slottets rundlar äro underjordiska gångar.

I staden är ett Läsesällskap (för Svenska böcker och tidningar), som äfven af resande kan få begagnas.

Skenninge (med öfver 1000 inv.). En urgammal uppstad på den bördiga Östgötha-slätten, vid den grunda ån *Skena*. Har också fordom varit ganska betydlig och kallad *Caput Gothiæ*, men de minnen historien förvarar om *Skenninge's* fordna betydighet, det der hållna mötet (1248) etc., hafva af staden ingenting mera än namnet att hålla sig vid.

Inga fornlemningar, inga ruiner, ingenting «pittoreskt!» Staden hemtar nu sin största och mera redbara märkvärdighet från den stora oxmarknad, der årligen hålles.

Motala köping, på norra sidan af *Motala* ström, vid dess utlopp ur *Wettern*. Läget är ett af de skönaste i Sverige. Från det nyanlagda (s. k. Engelska) värshuset, nära mekaniska verkstaden, har man en ovanlig utsigt öfver *Götha* kanal — som härifrån tyckes ligga nästan högre än den bredvid varande landsvägen — *Motala* ström, *Wettern* och hela den täcka neiden omkring verkstaden. Kanalen förenar sig här med *Wettern*. Vid utloppet: dyrbar hamn, bestämmande sluss, skeppshvarf, etc.

Stället har, utom det vackra läget, sin egentliga märkvärdighet af den näraliggande mekaniska verkstaden. Dess anläggning af *Götha* kanalbolag börjades 1322 och fortsattes i flera år. Verkstaden upptager hela bredden, omkring 400 alnar, mellan kanalen och *Motala* elf samt en längd af 1400 alnar. Elfven ligger härstädes djupt, 51 till 59 fot, under kanalen, ur hvilken vatten ledes till elfven för verkstadens behof. Stora landsvägen till *Stockholm* går genom verkstadens område och delar den i två delar. På norra sidan om landsvägen, vid kanalen, är sjelfva verkstaden, omgifven af ett stakett. Bland byggnader, som höra till verkstaden, må anföras: Huset för machineriet, hvarest är ett vattenhjul af 16 fots diameter och 14 fots bredd, hvilket sätter 14 svarfstolar i rörelse, en vertikal bormaschin för ångcylindrar, en machin till förfärdigande af rör, en annan machin och tre slipstenar; här kunna jern- och metallpjecer af ända till 15 fots diameter, 22 fots längd och 60 skeppunds tyngd svarfvas, cylindrar af 62 tum i diameter och 8 fots längd borras samt in- och utvändigt svarfvas, äfvensom gjutna prismor och andra med plana ytor försedda pjecer skäras jemna och släta på alla si-

dor; verkstaden för filning med en svarfstol, en stor borrhstol af trä, borrhstolar, filbänkar; en smedja, ett jerngjuteri och ett metallgjuteri med en större rund kupol-ugn, i hvilken pjäser af 21 skeppunds tyngd kunna gjutas; ett blåsverk, vattenhammare, modellverkstad och modellmagasin, kontorsbyggnad; för öfrigt ett kolhus med en ugn för stenkolsbränning, förrådshus för jern etc. På södra sidan om landsvägen äro boningshus för tjenstemän och arbetare vid verkstaden, en lancasterskola, präktig boning för en läkare vid verkstaden och ett sjukhus. Dessutom är norr om vägen ett värdshus. Antalet af arbetare uppgår till ungefär 250 personer. Inrättningen har kostat 500,000 r:dr; men Götha kanalbolag sålde densamma i April 1840 till ett bolag för 200,000 r:dr.

Waldemarsvik. Vid ändan af Waldemarsviken af Östersjön, uti hvilken en å utfaller, som här skiljer Östergöthland från Småland. Här är en tullstation. Af härvarande borgare exporteras ej obetydligt jern- och skogsprodukter.

5) *Bruk, Herrgårdar, Grufvor m. m.*

Adelsnäs (i Åtvid socken). Väl beläget vid en insjö, $5\frac{1}{2}$ mil från Linköping. Under egendomen, som under namn af *Baroniet Adelsnäs*, är stamgodt för Frih. Adelsvärdiska ätten, lyder Åtvidabergs kopparverk, näst Fahlå det betydligaste i Sverige, samt Bersbo koppargrufvor. Parkanläggning, trädgårdar, orangerier och drifhus försköna stället. En betydlig boksamling finnes här. Nuvarande ägaren har gjort början med en förbättrad linodling och linneväfs-inrättning i större skala, efter Norrl. metoden. Stammen till ett ypperligt Holländeri är anskaffad till Adelsnäs, äfvensom der finnes stuteri af Dansk ras.

Alvastra. I Vestra Tollsta socken, vid södra ändan af Omberg, nära Wetteren, 2 mil från Wad-

stena. Fordom kungsgård, nu Öfverstelöjtnants-boställe. På dess ägor finnas ruiner af det fordna Alvastra kloster, som tros hafva blifvit anlagdt i medlet af 12:te århundradet af Konung Sverkers gemål Alfhild och fått sitt namn efter henne. I detta kloster äro 4 konungar begrafne, nemligen Sverker I, Carl VII Sverkerson, Sverker II med sin gemål samt Johan I Sverkerson. Ruinerna äro i sitt slag kanske de skönaste i Sverige. Invid ruinen af den fordna kyrkan ligger en stenhvälfd kulle, i hvilken man har nedgång å ena sidan till en rymlig källare och å den andra till en motsvarande med den s. k. *Klosterkällan*. I taket och på väggarne träffas stalaktiter. Af ruinerna har den s. k. *Sverkerska grafven* bäst bibehållit sig.

Arvidsbergs koppargrufvor i Rönö S. på Kåreholms ägor, i ett 12 famnar öfver saltsjön åt alla sidor starkt sluttande berg. Högsta djupet är 50 famnar.

Bersbo koppargrufvor i Wärna S., tillhöra baroniet Adelsnäs. Den malmtrakt, deri de äro belägne, delar sig i 2:ne olika malmfält: *Katrinebergs* och *Bondgrufvefältet*. *Katrinebergs* grufva har omkring 100 famnars lodrätt djup. Stora rymder äro der utsprängda. En mängd mindre grufvor finnas i grannskapet. En ångmaschin för malm- och vattenuppfodring är anbragt i *Bersbo* grufva.

Bjälbo, i S. af samma namn, $\frac{1}{2}$ mil från Skeninge, har fordom varit mycket namnkunnigt, och Folkungarnes stamsäte. Birger Jarl skref sig af *Bjälbo*. Hertigarne Erik och Waldemar höllo här ett stort bröllopp (*Bjälbo-bröllopp*) åt fem af deras förnämsta tjenare. Denna högtidlighet var endast tillställd för att bemantla deras anslag mot brodern Konung Birger, som då vistades i Håtuna, och hvilken de der öfverraskade.

Borghamn, i Roglösa S., telgstensl ro't invid Omberg nära Wetteren, tillhörigt Götha Kanal-bolag,

som föranstaltat en vacker hamnanläggning. Läget är vackert. På andra sidan Wetttern framstår teml. tydligt Carlsborg och Westgötha-stranden.

Boxholm, i Ekeby socken. Betydligt jernbruk med många inrättningar och behagligt läge. Har ett Postkontor. En half mil från bruket ligger ett säteri af samma namn, men som fordom hetat Flemminge. Utmärkt vackert. Har en längre tid tillhört Ribbingska släkten. Här finnes ett af de största bibliothek inom provinsen.

Brokind, urgammalt säteri i Wårdnäs S., $2\frac{1}{2}$ mil från Linköping. Den vackra karaktersbyggningen har ett täckt läge, på två af Stångån bildade holmar, genom trenne broar förenade med hvarandra och med fasta landet. Detta läge har förmodligen gifvit anledning till ställets fordnä namn *Bro*. Gården skall fordom varit bebodd af Östergöthlands Jarlar, stamfäder för Östgötha-dynastien eller Sverkerska konunga-ätten. Tillhörde derefter Folkunga-ätten af Waldemarska linien till 1589, då det såldes till Drotset Bo Jonsson Grip. Omkring 50 gamla pergamentsbref förvaras på stället. Af den tillämnade, men ofulländade Kinda-kanalen, finnas här lemningar. — På egendomen: trädgård, tegelbruk, sågverk och qvarnar.

Brunneby, i S. af samma namn, 1 mil från Linköping, med vacker park och trädgård. Har någon tid ägts af erkebiskop J. A. Lindblom. Från byggnaden har man en vacker utsigt öfver den kringliggande fruktbara trakten, med fyra från alla väderstrecken sammanlöpande landsvägar, sjön Roxen, Linköping, Wreta Klosters kyrka och Götha kanal, som går nära förbi öfver gårdens ägor och på $\frac{1}{2}$ mil har 15 slussar.

Bråborg. En betydlig Kungsladugård i Dagsbergs S. vid Bråviken, $1\frac{1}{2}$ mil från Norrköping. Kallades fordom *Brånäs* eller *Branäs*, och har varit säte för Fylkiskonungar och Östgötha-jarlar. I ko-

ning Christophers tid innehades det af Riddaren Erik Axelsson Tott. Under Erik XIV:s tid skrefvo sig Amiralen Matts Nilsson Kagge och dess son Erik Kagge till Branäs. Det anslogs sedermera till enkesäte åt Johan III:s sednare gemål Gunila Bjelke, hvilken här byggde ett slott, som hon kallade Bråborg. Hennes son Hertig Johan förklarades i början för storfurste till Finland, grefve till Åland och Bråborg men sednare för hertig till Östergöthland. År 1719 uppbrändes Bråborg af Ryssarne och raserades 1720. Dess tegel användes till uppbyggande af publika hus i Norrköping. Fordna kungsträdgården är vidlyftig.

Bråvalla-slätt. I Ö. Husby S., emellan Bråviken och Wara-å, ligger denna slätt der man med mesta sannolikhet förmodar att det i vår Historia eller fastmer i våra äldre sagobrott vidtberömda Bråvalla-slaget (emellan Harald Hildetand och Sigurd Ring) skall ha stått.

Ekenäs, säteri i Örtomta S., vid sjön Teden. Har tillhört ätterna Banér, Sture, Lindsköld och Wellingk. En utmärkt vacker belägenhet gör stället förtjent af uppmärksamhet. Dessutom finnes här en betydlig boksamling, rustkammare m. m.

Engelholm, i Skällviks S., på en ö (Ändö) i skärgården. Läget herrligt. Trägårdar, alléer och drifhus. — Vid egendomen tegelbruk och kalkugn.

Finspong, i Risinge S., 2 $\frac{3}{4}$ mil från Norrköping. Egendomen har ett ansenligt kanongjuteri och jernbruk. Slottet är uppfördt af Louis De Geer och innehåller mycket, förtjent af en resandes uppmärksamhet; bland annat: en betydlig boksamling; flere oljefärgstaflor, hvaribland en och annan af verkliga mästare såsom Titian, Guido Reni, Rubens, Jordaens m. fl.; en theatersalong o. s. v. Parken och trädgården äro smakfullt anlagda. Af omgifningarne — som väl i sig sjelfva äro

täcka, men dock ej så utmärkta som dem man annars mångenstädes finner af ägarne obemärkte och oanvände — har konsten gjort ett förtjusande helt. Kapellet har en altartafla af Hörberg, och i det s. k. Auroras tempel äro målningar af samme mästare. På muren kring parken äro alfrescomålningar, likaledes af Hörberg. Vid det härvarande gjuteriet förfärdigas prydliga arbeten, så i stort som smått. — På ägora är en mineralkälla.

Fredriksnäs, fordom *Marsäter*, en välbebyggd och utmärkt väl belägen herrgård i Gryt S., nära Saltsjön, med en promenad af $\frac{1}{4}$ mils längd, en af de vackraste i länet. På sjön höres i klart och stilla väder ett echo, hvilket upprepar ända till 26 stafvelser. — Nära egendomen är ett manufakturverk af samma namn.

Godegård, ansenligt jernbruk i S. af samma namn. Har en stor Engelsk park med kanaler, paviljonger, orangeri m. m.

Gusum, i Ringarums S. Messingsbruk, Nälfabrik, Jern- och Stålmanufakturverk, Tegelbruk m. fl. anläggningar, $2\frac{1}{4}$ mil från Söderköping, i en vacker trakt. Har egen Bruks-kyrka. En betydlig djurgård finnes här.

Halleby, Säteri i Skärkind S., utmärkt väl beläget vid Halleby sjön. Under Konung Birgers regering hade hans bröder Hertigarne Erik och Waldemar ofta sin hofhållning på Halleby. År 1318 försökte Birger intaga Halleby, men blef slagen och drifven på flykten af hertigarnes vänner. Namnet Hall, som betyder hof eller kungsgård, synes antyda, att här fordom varit konungasäte. Abyggnaden är ansenlig och beqväm. Mangården är på 2:ne sidor omgifven af starka murar och vallar, förskönade af skuggrika träd och vackra planteringar. Trädgården är en af de vackraste i orten. Säteriet har tillhört släakterne Allongren, Lillje, Tessin m. fl.

Harg, säteri i Kisa S. Täck belägenhet utmed

Hargsjön. Har stor mangårdsbyggnad, stor trädgård och vackra promenader. Vid Harg skall fordom varit ett offerställe, och märkas här flere fornlemningar.

Hellestad. By, snarlik en Köping, med postkontor, apothek, gästgifveri, etc.

Hofby, säteri, nära V. Eneby Kyrka, med park och trädgård. I grannskapet är den s. k. Hofby-Skansan, på ett högt berg vid Åsundens strand; äfven flere ätthögar, m. m.

Hult, bruk i Quillinge S. Har sällsynt pittoreskt läge i Kolmårds-trakten, omkring 1 mil från Norrköping. Har, bland annat, en fabrik för tillverkning af Ankarkettingar. *Jakobsdal,* brukets trädgård, ligger $\frac{1}{2}$ mil derifrån, innesluten på tre sidor af höga berg, och på den sjerde af Ågelsjön.

Husby. Betydligt säteri i Mogata S., med ett herrligt läge vid södra stranden af Slåtbaken, är fideikommiss inom Schwerinska släkten, och ett af de betydligaste i riket; består af 45 mantal. Var förut fideikommiss inom Burensköldska släkten. Från den prydliga hufvudbyggningen, af sten och 5 våningars höjd, har man en vidsträckt utsigt öfver Slåtbaken och den kringliggande trakten. Stället har en vacker park, orangeri, drifhus m. m. Der finnes äfven en betydlig boksamling.

Hylinge. En betydlig och välbelägen egendom i V. Husby S., har ansenlig karaktersbyggning af sten med 5 våningar och souterrain åt trädgården, samt 2:ne flyglar. Orangeri, trädgård, tegelbruk m. m. Har tillhört släkterna Gyldenclou, Appelgren, Schwerin m. fl. På ägorna finnas ruiner efter någon äldre forskansning. Man känner ej med säkerhet, när den begagnats.

Kåreholm i Rönö S., 5 mil från Söderköping med utmärkt vacker belägenhet vid Saltsjön och Götha kanals segelled. Har fordom tillhört Oxenstjernska släkten, derefter en Stenbock, en Lillja m.

fl. Har smakfull åbyggnad af sten och en bland de största trädgårdar i orten. På egendomens ägor ligga Arvidsbergs koppargrufvor. Under Kåreholm hörer den vackra *Eknön*, der flere lemningar efter skansar ännu finnas.

Liljesta, säteri i Skönberga S. Tillhörde i 16:de seklet Bjelkesläkten. Johan III:s andra gemål, Gunila Bjelke, är född här. Efter att först någon tid hafva hört under Stegeborgs slott såsom ladugård och derefter haft åtskilliga ägare, köptes det 1819 af en Grefve v. Schwerin, som här uppfört en stor och prydlig hufvudbyggning af sten med 2:ne flyglar af trä.

Ljung, betydligt säteri i S. af samma namn. Har vackert läge mellan Motala elf och Götha kanal. Har en längre tid tillhört den nu mera utgångna grefliga ätten v. Fersen. Har vacker åbyggnad, trädgårdar, park, m. m. — Kalk- och Marmorbrott etc.

Löfstad, i Kimsta S., $1\frac{1}{4}$ mil s. v. från Norrköping. Abyggnaden ståtlig, ligger på en höjd, derifrån utsigten är omvexlande och skön. Har vacker park, trädgård, orangeri, drifhus m. m. I boksamlingen (7 å 8000 vol.) finnes ett ex. af Chanuts «memoirer om hvad sig under Drottn. Christinas regering tilldragit,» med Christinas egenhändiga anmärkningar. I sjelfva hufvudbyggningen, ehuru belägen på en höjd, är en källa med godt vatten.

Marmorbruket i Konungssunds S. På Kolmården vid Bråvikens norra strand, $\frac{1}{2}$ mil öster från Stafsjö lastageplats. Den urkalks-formation, som sträcker sig ut efter Kolmårdsryggen, är här blandad och insprängd med gröna serpentinspartiklar etc., hvilka förvärfvat denna stenart namn af marmor. Denna har troligen först af Louis de Geer börjat bearbetas. Nu tillverkas af den vackra stenarten ganska prydliga arbeten af flere slag — från minnesvårdar och sarkofager ända ned till smör-

askar utgå härifrån, hvar i sitt slag väl fulländadt. Prydnaderna på Rosendal och utanför Posthuset i Stockholm, Carl Augusts Minnesvård på Quidinge hed etc., äro bland annat här förfärdigade.

Från ett Lusthus, Tittut, har man en af de mest originella och vackra utsigter.

Medevi, i Nykyrke S., 3 mil från Wadstena, icke långt från Nerikesgränsen (2½ mil från Askersund). Den äldsta och namnkunhigaste helso-brunn i riket. Under brunnsterminerna liknar stället med dess många byggnader, bodar, 1 apothek, kyrka och postkontor, en liten liflig stad. I den vackra parken äro 5 mineralkällor. Medevi ligger något sidlänt, men är, liksom hela trakten, utmärkt vacker, ehuru mången tycker denna nejdskönhet vara af ryktet öfverskattad. Flerestädes erbjuda sig utsigter af Wetterns motsatta Westgötha-stränder. Från den såkallade Lusthusbacken, ett stycke härifrån, utmed gården Kallebäck, har man kanske den skönaste utsigt af Wettern och dess stränder i Öster- och Westergöthland. — ½ mil från Medevi brunn ligger säteriet af samma namn.

Mem, säteri i Täby S., vid Slätbaken på Wikbolandet. Götha kanal utfaller här, ehuru dess distrikt fortgår till Slätbakens östra slut vid Stegeborg. Stället har fordom tillhört den bekante Admiral Jacob Bagge, hvars sängkammare här ännu visas. Från Mem har man en behaglig utsigt öfver Slätbaken och dess vackra ögrupper, ruinen af det gamla Stegeborgs slott, etc.

Norrby, säteri i Asby S. Vackra promenader öka stället naturliga täckhet. På ägora är *Adolfs helsökärra*, förut kallad *Hälken*, hvilken man ansett vara af samma kraft, som Medevi. Der är äfven uppfördt ett brunnshus.

Norsholm. Säteri i Kimsta S., med lastageplats vid Götha kanal, 1½ mil från Norrköping, vid stora landsvägen och östra ändan af sjön Roxen. E-

egendomen kallades fordom *Munkeboda*, då här var kloster. Den blef sedan ett kyrkegods under biskopsstolen i Linköping och kallades af Gustaf I Nor eller Norsholm. Biskop Tideman byggde här ett slott, hvilket efter hans död beboddes af Biskop Brask. Ännu finnas här ruiner och fornlemningar. Här äro två vackra trädgårdar.

Olvehult, i Krigsbergs S., vid sjön Stråken och den derur flytande ån, herrgård med utmärkt vacker belägenhet, 4 trädgårdar, och 2 i Engelsk stil anlagda parker.

Olstorp. Välbebygdt säteri i Askeryd S. Har vacker trädgård, oljeslageri, tegelbruk, m. m. — Här diktade Kellgren sin Lydia. I grannskapet ett manufakturverk af samma namn.

Regnaholm. Säteri i Regna Socken, $\frac{1}{2}$ mil från Nerikes-gränsen. Vackert läge. Åbyggnaden på en holme i Regna-sjön. Trädgård, park, orangeri och drifhus.

Ribblingshof, säteri i Norra Wi Socken, vid södra ändan af sjön Sommen. Det har från början tillhört släkten Ribbing, efter hvilken det äfven har sitt namn. Dess sällsynt vackra belägenhet fäster resandes uppmärksamhet.

Sonstorp. Säteri i Hellestad Socken. Norr om gården vid Emma ström ligger Sonstorps jernbruk. Vackert läge, stor karaktärsbyggnad, trädgård och teml. anseelig park. Vid egendomen finnes qvarnverk, såg- och tegelbruk.

Stegeborg, i Skällviks socken, 2 mil öster om Söderköping. Herrgården, som fordom varit Kungsgård, har en sällsynt vacker belägenhet nära Salt-sjön, vid inloppet till Slätbaken, anseelig åbyggnad, trädgård, park, m. m. Egendomen har sedan 1750-talet tillhört grelliga Schwerinska släkten. I grannskapet finnas praktfulla ruiner efter det gamla, i Svenska historien namnkunniga *Stegeborgs slott*, på en ö i Slätbaken, medelst tvänne färjor förenad

med fasta landet. Tiden för dess grundläggning är obekant. Det utgjorde fordom ofta en tillflyktsort för konungar och andre höge herrar. Konung Birger residerade ofta härstädes. Hit flydde han undan sina bröder hertigarne och 1518 härifrån till Gottland, då han qvarlemnade sin son Magnus såsom befälhafvare. Slottet intogs slutligen af hertigarnes anhängare och blef derefter i grund förstördt; uppbyggdes sednare af en biskop i Linköping (förmodl. Carl Båt), hvarefter stället kom under kronan. Engelbrekt belägrade och intog två gånger Stegeborg under kriget mot Danskarne. Carl Knutson, såsom riksföreståndare, belägrade och intog Stegeborg under det af hans svåger Nils Stensson mot honom anställda upproret. Sten Sture d. ä. intog Stegeborg tre gånger. Under frihetskriget med Danskarne belägrades och intogs slottet af Arwid Westgöthe. Det sednaste praktfulla slottet uppbyggdes af Gustaf I, och här föddes Johan III. Under Dackefejden var Stegeborg äfven utsatt för belägring af de upproriske Smälänningarne. Nära Stegeborg levererades en drabbning mellan Sigismund och hertig Carl. Pfalzgreffen Johan Casimir innehade Stegeborg såsom län, och det tillföll efter hans död sonen hertig Adolph Johan. Efter dennes död (1689) kom det åter under kronan och förföll småningom. Under Fredrik I beslöts att slottet skulle nedrifvas, för att bland andra materialier användas till en magazinsbyggnad i Norrköping.

Sturefors säteri i Wist Socken, vid sjön Erlängen, vid pass 1 mil S. O. från Linköping. Utgör ett af de största godsens i länet. Det har i äldsta tider tillhört Bjelkesläkten och af ålder hekat *Forssa*, men efter R. R. Thure Nilsson Bjelke (halshuggen år 1600 på Linköpings torg) och hans fru Margaretha Sture, hvilka här uppförde en ny karaktärsbyggning, kallades godset ömsom *Turefors* och ömsom *Sturefors*. Egendomen har efter 1600

ägts af personer af åtskilliga ätter, tills den åter kommit i Bjelke-ättens ägo, inom hvilken ätt den nu är fideikommiss. Läget är utmärkt vackert. Den betydliga byggnaden är uppförd 1704 efter Nikod. Tessins ritning. Park, trädgård, orangeri och drifhus förtjena att beses. I parken, som tillsammans med trädgården upptager öfver 50 tunnland, är ett Joniskt tempel, ett monument, lusthus, m. m. På egendomen är ett manufakturverk af samma namn.

Säby, säteri i Wist Socken, $1\frac{1}{4}$ mil från Linköping, med täck belägenhet på en udde i sjön Rengen. Har i fordomtima tillhört RiksDrotset Bo Jonsson Grip, som haft sin boningsplats på en holme i Stångån hvilken ännu kallas Bosholmen. Egendomen har derefter ägts af slägterna Natt och Dag och Cederhjelm. På ömse sidor om nämnde holme äro vattenfall, som, sedan de nedanföre förenat sig, fortfara i en lång sträcka emellan ek- och barrskog. I senare tider har på Säby blifvit uppförd en vacker byggnad i Italiensk stil med flyglar och arkader, hvilken innesluter dyrbara samlingar, hvaribland en boksamling af öfver 14000 vol. (flere praktverk) utom kartor och gravyrverk; en Apollo di Belvedere i Gips, samt en Venus af Sergel, utförd i marmor; flere tafflor af den ej nog värderade Åkerström, m. m. En Rundsal i byggningen förtjenar särskild uppmärksamhet. Parken är vacker, men ej så underhållen som den förtjenar vara.

Cederbergs Glasbruk tillhörer egendomen, och är beläget i grannskapet.

Thorönsborg, fordom Drag kalladt, säteri i S:t Annæ kapell, har täck belägenhet på en halfö i saltsjön, kallad Thorön. Egendomen har länge ägts af släkten Gyllenstjerna, men tillhörer nu grefliga Mörnerska släkten. Har vacker åbyggnad, tvenne trädgårdar med orangerier, park etc. Här finnes en

från äldre tider gjord boksamling jemte åtskilliga manuscripter och kungabref.

Ulfåsa, gammalt herregods i Egbyholms Socken, har praktfull belägenhet nära sjön Boren. Det ägdes på 1260:talet af Riksrådet och Lagmannen Bengt Månsson, en bror till Birger Jarl. Härefter tillföll det Bengt Månssons dotterdotter, den sedermera kanoniserade S:t Brita och hennes man Ulf Gudmarsson Hjorthufvud. S:t Brita bodde länge härstädes. Det egdes sedermera af Svante Nilsson Sture och dennes son Sten Sture d. y. och har derefter innehafts af åtskilliga adliga ätter. Åbyggnaden är pryddlig. Vackra trädgårdar, parker och orangerier. En betydlig boksamling finnes på egendomen. I grannskapet är ett kalkstensbrott.

Wreta klosters kyrka 1 mil från Linköping, med vackert läge på en höjd vid Götha kanals utlopp i sjön Roxen, har fordom varit klosterkyrka. Den skall blifvit uppbyggd omkring 1128 af Inge d. y. Här äro begrafne flere konungar och andre förnämna personer. På kyrkogården äro vackra minnesvårdar öfver Biskop Wallqvist i Wexiö, Professorerne P. Lehnberg och Nic. Lindblom m. fl. Wreta kloster var ett af de äldre i riket; började anläggas 1128 och invigdes 1139. Det beboddes först af Benedictiner-nunnor; men Carl Sverkersson hit-satte 1165 nunnor af Bernhardiner-orden. Bland förnämna fruntimmer, som här varit abbedissor, må nämnas konung Inge d. y:s enkedrottning och Sverker d. y:s dotter Ingegerd. Sista abbedissan var Sigrid Botolfsdotter 1518—1558. Af klosterhusen återstår endast ett af tegelsten, beläget vid Pastorsboställets trädgård. Man vet ej hvartill det begagnats. Det har af Götha kanalbolag blifvit inredt till magasin för spannmål m. m.

Åtvidabergs kopparverk, näst Fahlun det betydligaste i riket. Hörer under Adelsnäs.

Den bekante Målaren Hörberg lefde och dog i

Östergöthland, och der finnas äfven hans flesta målningar. Af inalles 87 altartaflor (hvaraf 82 originaler) han målat, äro i Östergöthland följande: I S:t Annæ kapell, Bjälbo, Borg och Löth, Björsätter, Christinä kapell, Dagsberg, Ekebyborna, Finspongs kapell, Furingstad, Gistad, Godegård, Gryt, Hycklinge, Ö. Husby, Häradshammar, Kisa, Krokek, Gamla Kil, Ljung, Lönsås, Nykyrka, Quarsebo, Quillinge, Ringarum, Rystad, Skärkind, Sund, Tingstad, Törnevalla, Ostra Skrukeby, Regna, Rinna, Risinge, Slaka, Tjellmo, Ö. Tollstad, Walkeby, Wiby, Westerlösa, Atvid, Örtomta, Wårdsnäs kyrkor. I Söderköpings och Norrköpings Stadskyrkor äro altartaflorne, och i Tyska kyrkan i Norrk. icke blott altartaflan utan äfven en annan större målning af samme mästare.

*Vägarne inom Östergötland
och till städer i angränsande provinser.*

a) Vägarne från LINKÖPING.

N:o 493. Till NORRKÖPING (4 m.), NYKÖPING (10½ m.),
GRENNA (8½ m.), JÖNGÖPING (12¼ m.), SKENNINHE (3 m.),
WADSTENA (4¼ m.), ULRICEHAMN (17¼ m.) m. fl. Städer
är väg anford i N:o 3.

N:o 494. Till SÖDERKÖPING a) Kumla 6½, b) Hälla 6½, c)
Söderköping 4 (4½ m.).

N:o 495. Till MOTALA (4½ m.) och MEDEVI (6½ m.), enl.
N:o 90.

Anm. Man kan äfven resa genom *Skeninge* (från *Ske-
ninge* skjutsas till *Motala* 6), då vägen blir lika
lång, men mindre vacker.

N:o 496. Till WALDEMARSVIK. Enl. föreg. N:o 494 till
Söderköping (4½ m.), d) Fröberga 4, e) Åby 7, f)
Waldemarsvik 5 (8¼ m.).

N:o 497. Till ASKERSUND. Enl. N:o 90 till *Motala* (4½
m.) och derifrån enl. N:o 268 till *Askersund* (8½ m.).

N:o 498. Till CHRISTINEHAMN och CARLSTAD. Enl. N:o 90
till *Motala* (4½ m.), derifrån enl. N:o 268 till *Asker-
sund* (8½ m.), g) Wretstorp 8, h) Edsbergs Sanna 7
och derifrån enl. N:o 16 till *Christinehamn* (19½ m.)

Anm. Vägen till Wermländska städerna tages vauli-
gen öfver *Örebro*, ehuru kortaste vägen verkligen
går öfver *Askersund*.

a) v. *Staby*, l. *Distorp*, ll. *Näsby*, ll. *Tuna*, ll. *Iding-
sta*, l. *Käfvetorp*, *Törnevalta* k. b) ll. l. *Hyllinge*,
v. *Frö*, *Skörtinge*, *Minsjö*. c) v. *W. Husby* k. d)
h. l. *Tomteholm*, v. *Skinberga* k., l. *Liljesta*, *Boll-
torp*. e) h. l. *Fyllingerum*, ll. *Sverkersholm*, v. *Rin-
gerums* k. f) h. *Gusums* k. v. *Gusums* messingsbruk.
g) h. *Gälsjö*, *Rastorp*, *Snaflunda* k., v. *Kätfvesta*.
h) h. *Wiby* k., l. *Wärsta*, *Risberga*, v. *Lundby*,

- N:o 499. Till ÖREBRÖ. Enl. (sid. 194) N:o 392 i omvänd ordn. ($11\frac{1}{8}$ m.).
- N:o 500. En annan väg till ÖREBRÖ, i) Berg 4, k) Djurs-hyttan 7, l) Hellesta 6 och vidare enl. N:o 396 i omvänd ordning till Örebrö ($11\frac{1}{2}$ m.).
- N:o 501. Till ESKILSTUNA. Enl. föreg. N:o 500 till Hel-lesta ($4\frac{1}{4}$ m.), derifrån enl. N:o 93 (sid. 34) till Bot-ten ($12\frac{3}{8}$ m.), Nästorp 6, Hällsta 6, m) Eskilstuna 4 ($16\frac{1}{2}$ m.).
- N:o 502. Till STRENGNÄS. Enl. N:o 1 till NORRKÖPING (4 m.) och vidare enl. N:o 277 (sid. 69 och 70 till Strengnäs ($17\frac{5}{8}$ m.).
- N:o 503. Till WESTERVIK. n) Fillinge 7, o) Örsäter 6, p) Måshult $6\frac{1}{2}$, q) Dalhem $6\frac{1}{2}$, r) Rumma $4\frac{1}{2}$, s) Seg-lerum 5, t) Westervik $6\frac{1}{2}$ ($10\frac{1}{4}$ m.).
- N:o 504. Till KALMAR (genom Wimmerby). Enligt N:o 24 (sidan 20) till Wimmerby ($9\frac{1}{2}$ m.), u) Hullingsfred 9, och vidare enligt N:o 61 (sidan 30) till Kalmar ($25\frac{1}{2}$ m.).
- N:o 505. En annan väg till KALMAR. Enligt N:o 24 till Wimmerby ($9\frac{1}{2}$ m.), Hullingsfred 9, Haddetorp 9, Bockara $5\frac{1}{2}$, v) Staby 6, x) Botterum 4, y) Ålbem 8, z) Ryssby 8, å) Kalmar 7 ($23\frac{5}{8}$ m.).
- N:o 506. Till EK SJÖ. Bankeberg 4, ä) Mjölby $7\frac{1}{2}$ och vidare enligt N:o 8 till Eksjö ($10\frac{1}{4}$ m.).

Körtingsberg, Edsbergs k. i) v. Wreta klosterns k. k) h. Brunnby, Kungsbro, l. Stjernarp. l) h. Djurs-hytte br., Malmtorp. m) Herrgårdar m. m. mellan Botten och Eskilstuna äro i omv. ordn. antecknade under N:o 4. n) h. l. Ekholmen, v. Wårdsbergs k., Strömsbro, Svinsta k. o) h. l. Wiggbyholm, v. l. Herrsäter, Dala. p) h. Åtvidabergs kopparv., Adelsnäs. q) h. l. Tyllinge. r) h. ll. Odensviholm. s) h. Ullevi, v. Gamleby (kyrka och marknadsplats). t) v. Almviks köping, Källsäker. u) v. Storebro br. v) Herrgårdar m. m. från Hullingsfred till Staby finnas antecknade under N:o 61. x) v. Berga, Ru-da, l. Ekehult, l. Fliseryd, l. Bankeberg. y) h. k. Hornö. z) h. Näfra, Skräslätt, Nybble, Knapegår-den, v. Strömsrum, Pataholm (köping och lastage-plats), Danerum, Mossberga, Ryssbylund. å) h. l.

b) Vägarne från NORRKÖPING.

N:o 507. Till NYKÖPING (6 $\frac{3}{4}$ m.), |LINKÖPING (4 m.), SKENINGE (7 m.), WADSTENA (8 $\frac{1}{4}$ m.), GRENNA (12 $\frac{1}{4}$ m.), JÖNKÖPING (16 $\frac{1}{4}$ m.), ULRICEHAMN (21 $\frac{3}{4}$ m.) m. fl. Städer är väg anford i N:o 3.

N:o 508. Till MOTALA och MEDEVI (genom *Linköping*). Enligt N:o 3 till *Linköping* (4 m.), derifrån enligt N:o 90 (sidan 33) till *Motala* (8 $\frac{1}{2}$ m.) och till *Medevi* (10 $\frac{1}{4}$ m.).

N:o 509. En annan väg till MOTALA och MEDEVI. ö) Onsäker 5, aa) Wånga 4 $\frac{1}{2}$, Bonarp 4, bb) Berg (kanalstation) 5, cc) Husbyfjöl 7, *Motala* 7, (8 $\frac{1}{2}$ m.), Nykyrka 4, dd) *Medevi* 3 (9 $\frac{1}{2}$ m.).

Anm. Till *Medevi* finnes äfven en tredje väg, utan att passera *Motala*. Enligt N:o 396 i omvänd ordning till *Hellesta* (4 $\frac{1}{4}$ m.), ee) *Tjellmo* 6, ff) *Hälla* 6, *Nykyrka* 8, gg) *Medevi* 3 (10 m.).

N:o 510. Till WALDEMARSVIK. hh) *Söderköping* 6 och derifrån enligt N:o 496 till *Waldemarsvik* (5 $\frac{1}{2}$ m.).

N:o 511. Till ASKERSUND. Enligt N:o 3 till *Linköping* (4 m.), derifrån enligt N:o 90 (sidan 33) till *Nykyrka* (9 $\frac{1}{2}$ m.), ii) *Rå* 5, kk) *Askersund* 8 (12 $\frac{3}{4}$ m.).

Anm. Jemf. N:o 509 jemte anm.

N:o 512. Till ÖREBRO. Enligt (sid. 195) N:o 396 i omv. ordning till *Emma* (6 $\frac{3}{4}$ m.) och derifrån enligt N:o 392 i omv. ordning till *Örebro* (11 $\frac{1}{4}$ m.).

N:o 513. Till EKsjÖ. Enligt N:o 3 till *Mjölby* (6 $\frac{1}{2}$ m.) och vidare enligt N:o 7 till *Eksjö* (14 $\frac{1}{2}$ m.).

N:o 514. Till STRENENÄS. Enl. N:o 277 (13 $\frac{1}{2}$ m.).

Lekeby, Kyrketorp, Kläckeberga, Skälby, v. l. *Stäflö*. ä) *Herrgårdar* m. m. från *Linköping* till *Mjölby* äro antecknade under N:o 3. ö) h. *Himmelstalund, Borg, Ekesund, Wi*, v. *Löts k., Finsta, Skattna, Lundby*. aa) h. *Ribbingsholm, Gösta*, v. *Kullerstak*. bb) h. *Stjernarp*, v. *Kungsbro, Brunnby*. cc) h. *Ljung, Sjöbacka, Brunneby k., Kungs-Norrby*, v. *Wretaklosters k.* dd) *Herrgårdar* m. m. från *Husbyfjöl* till *Medevi* äro antecknade under N:o 90. ee) h. *Johannisborg*, v. l. *Borggård*. ff) h. *Godgård*, v. l. *Degersfors br., Godgårdsk.* gg) h. *Asanby*. hh) v. *Tingsta k.* ii) h. *Asanby, Medevi*

- N:o 515. Till WESTERVIK. Söderköping 6, Fröberga 4, ll) Åby 7 och derifrån enligt N:o 10 till Seglerum (10 $\frac{1}{4}$ m.), Westervik 6 $\frac{1}{2}$ (12 $\frac{1}{2}$ m.).
- N:o 516. En annan väg till WESTERVIK. mm) Hälla 5, nn) Göstorp 6, oo) Wärna 7 $\frac{1}{2}$, pp) Örsäter 6, Måshult 6 $\frac{1}{2}$, Dalhem 6 $\frac{1}{2}$, Rumma 4 $\frac{1}{2}$, Seglerum 5, qq) Westervik 6 $\frac{1}{2}$, (13 $\frac{3}{8}$ m.).
- N:o 517. Till KALMAR (genom Linköping och Wimmerby). Enligt N:o 3 till Linköping (4 m.), derifrån enligt N:o 24 (sidan 20) till Wimmerby (13 $\frac{1}{2}$ m.), Hullingsfred 9 och vidare enligt N:o 61 (sidan 30) till Kalmar (29 $\frac{3}{8}$ m.).

Anm. Man kan äfven taga den i N:o 505 anförde vägen, som är 1 $\frac{1}{2}$ mil kortare.

c) Vägarne från SÖDERKÖPING.

- N:o 518. Till LINKÖPING. Enligt N:o 494 i omvänd ordning (4 $\frac{1}{2}$ m.).
- N:o 519. Till SKENINGE, WADSTENA, MOTALA, MEDEVI, GRENNA, JÖNKÖPING och EKSIÖ tages vägen genom Linköping och derifrån enl. under sistnämnde stadlemnade anvisningar.
- N:o 520. Till NYKÖPING. Norrköping 6 och derifrån enligt N:o 3 i omv. ordu. till Nyköping (7 $\frac{1}{2}$ m.).
- N:o 521. Till KALMAR. Fröberga 4, rr) Åby 7 och derifrån enligt N:o 10 jemte anm. 4 till Kalmar (26 $\frac{7}{8}$ m.).
- N:o 522. Till WALDEMARSVIK och WESTERVIK är väg anförd i N:i 510 och 515.

helsobr., Medevi säteri. kk) h. Forsa br., Hult, Hummars k., Stjernusund, v. l. Åviken. ll) Herrgårdar m. m. från Norrköping till Åby äro antecknade under Anm. 1 till N:o 10. mm) h. Lundsbo, Minsjö, v. Snöfvelstorp (känalstation), W. Husby, k. nn) h. Hylinge, Gårdby k., v. ll. Björkvik. oo) h. Svenneby, Gräfsten, v. Sörby, Ekenäs, l. Mauritsberg. pp) v. Dala. qq) Herrgårdar m. m. från Örsäter till Westervik äro antecknade under N:o 503. rr) Herrgårdar m. m. från Söderköping till Åby äro antecknade under Anm. 1 till N:o 10. ss) h. Sörby,

c) Vägarne från SKENNINGE.

- N:o 523. Till LINKÖPING, NORRKÖPING och SÜDERKÖPING äro vägar anförde under dessa städer.
- N:o 524. Till MOTALA och MEDEVI, *ss*) *Motala* 6, *tt*) Nykyrka 4, *uu*) *Medevi* 3 ($3\frac{1}{2}$ m.)
- N:o 525. Till WALDEMARSVIK, WESTERVIK och KALMAR tages vägen genom *Linköping*.
- N:o 626. Till GRENNA och JÖNKÖPING är väg anvisad i N:o 215 (sid. 55).

d) Vägarne från WADSTENA.

- N:o 527. Till LINKÖPING, NORRKÖPING och SÜDERKÖPING äro vägar anvisade under dessa städer.
- N:o 526. Till MOTALA och MEDEVI. *Motala* 5 $\frac{1}{2}$, Nykyrka 4, *vv*) *Medevi* 3 ($3\frac{1}{2}$ m.).
- N:o 529. Till WALDEMARSVIK, WESTERVIK och KALMAR tages vägen genom *Linköping*.
- N:o 530. Till GRENNA och JÖNKÖPING är väg anvisad i N:o 202 (sid. 53.).

Quisberg. tt) v. *Bromma*, l. *Linnäs. uu*) h. *Åsanby. vv*) Herrgårdar m. m. från *Wadstena* till *Medevi* äro anförde under N:o 202.

5) Ångbåtsresa mellan Stockholm och Motala.

Början af segelleden ända till södra Björkfjärden, tills man kommer i sigte af *Björkö* är beskrifven sid. 186. Man vänder sedan åt söder, in uti Södertelge-viken. Till venster synes säteriet *Högstorp* samt *Wiksberg* som har en helsobrunn (upptagen 1685). Längre in i viken, till höger, framstår säteriet *Lina*, tillhörigt kammarrådet Dufva. Enligt en fornsägen skall Inge Halstansons gemål Ragnhild, sedermera kanoniserad, här hafva haft sitt slott. Fartyget är nu vid *Södertelge* och ingår i dervarande kanal (om hvilken se sid. 165). Sedan man utkommit ur kanalen har man till venster godset *Hall*, med såg- och qvarnverk, derefter t. v. *Bränninge* med stångjernshammare och *Brandalsund*, säteri tillhörigt Generalmajor Lovisin. Man kommer nu på Järna-sfjärden, och ser snart t. h. den långsträckta *Mörkön*, på hvars nordöstra spets det praktfulla *Hörningsholm* (se d. sid. 172) ligger. Kosan fortsättes nu öfver Himmerfjärden mellan *Mörkön* och *Södertörns* fasta land, derefter öfver *Hålsfjärden*, hvarifrån Landsorts fyrbåk synes på afstånd, samt genom *Säfö* sund, mellan öarne *Långö* t. v. och *Säfö* t. h. till fjärden *Tvären*. Härifrån fortsätter segelleden nära land, än mellan små öar, än genom ett mera öppet haf, förbi inloppet till *Nyköping*, till *Oxelösund*. Sedan man lemnat det sistnämnda får man snart en mera obegränsad synvidd, än man förut haft under denna färd; i vester ser man inloppet till *Bråviken* (segelleden till *Norrköping*) och åt öster ser man ej annat än öppet haf. Här visar sig *Häfringe* fyrbåk, hvilken också syns före ankomsten till *Oxelösund*. Efter en lång segling kommer man fyrbi *Arkön*, en lotsstation och fyrbåk, och efter en ytterligare lång segling, hvarvid man äntligen passerar förbi ett herregods, *Gottenvik*, ehuru vid ändan af en inskjutande vik, och icke synligt för seglaren, inkommer

man i Trännöfjärden. Nämnde gods tillhör nu Possesläkten, är väl bebygdt, har qvarnar, såg, tegelbruk, samt ett 1805 anlagt kopparverk, hvartill malm hämtas från Arvidsbergs grufva. Ända hit har man, alltifrån Himmerfjärdens slut, oafbrutet färdats mellan fula klippor och holmar; oftast nakna och skoglösa, uti ett ofta trångt och farligt farvatten, som erfordrar styrmannens hela uppmärksamhet. På ett par af dessa holmar äro fornlemningar, eljest hafva de ej att uppvisa annan märkvärdighet än jättegrytor, eller af hafvet gjorda urholkningar i klipporna. När man utkommer i Trännöfjärden har man straxt t. h. herregodset *Kåreholm* (se d. sid. 268) och passerar sedan t. v. den till nämnde gods hörande vackra Eknön. Sjelfva Trännöfjärden utgör mynningen till den djupt i landet inskjutande viken Slätbaken, men den får likväl icke detta namn förr än man passerar ruinen af *Stegeborgs* slott (se d. sid. 271), hvarifrån den har omkr. en mils längd med obetydlig bredd. Vikens norra strand utmärker sig genom brant, stundom nästan lodrätt i hafvet stupade bergmassor, här och der med tydliga spår af kalk- och marmorbrött; den södra stranden är mera fruktbar, prydd af väl odlade fält och väl byggda gårdar, bland hvilka isynnerhet utmärka sig det stora, pryddigt bebygda herregodset *Husby* (se d.). Äfven synes Mogata kyrka. Äfven norra stranden framvisar mot vikens slut flere gårdar, såsom *Ring* och säteriet *Lundby*, äfven Å kyrka. I vikens innersta hörn är man vid mynningen af Götha kanal.

Om kanalens längd, antal slussar, broar etc., det historiska af dess anläggning, dess kostnad etc. se ofvanföre sid. 252. Vid herregodset *Mem* (se d.) inlöper man i kanalen genom dess första sluss. Till v., midtemot synes *Liljesta* (se d.). Härefter fortlöper kanalen genom en sumpig mark som varit ytterst svår att bearbeta, åtföljd af Storån, $\frac{1}{2}$ mil till staden *Söderköping* (se d.), der fartyget framgår tätt

under foten af *Ramunders* häll, på hvars norra sida finnas lemningar efter ett vikinganäste, *Ramundeborg*, och hvars spets ligger 58 alnar högre än *Söderköpings kyrktorn*. Från en slätt på berget, kallad *Lekarebacken*, erbjuder sig en särdeles vacker utsigt. När seglingen fortsattes förbi *Klefva Docka*, får man snart t. h. det välbygda *Mariefhof* och midtöfver t. v. på en höjd lägenheten *Carlsborg*. Här börjar en stor slussträcka med tillsammans 8 slussar, till *Wenneberga*, hvarigenom man stiger omkr. 64 fot. Kanalen går här utmed en tvärbrant, i hvars djup man ser en bäck slingra sig fram, som vid *Söderköping* förenar sig med en annan och bildar *Storån*, hvilka strömmar äro lemningar efter det stora vattendrag, som i forntiden här framstrukt. Nejden är uppfylld af större och mindre kulor, hvilka likt öar lyfta sig öfver slätten. $\frac{1}{2}$ mil från *Wenneberga* bro har man bestämmande slussen *Klämman*, så kallad deraf att kanalen här är liksom inklämd mellan 2:ne berg. Derefter synes t. v. *Husby kyrka* (ombygd 1817), och ett stycke derifrån inkommer man vid *Snöfvelstorp* i *Asplången* (91, 8 fot öfver *Östersjön*), som är $\frac{1}{2}$ mil lång, med obetydlig bredd, har skogbeväxta stränder med herrgårdarne *Lundsbo* t. h. *Minsjö* och *Tvårdala* t. v. Vid herrgården *Hulta*, bolagets tillhörighet, kommer man åter in i kanalen och framgår 11,990 alnar genom en i början bergig och skogig, sedermera lågländ och sumpig mark, till sjön *Roxen*, vid hvars mynning man ser det märkliga *Norsholm* (se d.) fordom bebodt af *Biskop Brask*, som väckte första förslaget om kanalen.

Roxen håller i längd, från *Norsholm* till *Berg*, $2 \frac{1}{2}$ mil; högsta bredden är 1 mil arealen $\frac{1}{3}$ kvadratmil; den mottager vatten från 3 betydande strömmar, *Motala elf*, *Svartån* och *Stångån*, och dess enda utlopp är *Motala elf* vid *Norsholm*. Hela norra stranden är bergig, skogig och pittoresk; den

södra är i början (i öster) omvexlande och behaglig, sedan flack och bestående af bördiga åkrar och ängar. Först har man t. v. *Ullersta*, t. h. *Runstorp*, sedan t. v. *Frö* och *Grimsta*, allesammans välbyggda herrgårdar; längre fram har man t. h. *Grensholm*, med ruiner af en forntida befastad byggnad, på 1400-talet tillhörigt R. R. och Amiralen Magnus Stenson Green, efter hvilket stället fått sitt namn; t. v. säteriet *Förråd*, stamgods för Roxendorfska familjen, som ägt det i 100 år, numera fi-deikommiss i Grefl. Bjelke-släkten; t. v. den stora, välbyggda sätesgården *Idingsta*, tillhörig Grefl. Schwerrinska familjen; t. v. det gamla Sture-godset *Tuna*, som numera är Öfverste-boställe. Längre fram i nordöstra hörnet (t. h.) synes herregodset *Stjernarp* med vackra ruiner efter det forna, år 1789 af en vådeld förstörda slottet. Nära Berg viker segelleden till Linköping (hvilket svagt synes) af till vester, till mynningen af Stångån, som man på sista åren gjort segelbar ett stycke upp. På södra stranden af Roxen synas äfven *Lillkyrka*, *Skrukeby*, *Törnvalle* och *Hargs* kyrkor. I fonden (i vester) ser man *Wretaklosters* kyrka (mera i söder *Kaga* kyrka), och Bergs gästgifvaregård högt upp på stranden, uppför hvilken fartyget nu skall sträfva, till en höjd af 136 fot, genom ej mindre än 13 slussar, det största antal, som på något ställe af kanalen förekommer på en sträcka. Först äro 7 slussar alldeles invid hvarandra, derpå en bassin och vid dess ända 2 slussar, sedan en kort kanalsträcka, och åter (straxt nedom Gästgifvaregården 2 slussar, sedan 1000 alnar kanal och åter (vid Brunnby) 2 slussar, derefter 1700 alnar kanal och slutligen (vid Heda) 2 slussar. Som färden genom slussarne upptager omkr. 3 timmar, bruka passagerarne derunder promenera till land, vid Berg bese kalkbrottet, (något längre bort kan man äfven bese ett alunskifferbrott) och framför allt besöka *Wretaklosters* (se d.) kyrka.

Sedan man kommit igenom Bergs slussar börjar den vackraste delen af kanalen. Om man på höjden af Berg blickar tillbaka nedöfver Roxen, har man en vidsträckt och högst angenäm utsigt öfver sjön och dess stränder. Vid *Brunnby* är vacker park och trädgård anlagd af Erkebiskop Lindblom. I grannskapet är *Sjögesta* Landtbruksskola. Från Heda öfra sluss fortgår kanalen en sträcka af 1 $\frac{1}{2}$ mil på en jemn yta, utan någon sluss, genom den herrligaste trakt. Det är dock endast kanalen sjelf som ligger jemnt, icke dess omgifningar. Till höger flyter *Motalaström*, med flere fall, djupt under kanalens niveau; till venster utbreda sig omvexlande, ofta med ekar och annan löfskog bevexta, yppiga slätter. När man lemnar Heda har man snart t. h. det vid elfven täckt belägna *Jacobslund* med stångjernshammare, och ett stycke derifrån, på samma sida *Ljungs* kyrka, och det stora herregodset *Ljung* (se d.) lideikommiss i Grefliga släkten von Fersen, och genom giftermål öfvergånget till nuv. ägaren Grefve Gyldenstolpe. De vid kanalen belägna hemmanen St. och L. Högåsa, St. och L. Fiskarhem, Ekholmen (äfvensom det förut nämnda *Jacobslund*) höra alla under *Ljung*. Det samma är förhållandet med *Råby* t. h. vid *Motala-elf*, med qvarnar och ålfiske, äfvensom med den välbyggda herrgården *Sjöbacka*, med vackert läge vid elfvens utlopp ur *Kungs-Norrby-sjön*. Härifrån går kanalen längsefter sistnämnda sjö, som ligger djupt under kanalen, stundom visande sig öppet, stundom framskymtande mellan det löfverk, hvarmed kanalens h. sida ofta är tätt betäckt. Sedan kanalen krökt sig nära intill stranden svänger den åter derifrån, förbi de välbyggda herregods. *Hasta* och *Valsta*, till den romantiskt belägna *Brunnby* kyrka (öfvergifven och begagnad till spanmålsmagasin) och herrgård, der kanalen smyger sig tvärt igenom den, strykande förbi blomster-rabatter, krusbärsbu-

skar och ligusterhäckar. Härifrån gör kanalen en tvär och betydlig krok ner emot vestra spetsen af Norrby-sjön, der det gamla godset *Kungs-Norrby*, nu Öfverst-Lieutenant-boställe, visar sig. Härifrån till Husbyfjöl går kanalen nära Motala-elf, stundom genom en skuggrik berceau af ända intill kanalbrädden vexande tät löfskog. Högra brädden visar på en lång sträcka blottad alunskiffer. Straxt på andra sidan Husbyfjöls Gästgifvaregård ingår man i Boren, en ungefär $4\frac{1}{2}$ mil lång, $\frac{1}{3}$ mil bred insjö, belägen 245,8 fot öfver Östersjön. Dess stränder äro utmärkt vackra, omvexlande med löf- och barrskog, åkrar och ängar. Straxt vid ingången i Boren möter t. h. det välbyggda *Hälla*, sedermera t. v. herregodset *Österskog*, t. h. *Krigsbergs kyrka*, t. v. *Ekbyborna* och *Asks kyrkor*, t. v. det romantiskt belägna och praktfullt bebyggda urgamla herregodset *Ulfåsa*, (se d. sid. 274), och mot slutet af sjön t. h. den välbygda herrgården *Carlshult*. Nu uppstiger man åter till kanalen genom de 3 invid hvarandra byggda Borenhults slussar, som innehålla fallet mellan Wettern och Boren 31 fot, 4 tum. Härifrån fortlöper kanalen i en sträcka af 6426 alnar till Motala, genom en sammanhängande stor park af alla slags löfträd, och på södra sidan om kanalen flyter Motala-elf, här och der bildande betydliga vattenfall som drifva qvarnverk. Kanalen går tätt förbi t. v. *Motala mekaniska verkstad* (se d. sid. 262). På samma sida synes äfven det högt belägna, välbygda godset *Charlottenburg* tillhörigt Maj. Odencrantz. Litet härifrån t. h. är på en tyst och skuggrik af Gr. Platen sjelf utsedd plats helt nära kanalbrädden, denne utmärkte mans graf, omgifvet af jernstaket, beskuggadt af nyplanterade popplar och almar. Endast en flat sten af kålmårdsmarmor, med inskrift Baltzar Bogislaus von Platen betäcker hans stoft. Den stående, prydliga grafvården inom samma staket är öfver en hans son. Mellan kanalen och elfven ligger

St. Härstorp, tillhörigt bolaget och boställe för en dess kamrer. Om köpingen *Motala* se sid. 262. I dess grannskap synes den romantiskt belägna kungsladugården *Bisp-Motala*, fordom tillhörigt Linköpings Biskopar, sedan ett kronogods.

Fortsättning af kanalresan, öfver **Wettern** och vidare till *Göteborg*, ses längre fram, i följande kapitel om **Westergöthland**.

X. Westergöthland.

1) Landets allmänna beskaffenhet.

Landets allmänna karakter är redan förut (sidd. 90, 91) beskrifven. Härtill anse vi oss dock här böra lägga följande speciella detaljer: Westgötha öfvergångstrakten är den enda i Sverige, som har alla de olika, till en komplett öfvergångsformation hörande lagren ordentligt lagde på hvarandra; neml. underst sandsten, utan tydliga petrifikater; derpå alunskiffer med inblandade orstenshvarf; derpå kalksten; sedan lerskiffer; alla dessa lager med petrifikater, och öfverst trapp eller diorit, som alltid är utan sådane. De särskilta bergen hafva dessa lager i samma ordning och nästan till lika mäktighet, ofvanpå en slät och låg granit-basis, så att man kunde bli frestad antaga, att de från början utgjort ett sammanhängande helt, men blifvit skiljda af en natur-revolution, hvarvid de få berg, som nu sakna de öfversta lagren, kunnat blifva beröfvade desse. Det underliggande lagret framskjuter i dagen der det ofvanliggande upphör, uppstiger med ens lodrätt till hela sin höjd, är blott betäckt af en tunn jordskorpa, och är det enda som af folket får namn af berg. Lerskiffeln betäcker stundom trappbergets branter, utan att vid dess fot utbreda sig i plan yta. De öfriga lagren stupa småningom och i flera afsatser, samt äro till det mesta betäckta med matjord från några tums till flere alnars djup. Kalklagret omgifver närmast trappkärnan med dess

lerskiffer, och utbreder sig rundtomkring i ofta vidsträckta slätter. Der detta lager upphör, visar sig alunskiffern blottad såsom en temligt regulier, smal ring (har 1 à 200 famnars bredd i Falbygden), hvars medelpunkt är trapplagret. Derunder och derutom ligger sandstenslagret, äfvenledes stundom utbredande sig i stora slätter (en sådan slätt i Falbygden innefattar 4 à 5 socknar), hvilkas yttre gränser ej hafva någon regelbunden eller concentrisk form. Kalk- och alunskifferfälten äro mera fruktbarande än sandstensfälten, ehuru äfven de sistnämnda mängstädes äro mycket bördiga. — Den vidsträckta öfvergångstrakten är nära nog i midten af Skaraborgs Läns (dock närmare Wetteren än Wenern, der den intager inemot 3 mils längd, och sönderdelas med smala dalar eller inskärningar i 5 särskilda kalkstensplateauer, som hvardera bära två eller tre åtskilda trappkullar. Den norra delen här af, *Billingen*, är till $\frac{3}{4}$:delar af sin utsträckning öfverhöjd med det vidsträcktaste trapplager i hela Sverige, och derföre äfven mera ofruktbar. Den södra delen sönderfaller i 2:ne hälfter: den vestra eller den egentligen så kallade *Falbygden*, med Falköping till medelpunkt, äger af alla den vidsträcktaste blottade kalkstensslätt, Storfalan kallad, hvilken blott har 2:ne till utsträckningen obetydliga, ehuru till höjd temligt ansenliga trappkullar: *Mösseberg* (844 f. högt) och *Olleberg*. Den östra hälften har, utom tvenne dylika af trapp betäckte berg vid dess begge ändar. — *Högstena-berget* och *Gisseberg* — äfven ett dylikt större eller *Fåredalsberget* midtpå, hvadan denna hälft också i det hela är jemförelsevis mindre bördig. — Norr om denna stora öfvergångstrakt ligger den lilla höjden *Lugnås*, som blott har de begge understa lagren, sandsten, och alunskiffer, på en basis af en på ett eget och märkvärdigt sätt förvittrad granit; — och i vester, vid stranden af Wenern, ligger det bekanta *Kinne-kulle*, ännu mera isolerad.

Från en mindre upphöjd granit-basis än något af de öfriga bergen, reser det sig med sin högsta topp (Högekullen) 836 fot öfver hafvet. Högekullens trappbetäckning är af obetydlig vidd, ehuru betydlig tjocklek; de tre andra lagren bilda på alla sidor om berget så tydliga afsättningar, att de här mer än på något annat ställe bli märkbara. — Slutligen resa sig, vid slättens sydöstra gräns, och sydligaste ändan af Wenern, på betydligt afstånd från den öfriga öfvergångstrakten, *Halle-* och *Hunneberg*, skilda från hvarandra genom en ganska smal (flerestädes knappt 1000 alnar bred) och djup dal, och märkvärdiga äfven derföre, att de helt och hållet sakna kalklagret. Dessa berg höra till Elfsborgs län, på hvars gräns de äro belägne. Deras höjd utgör ej mer än omkring 400 fot, hvilket härleder sig så väl från kalklagrets frånvaro, som att de öfriga lagren, med undantag af sandstenen och trappen, äro mindre mäktiga än i de andra bergen. Så är i Kinnekulle sandstenslagret 69, alunskifferlagret 31, kalkstenen 164, lerskiffer- och trapplagret 440 fot tjockt; och Falbygdens lager uppmätt från Hornborgasjön, öfver Uglums kyrka till spetsen af Mösseberg: sandstenslagret 72, alunskifferlagret 73, kalkstenen 189, öfre skifferlagret 114, trapplagret 97 fot; en mäktighet, som ej i lika grad igenfinnes på någon annan öfvergångstrakt i Sverige.

Hunneberg, $\frac{3}{4}$ mil i diameter och till omkretsen nära dubbelt större än *Halleberg*, har flere små sjöar, hvilka till en del bortflyta såsom bäckar. Vårtiden vid snösmältningen, bildar en af dem ett högt och smalt vattenfall, hvilket med sina flera afbrott och skiftningar, på något afstånd synes såsom ett silfverband, slingrade sig utför berget. — *Halleberg*, högre än det förra, med omkring $\frac{1}{2}$ mil i diameter. Tvärbranta sidor, klufna, nästan otillgängliga klippmassor. Öfverst på höjden tjock skog af gran, björk och alder en lång, smal sjö. Vid bergets s. ända är Håk-

leklint, der den s. k. ättestupan, på en höjd af omkring 50 alnar, går ned ungefär midt i dalen. Öfverst är det s. k. Wålehäll, en slätt med 2 halfrunda säten. Nedanförl i dalen stå de s. k. Hästevads stenar. Flere ättechögar träffas i trakten.

Kinneulle är beläget på sydöstra kusten af Wenern. Det sträcker sig i NO. och SV. omkring 2 mil i längd med en bredd af $\frac{3}{4}$ mil, och stiger långsamt i flere afsatser (klevvor) ända upp till foten af högsta kullen. Man kan åka största delen af vägen; blott till högsta kullen är uppgången mera brant. Kinneulle innefattar helt och hållet, eller till någon del fem kyrksocknar (V. Plana, Ö. Plana, Medelplana, Klefva, Husaby); och är odladt ända till foten af öfversta kullen, från hvars östra spets (856 Par. f. abs. höjd) utsigten är mest vidsträckt. Den starka solexpositionen på afsatserne, i förening med grundens beskaffenhet, framkalla flera sällsynta mera sydländska växter, och man finner här fruktträn som eljest svårligen träffas i Sverige utom i s. Skåne. I bergets sidor, mest åt den östra, finnes flera grottor: den mest bekanta är Mörkeklevs grotta, der en källa framspringer ur berget. Från grottans tak har man en herrlig utsigt.

Kinneulle är ensamt i sitt slag: dess skönhet är af så egen art att den ej kan jämföras med någon annan i Sverige och ej heller genom en beskrifning göras åskådlig. De vackra sluttningarne betäckte af ängar, åkerfält och lundar: bergets egna bildning och utseende: den ovanliga vegetationen: grottorna: allt är herrligt och öfverraskande. Kronan på alltsammans är utsigten från kullens högsta topp. För ögat utbreder sig hela landet från Mariestad till Lidköping och långt öfver den senare staden; Westgötha slätten ända till Billingen, Ölleberg och Mösseberg; Kållandsö med Leckö slott; Wenern och dess ögrupper; och längst i fjerran kusten af Dalsland och Wermland såsom en blånande strimma.

Götha kanal är förut beskrifven, sid. 252, dels i allmänhet; dels särskilt Östgötha-linien. Återstår här att tala om Westgöthalinien. Den går från Wenern och Bottensjön in i Wiken (kanalens vattenskillnad) och derifrån i en öfverhufvud nordlig riktning, tills den på en sträcka af 3 mil 6400 alnar genomskurit resten af Skaraborgs Län, och utfaller i Wenern vid Sjötorp. Denna linea har 20 sänkslussar och en bestämmande sluss (vid Viken), 14 broar, 5 stämpportar, 8 murade bottenaflopp, 5 culvertar och 3 aqueducter, 6 lastageplatser, 6 bassiner och 1 reparationsdocka. Det mera speciella i afs. på kanalen anföres längre fram i 5:te Stycket, med titel: Ångbåtstur mellan Stockholm och Götheborg.

Götha elf. Till det allmänna som om den är anfördt sid. 98 lägges här följande: Dess sänkning från Wenern till Westerhafvet är 145 fot, hvarunder den bildar flera fall. De öfversta äro vid Rånnum icke långt från flodens utgång ur Wenern (18 fot). Här går öfver elfven en af Polhem 1694 bygd bro, hvilken, ehuru öfver ett af de häftigaste fallen och utan brokar, ännu stå qvar sedan snart sagdt halftannat sekel, och bevittnar mästartens duglighet. Derefter kommer ett mindre betydande fall vid Stallbacka. De fall som sedermera följa äro de verldsbeckanta Trollhättefallen. Då man från norr närmar sig desamma, höres deras dån redan på betydligt afstånd. De utgöra tillsammans en sänkning af 112 fot. Först komma de 26 fot höga Gullöfallen, der elfvens vattenmassa, delad i 2:ne grenar, nedstörtar på båda sidor om den skogbeväxta, otillgängliga Gullön; nära härintill är den nu obegagnade «Ekeblads sluss.» Derefter ser man det våldsammaste, djupaste och mest imponerande af alla fallen, Toppöfallet. Äfven här störtar sig elfven med en betydande bredd

utföre ett djup af 44 fot, på begge sidor om den lilla holmen Toppö. Derefter förekommer Stampströmsfallet. Nära derintill synes Polhems sluss, till 64 fots djup sprängd genom berget. Den store mekanikern fick ej fullborda den, och nu framströmmar vattnet derigenom och nedstörtar mellan ofantliga jättemurar såsom ett vattenfall, samt förlorar sig under en naturlig stenbro eller fastmera hvalf. Nedanför Polhems sluss och Stampströmsfallet utvidgas elfven och bildar ett lugnvatten, vid det s. k. Höjomsvarp. Men snart hopdragas stränderna och nu följa efter hvarandra de tre s. k. Helvetesfallen — långt mera obetydliga än Toppöfallet, oakadt deras imposanta namn. Nedanför dem är Oli-dehålan der elfven blir mera bred och har lugnvatten. 500 aln. nedanför förekommer Flottbergsströmmen, det sista fallet; vid östra sidan synes här i berget utsprängningen för den tillämnade Elvii sluss. — Fallen intaga en sträcka af vid pass 2500 aln. Elfvens bredd är här minst vid det mindre Toppöfallet (17 aln.) och störst vid Helvetesfallen (80 aln.) — Sedan har elfven blott ett par mindre betydliga fall: vid Åkerström 3½ fot och vid Lilla Edet 9 fot, hvarefter den fortgår lugnt ända till sitt utlopp vid Götheborg.

Vid Trollhättan beundrar man icke blott en gigantisk natur, utan äfven en gigantisk konst. Begge skola ovilkorligt, vid första åskådandet så väl som sedermera, förefalla stora, jättelika; ehuru man vanligen, hänförd af öfverdrifna berättelser, föreställer sig sjelfva fallen ännu mera imponerande än de verkligen äro. Polhems sluss gör kanske ock det mest starka och varaktiga intryck — och den är konstens verk. Anblicken af kanalen och dess slussverk, af den hastiga sänknungen mellan de höga bergväggarne, der blott en smal gång finnes vid sidan af de sprängda slussarne; är på en gång hemsk och upplyftande. Från flere punkter framstå egna, vildt sköna utsigter; hvilka

dock stundom obehagligt störas af vid sågverken uppstaplade högar af sågspån. Från en klippa nedanför fallen, ett stycke från stranden, har man troligen den bästa utsigt af Trollhättan och dess omgifningar: man ser fallen och hvirflarne — hus och qvarnar — floden med dess branta klippväggar på vestra stranden — ofta något på kanalen nedgående fartyg — och i öster ett fjerran af slätter, der utsigten begränsas af Halle- och Hunneberg.

De kanaler som föra förbi alla de ofvannämnda fallen i elfven, nemligen: Carls graf, Stallbacka, Trollhätte, Åkerströms och Ströms kanaler beskrivas utförligt längre fram i 3:te stycket, som har till rubrik: «Ångfartygstur mellan Stockholm och Göteborg».

Westergöthland är en sammanfattning af kontraster. Man finner der Kinnekulle; men man finner också nakna, fult formade bergytor. Man finner der en verkligt storartad, gigantisk natur; men också de fulaste trakter man kan tänka. Den mest fruktbara trakt i Sverige är inom samma provins, som blifvit ryktbar för motsatsen, de s. k. Svältorna, 2:ne stora af lösa stenar tätt öfversållade och endast med glesa enbuskar mellan stenarne bevexta hedar, straxt utanför Alingsås (till Jönköping), som fortfara i flera mil, endast afbrutna af en smal remsa bördig jord. På andra ställen framstå vackra bergstrakter och herrliga skogar: i andra delar af provisen visa sig nakna ljunghedar och steniga marker, der jorden på sin höjd alstrar någon marskog, som mera kryper utefter än höjer sig öfver henne. Och dessa kontraster ligga hvarandra stundom helt nära. Att vi här, likasom annorstädes, företrädesvis uppehållit och uppehålla oss vid det sköna och behagliga, men om möjligt, förbisett det obehagliga och det fula; torde befinnas ursäktligt, kanske stundom värdt efterföljd.

Gränslandet emot Nerike är bergigt och skogigt, likasom till någon del Watterns stränder och Södra Westergöthland, särdeles mot Småland; men dessa skogs- och bergstrakter äro hvarandra i flere afseenden olika, och erbjuda olikartade utsigter. En af de vackraste är den från Domberget nära Wattern, i Habo S:n. I alla väderstreck ser man fritt omkring till 3, 4 ja ända till 8 mil. I N. slutas synkressen af den här obegränsade Wattern. I N. O. ligger, omfamnad af Wattern, Wisingsö lik en karta utbredd för skådaren. Längre bort framträder Omberg, och derifrån åt s., ända till Husqvarna, Watterns vackra stränder med sina herrgårdar, byar etc., hvaröfver Brahehus ruiner höja sig. Husqvarna vattenfall lyser silfverhvitt i dagen. I SO., S. och SV., har man den vackra Bankeryds-dalen, det höga Taberg, och helt nära den underliggande nejden — rik och omvexlande, som någon engelsk park — der en å i mångfaldiga krökningar slingrar sig fram. — Kinnekulle och de på dess sluttningar belägna Hellekis, Hönsesäter, Råbeck etc. äro på sina ställen omtalade. Äfvenså Trollhättan. — Till provinsens vackraste trakter räknas äfven Walle härad (n. om Hornborga-sjön, mellan Billingen och Skara), som har en för denna provins ovanlig rikedom på sjöar: man antager att 560 sådane, större och mindre, skola finnas inom häradet. — Götha elfs stränder öfverträffa sitt rykte. Äfven landsvägen i denna trakt är ofta utmärkt vacker: så t. e. vägen mellan Fors, Lilla Edet och Kärra; den går på ett par ställen utmed teml. höga berg, klädda med barrskog, å ena sidan, och å den andra en djup dal, hvars sluttningar äro klädda med den vackraste löfskog och på hvars botten en å slingrar sig fram, stundom nästan dold af de på stränderna tätt växande albuskarne. — Den som älskar en verkligt vild vy, bör besöka dalen mellan Halle- och Hunneberg.

Bråk och Fabriker. Utom de som komma att nedanföre (i tredje stycket) särskildt beskrivas, må följande här uppräknas. *Annefors* manufakturv. i Fröjered S:n, *Bosgården* pappersbruk i Sättila, *Bromö* glasbruk i Torsö, *Carlfors* alunbruk i Timmerdala, *Forsvik* med Granviks masugn, och *Sättra* eller *Fredriksfors* och *Åboholm* i Udenäs, *Floda* i Skallsjö, *Kjellebacken* i Gust. Adolfs kapell, *Kullen* mekaniskt bomullsspinneri, med blekeri och färgeri, i Lerum, *Rydboholm* i Sexdrega, den största fabriken för mekanisk bomullsväfnad i riket, *Ryfors* i Nykyrka, *Skagersholm* i Finnerödja, *Sjuntorp* manufakturverk och fabrik i Fors, *Tidaholm* i Ångarp, *Årberg* i Kyrkefalla, *Årnäs* glasbruk i Sandhem.

2) Städer och Fästningar.

Götheborg. Rikets andra stad, i folkmängd och rörelse. Bel. vid Götha elf, ej långt från dess utlopp i Nordsjön. Är Biskops- och Landshöfdingesäte. Har, förstäderna inberäknade, omkring 28,000 invånare.

Då den fordom mäktiga staden Gamla Lödese (s. d.) började förfalla och dess läge, 4 mil från hafvet, befanns otjenligt, anlades, sannolikt under Carl Knutssons eller Sten Sture d. ä:s tid, Nya Lödese $\frac{1}{2}$ mil från det nuvarande Götheborg, och hvilket ställe ännu kallas *Gamle Staden*; men denna anläggning ville icke lyckas, och Carl IX anlade därför midt emot på ön Hisingen, 1607, en ny stad, som han kallade Götheborg, hvilken blef förstörd under kriget med Danskarne. Men efter fredslutet beslöt Gustaf II Adolph att, i stället för dessa båda städer, som dessutom lågo alltför nära hvarandra, anlägga en enda ny stad vid samma sida af floden, som Nya Lödese, men närmare hafvet. Denna stad, som anlades 1618, är det nuvarande Götheborg. Såsom gränsort var staden befästad efter den tidens krigs-

sätt och inloppet försvaradt genom Elfsborgs fästning. Götheborg tilltog hastigt, men dess välstånd väckte grannstatens afund, hvarföre ock, under kriggen med Danmark, flere försök gjordes att eröfra staden, sista gången af de norska trupper, som 1733 inföllo i Sverige. Staden undergick på 1700-talet flere större eldsvådor (1721, 1746, 1758 och 1795). Det oaktadt kan sednare hälften af 18:de århundradet anses för Götheborgs blomstringsperiod. I synnerhet var handeln liflig under åren 1780—1790.

Egentl. stadens läge är ganska vackert, men lågt och osundt. Södra sidan omgifves i en böjning af vallgrafvarne, qvarlefvor från den fordna befästningen. I öster och sydost utbreder sig en bördig slätt, öfvertäckt af vackra trädgårdar, alleer, byggningar etc. Åt denna sida är äfven (åt SO.) exercisplatsen, den s.k. Heden, samt (i Ö.) skansen *Lejonet*, det fordna Gullberg. I söder är förstaden *Ö.* och *V. Haga*, bakom hvilken höjer sig en bergås och, på en afskild bergshöjd, skansen *Kronan*. I vester tillgränsar förstaden *Masthugget* med bergig och pittoresk belägenhet längs elfvens södra strand. — Stadens fästningsverk äro raserade, med undantag af de begge nyss nämnda skansarne. Inloppet till elfven och staden försvaras af fästningsverken *Biltingen* på södra, och *Rya Nabbe* midt emot på norra stranden af Götha elf, vester om staden och förstäderna; samt af den utanför liggande fästningen *Elfsborg* eller *Nya Elfsborg*, som den kallas till skillnad från *Gamla Elfsborg*, hvilket fäste varit beläget mellan Klippan och Röda Sten, på en höjd, der ännu grushögar synas, och nära intill Elfsborgs kungsladugård. Detta fäste, som man förmodar blifvit anlagdt af Birger Jarl omkr. 1260 var i början ett Konunga- eller Jarlaslott samt slutligen en vigtig gränsfästning mot Danmark och Norrige, då det förre ännu ägde Halland och sednare Viken eller Bohus län. Den har flere gånger varit belägrad i

krigen med Danmark, isynnerhet under Kalmareunionen. År 1660 blef gamla Elfsborgs fästning raserad. — Redan 1646 hade man börjat anlägga Nya Elfsborgs fästning ehuru den ej blef färdig förr än 1654. Den ligger på två holmar vid Götha elfs utlopp i Nordsjön; har femkantig form med temligen höga murar. Den vackra garnisonskyrkan är i ett fyrkantigt torn; i väggarne ser man ännu kulor efter Tordenskjölds bombardement 1719.

Götheborg är, utan all jämförelse, den bäst byggda och mest reguliera stad i Sverige. Ursprungligen anlagd af inslyttade Holländare har den, oakadt flere gånger, på sätt ofvan är nämndt, nästan totalt ödelagd af eldsvådor, och ånyo uppbyggd af Svenskar, bibehållit ett slags nederländskt utseende, och är alltså fullkomligen olik alla andra städer i riket. Gatorna äro raka och skära hvarandra i räta vinklar. Staden genomskäres af kanaler. En sådan, den s. k. Stora Hamnen, är (med en sluss) ledd från Mölndalsån, och genomgår staden från öster tills vester, tills den vid Stora Bommen utgår i Götha elf; är nog bred och djup att äfven teml. stora fartyg kunna insegla. Tvenne mindre kanaler genomgå staden i norr och söder, den s. k. Östra hamnen på hela och Vestra hamnen på halfva bredden. Öfver dessa kanaler hvälfva sig 19 större och mindre stenbroar. Nya kajer komma att å ömse sidor om dessa kanaler anläggas, och är början dermed redan gjord vid S. Hamngatan. En ny kanal är genom uppdikning af vallgrafvarne anlagd, och nära färdig; genom den kunna båtar gå direkt från Götha elf till det tillämnade nya torget. I stora Hamnen äro 2:ne vackra holmar; den ena med trögård och restauration. Ett stort nytt torg är under anläggning mellan nya kanalen och det ställe der den numera nedtagna kungsporten stått. På stora Torget kommer att uppsättas en kolossal staty af stadens grundläggare, Gustaf II Adolph. Arbetet är uppdra-

get Fogellerg (född härstädes), och anses blifva färdigt 1848.

Anblicken af staden från Götha elf är i sanning majestätisk. Längst bort i fonden ser man Skansen Lejonet, på begge sidor derom tvenne kyrktorn, Domkyrkans och Tyska kyrkans, och nedanför utbreder sig den vackra elfstaden. Och har man inkommit på kanalerna till stadens östra del, och derifrån, eller från en af de der belägne holmarne, eller från den östligaste bron, ser sig tillbaka, så har man ett perspektiv, hvares like man ej får se i Sverige: hvimlet af fartyg och båtar: Hamngatorna med jemnhöga, palatslika byggningar på ömse sidor om kanalerna, med sina broar, kajer och alleer: till höger det lifliga torget med Rådhuset och Tyska kyrkan: i fonden Götha elf. Ingen gata i Stockholm kan mäta sig med Stora Hamngatorna. — De flere kanalerna försköna utseendet och befrämja den inre varutransporten.

Staden har 3 kyrkor. *Domkyrkan* är till det yttre rätt vacker; inredningen värdig och dyrbar, utan att vara öfverlastad. De kolonner och pilastrar af doriska ordningen, som pryda vestra facaden, äro huggne i Götheborg af Skottsk sandsten från Aberdeen. Arkitraven och frisen med sina trilyfer äfvenså. Orgeln (med 44 stämmor etc.) ganska god. Predikstolen prydd med skulpturarbeten, de fleste af Prof. A. Fahlcrantz. Vackra altardekorationer; de kolossala Keruberna på ömse sidor och Engeln vid korset lära vara modellerade af l'Archevêsqe. — I den täcka *Tyska kyrkan* är Fältmarsk. Rutger v. Aschebergs grafchor. — *Garnisons-kyrkan* är i det så kallade Kronhuset. De 2 större förgylde bilderna på ömse sidor om altaret, äro hitförde från Bohus fordna fästning. — Dessutom hafva *Brödraförsamlingen* samt en *Engelsk församling*, särskilda salar inredda till kapeller. — Stadens *Fattighus-kyrka* ligger straxt utom Ö. stadsporten.

Det nya Gymnasiihuset (med 3 auditorier) innehåller äfven rum för Katedralskolans alla klasser. I samma lokal är Gymnasii-biblioteket, först grundlagt 1728, och ej stort (öfver 4000 band) men inneh. åtskilliga dyrbarare verk. — Några andra offentliga biblioteker af betydighet finnas ej; men väl flere privata boksamlingar.

Götheborg är utmärkt för flere goda skolinrättningar och andra välgörande stiftelser. Så har man t. ex. en skola för fattigare barn, hvilka der i stort antal erhålla icke blott fri undervisning utan äfven fritt vivre, o. s. v. Bland de undervisningsverk, som särskildt förtjena uppmärksamhet är *Handels-Institutet*, det bästa i sitt slag, och *Chalmerska Slöjdeskolan*. Den senare har utvidgats till en teknisk undervisnings-anstalt, der kostnadsfri undervisning meddelas i fysik, kemi, kemisk teknologi, matematiska kunskapsarter, teckning m. m. d.; allt med tillämpning på industri och näringar. Äfven undervisas i modell- och maschin-byggnad, arbeten i trä och metaller m. m. d.; och redan hafva härifrån utgått flere elever, hvilka gjort Skolan heder. En *Navigationsskola* är anlagd 1842 (mellan fästningsvallen och V. Haga), och väl försedd med för undervisningen nödiga nautiska instrumenter, böcker och chartor. *Småbarnsskolan*, ett prydligt tvåvåningshus i grannskapet af Navigationsskolan, började anläggas 1846 och är nära färdig.

Utom ofvannämnda förtjena äfven flera andra *publika byggnader* anföras: Rådhuset är byggt efter N. Tessins ritning. Innehåller äfven stadens börs. — Landsh.-residenset är en af de få härv. äldre byggnader; lærer vara byggt af L. Torstenson, och ägdes sedan af Carl X, som här alled. — Frimurarhuset har ett vackert yttre. En marmorbelagd pelarsal i detta hus, är den smakfullaste staden äger. — Kronhuset är sannolikt den äldsta byggnad i Gbg. Der hölls 1660 års Riksdag, och der hyllades Carl XI.

Nedra våningen inredd till Garnisons-kyrka, öfre till tyghus. — En stor, praktfull Börs, som är beräknad att kosta omkr. 300,000 rdr bko, bygges vid östra hörnet af stora torget och tros blifva färdig 1848. — Till de ofvannämnda må läggas Badhuset och Theatern, hvilka ägas af privata personer. Det förra (bel. vid Stora Bommen) är en rotunda i vacker stil, och med dyrbar inredning; det yppersta badhus i Skandinavien. Badrummen höga och ändamålsenliga; kar af marmor. Konversations-rummet en rundsal der dagen infaller från kupolen. — Theaterhuset ligger i en aflägsen del af staden, der det ej gör någon effekt. Salongen, smal och lång, ej enlig med akustiska fordringar, har 3 logerader. Fordom voro 2 theatrar; men den s. k. Lilla Theatern är raserad. Staden besökes af både Svenska och utländska trupper, hvilkas representationer flitigt bevisas; men stående trupp finnes ej.

En god Brunns-inrättning är anlagd i en nätt och skuggrik trädgård.

Staden har ett *Wetenskaps- och Witterhets-Sällskap*, som utgifver handlingar, prisskrifter (mest i praktiska ämnen), och utdelar prisbelöningar. Årliga sammankomsten i Januari. Under samfundets inseende står ett *Museum* (lokal: f. d. Ostindiska huset), som omfattas med mycket intresse, och redan äger ej obetydliga samlingar. Nyligen har en *Botanisk Trädgård* i större skala, med orangeri m. m. börjat anläggas af en aktieförening, men är ännu ej färdig. — Särskilda sällskaper och ordnar finnas flera, såsom: *Orfei vänner* (sceniska och musikaliska nöjen, deklamation, dans och dyl.; sammanträden vanligen hvarje vecka, och särskildt på några större sällskapets högtidsdagar; lokal: Bloms hotel; tillgängligt för resande, som introduceras af ledamot), *Harmoniska Sällskapet*, *Coldinu-Orden*, *Par Bricole* m. fl. — *Klubbar och Läsesällskaper*: Bachelors Club, *Enighe-Vagvisare*.

ten, Masthuggs-klubben, o. fl. med biljarder, spelrum etc. I den förstnämnda hållas alla Svenska och många utländska tidningar. I de senare mest Svenska. I alla inträde för resande.

Handel och sjöfart äro hufvudnäringar, men Gbg har äfven betydliga fabriker, dels inom sjelfva staden, dels i dess grannskap, såsom: flere sockerbruk, segelduksfabrik, garfverier, porterbryggeri, ättikfabrik, bomullsspinnerier, färgerier och kattunstryckeri, oljeslageri; tobaks- och snusfabriker etc. Sockerbruken, tobaksfabrikerna och porterbryggeriet äro i synnerhet af vigt. Ett bomullsspinneri i stor skala är för det närvande under byggnad.

Stadens nya, af behofvet högt påkallade hamn har nyligen blifvit färdig. Den är belägen tätt utmed Stora Bommen, samt begränsas af en vacker stenkaj. Denna hamn är genom fortsatta uppmuddringar, redan så djup, att större fartyg kunna lossa och lasta. Mellan den och Pustevik är Ängfartyghamnen.

En förträfflig vattenledning förer vatten (från Gustafs eller Kallebäcks käll, vid pass $\frac{1}{2}$ mil ö. om staden), i rör under jorden, till reservoarer vid Gamle port, Domkyrkan och Stora Torget.

Götheborg är den enda stad i Riket som har *gaslysning*. Den började anläggas 1846 och är nu till större delen fullbordad. Äfven de flesta butiker och kontor på hufvudgatorna äro eklärerade med gaslågor.

Offentliga promenader. Den mest besökta är gamla alléen utom G. port, rätt vacker; men de långa, raka alléerna blifva dock i längden enformiga. De flere nyare alléer som till en betydlig del kringgå staden, hafva ännu ej hunnit tillväxa nog för att ge skugga åt vandraren; men blifva i framtiden en ny försköning.

Från Otterhälle-berget, så väl som från skansarne Lejonet och Kronan, Stigbergsåsen, berget of-

van Gubbero, det vid Örgryte kyrka, Gibraltar, Ramberget på Hisingen o. fl.: har man vidsträckta utsigter af staden, rivieret och den kringliggande nejden.

Begrafningsplatsen ö. från staden, är rätt vacker och har några smakfulla minnesvårdar; men de omgifvande murarne äro så höga, att utsigten skymmes, och vandraren från något afstånd tror sig snarare gå emot något försvarsverk än en kyrkogård.

Förstäderna och deras läge äro nämde i början af denna art. *Haga* har en mängd trädgårdar. I *Masthugget* äro flere enskilde småhamnar samt varf. På den till Landshöfd. anslagne Elfsborgs Kungsladugårds ägor, ligga *Majorna*, *Sågängen*, *Hästhagen*, *Klippan*, *Slottskogen* och *Röda sten*. *Majorna* (Carl Johans församl.) kan, ehuru hörande till Örgryte S., räknas såsom en fortsättning af *Masthugget*. Der är *Skeppsvarfvet Kusten*. Vid *Klippan* äro magasin och skeppsvarf, samt det högst betydliga *Lorentska porterbryggeriet* och *sockerbruket*, nu tillh. Hr *Carnegie j.r.* Det icke blott förser hela Sverige med porter, utan exporterar äfvensådan. — Bortom *Majorna*, omkring $\frac{1}{8}$ mil från staden, är *Nya Varfvet*, der den hit förlagde eskader af skärgårdsflottan har sin station. Det utgör liksom en liten stad för sig. *Kommendantshuset* och en mellan klipporna anlagd trädgård, materielen med derföre gjorde anläggningar etc., förtjena beses.

Gbgs omgifningar äro af en ganska omvexlande och i allmänhet behaglig natur. I vester, utefter elfstranden och till saltsjön, är trakten bergig och vild; fattig om man så vill, men den vackra floden, de mångformiga klipporna och hafvet derutanför, gifva åt nejden en karakter af storhet, som ej förfelar att göra intryck. På andra sidan floden — på den bergiga Hisingen — finnas många vackra nejder. — Åt andra sidan är trakten åter täck och vänlig, vegetationen yppig, och naturen förskönad af konsten. Visserligen höja sig här och der resliga

gneiskullar med kala hjessor; men sluttningarne och foten äro ofta klädda med löfskog, och rundtomkring sig ser man täcka villor, paviljonger, trögårdar och andra anläggningar. Behagligast är nejden omkring Gamle staden och vid Seveån, eller, såsom den här kallas, Gammelstadsån. Utom denna å (segelbar omkring 1 mil) utflyter äfven den förut omtalte Mölndalsån (segelbar $\frac{1}{2}$ mil) vid Gbg, och bidrager till traktens behag. Den senare har flera för industriela anläggningar använde vattenfall; den förra laxfiske.

Hoteler för resande äro: Bloms, Götha källare, Tods, m. fl. — Vårdshusen i allmänhet goda.

Kontoret der hästar beställas är i Rådhusets mindre flygelbyggn. inne på gården. Skjutsinrättningen god; men på vanliga hyrvagnar och hyrkuskar stor brist.

Vid pass $\frac{1}{2}$ mil s. från Gbg ligger *Mölndals* by, med öfver 300 invånare. De flere vattenfall här finnas äro på mångfaldigt sätt begagnade. Här finnes: en stor Bomullsspinneri-fabrik, färgeri, oljeslagerier etc., och en mängd qvarnverk. — Åt samma sida, men nära staden, är *Kallebäcks färgeri*, ett bland de större i Sverige, beräknadt för Westergöthlands behof af kulörta bomullsgarner o. s. v.

I trakten ligga: *Gunnebo*, bygd (i Italiensk stil) af den bekante äldre Hall. — *Näs*, i pittoreskt läge, förskönadt af konsten (der är äfven klädesfabrik och bomullsspinneri); — *Katrinelund*, helt nära staden, i vackert läge och vittnande om både naturens och ägarens rikedom; — *Jonsred* har stor Bomullsspinneri-fabrik (med eng. maskiner) m. fl. anläggningar; den s. k. Alströmerska vägen (hvaraf en vy i «Sverige framställt i Teckningar», 7:de h.) förer dit; — *Partiled*, *Säfvenäs*, *Kristinedal*, *Qvibergsnäs*, *Jakobsdal*, *Lerjeholm* m. fl.

Mariestad (med omkr. 1500 inv.) har vackert läge vid Tidans utlopp i Wenern. Nejden bördig och behaglig. Kungsgården *Maricholm* är Lands-

höfdingens boställe. Residenset och lokalen för vederb. embetsrum ligga på en af Tidan vid dess utlopp bildad holme, medelst en bro förenad med staden. Kyrkan är stor, ljus, enkel och värdig. En vy af staden i "Sverige framst. i Teckningar" 7:de h.

I trakten ligga: Carlsfors och Katrinefors pappersbruk, Mariefors, Carlsholm, Ramslätten, Sandbäcken, Kortstorp och (på $\frac{1}{4}$ mils afstånd n. o.) säteriet Säby.

Skara, provinsens äldsta stad (med omkr. 1300 inv. Ligger i en fruktbar men ej vacker nejd. Till stadens och omgifningarnes försköning har dock mycket i senare åren blifvit gjordt. På något afstånd blir trakten vackrare, och, sedan man (omkr. $\frac{2}{3}$ mil, ö.) passerat Axevalla, verkligt skön. Staden är Biskopssäte; eljest nu obetydlig; men har fordom varit stor och rik, äfven på kyrkor och kloster.

Domkyrkan, bygd af sandsten, är näst Husaby kanske den äldsta i Sverige. Började byggas af Olof Skötkonung 1020, men blef först helt och hållet färdig och invigd 1130. Sedan hafva många eldsvådor öfvergått den gamla vördnadsbjudande byggnaden, som dock aldrig blifvit helt och hållet förstörd; men de många höga tornen äro försvunna, med undantag af 2 ne på östra ändan. Sådan den är, är den dock med sina vackra facader, de tvärhuggna tornen öfver hufvudingången och de begge små, spetsiga öfver choret, onekligen en af våra vackraste kvarlevor af forntida byggnadskonst. Dömens majestätiska hvalf och kolonnader väcka beundran, och ställa henne vid sidan af Domkyrkorna i Upsala, Lund och Linköping. Bland grafchoreu utmärker sig det öfver Öfverste Soop, hvilken i slaget vid Stum räddade Gustaf II Adolf. Det är ett af 8 pelare buret hvalf, allt af marmor med inhuggne alabasterskifvor. I tre af dessa scener af Soops krigsbedrifter. På likkistan af marmor äro bilder i kroppsstorlek, uthuggne i alabaster, af S.

och hans fru. Det hela är vackert, ett verkligt mästerstycke, men står på en mindre lämplig plats, der det ej pryder kyrkan. — Dessutom flere grafvårdar. — Bland märkvärdigheter finnes en guld-kalk, vägande 58½ lod, med infattade diamanter, o. s. v.

Gymnasii-biblioteket är inrymdt i en särskild byggnad och ganska rikt (öfver 10,000 band), särdeles i teologien. Tryckt katalog utkom 1850, och en förteckn. på biblioteket tillhörige MSS finnes införd i "Handlingar till Skandinavians Hist." 9:de del. Med Bibl. äro förenade 2:ne samlingar: en af antiqviteter och curiosa, och en myntsamling. — Gymnasiet har äfven, genom privat donation, ett astronomiskt observatorium.

En helsobrunn ligger nära staden. Likaså Brogården, der den bekanta *Veterinär-inrättningen* finnes; har "Lasarett" för sjuka kreatur, botanisk trädgård, orangeri, anatomisal, preparatsamling, bibliotek, instrument- och naturalie-samling, o. s. v. I trakten ligga: Brunnsbo, biskopsställe; den i vår historia namnk. Götala Kungsgård, m. fl. ställen. Äfven det för Folkunge-blodbadet namnkunniga Gällaqvist, och den fordna starkt befästade Skaraborg, hvaraf länets namn, ha här varit belägne. Nu äro knappt ruiner kvar och läget af det förstnämde stället är till och med omtvistadt. — Längre bort ligga Blomblacka, Höberg, Axevall, Warnhem, Dagnäs, etc.

En utsigt af Staden och Domkyrkan i «Sverige framställt i Teckningar," 7:e h.

Wenersborg (med omkr. 2400 inv.) har ett vackert och gynnande läge på en i Weners sydliga ända utskjutande landtunga. Landtungan, genomskuren af kanalen Carls graf, har på ena sidan ett sund, som förenar Wenern och den lilla sjön Wassbotten; på den andra begränsas den af Göta elf, vid dennas utlopp i Wenern. Öfver sundet vid Wassbotten går en omkring 1000 aln. lång stenbro, med

vindbrygga, den s. k. Dalbo-bron. Före sista eldsvåden, då nästan hela staden ödelades, var Wbg en af Sveriges vackraste småstäder; reguliert bygd, mest med trähus, men vackra och välbygda. Den är sedan uppbyggd efter en ny plan, som gjort den ännu mera regulier och vacker. Af de fordna byggnaderna står Landshöfdingeresidenset kvar.

I trakten äro Halle- och Hunneberg, Odensjö, Restad, Nabbensberg, Halfversberg, Carlsgraf med Gustafs slussar, Olygård, Bryggom, Gäddebäck, Forstena. Längre bort Åker, Trollhättan, Kollered bruk etc.

Borås (med omkr. 2200 inv.) ligger vid Wiska-elfven, omgifven af berg och skog i en trakt som ej är bördig, men der de odlingsbara fläckarne äro väl odlade. Omgifningarne erbjuda flerstädes vackra utsigter. — Borås är centralpunkten för den industriösa bygd derifrån gårdfarihandeln utgår. I och omkring staden spinnes, väfves och slöjdas; industrien är betydlig, och välmågan teml. allmän. Af härv. fabriker äro färgerierna betydligast. — Efter 1827 års eldsvåda är staden nu reguliert och väl bygd. Har, nära intill, en helsobrunn med vackra anläggningar.

I trakten ligga: Kilsund, Alboga, Rya, Sjöbo, Katrineberg, Kila, Filipslund m. fl., samt (i Toarps S.) regementsqvartermästare-bostället Germundered, hvilket påstås vara Ryska Kejsarinnan Katrina Is födelseort.

Lidköping (med omkr. 2000 inv.) vid Lidans utlopp i Wenern. Staden delas af nämde ström i Gamla (eller östra) och Nya (eller vestra) staden, den sistnämde anlagd af M. G. Dela Gardie efter en regelbunden plan. G. staden af hög men obestämd ålder. Lidk. är i allmänhet väl bygd; har ovanligt stort torg; vackert Rådhus. Helt nära staden en helsobrunn.

En utsigt af Lidk. "Sverige framst. i Teckningar," 7:de h.

I trakten: Jerneväg ell. Villa Giacomina, Herrebacka, Gethalla, Björnegården, Alebäck, Filsbäck, m. fl. Längre bort: Kinnekulle, Kållandsö med Leckö slott.

Ulricehamn det fordna Bogesund (med omkr. 1500 inv.) vid Asunda-sjön, nära Äthrans ingång deri vid sjöns norra spets. Läget är eget och vackert: i S. och Ö. är nejden backig, med långsträckta, nära sammanträngde bergsryggar af ända till 3 à 400 fots höjd, och med kullar som närmare sjön uppstiga ända till 500 fot. Mot n. ändan af sjön draga sig bergen mera från stranden, och dalen, som utgör sjöns bassin, fortsätter mera jemn mot Westg. slätten; en å flyter der fram. — Liksom Borås idkar Ulricehamn betydl. gårdfarihandel.

I trakten: Fredriksberg, Svensholm, Pinnebo m. fl.

Alingsås (med omkr. 1200 inv.), vackert belägen i s. ändan af en dalslätt nära sjön Mjörn. Selve-ån flyter i norr och Lillån i S. om staden, och förenas vid dess v. ända, för att förenade utfalla i Mjörn. Staden har klädes- och strumpfabriker, färgerier o. s. v. Handtverkerierna idkas väl och med fördel; äfvenså stadens betydliga jordbruk.

J. Alströmer föddes här. Af hans stora manufakturverk återstå blott klädesmanufaktur och strumpfabrik.

Helt nära, emellan staden och sjön Mjörn, ligger det utmärkt vackra säteriet *Nothaga*. Nejden genomflytes af Selve-ån. Egendomen har park, alléer, trädgård, drifhus etc.

Utom de ofvannämnde har Westergöthland följande städer: *Sköfde* (med omkr. 600 inv.), vackert belägen vid foten af Billingen. (Helt nära staden *Mörke* mineralkälla); — *Hjo* (med omkr. 550 inv.), belägen vid Wettern; — *Falköping* (med omkr. 500

inv.) belägen på en fruktbar slätt mellan Mösse- och Haberg.

Carlsborg, Fästning, förut kallad Wanäs. Belägen på G. kanal-linien, vid Wenern. Bygd på den vid inloppet till Bottensjön utskjutande Wanäs udde, följa fästningsverken i det närmaste uddens form och bilda figuren af en oval månghörning, med bredare ändan åt landsidan. Byggnaden har redan betydligt framskridit, men är dock ännu ej fulländad. Arealen inom vallarne äger betydlig vidd (83 till 84 geom. tunn.) och är genom gator och alléer indelad i ganska reguliera kvarter. Flere tusende almar och lönnar äro här planterade. En mängd byggningar äro uppförda, men de flesta blott provisionela. Undantag gör exercis-huset, bygdt af huggen kalksten, för närv. inredt till kyrka. Fästn. är beräknad att kunna rymma ända till 20,000 mans besättning.

Spetsen af Wanäs udde är, oupptagen af fästningsverk, vild och skogbevext. Der är uppförd den s. k. "Kungens Paviljong" af elegant arkitektur, omgifven af smakfulla planteringar. Byggnaden (som håller 16 rum) är ämnad att logera personer af Kgl. familjen vid tillfälle af deras besök. På något afstånd derifrån, i tätaste granskogen, flnnes ett eremitage. Vägen dit går genom flere förvillande, nästan labyrintiska gångar. Det är uppfördt af obar-kade furukastlar emot en klippvägg, som utgör dess ena gafvel, inuti klädt med mossor, och försedt med bord och moss-säten. Ingången är på gafveln, som har en göthisk fönsteröppning och ofvanpå ett upprest kors; i bergväggen midtemot framskymtar ett med mossor hvitklädt kors och öfver detta inblickar ett öga i hyddans skymning. Wettern höres brusa helt nära, men sjön är helt och undandold af granskogen. Man kan knappast tänka sig något på en gång enklare och smakfullare. — På samma udde är äfven ett tempel anlagdt med lika villsam tillgång.

Carlsborg har postkontor. Emellan öarne Pjukö och Lindö är i viken en kostbar hamnanläggning. På Lindö, fästningens kruthus.

Nära fästningen, invid Bottensjön, höjer sig det väldiga Waberget, i höjd nästan täflande med Ömberg. Bruket och säteriet Forsvik är ej långt härifrån.

5) *Bruk, Herrgårdar, Kyrkor m. m.*

Aranäs eller *Årnäs*, sätesgård i Forshems S., på en i Wenern utskjutande udde. Här har fordom varit ett af de äldsta och ståtligaste slott i nordn och skall så blifvit kalladt *Kinugård*. Det förstördes af Danskarne 1236, men blef åter iståndsatt. Det skall sedan tillhört Riksmarsken Torkel Knutsson och af honom mycket omtyckt. Enligt en annan berättelse innehade han det i egenskap af förmyndare för hertigarne Erik och Waldemar. Det var här, som han 1304 tillvägabragte en förlikning mellan Konung Birger och hans bröder, bemålde hertigar. Det skall, från slutet af 1300-talet ända till reformationen, innehafts af biskoparne i Skara. Riksrådet greve U. Scheffer, som 1779 tillhandlade sig egendomen, lät på det ställe, der det fordna slottet stått, uppföra en vacker åbyggnad af trä. Några få lämningar efter vallar och grafvar synas ännu.

Axevall, i Skärfs S., 1 mil från Skara, var fordom Konunga- eller Jarlaslott. Det förvandlades i 12:te och 13:de seklet till en af de förnämsta gränsfästningarne mot Danmark. Konung Inge skall residerat härstädes. Slottet har, isynnerhet under Kålmare-unionen, varit skådeplats för många viktiga händelser, hvilka det blefve för vidlyftigt att här berätta. Efter detta slott finnas nu endast få lämningar på en halfö i Husgårdssjön.

Åxvalla héd, i Skärfs S., exercis-plats för Skaraborgs och Westgötha Regimenten. Flere byggnader äro der uppförde. Heden håller i vidd, kronoparken och vallen inberäknad, omkr. 500 tunn.

Bjurum, Stora, Säteri i Bjurums S. vid vägen mellan Skara och Falköping. Konung Carl Knutssons svärfader, Carl Ormsson (Gumsehufvud) gaf sin sednare fru, Ingeborg Bengtsdotter, denna gård till morgongåfva 1431. Egendomen har derefter egts utaf personer af åtskilliga adliga ätter. Majoren C. G. Lilje blef ägare deraf 1743. Af honom är det nuvarande stenhuset uppbyggt.

Brunnsnäs säteri vid sjön Åsunden, $\frac{1}{2}$ mil från *Utrichehamn*. Är välbebyggt, har ovanligt vackert läge, stor trädgård, park och utmärkt vackra alléer.

Dagsnäs, säteri, har ett det vackraste läge vid Hornborgasjön, midt emellan Falköping och Skara. Har vacker åbyggnad, park, trädgårdar, orangeri m. m. De af ställets forndne ägare, den bekante Öfverintendenten O. Tham, här gjorde betydliga samlingar af antiqviteter, böcker m. m., äro till det mesta skingrade; återstå nästan endast runstenar (af hvilka flera pryda den utmärkt vackra parken) o. d. Man förmodar, att ställets namn härleder sig från en Konung Dag.

Degeberg, säteri i Rackeby S. Sedan 1834 är ett landbruksinstitut här inrättadt af Hr Nonnen, till hvilket R. St. anslagit 10000 R:dr Bko årligen. Ett antal elever hafva här fri undervisning i landbruk och hvad dertill hörer: ett betydligare antal betalande elever äro här samlade från olika och äfven från utrikes orter.

Eriksbergs kyrka. Der förvaras ett urgammalt helgedomsskrin m. fl. curiosa.

Fennestunda, säteri i S. af samma namn. Ligger i en vacker dal vid en insjö. Har underlydande manufakturverk, lädergarfveri m. m.

Floby, prestgård — Jeh. Henr. Kellgrens födelseort.

Floda i Skallsjö S., säteri med derunder hörande jernmanufakturverk och sågverk. Det skall redan i K. Erik den heliges tid varit en adelig sätesgård. Det har sedan varit lagdt under Wisingsborgs grefskap. Riksrådet Grefve Pehr Brahe skänkte det till Lagmannen Joh. Örnvinge, hvilken slägt det tillhörde till 1754.

Forsstena, i Tunhems S., är ryktbart såsom Lennart Torstensons födelseställe. Egendomen var förut säteri, men reducerades till Kronan i 17:de seklet och är nu majorsboställe vid Westgötha Dahls regemente.

Frugården, 10; mant. säteri i Näs S. Har tillhört släktena Oxenstjerna och Båt m. fl. samt en längre tid Grefve B. v. Platen. Ligger utmärkt vackert vid Wenern.

Gräfsnäs, säteri i Erska S. i en vacker trakt utmed sjön Anten, som på 3 sidor omgifver egendomen. Det gamla slottet — Lejonhufvudska familjens hufvudsäte — blef af Öfversten Th. Gripenstedt genom en betydlig reparation förändradt till en byggnad i modern stil; men denna nya vackra byggnad med dess smakfulla och dyrbara inredning och dervarande samlingar uppbrann för något öfver 40 år sedan. Traditionen förmåler, att Gustaf I härstädes blifvit vigd med sin gemål Margareta Lejonhufvud. Man förmodar, att den s. k. kungasalen, hvars storlek är halfva byggnadens längd, deraf erhållit sin benämning. En utsigt af stället i «Sverige framst. i Teckn.» VII. h.

Gudhem, i S. af samma namn, tillhörde i äldsta tider Upsala öde. Var derefter Kungsgård och är nu Majorsboställe vid Westgötha regemente. Nam-

net skall härleda sig deraf att under hedendomen här varit ett afgudahus med 106 afgudabilder. Här har varit ett nunnekloster, hvaraf ruiner ännu synas bredvid Gudhems kyrka.

Gällaqvist, Jällaqvist eller *Jarlaqvist*, nära Skara, har fordom varit ett stort konunga- och jarlsslott, der många kungliga bref från äldre tider finnes daterade. Fornforskare äro likväl icke rätt ense, hvar detta slott egentligen varit beläget. Man har trott att det är detsamma, som Skaraborg och stället skall i sednare tider blifvit kalladt Brobacka. Gården *Gällaqvist*, boställe för kronofogden i orten, är belägen några hundra famnar i söder från Brobacka. Platsen, hvarpå slottet skall varit beläget, har en liten åbyggnad af sten och hörer ej till detta nya Gällaqvist, utan till det närbelägna hemmanet Kämpagården. Man har äfven trott, att Gällaqvist skulle legat norr om staden i skogen på andra sidan Uddetorp, emedan man der funnit lemnigar efter ett stort slott.

Götata, förut kungsgård, men i början af 18:de seklet anslaget till Militie-boställe, $\frac{1}{4}$ mil från Skara. Under hedendomen skola Westgöthalagmännen bott härstädes och här hölls fordom «Allergöta Ting,» då någon skatt eller krigsrustning skulle utskrifvas. Erik Segersäll och Olof Skötkonung hafva bott här någon tid. Här skall äfven fordom varit en befästad borg, ehuru några lemnigar deraf ej äro öfriga.

Hallandsberg, säteri i Trästena S. Är på trenne sidor omgifvet af sjön Ymsen, hvaröfver man från åbyggnaden har fri och vacker utsigt. Park. Trägården ovanligt stor.

Hällekis, urgammalt säteri i Medelplana Socken, beläget på vestra sluttningen af Kinnekulle invid Wenern. Läget är romantiskt skönt. Det har troligen i äldsta tider varit ett vikingasäte, hvartill en nedanför gården varande ganska god

och ännu begagnad hamn, gjorde det tjenligt. Traditionen i orten förmäler, att en sjöröfvare Tulle med sex söner bott i den närgränsande s. k. sjöskogen på ett ställe, som efter honom har namn. Viken, der Tulle lyssnat efter sina söners hemkomst, kallas ännu Örviken. I samma skog skall äfven varit en sjöstad kallad Robonäs, hvarest 3:ne under Hellekis lydande hemman kallas *Robogårdarne*. Den äldste ägare till Hellekis, man med visshet känner, var R. R. Matts Gustafsson Sparre (omkr. 1589). Det har derefter innehafts af slägterna Sparre, Liljesparre, Posse m. fl. Åbyggnaden hörer till de vackraste i orten, År 1698 afbrann den största stenhusbyggnaden, uppförd i början af 1500-talet. I dess ställe uppfördes omkr. 1708 af dåvarande ägaren, Landshöfdingen Friherre N. M. Posse en ny, som qvarstod till 1790, då den af H. E. Grefve N. M. Posse ombyggdes och fick sitt nuvarande utseende. I den fordna Djurgården finnas tre offerkällor, i hvilka offerpenningar blifvit funna; en med grofva hållar betäckt graf, der enligt traditionen en jätte Helle och en Jättinna Kisa skola vara begrafna, samt den för sin skönhet omtalade Mörkekles grotta.

Hjellö, betydligt säteri i Foglås S., med utmärkt vackert läge vid Wettern, 1 mil från Hjo. Har lastagasteplats, vacker trädgård, drifhus och en midt på gården anlagd vattenkonst, vacker karaktärsbyggnad och 4 flyglar af sten.

Hofva, stor by och marknadsplats vid skogen Tiweden, liknar en köping. Skall fordom varit stad, afgudahus och vaktplats under krig med Danmark. Här hölls 1276 ett fältslag mellan Hertigarne Magnus och Erik samt deras broder Konung Waldemar. — Under uppröret i Westergöthland 1529 läto de sammansvurne besätta landsvägen vid Hofva med en vakt af 6100 man.

Husaby kyrka, har fordom varit ett af Olof Skötkonung bebodt slott, af honom förvandladt till kyrka; var domkyrka (såsom sådan äldst i Sverige) till dess Skara kyrka byggdes. Nära bredvid är S:t Sigfrids källa, der Olof skall ha blifvit döpt. Ruiner efter det fordna Biskopshuset och klostret synas ännu på en höjd vid S:t Britas källa, från hvilken man har en vidsträckt och vacker utsigt. Kyrkans utseende häntyder på dess höga ålder. Der förvaras flere märkvärdigheter. En utsigt af kyrkan i Sverige framst. i teckn. VII h.

Höjentorp, kungsgård i Eggeby S., har ovanligt vackert läge. Har varit bebodt af flere kongl. personer, bland andra af Carl IX, som här planterat fyra lindar, under hvilkas skugga Carl XI skall hafva undertecknat förordningen om indelningsverket. På en kulle (Lusthuskullen) derifrån man har en herrlig utsigt åt Billingen och öfver omgifningarne, med 52 sjöar, äro lemningar efter ett lusthus, som sistn. Konung låtit uppföra.

Hönssäter, säteri i Österplana S., på nordöstra sidan af Kinnekulle, utmed Wenern. Består af 14 förmedlade hemman. Det underlydande godset utgör 16½ hemman. Egendomen har från 1516 till 1795 tillhört Stake-ätten. På ägorna ett betydligt alunbruk. En utsigt af stället i «Sverige framställt i Teckn.» VII h.

Jerneväg, nu kalladt *Villa Giacomina*, i Jösslunda S. Har pryddig åbyggnad, bestående af ett två våningars karaktershus med flyglar i italiensk stil. Utsigten åt Kinnekulle, Wenern, Lidköping etc. är förtjusande vacker. Byggningen omgifves af en vacker park. I en bredvid belägen äng är ett lusthus af sten i antik stil. Biblioteket är betydligt.

Kaslås, säteri i Hömbs S., har vackert läge pryddig åbyggnad, trädgårdar, orangeri och park. Har tillhört R. R. Th. Sparre, son af den 1600 i

Linköping halshuggne Rikskansleren Erik Sparre. På ägora ett alunbruk med mekanisk pumpanstalt.

Kongslena, nu öfversteboställe i S. af samma namn, har fordom tillhört Torkel Knutson. Före honom, på sin tid, lärer Birger Jarl varit dertill ägare. Det var här, som K. Birger, åtföljd af sina bröder Hertigarne Erik och Waldemar, 1305 lät gripa och fängsla Torkel Knutsson, som derifrån fördes till Stockholm och året derpå halshöggs på Södermalmstorg. Denna händelse har nyligen blifvit behandlad i ett dramatiskt arbete, kalladt «Kongslena-färden». Efter det slott, Torkel Knutson bebott, och på hvilket Birger Jarl stundom vistats, synas ännu lemningar. Egendomen har prydlig åbyggnad, trädgårdar o. s. v.

Leckö slott, bygd af Biskop Brynolf I, på en utskjutande bergudde på Kållandsö, och senare af Magn. Gabr. De la Gardie tillbyggt och förskönadt. Det är 4 våningar högt och har 4 torn. Genom en i berget sprängd graf, är det skildt från öns fasta land. Nu står det öde, och hotar att mer och mer förfalla; men ännu är anblicken deraf imponerande, och utsigten derifrån stor och rik. — Vid sjökanten är en underjordisk kanal sprängd i berget, 3 alnar bred, 6 alnar hög och 20 alnar lång; den går under slottet till en brunn af 200 fots djup. Vattnet har fordom blifvit med pumpverk uppfodradt till slottet. — Till Kungsgården, af samma namn, hörer djurgård, trädgårdar o. s. v. En utsigt af Leckö i «Sverige framställd i Teckn.» H h.

Lindholmen, säteri i Lundby S. vid Götha elf. På en holme synes lemningar efter *Lindholms* slott, med murar, vallar och grafvar. Det skall fordom varit en fästning mot Danmark och Norrige, innan Gamla Elfsborg anlades. Ett annat

Lindholmen, i Strö S., har fordom tillhört den bekante Thure Jönsson Roos. Hans slott, af hvilket nu endast 2 flyglar stå kvar, var bygd på en

holme i Wenern. Läget och omgifningarne äro utmärkt vackra.

Lund, helsobrunn i Ofva S., 4 mil från Skara, med badhus, brunnssal, vårdshus, lazarett m. fl. byggnader, park o. s. v. Har vackert läge, och är af alla mineralkällor i Westergöthland den mest besökta.

Lundby kyrka är mycket gammal. Der finnes flere minnesvårdar och andra märkvärdigheter.

Långhems kyrka. Erik Stenbock och hans fru, Malin Sture, ryktbara för sina kärlekshändelser, ligga här begrafne. Här är äfven Sparre'ska grafkoret.

Lödese, Gamla, var fordom ett gammalt konunga- eller jarlasäte samt sedan en anseelig och välbefäst stad, kallad *Liodhuset* eller *Lodhuset*, 4 mil från Nya Lödese och Götha elfs utlopp i hafvet. Den hade fordom haft betydlig handel och sjöfart i Westerhafvet, och länge varit den största staden i Götha rike. År 1545 befallde Gustaf I Lödese borgerskap att flytta till Nya Lödese, hvarestefter staden kallades Gamla Lödese. Den bibehöll sina privilegier till 1646, då Drottning Christina förvandlade densamma till en bondby, hvilken ännu bibehåller det fordna namnet. Staden har haft, utom vallar och fästningsverk, ett starkt slott och kungshus, kalladt Lödesehus. Här har Drottning Margaretha, K. Erik af Pommern och K. Christian I ofta uppehållit sig. — Lemningar efter kyrkor, kloster och stenbyggnader äro nu det enda som återstår af denna stad.

Lödese, Nya, $\frac{1}{3}$ mil från det nuvarande Götheborg på det ställe, som nu kallas Gamla staden. Då Gamla Lödese i början af 14:de århundradet började förfalla, blef närmare Götha elfs utlopp denna stad anlagd under Carl Knutson eller Sten Sture d. ä., hvilken sistnämnde har utfärdat dess privilegier. Den hette då Göthahamn, men förändrade

detta namn till Nya Lödese och omgafs med vallar och grafvar. Gustaf I gaf staden stapelstads-rättigheter och befalld borgarne i Gamla Lödese att flytta dit. Den förkofrade sig likväl obetydligt och blef slutligen uppbränd i kriget mellan Sverige och Danmark 1611. Man ser nu endast några ruiner efter hus.

Mölnalds by, med omkring 300 invånare och flere inrättningar, såsom qvarnar, bomullsspinneri, en stor bomullsfabrik, oljeslagerier o. s. v.

Näås, välbebygdt säteri i Skallsjö S., vid sjön Säfvelången. Lärer vara temligen gammalt, emedan det berättas, att Christian Tyrann någon tid vistats här för anställande af jagtnöjen. Här finnes ett äldre bibliotek. Parken, omgifven af sjön, är ovanligt vidsträckt. Tollereds ström bildar här vattenfall.

Ottorps alunbruk, i Dimbo S.; det äldsta i länet. Flere mekaniska inrättningar, hvaribland ett konsthjul af 20 alnars diameter, som drifver pumpverk, qvarnar och cementstammar. Vid alunsjudningen begagnas skiffern till bränsle, här såsom fle-restädes.

Skaraborg, ett i Staden Skaras grannskap fordom beläget starkt befästadt slott, hvarest Westgöthakonungarne och jarlarne bott. Detta slott har gifvit namn åt Skaraborgs län och Skaraborgs regemente. Man vet likväl ej med visshet, hvar det varit beläget. År 1695 trodde man, att det legat $\frac{1}{2}$ mil från staden i hemmanet Tvetas skog, som kallas Skagaberg eller Skaraberg. Grafvar, vallar m. m. tillkännagåfvo då, att der varit ett stort slott, men allt är nu beväxt med gräs och stor skog, så att spåren efter det fordna slottet försvunnit.

Sparresäter, i Lerdala S., har utmärkt yackert läge, nära sjön Lången, park och trädgård. Äges af den bekante Entomologen Schönherr, som här bildat en högst betydlig insektsamling, samt ett bi-

bliotek, mest i naturvetenskaperna, och hvars entomologiska afdelning i synnerhet är rik. Den för sin vetenskap nitiske ägaren har anslagit så väl sin utmärkta, väl ordnade insektsamling, som sina öfriga samlingar (hvaribland den af snäckor och petrifikater är icke obetydlig) till Vetenskaps-Akademien, hvars egen entomologiska samling genom denna högst betydliga tillökning kommer att blifva icke blott den rikaste i Sverige, utan en af de rikare i Europa.

Stola, säteri i Strö S., med vackert läge på ett näs i Wenern. Åbyggnaden är utmärkt. Trägårdar, park, orangeri och fl. vackra anläggningar.

Sundsholmen. I Rångedala S., 2 $\frac{1}{2}$ mil ö. från Borås, ligga ruiner efter det fordna slottet af detta namn på Sundholmen, en vacker holme i sjön Tolken. Det var hit Erik Stenbock förde sin Malin Sture sedan de flytt från Hörningsholm, och här bodde det älskande paret i trenne års tid. Nu återstå blott få ruiner, ur hvilka här och der ekar uppskjuta.

Sunnersbergs kyrka med altartafla af van Dyk.

Säckestad, säteri på en holme i sjön Ymsen, genom en stenbro förenadt med fasta landet. Lokalen utmärkt vacker. Park och trädgård. Säckestad har fordom varit kungsgård. Lemningar vid sjöstranden efter gamla vallar utvisa, att det varit befäst.

Torpa, säteri i Långhems S., vid sjön Åsunden. Har från äldsta tider tillhört släkten Stenbock eller Store, som den i början kallades. I det gamla stenshuset eller slottet, der Gustaf I och Katarina Stenbock höllo sitt biläger, bör märkas kapellet med predikstol och altartafla, den s. k. Kungssalen etc. Der förvaras flera porträtter af Gustavianska och Stenbockska ätterna.

Traneberg, ett gammalt säteri på vestra stranden af Kållandsö, kallades till 1618 Torsö. Är ut-

märkt vackert, har pryddig trädgård m. fl. anläggningar. På ägorna är Maria kapell.

Warnhems kyrka. Korskyrka med tre torn, byggd i Göthisk stil. Märkvärdigt vacker, försköнад af Magn. Gabr. De la Gardie. Det vackra De la Gardiska grifhvalfvat, flere kungliga grafvar och minnesvårdar, bildstoder, fanor m. m. göra denna kyrka ännu mera märkvärdig. På kyrkogården äro lemningar efter det fordna märkvärdiga klostret. Det hela ligger behagligt vid foten af Billingen. En utsigt deraf i «Sverige framställdt i Teckn. VII h.»

Ymseborg, i Fredsbergs S., fordom ett slott, beläget vid Ymsens vackra stränder. Det har tillhört den mäktiga Folkunga-släkten, och tros hafva blifvit anlagdt af Knut Johansson Långe, men förstördt under Magnus Ladulås tid. Få ruiner återstå.

4) *Vägarna inom Westergöthland
och till städer i angränsande provinser.*

a) *Vägarna från GÖTHEBORG.*

Så väl till städerna inom provinsen, som till alla andra städer i riket, äro vägar anförde i N:o 150—254.

b) *Vägarna från MARIESTAD.*

N:o 531. Till ÖREBRO, LIDKÖPING, (*Kinnehulle*), GÖTHEBORG m. fl. städer äro vägar anförde i N:o 1.

N:o 532. Till SKARA, ALINGSÅS och GÖTHEBORG, enligt N:o 2.

N:o 533. Till WENERSBORG, UDDEVALLA, STRÖMSTAD, CHRISTIANIA och *Trollhattan*, enl. N:o 29 jemte num. 1.

N:o 534. Till BORÅS och WARBERG, a) *Keckesta* 2½, derifrån enl. N:o 20 (sid. 13) till *Boras* (13½ m.) och derifrån enl. N:o 132 (sid. 38) till *Warberg* (24½ m.)

N:o 535. Till FAHLKÖPING och ULRICEHAMN a) *Keckesta* 2½, derifrån enl. N:o 20 (sid. 18) till *Bolum* (4½ m.), b) *Thorbjöratorp* 5, c) *Fahlköping* 2½ (6½ m.), vidare enl. (sid. 64) N:o 258 i omv. ordn. till *Timmelhed* (10½ m.), d) *Ulricehamn* 3 (11½ m.).

N:o 536. Till SKÖFDE. a) *Keckesta* 2½, e) *Binneberg* 8, f) *Sköfde* 6 (4½ m.).

N:o 537. Till HJO. g) *Walla* 8½, och vidare enl. (sid. 29) N:o 57 (6½ m.).

a) h. l. *Läckerud, Lexbergs k., v. Mariefors, Horn, Haggården, Trilleholm.* b) h. l. *Gudhem, v. Brod-detorps k., Håkantorps k., Rösberga.* c) v. *Friggeråkers k.* d) h. *Svensholm.* e) h. *Låsta k., v. Eks k., Katrineberg, Ön.* f) h. l. *Ingesäter, Brunnegård, Stängsåter, Lunnehult, Carlstorp, v. Ax-torp, Frödsveds k.* g) h. *Fredriksberg, Stengårdshult, Ulriksdal, Kistegård, Ebbetorp, v. Sandbäcken, Ullervads k., l. Björkenäs, Säckestad, l. Hallands-*

Ann. En annan väg a) Keckesta 2½, h) Greby 9, i) Tibro 7, k) Hjo 7 (6½ m.).

N:o 538. Till *Lunds* brunn. Björsäter 5, l) Enebacken 6. Derifrån skjutsas till *Lunds* brunn.

N:o 539. Till *CARLSBORG*. g) Walla 8½, m) Halna 4, n) Öfverby 5, o) *Carlsborg* 8 (6½ m.).

N:o 540. Till *ASKERSUND*. Enligt N:o 1 i omv. ordning till *Wretstorp* (7½ m.), p) *Askersund* 8 (9½ m.).

N:o 541. Till *JÖNKÖPING*. g) Walla 8½ och vidare enligt (sid. 67) N:o 266 i omvänd ordning till *Jönköping* (13½ m.).

N:o 542. Till *CHRISTINEHAMN* och *CARLSTAD* är väg anvisad i N:o 469 (sid. 242).

c) Vägarne från SKARA.

N:o 543. Till *ALINGSÅS*, *GÖTHEBORG*, *MARIESTAD*, *ÖREBRO* m. fl. städer är väg anvisad i N:o 2.

N:o 544. Till *WENERSBORG*. q) Flata 3, r) Jung 5½, s) Håkantorp 4½, t) Grästorp 6, Munksten 6, u) *Wenersborg* 4 (7½ m.).

N:o 545. Till *BORÅS*. v) Wånga 6½, x) Onsjö 5½, y)

berg, *Trästena* k. h) h. *Ebbetorp*, l. *Hageby*, l. *Svenneby*, *Waholm*, *Götlunda* k., v. l. *Björkenäs*, *Säckestad*, *Hjälstads* k., *Wads* k. i) h. *Geddeberg*, *Åreberg*, v. *Kråkhult*. k) h. *Tiberg*, *Kyrkefalla* k., *Ruder*, *Mofalla* k., *Nygården*, v. *Häggatorp*, *Hult*, *Åsen*. l) Herrgårdar m. m. från *Mariestad* till *Enebacken* äro antecknade under N:o 1. m) h. l. *Fimmerstad*, l. *Boda*, v. l. *Nya Riddarhagen*, *S Trakke*. n) h. *Halnatorp*, *Udenäs* k., v. *Sättra* br., l. *Fräkstad*. o) h. *Sannum*, l. *Forsviks* br. p) h. *Käffelvelsta*, v. *Rastorp*, *Gålsjö*. q) h. l. *Horshaga*, *Furuskogen*, v. *Munkatorp*, *Simmatorp*, *Blombacka*. r) h. *Gerums* k., *Källtorp*, *Kila*. s) h. *Ufvereds* k., v. *St. Halla*, l. *Helleberg*. t) h. *Ulfstorp*, *Gunnarstorp*, *Grästorp*, l. *Westöl*, v. l. *Rylanda*, *Lefvene* k., *Flakebergs* k. u) Herrgårdar m. m. mellan *Grästorp* och *Wenersborg* äro antecknade under N:o 29. v) h. l. *Horshaga*, *Furuskogen*, *Blombacka*, *Staffanshage*, v. *Munkatorp*, *Simmatorp*, *Höberg*, *Stenberg*.

Stenunga 6, z) Ljung 5, å) Borgstena 6, ä) Bornås (9¼ m.).

N:o 546. Till LIDKÖPING. ö) Wunninga 5½, aa) Lidköping 4 (2½ m.).

N:o 547. Till FAHLKÖPING och ULRICEHAMN. bb) Halleberg 3, cc) Thorbjörnstorp 7½, dd) Fahlköping 2½, (3¼ m.) ee) Sörby 5, ff) Trädet 5, gg) Tummelhed 7, hh) Ulricehamn 3 (8¼ m.).

Anm. Från Falköping kan man äfven taga vägen till Leaby 2½, Trädet 7, o. s. v.

N:o 548. Till SKÖFDE och HJO. ii) Kloster 5, kk) Sköfde 5 (2½ m.), ll) Wärsås 5½, mm) Hjo 6½ (5¼ m.).

N:o 549. Till CARLSBORG. Enl. föregående N:o 548 till Sköfde (2½ m.), nn) Tibro 7½, oo) Spethult 6, pp) Carlsborg 9 (8½ m.).

d) Vägarne från WENERSBORG.

N:o 550. Till GÖTHEBORG, Trollhättan, ÅMÅL och CARLSTAD enl. N:o 152 (sid. 41.).

N:o 551. Till MARIESTAD och SKARA äro vägar anvisade under dessa städer.

x) h. Knappegården, l. Hertingstorp, l. L Halla, l. St. Hof, v. Glättestorp, Jungatorp, Rönåsen, Onsberg. y) v. ll. Krabbelund. z) h. Hudene k. å.) h. Molla k., Tyrestorp, v. Ulfstorp, l. Mollungen ä) h. l. Påtorp, Sjöbo, Rya, Alboga, Kilsund, v. l. Uddetorp, l. Åslätt. ö) h. Uddetorp, Ålycke, v. Stubbegård. aa) h. Filsbäck, l. Trufveholm, v. Alebäck. bb) h. St. Herrtorp, v. Gällaqvist. cc) h. Höryda, Bjurums k., St. Bjurum, v. l. Trästena, Dagsnäs, Forentorp, Gudhem. dd) v. Friggeråkers k. ee) h. Luttra k. ff) h. Kinneveds k., Tummarp, v. Åsarps k. gg) h. Humla k., Blidsbergs k., Silarp, v. Kölabý k., Lundby, l. Wimmersta. hh) h. Svensholm. ii) h. Götala, Tubbetorp, Hanäkede, v. Brunsbo, Örnberg, l. Ingelstorp, l. Skolltorp, Axevall, Husgårdet. kk) Vägen går öfver Billingen. v. Ivarsbo. ll) h. Gammelstorp, v. Husby, Forsby k., Esbjörntorp. mm) h. Brunstorp, Nygården, v. l. Djurström, Hult, Åsen. nn) h. Husby, l. Kungsryd, l. Ingelsby, v. Sventorps k., Piggatorp, Tiberg. oo)

- N:o 552. Till ALINGSÅS och BORÅS. *qq)* Åsaka 7, *rr)* Sollebrunn 8, *ss)* Östakulla 8, *tt)* Alingsås 5 (7 m.), *uu)* Kullabo 3½, Hedared 6, *vv)* Borås 8 (11½ m.).
- N:o 543. Till LIDKÖPING, ÖREBRO, UDDEVALLA m. fl. städer enligt N:o 29.
- N:o 544. Till ULTRICEHAMN. *qq)* Åsaka 7, *rr)* Sollebrunn 8, *ss)* Östakulla 8, *xx)* Eklanda 4, *yy)* Ljung 7, *zz)* Hägna 6, *ää)* Timmelhed 6½, *ää)* Ulricehamn 3 (12½ m.).
- N:o 555. Till SKÖFDE och HJO. Enligt N:o 544 i omv. ordn. till Skara (7½ m.) och vidare enligt N:o 548 till Sköfde (9¾ m.) och Hjo (12¾ m.).
- N:o 556. Till FALKÖPING. Enligt N:o 544 i omv. ordn. till Hakantorp (4 m.), *öö)* Algustorp 8, *a)* Gökhem 5½, *b)* Falköping 3 (8½ m.).
- N:o 557. Till CARLSBORG. Enligt föreg. N:o 555 till Sköfde (9¾ m.) och derifrån enl. 549 till Carlsborg (15¾ m.).

e) Vägarne från BORÅS.

- N:o 558. Till GÖTHEBORG, MARIESTAD, SKARA och WENERSBORG äro vägar anvisade under dessa släder.
- N:o 559. Till ALINGSÅS. Enl. N:o 552 (4½ m.).

h. L. Kråkhult, v. Åreberg, Ransbergs k. *pp)* h. l. Kråk, v. Arlekärr, Mölltorps k. *qq)* Götha elf öfverfares. h. Restad kungsladug., Ranum, Bryggghem, v. Sandgårdet, Gäldeback, Forstena, Fristorp. *rr)* h. Welande, Koberg, Lagmansveds k. Erska k. *ss)* h. Uplo, l. St. Lo, Kolbäck, v. Magra k., Bergstena k., l. Lagmansholm. *tt)* h. Sotianda, Strömsberg, Kalafors, Bolltarp, v. Lena k., Hvitene, Torp. *uu)* h. Hjelmared, v. Ångabo, l. Lygnaholm *vv)* h. Götsholm, Philipslund, v. Helleded, Sandhults k., Sjerkhult, Katrineberg. *xx)* h. Lagmansholm, v. Mergsholm, Tubbetorp. *yy)* h. Iglavo, Asklanda k., v. Grudene k. *zz)* h. Ods k., v. Ubby. *ää)* h. Brostorp, v. Sularps k., Paarp, Elmesta, Hof, l. Silarp. *ää)* h. Svensholm. *öö)* h. Långs k., Tråfva k. Sjötorp, v. l. Stora Hof. *a)* h. Ulleneds k., v. Stachetorp. *b)* h. Trimstorp, Marka k., Redberga, v. Lindagård. *c)* h. Sjötorp. *d)* h. Onsberg,

- N:o 560. Till LIDKÖPING. Enligt N:o 545 i omv. ordn till Onsjö (7 $\frac{1}{2}$ m.), c) Algustorp 8, d) Jung 6, e) Lidköping 8 $\frac{1}{2}$ (12 m.).
- N:o 561. Till ULRICEHAMN. Enligt (sid. 58) N:o 234 (5 $\frac{1}{2}$ m.).
- N:o 562. Till SKÖFDE och CARLSBORG. Enligt N:o 20 omv. ordn. till Bolum (8 $\frac{1}{2}$ m.), f) Sköfde 8 10 $\frac{1}{4}$ m. och vidare enligt N:o 549 till Carlsborg (16 $\frac{1}{2}$ m.).
- N:o 563. Till FALKÖPING och Hjo. Enligt N:o 20 i omv. ordn. till Käddabo (5 $\frac{1}{2}$ m.), g) Falköping 6 (7 $\frac{1}{4}$ m.), h) Thorbjörnstorp 2 $\frac{1}{2}$, i) Kyrketorp 3 $\frac{1}{2}$, k) Edåsa 6 $\frac{1}{2}$, Wästorp 3, l) Hjo 6 (12 $\frac{1}{2}$ m.).
- Ann.* Om man till Hjo ej vill passera Falköping, reses från Käddabo direkte till Thorbjörnstorp 8.
- N:o 564. Till JÖNKÖPING. Enl. N:o 561 till Timmelhed (4 $\frac{1}{2}$ m.) och vidare enl. N:o 3 i omv. ordn. till Jönköping (10 m.).

f) Vägarne från LIDKÖPING.

- N:o 565. Till GÖTHEBORG, MARIESTAD, SKARA, WENERSBORG, och BORÅS äro vägar anvisade under dessa städer.
- N:o 566. Till ÖREBRO, UDDEVALLA m. fl. städer enl. N:o 29.
- N:o 567. Till ULRICEHAMN. m) Jung 8 $\frac{1}{2}$, n) Algustorp 6, o) Stenunga 8, p) Ljung 5, Hägna 6, q) Timmelhed 6 $\frac{1}{2}$, r) Ulricehamn 3 (10 $\frac{1}{2}$ m.).

Rönåsen, Jungatorp, Glättestorp, v. l. L. Halla, l. Hertingstorp, Knappegården, l. Skultorp, Qvånumsk., e) h. l. Hästhalla, Häreneds k., v. Saleby k. Bronäs, l. Skäfteby. f) h. Warnhems klosterns k., v. Ivarsbo. g) h. Trimstorp, Marka k., Redberga, v. Torrvallda Lindagård. h) h. Friggeråkers k., Bäckabo. i) h) Wrangelsholm, Hvaltorps k., v. Rösberga, l. Torpa. k) h. Dala k., l. Kaslås, v. Stenåsen. l) h. Friden, k., Tjustorp, l. Munkebo, k., Söra, l. Hagen, v. Stenåsen, l. Solberga, l. Styrshult. m) h. Bronäs, n. Skäfteby, Saleby, v. Häreneds k., l. Hästhalla. n) h. Qvånumsk., l. Skultorp, Knappegården, l. Hertingstorp, l. L. Halla, v. Glättestorp, Jungatorp, Rönåsen, Onsberg. o) h. l. Hubo v. Sjötorp. p) h.

- N:o 568. Till ALINGSÅS. Enl. N:o 1 till Sollebrunn (6 $\frac{1}{2}$ m.). s) Östakulla 8, t) Alingsås 5 (9 $\frac{1}{2}$ m.).
- N:o 569. Till SKÖFDE och HJO. u) Winninga 4, v) Skara 5 $\frac{1}{2}$ och vidare enl. N:o 548 till Sköfde 4 $\frac{1}{2}$ m. och Hjo 1 $\frac{1}{2}$ m.
- N:o 570. Till FALKÖPING u) Winninga 4, v) Skara 5 $\frac{1}{2}$, och vidare enl. N:o 547 till Falköping 5 $\frac{1}{2}$ m.
- N:o 571. Till CARLSBORG. Enl. föreg. N:o 569 till Sköfde (4 $\frac{1}{2}$ m.) och vidare enl. N:o 549 till Carlsborg (10 $\frac{1}{2}$ m.).

g) Vägarne från ULRICEHAMN.

- N:o 572. Till GÖTHEBORG, MARIESTAD, SKARA, WENERSBORG, BORÅS och LUDKÖPING äro vägar anvisade under dessa städer.
- N:o 573. Till ALINGSÅS. Enl. N:o 561 i omv. ordn. till Borås (5 $\frac{1}{2}$ m.) och vidare enl. N:o 552 i omv. ordn. till Alingsås (9 $\frac{1}{2}$ m.).
- N:o 574. Till SKÖFDE och CARLSBORG. x) Timmelhed 3, derifrån enl. (sid. 25) N:o 44 i omv. ordning till Sköfde (7 $\frac{1}{2}$ m.) och vidare enligt N:o 549 till Carlsborg (13 $\frac{1}{2}$ m.).
- N:o 575. Till HJO. Timmelhed 3, y) Trädet 7, z) Leaby 7, Dimbo 5, Wästorp 8, å) Hjo 6 (9 m.).
- N:o 576. Till FALKÖPING. Enl. N:o 547 i omv. ordn. (5 m.) Jemf. äfven anm. under N:o 547.
- N:o 577. Till JÖNKÖPING. ä) Gullered 5 $\frac{1}{2}$, ö) Ledhester 8, aa) Jönköping 8 $\frac{1}{2}$ (5 $\frac{1}{2}$ m.).

Hudene k. q) Herrgårdarne från Ljung till Timmelhed se under N:o 3. r) h. Svensholm. s) h. Uplo, l. St. Lo, Kolbäck, v. Magra k., Bergstena k., l. Lagmansholm. t) h. Sotlanda, Strömsberg, Kälafors, Bolltarp, v. Lena k., Hvitene, Torp. u) h. Ålebäck, v. l. Trufveholm, Filsbäck. v) h. Stubbe-gård, v. Ålycke, Uddetorp. x) v. Svensholm. y) Herrgårdar m. m. från Ulricehamn till Trädet äro i omv. ordn. antecknade under N:o 547. z) h. Löfberga, Slöta k., v. l. Tummarp, Åsarps k., Saleby. å) Herrgårdar m. m. från Leaby till Hjo äro antecknade under N:o 181. ä) v. Svensholm. ö) h. Bäckanäs, Gunillaberg, v. Björstorp, l. Lindås. aa) h.

h) Vägarne från ALINGSÅS.

N:o 578. Till GÖTHEBORG, MARIESTAD, SKARA, WENERSBORG, BORÅS, LIDKÖPING och ULRICEHAMN äro vägar anförde under desse städer.

N:o 579. Till JÖNKÖPING. Enl. N:o 3 i omvänd ordn. (12 m.)

N:o 580. Till FALKÖPING och HJO. Enl. N:o 171 (sidan 47) till *Falköping* ($7\frac{3}{8}$ m.) och vidare enl. N:o 181 (sid. 49) till *Hjo* ($12\frac{3}{4}$ m.).

N:o 581. Till SKÖFDE och CARLSBORG. Enl. N:o 171 (sid. 47) till *Käddabo* ($5\frac{1}{8}$ m.) *bb)* *Thorbjörnstorp* 8, *cc)* *Ransta* 5, *Sköfde* 5 ($10\frac{1}{2}$ m.) och vidare enligt N:o 549 till *Carlsborg* (16 m.).

Anm. Från *Käddabo* kan man äfven resa till *Falköping* 6, *Thorbjörnstorp* $2\frac{1}{2}$ o. s. v.

i) Vägarne från SKÖFDE.

N:o 582. Till GÖTHEBORG, MARIESTAD, SKARA, WENERSBORG, BORÅS, LIDKÖPING, ULRICEHAMN och ALINGSÅS äro vägar anvisade under dessa städer.

N:o 583. Till HJO. *dd)* *Wärsås* $5\frac{1}{2}$, *ee)* *Hjo* $6\frac{1}{2}$ (3 m.)

N:o 584. Till FALKÖPING. *Ransta* 5, *ff)* *Thorbjörnstorp* 5, *gg)* *Falköping* $2\frac{1}{2}$ ($3\frac{1}{2}$ m.).

N:o 585. Till CARLSBORG. Enl. N:o 549 ($4\frac{1}{2}$ m.).

k) Vägarne från HJO.

N:o 586. Till GÖTHEBORG, MARIESTAD, SKARA, WENERSBORG, BORÅS, LIDKÖPING, ULRICEHAMN, ALINGSÅS och SKÖFDE äro vägar anvisade under dessa städer.

Ulstorp, *Åsen*, *Torp*, *Klämestorp*, v. *Axamo*, *Sandbäck*, *Tolarp*. *bb)* h. *Trimstorp*, *Marka* k., *Redberga*, *Friggerakers* k., *Bäckabo*, v. *Torvalla*, *Lindagård*. *cc)* h. *Wrangelsholm*, *Hvaltorps* k., v. *Rösberga*, *Stenstorps* k. *dd)* h. *Gammelstorp*, v. *Husby*, *Forsby* k. *ee)* h. *Brunstorp*, *Nygården*, v. l. *Djurström*, *Hult*, *Åsen*. *ff)* h. *Stenstorps* k., *Rösberga*, v. *Hvaltorps* k., *Wrangelsholm*. *gg)* v. *Frig-*

- N:o 587. Till FAHLKÖPING. Wästorp 6, Dimbo 8, hh) Leaby 5, ii) Fahlköping $2\frac{1}{2}$ ($5\frac{1}{2}$ m.).
 N:o 588. Till CARLSBORG. kk) Kyrkebo 7, ll) Carlsborg 7 ($3\frac{1}{2}$ m.).

l) Vägarne från FALKÖPING.

- N:o 589. Till Städer inom provinsen äro vägarne här ofvan anvisade.
 N:o 590. Till CARLSBORG tages vägen genom Sköfde och vidare enl. N:o 549.
 N:o 591. Till JÖNKÖPING. mm) Leaby $2\frac{1}{2}$, nn) Slättäng 7, oo) Westrakärr 6, pp) Dröpshült $6\frac{1}{2}$, qq) Jönköping 3 ($6\frac{1}{2}$ m.).

geråkers k., Bäckabo. hh) Herrgårdar m. m. från Hjo till Leaby äro i omv. ordn. antecknade under N:o 181. ii) h. Agnesta, l. Wiken, v. Saleby. kk) Vägen följer Wettens strand. h. Sjöbonäs, Ekhammar, Ulshult, v. l. Åsen, l. Grenabo, Munkeberg, Grefbäcks k., Gärdeboda, Backen, Hinsegården, Gärde. ll) h. Kråk, v. Mölltorps k. mm) h. Saleby, v. Agnesta, l. Wiken. nn) h. Näs k., Kymbo k., v. Orreholm, Kjelfveneds k. oo) h. Lindetorp, Tanarp, Olofsborg, Margretholm (båda på andra sidan sjön Stråken), Nykyrka k., v. l. Klemmenstorp. pp) v. l. Lindhult. qq) h. Russtorp, Sandbäck, l. Axamo, Klämestorp, Åsen, Torp; v. Tolarp.

5) Ångbåtsresa från Stockholm till Götheborg.

Segelleden från Stockholm ända till Motala är beskrifven under Östergöthland sid. 281 ff. Vid Motala utgår man i *Wettern* (beskrifven sid. 99) genom Warviken. När man lemnar denna vik synes t. v. herrgården *Medhamra*; och på längre afstånd, men dock vid stranden t. h. det välbyggda *Linnäs*. Man ser äfven på afstånd, när segligen vidare fortsättes, i slättlandet t. v. några kyrkor (*Sten*, *Hagbyhöga*) samt derefter den urgamla staden *Wadstena* (se d. sid. 260) med dess slott. På den härefter framträdande landtudden t. v. synas *Nässja* och *Örberga* kyrkor, och på stranden 1 mil längre bort synes det märkvärdiga *Omberg* (se d. sid. 247) som reser sin väldiga massa högt öfver det omgifvande flacka landet, och nedstupar i sjön med nästan lodräta sidor. Sedan man i rak linea passerat tvärtöfver *Wettern*, kommer man till *Wanäs* udde på Westgöthlandet, och har nu framför sig den i sednare tider såsom centralfästning anlagda *Carlsborg* (se d. sid. 309), som med sina hufvudvallar följer landtudden, och bildar en oval månghörning. *Rödesund* som förenar *Wettern* med *Bottensjön* har alltför grundt vatten, hvarför en 760 alnar lång kanal blifvit gräfd genom den smala landtungan norr om sundet, och genom denna inkommer man i *Bottensjön*, som ligger lika högt som *Wettern*, och kan anses såsom en vik deraf. Den delas genom ett sund på midten i 2:ne delar; dess vestra strand utgöres af det stora *Waberget*, och dess öfriga stränder äro äfven bergiga; den är inalles $\frac{2}{3}$ mil lång. Vid *Forsviks* jernbruk vid ändan af denna sjö, inkommer man i en 160 alnar lång kanal, med en sluss, (den äldsta i kanalen bygd 1813) som innehåller fallet mellan

Bottensjön och den ofvanliggande Wiken; derpå seglar man 180 alnar genom Forsviks bruksdam, så 390 alnar genom en jemn kanal, och inkommer derefter i sjön Wiken, som är den högst belägna på hela kanallinien (307 fot 2 tum öfver Östersjön, 11 fot öfver Wettern, 163 fot öfver Wenern), och ger slussvatten åt hela vestra kanalen. Sjöns sträckning utgör nästan en halfcirkel, så att, ehuru dess arealinnehåll knappt är $\frac{2}{3}$ mil, farvattnet dock utgör nära 2 mil. Utom denna stora krökning, gör sjön strax i början en mindre, ännu tvärare böjning först rakt i söder, sedan rakt i norr, hvilken man undvikit medelst en 320 alnars kanal genom landtungan Edet. Sjöns stränder äro ej vackra, och der belagne herrgårdar äro hvarken många eller betydande, t. h. på midten af sjön, i nordligaste hörnet jernbruket *Sättra*, vid sjön Undens utlopp genom *Sättra ån*; derefter t. h. säteriet *Hallnatorp*, och slutligen på samma sida Militiæbostället *Boda*. Vid *Tåtorp* börjar kanalen ånyo, och fortlöper en sträcka af 3 mil 6400 alnar, till Wenern, utan att afbrytas af någon sjö. Från Wiken går kanalen jemnt utan sänkning, ända till *Hajstorp*, en sträcka af 1 mil 16200 alnar, hvilket är den största jemna sträcka på hela kanalen. Straxt vester om Wiken framstryker den stora Landthöjden, hvarigenom kanal måste sprängas 10000 kubikfot (kanalen är här mycket smalare än eljest); här är en naturlig sänkning i bergsryggen, eljest hade kanalen varit omöjlig. 9600 alnar från Wiken är *Wassbacken*, lastageplats med magasiner och en stor bassin; äfven postkontor. Här visar sig t. v. det välbyggda herregodset *Fimmersta*. Härifrån går kanalen genom sädesfält och ängar förbi *Fägrede*s kyrka t. v. till stationen *Jonsboda* med bassin och lastageplats. Derifrån fortsättes, utan att man ser något märkligt ställe, till *Hajstorps* station med stor bassin och lastageplats; i hvars granskap visar sig *Fredsbergs* kyrka nybygd 1811. Nu har

man 9 slussar på en sträcka af 3000 alnar. Till nästa station *Norrqvarn*, 3300 alnar, förekommer ej heller något märkvärdigt ställe. Vid *Norrqvarn* äro 2 slussar med en sänkning af 20 fot; mellan dem är den största aqeduct på kanallinien; *Torfved-bäcken* går här under kanalen genom 4 hvalf. I söder om kanalen ser man en bigraf, sprängd genom berg för att leda vattnet från den närbelägna *Fredsbergs mosse* till *Lyrestaån*. Trakten kring *Norrqvarn* är mycket sank, och man har här måst påfylla jord till 8 fots höjd för att kunna anlägga kanal. Till följande station *Lyresta* är blott 3500 alnar; äfven här är bassin och lastageplats. *Lyresta kyrka* ligger helt nära kanalen. Härifrån fortgår färden till *Rogstorps by*, der kanalen är sprängd genom berg, och der man har 2 slussar. Sedan man ytterligare passerat 3 slussar, anländer man till *Sjötorps station* vid *Wenern*. Denna sista del af kanalen är ganska vacker, isynnerhet trakten omkring *Sjötorp*, som täflar med den vid *Motala*. Från *Sjötorp*, som har hassin för 50 fartyg, reparationsdockor etc. nedgår man genom 3 slussar i *Wenern*. Segelleden går nu genom en ögrupp, förbi norra stranden af *Thorsön*, sedan mellan denna ö och *Brommön* (som har ett stort glasbruk), ut i öppna *Wenern*, den största insjö i Sverige (beskrifven sid. 98). Här synes snart, ehuru på långt afstånd, t. v. det märkvärdiga mångbeprisade *Kinnekulle* (se detta sid. 291). För några år sedan lade ångfartygen till vid dess fot, men nu gå de förbi på långt afstånd, styrande rakt på *Leckö slott* (se d. sid. 316). Från *Sjötorp* till södra spetsen af *Brommö* är 1 mil 16000 alnar, derifrån till *Leckö* 2 mil 15000 alnar, derifrån genom en trång skärgård af små klippiga öar ofvanför *Kollandsö*, 1 mil. Här går man åter ut i öppna *Wenern*. Sedan man seglat ett stycke, synes t. v. *Hindens fyrbåk*, och t. h. kusten af *Dahlsland*. Sjön sammandrager sig nu alltefter som man nalkas dess ända. Snart ser

man det majestätiska *Halleberg* (se d. sid. 290) med lodräta väggar af upprättstående, sammanhopade stenpelare och der bakom det ännu större *Hunneberg* (beskrifvet sid. 290), och anländer derefter till *Wenersborg* (se d.) efter att från Kollandsö-skären hafva tillryggalagt 5 mil och 6000 alnar, eller inalles från Sjötorp omkr. 11 mil.

Från Wenersborg ingår man i den lilla viken Wassbotten, och genom Carlsgraf, en kanal af 6000 alnar med 2:ne slussar, hvardera i längd 91 och i bredd 18 alnar, inkommer man i Götha elf, sedan man genom denna omväg undvikit Rånnums-fallen. Då man inkommer på elfven har man framför sig en vidsträckt vacker slätt, och på sidan bakom sig de väldiga *Hunne-* och *Halleberg*. Längre fram i elfven synes t. h. det på en bergplatå högt belägna säteriet *Hult*. På en af de holmar som derefter förekomma i elfven, Edsholmen, har fordom varit ett gammalt befästadt slott Edsborg, säte för Westgötha-konungarne; på vestra sidan om floden låg då en ladugård, och på den östra en stallgård, hvaraf det nuvarande *Stallbacka* har sitt namn. Förbi strömmarne utanför sistnämnde ställe förer en kort kanal. Sedan fortsattes färden åter på floden förbi flere öar, 2000 alnar till Trollhättan, då elfvens stränder hoptränga sig och flera öar förekomma. Åt venster går Trollhätte-kanal, genom hvilken seglingen fortsattes; åt höger fortsätter elfven sitt lopp, mellan de klippiga öarne och bergen (om de märkvärdiga Trollhätte-fallen (se sid. 292). Kanalen till venster om fallen är flerstädes sprängd genom berg och går i en längd af 3300 alnar, till Åkerssjö. Härifrån till floden voro 8 slussar af 10 alnars bredd $3\frac{1}{4}$ alnars djup, men från 1838 till 1844 ombyggdes af enskilt bolag denna linea till lika dimensioner med Götha kanal, så att slussarnes antal nu är förökadt till 11, hvilka alla hafva 12 alnars bredd och 5 alnars djup. Sedan fartyget genomgått alla

dessa slussar, fortsätter det åter färden på elfvens lugna vatten, men dock ej längre än till *Åkerströms* gästgifvaregård. Här är ett litet fall, som undvikes medelst en sluss (anlagd 1779, ombyggd 1841), som sänker fartyget $3\frac{1}{2}$ fot. Sedan man derifrån seglat ett godt stycke har man t. v. herrgården *Torpa* med prydlig karaktersbyggnad och trädgårdar, omgifvet af löfskog, sedan t. v. det välbelägna säteriet *Tösslanda*, och straxt derefter på samma sida *Lilla Edet*, en större by med handelsbodas, sågverk och laxfiske. Här sammantränges floden mellan klippor och bildar ett fall af 9 fot, för hvars skull man ingår i den s. k. Ströms kanal af 2000 alnars längd, med 2 slussar, byggd 1826—1832 till lika dimensioner med Götha kanal. Man har nu t. h., midtemot lilla Edet den ansenliga och välbyggda herrgården *Ström* (se d. längre fram under *Bohus-Län*), omgifven af lummiga löfmassor. Den omgifvande trakten hör till de vackraste i Sverige. När man nedstigit utför sista slussen, har man tagit sista steget för att komma till hafvets nivå; elfven rinner hädanefter sakta och jemnt. Snart synes t. v. *Foxerna* kyrka, i hvars granskap i Hednåtiden utkämpades strider mellan Norska konungen Magnus Barfot och Inge I, straxt derefter t. v. säteriet *Hanström* med ett vildt och vackert läge, sedan nästan midtemot hvarandra h. *Westerlanda* och v. *Tunge* kyrkor, samt ett stycke nedanför v. *Gamla Lödese* (se d. sid. 321) kyrka, der en stor stad fordom varit belägen. Midtemot denna kyrka ligger h. *Torrskogs* jernbruk och sågqvarnar. Längre ner ser man v. säterierna *Lilla* och *Stora Alshem*, det sednare af Direktör Sahlgren gjordt till fideikommiss i hans släkt; skulle den utdö, skall det på lifstid förlänas åt den som gjort sig mest förtjent af landtbruket. Derefter passerar man Tjurholmen, den största i elfven, h. *Romelunds* kyrka, den vackra herrgården h. *Marieberg*, v. *Nödinge* kyrka och

slutligen på samma sida staden *Kungelf* (se d.) tätt under foten af ett högt berg; här delar sig elfven i 2:ne armar, hvilka på hvar sin sida om Hisingen utfalla i hafvet. Färden fortsättes rätt fram genom den södra grenen, då man först på en klipig holme i norra elfgrenen, kallad Nordre elf, ser de vackra ruinerna af den gamla *Bohus fästning*. Derefter förbiseglar man en mängd välbyggda herrgårdar, såsom: v. *Skårdal*, *Almekärr*, h. *Stora* och *Lilla Oxhagen*, anslagna åt Länets höfding, h. *Elisbo*, v. *Lerjeholm* och h. *Backa kyrka*. Från sistnämnde ställe tilltager floden hastigt i bredd; $\frac{1}{4}$ mil från Götheborg synes det vackra Hospitalet, derefter *Marieholm*, och slutligen anländer man till *Götheborg*. Längst bort i fonden synes skansen *Lejonet*, på hvar sin sida derom *Domkyrkans* och *Tyska kyrkans* torn, och nedanför utbreder sig sjelfva staden.

XI. Dalsland.

1) Landets allmänna beskaffenhet.

Till hvad sid. 92 är anfördt må här läggas: Söder om bergstrakten mot Bohuslän, vidtager en vidsträcktare dalbygd med här och der uppstigande bergskullar, samt stundom smärre bergsträckningar. Den består af större delen af Walbo härad och en mindre (sydlig) del af Wedbo H. I denna dalbygd förekomma en mängd ljunghedar samt sumpiga ängar eller s. k. mador. — Här förekomma äfven sandhedar: redan vid Ifvägsjöns ö. och s. strand förlora bergen deras höjd och förvandlas mot s. småningom till blotta sandkullar, hvilka snart (vid Odeskölds kyrka) försvinna, och här utbreda sig de s. k. Altorps och Ösköldsmoar. De utgöras af ljunghedavexta, skoglösa sandhedar till vid pass $2\frac{1}{2}$ mils längd i n. och s., men af vida mindre bredd. Slätten är här och der utvidgad, på andra ställen hopträngd af inskjutande höjder, och i allmänhet på längre eller kortare afstånd omgifven af granitartade gneiskullar. Sanden är alldeles ren, utan geschieben. Derefter höjes landet mot s. med vågformiga bergsryggar, i början låga, men som vid pass 1 mil från Bohuslänsgränsen, (emot Rådaneberg) bli högre, ofta med skarpa, klippfulla och hopträngda kullar, hvilka först på sjelfva Bohusläns-gränsen åter börja sänka sig. Samma belägenhet är emot s. v., der vägen på sina ställen (såsom vid Hattefjäll, nära gränsen, samt deremellan och Quistrum i Bohuslän) går öfver högabran

ta backar. — Dalsträckningarne äro uppfyllde af lösa jordlager, hvilkas tjocka bäddar genomskäras af åtskilliga mindre åar, hvarvid stränderna följaktligen bilda höga sand- eller lerbackar.

Lager af urlerskiffer förekomma i Tisselskog S. mellan sjöarne Änimmen och Laxsjön, på ön Henriksholm i Änimmen, och flerstädes i bergstrakten ända till vestra Ed. Lager af kornig kalksten (urkalk) förekomma flerstädes i Tisselskog, Änimskog och Hesselskogs socknar. — Malmer af silfverhaltig blyglans, fahlertz, kopparmalm, jernmalm och mangan förekomma flerstädes; men ingenstädes i större massa, utan så spridde, att det hittills ej funnits löna mödan att bearbeta dem; de förut upptagna streck hafva blifvit nedlagde. — Vid Bön i Jerbo S. träffas en saltkälla. — Telgstensbrott förekomma i Wedbo härad. Flerstädes hugges qvarnstenar; ännu mera lerskiffer till taktäckning.

I Tisselskogs S. förekomma i den s. k. Tusendalersbacken (eller Fläskbacken) bäddar af kalcinerade musselskal, hvaraf de flesta tillhöra samma arter, hvilka träffas vid Åkersvass och omkring Uddevalla. Backen, betäckt med skog och sand, är bel. nära sjön Rogvarpen, ungefär 40 f. öfver dess yta, eller omkr. 250 Sv. f. öfver hafsytan; således ungefär 50 f. högre än Skalbädden på Kapellbacken vid Uddevalla. En märkvärdig företeelse, så långt från hafskusten.

Landet är rikt på skogar, ehuru de i senare tider blifvit mycket medtagne. Mest förekommer barrskog; men i bergstrakten äfven ofta löfskog. Ekar träffas flerstädes; de största, vackraste och talrikaste omkring Rådanefors och Odeborg i södra gränslandet mot Bohuslän; de fortfara att vexa i N. Dahlsland, men vid V. Ed och Hesselskog äro de redan mindre resliga. Alm, ask, lönn, lind och hassel förekomma äfven.

Dahlsland är af alla Sveriges landskap kanske det minst kända. Det förtjenade dock att blifva mera bekant och besökt. Men resande, som färdas vanliga stora landsvägen derigenom (mellan Carlstad, Åmål och Wenersborg), kunna knappt ana att, vid en obetydlig omväg, de skola finna trakter af en hänförande skönhet. Vägen genom provinsens lågland vid Wenern är oftast enformig och mindre vacker: det är endast omkring Köpmannebro man på denna väg, undantagsvis, finner trakten omvexlande och skön, och detta undantag inträffar blott för den del af vägen som går öfver det af bergstrakten nedskjutande hörn. Men vill man lära känna det skönaste af provinsen, så skall man besöka dess egentliga bergstrakt. Der finner man en natur, hvars skaplynne ofta är omvexlande, men alltid skönt, och en vegetation sådan man annorstädes sällan får se den. Trakterna omkring södra ändan af Stora Lee, Bräckängarne vid Hesselskog, m. fl. trakter äro i detta afseende utmärkta. Omkring Laxsjön finner man en verklig alpstrakt, hvars skönhet i sitt slag icke öfverträffas af någon i Sverige. Bergen äro oftast beklädda med vacker skog, och nedanför dem, der grunden ofta består af lerskiffer, är vegetationen förvånande rik. Vägen från Torpane förbi Ånimmens norra strand (Hensbyn — Fjäll o. s. v.) in i bergstrakten är backig och i detta afseende besvärlig; men hvarje resande, med sinne för en skön natur, skall för den lilla omgången och besväret finna sig rikt belönad.

Dalsland har blott en

2) Stad.

Åmål (med omkring 1300 inv.) har ett förmånligt, men ej vackert läge vid en mindre vik

af Wenern. En liten å flyter genom staden, hvilken är temligen regulier. Har vacker kyrka. — Hufvudnäringarne äro sjöfart på Wenern, minuthandel, åkerbruk och handtverkerier etc. Hamnen är teml. beqväm.

3) *Bruk och Herrgårdar.*

Baldersnäs, säteri i Steneby S. Har utmärkt vackert läge vid Laxsjön, i en på naturskönheter rik trakt. Vacker åbyggnad, betydlig trädgård, park o. s. v. På egendomen är en större boksamling.

Billingsfors, jernbruk och manufakturverk i Steneby och Lexarby socken, vid Lelångens utlopp i Laxsjön. Den vackra mangårdsbyggningen är belägen på en holme i Laxsjön, *Billingsholm*. Läget och omgifningarne höra till de skönaste partier i Sverige. — B. utgör en egen bruksförsamling och har egen skola; kapellet är beläget på det (vid Laxsjön) närbelägna säteriet Högen.

Bäckefors jernbruk i Bäcke S. Nya verkstäder äro inrättade efter Engelska sättet, och stångjern af utmärkt godhet tillverkas genom från England införskaffade arbetare. Vid bruket är en skolinrättning.

Gustafsfors, betydligt jernbruk i Torrskog S., på Wermlandsgränsen vid V. Sillens utlopp i Lelången. En hälft af bruket är belägen i Blomskogs S. af Wermland.

Henriksholm, säteri i Ånimskog S. Egendomen ligger på en ö i den vackra sjön Ånimmen, förenad med fasta landet medelst en bro af ansenlig längd (nära 1000 alnar), och hvilken så mycket mera väcker förvåning, som den är uppförd ej på allmän bekostnad, eller af någon kommun, utan af ägaren enskildt. Egendomen är utmärkt vacker, och det är endast ganska sällan man får se en vegetation så leende och yppig som här.

Upperud, betydligt järnbruk, det största inom provinsen. Vackert läge vid sjön Hjertrud-Sunden i Skållerud S. Bruket har egen skolinrättning.

Utom ofvannämnde järnverk må nämnas: *Forsbacka* och *Hanefors* i Mo socken, *Rådanefors* i Ödeborg, *Liljenbergfors* och *Wågsäter* i Ryrs socken. *Wittlanda* i Tössö socken, *Öxnäs* i Högsäter socken.

4) Vägarne inom Dahlsland

och till städer i angränsande provinser.

a) Vägarne från ÅMÅL.

N:o 591. Till CARLSTAD. Enl. (sid. 41) N:o 152 (7 $\frac{1}{2}$ m.)N:o 592. Till WENERSBERG. Enl. (sid. 41) N:o 152 i omvänd ordning (8 $\frac{1}{2}$ m.).*Anm.* N:o 152 innehåller äfven väg till Götheborg.N:o 593. Till UDDEVALLA. Torpane 5, Lund 5 $\frac{1}{2}$, Mellerud 7 $\frac{1}{2}$, a) Österbyn 7, b) Hakerud 5, Rådaneberg 4, c) Fagerhult 5, Uddevalla 4 $\frac{1}{2}$ (10 $\frac{1}{2}$ m.).

N:o 594. Till STRÖMSTAD. d) Torpane 5, Hensbyn 5, e) Fjäll 5, f) Taxviken 5, Wagne 4, Onsön 3, g) Lundby 6, h) Fagerhult 6, Hofsäter 4, Tageröd 6, Kollkind 4, Strömstad 3 (14 m.).

N:o 595. Till FREDRIKSHALD. Enl. föreg. N:o 594 till Lundby (8 $\frac{1}{2}$ m.), Högen 4, Prestbacke 5 $\frac{1}{2}$, Bøe 5, Fredrikshald 2 (12 $\frac{1}{2}$ m.).N:o 596. Till *Wermland* och norrska gränsen. i) Gränsjö 6, k) Björby 4, Rudsby 3 och vidare enl. N:o 475 (sid. 243).

a) Herrgårdar m. m. mellan Åmål och Österbyn äro i omv. ordn. antecknade under N:o 152. b) h. Ryrs k., Björserud, v. Sörbyn c) Rådanefors br. d) h. Anundeby, Strömsberg Tösse k., Sörbol, l. Hvitlanda br., Hesselbacka e) h. Baldersnäs. f) h. Dingelvik, Norra och Södra, l. Billingsfors br., v. Låsviken. g) h. Eds k., Nyböle, v. Ullerön, Lerbäck. h) v. Loviseholm. i) h. Mo k., v. l. Forsbacka br., k) Svaneholm.

XII. Bohuslän.

1) Landets allmänna beskaffenhet:

Provinsens allmänna karakter är beskrifven sidd. 99, 93. Här må tilläggas följande detaljer: På några ställen förekomma tertiära lager af musselskal. Det mest bekanta på en absolut höjd af 189,5 Par. f., i en dæld mellan 2 bergkullar (på Kapellbacken vid Uddevalla). Lagret är genomgräfdt till minst 20 fot djup, och skalen endast betäckte af några tum växtmylla. På vägen mellan Wenersborg och Uddevalla, $\frac{1}{2}$ mil från sistnämnde stad (i grannskapet af gårdarne Sammered, Bräcke och Kured) är ett dylikt lager på ungefär lika höjd. En rännil löper mellan bergkullarne, och har flerstädes skurit sig ned 25 till 30 f. i bädden. Dylika lager finnas äfven i Strömstadstrakten, och dessutom flerstädes på öarne, men på mera obetydlig höjd öfver hafvet. — Klimatet är, såsom man kan sluta från landets ringa upphöjning och dess närbelägenhet till hafvet, ovanligt mildt, i jemförelse till det nordliga läget.

Skogar äro i norra delen och i det inre af landskapet betydliga; närmare kusten mera sällsynte och obetydliga. De bestå mest af furu- och gran; äfven björk, ek, bok, rönn, alm, hägg, asp, ask, sälg m. fl. träslag förekomma ofta; egentliga bokparker dock endast i länets sydligare delar. De skogrika ste trakterna äro Bullarens, Wätte, Sörbygdens och Lane härader eller gränlandet emot Norige och Dahlsland. — De skoglösa trakterna hafva ett godt surrogat för ved i den der flerstädes befintliga bränntorfvén.

Bohuslän är på de skoglösa trakterna fult och enformigt, men i den skogbevexta bergsbygden deremot desto rikare på naturskönheter. Till landets vackraste trakter höra Skredviks S., bel. på en landtunga emellan 2:ne halsfjärdar med sköna, omvexlande stränder; trakterna omkring sjön Bullaren: stränderna kring de åtskilliga vattendragen. Äfven i Fors S. (n. om Uddevalla) finner man en vacker trakt, och nejden omkring Quistrums gästgifvaregård kan med fullt skäl räknas till en af de skönaste i Sverige. Vägen går utmed stranden af den här breda, forssande Quistrum-ån; gent öfver denna höjer sig vid stranden en hög och sluttande backe, bevext med lummig löfskog, och derutöfver bergkullar, klädde med barrskog. Strömmen hastar fram i otaliga slingringar; från ett hopträngdt bergpass vidgar sig vägen och strömmen flyter öfver ett dalfält, öfverklädt af små löfskog-klädde kullar; en liten bäck slingrar fram mellan kullarne, beskuggad af alar, och små sädesfält framskynta ända upp i bergen. Om man följer strömmen utmed dess fall och forsar mot dess utlopp i Gullemarsfjorden; om man uppklätrrar på de branta klipporna; öppnar sig en utsigt som är tjusande skön, en af de mest egna i Sverige. Och kontrasten ligger temligen nära till hands: ej långt från denna sköna nejd finner man en ödslig trakt, der endast några sparsamt spridda åkerfält framskynta mellan de kala eller ljungbevexta klippor. Sådane kontraster äro ofta att finna, och förhöja på sitt sätt nejdens behag. Man finner dem äfven i skärgården; emellan de kala klipporna visa sig inskränkta odlade platser, riktiga drifbänkar i fruktbarhet. I landskapets sydliga del, utmed Nordre elf, samt ej långt från grannskapet af hafvet finner man stundom vackra boklundar, och i allmänhet en mera vacker och sydlig vegetation, än man af det nordliga läget skulle kunna vänta.

Provinsen har ett rikt förråd af historiska minnesmärken och fornlemningar, såsom ruiner efter fästen eller slott (på ön Oroust redan efter 6 à 7); stenkummel, stengrottor, offeraltaren, tingshögar, ättehögar, bautastenar, o. s. v. Märkvärdigt är äfven, att en myckenhet traditioner ännu bibehållit sig bland folket.

2) Städer, fästningar, m. m.

Uddevalla, en gammal stapelstad vid en hafsvik, nära 7 mil från öppna hafvet, har omkr. 3,600 invånare. Staden ligger lågt, i en dal, och en å flyter derigenom ut i viken. Är i allmänhet nätt och välbygd. Handel och sjöfart fortsara att vara hufvudnäringar, ehuru de aftagit allt sedan Trollhätte-kanalen blef färdig och Sillfisket upphörde. Läget är också mindre förmånligt, och den långa skärgården besvärande för sjöfarten: såsom lastage- och stapelplats tyckes den vid Qvistrums-åns utlopp i Gullemarsfjärden belägna *Salkällan* (n. v. från Uddevalla) hafva vida bättre läge. Men om en gång den projekterade jernvägen emellan Wenersborg och Uddevalla blir fullbordad, skall denna stad troligen snart uppblomstra och vinna ökad välstånd.

I Uddev. finnas bomulls- och linnefabrik, färgeri, snusfabrik, sockerbruk etc.; der är äfven Länets Lasarett och Kurhus. Trakten omkring Uddev. är på något afstånd ganska vacker. Vid pass $\frac{1}{4}$ mil söder från staden ligger *Gustafsberg* i en utmärkt vacker och behaglig nejd. Der är god Bad- och Brunnsinrättning, Barnhus och Skol-inrättning, park, o. s. v. Från en grotta uppe i de kringliggande bergen har man en rik utsigt öfver det herrliga landskapet. — Nära staden ligga Kasen, Kristinedal, Emaus m. fl. vackra ställen.

Strömstad, stapelstad (med omkr. 1500 inv.), irreguliert bygd, belägen på ett näs vid en mindre

hafs vik, vid pass 2 mil från Svinesund och norrska gränsen. En å flyter ut genom staden och delar den i 2:ne delar. Med den härvarande mycket besökta badinrättningen är en Bruns-inrättning förenad. — Den närmast kringliggande trakten är kal och vild.

Kungälf, en mycket gammal stapelstad, fordom rik och mäktig, den yppersta i Norrige, dit landskapet då hörde; men nu obetydlig (med omkr. 350 inv.). Är belägen vid Götha elf. Har blott en gata inklämd mellan stranden af elfven och branta berg. — Kyrkan, bygd af trä, har åtskilliga målningar, alabasterbilder o. d. Stadens Skola har ett ej obetydligt bibliothek; är blott en apologistskola, men märklig såsom den, der Thomas Thorild erhöll sin första vetenskapliga bildning. — Ofvanför staden, på den s. k. Fontinen (eller Fontins-bergen) ligger begravningsplatsen. — Staden har strumpväfveri, färgeri o. s. v. Handeln är obetydlig och manufakturerna äfvenså. Det enda i denna väg, som skulle kunna anföras är — pepparkakstillverkningen, hvilken är mycket utropad och lärer, jemförelsevis, drivas i stor skala. Jordbruk är hufvudnäringen.

Invid staden ligga de vackra ruinerna af *Bohus fästning* (s. d.) på en holme der elfven delar sig. — I nejden: Kastellgården, Marieberg, Skårdal, m. fl.

Marstrand, gammal stapelstad, fordom liflig och välmående, men nu obetydlig (med omkring 980 inv.). Är belägen på en klippö i hafsbandet, en mil från fasta landet. Hamnen är djup, säker och ganska rymlig; troligen den bästa i Sverige; har tre inlopp, af hvilka 2:ne djupa och tillgängliga för de största skepp; det tredje inloppet (genom den s. k. Kanalen mellan Koön och Klöfverön), nu blott praktikabel för mindre båtar, skulle utan särdeles kostnad kunna fördjupas och kommunikationen med fasta landet derigenom mycket lättas. De största fartyg kunna med bredsidan lägga intill den ypperliga

kajen. Läget är förträffligt för upplags- och grosshandel: för fartyg, som från kanal-linien och Wernern segla utför Götha elf, och dennas norra utloppsgren, Nordre-elf, till Marstrand, vore denna stad mera bekväm såsom stapelplats än Götheborg. Lastning och lossning kunna här ske med vida större lätthet och mindre kostnad. Blefve det tredje nyss omtalda inloppet samt segelleden derigenom gjord tillgänglig för större fartyg, skulle dessa fördelar ännu mera ökas, och hamnen, skyddad af den ofvanför liggande fästningen, äfven erhålla en ökad militärisk vikt.

Härjad af flere eldsvådor är den fordom prydliga och välbebyggda staden nu mycket mer in-skränkt än den var för 14—15 år tillbaka. Handeln obetydlig, men tillförseln af landtmannavaror ännu mer än tillräcklig för behofvet. Ön är klip-pig, men har flere vackra trädgårdar. Kyrkan — ursprungligen gammal, sannolikt byggd i 14:de sek-let, men sedan flere gånger renoverad — är ljus och vacker, försedd med god orgel. — På andra sidan hamnen, på den staden tillhörande Koön, är *Arvidsvik*, en inrättning för hafsbad, i senare åren temligen mycket besökt. I sjelfva staden, vid den s. k. Cederbergiska stranden, strax utom v. inloppet, vore en vida lämpligare lokal för badinrättning — hvartill stadens läge för dem som söka verkliga hafsbad är mera inbjudande än Uddevalla och Strömstads. Der vore äfven tillfälle, att af kringliggande trädgårdar och den närbelägna lilla odlingen Haga, anlägga promenader.

Ofvanom staden, och vida högre, ligger fästningen *Carlsten*, den starkaste i Sverige, om man kanske undantager den ännu ej färdiga Carlsborg. Bygdes 1682 af fyra förut varande skansar. Har 17 bombfria hvalf. Vallarne höja sig i flera eta-ger och intaga ett temligen ansenligt territorium; äfven de yttersta hafva en betydlig höjd. Ofver

det hela reser sig ett stort rundt torn, med magasin och skottgluggar, och på dess högsta afsats är en kostbar fyrbåk. — Inloppet till hamnen försvaras så väl af fästningen, som af tvenne skansar: *Gustafsborg* och *Fredriksborg*.

Den närmaste skärgården framvisar en skroflig utsida, men inemellan klipporna öppnar sig ofta en inskränkt dæld, en äng, stundom på tre sidor omgifven af bergkullar, vid deras fot garnerad af löfskog, och på den fjerde sidan en bugt af hafvet. På den Marstrand tillhörige Koön finnas mellan bergen flera vackra landtställen (*Rosenlund*, *Backudden*, *Metsund* etc.), väl uti inskränkt skala, men förskönade af de närliggande hafsvikarne och utmärkte af en yppig vegetation. Den nära liggande *Instön*, såväl som den något fjermare *Etgön*, m. fl. äro ganska vackra.

Fiskelägen. Provinsen har, utom anförde städer, en mängd fiskelägen, såsom *Lysekil*, *Fiskebäckskil*, *Gåsö*, *Grundsund*, *Gullholmen*, *Käringö*, *Mollösund*, *Limhall*, *Klädesholmen*, *Tjörnekalf*, *Hätton*, *Stora* och *Lilla Dyrö* och många flere, till ett sammanlagdt antal af öfver 30 st. Alla hafva goda hamnar. *Lysekil* är den lifligaste af desse orter. Några fiskelägen hafva en folkmängd af 3 till 300 personer.

3) *Herrgårdar, m. m.*

Bohus fästning, hvaraf provinsen har sitt namn, var fordom en af de starkaste i norden, bel. på dåv. gränsen emellan Sverige och Norge. Länets Landshödingar hade här sitt residens ända till i början af 18:de seklet. Nu är den raserad, men ännu återstå fragmenter deraf, hvilka bilda en af de skönaste ruiner i Sverige. Läget på en holme i *Götha elf*, nära *Kungelf*. Från den ofantliga ruinen

har man en förtjusande utsigt öfver dalen. — der elfven delar sig och kringflyter flera små täcka holmar — öfver staden och kringliggande trakten. Men ännu mera frapperande är utsigten af sjelfva ruinen och staden för den landsvägen (från söder) kommande. Dock vanställes den sköna utsigten af en på spetsen af det enda qvarstående tornet, den s. k. *Mormors mössa*, uppsatt väderqvarn. — På den fordna borggården finnes en brunn, uthuggen i sjelfva berget. Den uppgifves vara ända till 50 famnar djup.

Gullbringa, säteri i Hulta S., ej långt från salt-sjön. Har trädgård, qvarnverk, o. s. v. Egendomen har teml. betydl. park af bokskog.

Morlanda, säteri i S. af samma namn; har i öfver 500 år tillhört Bildtska släkten. Har vacker åbyggnad, stor trädgård o. s. v.

Olsborg, fordom en borg, som legat på *Slottsberg*, ett högt berg i Nafverstad S., på hvilket ännu synas lemningar efter densamma. Den skall hafva blifvit anlagd af Olof d. Helige omkring 1020—1050. Den eröfrades och förstördes af Christian II år 1551.

Qvistrum i Foss S., tingsplats och gästgifvaregård. Den här förbiflytande Qvistrums- eller Ore-kiss-elfven bildar en dal, kallad *Qvistrumspasset*, hvilken under krigen med Norige var af vikt, såsom en lätt försvarad position. Detta pass har likväl flere gånger och sednast 1788 blifvit af fiender eröfradt efter ett alltför lamt motstånd å Svenskar-nes sida.

Ström, betydligt säteri i Hjertum S., vid Götha elf, midt emot Lilla Edet. Läget utmärkt vackert. Egendomen har vackra trädgårdar och parker; alleer; vattenverk. Här framgår den s. k. Ströms kanal. — Från byggningen har man en herrlig utsigt öfver elfven, kanalen och den vackra trakten.

Svanevik, säteri i Stala S. på Oroust. Läget vid en vik af saltsjön, är utmärkt vackert. Vacker åbyggnad; stor trädgård.

Tofta, i Lycke S. Har vacker åbyggnad; en af de största och vackraste trädgårdar i provinsen; flere qvarnverk o. d. ekon. inrättningar.

Vägarne inom Bohuslän

och till städer i angränsande provinser.

a) Vägarne från UDDEVALLA.

N:o 597. Till STRÖMSTAD, MOSS och CHRISTIANIA är väg anförd i N:o 29.

Anm. På väg till *Christiania* behöfver man ej genomresa Strömstad, utan kan förbi nämnde stad från Wik resa till Eist 4, a) Hogdal 4, o. s. v. hvilket gör $\frac{2}{3}$ mils genväg.

N:o 598. Till KONGELF. Enl. (sidan 43) N:o 158 i omv. ordn. (6 $\frac{3}{8}$ m.) Jemf. äfven anm. under N:o 158.

N:o 599. Till MARSTRAND. Enl. anm. under N:o 158 i omv. ordn. till Kyrkeby (4 $\frac{2}{3}$ m.), b) Tjufkil 6 $\frac{1}{2}$, öfver sjön till Marstrand 4 (7 m.).

N:o 600. Till ön *Oroust*. c) Grohed 3, d) Åker 4, Widdegårde 4, derifrån (till spetsen af fasta landet 1, och sedan färjas öfver sjön) till Svansund på Oroust. Från Svansund går vägar ivester ut till e) Wräländ 4, f) Hogen (se anm. 1) 3, Sörbo (se anm. 2) 4, till Warekil (se anm. 3) 4; — norr till g) Åsmunderöd 4, h) Gåre 3, Nötsund 1. Derifrån färjas till Sund i Högås S.

Anm. 1. Från Hogen skjutsas till Nötsund 4, derifrån är båtskjuts till fisklägenheten Mollösund 2, och Hallsbäck 2.

Anm. 2. Från Sörbo skjutsas till Hälleviksstrand, hvarifrån är båtfart till Mollösund och Käringsön. Från Sörbo skjutsas äfven till färgstället Ellös 1, derifrån båtskjuts till Gullholmen, Grundsund och Rågårdsvik.

a) h. *Blomsholm*, *Dyne*. b) h. *Solbergs* k., v. *Gullbringe*. c) h. *Gustafsberg*, v. *Emaus*, *Christinedal*. d) v. *Steneryd*, *Ljungs* k. e) v. *Längelands* k. f) h. *Stalc* k. g) h. i. *Kåröd*, v. *Möckleby* k. h) h.

Ann. 3. Väg till ön *Tjörn*. Från Warekil skjutsal och färjas till *i)* Källekärr på *Tjörn* 6; äfven till Hammar och Tängeröd. Från Källekärr skjutsas till Bäckevik 4 $\frac{1}{2}$; derifrån är båtfart till Marstrand 4, och till Tjufkil 4; och äfven till Stockevik, derifrån båtfart till Klädesholmen.

N:o 601. En annan väg till *Oroust*. Herrstad 3, Sund 3, hvarifrån färjas till Nötsund o. s. v. en föreg. N:o 600.

N:o 602. En tredje väg till *Oroust*. På båt till Runnen på *Oroust* 4, Asmunderöd 1 o. s. v. enl. N:o 600.

N:o 603. Till fiskläget *Lysekil*. Herrestad 3, Qvistrum 6, *l)* Ferlöf 3, Skädene 3, *m)* Häggevall 5, *Lysekil* 4 (6 m.).

Ann. 3. Så väl till detta som andra fisklägen är sjövägen kortast och ofta äfven den enda.

N:o 604. Till FREDRIKSHALD. Enl. N:o 29 till Wik (7 $\frac{1}{2}$ m.), Eist 4, *n)* Hogdal 4, Helle 3, *Fredrikshald* 3 (11 $\frac{1}{2}$ m.).

Ann. Vanliga vägen går från Hogdal till Vestgaard 6, derifrån skjutsas till *Fredrikshald* 2. En annan väg till norrska gränsen aftager från Svarteborg (se N:o 29) till Skånered, Grimmelund, Östad, Hofsäter o. s. v. Denna väg går utmed vestra stranden af sjön Bullaren.

N:o 605. Till ÅMÅL. Enl. (sid. 340) N:o 593 i omvänd ordning (10 $\frac{1}{8}$ m.).

N:o 606. Till ALINGSÅS. Enl. N:o 39 i omv. ordn. till *Wenersborg* (3 m.) och vidare enl. (sid. 324) N:o 552 till *Alingsås* (10 m.).

b) Vägarne från STRÖMSFAD.

N:o 607. Till UDDEVALLA OCH CHRISTIANIA är väg anförd i N:o 29.

N:o 608. Till FREDRIKSHALD. *n)* Hogdal 5, Helle 3, *Fredrikshald* 3 (2 $\frac{3}{4}$ m.). Jemf. anm. under N:o 604.

Högeröd. *i)* h. *Svanevik*, v. *Sundby*. *k)* v. *Torp*, h. *Cederslund*, *Salkällan* (lastageplats). *l)* h. *Bråland*, *Håby k.*, v. *Fors k.* *m)* h. *Brasta k.*, v. *Bro*

- N:o 609. Till KONGELF. Genom Uddevalla och derifrån enl. N:o (-id. 43) 158 i omv. ordning till Kongelf. Jemf. äfven anm. under N:o 158.
- N:o 610. Till MARSTRAND. Genom Uddevalla och derifrån enligt N:o 596.
- N:o 611. Till Lysekil. Enligt N:o 29 i omv. ordn. till Svarteborg (5 $\frac{2}{3}$ m.), Folkesberg 2, Ferlöf 2, Skädene 3, Häggevall 5, Lysekil 4 (9 $\frac{1}{2}$ m.).

c) Vägarne från KONGELF.

- N:o 612. Till UDDEVALLA, STRÖMSTAD m. fl. städer äro vägarne här ofvan anförde.
- N:o 613. Till MARSTRAND. Tjufkil 7, öfver sjön till Marstrand 4 (2 $\frac{3}{4}$ m.).
- N:o 614. Till ALINGSÅS. Nohl, 4, o) Krokstorp 4, p) Ostad 5, q) Alingsås 6 $\frac{1}{2}$ (4 $\frac{7}{8}$ m.).

d) Vägarne från MARSTRAND.

- N:o 615. Till UDDEVALLA, STRÖMSTAD och KONGELF äro vägarne anförde här ofvan. N:i 86—90, jemförde med vägarne från Göteborg angifva i öfrigt vägarne från Marstrand.

-
- k. n) Blomsholm, Dyne. o) h. Stärkereds k., v. Uspastorp. p) h. Rilanda k. q) h. Råfsta, Ostgård, Österung, Näs, Enekullen, v. Bolltorp.
-

XIII. Småland.

1) Landets allmänna beskaffenhet.

Provinsens allmänna karakter är tecknad sidd. 93, 34. Inom detta vidsträckta landskap visar sig endast på några skiljda ställen en inskränkt och ofullkomlig öfvergångsformation. Straxt vid gränsen mot Ostergöthland, anlägga sig uti en bugt, som granitberget formerar längs efter stranden af Wetteren, lager af sandsten, ler- och mergelskiffer, på en blott $\frac{1}{2}$ mil bred afsättning mellan det tvärbranta urberget och Wetterns strand. De sträcka sig i längd till Westanå gård söder om Grenna, och blottas af Gera bäck, som genomskär dem. Gent emot är Wisingsö i Wetteren öfverdraget med en dylik sandstensbildning, äfvensom vid Wetterns södra ända, vid Husqvarn, klipporna draga sig tillbaka från sjön, ungefär såsom vid Grenna, och lemna rum för en liten sandstensbildning. Dessa och andra med dem analoga bergbildningar i Östergöthland vid nämnde sjö, äro alla utan petrifikater, och af en tvetydig ålder. På landskapets motsatta, eller östra sida, förekommer äfven en dylik inskränkt bildning, men af mera tydlig ålder, på den i sjön Humlen utskjutande udden Humlenäs i Krigsdala Socken, 4 mil från närmaste öfvergångsbildning på Öland, och $1\frac{1}{2}$ mil från närmaste Ostersjöstrand. Näset är knappt 20 fot upphöjdt öfver sjön, som ligger 117 fot öfver hafvet. Lagret förekommer vid ett torpställe på nämnde näs och på åkern derinvid, hvilken upptager höjden af en liten backe,

på det sätt, att små kalkstensknallar af 6 å 8 fots vidd och 2 å 3 fots höjd här och der uppskjuta. Af kärraktig mark afbruten, fortsättes kalkstensåsen knappt $\frac{1}{8}$ mil, dock torde denna bildning äga större utsträckning än man hittills kunnat utröna. Äfven har man, $2\frac{1}{2}$ mil derifrån, på Runnö, belägen i Kalmarsund $\frac{1}{2}$ mil från fasta landet, och ett par mil söder om Runnö, vid Strömsrum, vid pass $\frac{1}{3}$ mil från hafsstranden, funnit sandstensbildningar, analoga med Ölands.

Småland har åtskilliga malmtrakter, samt strödda malmfält, mest i Jönköpings län. I Kronobergs län finnas endast sjömalmer. Det enda betydliga nederlaget af jernmalm finnes i *Taberg*. *Inglamåla* jerngrufva anträffas $\frac{1}{4}$ mil s. om Årset. Koppar- och jernkislager äro många, men föga betydliga. En kopparmalmtrakt i Gladhammars S., Tjust härad, har derjemte lemnat rikt utbyte af kobolt. I Fröderyd S. äro Fredriksbergs koppargrufvor m. fl. Anledningar till silfvermalm etc. finnas flerstädes. Jernkisgångarne vid *Ädelfors* i Alsheda S. (mellan Hyetlanda och Ödeshult) ha arbetats för det utbyte af guld de gifvit; men arbetet befanns ej lönande och är nedlagdt.

Provinsen är rik på skogar. Allmännast förekomma tall, gran, ek och björk; mera sparsamt bok, asp, lönn m. fl.

Att landskapet är uppfyllt af bergsträckningar, till en del af betydlig höjd, har redan i det föregående blifvit nämndt. Många isolerade höga berg finnas dock icke. I kustlandet (Kalmar län) finnes intet enda högt berg, men väl smärre bergkullar och bergåsar. Det märkvärdigaste berg i hela provinsen är *Taberg*, $1\frac{1}{4}$ mil s. om Jönköping. Till hela sin sträckning är det vid pass 1500 famnar långt; men till sin högsta rygg blott 750 famnar. Det har en höjd af 565 f. öfver den vid bergfoten framrinnande Månsarpa ström och 1032

tot öfver hafvet. Det är en kolossal grönstensmas-
sa i gneis, genomdragen med magnetisk jernmalm i
lager och instänkta partier. Hela sträckningen, el-
ler åtminstone dess högsta rygg, håller jernmalm,
af varierande men vanligen ganska god beskaffen-
het, ehuru ej särdeles rikhaltig. Det är i denna
malm professor Sefström 1850 fann den förut o-
kända metallen Vanadin. Taberg är det enda i
Sverige, som så helt och hållet har jernmalm och
der brytningen är ofvan jord. Började bearbetas i
Gustaf II Adolfs tid.

Småland är en af de provinser i Sverige, hvil-
ka man har mest svårt att beskrifva åskådligt.
Dess karakter är neml. icke en allmän, utan en i
hög grad omvexlande. Landskapet är på sitt sätt
ett Sverige i sammandrag, dock med undantag för
Smålands ljunghedar, hvilka visst icke äro i sam-
mandrag. Det är ett högländt, ofta småknottrigt
bergland, med oordentliga dalgångar, uppfyllt af
skogsmoar, ljunghedar; sköna ängar; tallösa sjöar och
kärr; så att de vackraste trakter ömsom omvexla
med de kalaste och ödsligaste. Flere trakter deraf
höra till de skönaste i Sverige, och andra åter,
hvilkas allmänna fysionomi är ljung och sterilitet,
till de otrefligaste; men det hela är alltid ett af de
intressantaste Svenska landskap. Många fornmin-
nen finnas; folket har ännu bibehållit många tradi-
tioner och fasthänger flerestädes vid gamla seder
och bruk, dem man eljest i vår tid endast återfin-
ner i historien och den historiska romanen.

De allmännast vackra trakterna är kuststräck-
kan i Kalmare län, gränslandet mot Östergöthland
samt stränderna kring den majestätiska Wetteren,
kring Helgasjön och flere af provinsens många in-
sjöar, etc. Särskildt böra nämnas några härader,
såsom Tjust, Tunaläns och Wista. Dessa trakter
äro i många hänseenden utmärkt gynnade af natu-
ren och af en intagande skönhet. Hela strandvä-

gen i Kalmare-län, ifrån Mönsterås till Blekingska gränsen är, med få undantag, lik en stor, behaglig park: omvexlande ängar, höjder, sjöar, skogar och björkdungar och här och der öppna sig herrliga utsigter öfver hafvet, med dess skogbeväxta öar och med Öland i fonden. Vanliga vägen mellan Kalmar, Wimmerby och Östgöthagränsen, hvilken fortsätter nämnde strandväg är äfven utmärkt skön, särdeles på sjelfva gränsen, omkring Wimmerby samt vid stränderna af sjön Krön. Afven inuti landet träffar man flere sköna trakter såsom i vissa delar af Östbo härad (trakten omkring Äminne) o. s. v. Det är endast en mindre del af provinsen, som utan särdeles afbrott är af ett otrefligt utseende: såsom t. ex. Sunnerbo härad (i Kronobergs län) det mest skoglösa och af ljunghedar mest uppfyllda.

2) Städer och Köpingar.

Jönköping (med omkring 4700 inv.), stapelstad vid Watterns sydliga spets. Är säte för Götha Hofrätt och Landsböfd. öfver Jönköpings län. Ligger hopträngd på ett näs, mellan sjöarne *Wattern*, *Rocksjön* och *Muncksjön*, i en fördjupning, hvilken omgifves i SO. och ännu mera i SV. af höga, skogbäklädda kullar och berg, men fortsätter åt s. Watterns sjödal tills den snart (på en sträcka af vid pass 1 mil) höjer sig 150 à 200 fot. Näset (eller sändrefveln) är så smalt, att en mängd hus blifvit uppförde på pålar i sjelva Muncksjön — eller Lillsjön, såsom den här i dagligt tal kallas, till skillnad från Wattern, som benämnes Storsjön. Detta läge gör staden blottställd för öfversvämningar; likväl har blott en sådan i mannaminne inträffat (i Juli 1851). Två förstäder *Svenska* och *Tyska Maden*, skiljas från den egentliga staden genom en graf mellan Rocksjön och Lillsjön. Den senare har sitt namn deraf att den ursprungligen bebyggdes och

beboddes af Tyske handtverkare, införskrifne i Gustaf II Adolphi tid. En tredje afdelning är den s. k. **Förborgen** eller Stallgården.

Jönk. är i allmänhet väl bygd, har breda gator och ett trefligt utseende. Dess egna och ganska vackra läge presenterar sig bäst från Wettern. Äfven från vallarne af det forna slottet (der nu är länshäkte etc.) har man en herrlig utsigt öfver staden, med dess många vackra trädgårdar och sommarnöjen.

Kyrkan, bygd af sandsten, är såväl till yttre som inre rätt vacker. Äfven Hofrättens hus och Rådhuset äro uppförde af sandsten; desse och det vackra Teaterhuset äro de förnämste härvarande publike byggnader. Staden har en högre lärdoms-skola.

Jönk. var stapelstad redan förr än Götha kanal var färdig. Efter denna tid hafva handel och sjöfart betyd. ökat, och en ångbåtskommunikation kommit till stånd; men den utländska handeln är dock ännu i sin linda. Munksjön bildar en god hamn, sedan inloppet till den kanal, som förenar den med Wettern, nu blifvit utvidgadt och fördjupadt. Öfver nämnde kanal är en prydlig rullbro af jern. — Landthandeln är liflig. — Handtverkerier idkas mycket och med fördel. — Staden har kortfabrik och betydlig snustillverkning.

Helt nära äro Lindals och Maredals helsobrunn, den sednare på stadens ägor. I trakten ligga: Rosendal, Jära, Rydahof, Torp, Åsen, Klämestorp, Tokarp och Strömsberg m. fl., det sista med helsobrunn o. s. v. — $\frac{1}{2}$ mil i ö. ligger **Husquarna** gevärsfaktori (se d.) och $1\frac{1}{4}$ mil i s. **Taberg**.

Kalmar (med omkring 3400 inv.) stapelstad, belägen på en holme i Saltsjön, invid fasta landet der en förstad ligger, medelst en bro förenadt med den egentl. staden. Är en af de äldsta städer i Götha rike, och sannolikt den som har den största

Svensk-historiska märkvärdighet, hvarom mera nedanföre. Läget vid Ölandssundet är förmånligt och vackert. Staden har förut legat på fasta landet och hade fordom åtskilliga kyrkor, kloster och gillen; men sedan den under drottning Christinas tid totalt nedbrann, flyttades den till Qvarnholmen, förut kallad Söstraholm, emedan den tillhört nunneklostret.

Är Biskops- och Landshöfdingesäte; med gymnasium. Regulier och i allmänhet välbygd. Den vackra Domkyrkan, bygd af Ölandsten, är uppförd efter ritning af Nikod. Tessin d. ä. Ligger alldeles fritt, nästan midt i staden, på stora torgets norra sida. Yttre väggmurarne hafva upphöjda pelare, hvilkas kapiteler (af Toskanska ordn.) uppbära en list rundt omkring kyrkan. Vid gavlarna höjer sig derifrån en ny afsättning med pelare (af Joniska ordn.), hvilka uppbära frontonerna, som öfverst prydas med spiror och förgyllda spetsar. Inkommen förvånas man öfver det lätta, djerfva hvallvet, fritt och utan pelare. Altartaflan är af Ehrenstrahl. — Öfrige publika byggnader äro Landshöfdingehuset, Rådhuset, Gymnasiihuset etc. — Gymnasii-biblioteket är ej rikt (omkr. 5 till 4000 b.), men innehåller några sällsyntare verk och MSS (Se Handl. rörande Skand. hist. IX del.). Dermed äro förenade en liten natural-historisk samling och ett temligen betydligt myntkabinett.

Har god hamn. 2 skeppsvarf. Idkar temligen betydlig in- och utrikes handel, den senare mest för export af skogs- och bergverksprodukter. — Har två fabriker för tillverkning af tobak och snus, ett sockerbruk o. s. v. — Läns-Lazarettet är straxt utom staden.

Invid förstaden ligger det gamla *Kalmare-Slott*. Det omgifves på tre sidor af hafvet och på den fjerde af 2:ne, nu mest igenvallade, grafvar, hvar öfver bryggor gå. Fordom, då Skåne och Blekinge voro Danska, var detta slott en gränsfästning, an-

sedt såsom nyckel till Götha rike. Det har undergått många öden, och många minnen ur vår historia äro fästade vid dess namn. Det var här Kalmarunionen afslöts, en stor idé, illa och orätt uppfattad, än sämre utförd och derföre misslyckad. Under inhemska stridigheter, så väl som vid kriget mot främmande makter, och under unionstiden, voro Kalmar stad och slott alltid viktiga punkter, föremål för många strider, belägrade, eröfrade och återtagne. Konungar och Furstar hafva i detta slott haft sin hofhållning: strider för fosterlandet hafva der utkämpats: sedan hafva de regala brännvinspannorna tagit slottet i besittning och nu är det kronomagasin, liksom Wadstena slott. Den gamla vördnadsbjudande byggnaden vanvårdades och förföll, och Gustaf III krönte verket då han, utan försyn, förvandlade densamma till Krono-bränneri. Det stora tornet på vestra flygeln, pryddes fordom af en förgyld kula: denna nedtogs, tornets höjd minskades, och öfverst uppsattes — en väderqvarn. *) Unionssalen uppfylldes af brännvinsredskap, vanställdes af pannor och skorstenspipor. Drott. Margarethas thron var redan förut (omkr. 1730) bortplottrad för några daler. Efter 1829 har man ändtligen börjat underhålla byggn., åtminstone såsom ett slags ruin, och för dess nuvarande bestämelse. Ett rum — Erik XIV:s — är teml. bibehållet, och bidrager i sin mån att öka det intryck som väckes af slottsruinen, denna stenskrift om vanskligheten af all jordisk höghet. — Slottet besöktes i sitt förnedringstillstånd **) af de då flyktige Bourbonerne Ludvig XVIII, hans bror (Carl X) och brorsson (Hert. af Angoulême).

*) Denne blef dock sedan nedtagen och tornet har nu koniskt brädtak.

**) År 1804, eller 10 år före restaurationen och 26 år före Juli-revolutionen.

I norra slottsflygeln äro rum inredde till arbetshus och boningar. Der är äfven slottskapellet, der de kungl. bänkarne blifvit bibehållne. — På borggården är en ypperlig brunn, med vacker öfverbyggnad.

Straxt utanför Kalmar är *Stensö*, ett litet näs der flyktingen Gustaf Wasa landsteg (i Maj 1520), på sin väg ur fångenskapen till fäderneslandets räddning och till thronen. En inskription är inhuggen i en sten, på föranstaltande af Ludvig XVIII, vid det besök denne der till fots gjorde.

I trakten ligga: Skälby ladug. (landshöfdingeboställe); — Björkenäs ($\frac{1}{2}$ mil n.), der man tror att Kalmar fordom varit bel., har flere fornlemningar och en god hamn. Något längre bort Kläckeberga, Ebhetorp m. fl.

Wexjö (med omkring 2070 invån.), uppstad vid Södresjö, ej långt (s.) från Helgasjön. Biskops- och Landshöfdingesäte. Har gymnasium och en högre lärdomsskola. Ligger nästan midt i Kronobergs län. En liten å, Guldsmedsbäcken, går igenom staden.

För 40 år sedan afbrann staden nästan totalt. Blef åter uppbyggd nätt och trelig, och förstördes af en ny eldsvåda i början af 1838. Den har blifvit uppbyggd efter en förbättrad plan. Af de fordnas byggnaderna qvarstå Domkyrkan, gammal, men liten och inskränkt, med altartaffla af Schröder; Gymnasiihuset, m. fl. Gymnasii-bibl. innehåller omkring 10,000 band samt flere MSS (Förteckning inf. i Handl:er rörande Skand. hist. 8:e d.; sedan har dock åtskilligt tillkommit). I dess lokal (i Domkyrkan) är uppställd Linnés bröstbild, modellerad af Forslund. Med bibl. äro förenade ett Myntkabinett, samt en liten naturalie- och konstsamling.

I staden har fordom funnits ett Franciscaner- eller Gråmunkekloster, ehuru tiden före dess anläggning är okänd. Det skall varit beläget vester i sta-

den, der man anmärkt lemningar efter källare. Gården, der det stått, kallades sedan klostergården.

Straxt utom staden ligger det vackra Biskopsbostället, på en höjd. — I trakten äro: Evedals helsobrunn, i en vacker nejd, vid en vik af Helgasjön, har flere brunnbyggnader, badhus, promenader etc.; — Kampen; *Kronobergs kungsgård* (s. d.), m. fl.

Westervik (med omkring 3000 inv.), stapelstad vid en vik af Östersjön. Ligger rätt vackert på tre sidor omgifven af sjön och dess holmar, på den fjerde af en trakt som, här flack och småkullig, på något afstånd från hafvet blir bergig och skogig. Staden har fordom varit belägen 2 mil längre in i landet, der Gammelbyn nu är. Den flyttades 1435 till sin närvarande plats. Treffligt bygd. Vacker kyrka; grundlagd 1453, men tillbygd och fulländad i senare tider (1672, 1757, 1767). God hamn, skeppsvarf, järnvåg o. s. v. Ej obetydlig handel, mest med export af skogs- och bergsprodukter och import af salt.

Helt nära, på en holme, är en obetydlig ruin af det fordna stora och ryktbara slottet Stegeholm.

Eksjö (med omkring 1400 inv.), uppstad på en högslätt. — Betydlig boskapshandel och landthandel i allmänhet. Invid staden en helsobrunn. I trakten: Lannagård, Stättna, Quensås m. fl. $\frac{1}{2}$ mil från staden är *Ränneslätt*, mötes- och exercisplats för Smålands husarer; och på $\frac{1}{2}$ mils östligt afstånd den s. k. *Skuru-gata*, en märkvärdig remna i jorden, af 64 alnars djup och 10 aln. bredd.

Wimmerby (med 1500 invån.), gammal, men aldrig betydlig uppstad. Har ett vackert läge nära ån Stång, som här kallas Storån. Hela nejden, närmare till sjön Krön och Östgöthagränsen, utmärkt vacker. — *Södra Wi* helsobrunn (se d.) är vid pass 1 mil n. o. härifrån.

Grenna (med omkring 650 inv.), liten uppstad i vackert läge vid Wettern och foten af en bergås. Har

blott en gata; husen beskuggade af körsbärslundar: och ett grönskande torg. Vacker kyrka. Det hela liknar en stor by. Också är jordbruk hufvudnäring. Nejden är behaglig och den bördigaste trakt i hela Jönköpings län.

I trakten: *Brahehus* (se d.), Aranäs, Westanå m. fl.

Dessutom finnas, i Kalmar län, följande köpingar och lastageplatser.

Döderhultsvik (med omkr. 450 inv.), i Döderhult S., vid en vik af Östersjön och Ölandssundet. Vacker kyrka. Stark handel. I grannskapet säteriet Fredriksberg (på hvars ägor Köpingen är bel.) och Marieberg. *Påskallavik* i Döderhult S., vid Ölandssundet. *Mönsterås* (med öfv. 400 inv.) i S. af samma namn, i en utmärkt vacker nejd, vid en vik af Ölandssundet. *Pataholm*, på en ö i Ölandssundet, på säteriet Strömsrums ägor. *Figeholm*, i Misterhult S., vid en vik af Östersjön. *Bergqvara*, i Söderåkra S., vid Ölandssundet. *Gamlebyn*, i S. af samma namn, i en bergig skogstrakt der Westervik fordom varit belägen. Gammal kyrka med Carl XI:s porträtt. Flere fornminnen. I nejden: Skramsta, Kasimirsborg, Ullevi och de höga Pukeberget med en märkvärdig grotta, som har trång ingång men inuti hvalf af 5 aln. höjd. Skön utsigt uppe från berget. *Almvik*, i Tönsfalla S., nära Westervik. Spikhammare, tegelbruk, o. s. v.

Samt i Kronobergs län:

Ljungby, i S. af samma namn, ej långt från Laga-ån. Fick Köpings-privilegier 1829. Har postkontor.

3) Herrgårdar, Bruk m. m.

Adelöfs kyrka. Här finnas ännu kvar från medeltiden 2:ne tafflor på guldgrund.

Bergqvåra, säteri i Bergunda S., ett af de största i provinsen. Hufvudgården utgör 3 mantal med 29 mantal underlydande. Det gamla slottet — en af de äldsta byggnader i riket — är nu till det mesta förfallet. Den nya, vackra byggnaden är upprest ett stycke derifrån. En samling tallor — dock inga af större värde —, en boksamling m. m. finnes der. Ett manufakturverk m. fl. anläggningar för industri och landthushållning; trädgårdar, orangeri, m. m.

Bergs säteri i Bergs S., ett bland de vackraste i trakten. Har trädgård och betydlig park, dels vid gården och dels på en holme i Bergsjön. På egendomen är en mindre målningsamling.

Brahehus, i Grenna S., numera blott ett bondhemman. Har fordom tillhört Riksdrotset P. Brahe d. y. Af det slott han uppbyggt finnas blott ruiner kvar; anblicken af dem, nedifrån, är imponerande. Deruppe har man en herrlig utsigt öfver Wettern med Wisingsö, Omberg, samt en del af Östergöthland och Westergöthland.

Bråvalla hed, 2 mil från Wexiö, går genom flere socknar. Bör ej förbländas med *Bråvalla* i Ostergöthland. Här försiggick den beryktade Amazonstriden, då kvinnorna i Wärends härad slogo Danskarne.

Brömsebro, i Söderåkra S., på gränsen mot Blekinge. En bro går öfver den lilla strömmen Brömseback, som här utflyter i hafvet; på en holme i strömmen står gränsskillnaden mellan begge provinserna — fordom mellan tvenne riken. Här hafva Svenske och Danska sändebud flere gånger sammankommit till underhandling, senast 1643, då den s. k. Brömsebro fred afslöts. 1541 sammanträdde Gustaf I och Christian III här i nejden.

Ebbetorp, $\frac{3}{4}$ mil från Kalmar. Kronoskatte-rusthåll i Dörby S. Från den vackra byggn., bel. på en löfträdbevext kulle, har man genom 2:ne i mid-

ten uthuggne, lummiga ekar en märkvärdig utsigt; man ser Kalmar kyrka och slott, utan att se mera af staden. Här finnes en samling målningar m. m.

Edh, säteri i Woxtorp S., har ett det skönaste läge på ett näs bildadt af 2:ne insjöar, och en dem förenande å. Edh var från uråldriga tider ett Trolle-ätten tillhörigt gods och hade i medeltiden varit befästadt. Fästet, kalladt *Trolleborg*, blef 1454 af Engelbrechts anhängare nedbrändt och i grund förstördt; 200 alnar norr om gården synas ännu lemningar efter fästningsverk. Har tegelbruk m. fl. inrättningar, trädgård o. s. v.

Emm eller *Ämm* säteri har *Åserum* ladug. i Mönsterås S. Har ett herrligt läge vid Saltsjön, stora segelleden och Emm-ån. Utsigten från det s. k. Oset är ovanlig. Egend. har trädgård, orangeri, drifhus m. m.

Engaholms säteri, i Ariögsås S. 28½ mantal med tegelbruk, qvarnar, trädgårdar, orangeri, bibliotek m. m.

Fogelvik, säteri i Tryserum S. bestående af 26½ mantal. Är ett gammalt gods, redan omtaladt 1758; ägdes af Carl VIII Knutson såsom enskild man. Har vackert läge på en holme i saltsjön, medelst broar förenad med fasta landet. Tegelbruk, schäferi, ostfabrik m. fl. inrättningar, höra till de bästa i sitt slag.

Fredriksberg, välbebygdt säteri i Döderhult S. Har trädgårdar med orangeri, ej obetydlig boksamling, betydligt mineralkabinett: en samling af curiosa m. m. Under egend. hörer *Fredriksforss* stångjernsbruk.

Gransholm, i Öja S., utmärkt väl bygdt, har pappersbruk, oljeslageri, yllefabrik m. m.

Gårdsby, i S. af samma namn. Har en lång vattenledning för ängs-vattning m. m., (1810) sprängd genom berg, trädgård m. m. Här har i flere år varit ett institut för linberedning och linförädling, nedlagd.

Hedenstorp, i Sandseryd S. Har ansenlig åbyggnad, smakfullt anlagde trädgårdar och vattenled-

ningar. Här finnes en samling af Svenska Konungars porträtter, samt en taffla föreställande Carl XII till häst, målade af Ehrenstrahl.

Hellinge, i Näsby S., praktfullt bygd, har flere trädgårdar och ligger i en vacker park mellan 2:ne sjöar. Här är ett manufakturverk med knip- och spikhamrar.

Horsnäs eller *Cathrineholm*, säteri i Marbecks S. Har vacker belägenhet vid Svartåns inlopp i sjön Ralången. På ägora ett särdeles vackert vattenfall: från en lodrät höjd af 56 fot störtar sig Svartån ned i en stor och bred bergöppning.

Husqvarna gevärsfaktori, $\frac{3}{4}$ mil från Jönköping och ej långt från Wettern, i Hakarp S. Har utmärkt vacker och fördelaktig belägenhet nära Wettern. Husqvarna ström delar det i 2:ne delar och bildar flere fall. Har flere märkliga inrättningar och machiner. Omkring 200 personer sysselsättas vid Faktoret, som dessutom har kolonier af arbetare, ej blott i Jönköpings utan äfven i Skaraborgs län. En hel S., Bankeryd, är nästan helt och hållet bebodt af faktori-arbetare. Ad. Smiths grundregel om arbetes fördelning är följd nästan till ytterlighet: hvarje gevärssdel utföres af ett särskildt mästerskap, så att för tillverkningen af ett gevär erfordras särskild pipsmed, låssmed, stockmakare, bajonettsmid och baljmakare o. s. v. Årliga gevärstillverkningen uppgår till värde af ej mer än omkring 23,000 R:dr B:ko. Faktoret har eget kapell, vaxelundervisningsskola och fattigkassa.

Hörle, betydl. jernbruk i Wernamo S. Har prydlig och stor åbyggnad, vacker trädgård m. m. Vid bruket tillverkas stångjern efter engelsk metod. Under detta lyda Carlsfors och Linstadsfors bruk.

Kleckeberga kyrka, $\frac{3}{4}$ mil från Kalmar, liten och oansenlig; prydd af en skön oljefärgsmålning och i choret Skyttenhjemska, nu Rothliebska och Linner-

hjelmska grafvarne. Här förvaras en gammal *lana m. fl. curiosa*.

Kronobergs kungsgård, landshöfdingeboställe $\frac{1}{2}$ mil från Wexiö. Är väl bebyggd, har trädgård och park. $\frac{3}{4}$ mil härifrån ($\frac{1}{4}$ från Wexiö) är ruinen af Kronobergs slott, som fordom varit befest och skall blifvit anlagdt af S:t Sigfrid. Denna ruin är en af de vackraste i Sverige, så väl i anseende till läget (på en ö i Helga sjön), som det af byggnaden kvarstående.

Kronobäck, Öfverste-boställe, i Mönsterås S. Här har fordom varit ett kloster; efter hvilket ännu synas ruiner. Man förmodar att stället fordom hetat *Bäck*, *Munkebäck* eller *Klosterbäck*, och först blifvit kalladt Kronobäck, då det i Gustaf I:s tid kom under kronan.

Kråkerum, $6\frac{1}{2}$ mantal säteri i Mönsterås S., välbebyggdt och med vackert läge vid en vik af Östersjön. Trädgården den vackraste i orten. Har fordom tillhört Bjelkesläkten och var då dermed förenadt allt frälset i Mönsterås S. och det mesta i närgränsande socknar. Till egendomen hör *Björnö* egend., bestående af öfver tusen holmar i Saltsjön. Här finnes en ruin efter ett gammalt kloster.

Källunda, säteri i Kärda S., i en vacker nejd. Till egendomen höra *Åminne* (säteri, masugn och gjuteri) och *Heyda* säteri. Hela trakten emellan och omkring begge gårdarne är en naturlig park af nära $\frac{1}{2}$ mils längd, der vuer af vatten, väl bebyggda gårdar och aflägsna landhöjder som oftast framstå mellan den tätaste ek- och bokskog.

Lannaskede helsobrunn i Lannaskede S., har tre källor, badinrättning, brunns hus, lasarett m. m.

Lundholms säteri i Wrigstads S., utmärkt välbel. på en halfö, är välbebyggdt och har vacker trädgård. På egend. flere af Hörbergs tablors samt andra målningar.

Lyckås, betydl. och välbebyggd egendom i Skärstad S., har flere trädgårdar, engelsk park, orangeri och drifhus m. m.; schäferi, holländeri och stort ost-tryckeri. På ägora ett tegelbruk.

Marianelund, säteri i Hessleby S. vid Brusaån. Med två trädgårdar, park med kanaler, dammar, bersåer o. s. v. är denna egendom en af de prydligaste i orten. Under sät. lyder *Gustafsfors* manufakturverk.

Nydala, betydligt och väl bebyggt säteri i Nydala S., utgörande jemte underlydande 12 mantal. Vacker trädgård med drifhus. Här har fordom varit ett af de rikaste kloster i landet, anlagdt under Sverker I:s tid, och efter hvilket nu endast finnas några få lemningar.

Nygård, gammalt välbebyggt säteri i Lofta S. Ligger pittoreskt vackert vid en vik af saltsjön. Har trädgård med orangeri, park m. m. Det ägdes 1540 af Axel Eriksson Bjelke, Drottning Gunillas fader.

Näs, säteri i Adelöf S., med vacker beläg. mellan 2 insjöar. Här är ett stam-schäferi för Merinos-får, en Herdeskola o. s. v. På ägora äro ruiner efter det af P. Brahe d. y. uppbyggda slottet *Brahchella*.

Odensviholm, betydligt säteri i Odensvi S. Hela egendomen med underlydande innefattar 46 mantal. Har park, trädgårdar, tegelbruk m. fl. inrättningar.

Quill, välbebyggd egendom i Kråkhult S., med tillh. pappersbruket *Hornfors*, oljeslageri, manufakturmedja m. m. Här finnas 4 vackra tafflor, målade af P. Hörberg.

Ramsjöholm, säteri i Svartarps S., med behagligt läge på ett näs vid Ramsjön och Husqvarnaån. På egendomen är en ej obetydlig boksamling.

Ryngsnäs, välbebygdt säteri i Mörlunda S., bel. vid Emm-ån och sjön Ryngen. Läget och omgifningarne äro bland de skönaste i hela landskapet.

Råshult, Komministersboställe i Stenbrohult S., Linnés födelseort. En enkel minnesvård öfver den stora naturforskaren är här upprest (1827).

Stensholm, säteri med pappersbruk i Hakarps S. Sedan Danskarne omkr. 1563 härjat här i socknen, blefvo de slutligen nedhuggne på en äng under Stensholm, hvilken ännu kallas Juten. — På Stensholms ägor tätt invid landsvägen mellan Wirede och Jönköping synas åtskilliga grifthögar.

Storebro eller *Sjundequills* jernbruk i Wimnerby S., 1 mil från staden. Boningshuset omgifves af trädgårdar och park. I grannskapet är en kulle (Gisses-kalle) derifrån man, oaktadt trakten är mycket kuperad, i klart väder ser öfver 7 socknar och räknar lika många kyrkor.

Strömsrum, betydligt säteri i Ålems S. Läget är lika vackert som förmånligt vid Kalmarensund och Alstersån, som löper genom ägorne och i den vackra parken utgrenar sig i 3 särskilda grenar, bildande flera skogvexta holmar. Har vacker trädgård. Egendomen har fordom varit kungsgård, och såldes af Gustaf II Adolph till R. R. frih. J. Skytte, hvilken ätt ägde densamma, tills den genom Carl XI:s reduction indrogs till kronan. R. R. Skyttes sonson Gust. Ad. Skytte blef för kaperier i Östersjön af Götha Hof-Rätt dömd till döden, men skall, enligt berättelsen undgått dödsstraffet derigenom att han lät utgifva sig för död och anställa begrafning. Mellan egendomen och saltsjön vid ån ligger en kulle, som synes till större delen vara murad. Olvanbemälde Skytte tros hafva här förvarat sina röfvade skatter, jemte ammunition m. m. För omkring 60 år sedan påträffades i denna kulle en djup murad ingång under jorden, men hvilken numera all-

deles igenrasat. Köpingen Pataholm ligger på egendomens grund.

Svennarums kyrka, har altartafla af Hörberg, och en märkvärdig timklocka, ett konststycke, fast i annan väg, af en annan Svensk bonde.

Södra Wi, helsobrunn i S. af samma namn, i en vacker trakt vid sjön Krön, n. o. från Wimmerby. Har flere brunnsbyggnader, badhus, promenader etc.

Tofverum, säteri i Locknevi S. Har en ofantlig park, genomslingrad af kanaler; trädgård; orangeri. Park och trädgård omgifvas i halfcirkel af sjön Yxern. Under egend. hörer *Tofverums* stångjernsbruk.

Wernamo by, lik en köping; har kyrka, gästgifvaregård, marknadsplats och postkontor. Den här hållna marknad är vidtberömd.

Winäs, säteri i Ed S., väl beläget vid Storsjön och nära sjön Ramen, af hvilka sjöar det nästan omgifves. Hufvudbyggnaden är från 14:de seklet. Den äldste kände ägaren var riksdrotset Bo Jonsson Grip, hvars kammare ännu visas. Här finnes äfven en samling porträtter af flere säteriets ägare.

Wireboda eller *Wirbo* säteri, i Misterhults S., utmärkt vackert liggande utmed saltsjön vid Wiråns utlopp. Har tvenne trädgårdar, en djurgård, kniphammare m. m. Till egendomen hörer, utom flera andra öar och holmar, den berömda *Jungfrun*, en brant och farlig klippa, vid hvilken många skepp förolyckats, och om hvilken många troll- och spökhistorier berättas i orten.

Wisingsö, en ö i s. delen af Wettern, den största eller rättare den enda betydliga i denna sjö. Ligger vid pass 1 mil från Grenna. Håller i längd omkring $1\frac{1}{2}$ och i bredd $\frac{1}{2}$ mil. Ön är af mycket historisk märkvärdighet och rik på fornlemningar. Flere Svenska Konungar hafva här residerat; flere,

och deribland Magnus Ladulås, hafva äfven här af-
lidit. Här utnämndes Torkel Knutson till Riksföre-
ståndare och Kung Birgers förmyndare (1290). E-
rik XIV förlänte det fordna kungasätet Wisingsö
såsom grefskap åt Brahe-familjen, i hvars ägo det,
jemte betydliga egendomar i Östergöthland, Wester-
göthland och Småland, fortfor att vara ända till
Carl XI:s reduktion. Residenset var *Wisingsborgs*
slott, vid öns östra strand, midt emot Grenna. Det
började byggas af Pehr Brahe d. ä., fortsattes af
M. Brahe och fulländades samt befästades af Pehr
Brahe d. y. 1657; då anlades äfven en hamn, den
enda på ön, sedan raserad men ännu teml. bruk-
bar. 1713 uppbrann slottet. Nu qvarstå blott rui-
ner, af egennyttan förminskade, men i anseende till
sin fasthet ej alldeles förstörde. I det qvarstående
af fästningsverken finnas flere källare och celluler.
Här och der skjuta löfträd upp ur den vördnads-
bjudande slottsruinen. På några väggar finnas än-
nu spår af arabesk-teckning. Wisingsborg är nu
Kungsgård. Efter *Näsbo slott*, der Magnus Ladulås
residerat, finnas endast grushögar qvar vid öns sö-
dra strand.

Kyrkan, byggd af huggen sten, är åldrig:
grundlagd af M. Brahe, men fulländad (1656) af P.
Brahe d. y. och sedermera reparerad och tillbygd.
Den vackra portalen prydes af bildhuggeri-arbete.
Midt öfver kyrkporten äro Braheska och Stenbock-
ska vapnen anbragte i ciselure-arbete. Vid inträ-
det i kyrkan öfverraskas ögat af den imposanta, ål-
driga anblick det hela erbjuder. Altarprydnaderne
äro af marmor med målningar på träd och koppar.
Två sköna målningar på koppar — den ena förest.
de tre vise männen, tillbedjande Jesus, den andra
gräfläggningen — föregifvas vara af Katrina Sten-
bock. Flere andra målningar, ett krucifix af elfen-
ben, äfvensom några småstycken af alabaster och
silfver, äro anmärkningsvärde. Silfvertaflor, hvar-

ibland flere starkt förgyllde, lysa från väggarne. Fram i choret äro marmor-statuer af P. Brahe d. y. och hans grefvinna. Der finnas äfven familjens stamträd, samt en målning af det fordna Wisingsborg. Under kyrkan är Brahe'ska grifhvalfvet. I sakristian förvaras en mängd dyrbarheter och curiosa samt ett bibliothek. Ön har fordom haft boktryckeri, gymnasium, m. m.

I åkergårderna till Kungsgården äro flere tusen ektelningar planterade. Meningen är att bilda parker af ek för marinens behof. En äldre kronpark finnes äfven. På s. ö. kusten är den s. k. Gilbertils håla, en lång underjordisk gång eller grotta i en brant bergvägg; traditionen förmäler, att den är uthuggen af jätten Gilbertil, och utgör öppningen till den gång nämnde jätte gräft under Wettern.

Wärnanäs säteri i Halltorps S., utmärkt väl beläget i en herrlig nejd. Egendomen, som för närvarande, jemte underlydande, utgör 25 $\frac{3}{4}$ mantal, har i äldsta tider varit en jarlaboning. År 100 innehades stället af Olof Skötkonungs svåger, Sven Håkansson Jarl. År 1559 tillhörde egendomen Wasa-ätten och ärfdes af Gustaf I. Senare var Axel Oxenstjerna dess ägare. Den af honom uppförda byggnaden står ännu qvar, ehuru mycket förfallen, och det af honom inrättade oljeslageri är ännu i gång. På egendomen äro flere anläggningar; park, genomskuren af en å; promenader; lusthus; trädgårdar; monumenter m. m. En målnings-samling, hvaribland flere af Rubens, Wouvermann, Wertmüller m. fl. Har egen hamn och lastageplats med tegelbruk. Utsigten åt Östersjön, öfver flere beväxta holmar, och tvärtöfver sundet till Öland, är särdeles vackert.

Åthult, säteri i s. Wi S., med stångjernsbruk, pappersbruk, oljeslageri m. m. Läget är vackert; hufvudbyggnaden utmärkt så till yttre som inred-

ning, och omgifven af vattendrag. Trägården genomskäres af kanalen.

Aminne — se *Källunda*.

Ädelsfors, i Alsheda S. Det fordna guldverket är nu nedlagdt och grufvorna öfvergifne.

Utom ofvan berörda Bruk, Grufvor, må till namnen anföras följande:

Ankarsrum med masugn i Hallingsbergs Socken, *Braås* i Dref, *Bruseholm* med masugn och pappersbr. i Hult, *Eckersholm* i Byarum, *Ed* med masugn i Eds S., *Falsterbo* i Hjorthed, *Flerohopp* i Madesjö, *Fogelfors* i Högsby, *Fredriksfors* i Döderhult, *Gyllenfors* i Anderstorp, *Götafors* i Byarum, *Götaström* i Tofteryd, *Huseby* med pappersbr. i Skatelöf, *Höneström* i Elghult, *Inglamåla* jerngrufva i Fröderyd, *Klafveström* eller *Klafveröström* i Nottebäck, *Klesva* rödfärgverk i Alsheda, *Lessebo* med masugn och betyd. pappersbr. i Hoffmanstorp, *Lindfors* i Svennarum, *Nissafors* i Öreryd, *Norrhammar* i Månsarp, *Ohs* med masugn i Gällaryd, *Orrefors* med masugn i Helleberga, *Pauliström* med masugn i Karltorps Skate, *Ryd* i Göteryd, *Skrushult*, pappersbr. i Mönsterås, *Stensfors* i Tingsås, *Süfsjöström* i Lenhöfda, *Thimfors* i Markaryd, *Törne* i W. Thorsås, *Alshult* i Almundsryd, *Äryd* i Himmesjö, *Öfverrum* med masugn i Lofta, *Öremo* med masugn och gjuteri i Sandsjö.

6) Vägarna inom Småland

och till städer i angränsande provinser.

a) Vägarna från JÖNKÖPING.

- N:o 616. Till KALMAR. Enl. (sid. 50) N:o 184 ($20\frac{1}{2}$ m.).
- N:o 617. En annan väg till KALMAR. Enl. N:o 184 med anm. ($21\frac{1}{2}$ m.).
- N:o 618. En tredje väg till KALMAR. Enl. (sid. 51) N:o 185 till Hvetlanda ($9\frac{5}{8}$ m.) och derifrån enl. N:o 184 till Kalmar ($22\frac{1}{8}$ m.).
- N:o 619. Till WEXIÖ. Enl. N:o 9 ($11\frac{7}{8}$ m.).
- N:o 620. Till EK SJÖ ($6\frac{1}{2}$ m.), WIMMERBY ($12\frac{5}{8}$ m.) och WESTERVIK ($18\frac{3}{4}$ m.) enligt N:o 241 (sid. 59.).
- N:o 621. Till ALINGSÅS, GRENNÄ, LIDKÖPING m. fl. städer äro vägar anförde i N:o 3 jemte anm.
- N:o 622. Till CARLSHAMN ($20\frac{3}{4}$ m.) enl. N:o 155 (sid. 42.)
- N:o 623. Till CARLSKRONA. Enl. N:o 155 (sid. 42) till Qvarnemåla ($15\frac{1}{2}$ m.) och derifrån enl. N:o 156 till Carlskrona ($23\frac{1}{4}$ m.).
- N:o 624. Till CHRISTIANSTAD. Enl. N:o 9 till Wexiö ($11\frac{7}{8}$ m.) och derifrån enl. N:o 31 till Christianstad ($23\frac{1}{4}$ m.)
- N:o 625. En annan väg till CHRISTIANSTAD. Enligt N:o 5 till Ljungby ($11\frac{3}{4}$ m.) a) Illa 6, b) Bergagården 5, c) Elmhult 5, och vidare enligt N:o 31 till Christianstad ($22\frac{1}{2}$ m.).
- N:o 626. Till HELSINGBORG. Enligt N:o 5 ($24\frac{1}{2}$ m.).
- N:o 627. En annan väg till HELSINGBORG (genom Halmstad, Laholm och Engelholm). Enligt N:o 6 (25 m.).
- N:o 628. Till BORÅS är väg anvisad i N:o 19.

a) v. l. Bräkentorp, Örberg, Känna k., Haghult. b) v. Öjehult, Pjetteryds k., l. Oshult, l. Kolborset. c) h. l. Gustafsfors pappersbr. d) Se not. a under

N:o 630. Enl. (sid. 325) N:o 564 i omv. ordn. (10 m.)

Ann. Till WENERSBERG, SKARA och LIDKÖPING tages vägen genom FALKÖPING. Se vidare vägarne i Westergötbland.

N:o 631. Till HJO och MARIESTAD. Enl. (sid. 66) N:o 266 till Hjo (7 m.) och derifrån till Walla (11 $\frac{3}{4}$ m.).
d) Mariestad 8 $\frac{1}{2}$ (13 $\frac{1}{2}$ m.).

N:o 632. Alla köpingar i Kalmare län (*Almvik, Gammelbyn, Tigeholm, Döderhultsvik, Påskalavik, Mönsterås, Pataholm och Berggvara*) ligga vid kusten på den i N:o 10 anförde väg. Till de flesta kan vägen tagas genom Wimmerby.

b) Vägarne från KALMAR.

N:o 633. Till JÖNKÖPING är väg anvisad i N:ni 616, 617 och 618.

N:o 634. Till BORÅS. Enl. anm. under N:o 184 i omv. ordn. till Lenhöfda (8 $\frac{3}{8}$ m.), e) Åveda 8, f) Tjureda 8, g) Ör 7, h) Hösjö (se anm. 1) 4, i) Långstorp 7, Bor 4, k) Wernamo 4, l) Forsheda 6, m) Ölnesta 6, n) Gisslaved 7, o) Grönhult 6, p) Tästarp 6, q) Sexdrega 6, r) Björkered 5 $\frac{1}{2}$, Borås 4 (30 $\frac{1}{2}$ m.).

Ann. 1. Från Hösjö kan man äfven resa till s) Nederled 7, t) Bor 8, o. s. v.

N:o 272. e) h. Dadesjö k., l. Drättinge, v. l. Linnebjörke, l. Ramnåsa, l. Stora Wret. f) h. l. Kråkenäs, Gårdsby, Haketorp, l. Löpanäs, v. Gårdsby k., Eknaholm. g) h. Åby, l. Skalnäs, l. Svanäs, v. Örsholm, h) h. Moheda k., l. Torp. i) h. Slätthögs k., Tagel, l. Hylle. k) h. Woxtorps k., Utås, v. Åsen, Lundholmen. l) h. l. Höreda, Kereda k., l. Herrsta, v. l. Sörsjö, l. Wallersta, l. Källunda, l. Skedingsnäs. m) h. l. Hufrida, Bredaryds k., Strand, v. l. Håkantorps, l. Drufö. n) h. Resteleds k., Gyllenfors br., v. Wäbyholm. o) l. Örnaholm. p) h. l. Mossebo Stora och Lilla v. l. Malsöo, l. Hallabo. q) Ljungsjönäs, Påbo, l. Brunsbo. r) h. Ljushults k., v. Hambynäs. s) v. Mistelås k., l. Tryggarp. t) v. Lagmansryd, Nygårde, Ed. u) h.

Anm. 2. Till BORÅS kan vägen äfven tagas genom Jönköping. Till öfrige städer i Westergöthland tages vägen genom Jönköping.

N:o 635. Till WEXIÖ. Enl. anm. under N:o 184 i omv. ordn. till Lenhöfda ($8\frac{1}{2}$ m.), e) Åreda 8, u) *Wexiö* $6\frac{1}{2}$ (12 m.).

N:o 636. Till WESTERVIK. v) Ryssby 7, derifrån enligt N:o 10 i omv. ordn. till Lund ($15\frac{1}{2}$ m.), x) *Westervik* $6\frac{1}{2}$ ($17\frac{1}{2}$ m.).

Anm. På den i N:o 10 anförde väg genomresas eller förbifaras alla köpingar i Kalmare Län, utom Bergqvara.

N:o 637. Till EKSIÖ. Enl. N:o 184 i omv. ordn. till Hvetlanda ($12\frac{1}{2}$ m.), γ) Bränsmåla $6\frac{1}{2}$, z) Eksjö 6 ($15\frac{5}{8}$ m.).

N:o 638. Till WIMMERBY och LINKÖPING. Enl. N:o 61 i omv. ordn. till Hullingsfred ($13\frac{3}{8}$ m.), å) Wimmerby 9 ($15\frac{5}{8}$ m.) och vidare enl. N:o 24 i omv. ordn. till *Linköping* ($25\frac{1}{8}$ m.).

Anm. 2. Vägen till Linköping kan äfven tagas genom Eksjö och vidare enl. N:o 8.

N:o 639. Till GRENNÄ. Enl. föreg. N:o 637 till Eksjö ($15\frac{5}{8}$ m.), ä) Bona $7\frac{1}{2}$, ö) Hullaryd $5\frac{1}{2}$, aa) Örserum 7, bb) Grenna 5 ($21\frac{7}{8}$ m.).

N:o 640. Vägen till Öland och Gottland tages till Ryssby och vidare enl. N:o 10 anm. 4. Från Kalmar färjas äfven direkt öfver sundet till Färjestaden 4. (Jemf. vägarne på Öland.)

N:o 641. Till CARLSKRONA, CARLSHAMN och YSTAD. cc)

1. Kråkenäs, Gårdsby. v) h. 1. Stäflö, v. Skålby, Kläckeberga, Kyrketorp, 1. Lekeby. x) h. Gunnebo, Böljerum. γ) v. 1. Flishult, 1. Bo, 11. Sjöeryd, 11. Rödjenäs, 11. Skuru. z) h. Ryningsholm, Tordsjö, Quarnarp. å) h. Storebro. ä) h. Slättna, Lunna-gård, Nybbele, Mariefors, Christineberg, v. Hagersryd, 1. Grimsberg, Aplarp, Boaskog, Åkersberg, Bredesta k. ö) h. 1. Katrineholm, Fogdaholm, 1. Nobynäs, v. Aneby, Bredesta, Skärsö, Torstorp, h. Gränseryd, Lommaryds k., Örjestorp. aa) h. Degla, Wagnsvik, 1. Söreholm, 1. Näs, v. Wireda k., 1. St. Hultarum. bb) h. 1. Mårtentorp, v. Anneberg, 1. Tyskevik, Arenäs. cc) h. Kölby, Ljungby k. dd)

Wassmolösa 6 $\frac{1}{2}$ m. och vidare enligt N:o 10 jemte anm. 5 och 6.

c) Vägarne från WEXJÖ.

- N:o 642. Till JÖNKÖPING och KALMAR äro vägar här ofvan anvisade.
- N:o 643. Till WIMMERBY och WESTERVIK. *dd*) Åreda 6 $\frac{1}{2}$, *ee*) Åshult 6 $\frac{1}{2}$, *ff*) Skeda 4, Åsheda 5, *gg*) Serarp 5, *hh*) Björkmåsa 9 $\frac{1}{2}$, *ii*) Målilla 8 $\frac{1}{2}$, *kk*) Hullingsfred 6, *ll*) Wimmerby 9 (14 $\frac{1}{2}$ m), samt vidare enl. N:o 241 (sid. 59) till Westervik (20 $\frac{1}{2}$ m.)
- N:o 644. Till ERSJÖ och LINKÖPING äro vägar anvisade i N:o 8.
- N:o 645. Till Lannaskede helsobrunn. Enl. N:o 7 jemte anm. 2 och 3.
- N:o 646. Till CARLSHAMN. Enl. N:o 22 (8 $\frac{5}{8}$ m.)
- N:o 647. Till GRENNÄ. Enl. N:o 9 i omv. ordning till Jönköping (11 $\frac{7}{8}$ m.), *mm*) Råby 8, *nn*) Grenna 7 (15 $\frac{1}{2}$ m.)
- N:o 648. Till CHRISTIANSTAD och YSTAD. Enl. N:o 9 till Christianstad (12 $\frac{1}{8}$ m.), *oo*) Nobbelöf 4, och vidare enl. N:o 7 till Ystad (18 $\frac{3}{8}$ m.).
- N:o 649. Till LUND och MALMÖ. Enl. N:o 9 till Christianstad (12 $\frac{1}{8}$ m.) och derifrån enl. N:o 43 till Lund (19 $\frac{1}{2}$ m.), Malmö 6 (21 $\frac{5}{8}$ m.).
- N:o 650. Till HELSINGBORG. *pp*) Alfvasta 7, *qq*) Lyngsåsa 6, *rr*) Nygård 6, *ss*) Ljungby 7, och vidare enl. N:o 5 till Helsingborg (19 $\frac{1}{2}$ m.).

v. l. Kronobergs kungsg., Gårdsby, l. Kråkenäs. *ee*) h. l. St. Wret, l. Ramnäsa, l. Linnebjörke, v. l. Drättinge, Dädesjö k. *ff*) v. Nottebäcks k. *gg*) v. Nässja. *hh*) h. Ödmundstorp, v. Nashult, Hasselås, Stenberg k. *ii*) h. Eshult, Össtarp, l. Ekebo, l. Christineberg. *kk*) h. Hagelsrum, Lockebo. *ll*) h. Storebro eller Sjundeqvills br. *mm*) h. Rydahof, Jära, Husquarn, l. Hakarp, Hutestorp, Drättinge, v. Rosendal, Sandvik, Säby (båda på andra sidan Landsjön), Lyckås, Skärsta k. *nn*) h. Mårtentorp, Brahehus (ruiner). *oo*) h. l. Lillö, l. Uddarp, v. Wä k., *ll*) Ugerup. *pp*) h. l. Späningslanda, l. Gim-

d) Vägarne från WESTERVIK.

- N:o 651. Till JÖNKÖPING, KALMAR och WEXIÖ äro vägar anförde här ofvan.
- N:o 652. Till WIMMERBY ($6\frac{5}{12}$ m.) och EKSJÖ ($12\frac{1}{2}$ m.), enl. N:o 241 i omv. ordn.
- N:o 653. Till GRENNÄ. Enl. N:o 241 i omv. ordn. till Eksjö ($12\frac{1}{2}$ m.) och derifrån enl. N:o 639 till Grenna ($18\frac{1}{2}$ m.)
- N:o 654. Till LINKÖPING och NORRÖPING äro vägar anförde under desse städer. Se vägarne inom Östergöthland.

e) Vägarne från EKSJÖ.

- N:o 655. Till JÖNKÖPING, KALMAR, WEXIÖ, WESTERVIK, WIMMERBY och GRENNÄ äro vägar anvisade här ofvan.
- N:o 656. Till LINKÖPING. Enl. N:o 8 i omv. ordn. till Mjölby (8 m.), Bankeberg $7\frac{1}{2}$, tt) Linköping 4 ($10\frac{1}{2}$ m.)

f) Vägarne från WIMMERBY.

- N:o 657. Till städer inom provinsen äro vägar anvisade här ofvan.
- N:o 658. Till LINKÖPING. Enl. N:o 24 i omv. ordning ($9\frac{1}{2}$ m.)

g) Vägarne från GRENNÄ.

- N:o 659. Till städer inom provinsen äro vägar anvisade här ofvan.
- N:o 660. Till LINKÖPING. Enl. N:o 3 i omvänd ordning ($8\frac{1}{2}$ m.).
- N:o 661. Till WADSTENA. Holkaberg 5, Ödeshög (se anm. ($5\frac{1}{2}$, Nyby $6\frac{1}{2}$, uu) Wadstena $5\frac{1}{2}$ ($5\frac{5}{8}$ m.).

Anm. Från Ödeshög skjutsas till Hästholmen (mellan Ödeshög och Nyby.) Från Hästholmen är båt fart öfver Wetteren till Hjo.

- N:o 662. Till SKENNINGE. Enl. N:o 215 ($7\frac{1}{4}$ m.).
- Anm. Från Grenna är öfverfart till Wisingsö 2, och från sistnämnde ställe är öfverfart till Torkelsryd i Westergöthland.

matorp, v. l. Bergqvara, l. Ängaholm. qq) h. Forssa. rr) h. Sälleberg. ss) h. Förarp tt) Herrgårdar m. m. mellan Mjölby och Linköping äro i omv. ordn. antecknade under N:o 3. uu) Herrgårdar m. m. mellan Grenna och Wadstena äro antecknade under N:o 202.

XIII, Halland.

1) Landets allmänna beskaffenhet.

Till hvad sid. 94 derom är anfördt må här läggas följande; Bergarten är, så vidt den finnes blottad, i allmänhet gneis, stundom granitartad. På de platta sandfälten förekomma flerstädes spridda kul- lar af blekröd granit och gneis. Undantag af en mera bördig beskaffenhet, träffas i synnerhet omkring vattendragen och i norra delen, ofvanom Falkenberg och Wiska-ån. Nämde å genomlöper på en lång sträcka en vid och fruktbärande dal. Kustlandet och hela norra Halland utmärkes af bättre skördar än landskapets södra del; särdeles gäller detta om kustlandets gräns mot Westergöthland (Släps S.), der mergel-lera och lerblandad svartmylla oftast förekomma. Klimatet är mildt, såsom man kan vänta af provinsens läge mellan haf och berg. Flere sydligare växter fortkomma och sjelfva Faunan antyder ett mera sydligt läge; i s. Halland får man stundom, ehuru sällan, höra näktergalen; sva- nen, storken, m. fl. ses ofta.

Skogar, äro få och glese, och bestå af tall, gran, bok, björk, al, ek, m. fl. Den s. k. skogsbygden är till större delen förvandlad till en kal bergsbygd: och boken, som utgjort landets förnämsta skogsträd, återväxer, såsom bekant, mycket långsamt. Skogsbristen har emellertid nu föranlett en bättre skogshushållning. — Brännorf finnes och begagnas i många trakter.

Halland är i allmänhet mera sterilt och mindre vackert än något annat landskap i medlersta och södra Sverige; särdeles gäller detta om dess södra del, der man oftast ser än kala berg och höga, skarpa ljunghedar; än ljunghedar, kärr, mossar och flygsandsfält. Undantag, och lyckligtvis många undantag, finnas; men de måste här sökas, mer än detta i andra provinser är behöfligt. Vid kusten bereder hafvet omvexling och en viss behagligare karakter till och med åt de ljunghedar och sandfält der flerstädes förekomma; och en del af stora vägen mellan Falkenberg och Halmstad (Quibilletrakten) går genom behagliga ängsparker af bok, ek, m. fl. löfträd — den kanske behagligaste trakt i provinsen. — Äfven mot Westgöthagränsen äro flere vackra nejder. — Utsigten vid nedfarten från Hallandsås är stor och i flere partier ganska vacker. Vägen öfver sjelfva höjden är ofta ganska vacker, prydd med reslig bokskog; äfven på sluttningarne och vid foten är nejden beväxt med löfskog. — Att undantag af mera bördiga trakter träffas i n. Halland samt omkring vattendragen är redan ofvanföre anmärkt: Wiskellodens stränder hafva i synnerhet flere utmärkt vackra partier. Provinsen är rik på många fornlemningar, särdeles från de många krig för hvilka Halland var skådeplatsen, då det var ett omtvistadt gränsland, än tillhörande Sverige, än Danmark. Flere egenheter och traditioner hafva bibehållit sig bland folket. Sjelfva byggnadssättet är stundom ännu det gamla, och allmogen har ofta s. k. ryggås-stugor med fönster på taken.

2) Städer.

Halmstad (med omkr. 1930 inv.), teml. välbygd stapelstad vid Nissa-åns utlopp i hafvet. Landshöfdingesäte. Var under Kalmare-unionen bestämd till mötesplats för Svenska, Norska och Danska kom-

missarierne vid inträffande kungaval. Har i allmänhet teml. vackert läge; på några punkter äro omgifningarne utmärkt fäcka. Handel och handtverkerier hufvudnäringar; ingendera likväl af särdeles betydenhet. Laxfiske. I staden är länets Lasarett; här finnes också ett hus, beklädt med grön glacerad tegelsten, hvilket skall vara uppbyggdt af Christian IV.

Straxt utanför staden, vid den s. k. Kohall i Söndrums S., är en ägod inrättning för hafsbad. Vid pass $\frac{1}{4}$ mil n. o. ligger *Sperlingsholms* surbrunn (se d.).

I nejden äro: Carlsro, Marieberg, Landtsfelstorp, Sperlingsholm m. fl.

Warberg (med omkr. 1800 inv.), vacker och regulier stapelstad, men belägen i en obehaglig trakt. Är ganska gammal; men har varit uppbyggd på olika platser i grannskapet, och flere gånger flyttad, tills den fick sitt nuv. läge. Har vacker kyrka. — Handel och handtverkerier hufvudnäringar. Mycket besökt inrättning för hafsbad. Invid staden ligger Warbergs fästning. Den har numera ingen garnison och begagnas ej såsom fästning, utan såsom fängelse och korrektionshus. Midt på borggården är en djupt i berget sprängd vattencistern.

I grannskapet: Katrineberg, Lindhof.

Laholm (med omkr. 960 inv.), ringa sjöstad vid Lagaåns utlopp i hafvet. Sjelfva staden är irregulier, men har dock ett trefligt utseende. Omgifningarne kala och otrefliga. Hamnen, Laga-åns mynning, är af flygsand uppgrundad och handeln ringa. Handtverkerier (särdeles strump- och handsktillverkning), åkerbruk, samt laxhandel hufvudnäringar. Betydligt laxfiske. Vid staden ruiner efter det fordnä, i Carl IX:s tid förstörda slottet.

Falkenberg (med omkr. 800 inv.), en gammal men obetydlig sjöstad, på v. stranden af Äthran, vid dess utlopp i hafvet. En pryddig bro går öfver

ån, och avenyen härifrån är teml. täck. Hamnen uppgrundad och handeln (endast inrikes) ringa. — Betydligt laxfiske. Obetydliga ruiner efter ett gammalt, förmodl. i 14:de seklet förstördt slott.

Kongsbacka (med omkr. 450 inv.), gammal men obetydlig stapelstad, bel. på en slätt mellan 2:ne åar, som s. om staden, utfalla i Kongsbacka-fjärden, en vik af Kattegatt. Hamnen mycket uppgrundad. — Ringa sjöfart.

3) Herrgårdar, m. m.

Asige kyrka. Vacker altartafla. I grannskapet af kyrkan äro en mängd fornlemningar. Traditionen har velat hit förlägga skådeplatsen för Hagbards och Signes äfventyr, på hvilken ära eljest äfven Mälaretrakten (m. fl.) gör anspråk. Flere namn, ännu och från urminnes tider brukliga bland allmogen, bevara minnet af denna händelse; såsom Signe stad, Hagbards stenar, Signesbur, o. s. v. Atthögen har 55 fots sluttningshöjd och 183 fots omkrets; en ännu större hög ligger helt nära.

Dömmelstorp, sät. i Hasslöfs S., beläget nära Hallandsås, som här är skogbevext. Stor åbyggnad; trägårdar; qvarnverk m. m.

Frölinge sät. i Getinge S. Välbebygdt; vacker bokskog; 2 trädgårdar; tegelbruk; qvarn- och sågverk m. m.

Knäred, kyrkoby. Här, eller, fastmera i närheten af denna by, sammanträdde Svenske och Danske ombudsmännen för underhandling om den fred, som mellan begge rikena afslöts 1613, och efter byn bär namnet. Ännu visas här den s. k. *Kongsstenen* utmärkande stället der freden afslöts. Flere i vår historia omnämnde möten och kongresser hafva här i trakten ägt rum.

Onsala kyrka, har altartafla i skulptur-arbete. I kyrkan är Gatenhjelmiska grafchoret; der finner

man tvenne marmorkistor, hvilka, gjorde i Rom, lära varit bestämde för personer af Danska Kongl. familjen; men fartyget, hvarpå de öfverfördes, blef taget af dåv. Svenske kapare-kaptenen Gathe (adlad Gathenhjelm), hvilken behöll dem för egen räkning.

Oshult, sät. i Hishult S., har ganska vackert läge nära Oshult-sjön, hvars vackra stränder äro pryddes af löfskog. Hufvudbyggn. ligger omgifven af betydlig trädgård. Mjöl- och sågqvarnar.

Quibille kyrka har flera monumenter o. d., hvar af ett (öfver en Rådman Roluf Hanssen) arbetadt i Rom, vittnande om en skicklig konstnär. Kyrkans struktur vittnar om hög ålder.

Rydö, i Thorup S. Ovanl. vackert läge vid Nissa-strömmen; qvarn- och sågverk; laxfiske o. s. v. Fordom jernbruk, men detta sedan flera år nedlagdt.

Skottorp, (gamla), sät. i Skummelöfs S., har vacker hufvudbyggn., uppförd efter ritning af Nik. Tessin. Läget är utmärkt vackert utmed Stens-å, som på föga afstånd härifrån genomgår en insjö och se'n utfaller i Kategatt. Utsigten från byggn. är ovanligt vacker. I detta hus höll Carl XI sitt biläger. Stor och vacker trädgård; qvarnverk o. s. v.

Sperlingsholm, sät. i Öfraby S. Ligger ganska vackert nära Nissa-ån, ej långt från Halmstad. Praktfull åbyggnad; trädgårdar; stort tröskverk. På ägor-na (men i Snöstorps S.), $\frac{1}{4}$ mil från Halmstad, är en Surbrunn i dæld invid Nissa-åns stränder. Brunnsbyggnaderna äro vackra och beqväma.

Stjernarp, sät. i Eldsberga S. Vackert läge; pryddig åbyggnad; trädgårdsanläggningar; parker i engelsk smak; tegelbruk; sågverk; qvarn o. s. v. På egendomen ett pappersbruk.

Särö, i Släp S., ligger rätt vackert på en ö i Kattegatt; en bro, stängd af portar, förenar ön med fasta landet. Åbyggnaden pryddig.

Walda, sät. i S. af samma namn, är märkvärdig för den derv. åbyggnad, en verklig fornlemning;

efter uppgift mera än 2 sekler gammal. Har stor trädgård; qvarnverk.

Wapnö, betydligt sät. i S. af samma namn. Den vackra karaktersbyggn. och öfrige åbyggn:r ligga omslutne af en gräfd kanal. Stor trädgård. I sockenkyrkan af samma namn är Altartafla af Hörberg; Fältmarsk. Georg Bogisl. Staël v. Holsteins grafchor.

Winbergs prestgård, Dalins födelseort. Neijden är ej alldeles obehaglig, men dock teml. steril och flack, liksom Dalins der uppammade sångmö.

Åskloster, Kungsladug. i Åhs S., väl bel. vid Wiskeflodens utlopp i hafvet. Prydlig åbyggn., stor trädgård.

Öströ, sät. i Dagsås S. Läge och omgifningar utmärkt vackra. Egend. är nästan kringfluten. dels af en insjö, dels af dermed förenad å. Den behagliga neijden prydes af vacker bokskog. Trädgårdar.

Vägarne inom Halland

och till städer i angränsande provinser.

a) Vägarne från HALMSTAD.

N:o 663. Till LAHOLM, ENGELHOLM, HELSINGBORG samt JÖNKÖPING m. fl. städer, enl. N:o 3.

N:o 664. Till FALKENBERG, WARBERG, KUNGSBACKA, GÖTHEBORG, LAHOLM och CHRISTIANSTAD, enl. N:o 159. Jemf. N:o 160.

Anm. Från Slöinge, på vägen mellan *Halmstad* och *Falkenberg*, går en väg till a) Skönevad 6 $\frac{7}{8}$, Rya 4, Krogsred 3, Gunnarp 4, der förenande sig med vägen från *Falkenberg* till *Jönköping*.

N:o 665. Till LUND och YSTAD, enl. N:o 247. Jemför N:o 248.

N:o 666. Till MALMÖ m. fl. städer enl. N:o 172.

N:o 657. Till WEXIÖ, enl. N:o 244.

N:o 668. Till FALKÖPING och MARIESTAD m. fl. städer enl. N:o 258.

N:o 669. Till LANDSKRONA, enl. N:o 190.

b) Vägarne från FALKENBERG.

N:o 670. Till WARBERG, KUNGSBACKA, GÖTHEBORG och HALMSTAD, enl. N:o 159.

Anm. Till Skånska städerna tages vägen genom *Halmstad*, och vidare enl. här ofvan meddelade anvisningar.

N:o 671. Till JÖNKÖPING m. fl. städer enl. N:o 43.

c) Vägarne från WARBERG.

N:o 672. Till Hallands öfriga städer, enl. N:o 159.

a) h. Heberg, Årstads k., v. Abilds k. b) v. I. Strå-

N:o 673. Till JÖNKÖPING, enl. N:i 131 och 132, hvilken sednare innefattar väg till Borås.

d) Vägarne från KUNGSBACKA.

N:o 674. Till Hallands öfriga städer, enl. N:o 159.

Ann. Till JÖNKÖPING samt till städer i Westergöthland och Bohuslän tages vägen genom Götheborg och till Skånska städerna genom Warberg och Halmstad.

e) Vägarne från LAHOLM.

N:o 675. Till Hallands öfriga städer, enl. N:o 159.

N:o 676. Till JÖNKÖPING tages vägen genom Halmstad och vidare enl. N:o 6.

Ann. Från Laholm går en väg till Alehålorne 6½, Abeshult 7½, Wrå 5½, b) Sken 6, c) Ljungby 8, der förenande sig med vägen mellan Jönköping och Helsingborg.

alt, l. Sundranäs. c) h. Bolmarö, v. Skens pappersbr., Annersta k.

XIV. Blekinge.

1) Landets allmänna beskaffenhet.

En kort karakteristik är anförd sid. 95. Här må tilläggas ett och annat mera i detalj gående:

Landskapet brukar indelas i *Strandbygden*, af inbyggarne kallad *Waran*, innefattar det egentl. kustlandet, en lång och smal sträcka vid hafvet, jemte skärgården; *Mellanbygden*, den skönaste och bördigaste delen af landskapet; och *Skogsbygden*. Denna sistnämnda, eller norra gränslandet mot Kronobergs län af Småland, samt en mindre vestl. del af Kalmare län, är jemförelsevis teml. högländig, utgörande en fortsättning af Småländska berglandet.

Den rådande bergarten är gneis, någongång spridda granitkullar. Den ofvannämnde landtungan liknar i geografiskt hänseende mera Skåne; der förekommer äfven ett litet lager af sandblandad krita, vid foten af Listershufvud, vid Mörby och vid bergfoten på ö. sidan af Högarör. Ett dylikt mindre lager förekommer insänkt i gneisen vid sidan af det s. k. Penningberget v. om Carlshamn.

Provinsen är ännu rik på skog, ehuru den starka bränvinsbränningen, och lönande konjunkturer för export af trävaror, föranledt mycken miss-hushållning dermed. De allmännaste trädslag äro ek, bok, tall, björk; — gran, al, lind, ask, asp, afvenbok, skogsapel o. s. v. förekomma äfven, ehuru mindre allmänt.

Oaktadt man kan förmoda att Blekinge till naturbeskaffenhet, vegetation, produkter, m. m. skall

hafva mycket med Småland gemensamt; så gör likväl dess sydliga läge samt dess egenskap af kustland, att det har nästan ännu mer gemensamt med Sveriges sydligaste delar, eller liksom utgör en öfvergång från höglandet till desse. Klimatet liknar i det närmaste Skånes. Sjelfva landskapet är i allmänhet ansedt såsom det skönaste i Sverige. Med undantag af östra strandbygden och gränsen mot Kalmare län etc., torde det ock motsvara sitt rykte. Några stor-artade, Norrländska utsigter finner man ej; men nästan allestädes en täck, yppig och skönt omväxlande natur. Landskapet är i flere hänseenden utmärkt gynnadt och likasom förenar en sydlig och en nordisk natur, sammansmälte till ett behagligt helt. En utmärkt rik vextlighet, och den af oss Nordboar sällsporda näktergalens sång, erinra om södern. Berg och dalar: pittoreska, med mildt formade klippor och gröna kullar bekransade af löfskog: åkrar och ängar, de senare beströdde med grupper af ek, bok och al: de många strömmarne med sina talrika vattenfall, sorlande bäckar och sjöar omslutna af skog i olika färgskiftningar: netta, välbyggda gårdar: och ytterst hafvet med dess många öar och lugna vikar; allt tillsammans bildar ett herrligt helt, och en mångfald af sköna utsigter, ständigt växlande och dock i mycket hvarandra lika. Särdeles finner man i den s. k. mellanbygden många leende, intagande nejder. Till Landskapets vackraste trakter räknas äfven nejden omkring Elleholm; Asarum; Rönneby med det nära liggande Djupadals romantiskt sköna, sublimes dæld, och Djupafors vattenfall; Augerum; Lyckeby m. fl.

Provinsen har många fornlemningar. Den förnämsta är den ryktbara Runamo hällristning i Hoby S. *). Äfven från de senare krigen mellan Sve-

*) Friherre Berzelius har nyligen i Vitterhets-, Historie- och Antiquit.-Acad. Handl:er 14:e del. 1838, sid.

rige och Danmark, då Bleking ännu var dels gränsprovins, dels ett omtvistadt land, finnas åtskilliga minnesmärken. Det är bekant att Bleking, som i äldsta tider sannolikt tillhört Sverige, sedan tillhört ömsom Danmark och ömsom Sverige (1332—1359; 1523—1524), tills provinsen slutligen (1658) för alltid tillföll Sverige dit den naturligen hörde.

2) Städer och Köpingar.

Carlskrona (med omkr. 11,600 inv.), stapelstad anlagd (1680) på några klippöar i hafsbandet, och förenad med fasta landet medelst flere långa broar. Egentl. staden ligger på den största af nämde öar, den s. k. *Trotsö*. Staden är välbygd, med ovanligt stora och breda, ehuru här och der bergiga, gator. Är Landshöfdingesäte. — Hamnen, der rikets örlogsflootta har sin station, är en af de bästa i Europa; den har 5 inlopp, af hvilka endast det största är nog djupt för större Örlogsfartyg. Märkvärdige byggnader och inrättningar för Flottans behof äro: Gamla Dockan, Nya Dockan, Kongl. Skeppsvarfvet, Modellsalen, Artillerigården, Arsenalen, Ankarsmedjan, Mastkranen m. fl. *Gamla Dockan*, under Carl XII:s reg. anlagd efter af Polhem och C. Sheldon uppgjord plan, var vid sin anläggning den första i sitt slag i världen; insprängd i hälleberget (på klipp-ön *Lindholmen*); öppningen, nog stor, att de största örlogsskepp kunna inlöpa, är försedd med 2:ne slussportar, och yattnet utpumpas sedan fartygen inkommit. — *Nya Dockan* anlades i Gustaf III:s reg., efter plan af Dir. Thunberg. Allt är sprängdt i klippan eller med särdeles fasthet

367) uppställt den förmodan, att denna s. k. hällristning icke är annat än ett geologiskt fenomen, en gång af trapp i granit.

uppmuradt. De öfrige öppningarne äro täckte med koppartak. Slussarne äro ännu större och konstigare än vid Gamla Dockan. — *Modellsalen* innehåller en mängd modeller af åtsk. slags fartyg o. s. v., flere förfärdigade af den bekante Chapmans egen hand. Chapmans byst, af Carrarisk marmor, samt en minnesvård åt byggmästaren Sheldon, äro uppställda i salen. — Staden har 3 kyrkor, hvaraf Amiralitets-kyrkan har vacker altartafva. — Handeln har betydligt aftagit. — Här finnas åtsk. manuf.-verk såsom sockerbruk, flere tobaksfabriker o. s. v. — Publika byggnader äro utom de förut nämde: Rådhuset, Frimurarehuset, Skolhuset m. fl. — Skeppsvarf. — En allmän arbetsinrättning. — Staden saknar godt dricksvatten, hvilket hitföres från det $\frac{3}{4}$ mil aflägsna Lyckeby. En vattenledning från Augerums källor är påbörjad men ofullbordad. — En vacker promenad, den s. k. Hoglands park.

Inloppet till hamnen försvaras af fästningsverken *Drottningsskär* och *Kongsholm*. Den senare bel. $\frac{1}{2}$ mil från staden, är uppförd under Carl XIV:s regering, och, i hänseende till sjelfva fortifikationsarbetet, beundransvärd. Från landsidan är staden obefästad.

Omgifningarne äro närmast staden kala och ödsliga, men på något afstånd äro flere nejder af en förtjusande skönhet. Lyckeby-trakten (i ö.) är bland de vackraste landskap man kan tänka sig. Äfven åt Nättraby (i v.) är en utmärkt vacker trakt, med en mängd sommarnöjen. — Ej långt från staden ligga: Afvelsgårde, Spandelstorp, m. fl. vackra landställen.

Carlshamn (med omkring 4,100 inv.), stapelstad, bel. vid utloppet af Mie-ån, i slutet af en vacker dal. Är tät, men reguliert bygd. Det kvadratformiga torget är ganska vackert, på alla sidor planteradt med träd. Har 2 kyrkor; från Stads-

kyrkans klockstapel har man en skön utsigt och den bästa öfversigt af staden. — Vackert stads-
hus. — God hamn och liflig handel. De förnä-
sta exportartiklar äro trädvirke af flere slag, samt
ek- och bokstäfrar. — Flere manufakturinrätt-
ningar, såsom: Segelduks- och Buldans-fabrik, fär-
gerier, kortfabrik, hattfabriker, tobaksfabriker, garf-
verier, såpsjuderi etc. — Skeppsvarf. — Invid sta-
den är en helsöbrunn.

Helt nära staden ligger det vackra *Gustafsborg*,
välbebygdt och med anseelig trädgård. I ett af rum-
men är uppställd Gustaf III:s byst af Sergel. Från
lusthuset i trädgården presenterar sig staden ganska
väl. I grannskapet ligga: Tubberyd, Sandvik, Stam-
pen, samt Strömma fabrik (se d.). — Nejderna om-
kring Carlshamn höra till de skönaste i Blekinge.

Sölwitsborg (med omkr. 950 inv.), gammal och
fordom anseelig, men nu ringa sjöstad vid en hafsvik,
nära Skånska gränsen. Staden har ett vac-
kert torg, men erbjuder i öfrigt ingenting anmärk-
ningsvärdt. Hufvudnäringar äro inrikes handel, jord-
bruk och handtverkerier, de fabrikerande teml.
betydliga. Hamnen teml. god. Nära staden finnas
ännu några få ruiner efter det i Erik XIV:s tid
förstörda slottet.

Nära staden, vid Skånska gränsen, ligger det
täcka *Walljö*, hvars behag väcka uppmärksamhet
och beundran, så mycket mera, som de närmaste
omgifningarne eljest äro enformiga och otrefliga —
å Skånska sidan verkligt fula.

Rönneby, Köping (med omkr. 1600 inv.), var
fordom en folkrik handelsstad, men förstördes ge-
nom anläggningen af Carlskrona, dit borgerskapet
förflyttades, Har småningom återvunnit en ej o-
betydlig del af sin fordnä handel och rörelse. Sjö-
farten försvåras dock derigenom att Köpingen lig-
ger mer än $\frac{1}{2}$ mil från den hafsvik der Rottne-ån
utfaller; en olägenhet, som man varit betänkt att

afhjelpa dels genom muddring, dels genom anläggning af en jetté, som kommer att bereda en mindre hamn på redden och vid åns utlopp. Med desse anläggningar har redan början skett. — Läget är utmärkt vackert. Den genom Köpingen flytande ån bildar här ett vattenfall, ojemförligt vackrare än Djupafors. — Köpingen är mera vacker och ansenlig än mången stad. Har vacker kyrka; Tullstation under Carlskrona; postkontor. Flere fabriker etc. såsom sockerbruk, garfverier, barkstampa, ett pappersbruk och ett såpsjuderi.

Helt nära är en teml. besökt helsobrunn, med flere brunnsbyggnader och en liten vacker park, Snäckbacken.

Christianopol (med omkring 150 invånare) fordom stad, nu en obetydlig Köping, lik en by. Ligger vid östra kusten, endast $\frac{1}{2}$ mil från Smålandsgränsen. Fiske och något åkerbruk äro de hufvudsakliga näringsfången. Ortens märkvärdighet ligger mera i hvad den fordom varit, och de minnen deraf som ännu återfinnas, än hvad den för närvarande är. Nu leder ej ens någon allmän farväg dit; endast enskilda byvägar.

3) *Herrgårdar, m. m.*

Augerum, sät. i S, af samma namn, har ett utmärkt vackert läge i en herrlig nejd vid Augerums-ån. Vacker åbyggnad; betydlig trögård; trösk- och qvarnverk, ostfabrik. m. fl. ekonomiska inrättningar. I grannskapet flere fornlemningar.

Elleholm, i S. af samma namn, ligger på en ö, formerad af Mörrums å vid dess utlopp i Östersjön. Har en täck byggnad, vacker trögård och behagligt läge. Här har fordom varit en stad, med ett befästadt slott *Sjöborg*, efter hvilket senare ännu synas några få ruiner.

Johannishus, säteri i Hjortsberga S. Har vackert läge vid en förbirinnande å; är välbebygdt; har 2 trädgårdar, park o. s. v. På egend. är ett schäferi.

Lyckeby, ansenlig by, marknadsplats och tingsställe i Lösen S., belagd omkring $\frac{2}{3}$ mil från Carlskrona, vid en å som ej långt härifrån utfaller i hafvet. Är välbebygdt, liknande en Köping. Många trädgårdar. Flere fabriker, hvaribland en segelduks-fabrik. Nejden är ganska vacker, och utsigten från den öfver Lyckeby-ån byggda bro, beundransvärdt skön. — Det bästa och enda goda dricksvattnet i Carlskrona ditföres från Lyckeby.

Skärfva, sät. i Nättraby S., har fordom tillhört den ryktbare Skeppsbyggm. Amiral H. Chapman, som uppfört det härv. boningshuset i form af ett liggande H (≡). Det är ännu bibehållet sådant det var i förre ägarens tid. I ett rum, derifrån man har en herrlig utsigt öfver hafvet till Carlskrona, finnas skeppsmodeller af Chapmans hand. En sal är bygd i form af en rotunda, prydd med kartor och gravyrer. — Betydlig trädgård.

Strömman, betydl. bomullsspinneri-fabrik och mekanisk verkstad i Asarum S., nära Carlshamn. Flere af de många maschinerierna vid bomullsspinneriet äro förfärdigade vid den härvarande mekaniska verkstaden, hvilken är belagd omkring 100 aln. från Strömman å. Vid verkstaden sysselsättas, utom den Eng. maschinisten och de Svenska arbetarne, 10 Eng. och Skottska arbetare.

Vägarne inom Blekinge

och till städer i angränsande provinser.

a) Vägarne från CARLSKRONA.

N:o 677. Till CARLSKRONA, SÖLFVITSBORG, CHRISTIANSTAD och YSTAD. a) Skillinge 6 och vidare enl. N:o 10 jemte anm.

N:o 678. Till KALMAR. b) Lyckeby 3, och vidare enl. N:o 10 i omv. ordn. till Wassmolösa ($7\frac{1}{2}$ m.), c) Kalmår $6\frac{3}{4}$ ($8\frac{1}{10}$ m.).

Anm. På denna väg reser man förbi Christianopol som ligger till höger, på vägen mellan Jämjö och Bröms.

N:o 679. Till CIMBRISHAMN. a) Skillinge 6, derifrån enl. N:o 10 till Brösrarp ($15\frac{1}{2}$ m.), d) Rörm 6, e) Cimbrishamn 4 ($18\frac{1}{6}$ m.).

N:o 680. Till WEXIÖ. Enl. N:o 156 i omv. ordning till Qvarnemåla (8 m.) och derifrån enl. N:o 155 i omv. ordn. till Wexiö ($11\frac{1}{2}$ m.).

N:o 681. Till EKSJÖ. Enl. N:o 26 i omvänd ordning ($17\frac{1}{8}$ m.).

N:o 682. Till HELSINGBORG. Enl. N:o 255 i omv. ordn. ($23\frac{3}{15}$ m.).

N:o 683. Till LUND och MALMÖ. Enl. N:o 255 i omv. ordn. till Christianstad ($12\frac{1}{6}$ m.) och vidare enligt N:o 48 till Lund (20 m.) och Malmö ($24\frac{1}{2}$ m.).

N:o 684. Till ENGELHOLM. Enl. N:o 255 i omv. ordning till Åby ($19\frac{5}{8}$ m.), f) Östra Ljungby 3, g) Engelholm 7 ($22\frac{1}{8}$ m.).

a) h. Gullberna, Wedeby, Silltorp, Allatorp, Tjærtorp, l. Marielund, Agdatorp, v. Bäråkra, Tran-
torp, Skärfve, Nätraby k., l. Gröndal. b) h. Gull-
berna, v. Wedeby, Afvelsgårde, l. Spandelstorp, l.
Augerum. c) v. Ljungby k. Kölby. d) h. Torup,
v. Svabesholm. e) h. l. Gylleboa. f) k. Bjersgård,
Bläsinge, v. Gråmanstorps k. g) h. Munkljunga k.,

b) Vägarne från CARLSHAMN.

- N:o 685. Till CARLSKRONA, SÖLFBVITSBORG, CHRISTIANSTAD och YSTAD, enl. N:o 10, jemte anm. 5, 6, 7 och 8.
- N:o 686. Till CIMBRISHAMN. *h*) Asarum $1\frac{1}{2}$, derifrån enl. N:o 10 till Brosarp ($9\frac{1}{16}$ m.), *d*) Rörum 6, *e*) *Cimbrishamn* 4 ($11\frac{5}{16}$ m.).
- N:o 687. Till KALMAR. Trensrum 3, derifrån enl. N:o 10 i omv. ordn. till Wassmolösa ($12\frac{5}{8}$ m.), *e*) Kalmar $6\frac{1}{2}$ ($14\frac{5}{16}$ m.).
- N:o 688. Till WEXIÖ. Enl. N:o 22 i omv. ordn. ($8\frac{1}{2}$ m.)
- N:o 689. Till HELSINGBORG. *h*) Asarum $1\frac{1}{2}$ och vidare enl. N:o 255 i omv. ordn.
- N:o 690. Till LUND och MALMÖ. Asarum $1\frac{1}{2}$, derifrån enl. N:o 255 i omv. ordn. till *Christianstad* ($6\frac{1}{16}$ m.) och vidare enl. N:o 48 till *Lund* ($13\frac{3}{4}$ m.) och *Malmö* ($15\frac{1}{4}$ m.).

c) Vägarne från SÖLFBVITSBORG.

- N:o 691. Till CARLSHAMN, CARLSKRONA, CHRISTIANSTAD och YSTAD, enl. N:o 10 jemte anm.
- N:o 692. Till CIMBRISHAMN. *i*) Edenryd 2, derifrån enl. N:o 10 till Brösarp (6 m.). *d*) Rörum 6, *e*) *Cimbrishamn* 4 ($8\frac{1}{2}$ m.).
- N:o 693. Till WEXIÖ. *k*) Norge 4, *l*) Hästeryd $4\frac{3}{4}$, *m*) Hokadal 6 och vidare enl. N:o 22 i omv. ordning ($10\frac{5}{16}$ m.)
- N:o 694. Till HELSINGBORG. *i*) Edenryd 2 och vidare enl. N:o 255 i omv. ordn. ($13\frac{7}{8}$ m.)
- N:o 695. Till LUND och MALMÖ. *i*) Edenryd 2, *n*) Fjellinginge 6, *o*) *Christianstad* 4, och vidare enl. N:o 48 till *Lund* ($10\frac{1}{16}$ m.) och *Malmö* ($12\frac{5}{16}$ m.)

v. Ösjö k., Ösjö säteri, *Skillinge*, *Rebbelberga* k. *h*) h. *Gustafsberg*, *Stampen*, *Strömna*, v. *W. Tubberyd*. *i*) v. *Waljö*. *k*) h. ll. *Skönabäck*, v. *Ysge* k., l. *Jockarp*. *l*) v. l. *Byedal*, l. *Skärpinge*. *m*) h. *Mörums* k., *Ingardehjä*, v. l. *Marieberg*. *n*) h. *Årup*, *Gualfsös* k., ll. *Beckaskog* kungsg., l. *Wejletorp*, v. *Ljungby* (slott, kyrka). *o*) h. *Nosaby* k., l. *Rabbelöf*.

Öland.

1) Landets allmänna beskaffenhet.

Till den beskrifning om landet som förekommer sid. 96, må ytterligare läggas följande:

Östra landtborgen utgör en på kalkhällen hvilande sandås, samt mångdubblas på flere ställen genom smärre sandåsar, som gå parallelt med hufvudåsen, och emellan hvilka här och der ett mindre träsk bildas. De emot denna landtborg angränsande trakter bestå nästan af sammanhängande mossar och kärr, ehuru man sökt afleda vattnet genom flere genomgräfningar af östra landtborgen.

Norr om Gärdsfösa förenar sig östra landtborgen, medelst en betydlig sandhed, som går förbi Tjusby och Ramsätra, med den vestra vid Köping; och en dylik sand ser man äfven söderut mellan As och Ottenby förena östra och vestra landtåsarne; hvarigenom uppkommer en oval ring, som innesluter den egentliga kärnan af Öland, dess största och bredaste del mellan Ottenby och Borgholm. Denna del är väsendtligt olik den norra, utanför den nyssnämnda ringen belägna. Den sistnämnda har en temligen betydande skog, hvilket den södra delen nästan alldeles saknar; den har en insjö, Hornsjön, eller, om man så vill, några insjöar (såvida några obetydliga pussar kunna få detta namn), hvaremot södra delen saknar allt tecken till sjö. Kalkstenslagret blir norrut alltmera ljust och hvitaktigt till färgen, samt af mera kristallisk sammansättning. Södra delen karaktiseras i motsats häremot, af ett a-

lunskifferlager, såsom underbädd å kalken, hvilket visserligen blott upptager en smal sträcka utmed stranden från södra Möckleby till Resmo, men dock tyckes meddela något af sin beskaffenhet åt hela södra delen kalkstens-lager, som har en utmärkt smutsröd färg, ett särdeles jordaktigt brott, nästan lerigt utseende och jemn yta. Men hvad som ännu mer skiljer norra och södra delarne från hvarandra är, att den förra nästan alldeles saknar hvad som för Öland är mest eget och utmärkande, och ger det sin största märkvärdighet; dess Alfvar. Denna medlersta del af södra Öland består af den skarpaste och mest söndersprukna kalkflis som finnes i norden, och saknar i hög grad jordbetäckning. På detta som en sjö släta stenfält ser man den röda kalkstenen sönderremnad i rutor, mellan hvilka blott de smärre sprickorna äro liksom tillstoppade af gräs, men de större remnorna stå öppna till ett obekant djup och tyckas med ett doft sorl ge tillkänna, att jordens inre tillegnat sig ett vatten, i brist hvaraf jordytan under högsta sommaren förbränner. Derjemte tyckes Alfvarens nedsänkta läge mellan de båda Landtborgsåsarne, äfvensom dess stora vidd, i vissa fall ansenligt bidra att här samla en solhetta, som på intet annat ställe hos oss lärer vara bekant, hvarigenom vegetationen till största delen nödgas öfvergifva sommaren och fly till hösten och våren; hvilket allt icke litet erinrar om Afrikansk natur, och dess stenöknar. I samma mån som kalkflisan får en större jordbetäckning, upphör den att vara Alfvar och denna får derigenom en olika bredd, mer eller mindre närmande sig de begge landtborgarne. Den intager fullt hälften af södra Öland, och har sin största vidd mellan Resmo och Stenåsa. Den upphör i norr vid Thoroslunda, hvarest vidtager den med hasselbuskar beväxte medlersta delen af landet, norr om, hvilka blott några mindre fläckar hafva Alfvar-natur; det stora fältet vid Borgholm

med allt som der kallas Alfvar, ända bortåt Greby och Räplinge, har deremot endast ett mera alpestriskt ehuru eget utseende. Men då få herrgårdar finnas på ön, och nästan allt jordbruk befinner sig i allmogens händer, skötes den ypperliga jorden oftast på ett försumligt sätt.

Ön besökes icke ofta af resande. Derföre äro äfven de i byarne förlagde Gästgifverierna högst torftiga; i förening med billigt pris och gästfrihet. På det ofvan beskrifne södra (egentliga) Öland, går landsvägen på landtborgen rundt omkring landet; på ett par tre ställen gå förenande vägar tvärtöfver midtlandet; norr om Borgholm, går blott en landsväg längs efter midten af ön. Desse, ofta nog på den jemna kalkklippan gående vägar, nästan alldeles utan backar, äro i allmänhet de bästa och hårdaste i Sverige. I midtlandet, mellan Alfwaren och Landtborgen, eller invid den sistnämnda, vid landsvägen ligga öns flesta byar; färre på landtborgens sluttning mot hafvet; och nedanför foten deraf blott mera enstaka gårdar, i sparsamt antal. Längsefter vägen stå vid hvarje by en mängd väderqvarnar ställda i linea, en för hvarje bygranne, tillsammans ofta ett antal af 13 å 20, hvilket äfven i sin mon bidrager att höja effekten af det egna och karakteristiska utaf Ölands utseende.

Vi ha ofvanföre sett att Öland är fattigt på skogar; att dess största del till betydlig vidd är en slags öken, utan ett enda träd eller buske, med ett lågt, brunt halförtorkadt och sparsamt gräs. Man skulle deraf kunna tro, att Öland vore ett fult och otreligt land; och likväl äger just motsatsen rum, åtminstone för den resande som vistas der kortare tid. Sjelfva Alfwaren med sina vidsträckta fält och sin garnering af väderqvarnar, landtborgen, åsarne och den egna vegetation, allt detta framalstrar; gör på den resande ett angenämt och öfverraskande intryck, såsom af ett naturens under, hvilket han

icke annorstädes än här kan få se. Och rundtomkring denna intressanta öken prunkar en herrlig vextlighet. Lundar af löfträn, deribland flere sällsyntare och en för Öland egen almart, i hvilkas kronor näktergalar slå, och hvilka, enligt Linnés yttrande, i prakt täfla med Frankrikes prunkande blomsterparker förekomma ofvan landtborgen mera som spridda oaser; nedanföör dess fot utgöra de mera sammanhängande grupper, omgifna af ängar, som prydas af praktfulla orchider och andra sällsynta vexter. Den oftast terassformiga branten af vestra landtborgen är, till hela sin stupning, på de flesta ställen täckt af den yppigaste vegetation; den vackra för denna formation egna *Coronilla*-busken, den mindre allmänna *Euonymus*, murgrönan, m. m., omgifvet af mera vanliga buskar och träd. Och med allt detta en lätt, mild och angenäm luft, en stark likväl af hafsvindarne svalkad hetta, ett strålande solljus på fälten utom de lummiga berceauerna, så att den resande tycker sig försatt till långt sydligare trakter. Utmärkta äro i synnerhet: de herrliga lunderna vid Tveta, Skogsby, Borgholms kalkbranter, Lundegård m. fl.; men i synnerhet Ottenby, som till en betydlig sträckning utgör en sammanhängande park. Nästan öfver allt finner man fornlemningar, erinrande om öns historia, om de strider ön föranledt och som der utkämpats.

2) Stad och Herrgårdar etc.

Öland har blott en stad:

Borgholm (med omkr. 320 inv.), anlagd 1817, och ännu helt obetydlig, dock på tillväxt. Hamnen är god för smärre fartyg, men handeln ännu obetydlig. I grannskapet ligger Borgholms kungsladugård, med en trädgård, anlagd af Carl X under den tid han — då ännu ej Kung — bodde på Öland.

Af det gamla och märkvärdiga *Borgholms slott*, återstår nu blott en praktfull ruin, vittnande om hvad det fordom varit.

Mörbylånga Köping, på södra delen af öns vstra kust, grundlagd 1820, har vidsträckta privilegier, men har hittills ej uppnått någon betydighet.

Galltorp, sät. i Gärdslösa S., det enda på ön. Har täck belägenhet, vackra ek- och björklundar, och betydlig trädgård.

Ottenby, Kungsladugård i Ås S., intager med sina ägor södra udden af landet, afstängd genom den s. k. Sträckmuren, en stenmur $\frac{5}{8}$ mil lång, 3 alnar bred och 5 aln. hög. Nejden är utmärkt vacker. En lund af ek, asp och björk sträcker sig till $\frac{1}{4}$ mils längd inom muren. Sättesbyggningen stor och vacker. Ett Stuteri och ett betydligt Schäferi äro här anlagde.

Ölands alunbruk, det största i hela Skandinavien, är anlagdt i Södra Möckleby S., alldeles invid det Skifferberg derifrån det hemtar sitt behof. Ett betydligt quantum alun tillverkas här i 20 dubbla pannor. En mängd byggnader, till en del prydlige, äro här uppförde, och flere inrättningar, så väl för aluntillverkningen som åkerbruket, förtjena uppmärksamhet.

Vägarne från och inom Öland.

N:o 696 Från BORGHOLM till *Färiestaden* och KALMAR. Kolsta (se anm. 1) 2, Isagärde (se anm. 2) 7, Färjestaden 5, och öfver sundet till Kalmar 4.

Anm. 1. På vägen från Kolsta aftager nära Isagärde väg till färjeplatsev Stora Rör 7 och derifrån öfver sundet till Refsudden och Ryssby på fasta landet enl. anm. 4 under N:o 10.

Anm. 2. Från Isagärde går äfven en väg till Rödhälla färjeplats 2, derifrån öfverfart kan ske till Kalmar 6, äfvensom till Refsudden.

N:o 697. Till GOTTLAND och WISBY. Kolsta 2 och vidare enl. anm. 4 under N:o 10.

N:o 698. Till *Ottenby*. Kolsta 2, Isagärde 7, Skogsby (se anm.) 5, Resmo 4, L:a Dalby 3½, Möckleby 4½ Ottenby 6 (8 m.).

Anm. 3. Från Skogby går väg till Färjestaden 2 hvarifrån färjas till *Kalmar*.

N:o 699. *Östra vägen längefter ön.* Från Näsby (den sydligaste gästgifvaregården 1 fj. från Ottenby) till Ö Segerstad 5, Friberga 4, Gårdby 6½, Lerkaka 6, Ramsätra 6, Ormöga 5, hvarefter den i förening med vestra vägen går norr ut till Bödåhamn enl. anm. 4 under N:o 10.

Anm. Vägar, som förena östra och vestra vägen, äro följande: Kolsta till Ramsätra 3; Rödhälla till Lerkaka 6½, till Gårdby 9½, Färjestaden till Lerkaka 8, till Gårdby 6; Skogsby till Gårdby 4; Resmo till Gårdby 8, till Friberga 6; Möckleby till Ö Segerstad 4½.

Gottland.

1) Landets allmänna beskaffenhet.

Utom hvad redan är sagdt härom sid. 97, bör anföras följande: Det inre af landet är i allmänhet slätt. Dalar och fördjupningar äro sällsynta, alltid låga och långsluttande. Myror och träsk äro talrika, men desse utgöras endast af grunda insänknin- gar i kalkstensmassan, sällan 2 till 3 famnar djupa, träsken med botten af en fin blöt sand, och myror- ne med botten af odlingsbar dyjord. Myrorna tyc- kas påtagligon fordom hafva varit små sjöar eller träsk, som småningom blifvit igenvallade.

Gottland, liksom alla närbelägne öar och hol- mar, består nästan uteslutande af en kalkstensmas- sa, delad i tjockare och tunnare hvarf, af hvilka de flesta äro vågräta, men några i stort vågformigt upp- och nedstigande. Stundom är hela massan genom- skuren, så djupt undersökningarne ännu hunnit, af vertikala öppna sprickor af v. p, två tums vidd, hvilka nästan vinkelrätt afskära hvarandra. Stun- dom hafva härigenom delar af bergen lossnat och nedramlat, och betäcka nu foten af de lodrätt af- brutna klipporna med krossade stycken. Detta, i förening med de genom landets ofvan omtalte branta afbrytningar här och der bildade isolerade kullar, gifva landet ett fullkomligt eget utseende mycket o- lika den jemna och låga ytan på Olands och andra öfvergångstrakter. Gottland är den vidsträcktaste petrifikatförande öfvergångstrakt i Sverige. Den är i högsta grad isolerad på alla sidor, så att ingen granitklippa är sedd på mindre än 8 mils afstånd derifrån. — Geschieben, af för landet alldeles främ-

mande bergarter, gneis och granitartad gneis, förekomma dock spridda öfver hela ön; men till största antalet på dess södra del, högst till 2 å 4 fots storlek.

Provinsen är rik på skogar. Särdeles äro tallskogar, blandade med litet gran, både allmänna och vidsträckta. Bland löfträd är alm, ask, ek, björk och hassel vanligast på den odlade marken. Idegran, murgrön, och äfven päronträd träffas ofta vildt växande. Furuvirket är berömdt för sin utmärkta täthet och fasthet.

Gottland är i ganska många hänseenden ett intressant landskap. Naturen tyckes med en i Norden sällspord gifmildhet, deraf velat bilda en lycklig ö — eller, såsom sjelfva namnet antyder ett godt land. — Utsigterna äro sällan storartade, ofta täcka: ängar och åkrar omgifne af vaggande löfskog eller en mörk barrskog, och hvita, vänliga boningar framskymtande mellan träden. Öns märkvärdighet i botaniskt och geognostiskt hänseende, den mängd ruiner och fornminnen man här finner, m. m. i förening hitlocka resande; och den äkta nordiska gästfrihet, den oförstälde välvilja, man här allmänt möter, göra, att man med saknad lemna detta landskap.

Bland besynnerliga former som de af vattnet genombrutne kalkbergen stundom framvisa, äro de af Linné kallade *Stenjättar* vid Kylei och Slite hamnar. Vid den sistnämnde stå de vid Länna gård till 5 å 6, stundom 9 å 10 aln. höjd, på lutningen af ett mot sjön sluttande kalkberg, i flerfaldiga groteska figurer och pelarformer. I mindre skala träffas dylika på Lilla Carlsöns nordvestra udde. Af de flere grottor som ofta förekomma är den vid Lammelunda i synnerhet märkvärdig, ett af landets naturunder. Från Martebo träsk utflyter en å, hvilken, efter ett kort lopp, tager sin väg under jorden och 3/4 mil från detta ställe, frambryter ur en grotta i kalkberget vid Öfverste qvarn. Vattnet framströmmar der med sådan hastighet och i sådan mängd,

att det ej långt derifrån, drifver ett pappersbruk med åtskilliga andra vattenverk, (En utsigt af stället i «Sverige framst. i Teckn:r», 5:e H.).

Men det är ej blott i bergbildning, växtlighet och häraf följande yttre utseende, som landskapets karakter afviker från fasta landets allmänna: äfven seder, bruk, ja till och med författning äro i många afseenden olika; sjelfva språket, sådant det af allmogen talas, är mera än någon provins-dialekt afvikande från Svenska skriftspråket. Bland egenheter förtjenar nämnas, att på hela Gottland ej finnes hvarken säteri eller frälsehemman; landthusen äro nästan öfverallt af sten, och sjelfva bondhusen stundom så prydliga, att man skulle tro dem bebodde af högmögende patricier. I stället för den vanliga konskriptionen har Gottland en national-beväring med egen officers-korps och, med några bestämda undantag, bestående af alla vapenföra personer mellan 15—50 år. Hela beväringen, eller åtminstone dess artilleri- och jägare-afdelningar, exercera årligen en kortare tid.

Landskapet är rikt på fornlemningar, i synnerhet sköna kyrkruiner. Öns fleste kyrkor äro byggde i 11:te eller början af 12:te seklet. Ofta göras jordfynd — icke sällan af Persiska och kufiska mynt — bevitnande öns forntida rikedom och vidsträckt handel. Berättelser om skattgräfvare och nedgrädda skatter äro också allmänna bland allmogen — kanske lika allmänna som W. Irving beskriver dem i Spaniens Granada. Öns isolerade belägenhet och alltsedan Hansetiden så godt som åt sig sjelf lemnade tillstånd, har på folket, nemligen massan deraf, haft den naturliga verkan, att det i hög grad bevarat fornsagor samt gamla traditioner så väl i afseende på seder, folknöjen och yrken, som språk.

Gottland har blott en

2) *Stad.*

Wisby (med omkr. 4000 inv.), stapelstad på öns

vestra kust, en af de äldsta i norden. Har fordom varit ganska anseelig, en betydande medlem af det mäktiga Hanseförbundet, den förnämsta stapel- och nederlagsplatsen för Östersjöhandeln. Är i flere afseenden historiskt märkvärdig; bland annat för sin sjölag, stiftad i 12:te seklet, och af Kejsar Lotharius stadfästad (1155), under namn af Wisby lag och Gullanske Water-rätt, vidt och bredt känd och tillämpad. Till stadens historiska märkvärdighet må äfven med skäl räknas, att den är födelseort för en af Sveriges störste män, Sekular-snillet Polhem. — Nu medelmåttig. Irreguliert men trefligt bygd, utvisar staden en blandning af forntida och nyare byggnadssmak. De moderna taken med sina jemna vinklar och de om medeltidens byggnadssätt erinrande trappformiga gallarne uppskjuta bredvid hvarandra. Säte för Biskop och Landshöfding; Gymnasium, föga besökt. Domkyrkan är utmärkt vacker bygd i ren och enkel Göthisk stil, flere gånger och senast 1817 väsendtl. reparerad, men ej lappad och moderniserad. (En utsigt af kyrkan är lemnad i «Sverige framst. i Teckn.» 5:te H.). Bland publika byggnader och inrättningar märkes Läns-Hospitalet med ett fritt och vackert läge; Arbetshus, Lazarett etc. Ännu kvarstå murar från den tid staden var befästad; men i stället att Wisby i fornda dagar för sin handel behöfde och begagnade en betydlig terräng af det kringliggande landet, finner man nu sådesgården äfven inom murarne. I katholska tiden funnos 14 kyrkor och 5 kloster inom, samt 2 kyrkor och 2 kloster utom murarne: ännu kvarstå praktfulla kyrkoruiner — de största och flesta som, på en inskränkt rymd, finnas i norden — och vittna om stadens fornda betydenhet. (En utsigt af ruinerna efter Nicolai- och Helgeands-kyrkorna är lemnad i 5:e H. af «Sverige framställt i Teckningar.») Ruinen af Helgeands-kyrkan är nu fri från kringbyggnader, med öppen tillgång från Hospitalsgården.

Hamnen är god, men djupleken ej betydlig. Handeln temligen lillig. Manufakturerna obetydliga; Tobaksfabriker, kalkbruk, garfverier o. s. v.

Straxt utom staden ligger den nya vackra kyrkogården. I stadens grannskap ligga flere täcka landställen. Af det fordna *Wisborgs slott*, s. v. från staden, finnes ej en gång ruiner kvar. *Wisborgs kungsladugård* är, sedan 1794, med säteri-frihet, donerad på 50 år till framl. Öfversten af Klint och dess arfvingar. Der finnes ett schäferi.

5) *Kyrkor, Herrgårdar, m. m.*

Hamra kyrka, bygd 1046. Man finner der flere likstenar med runor. I socknen äro några mineral-källor, hvilka eljest äro ytterst sällsynta på Gottland.

Roma, kungsgård i S. af samma namn, vid pass $1\frac{1}{2}$ mil s. v. från Wisby, fordom ett ansenligt munkkloster med klosterkyrka, nu Landshöfdingeboställe. Har vacker belägenhet mellan löfängar och parker. Den fordna klosterbyggnaden är förvandlad i ladugård, och var detta redan i Linnés tld. Denne yttrar sig derom: «Ladugården var här en af de präktigaste, och hade man tillfälle att se, huru tiden «kan spela sin metamorphosin starkare än någonsin «Ovidius: man såg ett herrligt kloster af marmor «uppygdt, upphuggit och slipat, vara förvandt (!) «uti ett Fähus, som alltså är det präktigaste Fähus «man ser i Sverige (?).» (En utsigt är lemnad i 5:e H. af «Sverige framst. i Teckningar»).

Rosendal, i Follingsbo S., en af de vackraste egendommar på Gottland, vid pass $\frac{3}{4}$ à 1 mil s. o. från Wisby. Egend. ligger i en vacker dal. En poppel-allé för fram till gården. Helt nära är ett teml. högt berg, derifrån man har en vidsträckt utsigt öfver den bördigaste delen af landet; i klart väder kan man räkna ända till 20 sockenkyrkor. Från

sjelfva stenberget utskjuta åtskilliga dermed sammanhängande klippstycken, liknande små halföar, i hvilkas ömsom sluttande och ömsom lodräta sidor naturen bildat stuffer, håligheter och små grottor. Nästan hvartenda af desse halfö-berg hafva sina planer odlade, dock med bibehållande af der förut vildt växande träd. Blomsterterasser eller artificiella ängstycken, genomskurna af sandgångar, äro der anlagde, och på det största är ett fyrkantigt 2-vånings lusthus med tre för utsigten öppna sidor. Invid detta berg är ett mindre, der ett vackert familjgrafchor är anlagdt.

Vågar från och inom Gottland.

Vågarne från WISBY.

- N:o 700. Till *Klintehamn*, öfver *Öland* och till *Stockholm* m. fl. städer är yäg anvisad i N:o 10 jemte anm. 4.
- N:o 701. Till *Kapellshamn*. Kinner (f. d. Kams) ,6 Grosner 4, Sneckers (vid *Kapellshamn*) 4 ($3\frac{1}{2}$ m.).
- N:o 702. Till *Fårö* och *Lutterhorn*. Stenstuga 5, Myrvälder 3, Angelbos 6, Kopparfve 3, Stux 4, öfver *Fårö* sund till *Broa* 2, *Lutterhorn* 5 (7 m.).
- N:o 703. Till *Slitehamn*. Tibles (Norrby) 4, Gute 4 Westers 3, *Slitehamn* 2 ($3\frac{1}{2}$ m.).
- N:o 704. Till *Näshamn*. Hagvards $3\frac{1}{2}$, Busarfves $3\frac{1}{2}$, Kyrktjufve $4\frac{1}{2}$, Kyrkeby 5, Enges $4\frac{1}{2}$, *Näshamn* 4 ($6\frac{1}{2}$ m.).
- N:o 705. Till *Hoburgen*. Gärderungs $4\frac{1}{2}$, Sandäske 6, Burge $6\frac{1}{2}$, Lingwede $6\frac{1}{2}$, Boxarfve 5, Kyrkarfve 4, Westergårda 2, *Hoburgen* 2 ($9\frac{1}{8}$ m.).
- N:o 706. Till *Katthammarsvik* och *Sandvik*. Qvie 4, Rostede 2, Gandarfve 2, Gurpa 5, Kräcklinge 1 Ganne 4, *Katthammarsvik* 2 (5 m.). Från *Ganne* går väg till *Sandvik* 2 (5 m.).

XVII. Skåne.

1) Landets allmänna beskaffenhet.

Det allmännaste af provinsens belägenhet är anfördt sid. 95, 96. Här må tilläggas några specialiteter: Tvärtöfver Skånska slätten från Kattegatt till Östersjön, sträcker sig en granitås, den anselegaste och märkligaste i provinsen, hvilken likväl, liksom öfriga Skånska åsar, endast uppstiger 2 à 300 fot öfver hafsytan, och på ett par ställen ä: afbruten af så stora mellanrum, att den rättast bör anses utgöra 3:ne särskildta bergsryggar. Den börjar vid Kattegatt, på en i hafvet spetsig utskjutande udde med *Kullabergen*, hvilkas kulminationspunkt uppnår omkring 360 par fot. På något afstånd från dessa uppstiger *Svedbergs* enstaka Kulle, såsom en ö öfver slätten; och på ungefär enahande afstånd derifrån derifrån fortsätter *Söderåsen* ett par mil i alldeles samma rigtning som Kullabergen. Efter ett långt afbrott af närmare 3:ne mil, som upptages af den vidsträckta lerskifferbildningen kring Röstånga, Hörs sandstensbildning och Ringsjön, fortsätter åter *Linderåsen* den lägsta bergsrygg i Skåne, alltjemt i samma rigtning, tills den upphör nära hafsstranden. *Stenshufvud* är högsta punkten af en annan obetydlig granitås, invid hafsstranden, $\frac{1}{2}$ mil söder om den sistnämnda. Längre i söder, på den största slätten, uppstår en annan bergsrad likaledes af granit, med samma utsträckning från nordvest till sydost, men mycket kortare än den ofvannämnde stora åsen, och hvars högsta kulle (274 par. f. abs. höjd) har namn af *Romeleklint*. Det öfriga landet består antingen af horizontela slätter, låga hvälfningsar, små afsatser och ryggar af uppslammad jord, spridda kullar af

yngre bildningar, hvarom mera nedanföre; och några obetydliga granitkullar, endast i norra delen mera gneisartade.

I norra Skåne, från Hallands-ås och Smålandsgränsen till ofvannämde medlersta bergsrygg (Söderåsen m. fl.) utgör sand, grus och klappersten den allmänna yttersta betäckningen. Sand, men mera ren och af mera produktiv beskaffenhet, betäcker i allmänhet så väl södra som sydöstra slätterna, öster om Romeleklint, och är, i synnerhet vid Östersjöstränderna, såsom flygsand uppdrifven till vallar, hvilken sandbildning äfven upptager medlersta delen af Blekinge. I vester och nordvest om Romeleklint förekommer deremot kalkblandad lera uti vidsträckt utbredning omkring Malmö, Lund och Landskrona; äfvensom på ett bredt bälte i södra Skåne, från Malmö, förbi Ystad, mot Cimbritshamn.

Skånska öfvergångstrakten äger en kalkflo af serdeles låg och jemn belägenhet, med kalkstenen på ett annorstädes hos oss osedt sätt, kolhaltig eller svart till färgen. Ehuru *kalklagret* endast på spridda och från hvarandra aflägsna ställen är blottadt, tyckes likväl som skulle det vara sammanhängande, och lagret således utbreda sig på den ansenliga slätten mellan omnämnde medlersta granitås och Romeleklint, från Fogelsång vid Lund, förbi Bjerröds Ladugård, till Kronevall, Tåsterp, Listarum och Tomarp, till en ungefärligen lika höjd af 30 fot öfver hafsytan, utan att någorstädes visa blottade kanter, än mindre betydliga höjder. Svart *lerskiffer* åtföljer äfven här kalkstenslagret, men ligger sällan, liksom i Westgöthabergen och på andra ställen ofvanpå, utan merändels bredvid detsamma i fördjupningar. Den största blottade yta har lerskiffern mellan Röstänga och Ringsjön, der intet kalklager ännu är upptäckt; dernäst omkring Bollerup och Tunby. *Alunskiffer* har icke till någon betydenhet upptäckts på mer än ett ställe, nemligen vid Andrarum, söder

om medlersta landtryggen, der den tyckes intaga liksom en djup grop i omgifvande och underliggande sandstensgrund, och der den till ersättning för den bristande utbredningen, är så sammanhopad i ett tjockt lager, att dylikt ej finnes annorstädes i Sverige, enär man genombrutit det till 400 fots djup, utan att finna dess botten. Den omvexlar med ortens-kalklager och bollar. *Trapp*, bildar några små, men till sin sträckning och tvära upphöjning ganska märkliga kullar på slätten, hvilka tydligen utgöra sista länken af denna öfvergångsbildning, och hvilkas plutoniska uppkomst är synbarare än på flere andra ställen. Öster om Bollerup i sydöstra Skåne, uppstår ofvanpå lerskifiern, på jemna slätten, en rad af 12 å 1500 stegs längd af små trappkullar, rangerad så ordentligt, som vore det en militärisk forskansnings-linea, så mycket mera utmärkta äfven på långt håll, som kullarnes toppar äro, på den annars skoglösa slätten, besatta med barrträd, hvilka alltid på ett så bestämdt sätt åtfölja trappgrund. Lerskifiern är närmast trappen så väl förändrad till färg, som af betydligt större hårdhet, hvilket så mycket tydligare visar, att trappen blifvit vulkaniskt (i glödande tillstånd) uppdrifven genom densamma. Detta synes ännu mer vid Ask, nära Söderåsen, hvarest analoga trappåsar förekomma, som gånglikt genomskära lerskifiern. På åtskilliga andra ställen finnas äfven mindre mäktiga trappgångar. Äfven andra yngre plutoniska bildningar förekomma i Skåne och ensamt der. *Basalt* utgör några isolerade kullar, hvaraf en kallad Anneklef, $\frac{1}{2}$ mil norr om Hörs kyrka, af omkr. 200 stegs längd vid foten, hälften mindre bredd, och 30 fots höjd; en annan Gjelleberg, $\frac{1}{2}$ mil nära Röstånga och något öfver en mil från den förra, med 4 gånger större bergmassa, och nära 150 fots höjd. I öfrigt är Basalt funnen på några andra ställen till mindre mäktighet. *Porfyr*, af tvetydig ålder, men mycken

analogi med basaltbildningen, hvilande på sandsten, utgör bergskullen Fruali vid Öfvedskloster.

Men af ännu större märkvärdighet, såsom icke annorstädes hos oss förekommande, äro de länkar af flötsformationen som anträffas i Skåne. Denna formation, som i de flesta europeiska länder utgör en större del af deras bergsbildning, finnes hos oss endast i rikets södra udde, och icke såsom annorstädes stödjande sig på öfvergångsformationen, utan i spridda lager utan sammanhang med densamma, och liksom tillkommen från hafvet. De äro af tvenne slag: kalkartade och Sandstens bildningar. Af de förra förekomma trenne arter: sandkalk, gruskalk och krita. *Sandkalk* eller *Grönsand* förekommer endast på södra kusten, på gränsen mellan begge länen, i den sandigaste trakt, den så kallade Sandhammar, men der i temlig utsträckning. Lagret genomskäres af Köpinge-å, och Ingelstorpsån, som begge blotta detsamma. Vid sistnämnde å hvilar det på öfvergångs-lerskiffer, och litet öster från grönsandens slut är ett lager af öfvergångskalk blottad. Sandkalken består af en sandblandad, sandkornig, mör och lös, stundom pulverulent kalk, hvori upptäckas små svartgröna korn och fina glimmerblad, med mellanliggande osammanhängande lager af fasta kalkstensflisor. I lagret förekomma, utom petrifikater af musslor, filiciter, aftryck af frukter och blad af träd, fisktänder och fjäll. *Gruskalk* förekommer i nordöstra delen af Skåne, i spridda lager på en vidsträckt yta mellan Finja och Ifö sjöar, och utgöres för det mesta af utdöda tvåskalliga snäckor med finare korn af koraller o. d. som allt är calcineradt och kritaktigt till färgen. Man har deraf flere blottade brott. På Ifö är stenen en grofkornig, temligen lös gruskalk, blandad med sand och stenbitar; innesluter, bland petrifikater, äfven echnittaggar och fisktänder. På Balsberget, äfven i andra afseenden märkvärdigt, är lagret, ehuru bestå-

ende af musselskal, så hårdt, att man till kalkstens vinnande, måste spränga den med krut, men stenen sönderfaller efter någon tid i luften. Fisktänder finnas ej i densamma. Ingaberga lager, det vidsträcktaste, består till en betydlig del af hvita korn utaf senapsfröns storlek, så litet förenade, att massan faller sönder för fingrarne. Af denna korngyttring bildas hvarf, i hvilkas aflossningar allestädes ligga glest strödda petrifikater, och sällan hjätänder. *Kritbildning* förekommer på några få ställen, mest vid hafvet. Den vid Limhamn, nära Malmö, står, i anseende till bildningen, tydligen i sammanhang med den gent emot liggande kritön Saltholmen, och öfriga kritbildningar på de motstående Danska öarne. Kalklagret består till största delen af rätt fasta kalkstensflisor, mellan hvilka ligger alldeles pulverulent krita, späckad med flintbollar. Det närliggande lagret vid Tullstorp är af samma beskaffenhet, men något mera kritaktigt. Vid Charlottenlund, nära Ystad, förekommer ett dylikt kritlager i en afsats nära hafsstranden, som gör en backe af 20 å 25 fots höjd. Likaså vid Östra Torp, i grannskapet af Trelleborg.

Yngre kolförande *Sandstensbildningar* förekomma på tvänne ställen, af olika beskaffenhet på hvardera. *Stenkolbildningen* vid Öresund är den största af alla flötslager i Sverige, och sträcker sig 3 mil längsefter sundet, från Höganäs till Glumslöf. De bästa kolen finnas utmed hafvet nära Höganäs. Detta visar sig, när man från sidorna nalkas lagret, först med en så kallad stenkollsvärta; i densamma uppkomma, under tilltagande godhet, fina glänsande ränder af kol, som göra den till brukbar brandskiffer; i mon som dessa ränder tilltaga, bli stenkolen bättre, tills alltsammans spricker på tvären, och sprickorna öfverdragas med en hvit hinna af alun, då de hunnit en godhet, som icke här öfverstiges. De äro af yngre ålder än den utländska stora sten-

kolsformationen, och ej jemförliga i godhet med dess kol. Brorsbacke, högsta punkten inom koldistriktet, är endast 17½ Sv. fot öfver hafsytan. Bland kollagera förekomma äfven möra brunkol. Lagret har blifvit undersökt med mångfaldiga borrhål, ända till 94 famnars djup, utan att finna dess botten. Lagera utgöras hufvudsakligen omvexlande af sandsten och lerskiffer, skifferlera, eldfast lera, kolskiffer och stenkol. Dessa lager innesluta ligniter, kolbitar af dicotyledoniska trädslag, hajsfisktänder, aftryck af fiskar och hafsalger; hvaremot ormbunkar och phanerogama monocotyledoner fela. *Sandstensbildningen* vid och norr om *Ringsjön*, vanligen kallad Höörs sandsten, innesluter äfvenledes trädkol, men visar intet spår till stenkolsbildning; den är äfven vida hårdare än den vid Öresund och begagnas allmänt till kvarnsten. Lagret ligger i spridda fläckar, hvilka knappast äga förbindelse med hvarandra, om tillsammans 1 mils utsträckning, närmast Höör och vid *Ringsjön* vid rötterna af granitartade bergskullar, men vid de öfriga ställena på jemnare fält. Det innehåller aftryck af reticulerade blad, äfven allånga monocotyledonära vextblad, filciter, m. m.

Äfven tertiära bildningar har Skåne att uppvisa. Utom det dithörande, som uti ofvannämnde formationer förekommer, såsom plastisk lera på Höganäs kolfält, och sandsten med junceae och filices, äfvensom brunkol inom samma distrikt; förekommer en betydligare *brunkolsbildning*, vid gårdarne Kåseberga och Hammar, invid hafvet, uti höga backar, som hufvudsakligast innehålla sand, men i sanden omvexla flera tunna lager af brunkol i större och mindre stycken, tillika med svartaktig bituminös skiffer. Andra med dessa parallela lager innehålla en lös kalk, alltsammans tillhörande lignitbildningen näst uppå grönsanden. Bland der förekommande petrifikater, äro några filices märkvärdigast. *Kalstuff* och incrustationer förekomma på flere ställen vid Köpingeån.

Inga malmfält bearbetas i Skåne. Anledningat till tenn och bly förekomma i Christianstads län, men hittills ej behörigen undersökte.

Norra och södra delen af Skåne skilja sig i flere afseenden. Denna olikhet framstår icke blott i landets yttre utseende, utan äfven i folkets utseende, dess sedvanor; till och med dess språk. I norra, liksom i södra Skåne, finner man väl en anseelig slättbygd; men denna är mera sandig, och följackt. ej fullt så bördig som Malmöslätten, ej heller så enformig. I norr, vid öfvergången från Småländska höglandet till lågland, och i skogsbygden, är nejden kuperad, omvexlande, ofta vacker. Också är folket i gränlandet mot Småland (Göinge härad) mera lifligt, raskt och vackert, än man finner det på slätten i södra Skåne; med allmogens klädedrägt förhåller sig likaså: flerestädes vacker i norra Skåne, ofta motsatsen i södra. Sjelfva språket är raskare i norra än i södra Skåne.

Mängden af stora herrgårdar, säterier och frälsegårdar, är en af Skånes mest anmärkningsvärda egenheter; och den egenhet som, i förening med deraf uppkomna mängd af torpare och arrendatorer, hufvudsakligen föranleder flere för Skåne egna sociala förhållanden. Desse herrgårdar ligga talrikt spridde, mest på slätten, der de bereda en angenäm vederqvickelse för det, vid det enformiga landet, trötta ögat. De utmärkas af sina sköna parker och palatslika byggnader, erinrande om feodal-tiden.

Begreppet om naturskönhet är mångfaldigt och olika. Vi hafva ej funnit det hela af Skåne *allmänt* vackert; dertill är det för mycket slätt, skoglöst och enformigt. Med många enskilda partier af landet äro alldeles utmärkt vackra. Och sjelfva de omätliga fälten, hvilkas anblick eljest skulle trötta ögat, gifva, då man ser dem en vacker Juni-dag, en föreställning om välsignelse och rikedom, som ofta tillfredsställer. Linné liknade slättlandet mellan Mal-

mö och Trelleborg vid Flandern. Om detta skall vara ett beröm veta ej vi, hvilka icke sett Flandern; men säkert är att slätten kring Malmö och Lund är i sitt slag så vacker, som en slätt tyckes kunna vara. — De lummiga bokskogar som finnas spridde, än på smärre höjder, än inneslutande skuggrika dalar med rinnande strömmar och sorlande bäckar, än kring stränderna af någon insjö; gifva ett nytt och eget behag åt detta landskap. I detta afseende äro stränderna omkring Ringsjön, Wombsjön, Finja-sjön, Rysjön, Häckeberga och Snogeholms sjöar m. fl. utmärkt vackra. I sydliga Skåne får man se svanor i sjöar och vikar, höra näktergalens sång och de för Skåne egna Klockgrodnornas djupa slag. — Helsingborgstrakten med Ramlösa och det herrliga Kulla Gunnarstorp; trakten omkring Kullen och bergsbygden der, med de stora utsigterna åt Kattegatt, Sundet och Seland; äro på en gång intagande och storartade. Till de vackraste partier hörer Kulla Gunnarstorp; äfven trakten längre i n., nedanför *Kullen*, der omvexlande ek- och bokskogar göra ett skönt afbrott mot den dystra bergskedjan. Och uppe bland bergen kommer man från ett chaos af ramlade klippblock och stenmassor oförmodadt in i en liten småskog af lind, bok, björk och al, der *Kullagård* ligger: en den vackraste belägenhet mellan skog, åkrar, ängsmark, stela klippor och vild natur. Skön är ock hela bergsträckningen med dess gräslika dalgångar, gröna ängar, täcka skogsparker och här och der en liten bergsjö eller en börjande bäck; berggruinerne åt hafs-sidan, med dess många hålor och gångar; de stora utsigterna öfver Skåne, och ännu mera åt Kroneborg, öfver sundet och Kattegat, plöjde af en mängd seglare. — Inuti landet har man från Rommeklint en vidsträckt utsigt öfver Skånska slätten och dess många kyrkor och herrgårdar, till Lund, Malmö, ja ända till Köpenhamn. — Omkring Söderåsen

äro flere vackra nejder. Särdeles egen och märkvärdig är Skärali, en ofantlig dal eller kanske rättare ett bergpass. — Landthöjden mellan Skånes begge län erbjuder, sedd nedifrån, flere vackra utsigter. Der uppe är kalt och dystert; men södra sluttningen, der vägen till en del går utmed den vackra Ringsjön, är ganska vacker. — $1\frac{1}{2}$ mil. s. o. från Engelholm är det mycket omtalade *Stora Mölla*, ett lodrätt fall af 10—12 aln. höjd, med flere smärre fall deromkring.

2) Städer och Köpingar.

Lund, bel. på en vidsträckt slätt, nära Wäringesån, v. p. $\frac{3}{4}$ mil från Saltsjön. Var i äldsta tider Konunga-säte; i medeltiden säte för en Erkebiskop, som ansågs för Nordens Primas. Är nu säte för Universitet (inrättadt 1668) och för Biskop; sedan några år tillbaka äfven för Skånska hypoteksföreningen och Brandförsäkrings-inrättningen, hvarigenom Lund blifvit liksom en gemensam hufvudort för de begge Skånska länen och ansenligen tilltagit i välstånd och folkmängd. Har omkring 6000 invån., oberäknadt Studentkorpsen, af hvilken 444 vårterminen 1847 voro närvarande. — Staden är ganska vidsträckt och irreguliert bygd; dess utseende röjer att den är gammal, och i århundraden blifvit förskonad från eldsvådor, med derpå följande nybyggnad. Under sista decenniet har den dock mycket förskönats.

Under Katholska tideu funnos här 6 kloster och 21 kyrkor; nu äro endast 2:ne af de sistnämnde kvar. *Domkyrkan*, (grundlagd enl. de vanligaste uppgifter år 1012; enl. andra, mera sannolika, i senare hälften af 11:te seklet; invigd 1145), Nordens äldsta

Metropolitankyrka, är, näst Upsala och Linköpings Domkyrkor, störst i Sverige. Ursprungligen är den byggd i forngöthisk (eller såsom nyare förf. vilja kalla den Byzantiskt-Sachsisk) stil; Korskyrka. Flere eldsvådor hafva skadat den åldriga byggningen; hvilken också ifrån början ej lärer varit uppförd på behörigen solida grundvalar. De kolossala murarne qvarstodo väl efter eldsvådorna, men flere reparationer blefvo efterhand nödige. Kyrkans anse- nliga rikedom användes mindre väl *) och lapp- verk, svärande mot det helas skönhet, fingo tid ef- ter annan vanställa den vördnadsbjudande byggnin- gen. Genom en genomgripande reparation (under ledning af Professor Brunius), börjad 1855, har kyr- kan blifvit befriad från obehöriga läktare och vav- prydliga tillbyggnader, samt, till en väsendtlig del återvunnit sin fordna anse- nighet, sitt ursprungliga rena och högtidliga inre. — Predikstolen är af ala- baster, samt svart och hvit marmor. Orgeln, afär- dig 1836, den anse- nligaste och bästa i Sverige. — En mängd märkvärdigheter från Katholska tiden (reliker, bildverk etc.) hafva gått förlorade; men ännu återstår ganska mycket af bilder och bildverk, minnesvårdar, inscriptioner etc. Särskildt må näm- nas: urtaflan af ett konstrikt urverk från medelti- den. Detta visade år, månad, vecka, dagar och tim- mar, jemte rörliga och orörliga helgdagar; jemväl solens och månens gång med deras dagliga ställen i djurkretsen etc. etc., och var försedt med åtskilliga figurer, hvilka alla sattes i rörelse hvar gång kloc- kan slog. Vidare: en af kyrkans 4 dyrbara kalkar; ett par "processionsfanor" och en "Stola;" men i

*) Ännu har Domkyrkan den anse- nliga inkomsten af mer än 2000 tunnor säd årligen af sina 142½ hem- man, och dessutom årliga penningeintrader; men det- ta är endast en ringa qvarlefva af dess fordna ofant- liga rikedom, särdeles under Katholska tiden.

synnerhet det s. k. Jungfru Maria lintyg, som troddes vara undergörande vid svåra förlossningar, och derföre ännu 1468 låntes af Konung Christian I åt sin gemål *). — Mot öster, under sjelfva Domkyrkan, och invigd 22 år före dens., är en underjordisk krypta, den s. k. *Kraftkyrkan*. Den sträcker sig under hela högchoret och begge kapellerne, till 120 fots längd från n. till s.; 34 dito från v. till ö.; 36 fots bredd och 14 fots höjd. 6 pelare och 18 kolonner uppbära hvalfvat. I denna krypta äro åtskilliga Erkebiskopar och Biskopar begrafne, ända från 12:te årb. intill reformationen. Det ansenligaste monumentet är uppfördt öfver Erkebisk. Birger (död 1319); grafvården arbetad af Holländaren van Duren. Det ryktbara brunnskalet (öfver en ypperlig brunn i norra kors-armen) med dess burleska basreliefs och platt-tyska inscriptioner, är äfven förfärdigadt af denne. Bilderna af en man i kroppsstorlek och af en kvinna med ett barn, synas omfattande hvar sin kolonn. Legendan om jätten Finn och hans kontrakt med kyrkans skyddspatron, St. Laurentius, här utförd i sten. — Af Domkyrkans 3 klockor tillhör en Knutsgillet — en slags orden från Medeltiden, som ännu, åtminstone till namnet, äger bestånd i några Skånska städer. — Vid vestra tullen inom stadens område, men tillhörande en särskild landsförsamling, är den s. k. *Klosterkyrkan*.

Publike byggnader äro: Gamla Akademi-byggnaden, Consistorii Academici hus, Nya Akademi-byggnaden, Kathedralskolans hus, Orangeribyggnaden i botan. trädgården, Nosocomium (med dermed förenadt Lazarett etc.). Student-föreningens hus, Stadshuset m. fl. — Den nu s. k. Gamla Akademi-byggnaden har i Katolska tiden varit ett slott, som kallades Lundagård och tillhörde Erkebiskopsstolen. Det reduce-

*) Konungens bref härom till Domkapitlet finnes ännu.

rades sedan till Kronan och skänktes Akad. Förr bestod det endast af 2 våningar med en hög vind, och var både vanprydligt och otillräckligt. 1837—38 har det undergått en betydlig reparation, en 3:dje våning är påbygd och en vacker och passande arkitektur iakttagen. I tornet finnes ett Observatorium Astron., der man i klart väder kan med blotta ögonen se Köpenhamn, Malmö, Landskrona samt en stor del af Skånska slätten. Akad. byggn. innesluter dessutom Bibliotheket, Histor. Museum, etc. — Katedralskolans hus (år 1837 från att vara privat egendom inköpt till sin nuvarande bestämelse) är märkvärdigt äfven deraf att Carl XII der residerat under hela sin vistelse i Lund.

Akademi-Bibliotheket är grundadt af kvarlevorna af det gamla Capitali Lundensis boksamling, bestående af omkring 370 band, samt af Kon. Carl XI:s skänk af omkring 3300 band, som han inköpt efter sin lärare Riksrådet Gripenhjem. Sedan hafva tillkommit donationer af Akademiens kansler, Riksrådet Grefve Falkenberg, Assessorn i Collegium Medicum Lund, Auditör v. Hermansson, Professorerna Rost, Liden, Hylander far och son, Florman Ahlman m. fl. samt årliga inköp. Det hela utgör omkring 60000 band, hvaribland ett ej obetydligt antal paläotyper och en samling MSS. Bland de förra utmärker sig ett ex. af Ciceronis libri ad Herennium, tryckt på pergament i Venedig 1470 (skänkt af Biskop Celsius); en Cæsar (Rom 1469), en Livius (Venedig 1470) m. fl. — Bland MSS finnes en utmärkt nitid Codex Virgilii på pergament, från 12 eller 13 seklet, under 50-åra kriget tagen af G. Banér. Men bibliotekets förnämsta skatter äro dock de tvenne vigtiga MSS, hvilka äro kände under namn af "*Necrologium Lundense*" och "*Liber Daticus Lundensis*." — de äldsta original-urkunder i Danska historien som äro bekante, och samtida med anlägggn. af Lunds Domkyrka. — Bibl. prydes af en

samling porträtter af alla dess kanslerer och Prokanslerer m. fl., målade i olja, till en del af berömda mästare.

Histor. Museum är i synnerhet rikt på nordiska (Svenska och Lappska) antiqviteter; äfven finnas en samling märkvärdigheter från flere Europeiska och utom-Europeiska länder. Dermed är förenad en *Mynt- och Medaljsamling*, hvars afdelning af Anglosachsiska och Romerska mynt i synnerhet är märkvärdig.

Natural-hist. Museum (lokal: Nya Akademi-byggnaden och Consistorii-huset) är grundlagdt genom donation af Hist. Professor K. Stobaeus, och sedan tillökt med flere betydliga samlingar. Af desse var Prof. Retzii i synnerhet rik.

Kemiska Laboratorium (lokal: Nya Akademi-byggnaden) under de sednaste åren inredt under dess nuv. föreståndare Prof. Berlins inseende, är i ett utmärkt skick, försedt med förträffliga tillbehör.

Norr om gamla Akad. byggnaden och Consistorii-huset ligger *Botaniska trädgården*, i senare åren tillökt med den till plantering af utländska trädsorter använda Munketomten. I Orangeribyggnadens öfre våning är *Anatomisalen*, med en värdfull preparatsamling.

Studentföreningen, en i alla afseenden ypperlig inrättning (stiftad 1851), har i sitt hus ett bibliotek, societets- och musikrum, samlingssal, convictorium etc. I dess lokal är äfven Akad. *Läsesällskapet*. Detta är ett af de fullständigaste och bäst reglerade i Sverige; i anseende till mängden af in- och utländska tidskrifter och tidningar, jemförd med den ytterst billiga inträdesafgiften, står det främst i vårt land. Resande, som införas af någon sällskaps ledamot, äga fritt tillträde.

Bland offentliga promenader nämna vi i första rummet den vackra *Lundagård*, mellan Domkyrkan och Akademi-byggnaden, en plantering af de resli-

gaste åldriga kastanjträd. Den var sedan de gamla Erkebiskoparnes tid omgifven tillika med Domkyrkan af höga och tjocka murar, hvilka efter den katolska periodens slut efterhand blifvit alldeles raserade, liksom den i deras ställe, dock endast kring sjelfva Lundagård, på 1740:talet uppförda mindre ringmur hvars sista rest nedrefs 1837; den södra var redan förut nedrifven. Norr om staden är *Helgonabacken*, en skön anläggning med trädplanteringar i engelsk stil. Man har derifrån en herrlig utsigt: å ena sidan åt sundet; å den andra öfver Råby-dalen och slätten ända till Rommeleklint.

Paradislyckan, en annan vacker anläggning emellan botaniska trädgården och Helgonabacken, med sin östra sida gränsande intill stadens vackraste gata, sandgatan, och med den södra till Lazarettet, åt hvilket den på sednare tider varit upplåten till promenadplats. Har på de sednaste åren blifvit stängd för begagnande dertill och reorganiserad till större enlighet med sitt ändamål, såsom en betydlig pendent till Universitetets botaniska institution.

Nosocomium, förträffligt inrättadt, med sina särskilda afdelningar, Kliniska Institutet, Läns-Lazarettet, Kurhuset och Accouchements-Inrättningen; har utrymme för omkring 120 sängar. En ny utvidgning står under byggnad, omfattande plats för öfver 100 sängar. Den större med skuggrika trädplanterade gräsplanen lemnar konvalescenter tillfälle till uppriskande promenad.

Såsom vi redan i allmänhet nämnt, och till någon del speciellt antydtt, har Lund i senare åren blifvit mycket förskönad. Hit hörer Stortorget utvidning; uppbyggande af flere publike (hvaribland Stads huset, Nya Akademi-byggnaden) och private hus; (hvaribland Nya Biskopshuset, Professor Brunii hus) raseringen af åtskilliga gamla byggnader kring

Städer: Malmö.

Domkyrkan, samt planering, hvarigenom uppkommit ett nytt, vackert torg, det s. k. Kraftstorg. De forndne vallarne — anlagde i Carl XII:s tid — äro nu raserade, så att deraf nästan ingenting återstår. En mängd trädgårdar försköna staden.

Omgifningarne äro i sitt slag behagliga. Väl är Lund, likasom Universitets-staden Upsala, belägen på en vidsträckt slätt; men Lundaslätten är vida vackrare än den kring Upsala. Hafvets närbelägenhet, och den utmärkt yppiga vegetationen, gifva omvexling och behag åt den eljest enformiga nejden.

En åttendedels mil norr om staden är en märkvärdig kulle, kallad *Stiparebacken* (för Danmark hvad Mora stenar äro för Sverige), en hyllnings-hög der Danmarks konungar från urminnes tid mottagit kronan. Konung Olof och Drottning Margreta samt Christian II lära varit de sista som der blifvit hyllade.

I stadens grannskap ligga: Råby helsokälla och ett litet stycke derifrån Råby Institut för vanvårdade barn, det första i sitt slag i Sverige, vidare Kungsgårdarne Alnarp och Dalby, herrgårdarne Skarhult, Svenstorp, Trolleberg och Örlofta.

Malmö, gammal stapelstad, (med omkring 3,300 inv.), belägen på en af de fruktbaraste slätter i riket, och vid Sundet. Landshöfdinge-säte. Har fordom varit rundtomkring befästad med vallar, grafvar, bastioner och utanverk, genom hvilkas rasering staden vunnit i prydlighet och utrymme. Nu återstår af befästningen endast *Slottet*, (ånyo uppbygdt 1527), omgifvet af vallar och grafvar; tjänar till kasern, fängelse och korrektionshus. Staden har breda gator och är i allmänhet välbygd, fastän husen, uppförde i olika tiders byggnadssätt. Stora torg, en regelbunden fyrkant, är ansenligt och utmärkt vackert, kringplanteradt med lindar, lönnar och kastanjträn.

Har 2 kyrkor. *St. Petri* eller *Stadskyrkan*, bygd i 14:e seklet, med mindre vackert yttre, men invändigt pryddig, har ovanligt stor orgel, vacker predikstol och sköna altardekorationer; flere dyrbara minnesvårdar. *Tyska* eller *Carls kyrkan*, har vacker altartafva och en kolossal bild af Luther. Dessutom finnes *Hospitalskyrka* och *Slottskapell*.

Af publika byggnader må nämnas: *Landshöfdingehuset*, *Rådhuset* och *Theatern*, med hvilken sistnämnde är förenadt ett hôtél för resande. De begge förstnämnde ligga vid stora Torget. Rådhuset har praktfull sessionssal, prydd med flere porträtter i öfra våningen är stora *Knutssalen*, ett stort och väl dekoreradt dansrum. Om Slottet är redan förut taladt. Det omgifves af vackra promenader.

Handel och sjöfart som, jemte en högt drifven trädgårdsskötsel, utgöra hufvudnäringar, ha betydligt tilltagit. Af spannmål, bränvin etc. skeppas stora partier. Hamnen är af naturen mindre god, men har blifvit mycket förbättrad. Staden är, liksom de fleste Skånska städer, beryktad för sin handsktillverkning; handtverkerierna i öfrigt obetydliga; deremot finnas flere fabriker såsom: *Tobaksfabrik*, *såpsjuderi*, *sockerbruk*, *oljeslageri*, *klädesfabrik*, *strumpfabrik*, flere ättikbryggerier o. s. v.

Har tvenne samfund eller ordnar: *Knutsgillet* och *Amaranther-Orden*. Det förstnämnde är en kvarleva från medeltiden; men har bibehållit föga mer än namnet och symbolerna af den gamla institutionen af samma namn.

Utom stora torget och de förut nämnde promenaderna kring slottet, är *Möllevången* en mycket besökt promenadsplats och recreationsort, helt nära staden. I begge förstäderna, *Öster-* och *Söder-Värn*, äro flere och ansenlige trädgårdar. En mängd lustställen med landthus, parker och trädgårdar omgifva staden. Havets granskap och närheten af *Seland* gifva ökad omvexling åt den eljest stundom en-

formiga slättlandsutsigten. Från slottsvallarne har man en vidsträckt och vacker utsigt; i klart väder ser man ända till Köpenhamn. Dit är i rak linea vid pass $2\frac{1}{2}$, men seglingen (omkring Saltholmen) 4 mil. En ångbåtsfart mellan Malmö, Köpenhamn och Lübeck underlättar de talrika lustfärderna till grannriket, på samma gång den främjar handelns och industriens viktigare intressen.

Ej långt från Malmö ligga Alnarp, Torup, Skabersjö.

Christianstad, stapelstad (med omkring 4500 innevånare), bel. vid Sjöviken, en ansenlig utvidning af Helge-ån. Säte för Hofrätten öfver Skåne och Blekinge samt för Landshöfding. Regulier och väl bygd. Ligger på ett sidlänt fält, omgifven af fästningsverk; höst och vår är fältet vanligen öfversvämmadt, och staden ser då ut såsom låge den uti en sjö. En murad kanal genomgår den. Kyrkan är stor och vacker; predikstol och altare af svart marmor. Anmärkningsvärde publike byggnader: Landshöfdingehuset, Frimurarehuset, Rådhuset etc., samt länets Hospital och Lazarett.

Fordom, då Helge-ån var segelbar, var staden en betydlig nederlagsplats för en stor del af Skåne och Kronobergs län; nu är handeln obetydlig, sedan alla varor måste transporteras på vagn, 2 mils väg, till eller från Åhus, stadens lastageplats, der fartygen måste lossa och lasta på en öppen och farlig redd. Fråga har varit om Helge-åns uppmuddring, så att den åtminstone för större båtar blefve segelbar; ännu längre sedan — redan vid stadens anläggning (1614) — har förslag varit gjordt att gräfva en kanal genom landtungan, och såmedelst öppna en vida kortare och bekvämare väg från Åhus, mellan saltsjön och Sjöviken. Säkert skulle det ena eller andra hafva förmånligt inflytande på industri och näringar i orten, och staden skulle då blifva i tillfälle att begagna den nu onyttiga stapelrätten. — Han

deln är temligen obetydlig; handtverkerierna jemförelsevis mera florerande; fabriker inga, utom garfverier och färgerier.

Till ett väl regleradt Läsesällskap och en Societets-inrättning hafva äfven resande tillträde. I trakten ligga flere större herrgårdar såsom Lillö, Uddarp, Åkesholm, Strö, Araslöf, Torsebo bruk, Råbelöf, Hammar m. fl. Det märkliga Balsberget är ej långt härifrån.

Ystad, stapelstad (med omkring 4000 inv.), Irregulier men väl bygd. Vackert torg. 2 kyrkor, Bland publike byggnader märkas: Kasernen och Rådhuset. Sjöfart och liflig handel. Staden har tobaks- och snusfabrik, såpsjuderi, cichoriefabrik, 2 pennbenederier (med uppgifven årlig tillverkningssumma af 1466 Rdr), vagnfabrik, klädesfabrik, garfverier, färgerier, kardfabrik o. s. v. Den närmaste nejden är något småkullig; men sandig och kal. I trakten ligga: Gundralöf, Charlottenlund, Bjerresjöholm, Marsvinsholm, Hunneta, Krageholm, Herresta m. fl. säterier.

Från Ystad går postfart till Greifswald 2 gånger i veckan.

Landskrona, befästad stapelstad (med omkring 3500 inv.) vid Öresund. Ursprungligen gammal, men först 1772 flyttad till sin nuvarande plats. Regulier och välbygd. Vacker kyrka. Bland publike byggnader märkes Assembléhuset. Kanaler och vattenledning. Hamnen säker och rymlig, af naturen den bästa i Skåne, men nu uppgrundad. Skeppshvarf; sockerbruk; såpsjuderi; garfverier; färgerier.

I grannskapet ligga: Säbyholm, Tågarp, m. fl. herrgårdar. 1 mil ute i sundet ligger ön Hven.

Helsingborg (med omkring 3000 inv.), gammal stapelstad, har vackert läge vid smalaste passet af Öresund och vid foten af en hög ås. Välbygd och liflig. Bland publike byggnader utmärkes Rådhuset, beläget vid det vackra torget. Från öfra våningen

har man en skön utsigt öfver Sundet och nejden, hvilken dock mycket öfverträffas af den från *Kärnan*, ett gammalt torn på en kulle, en qvarlefva af det fordna slottet; i synnerhet vid solnedgången är utsigten från dess höjd förtjusande. Hbg har flere trädgårdar, till en del på sjelfva åsen och dess sluttning. Nedifrån sedde gifva de en glad anblick, och deruppe har man flerstädes en herrlig utsigt. Flere springbrunnar — af hvilka en uppväller på torget — upplifva och försköna taflan.

Stadens näringar äro ungefär enahanda med dem i Landskrona. Tilloppet af resande ger äfven en betydlig inkomstkälla; helst kostnaden för deras vistelse här mera är beräknad efter priserne i dyrare utländska städer än efter de eljest i Sverige vanlige. Handel och rörelse hafva vunnit af den nya hamnanläggningen, hvilken för omkring 10 år sedan blef färdig; den är rymlig, utmärkt solid, och så god som konsten kunnat göra i densamma i trots af naturhinder. Hbg har ett Reverberverk, tegel- och saltglaserings-fabrik, garfverier, färgerier etc. — Helt nära ligger helsobrunnen *Helsan*, med brunnsbyggn. Något längre bort Ramlösa brunn och inrättn. för hafsbad. I nejden och helt nära ligga äfven flere täcka landställen, såsom Frediksdal, Pils-hult, Pålstorp etc. Något längre bort: Kulla-Gunnarstorp, Hjelmshult, Rosendal, Rosenlund, Bosarp, Gedsholm, m. fl. herrgårdar. På vägen till Kulla Gunnarstorp passerar man det slagfält der Svenska bondehären, under Stenbock (1710), slog Danskarne.

Cimbrishamn, ringa sjöstad (med omkr. 990 inv.). Handel och sjöfart obetydliga; utgöra dock i förening med handtverkerier och saltsjöfiske, stadens hufvudnäringar. Förnämsta handelsvaran är spannmål. Hamnen mindre god. C. har färgeri, garfveri, tegelbruk, ättikbryggeri etc. Nejden sandig. Ön Bornholm synes öfver sjön.

Engelholm, (med omkring 900 inv.), ringa sjöstad vid Rönneåns utlopp i Kullaviken. Vackert läge. Nätt och väl bygd. Handel och handtverkerier, i förening med fiske (laxfiske i Rönneån och saltsjöfiske i Kullaviken), utgöra stadens näringar. Hamnen igengrundad af sand. Handsktillverkningen (af klippings-handskar) mycket omtalad. Nejden är sandig. Till hämmande af flygsanden äro planteringar anlagde.

I trakten ligga: *Wegeholm*, *Rögla*, *Spannarp*, *Ösjö*, *Skillinge*, *Kärrgård*, *Engelofta* m. fl.

Skanör och *Falsterbo*, begge ringa sjöstäder, men utan stapelrätt, och utan hamn, belägne på en landtunga $\frac{1}{2}$ mil från hvarandra, den förre med omkr. 530, den sednare med omkring 180. Begge städerna äro gamla och hafva fordom varit ansenlige; nu lyda de under en gemensam magistrat, som har sitt säte i Skanör. I Falsterbo finnes ingen embetsman, icke ens någon prest. Skanörs kyrka, har, i likhet med Lunds och Dalbo, en krypta under choret med en bred trappa upp till altaret. Jordbruk och fiske invånarnes förnämsta näringar. Trakten häromkring är besvärad af flygsand, steril och mager. Vid Falsterbo är en fyrbåk till varning för det derutanför varande grundet, Falsterbo-Ref. Svanor uppehålla sig här mera än i någon annan nejd af provinsen.

Trelleborg, fordom stad, nu Köping och marknadsplats; har ej obetydlig spanmålshandel. Kyrka. Apothek. Postkontor.

Båtstad, Köping, marknadsplats, tullstation och fiskläge, beläget vid Kattegat, nära Hallands gräns och vid foten af Hallands ås. Har temligen god hamn. Idkar betydlig sjöfart; i lästetal kommer den, bland Skånska städer, näst Malmö och Ystad. Kyrka, Apothek, Postkontor.

Torrekow, Köping och fiskläge vid Kattegat, på yttersta slutningen af Hallandsås. Midt öfver, på v. p. $\frac{1}{2}$ mils afstånd, ligger Hallands Wäderö.

↗ Dessutom finnas många fisklägen, såsom
 På östra kusten: *Knäbäck, Hvitemölla, Kivik, Wik, Brantevik, Skillinge* etc.

På södra kusten: *Kåseberga, Abekås, Kalthus, Bedinge, Smye* (den sydligaste punkt i Sverige), *Böste, Ljuslöf, Skärebo*, etc.; och

på västra kusten: *Hammar, Holländarhusen, Barsebäck, Rå, Hittarp, Wiken, Höganäs, Lerhamn, Mölle, Arilds, Skepparkroken* m. fl.

3) Herrgårdar, Grufvor, Kyrkor m. m.

Andrarum, betydligt alunverk i S. af samma namn. Har fordom varit det betydligaste i Skandinavien, men då alunskiffern här ej kan användas till bränsle, lika väl som t. ex. den på Öland, sjönk tillverkningen mer och mer genom vedbrist m. m. d. Nu har den åter stigit; och uppgår medetal till v. p. 1700 tunnor årligen; men står ännu och kommer sannolikt fortfarande att stå efter Ölands alunbruk, ehuru dess tillgång på skiffer är snart sagdt outtömlig. — I grannskapet är *Halle Mölla*, ett vattenfall.

Barsebäck, sät. i S. af samma namn, $\frac{1}{2}$ mil från hafvet. Boningshusen jemte den stora trädgården äro omgifne af grafvar. På egendomen är ett fiskeläge af samma namn.

Bäckaskog, fordom kloster, nu Kungsgård i Kiby S. Utmärkt vackert läge på en landtunga mellan Ifö- och Opmanne-sjöarne. Den vackra, åldriga byggnaden ligger omgifven af alleer och löfskog, med utsigt öfver den täcka neiden och de begge sjöarne. — Stor trädgård, genomskuren af kanal.

Bjeresjöholm, sät. i Bjeresjö S. Hufvudbyggn. (uppförd 1756) har ett torn, innesluter en fyrkantig borggård och ligger vid en insjö omgifven af en stor och vacker bokskog. Trädgårdarne af 12

tunnlands vidd, äro flere. En vacker bokskog af 34 tunn. omgifver gården åt norr.

Bjersgård, 6 $\frac{1}{2}$ mantal, sät. i Gråmanstorps S. 3 mil från Helsingborg. Den gamla byggnaden (från 15:de seklet) ligger på en holme i en vacker insjö, omgifven af ek- och bokskogar. Stor trädgård samt en vacker park om 50 tunn. vidd, med jättehögar och i forntiden uppresta stenar som af folket i orten kallas jättegrafvarne.

Bollerup, sät. i S. af samma namn. Den norra fyra våningar höga stenusbyggnaden är uppförd 1628. Har trädgård och mindre betydlig park; betydligt schäferi; hvitbets-odling för sockertillverkning; flere ekonomiska inrättningar. — I Socknekyrkan är Ranzowska familjegravnen.

Borreby, sät. i S. af samma namn, vid Lödde-å. Äldrig byggnad. Ännu qvarstår det s. k. Biskop Börjes torn, fyrkantigt om 3 våningars höjd, med underjordiska gångar etc.

Bosjö kloster, sät. i S. af samma namn, har ovanligt vackert läge vid Ringsjön; park af vackra, högvexta ekar; trädgård o. s. v.

Börringe kloster, sät. i Gustafskyrke S. Den ansenliga hufvudbyggningen ligger rätt vackert vid Börringesjöns täcka stränder, omgifven af ek- och bokskog. Redan före 1227 var här kloster för munkar, men förvandlades 1268 till nunnekloster.

Christinehof, sät. i Andrarum S. Egend. anlagd 1750 är på $\frac{1}{2}$ mils afstånd omgifven af vattendrag och kanaler, inom hvilka en i afsatser delad trädgård går intill 3 sidor af den vackra hufvudbyggningen. — Till eigend. hörer *Andrarums* alunbruk, $\frac{1}{2}$ mil härifrån.

Dalby, kungsgård i S. af samma namn. Här har fordom varit Biskopssäte och kloster; nu är här ett stuteri. — Kyrkan har en underjordisk krypta med en brunn. På kyrkogården ligger begravnen Danska Konungen Harald Hein, dens. hvilken så-

som lag stadgade edsgårdsmanna-eden, en i Norden egen gammal jurymanna-institution.

Dragsholm, välbebygdt sät. i Stenesta S., har vackert läge i en skogig trakt vid foten af Söderåsen. I nejden äro de s. k. *Klöfva Hallar*, samt högst upp i bergväggen en djup grotta, kallad *Röfvarhålan*.

Dufeke, sät. i Halmsta S. Byggn. är på tre sidor omgifven af en graf, och på den fjerde af en liten insjö. Trägården är betydlig, på alla sidor omgifven af höga granar.

Dybäck, sät. i Östra Wemmenshögs S., vid en å, ej långt från Saltsjön. Stor och åldrig byggnad med torn, omgifven af en djup graf; ansenliga trägårdar. Är märkvärdig såsom det sydligast belägna säteri i Sverige; lär också hafva det största utsädet af alla Svenska egendomar. — På ägorna äro 2:ne fiskelägen: *Abekås* och *Kalthus*.

Engeltofta, sät. i Barkåkra S. Närmaste trakten är ful och kal, hvilket nu så mycket mer faller i ögonen, som egendomen tyckes vårdslösad och förfallen. Den förre egarens vidtbeprisade och verkl. storartade ekonomiska anläggningar hafva ej burit någon varaktig frukt: åtminstone vid ett kortare besök förefaller det som allting vore i lägervall.

Gylleboa, sät. i Wemmerlöfs S., har ett särdeles öfverraskande läge. Resande genom en ful och sandig trakt väntar man sig ej att här möta en den täckaste nejd, liksom en oas. Den vackra byggnaden ligger vid en vikig insjö, hvars stränder äro bevexta med boklundar. Ruiner af äldre byggnader äro helt nära. Parker och promenader.

Hammar, sät. i Nosaby S., på östra stranden af Helga-ån och Nosaby-viken, midt emot Christianstad. Här var det fordna Slottet Hammerhus beläget. Stället är mycket gammalt; var en tid nunnekloster. Omgifningarne äro vackra, ehuru i allvarsam stil.

Heckeberga, sät. i Genarp S., bygd 1557, har utmärkt vackert läge på en holme i den vackra Heckeberga-sjön. Flere små holmar, klädda med löfträn och buskar ligga i sjön, hvars stränder äro beväxte med vacker bokskog. Egendomen består af 7 $\frac{1}{2}$ hemman. Säteri, och 16 insockna frälse, samt intager i vidd 12000 tunl., deraf 8000 skog.

Hviderup eller *Widarp*, sät. i Gårdstånga S., vid Gellinge-ån. En af de förnämsta egendomar i Skåne, såväl genom sina stora och vackra åbyggnader som till vidd, läge och utseende. Trägård och park. I grannskapet några ätthögar.

Höganäs stenkolsgrufvor i Väsby S., $\frac{1}{11}$ mil från hafvet. Beträffande stenkolslagren och deras utsträckning hänvisa vi till det föreg. (sid. 411). Grufvorna hafva först börjat med någon drift bearbetas i slutet af förra seklet, af Grefve Er. Ruuth. Förut var här blott ett fiskeläge, hvilket ännu fortfar, men nu endast såsom en bisak.

Oaktadt alla motgångar har företaget gått framåt, och utgör nu en betydlig näringskälla för hela trakten. Öfver 1,200 personer hafva här sysselsättning (hvaraf omkr. 350 grufarbetare) och Höganäs liknar redan en liten stad. Grufvorna äro arbetade till ett djup af v. p. 50 famnar. Flere ångmaskiner äro anlagde för vattenuppfodring och grufdriften: endast under loppet af åren 1828—1832 hafva 4 nya ångmaskiner blifvit anbragte, hvilka, med tillh. byggnader, tills. kostat öfver 150,000 R:dr B:ko. Under samma år hafva 2 nya schakt blifvit nedsänkte och en jernväg (med kostnad af 14,700 R:dr B:ko) anlagd. Dessutom finnes en kanal, som icke blott tjänar till aflopp för det ur grufvorna uppfordrade vattnet, utan äfven såsom transportmedel. — Flere fabriker för tillverkning af eldfast tegel och lerkärl äro anlagde. Försäljningen under nyssnämde 5 år var i medeltal årligen: stenkol 58,150 R:dr; eldfast lera 264 R:dr; eldfast te-

gel 25,590 R:dr; eldfast taktegel och lerkärl 1460 R:dr, allt Banko.

Hörby, by med kyrka, marknadsplats, postkontor, tingsställe och gästgifvaregård.

Karsholm, sät. i Osterlöfs S. Hufvudbyggn. (uppförd 1622) har ett vackert läge på en halfö i Opmannasjön. Trägårdar o. s. v.

Klippan, med täckt läge vid Rönne å i Sönerlöfs S., är ett af de äldsta pappersbruk i riket. Det läser vara förflyttadt från Knutstorp, der Tyge Brahe anlagt Skånes första pappersbruk. Är nu förändrat till maschin-pappersfabrik.

Knutstorp, sät. i Kågeröd S., märkvärdig såsom varande Tyge Brahe's födelseort. Byggnaden är åldrig, men hvarken denna eller läget är särdeles vackert.

Krageholm, sät. i Sövesta S., vid den vackra Krageholms-sjön. Hufvudbyggningen, 3 våningar hög, innesluter på tre sidor en ansenlig borggård. I östra flygeln är ett vackert kapell, upptagande 2 våningar. — Vackra trägårdar, af tills. öfver 18 tunn. vidd. — Egend. har Skol- och Hospital-inrättning. Den derunder lydande lilla holmen Lybeck i Krageholms sjön, obebyggd och ostörd öfverlemnad åt naturens hand, är utmärkt af en sällsynt yppig vegetation: gräs, blommor, nässlor, det mesta till full manshöjd, hvaribland äfven sällsynta arter, och en som icke förekommer annorstädes i Sverige (*Arum maculatum*), hvilken troligen genom plantering inkommen i Krageholms trädgård, der, ehuru på serdeles fruktbar jordmån, knappt hinner hälften af den höjd hon har på holmen, bland dess ovanligt yppiga alster.

Krapperup, sät. i Brunnby S. Ligger utmärkt vackert, vid foten af Kullens bergsrygg, inuti parken af bokskog, och omgifvet af kyrkor, landt gårdar och hafvet. Parken ligger åt hafssidan och upptager, tillsammans med trädgården, 40 tunnland

vidd. Hela nejden har en täck, ehuru något vild natur. — På ägorne äro 3 fiskelägen: *Arila*, *Mölle* och *Lerhamn*.

Kulla Gunnarstorp, sät. i Allerum S., $\frac{3}{4}$ mil n. v. från Helsingborg, vid stranden af Öresund. Åbyggnaden är icke särdeles vacker, men läget och omgifningarne troligen de skönaste i hela Skåne. Från byggn., så väl som från den vackra parken har man sköna och vidsträckta utsigter åt sundet, nästan alltid upplifvadt af seglare — Kroneborgs slott och norra Seland — ön Hven. Trägården är ej hvad den fordom varit, men är dock ännu utmärkt vacker. I byggn. var under förre ägarens lifstid, en ej stor men vald samling af målningar, hvaribland några af utmärkt värde; en boksamling; diverse kinesiska konststycken o. s. v., detta allt lär nu vara flyttadt till Löberöd. Vid parken är en djurgård. Om någon del af förre ägarens (Gr. Gust. De la Gardie) skönhetssinne ännu följer *Kulla Gunnarstorp*; skall detta ställe — redan förut ett af de skönaste i vårt fädernesland — säkerligen ej blott underhållas, utan af konsten värdigt prydas, på ett sätt, som står i harmoni med nejdens naturliga fägring; — på ett sätt, som icke endast röjer att ägaren är Sveriges nuv. rikaste magnat; utan äfven att smak och konstsinne någon gång finnas sammanparade med rangen och rikedomen.

Ljungby, sät. i S. af samma namn. I grannskapet är den s. k. *Maglesten*, ett löst stenblock af ofantliga dimensioner, med hvilken flere gamla sador hafva sammanhang. Derifrån skall, enligt sagan, det vida beryktade *Ljungby horn* och *pipa* hafva hemtats. Desse märkvärdigheter förvaras ännu. Sagan derom är af flere berättad, bland andra af *Linné* i *Skånska resan*. — Stor trögård.

Lindholmen, sät. i *Svedala S.*, hvarken till läge eller åbyggn. märkligt; men i grannskapet äro rui-

ner efter det historiskt märkvärdiga slottet af samma namn, der Konung Albrecht i flere års tid (1388 o. f.) sutit fången.

Löberöd, sät. i Hammarlunda S. Läget är behagligt, ehuru ej utmärkt. Från slottets öfra våning, och ännu mer från tornets öfversta afsats har man en vidsträckt utsigt: från sistn. punkt ser man ej blott vidt öfver den kringliggande trakten, till Romeleklint, och öfver sundet; utan i klart väder visa sig till och med Köpenhamns tornspiror. — Har park af öfver 70 tunn. vidd; trädgård med flere tusen fruktträn; stort orangeri med flere sällsynta vexter. Bibliotheket innehåller omkring 11,000 voll. och många MSS., mest i svenska histor. och statistiken. Dessutom finnes en vacker målnings-samling; ett märkvärdigt album, jemte originalhandlingar, bref och sällsyntheter; antiqviteter och curiosa; gravyrer och kartor, samt kanske den största i Sverige af erkände mästars handteckningar (omkring 5500 särskilte teckn:r).

Maltesholm, sät. i Sönnarlöfs S., så till byggnad som parker m. fl. anläggningar, en af de mest utmärkta Skånska egendomar. Man ditkommer på en granitväg, uppförd öfver en dal och ett vattendrag ända till 12 aln. höjd och 18 aln. bredd; från hufvudvägen utgår en förgrening af 2526 aln. längd fortsatt med alléer. Denna väg är likväl hufvudsakligen anlagd för att använda en myckenhet sten som uppbrutits ur åkrarne. I den vackra trädgården är ett skönt tempel, derifrån utsigten är förträfflig; badhus; springbrunnar; stort orangeri.

Marsvinsholm, sät. i Balkåkra S., $\frac{1}{2}$ mil från hafvet. Karaktärsbyggn. är utmärkt vacker, 4 våningar hög, och de 2:ne diagonalhörnen med 3 vånings höga, fyrkantiga torn. Lummiga boklundar och vackra insjöar pryda omgifningarne. Trädgård

om 18 tunn. vidd. Holländeri och betydl. ostfabrik, der det under namn af Ruuth's ost bekanta ostslaget först börjat tillverkas.

Näsbyholm, sät. i Gärdslöfs S., har utmärkt vackert läge på en landtunga i Näsbyholmssjön. Från hufvudbyggn. har man en skön utsigt öfver omvexlande vattenpartier, bokskogar, sädesfält och höjder. Parker och trädgårdar.

St. Olofs kyrka i sydöstra Skåne, vid pass 2 mil v. s. v. från Stenshufvud. Har ett trefligt läge på en af löfträd beskuggad kulle. Kyrkan är en gammal stenbyggning, en af de äldsta i Skåne; har 6 altaren och en offerkista, hvori folket offerar på St. Olofs-dagen. Flere af dessa altaren prydas af bilder. Vid läktarens norra vägg är en bild af ek, föreställande Konung i Norrige, Olof, hvilken stupade i slaget vid Sticklarstad. På St. Olofsdagen (d. 29 Juli) besökes kyrkan ännu årligen af en mängd vallfärdande. Både då och vid andra tillfällen offeras. Norr om kyrkan är den s. k. kapellkullen, der ett af St. Olof bebodt eller anlagdt kapell skall hafva stått.

Osbyholm, sät. i Hörby S. Ligger utmärkt vackert vid den af ek- och bokskogar garnerade Ringsjön. Från byggnaden har man en herrlig utsigt öfver sjön och dess stränder, med Bosjökloster och färga i fonden; samt å andra sidan öfver det förbi murarne strömmande vattendraget, med fall och bryggor till den högst belägna Lyby kyrka etc. — Utmärkt vacker trädgård med park. Ett pryddigt lusthus vid sjön. Såg- och qvarnverk.

Quidinge Hed i Qu. S., exercisplats för Skånska dragonerne. Nära stället der den saknade Kronprinsen CARL AUGUST dog, är en minnesvår rest öfver honom.

Ramlösa helsobrunn, näst Medevi utan tvifvel den mest beprisade i Sverige, $\frac{1}{4}$ mil s. o. från Helsingborg, i en utmärkt vacker nejd, så mycket mer

intagande som vägen dit går genom en teml. platt trakt. Källorna rinna, några få alnar ifrån hvarandra, utur en bergvägg af sandsten; och beskuggas af löfträn. Natur och konst i förening hafva af nejden omkring brunnsplatsen bildat en täck park med vackra promenader; det hela trefligt inbjudande, lugnt, här och der med nästan dystra partier. Flera brunnsbyggnader äro uppförde vid brunnsplatsen: der och äfven i Helsingborg, så väl som i den närbelägna Ramlösa by bruka brunngästerna logera. I den större, högst belägna byggn. har man en vacker sal, derifrån utsigten är både vacker och vidsträckt; detta gäller ännu vida mer om utsigten från husets altan, derifrån man ser icke blott Sundet med dess många seglare och Seelands stränder, utan ända till Köpenhamn. Badinrättningen ligger vid hafvet, $\frac{1}{2}$ mil från brunnen.

Rysjöholm, sät. i Tossjö S. Utmärkt vackert läge nedom foten af Hallands-ås och vid stränderna af Rysjön. Vacker och omvexlande park af betydlig vidd. Från Hallands-ås höres ett märkvärdigt echo: då ett skott afskjutes återstudsar ljudet i ton af den starkaste åska. — Sågverk, qvarnar, oljeslageri o. s.

Råbbelöf, sät. i S. af samma namn, $\frac{1}{2}$ mil n. från Christianstad, vid Råbbelöfssjön. I grannskapet är det märkvärdiga *Balsberget* (jempf. sid. 410).

Rönneholm, sät. i Stödhaf S., på en holme i Rönne-ån. Har vacker åbyggnad och utmärkt vackra omgifningar. Park om 20 tunn. vidd.

Sinclairsholm, sät. i Gumlösa S., vid Almaån. Ej praktfull men täck. Förstördes betydligt af General Reventlau, som här hade högkvarter under Carl XII:s krig med Danmark. 1754 uppfördes en ny hufvudbyggn. som nedbrann 1788, efter den återställdes i sitt nuv. skick, i närheten är Gumlösa kyrka, af hög ålder (invid 1191), men ännu väl bibehållen. Qvarn- och sågverk.

Skabersjö, sät. i S. af samma namn. Har fordom varit befastad med vallar, torn, grafvar etc., hvaraf nu endast grafvarne äro kvar. Efter flere eldsvådor är egend. nu ånyo och väl bebyggd. Avenyen ovanligt egen. Trägård och parker i Eng. smak, med häckar, terasser i flere afsatser, tempel och hviloställen.

Skarhult, sät. i S. af samma namn, bel. på en skoglös slätt; åt hvars norra sida likväl skog snart möter. Byggnaden är i Göthisk stil med torn och ännu kvarstående ringmurar. Oaktadt det flacka läget finnes deromkring åtskilliga vackra partier.

Skillinge, sät. i Munkaljungby S., ej långt från Rönne-ån och en af dennas tilloppsgrenar. Har pryddlig hufvudbyggnad; vidsträckt trägård med afsatser, dammar, springbrunnar etc.; engelsk park; stuteri; schäferi; holländeri etc. Betydliga skogsplanteringar af björk, ek, tall och bok till flere hundra tunnland.

Strö, sät. i S. af samma namn, V. Göinge härad. Egendomen ej praktfull, men täck. I en särskild byggn. i trögården, der dagen infaller från ofvan, är uppställt Rålambska bibliot. af öfver 5,400 voll., till en del sällsynta böcker mest i historia och antiqviteter; 334 MSS; kartor m. m. Der finnes äfven en mindre myntsamling. Har kyrka af huggen sten med årtalet 1589.

Svanholm, sät. i Skurup S., omgifvet af bokskogar, bel. i en af Skånes vackraste trakter, vid Svansjön. Hufvudbyggn. är åldrig, af 4 våningars höjd och med instängd borggård. Från densamma har man vidsträckt utsigt, ända till hafvet. — Egend. har tillhört den bekante Maclean, hvars minne här fortlesver i flere inrättningar af vigt, och i de talrika farmer, hvarmed han först i Skåne gjorde god början.

Svenstorp, sät. i Odarslöfs S. Hufvudbyggn. uppförd af Knut Uhlefelds enka, har ett åldrigt ut-

seende; på östra sidan är ett 3-kantigt torn, med koppartak och altan, derifrån utsigten är ganska vidsträckt; på vestra en 4-kantig utbyggnad af lika höjd. Stor trädgård. Qvarnverk.

Söfdeborg, sät. i Söfde S. Hufvudbyggn. är i Göthisk stil, snarlik den vid Skarhult. Hufvud-façaden, med två höga och vidlyftiga flyglar, innesluta på tre sidor en stor trädgård. Två stora sallar äro vidt omtalte, särdeles den ena med gipstak och figurer i basrelief (mest scener ur gamla historien), ännu väl bibehållne, oaktadt de äro öfver 170 år gamla. Egendomen tillhörde en gång Gr. Ascheberg.

Tosterup, sät. i Tostarp S. Byggn, anlagd vid slutet af 15:de seklet, på ruinerna af en fordom härvarande Wikingaborg. Vid södra ändan är ett af Tyge Brahe uppbygdt torn, som han begagnat till observatorium, och hvilket nu är ett sjömärke för seglare. Sockenkyrkan, bygd 1598, är helt nära egendomen.

Trolleholm, ett af provinsens betydligaste sät. gods, i Torlösa S. Har stor åbyggnad; en trädgård af 16 tunn. vidd, i fransysk smak. Egendomen kallades förut Eriksholm och bebyggdes först 1532.

Trollenäs, sät. i Näs S., bel. i en dal vid ett litet vattendrag. Har ansenl. hufvudbyggnad; uppf. 1559, med murar af $3\frac{1}{2}$ aln. tjocklek; vacker trädgård med orangeri och drifhus; parker i eng. stil.

Tunbyholm, sät. i Smedstorps S. Hufvudbyggn., uppförd i något gammalmodig stil, ligger på en holme i Tunbyholmsjön, hvilken dessutom har 12 andra holmar, af hvilke 2:ne äro upptagne af en parkanläggning. Bland sjöns holmar finnes äfven flytande holmar, hvaraf en med omkrets af ungef. 150 aln.

Uranienborg, Kungsgård på ön *Hven*. Har sitt namn efter det astr. observatorium som Tyge Brahe här låtit anlägga, af hvilket nu

endast ruiner äro kvar. Dessa äro nu uppgräfde, befriade från jordlager etc, och väl vårdade.

Wanås, sät i Gryt S., fordom ett Kongl. slott och skall vara det första i Skåne som blifvit befast med vallar, grafvar och vindbryggor. Åbyggnaden åldrig, en af de äldsta, om ej den äldsta i Skåne. Trägården betydlig: bland annat finnes der spaliermurar till 400 famnars längd, klädde med Persiko- och Aprikos-trän, vinrankor etc. En af Wanås fordone ägare, Sten Bilde, var morbroder till den ryktbara astronomen Tyge Brahe.

Wegeholm, sät. i Ströfvelstorps S., på en holme vid Wegeholms-ån och på gränsen emellan Malmöhus och Christianstads län, nära Kattegat. Höga ek- och bokparker vittna redan på afstånd om en forntida anläggning. Hufvudbyggn., uppförd 1530, har 9 kvarters tjocka murar, arkader, korridorer och innesluter en borggård. Var i äldre tider omgifven af vallar. Borgbyggnaden ligger i Christianstads, men flyglarne och ladugården i Malmöhus län. Trägården, dit man kommer genom en kringbyggn. varande parterr, är omgifven af kanaler och dammar; spalierer af aprikoser, persikor, vinrankor, mandel- och nöträd, omgifva murarne; der utanför äro parkerne, genom hvilka Wege-ån slingrar fram. Genom en af alléerne (den i fonden framför borgbyggn.) synes Kullaberg och Kattegat i lointainen.

Widtsköfle, sät. i S. af samma namn. Bel. uti stor flygsandstrakt, hvilken här likväl är i vegetativt hänseende särdeles utmärkt. Byggnaden, uppförd i Göthisk stil, har ett imponerande utseende. Den omgifves af breda vattengrafvar, och innesluter på alla sidor en fyrkantig borggård. Har två runda torn. — Stor och vacker trägård, en af de yppersta i provinsen. Man finner der till och med alleer af fikonträd, hvilka bära mogen frukt. (Träden med rötter och vidhängande jordklimpar inflyttas dock under vintern). Parken upptager flere

100 tunnland. Genom div. skogsplantering af öfver **300** tunnland vidd, är flygsandens utbredande hämmadt. — Betydligt stuteri.

Wram Gunnarstorp, sät. i n. Wrams socken. Utmärkt vackert läge på v. sidan af Söderåsen. Vacker åbyggnad; park, trädgård, djurgård etc.

Akesholm, sät. i Träne S., grundl. i slutet af **12:e** eller början af **13:e** seklet. Avenyen är särdeles egen: man reser mot en skogspark och ser endast träden och en liten sjö; men vägen afviker inåt parken och i ett ögonblick ser man för sig ett palats i italiensk stil, som på ett par hundra stegs afstånd utbreder sin präktiga façad. På öfrige sidor är byggn. ännu närmare omgifven af den täta och lummiga parken, hvilken begränsas af en vid gräsplan, ytterst omgifven af bok-, ek- och björkskog. Parken har mer än **200** tunnland vidd, men synes ändå inskränkt. — På egend. en boksamling af par tusen voll.; en rustkammare, några oljefärgstaflor.

Öfvedskloster, sät. i Öfveds S. Egendomen grundlagd **1201**, har fordom varit kloster. Corps de logis omkring **70** aln. i längd, **23** i bredd och **23** i höjd mot trädgårdssidan. Gården nästan kringbygd af flygelbyggnader. Läget, nära Wombsjön, är ganska vackert; nejden tyckes äfven vara af näktergalar företrädesvis älskad, ty knappt någonstädes i Skåne får man höra desse så ofta och så många som här. Omkring **50** taflor, flere af namnkunnige mästare — pryda rummen. Landskap af Claude Lorraine, en Diana af Boucher; byst af Napoleon, uppgifves vara af Canova; baron H. Ramels byst af Sergel; Ch. Em. R. af Byström. Copia i marmor af Venus Capitolina. — Kyrkans altartafla, är enligt kännare utmärkt; en minnesvård öfver H. R. och hans maka, i marmor af Byström). Raphaels loger i Kpst af Volpato och Morghens i «barnkammaren». Bibliothek. — Vat-

tenledning, trädgård (med dammar, der guldfiskar gå etc.), parker m. fl. anläggningar försköna egendomen. Har hospitalsbyggning. I den nära liggande kyrkan är en dyrbar orgel. På kyrkogården, prydd af flere vårdar, äro de begge från 1745 så olyckligt namnkunnige Generalerne Lewenhaupt och Buddenbrock begrafne — den förre i en kolossal marmor-kista i familjegravven, den andra under en liten rund sten n. o. kyrkan.

Åhus, fordom stad, nu stor by med hamn, tullstation och lastageplats för Christianstad, 2 mil derifrån. Prestgården har historisk märkvärdighet: det var der Carl XI en gång under kriget 1679 räddades undan ett öfverraskande Danskt partis efterspaningar. Efter det fordna slottet härinvid finnes nu knappt ruiner kvar.

Vägarne inom Skåne
och till städer i angränsande provinser.

a) Vägarne från LUND.

- N:o 707. Till MALMÖ, ENGELHOLM, LAHOLM, GÖTHEBORG m. ll. städer äro vägar anvisade i N:i 198 och 172.
- N:o 708. Till CHRISTIANSTAD och WEXIÖ. Enl. N:o 48 i omv. ordning till *Christianstad* ($7\frac{1}{2}$ m.) och derifrån enl. N:o 9 i omv. ordn. till *Wexiö* ($19\frac{7}{8}$ m.).
- N:o 709. Till YSTAD. Dalby 4, Everlöf 6, a) Ystad 10 (5 m.).
- N:o 710. Till LANDSKRONA och HELSINGBORG. b) Kellinge 4, c) Saxtorp 4, d) Landskrona 4 (3 m.), e) Glumslöf 3, f) *Helsingborg* 5 (5 m.).
- Ann.* En annan väg till HELSINGBORG (hvilken kan fortsättas genom Halländske städerna till *Götheborg*) b) Kellinge 4, c) Saxtorp 4, g) Tågarp 4, h) Wallåkra 3, i) *Helsingborg* 6 ($5\frac{1}{2}$ m.).
- N:o 711. Till CIMBRISHAMN. k) Dalby 4, l) Weberöd 4, m) Sjöbo 5, Tranås 7, Steby 5, n) *Cimbrishamn* 5 ($7\frac{1}{2}$ m.).
- N:o 712. Till SKANÖR ($4\frac{1}{2}$ m.) och FALSTERBO ($4\frac{3}{4}$ m.) enl. N:o 47.
- N:o 713. Till TRELLEBORG. o) *Malmö* 6, Klörup $7\frac{1}{2}$, p) *Trelleborg* 4 ($4\frac{5}{8}$ m.).

a) Herrgårdar m. m. från *Lund* till *Ystad* äro antecknade under N:o 247. b) v. *Nöbbelöfs* k., *Wallkarra* k., *Lackälånga* k. c) v. ll. *Barsebäck*. d) h. *Tågarp*. e) h. *Säbyholm*. f) h. l. *Ramlösa* helsohr. g) v. *Tågarp*. h) h. l. *Sireköping*, v. *Belteberga*. i) v. *Fjäresta* k., *Bårslöfs* k., *Ramlösa* helsohr. k) h. l. *Bjellerup*, *Dalby*, v. l. *Hardeberga*. l) h. l. *Uglarp*. m) h. ll. *Simonstorp*, v. l. *Åsum*. n) Herrgårdar m. m. från *Sjöbo* till *Cimbrishamn* äro antecknade under N:o 162. o) h. l. *Trolleberg*, *Alnarp*, v. *Upåkra* k. p) Herrgårdar m. m. mellan

N:o 714. Till *Båtstad* och *Torekow*. *b*) *Keslinge* 4, *e*) *Saxtorp* 4, vidare enl. N:o 172 i omv. ordning till *Margretetorp* ($7\frac{3}{4}$ m.), och derifrån gå två vägar: en till *q*) *Båstad* 6 ($9\frac{1}{4}$ m.) och en till *r*) *Torekow* 8 ($9\frac{3}{4}$ m.).

Anm. En annan väg: Enl. N:o 47 i omv. ordning till *Röstånga* ($3\frac{1}{2}$ m.), derifrån enl. N:o 162 i omv. ordn. till *Margretetorp* ($8\frac{3}{8}$ m.) och derifrån som ofvan, *Båtstad* ($10\frac{3}{8}$ m.), *Torekow* ($10\frac{7}{8}$ m.).

N:o 715. Till *Höganäs* och *Kullen*. Enl. föreg. N:o 710 till *Helsingborg* (5 m.), *s*) *Höganäs* 8, *t*) *Kullen* 4 (8 m.).

N:o 716. Till *CARLSHAMN*. Enl. N:o 48 i omv. ordn. till *Christianstad* ($7\frac{1}{2}$ m.), derifrån enl. N:o 255 till *A-sarum* ($13\frac{3}{8}$ m.), *u*) *Carlshamn* $1\frac{1}{2}$ ($13\frac{7}{8}$ m.).

N:o 717. Till *CARLSKRONA*. Enl. N:o 48 i omv. ordning till *Christianstad* ($7\frac{1}{2}$ m.) och vidare enl. N:o 255 till *Carlskrona* (20 m.).

N:o 718. Till *KALMAR*. Enl. N:o 48 i omv. ordn. till *Christianstad* ($7\frac{1}{2}$ m.), derifrån enl. N:o 255 till *Skillinge* ($18\frac{1}{2}$ m.) och vidare enl. N:o 10 i omvänd ordn. till *Wassmolösa* ($26\frac{1}{8}$ m.), *v*) *Kalmar* $6\frac{3}{4}$ ($27\frac{1}{8}$ m.).

N:o 719. Till *JÖNKÖPING*. Enl. N:o 47 i omv. ordn. till *Fagerhult* ($8\frac{5}{8}$ m.) och vidare enl. N:o 5 i omvänd ordn. till *Jönköping* ($26\frac{5}{8}$ m.).

b) Vägarne från MALMÖ.

N:o 720. Till *CHRISTIANSTAD* och *WEXIÖ*. Enl. N:o 48 i omv. ordn. till *Christianstad* ($9\frac{1}{8}$ m.) och derifrån enl. N:o 9 i omv. ordn. till *Wexiö* ($21\frac{5}{8}$ m.).

N:o 721. Till *YSTAD*. *x*) *Klörup* 8, *y*) *Anderslöf* 4, *z*) *Skifarp* 6, *å*) *Ystad* 6 (6 m.).

Malmö och *Trelleborg* äro antecknade under N:o 231. *q*) v. *Forsslöfs* k. *r*) h. *Grefve* k., *Håfs* k., v. *Forsslöfs* k., *Karups* k. *s*) h. *Wäsby* k., *Ryd* v. *Pålsköp*, l. *Allerums* k., *Hittarps* fiskl., l. *Kulla Gunnarstorp*, l. *Domstens* fiskl., *Hjelmshult*, ll. *Wiken*. *t*) v. *Lerhamn* fiskl., *Krapparp*, *Mölle* fiskl. *u*) h. *W. Tubberyd*, v. *Strömma*, *Stampen*, *Gustafs-*

- N:o 722. Till ENGELHOLM m. fl. städer, enligt N:i 198 och 172.
- N:o 723. Till LANDSKRONA och HELSINGBORG. ä) Lomma 4, ö) Saxtorp 8, aa) Landskrona 4, (4 m.) bb) Glumslöf 3, cc) Helsingborg 4 (6 m.).
- N:o 724. Till CIMBRISHAMN. dd) Dalby 8 och vidare enl. ofvanst. N:o 711 (8 m.).
- N:o 725. Till SKANÖR (3 m.) och FALSTERBO (3½ m.) enl. N:o 47.

Anm. Till öfrige städer och orter norr om Malmö tages vägen genom Lund.

c) Vägarne från CHRISTIANSTAD.

- N:o 726. Till LUND och MALMÖ är väg anförd här ofvan.
- N:o 727. Till YSTAD. ee) Nöbbelöf 4 och vidare enligt N:o 7 till Ystad (7½ m.).
- N:o 728. Till WEXIÖ och JÖNKÖPING, enl. N:o 9 i omv. ordning.
- N:o 729. Till LANDSKRONA. Enl. N:o 48 till Hurfva (5¾ m.), ff) Keflinge 9, Saxtorp 4, gg) Landskrona 4 (10 m.).
- N:o 730. En annan väg till LANDSKRONA. hh) Wanneberga 7, ii) Sösdala 8, kk) Höör 6, ll) Ågarp 11, mm) Saxtorp 6, nn) Landskrona 4 (10½ m.).

berg, v) v. Ljungby, k., Kölby. x) h. Arrie k., Ö. Gräfvie k., v. l. Skabersjö, Ingelsta k., Måns-
torp. y) h. l. Haglösa, Markie, v. ll. Lindholmen.
z) h. Jordberga, l. Dybäck, v. l. Näsbyholm, Ö.
Wemmenhögs k., l. Torsjö. å) h. Nöbbelöfs k.,
Sjörups k., Charlottenlund, Snäresta k., Balkåkra
k., Gundralöf, v. Marsvinsholm, Bjeresholm. ä) h. l. Alnarp. ö) h. Habo, Borreby, Löddeköpinge
k., v. l. Barsebäck aa) h. Tågarp. bb) h. Säby-
holm. ce) h. l. Ramlösa helsobrunn. dd) h. ll.
Klägerup, ll. Hyby, ll. Tüppeladugård, ll. Eserup,
v. l. Bjellerup, Dalby. ee) h. l. Uddarp, ll. Åkes-
holm, v. Wä k., ll. Ugerup. ff) h. Brönneslöf, l.
Remmarlöf, v. Starhult, ll. Fliinge, l. Widarp, El-
tinge, l. Svenstorp, örtofta. gg) h. Tågarp. hh)
h. Lillö, l. Araslöf, l. Åraslöf, v. l. Uddarp. ii)

- N:o 731. En tredje väg till LANDAKRONA. *ee*) Nöbbelöf 4, *oo*) Wräm 3, *pp*) Hörby 10, *qq*) Höör 5, *ll*) Ågarp 11, *mm*) Saxtorp 6, *nn*) Landskrona 4 (10 $\frac{1}{2}$ m.)
- N:o 732. Till HELSINGBORG. Enl. N:o 255 i omv. ordn. (10 $\frac{1}{2}$ m.)
- Anm.* Till Höganäs och Kullen anföres väg från Helsingborg i ofvanstående N:o 715.
- N:o 733. Till CIMBRISHAMN. *ee*) Nöbbelöf 4, *rr*) Degerberga 5, *ss*) Brösarp 6, *tt*) Rörum 6, *uu*) Cimbrishamn 4 (6 $\frac{1}{4}$ m.)
- N:o 734. Till ENGELHOLM. Enl. N:o 255 i omv. ordning till Åby (7 $\frac{1}{2}$ m.), *vv*) Östra Ljungby 3, *xx*) Engelholm 7 (10 $\frac{1}{8}$ m.)
- N:o 735. Till SKANÖR (12 $\frac{1}{16}$ m.) och FALSTERBO (12 $\frac{1}{8}$ m.), enl. N:o 48.
- N:o 736. Till TRELLEBORG tages vägen genom *Ystad* enl. föreg. N:o 727, och vidare enl. N:o 121.
- N:o 737. Till *Båtstad* och *Torekow*. Enl. N:o 255 i omv. ordn. till Åby (7 $\frac{1}{2}$ m.), *vv*) Ö. Ljungby 3, *yy*) Margretetorp 8 $\frac{1}{2}$, derifrån gå två vägar, en till *zz*) *Båtstad* 6 (12 m.) och en till *ââ*) *Torekow* 8 (12 $\frac{1}{2}$ m.)

d) Vägarne från YSTAD.

- N:o 738. Till LUND, MALMÖ och CHRISTIANSTAD äro vägar anförde under dessa städer.

b. Ignaberga k., *l.* Hofdala, *v.* Oretorp, *l.* Ljungarum, *Fredriksberg.* *kk*) *h.* *l.* Maglö, *Holma*, *Åkersberg*, *v.* *ll.* Göingeholm. *ll*) *h.* *l.* Trolleholm, *v.* *Trollenäs*, *l.* Remmarlöf *mm*) *h.* *N.* *Weddinge* k., *v.* *S.* *Weddinge* k. *nn*) *h.* *Tågarp*, *oo*) *v.* *Ö.* *Wräm* k., *l.* *Maltesholm.* *pp*) *h.* *ll.* *Ölestorp*, *Linderöds* k. *qq*) *v.* *Osbyholm*, *Fulltofta*, (*Bosjöklöster* synes öfver sjön.) *rr*) *h.* *Lyngsjö* k., *Efveröds* k., *l.* *Maltesholm*, *v.* *l.* *Ugerup*, *l.* *Widtsköfte*. *ss*) *v.* *Maglehems* k. *tt*) *h.* *Torup*, *v.* *Svabesholm*. *uu*) *h.* *l.* *Gylleboa*. *vv*) *h.* *Bjersgård*, *Bläsinge*, *v.* *Klippan*, *l.* *Tomarp* (*xx*) *h.* *Munkaljungby* k., *v.* *Osjö*, *Skillinge*. *yy*) *h.* *Munkaljungby* k., *Tostarps* k., *Jernarps* k., *v.* *Osjö*, *Skillinge*, *Kärragård*. *zz*) *v.* *Forstlöfs* k. *ââ*) *h.* *Grefve* k., *Håfs* k. *v.* *Fors-*

- N:o 739. Till LANDSKRONA och HELSINGBORG tages vägen genom *Lund* och vidare enligt under sistnämnde stad meddelad anvisning.
- N:o 740. Till CIMBRISHAMN. ää) Herresta 2 $\frac{1}{2}$, öö) Hammenhög 8, a) *Cimbrishamn* 6 (4 $\frac{1}{8}$ m.).
- N:o 741. Till ENGELHOLM. Enl. N:o 247 i omv. ordning till Saxtorp (7 m.) och vidare enl. N:o 272 i omv. ordn. till *Engelholm* (11 $\frac{1}{2}$ m.).
- N:o 742. Till SKANÖR och FALSTERBO. b) Skifarp 6, c) Anderslöf 6, d) Klöfup 4, e) Hvällinge 4, f) *Skånör* 6 (6 $\frac{1}{2}$ m.), *Falsterbo* 1 (6 $\frac{1}{2}$ m.).
- N:o 743. Till TRELLEBORG (4 m.) enl. N:o 121.
- N:o 744. Till *Båtstad*, *Torekow*, *Höganäs* och *Kullen* tages vägen genom *Lund*.

e) Vägarne från LANDSKRONA.

- N:o 745. Till LUND, MALMÖ, CHRISTIANSTAD, YSTAD och HELSINGBORG äro vägar anvisade här ofvan.
- N:o 746. Till CIMBRISHAMN tages vägen genom *Lund*.
- N:o 747. Enl. N:o 190 i omvänd ordning (4 $\frac{1}{2}$ m.).
- N:o 748. Till SKANÖR, FALSTERBO och TRELLEBORG] tages vägen genom *Malmö*.
- N:o 749. Till *Båtstad* och *Torekow*. Enl. N:o 190 i omv. ordn. till *Engelholm* (4 $\frac{1}{2}$ m.), g) *Margretetorp* 5 och vidare enl. N:o 760.

f) Vägarne från HELSINGBORG.

- N:o 750. Till LUND, MALMÖ, CHRISTIANSTAD, YSTAD, LANDSKRONA och ENGELHOLM äro vägar anförde här ofvan.

löfs k., *Karups k.* ää) v. Öja k., *Herresta*. öö) h. 1. *Gyllerup*, v. 1. *Högesta*, ll. *Opup*, 1. *Ofrabyberg*, *Tästarp*, *Bollerarp*, 1. *Ingelsta*. a) h. 1. *Glimminge*, v. 1. *Gärsners*, *Järesta k.* b) h. *Bjeresholm*, 1. *Marsvinsholm*, v. *Gundralöf*, *Balkåkra k.*, *Snåresta k.*, *Charlottenslund*, *Sjörups k.*, *Nöbbelöfs k.* c) h. 1. *Torsjö*, ö. *Wemmenhögs k.*, 1. *Näsbyholm*, v. *Dybeck*, *Jordberga*. d) v. *Markie*, 1. *Haglösa*. e) h. *Månstorp*, *Mellan-Grefvie k.*, v. ö. *Gräfvie k.* f) *Vägvisare*.

- N:o 751. Till CIMBRISHAMN tages vägen genom *Lund*.
 N:o 752. Till TRELLEBORG, SKANÖR och FALSTERBO tages vägen genom *Malmö*.
 N:o 753. Till *Båtstad* och *Torekow*. Enl. N:o 179 i omv. ordn. till Margretetorp och vidare enl. N:o 749.

g) Vägarne från CIMBRISHAMN.

- N:o 754. Till LUND, MALMÖ, CHRISTIANSTAD, YSTAD, LANDSKRONA och HELSINGBORG äro vägar anvisade här ofvan.
 N:o 755. Till ENGELHOLM, *Båtstad*, *Torekow*, *Höganäs* och *Kullen* tages vägen genom *Lund* och *Helsingborg*.
 N:o 756. Till SKANÖR, FALSTERBO och TRELLEBORG tages vägen genom *Ystad*.

h) Vägarne från ENGELHOLM.

- N:o 757. Till LUND, MALMÖ, CHRISTIANSTAD, YSTAD, LANDSKRONA, HELSINGBORG och CIMBRISHAMN äro vägar anvisade här ofvan.
 N:o 758. Till SKANÖR och FALSTERBO, enl. N:o 172.
 N:o 759. Till TRELLEBORG. Enl. N:o 172 till *Malmö* ($7\frac{1}{2}$ m.). Klörup $7\frac{1}{2}$, h) *Trelleborg* 4 ($10\frac{2}{3}$ m.).
 N:o 760 Till *Båtstad* och *Torekow*. i) Margretetorp 5 och vidare enl. N:o 749.
 N:o 761. Till *Höganäs* och *Kullen*. k) *Fleninge* 6, l) *Höganäs* 8, m) *Kullen* 4 ($4\frac{1}{2}$ m.).

v. *St. Hammars* k. g) h. *Rebbelberga* k., v. l. *Engeltofta*. h) Herrgårdar m. m. från *Malmö* till *Trelleborg* äro antecknade under N:o 231. i) h. *Rebbelberga* k., v. l. *Engeltofta*. k) h. l. *Wegeholm*, l. *Röglå*, v. l. *Spannarps*, *Ströfvelstorp* k. l) h. *Wäsby* k., *Ryd*, v. *Alterums* k. l. *Kulla Gunnarstorp*, l. *Domstens* fiskl., *Hjelmshult*, ll. *Wiken*. m) v. *Lerhamns* fiskl., *Krapparp*, *Mölle* fiskl.

XVII. Norrland.1) *Landets allmänna beskaffenhet.*

Landets allmänna karakter är tecknad sidd. 73, 79—21. Här må ytterligare tilläggas följande:

Största delen af Norrland består af uråldrig grund, och här liksom annorstädes, utgör gneisen hufvudsakliga bergarten. Glimmerskiffer förekommer ofta, och desto mer ju närmare man nalkas fjellen. Så består Åreskutan och andra fjell till hela sin massa af denna bergart, och hela fjellsträckningen från Klukken öfver Skurdalsport och Kjela högar består af glimmerskiffer. Granit är sällsynt i det lägre landet, men tilltager, emot fjellen. På en längd af $4\frac{1}{2}$ mil, mellan Vigelfjellet och Syllfjellet träffas ren granit uppstickande i kanten af stora fjellryggens köl, på flera punkter ända till 3500 fots höjd, hvaraf kunde slutas att äfven kärnan af sjelfva fjellryggen (liksom Sveriges berggrund i allmänhet) består af granit och gneis, hvarpå glimmer-, talkskiffer m. m. blifvit uppstaplade. Urlerskiffer förekommer ganska sparsamt.

I Herjeådalen, Jemtland och med fortsättning inåt Norrige förekommer en ganska vidsträckt öfvergångsformation, intagande en sträcka af mer än 4 breddgraders längd ehuru den dock på flere ställen är afbruten, och ej heller i allmänhet kan anses sammanhängande. Äfven har Gestriklands Storsjö troligen en sandstensbildning, hörande till öfvergångsformationen, ehuru den ännu icke blifvit så blottad att det med säkerhet kan afgöras. Öfvergångsformationen i Herjeådalen, som mera sammanhänger med den i Dalarne (se sid. 216) än med Jemtlands är alldeles utan kalksten, en bergart, som gör andra öfvergångsbildningar så bördiga, och be-

står deremot mest af sandsten, som förtager bördigheten. I Jemtland består öfvergångsbildningen, såsom i våra flesta öfvergångstrakter af sandsten, alun- och lerskiffer samt kalksten. Sandstenen är sällan blottad och utgör troligen understa lagren; kalken är den allmännast utbredda och utgör öfversta lagren. Denna formation träffas på den jemnare delen af landet, som omgifver Storsjön, men torde framdeles, då flere undersökningar blifva anställda, finnas hafva en betydligt större utsträckning, än man hittills ansett den ega.

Norrland är rikt på malmtrakter, serdeles i fjellen; men för sin stora aflägsenhet från hafvet eller farbar sjö- eller landväg dit, äfvensom för skogsbristen närmast malmfjellen, hafva de blifvit föga bearbetade, ehuru likväl sådant, med noggrann urskiljning beräknadt, skulle ännu kunna ske med fördel. Detta gäller isynnerhet om de rika jernmalmborgen Gellivare och Ruotivare i Lule Lappmark, om hvilka mera specielt nedanföre, Näsberget i Pite Lappmark, hvars malm både till utseende och rikhaltighet täflar med Gellivares, samt i Tornes Lappmark de lika rika som stora malmborgen Luosavaara och Kirunavaara. Mera bearbetade äro Junosuando malmfält, belägne på gränsen som skiljer Lappmarken från Öfver-Torne socken, äfvensom de malmfält som ligga längre i söder och närmare hafvet, t. ex. i Gestrikland, der Thorsåkers socken har flere grufvor, Woxna och Strömsbergs grufvor i Helsingland, m. m. Masugnar och jernverk äro i allmänhet anlagde närmare åt kusten, och hemta sin malm dels från Lappmarken, dels också, hvad de sydligare beträffar, från grufvor i Upland och Södermanland (Utö). Myrmalm träffas i alla provinser. Silfver-anledningar finnes flerstädes, hvaribland Nasafjall (hvarom mera nedanföre) och Kedkevare, en mil på sidan om Sulitelma, begge längesedan nedlagde m. fl. Kopparmalm finnes fle-

restädes, ehuru föga förtjenande bearbetning. Så ger malmen från Åreskutans grufvor blott 2 proc. men bearbetas dock för koppars utmärkta godhet. En koboltgrufva bearbetas i Helsingland. Rödfärgsgrufvor finnas på åtskilliga ställen och blyerts på ett par.

Bland Norrlands märkvärdiga berg vilja vi här nämna några få, som företrädesvis förtjena uppmärksamhet: *Sulitelma*, såsom jätten bland de öfriga, torde förtjena främsta rummet. Det är beläget i Pite lappmark nära gränsen af Lule, och nära Riksgränsen. Ingen människoboning på flere mils afstånd, hvarföre ock en vandring dit är högst äfventyrlig och sällsynt, och går öfver snöberg, isremnor och fjellbäckar. Redan basen för Sulitelmabergen är merändels betäckt med snö, och klättringen uppåt toppen går genom snödrifvor. Från denna höjd öppnar sig utsigten öfver ett oändligt fjellhaf; den kringliggande snöverlden liknar ett steladt chaos, och det enda lif man varseblifver är fjellströmmarnes hemska sorl. I klart väder kan man från toppen se Norrska kusten och Westerhafvet samt 10 å 12 mil långt nedåt Svenska landet, hvaraf äfven berget fått namnet *Sulitelma* som betyder öns öga. — *Avasaxa*, på Ryska sidan om Torne elf, $\frac{1}{2}$ mil från Öfver-Tärneå kyrka, bekant för de gradmätningar som derifrån skett, och derföre att solen, en vecka före och en vecka efter midsommar från dess topp är synlig hela natten utan minsta afbrott. Det ligger likväl blott 630 fot öfver hafvet. Midsommarnatten plägar det alltid besökas af flere resande, äfvensom granskapets invånare då samlas der. *Gellivare*, i Socknen af samma namn, i Lule Lappm. Malmberget ligger nästan midt på släta landet, omgifvet hufvudsakligen af myror och kärr. Det består egentligen af 2:ne bergsryggar, slutande sig till hvarandra i en rät vinkel, hvaraf den största är omkr.

9000 aln. lång och vid midten 5000 aln. bred. Malmens hallt har funnits vara omkr. 67 proc. Från bergets högsta kullar, hvilka något öfverstiga gränsen der björken upphör att växa, har man en fri och vidsträckt utsigt. *Ruotivare* 1 $\frac{1}{2}$ mil nordvest från Qvickjock, tätt bredvid Kamaelfven, omkring mil långt och $\frac{1}{2}$ mil bredt samt ungefär 400 fot högt öfver marken, har en gedigen malmgång, som synes genomstryka hela berget och flerestädes går upp i dagen. Vid bergets södra ända ligger en så stor myckenhet malm nedrasad, att blott detta lager vore nog i ett sekel för flere masugnar. Denna malmhög räcker uppå halfva berget, och går sluttande ett par tusen fot nedåt den omgifvande skogsmossen. Malmen är från 50 till 60 procents rikhaltighet. Straxt bredvid, blott skiljdt af Kamafloden, höjer sig *Karvikberget* af lika storlek, och äfvenledes malmförande. — *Åreskutan*, ett isoleradt fjellberg i Jemtland, emellan Åresjön och Kallsjön, omgifvet af en majestätiskt leende fjälldal, som alldeles saknar den vilda karakteren hos Sulitelmas satelliter. Så väl för dess belägenhet i ett någorlunda bebodt land, som för lättheten att der uppstiga, är detta fjell det som angenämast af resande besökas, och visar, i anseende till sin betydliga höjd, de flesta fjellens omvexlande olikheter. Man uppstiger lättast från byn Wiken, eller också från Lund. Utsigten från toppen är bland de herrligaste: floder och sjöar skimrande bland skogar och berg såsom hvita sidenband eller klara källor, ty mycket större tyckes föremålen från denna höjd ej vara: åt vester ett oändligt fjellhaf, ehuru af mildare karakter: åt öster på 10 miles afstånd, Storsjön med den täcka Frösön, samt en mängd byar och gårdar spridda på de fruktbarare fälten.

Af Norrlands alla provinser äro Gestrkland och Herjeådalen de minst vackra. Helsingland blir redan gladare och vackrare, särdeles i Ljusnedalen,

der det flerestädes (t. ex. omkr. Jerfsö) är utmärkt vackert: en tysk resande yttrar att landskapet (neml. nämnde dalsträckning) "är ej mindre skönt än trakterna vid Elben och Werra, Weser och Rhen." Ångermanland är det mest kuperade och sannolikt icke blott det i Norrland utan äfven i hela Sverige vackraste landskap. Särdeles är Ångermanelfvens dal förtjusande skön. En *Tysk* resande (Schubert) erkänner att "ingen Rhen- eller Neckardal kan jämföras" dermed. Dalens starka odling och ovanliga bördighet tyckes ock på ett förvillande sätt erinra om sydligare trakter och klimat. Skönast är dalen omkring Sollefteå: elfvens sista fall är ej långt från den täcka kyrkan, hvilken står midt i den här vidgade dalen. På en half och hel mils afstånd omgifves kyrkan af lummiga skogsberg. Närmare kring kyrkan och ända upp på bergens sluttningar ligga byar och boningar grupperade, och på strömmens norra sida utskjuta bergen helt tvärbranta bredvid och öfver floden, hvilken härifrån går lugnt och stilla, segelbar ända till hafvet, på en sträcka af 10 mil. I Jemtland, från backen vid Brunflo kyrka (vägen mellan Sundsvall och Östersund) visar sig en trakt som tämlar med Sollefteådalen i pittoresk skönhet och som i storhet nästan öfverträffar den; der ser man Storsjön ur hvilken Frösön upplyfter sina grönskande kullar, och genom en fördjupning mellan Frösö kyrka på s. v. höjden och de gent emot liggande skogsbergen, framstår den på 12 mils afstånd belägna Åreskutan, med sina snöfläckar. Hela nejden omkring Jemtlands Storsjö är oändligt skön: storartad men mild och full af lif. Skönast visar den sig från skolhuset på Frösön.

I allmänhet äro Norrlands flodstränder utmärkt vackra, serdeles Ångermanelfvens och en färd derutåt en sommarafon har ett särdeles romantiskt behag. Den stora och rika Skellefteådalen (vid Skellefte-elfven) med sin stora kyrkostad och det

herrliga templet erbjuder en öfverraskande skön utsigt. Äfven omkring Indalselven, Ljusnan etc. är ganska vackert. Eget för Norrländ äro flodernas talrika fall och forsar. Bland de vackraste fallen nämnas: *Tännsjöforsen* i Jemtland, börjar med ett mindre fall af några fots höjd och lutning, men straxt derpå störtar sig hela vattenmassan i en afsats af omkring 40 fots bredd, ner utför mellan de mörka och lodräta bergväggarne på mer än 90 fots höjd. Nedifrån sedd är den alldeles utmärkt skön. (En utsigt deraf i Sverige framställt i Teckningar 3:e häft.). *Fällforsen*, i Ume-elfven, ett af de större i Sverige. *Matkikoski-fallen* i Torne-elfven. *Niaumelsaskas* (Harsprånget) i Lule Lappmark, bildas af Lule-elf, anses för det största i Sverige och uppgifves hafva en sammanräknad höjd af omkring 400 fot. Längre upp bildar samma elf de tre stora Porriosfallen.

Men icke blott det egentliga Norrländ, utan äfven Lappmarken har många storartade naturskönheter, ehuru här oftast mera milda. Något mera stort och imposant äro Quicktjocks fjelltrakt (i Lule Lappm.) lär man ej gerna lå se i Sverige: sjön Saggatjaur omgifven af skyhöga snöfjellar. Bergen hänga på begge sidor nästan öfver sjöstränderna, och likväl kunna de ej begränsa utsigten; ty på 4 och 5 mils afstånd ser man, under rodden, den ena snötoppen efter den andra blicka fram och försvinna, tills man, en qvart mil från Quicktjock, på en gång får se den vackra dalen och alla dess underbara fjellbildningar rundt deromkring. I grannskapet störtar Kamaelfven häftigt utför klipporna, hvarest den, förent med Tarraselfven, försvinner i Saggatjaur. Men man finner icke blott storartade utan stundom äfven täcka nejder. Så är Storbacken, belägen på en halfö i Lule elf, nära Lappmarksgränsen, ett litet Arkadien i vildmarken. Det lär ha varit Baron Hermelins favorit-ställe; Lule-elf är dit

segelbar. Här och der i norra Lappmarken får man se snöfria glaciärer, hvilkas glatta isfält flamma som eld, då de träffas af solstrålarne. Fjellvegetationen är ej rik, men stundom på tjenligare lokaler, starkt drifvande och praktfull, så att den lätt bedrager ett ovant öga med ett sken af rikedom. Och denna vildmark har äfven sin näktergal, den här s. k. *Hundratungan* (på Finska *Satakielinen*, *Sylvia Svecica*), hvilken är allmän i Torne Lappmark, Juckasjerfvi, Karesuando.

Man reser i allmänhet med nöje i Norrland. Gästgifvaregårdarne äro vanligen goda och vida bättre än i flere sydliga provinser. Gästfrihet, en vanlig nordisk dygd, är företrädesvis allmän i Norrland. Folket är, särdeles i Ångermanland och Westerbotten, redligt, gladt och förekommande. Uti de i noten här nedan *) citerade böcker, så väl som i *Zetterstedts resa*, finnas flera speciela underrättelser om sättet att färdas i Norrland och Lappmarken. Här vilja vi blott nämna följande: På de tre sista gästgifvaregårdarne (från Stockholm) närmast Haparanda talas Finska och dagböckerna äro äfven på detta språk. Stundom behöfver den resande tolk, der pantomimspråket ej räcker till, men ofta finnes någon person vid gästgifvaregårdarne hvilken kan litet Svenska. Längre upp i Torneådalen är förhållandet enahanda; vid Matarengi talas dock något

*) Om Norrland och Lappmarken. deras odlingsbarhet m. m. finnas högst intressanta upplysningar i *Engströms resa genom Norrland och Lappland*, år 1834 (Sthm., 1834); *resa genom södra Lappland, Jemtland, Trondhiem och Dalarne*, år 1814 af samma förf. (Sthm., 1835); *Journal af Petrus Læstadius 2 delar* (Sthm., 1832—1833); samt *om uppodlingar i Lappmarken af L. L. Læstadius* (Sthm 1824). Den sistnämde innehåller en större rikedom af intressanta uppgifter och facta, än den anspråkslösa titeln kan tyckas föranleda.

Svenska. Inom Westerbottens Lappmarker äro flere vägar anlagde: en sådan går öfver Stöttingsfjellet, mellan Åsele och Lycksele Lappmarker, men i allmänhet äro vägarne tvärs öfver landet tvära eller öfarbara: för att komma emellan de särskilde Lappmarkerne måste man ofta tag stora omvägar. Angående båt- och forsfärder har Engström flere intressanta underrättelser. För en färd uppe i de högre delarne af Lappmarken bör man särskilt ekipera efter ortens bruk, Man erhåller lätt lots och bärare der ingen farbar väg är; och vid båtfart båtar och roddare. Vid färgställen, der färjan är på andra sidan och afståndet så stort att rop ej höras, brukar man uppgöra eld, då röken tjenar färgfolket till signal om den resandes ankomst och önskan att blifva öfverförd. Myggen lära vara det plågsamma af en Lappmarks-resa; invånarne bruka skydda sig med en smörja af tjära och grädda, som ingnides i ansigtet och på alla blottade ställen af kroppen. Zetterstedt tror eljest att en hatt med breda skyggen, och desse på öfre kanten intjärede, skall afhålla denna landsplåga. Uppe i fjellen slipper man dem; men en fjellvandring är i andra afseenden ganska mödosam och besvärlig, stundom ej utan fara, äfven den vackrare årstiden.

2) Städer.

Gefle anseelig stapelstad (omkring 3100 invån.) i Gestrikland, äldsta Staden i Norrland; har vackert läge vid en hafsvik, deri Gefle-ån utfaller. Är i allmänhet välbyggd; ån, som genomflyter staden och bildar flere fall, skiljer den i 2 delar och delar sig vid utloppet i 3 grenar, hvaraf den medlersta är störst. Öfver ån går en prydlig bro, Nya bron. Staden är ett säte för Landshöfding och ett Gymnasium. Publike byggnader äro: Landshöfdingeresidenset, Rådhuset, Gymnasiihuset, Lasarett- och

Hospitalshuset m. fl. Landshöfdinge-resid. ligger högt, omgifvet af ån, och lemnar vackra utsigter både åt land och haf. Rådhuset är ett af de praktigaste i riket. Gymnasium har en fysikalisk apparat, naturhistoriska samt glob- och kartsamlingar och ett temligen betydligt bibliotek.

Har god hamn. 2 skeppshvarf. Idkar betydlig handel och sjöfart; såsom handelsstad är Gefle näst Stockholm och Götheborg, och såsom skeppsredande näst Stockholm, den betydligaste i riket. De förnämsta exportartiklar ärr jern och trävirke. Jemte handel, sjöfart och skeppsbyggeri äro handtverkerier och fabriker, fiske (lax- och strömmingsfiske, mest det sednare) och jordbruk stadens väsendtliga näringar. Fabriker äro: segelduksfabrik, sockerbruk, tobaksfabriker, oljeslageri, linneväfnadsfabrik, kortfabrik, garfveri (med flere nya inrättningar), m. fl.

Den förnämsta promenadsplatsen är den vackra skeppsbron, planterad med alléer.

I grannskapet ligga: Tollfors bruk, Stigslund, Strömsbro, Hvarfva, Fors, Kongsladugården, Backa, Alborga, Järsta, Hamlingby, Harnäs m. fl.

Söderhamn, stapelstad (omkr. 1600 invån.) i Helsingland, belägen mellan tvenne berg vid en vik af hafvet, som medelst en kanal är förent med den vester om staden belägna Teljesjön. Regulerat bygd. Näringar äro handel, sjöfart, fiske, väfnad och jordbruk.

Hudiksvall, stapelstad (omk. 1900 invån.) i Helsingland vid Bottniska viken, mellan tvenne fjärdar, förenade medelst en genom staden löpande kanal. Regulier och temligen väl byggd. Handel, handverk och strömmingsfiske äro hufvudsakliga näringar. Inga fabriker, med undantag af en snus- och tobaksfabrik.

Östersund, uppstad (med omkr. 470 invån.) i Jemtland, på östliga stranden af Storsjön. Har vac-

kert läge och är reguliert anlagd. Landshöfdingesäte. Gent emot staden, och dermed förenad medelst en vacker bro, ligger *Frösön* (se d.)

Sundsvall, stapelstad (omkr. 2000 invån.) i Medelpad, vid den s. k. Selångeråns utlopp i en vik af hafvet. Staden är välbygd och regulier, liflig och treflig och har ett det vackraste läge i en bördig och odlad dal, begränsad af skogiga berg. Indals-elfven och Ljungan utflyta i samma vik vid hvilken staden är belägen, nära inloppet till den goda och beqväma hamnen. Har vacker kyrka. Från kyrktornet en herrlig utsigt öfver staden och nejden, öfver hafsviken och dess öar. Skeppshvarf. Flere trögårdar; staden lär vara den nordligaste uti Sverige der äpplen komma till full mognad. Handel, sjöfart, handtverkerier, jordbruk och strömmingsfiske de förnämsta näringar. Har en helsobrunn.

Hernösand, välbygd stapelstad (omkr. 2000 inv.) i Ångermanland, belägen på Hernön vid Ångerman-elfvens utlopp. Säte för Biskop, Landshöfding, Gymnasium. Kyrkan gammal och medelmåttig, prydes af bildverk. Publike byggnader äro Gymnasii-huset, Landshöfdinge-huset, Biskopshuset och Rådhuset. Det gamla Gymnasii-bibliotheket, blef, jemte staden, förstördt af Ryssarne 1721; det nya har ännu ej hunnit någon särdeles betydenhet (v. p. 5000 band.) Har ett arbets- och korrektionshus för länet. Helsobrunn; samt en vacker promenad, den s. k. Stadsträdgården. Två goda hamnar förenade genom det mellan ön och fasta landet löpande sund. Näringar lika med Sundsvall.

En half mil från staden ligger d. s. k. Vårdkaseberget, från hvars högsta kulle är en vidsträckt och skön utsigt. Flere landställen ligga helt nära staden.

Umeå, stapelstad (omkr. 1500 invån.) i Westerhotten. Landshöfdingesäte. Reguliert anlagd på en herrlig dalslätt vid Ume-elf, 2½ sjömil från hafs-

bandet. Hamnen, vid det s. k. Småholmssundet nära hafvet, är 14 till 15 fot djup, god och bekväm; segelleden derifrån till staden kan endast befaras med högst 8 fot djupgående fartyg. De förnämste exportartiklar äro trävirke, jern, tjära; äfven ladvärdagsprodukter, fogel, skinn, fiskvaror etc. Staden har en helsobrunn.

Piteå, stapelstad (omkr. 1700 invån.) i Westerbotten (och Norrbottens län), reguliert anlagd på en holme i Pite-elfven, nära dess utlopp. Vackert läge. Landshöfdingesäte. Handel och sjöfart, nästan endast på inrikes orter. Skeppsvarf.

Luleå, stapelstad (omkr. 1100 invån.) i Westerbotten (Norrbottens län) på en halfö vid Luleefs utlopp i en djupt inskjutande fjärd af hafvet. God hamn; skeppsvarf. Utanför staden ligga flere vackra öar.

Vid pass en mil längre in åt landet är *Luleå Gammelstad*, derifrån *Luleå* flyttades 1649. Gamla staden är nu blott kyrkostad och marknadsplats, men såsom sådan ej obetydlig. Kyrkan är stor och vacker; altardekorationerna uppgifvas vara Italienskt bildhuggeri-arbete, verkligt mästerverk.

Haparanda, stapelstad vid Bottniska viken och på högra stranden af Torne-elf nära gränsen emot Ryssland, reguliert anlagd och välbygd, har omkr. 400 invån. och drifver god handel.

5) Bruk, Herrgårdar, m. m.

Axmar, större jernbruk med masugn i Hamrånge S. Gestrikl. Utgör jemte *Wifors* och *Wiksjö* jernverk i samma S. ett fideikommiss.

Forsbacka, betydl. jernverk i Walbo S. Gestrikl., vid Storsjöns utlopp i Gesleån, med masugn och en stålugn. Qvarn och såg, trögård, park.

Frösön, en täck ö i Jemtlands Storsjö. Der är trivialskola, den enda undervisningsanstalt i Jemt-

lands Län. På höjden af Frösön ligger dess kyrka, skolhuset, och en vacker stenhusbyggnad, som innesluter ett af afl. Professor Zetterström dit donerad bibliotek om 7000 vol. Utsigten från skolhuset är utmärkt.

Gran, i Piteå S. Vacker belägenhet på en halfö i Pite elf, Öfverste-boställe. Har, jemte Luleå prostgård, största utsädet i Norrbotten, i en bördig jordmån.

Gysinge, betydligt jernbruk med masugn i Fernebo S., det största i Gestrikl. Vacker belägenhet på en halfö, som på tre sidor omgifves af Dalelven. Prydlig åbyggnad, trögård med orangeri, park, qvarn, såg.

Holm, i Öfver-Lännäs S. Ångerm.; det enda säteri i denna provins, består af nära 9 mantal. Temligt vacker åbyggnad och trögård.

Iggesund, jernverk med masugn i Njutångers S. Helsingl., vid utloppet af Dellåns högra gren i hafvet. Vacker utsigt åt hafvet öfver en mängd holmar. Ett berömdt, af Rinman bygdt valsverk.

Jonusuando jerngrufvor och masugn, på gränsen mellan Öfver-Torneå S. och Lappm. Malmfältet håller $\frac{1}{4}$ mil i längd, den djupaste grufvan ej mer än 10 famnar.

Kengis jernbruk i Öfver-Torneå S., det äldsta i Norrbotten och det nordligaste i Europa, vid Torne elf nära föreningen med Muonio, hemtar sitt jern från den 7 mil ofvanför belägna *Jonusuando*.

Ljusnedahl jernbruk med masugn i Tännäs S. Herjeådalen, vid Ljusne elf. Här har fordom äfven varit kopparverk. — Har egen kyrka.

Lycksele, Kyrkoby i Lycksele Lappmark med tingsställe, marknadsplats, gästgifveri etc. Har vackert läge vid stranden af ett sel i Umeå-elfven. Kyrkan nybygd, rymlig och vacker.

Melderstein, jernbruk i Råneå S. Norrbotten; der utsmides den vid de. 1 $\frac{1}{2}$ mil aflägsse, vid Bott-

niska viken belägne, Strömsunds. äfvensom vid A-
vafors masugn nedsmälta malmen från Gellivare
grufvor.

Norråta, Kungsgård i S. af samma namn, Hel-
singland. Nära kungsgården är en pyramidformig
minnesvård af sandsten, som hvilar på en fyrkantig
fot af huggen sten; den är upprest på en kulle, från
hvilken Gustaf Wasa 1521 uppmanat Helsingarne
till resning mot Christian Tyrann, och till minne af
denna händelse.

Nyhamn, god hamn vid Ljusnans utlopp i haf-
vet, säker för alla vindar, tillräcklig för 40 skepp,
är en tillflykt för fartyg under resor mellan Stock-
holm och Finland.

Nyland, lastageplats i Ytter-Lännäs S. Ångerm.,
6 mil från Ångermanelfvens utlopp vid Hernösand.
Elfven är hit segelbar äfven för större fartyg; Skepps-
varf.

Ratan, god hamn i Bygdeå S. Westerb., för-
tullningsställe för fartyg från norra städerna, som
segla utrikes; nederlagsbodar, magasin för jernva-
ror, m. m. Märkvärdig för en drabbning med Rys-
sarne under sista Finska kriget.

*Robertsfors*s jernverk med masugn i Bygdeå S.
Westerbot., vid Nickle-elfven. Har egen kyrka.
Malm hemtas från Dannemora m. fl. grufvor.

Skellefteå, betydlig kyrkoby, den största i Norr-
land, i en herrlig nejd. Socknen af samma namn
är en af de vidsträcktaste i Sverige. Kyrkan rym-
lig och utmärkt vacker; har god orgel, vacker al-
tartalla och prydes af flere målningar.

Slakån, kopparhytta i Jemtland. En på eget
sätt konstruerad blåsmachin förtjenar ses.

Storbacken, lastageplats vid Luleå elf, hvilken
är segelbar ända dit. Har ett oändligt vackert lä-
ge, och var Baron Hermelins favoritställe.

Sånga, helsobrunn i S. af samma namn, Ån-
germanl., med brunnsbyggnader och badhus. I när-

heten är sockenkyrkan. Ångermanelfven flyter här förbi och trakten är utmärkt vacker.

Sävar jernverk i Umeå S. Westerb., märkligt för träffningen med Ryssarne under sista Finnska kriget. Märken efter kulorna äro ännu synbara i några hus.

Urfors, jernbruk i Ofvansjö S. Gestrikl., vid Bersjöån, med andel i masugn. Härunder hörer *Kungsgården*, en herrgård i samma S., med vacker belägenhet och åbyggnad.

Westanå, jernverk i Wiksjö S. Ångerm., med mer än 60 famnars fall. Verkstäderna 6 efter hvarandra, så att vattnet faller ur den ena rännan i den andra.

Wi, jernbruk i Uglebo S. Gestrikl., tillika säteri, det enda i länet. Vacker åbyggnad, park, trädgård, qvarnar m. m.

Wifsta, hamn, skeppsvarf, gästgifvargård och glasbruk i Medelpad, nära Sundsvall, i en vacker dal.

Utom ofvan beskrifne må följande bruk till namnet uppräknas.

I GESTRIKLAND. *Berghyttan* (bergsmanshammare), *Gammelstilla* och *Hofors* i Thorsåkers S.; *Brattfors* (med masugn) i UGGLEBO; *Finnäs*, *Hammarby* och *Högbo* i Ofvansjö, *Grönzinka* (med masugn) och *Oppsjö* i Ö. Fernebo; *Hillevik* (masugn) och *Oslättfors* i Hille; *Hyttö* i Hedesunda; *Mackmyra* och *Tollfors* i Wahlbo.

I HELSINGLAND. *Annefors* i Bollnäs S., *Franshammar* i Hassela; *Hedvigsfors* och *Strömbacka* i Bjuråker; *Kilafors* i Hanebo; *Ljusne* och *Maråker* i Söderala; *Långvind* i Enånger; *Ström* i Harmånger; *Sunnäs* i Skog; *Svabensverk* med *Fläts* masugn i Alfta; *Woxna* i S. af s. n.

I MEDELPAD. *Galtström* i Njurunda S.; *Lögdö* och *Åvike* i Hässjö; *Sörfors* i Atmar.

I ÅNGERMANLAND. *Björkå* i Öfver-Lännäs S.; *Graninge* i S. af s. n.; *Gålsjö* i Botheå; *Sandö* (glasbruk) i Nora; *Sollefteå* i S. af s. n.; *Utansjö* i Högsjö.

I WESTERBOTTEN. *Göljen* (masugn) i Ö. Kalix S., *Hörneåfors* och *Johannisfors* i Umeå S.; *Olofsfors* (med masugn) i Nordmaling, *Selet* (med masugn) och *Svartlå* i Luleå S.; *Svanstein* och *Törneåfors* (masugn) i Ö. Torneå.

Vägarne inom Norrland

och ifrån Gefle till städer i angränsande provinser.

a) Vägarne från GEFLE.

- N:o 762. Till UPSALA och STOCKHOLM, enl. N:o 49 i omv. ordning.
- Anm.* Tvenne andra vägar till *Upsala*, enl. N:i 280 och 281 (sid. 152).
- N:o 763. Till ENKÖPING tages vägen genom *Upsala*.
- N:o 764. Till ÖREGRUND Elfkarleby 10, Skärplinge 12, Frebbenbo 7, Wansta 5, Norr Skedekke 7, Öregrund 5 (11½ m.).
- N:o 765. Till ÖSTHAMMAR. Enl. föreg. till N. Skedekke (10½ m.), Östhammar 3 (11 m.).
- N:o 766. Till NORRTELJE. Enl. föreg. till Östhammar (11 m.). Marka 2 och vidare enl. N:o 311 i omv. ordn. till *Norrtelje* (18½ m.).
- N:o 767. Till FARLUN, enl. (sid. 227) N:o 454 jemte *anm.*
- N:o 768. Till SÄTHER m. fl. städer, enl. (sid. 48) N:o 173.
- N:o 769. Till HEDEMORA. Enl. (sid. 48) N:o 173 i omv. ordn. till *Smедby* (8¾ m.), *Hedemora* 6 (9½ m.).
- N:o 770. Till SALA och WESTERÅS är väg anvisad i N:o 409 (sid. 209).
- N:o 771. Till HAPARANDA, genom alla Norrlands vid kusten belägna städer, enl. N:o 54.
- N:o 772. Till ÖSTERSUND och TRONDHEJEM, enl. N:o 122.
- N:o 773. Till *Funnedals* gränsetull i Herjeådalen och vidare till RÖRÅS i Norrige. Enl. N:o 54 till *Mo Myskie* (7¾ m.), derifrån till *Hanebo* 8, *Heden* 7, *Kurland* 7½, *Löfvik* 6½, *Jerfsö kyrkoby* 7, *Storbyn* 9, *Kärböle* 16, *Kolsätt* 14, *Nilsvallen* 8, *Glisjöberg* 9, *Rausjö* 6, *Wiken* 11, *Hede by* 4, *Långå* 6, *Tennäs* 14, *Funnedalen* 6, *Malmågen* 8, *Brække* i Norrige 8, *Rörås* 12 (49½ m.).

b) Vägarne från SÖDERHAMN.

- N:o 774. Till GEFLE, enl. N:o 54 jemte anm. 1.
- N:o 775. Till HUDIKSVALL. Kungsgården 4, Bro 9, Iggesund 6, Hudiksvall 4 ($5\frac{1}{2}$ m.).
- N:o 776. Till ÖSTERSUND och TRONDHJEM. Kungsgården 4, och vidare enl. N:i 54 och 122.
- N:o 777. Till *Herjeådalen* och RÖRÅS. Mo Myskie 5 och vidare enl. föreg. N:o 773.
- N:o 778. Till *Elfdalen* i Dalarne. Mo Myskie 5, Hanebo 8, Heden 7, Alfta $7\frac{1}{2}$, Edsby $6\frac{1}{2}$, Finnstuga 7, Böhle 7, Arfvet $8\frac{1}{2}$, Skattungbyn $4\frac{1}{2}$, Orsa 6, Garberg 11, Elfdalen $6\frac{1}{2}$ ($21\frac{1}{2}$ m.).

c) Vägarne från HUDIKSVALL.

- N:o 779. Söderut till Söderhamn och Gefle, norr ut genom *Sunn* $1\frac{1}{2}$, till Sundsvall m. m. och vesterut till Östersund äro vägar anvisade här ofvan.
- N:o 780. Till *Herjeådalen* och RÖRÅS. Hamre 6, Norrbobyn $6\frac{1}{2}$, Näbbyn 1, Åkersta 12, Storbyn 6 och vidare enl. föreg. N:o 773.

d) Vägarne från SUNDSVALL.

- N:o 781. Stora vägen söder och norr ut, äfvensom till ÖSTERSUND, enl. föregående.
- N:o 782. Längsefter *Indals-* och derefter *Faxe-elfven* till Backe ofvanför *Wängel-elfven*. Kollund $5\frac{1}{2}$, Härfvom $4\frac{1}{2}$, Byen 9, Sillre 4, Boda 5, Forss 7, Ledinge 6, Gransjö 7, Ärtvik 7, Hallingsås 7, Wiken 6, Nordanfjäll 6, Backe 6.

e) Vägarne från ÖSTERSUND.

- N:o 783. Till SUNDSVALL och vidare antingen åt norr eller söder äro vägar här ofvan anvisade.
- N:o 784. Till TRONDHJEM, enl. N:o 122.
- N:o 785. Till *Herjeådalen*. Gärde $7\frac{1}{2}$, Bugarden vid Ovikens kyrka $8\frac{1}{2}$, Hallom $4\frac{1}{2}$, Bergsbyu $6\frac{1}{2}$, Östersen $8\frac{1}{2}$, Klöfsjöbyn $7\frac{1}{2}$, Wendalen 10, Wiken 4, samt

vidare enl. föreg. N:o 773 antingen vesterut till Norrige eller österut till Hudiksvall, hvilken sednare väg dock tages korrtare från Österåsen öfver Bantan, Öfver- och Ytter-Hogdal till Kärhöle.

N:o 786. Till *Ragunda*. Gärde 6, Fanbyn 9, Bogsjö 9½, Stugum 6, Strömsnäs 6, Krångede 6, Pålsgård 6, Fors 8. Derifrån kan vägen sedan tagas enl. föreg. N:o 784 antingen upp åt Ångermanland till Backa eller ned åt Sundsvall.

f) Vägarna från HERNÖSAND.

N:o 787. Till SUNDKVALL och ytterligare söder ut, enligt N:o 54, jemte anm. 3.

N:o 788. Till UMEÅ och ytterligare norrut. Åland 4, och vidare enligt N:o 54.

N:o 789. Längsefter *Ångermanelfven*. Åland 4, Weda 6½, Herrskog 7, Kungsgården 6½, Undrom 6, Skedom 11, Ed 5, Rösta 7, Näsåker 5, Forsås 2½, Mo 12. Derifrån går väg till Nordanfjäll 12, och förenar sig således med den i N:o 782 nämnde väg. Längsefter motsatta stranden af *Ångermanelfven* går äfven en väg, hvilken så väl vid Ledinge, som Gransjö, förenar sig med den sistnämnda.

g) Vägarna från UMEÅ.

N:o 790. Norr- och söderut följer af det föregående.

N:o 791. Till *Lycksele Lappmark* och vidare derifrån. Hissjön 7, Tafvelsjön 5, Rödå 4, Degerfors 7½, Hjuken 6, Eckorselet 8, Ekorrträsk 4, Lycksele 9½ (12¾ m.). Detta är den enda väg till Lappmarken, som är ordentligt uppmätt och försedd med ordentliga gästgifvargårdar; å öfrige vägar måste afståndet mellan ombytesställena upptagas efter de skjutsandes uppgifter, hvilka dock aldrig äro skiljaktiga. — Från Lycksele gå följande vägar: a) söderut till *Åsele Lappmark*: Kräften 8, Hornmyr 5½, Granträsk 5, Nordanås 3, Stennäs 3, Wolmsjön 2, Borgsjön 4, Åsele kyrkoplats 9 (9¾ m.). b) till *Sorsele*, den nordligaste socken i Lycksele Lappmark: Kattisafvan 12, Bastuträsk 12, Lomsele 12, Sandsjön 1, Sandsele 3, Blattnikselet 2, Saxnäs 4, Stensund 3, Sorseholmen, nära Sorsele kyrka 3 (13 m.). Derifrån till

Arjeplog i Piteå Lappmark: Moskenoive 6, Gargjaur 3, Semesjaur 4½, Mullholm 4½, Arjeplog 8 (6½ m.).

N:o 792. Från Sunnanå i Skelefteå (från Umeå till Sunnanå är enl. N:o 54, 14½ m.) till Piteå Lappmark. Forskäge 6½, Lillkägeträsk 8, Stafvaträsk 6, Långnästräsk 8, Stensträsk 8, Glommersträsk 5, Myrträsk 6, Abborträsk 6, Arvidsjaur 8, Afvaviken 10, Kasker i Arjeplog 17 (22½ m.).

h) Vägarne från PITEÅ och LULEÅ.

N:o 793. Norr- och söderut följa af det föregående.

i) Vägarne från HAPARANDA.

N:o 794. Söderut enl. N:o 54.

N:o 795. Till Öfver-Torneå: Vajakala 4, Kuckula 5½, Korpikylä 5½, Päckilä 5, Niemis 4½, Matarengi vid Öfver-Torneå kyrka 4½ (7½ m.).

Register.

Siffrorna utmärka sidan; den eller de första utmärka sidan, der stället är *beskrifvet*, och de sednare, framför hvilka står bokstafven *v.* sidan, der *väg* till stället finnes anförd. Herrgårdar m. m. hvilka icke äro i boken beskrifna, utan endast till namnet anförda, vare sig i sjelfva texten, eller i noterna under vägrutorna, äro icke upptagne i detta register; med andra ord: vägar äro härstädes ej upptagna till andra, än i boken beskrifna herrgårdar.

- Adelsnäs 233 v. 277.
 Adelöf k. 361.
 Adolfsberg 190 v. 4.
 Agneholm 237.
 Ahlgrena 191.
 Akademier i Stockh. 113
 o. ff.
 Alfhem 333 v. 4.
 Alingsås 308 v. 5, 6, 41,
 327.
 Almarestäk 148 v. 3.
 Almvik 361 v. 14.
 Almö 205.
 Alster 237 v. 17.
 Alvastra 263 v. 7.
 Anatomiska saml. 115, 135.
 Andrarum 427 v. 11.
 Anneklef 409.
 Antiquiteter 109, 110, 113,
 114, 124, 131, 134, 140,
 145, 147, 167, 170, 175,
 204, 208, 256, 266, 306,
 311, 363, 364, 369, 416,
 419.
 Apartin 237 v. 17.
 Aranäs 310.
 Arboga 201 v. 3, 9, 41,
 65, 210.
 — kanal 198.
 Arvidsberg 264 v. 14.
 Arvika 236 v. 17, 41.
 Asige k. 380 v. 27.
 Askersund 190 v. 17, 18,
 42, 68, 196.
 Aspa 191 v. 33.
 Aspenäs 202 v. 6.
 Augerum 390.
 Avesta 222 v. 24.
 Axevall 310 v. 323.
 — a hed 311.
 Axholm 203.
 Baldersnäs 338 v. 340.
 Balsberget 410.
 Barsebäck 427 v. 31.
 Beckaskog 427 v. 15.
 Bellevue 119.
 Berg 362.
 Berga 167 v. 8.
 Bergianska träg. 114.
 Bergiilund 114.
 Bergqvara köping 361 v. 15.
 — herrgård 362 v. 13.
 Bergshammar 167 v. 181.
 Bersbo 264.
 Bibliotheker i Stockholm
 109, 113—115, 117, 124.
 Upsala 133—135. {Lund
 418 Rosersberg 144.
 Gripsholm 171. Gym-
 nasii 165, 199, 234, 256,
 306, 309, 357, 359. Vid
 herrgårdar m. m. 140,
 144, 145, 151, 167—170,
 172—176, 191—193, 204,
 207, 208, 237, 263, 266,
 268, 269, 273, 274, 315,
 338, 362, 363, 366, 370,
 433, 436.
 Billingsfors 338 v. 340.
 Biskopsudden 121.
 Bispbergsklack 222.
 — grufva 222 v. 24.

- Bjersgård 428 v. 44.
 Bjeresjöholm 427 v. 36.
 Bjurum 311 v. 18.
 Bjarbo 264.
 Björkö 139, 185.
 Björneborg 237 v. 17.
 Blekinge 95, 385 o. ff.
 Blomskog Sin 237.
 Bo 191 v. 194.
 Bockhammar 203 v. 46.
 Bockholmsund 185.
 Bodarne 191 v. 4.
 Bonus län 92, 341 o. ff.
 — fästning 346 v. 5.
 Bolterup 428 v. 445.
 Bolmen 99.
 Boren 286.
 Borganäs 223.
 Berghamn 264.
 Borgholm 397 v. 16.
 Borgvik 238 v. 243.
 Berreby 428 v. 443.
 Borås 307 v. 18, 42, 324.
 Bosjökloster 428 v. 45.
Botanisk trädgård 115,
 135, 200, 301, 419.
 — samlingar, se *Natural-historiska*.
 Boxholm 265 v. 11.
 Brabehus 362 v. 7.
 Brefven 191 v. 194.
 Brogården 306 v. 5.
 Brokind 265 v. 20.
 Brunnbäck 23.
 Brunneby 265 v. 33.
 Bruunsnäs 311 v. 25.
 Bråborg 265.
 Bråvalla slätt ÖG. 266.
 Bråvalla hed Smål 332.
 Brömsebro 362.
 Byelfven 87.
 Bysta 191 v. 194.
 Batstad 426 v. 10.
 Bäven 88.
 Bäcka 223.
 Bäckefors 338 v. 14.
 Börringekloster 428.
 Carlberg 125.
 Carlsborg 309 v. 19.
 Carlshamn 388 v. 16, 19,
 20, 42, 393.
 Carlskrona 387, v. 16, 20,
 21, 42, 62, 66, 392.
 Carlslund 191 v. 4.
 Carlstad 233 v. 17, 41, 62,
 242.
 Carlsten 345.
 Catharine se *Katrine-*
Christiania v. 21, 22, 43.
 Christianopel 390 v. 15.
 Christianstad 423 v. 13,
 16, 22, 23, 43, 44, 62,
 66, 443.
 Christinehamn 235 v. 17,
 44, 66, 245.
 Christinehof 428.
 Cimbrishamn 425 v. 12, 44
 Claestorp 167 v. 180.
Curiosa se *Antiqviteter*.
 Dagsnäs 311 v. 323.
 Dahlfors 223 v. 228.
 Dalarne 82, 216 o. ff.
 Dalarön 168 v. 184.
 Dalby 428 v. 60.
 Dalelfven 87.
 Dalkarsberg 203.
 Dalkarshyttan 203 v. 32.
 Dalsland 92, 335 o. ff.
 Danmarks kyrka 138.
 Dannemora 139 v. 152.
 Dannviken 117.
 Degeberg 311 v. 242.
 Degerö 140 v. 27.
 Dejefors 238.
 Djurgård, Stockholms 120.
 Djurgårdsbrunn 122.
 Djursholm 140 v. 27.
 Dragsholm 429 v. 44.
 Drottningholm 123.
 Dufeke 429.
 Dybeck 429 v. 37.
 Dylta 192 v. 4.
 Dävö 203 v. 4.
 Döderhultsvik 361 v. 14.

- Dömmelstorp 380 v. 10.
 Ebbetorp 362 v. 25.
 Eda Skans 238 v. 22.
 Edh 363.
 Edsgata 238.
 Edsvalla 238.
 Ekeby 203.
 Ekensberg 168.
 Ekenäs 266.
 Ekolsund 140 v. 3.
 Eksjö 360 v. 11, 12, 45,
 376.
 Eldsund 214.
 Elfdal 223 v. 228.
 Elfdalen 84.
 Elfkarleby 140 v. 27.
 Elfsborg 297.
 Elghammar 168 v. 182.
 Elleholm 390 v. 15.
 Emm 363 v. 14.
 Engaholm 363.
 Engelbrektsholmen 192.
 Engelholm 426 v. 10, 15.
 Elgelholm herrg. 265. v. 14.
 Engeltöfta 429 v. 10.
 Ensjö 204 v. 4.
 Enköping 139 v. 3, 45, 154.
Entomologiska samlingar,
se Naturalhistoriska.
 Eriksberg 168, v. 180.
 Eriksbergs kyrka 311.
 Eskilstuna 160 v. 8, 45,
 63, 67, 181.
 Fahlun 219 v. 23, 24, 45,
 46, 63, 67, 228.
 Fahlugruftva 379.
 Falkenberg 379 v. 24, 43.
 62, 66, 383.
 Falköping 308 v. 19, 25,
 47, 63, 328.
 Falsterbo 426 v. 25, 47.
 Fenneslunda 311.
 Figeholm 361 v. 14.
 Fiholm Söderm. 169 v. 8.
 — Westm. 204 v. 4.
 Finspong 265 v. 195.
 Finsta 141 v. 27.
 Finnåker 205 v. 211.
 Fiskeby 259.
 Floby 312 v. 18.
 Floda 312 v. 6.
 Flosta 141.
 Fläskbacken 336.
 Fogelvik 363 v. 14.
 Forsby 169 v. 180.
 Forshaga 238.
 Forsmark 141 v. 152.
 Forsstena 312 v. 41.
 Forsvik 330.
 Fredriksberg 363 v. 14.
 Fredriksborg 138. 316.
 Fredriksnäs 267.
 Frugården 312.
 Fryken 88.
 Fryksdalen 84.
 Fröllinge 380.
 Frötuna 148 v. 40.
 Fullerö 205 v. 4.
 Fyrisån 87.
 Fånö 141, v. 3.
 Fåredalsberget 289.
 Färna 205 v. 46.
 Förråd 284.
 Galltorp 398.
 Gamla Upsala 137 v. 27.
 Gamleby 361 v. 14.
 Garpenberg 223 v. 24.
 Garphyttan 192 v. 212.
 Gelle 459 v. 26, 48, 64, 68.
 Gellivare
 Gillberga 238.
 Gimmersta 169 v. 34.
 Gimo 141 v. 40.
 Gisseberg 289.
 Godegård 267.
 Gottenvik 281.
 Gottland, 97, 400.
 Gottröra 141 v. 54.
 Gransholm 363.
Gravurer, se konstsaml.
 Grenna 360 v. 6, 48, 63,
 67, 376.
 Grensholm 284.
 Gripsholm 169 v. 8.

- Grisslehamn 141 v. 27.
 Gryksbo 224.
 Gryt 191 v. 194.
 Gräfsnäs 312 v. 4.
 Grängshammar 224 v. 46.
 Grönsö 142.
 Gudhem 312 v. 18.
 Gullbringa 347 v. 32.
 Gunnebo 304.
 Gustafsberg 343.
 Gustafsborgs Skans 346.
 — Herrgård 389.
 Gustafsfors 338.
 Gustafs kyrka 224 v. 46.
 Gustafsvik 238 v. 17.
 Gusum 267 v. 14.
 Gylleboa 429 v. 12.
 Gårdsby 363 v. 13.
 Gällaqvist 313.
 Göksholm 192 v. 180.
 Götala 313 v. 323.
 Götha elf 98, 292.
 Götha kanal 250, 292.
 Götheborg 296 v. 3, 5, 6,
 41 o. f. 62, 66.
 Haga lustslott 125 v. 3.
 Halland 94, 377 o. ff.
 Hallandsberg 313 v. 321.
 Hallandsås 378.
 Halleberg 290 v. 21.
 Halleby 267.
 Halmstad 378 v. 10, 27, 43,
 62, 66, 383.
 Hammar 429 v. 62.
 Hammarby 142 v. 38.
 Hamra k. 404.
Handteckningar se konst.
 Haparanda 457 v. 28, 49.
 Harg 267 v. 20.
 Heckeberga 430.
 Hed kyrka 205.
 Hedemora 222 v. 23, 46, 228.
 Hedenstorp 363.
 Helgeån 98.
 Hellefors 205 v. 35.
 Hellekis 313 v. 5.
 Hellestad 268 v. 175.
 Hellinge 364 v. 12.
 Helsingborg 424 v. 9, 10, 49,
 62 o. ff.
Helsobrunnar, se Mineralk.
 Henriksholm 338.
 Hernösand 456 v. 29, 49.
 Hesselby 159 v. 3.
 Hesselbyholm 171 v. 181.
 Himmelstalund 258 v. 7.
 Hjelmaren 88.
 Hjelmare-kanal 198.
 Hjellö 314 v. 67.
 Hjo 308 v. 29, 49, 66, 327.
 Hjortqvarn 191 v. 194.
 Hofby 268 v. 20.
 Hofva 314 v. 4.
 Horsnäs 364 v. 11.
 Hudiksvall 455 v. 29, 49.
 Hult 268 v. 7.
 Hunneberg 290 v. 21.
 Husaby 315 v. 4.
 Husby 268.
 Hushaga 224.
 Husqvarna 364 v. 7.
 Hylinge 268 v. 276.
 Hviderup eller Widarp 430
 v. 26.
 Håga 138.
 Hätuna 143 v. 23.
 Häringe 171 v. 184.
 Höganäs 430 v. 10, 442.
 Högstenauberget 289.
 Højentorp 315.
 Hönssäter 315 v. 5.
 Hörby 431 v. 26.
 Hörle 364 v. 9.
 Hörningsholm 172 v. 6.
 Ingamåla 353.
 Isala 224.
 Jerneväg 315 v. 242.
 Johannisborg 259.
 Johannishus 391 v. 15.
 Jonsered 304 v. 44.
 Juleta 172 v. 8.
 Jönköping 355 v. 6, 42, 63,
 66, 372.

- Kageholm 143.
 Kallebeck 304.
 Kalmar 356 v. 16, 30, 50,
 64, 68, 373.
 Kanaler, Götha 250, 292.
 Södertelge 163.
 Strömsholm 198.
 Hjelmare 198.
 Carlstad 234.
 Kinda 253.
 Trollhätte 332.
 Ströms 333.
 Kapellbacken 341.
 Karsholm 431.
 Katrineberg 239.
 Katrineholm 364 v. 11.
 Katrinelund 304.
 Kinda kanal 253.
 Kinnekulle 290, 291 v. 5.
 Kjersö 143.
 Klarelfven 87.
 Klippan 431 v. 44.
 Kläckeberga 364 v. 15.
 Knutstorp 431.
 Knäred 380.
 Kolmorden 73, 89.
 Kongelf 344 v. 5, 30, 43,
 351.
 Kongsholm 388.
 Kongsvinger 22.
 Kongslena 316.
 Kongsör 205 v. 9.
Konstföreningen i Stockh.
 115.
Konstsamlingar i Stockh.
 109, 111, 114, 115, 117;
 på Lustslotten 124, 145,
 170; i Upsala 134, 137;
 på herrgårdar m. m. 145
 —147, 149, 167, 168, 172—
 177, 191, 192, 204, 205,
 241, 266, 273, 301, 319,
 362, 363, 365, 370, 433.
 Krageholm 431 v. 60.
 Krapperup 431 v. 10.
 Kronoberg 365 v. 13.
 Kronobäck 365 v. 14.
 Källås 315 v. 325.
 Krontorp 239 v. 17.
 Krusenbergs 160 v. 27.
 Kråkerum 365 v. 14.
 Kullaberget 407.
 Kulla Gunnarstorp 432 v. 10.
 Kullagård 414.
 Kumla k. 192 v. 4.
 Kungsbacka 380 v. 30, 43,
 62, 66, 384.
 Kungsberg 172 v. 181.
 Kungshatt 185.
 Kåreholm 268 v. 14.
 Källunda 365.
 Köping 202 v. 3, 46, 65, 211.
 Ladugårdsgärdet 122.
 Lagaån 98.
 Laholm 379 v. 10, 43, 62;
 66, 384.
 Landskrona 424 v. 31, 51.
 Lannaskede hels. 365 v. 12.
 Latorp 192 v. 17.
 Leckö 316 v. 242.
 Lee 99.
 Leksand 225 v. 228.
 Lennartanäs 143.
 Lessjöfors 239.
 Letafors 239 v. 244.
 Lidan 98.
 Lidköping 307 v. 3, 8, 42,
 325.
 Liljesta 269 v. 15.
 Limhamn 411.
 Lina 281.
 Linde 202 v. 31, 45, 63, 67,
 212.
 Linderåsen 407.
 Lindfors 239.
 Lindholmen Upl. 143 v. 27.
 — Skåne 432 v.
 443.
 — W. Gåth. 316.
 Lindö 214 v. 4.
 Linköping 255 v. 6, 51, 65,
 68, 276.
 Ljung 269 285, v. 33.
 Ljungby Smål. 361 v. 9.
 — Skåne 432 v. 15.

- Lodvika 225 v. 46.
 Lofön 143.
 Loka 206 v. 209.
 Long 239 v. 243.
 Luguås 289.
 Luleå 457 v. 29, 52.
 Lummelunda 401.
 Lund stad 415 v. 25, 26,
 52, 66, 441.
 Lund helsobrunn 317 v. 5.
 Lundby kyrka 317.
 Lundholm 365 v. 13.
 Lyckeby 391 v. 15.
 Lyckås 366 v. 7.
 Lydinge 143 v. 40.
 Lyred 239.
 Lysvik 239.
 Långhems k. 317.
 Löberöd 433 v. 26.
 Lödese 317 v. 41.
 Löfsta 143 v. 152.
 Löfstad 269.
 Löfåsen 225.
 Malmköping 167 v. 8, 52, 69.
 Malmö 421 v. 25, 26, 47,
 52, 53, 442.
 Maltesholm 433 v. 11.
 Marianelund 366 v. 59.
 Marieberg 116.
 Mariefred 166 v. 8, 53, 182.
 Marieholm 304 v. 4.
 Mariestad 304 v. 3, 8, 42,
 63, 68, 321.
 Marmorbruket 269 v. 7.
 Marstrand 344 v. 32, 33,
 53, 351.
 Marswinsholm 433 v. 36.
Medaljtamlingar se *Mynts.*
 Medevi 270 v. 33, 53.
 Melderstein 458 v. 29.
 Mem 270 v. 19.
Minernålsamlingar 111, 113,
 135, 165, 193, 220, 363.
 Mineralkällor 119, 122, 166,
 176, 190, 192, 201, 202,
 206, 207, 221, 235—239,
 258, 270, 301, 307, 317,
 356, 360, 365, 368, 381,
 390, 425, 434.
Modellsamlingar 115, 116.
 Mora 225 v. 228.
 Mora stenar 144.
 Morlenda 347.
 Moss i Norrige 21.
 Motala 262 v. 33, 34, 53,
 63, 67.
 Motala ström 98.
 Munkefors 239 v. 244.
 Muonio elf 81.
 Musik. Akademien 114.
Museer, se *konstsamlingar*,
Naturaliesamlingar.
Myntsamlingar 109, 112,
 114, 135, 169, 256, 306,
 357, 359, 419.
Målningssamlingar se *konst-*
samlingar.
 Mälaren 88.
 Mölnbacka 240 v. 244.
 Mölndal 304, 318.
 Mölntorp 206 v. 4.
 Mönsterås 361 v. 373.
 Mörby 144 v. 38.
 Mörbylänga 398.
 Mösseberg 289.
 Nasafjell 448.
Naturaliesamlingar 111, 113,
 136, 137, 165, 256, 318,
 357, 359, 419.
 Nerike 86, 188 o. ff.
 Nissaån 98.
 Nollhaga 308 v. 6.
 Nora 202 v. 34, 53, 213.
 Norberg 206 v. 209.
 Norrby 270.
 Norrköping 257 v. 6, 54, 65,
 68, 278.
 Norrland 73, 79—82.
 Norrtelje 139 v. 34, 54, 155.
 Norsborg 172 v. 6.
 Norsholm 270 v. 7.
 Nydala 366.
 Nygård 366 v. 14.

- Nyköping 164 v. 6, 54, 65, 68, 178.
 Nyköpingsån 87.
 Nynäs 240.
 Näfveqvarn 173 v. 14.
 Näs 366.
 Näsby 173 v. 8.
 Näsbyholm 434 v. 37.
 Nääs 318 v. 6.
 Odensviholm 366 v. 277.
 Olivehult 271 v. 34.
 Olivehäll 176 v. 8.
 Olleberg 289.
 St. Olofs kyrka 434.
 Olsborg 347.
 Olstorp 271 v. 12.
 Oltorp 318.
 Omberg 90, 247 v. 7.
 Ombergsheden 240.
 Onsala k. 380.
 Ornäs 225 v. 46.
 Oroust 343 v. 349.
 Osbyholm 434 v. 26.
 Oshult 381.
 Ottenby 398 v. 399.
 Pataholm 361 v. 14.
 Persbergs grufvor 240 v. 35.
 Philipstad 236 v. 35, 54, 246.
 Piteå 457 v. 28, 55.
 Porla 192 v. 5.
 Påskallavik 361 v. 373.
 Qvibille 381 v. 43.
 Qvicksund 206 v. 179.
 Qvidinge hed 434.
 Qvill 366.
 Qvistrum 347 v. 22.
 Ramlösa 434 v. 10.
 Ramnäs 206.
 Ramsjöholm 366.
 Ramundeboda 191 v. 4.
 Rankhyttan 226 v. 24.
 Regnholm 271 v. 34.
 Ribbingshof 271.
 Riddarhyttan 206.
 Riseberga 192 v. 17.
 Roma 404.
 Romeleklint 407.
 Rosendal, slott 121.
 Rosendal Gottl. 404.
 Rosersberg 144 v. 26.
 Roxen 99, 283.
 Rudskälla 235.
 Runamo 386.
 Ruotivare 450.
 Rydboholm 145 v. 27.
 Rydö 381 v. 10.
 Ryngsnäs 367 v. 30.
 Rysjöholm 435 v. 10.
 Räbbelöf 435.
 Rånäs 146.
 Råsbult 367.
 Råfsnäs 173 v. 8.
 Ränneslätt 360.
 Rättvik 226 v. 228.
 Rönneby 389 v. 15.
 Rönneholm 435 v. 26.
 Rörstrand 117.
 Sabbatsberg 119.
 Sala 200 v. 23, 47, 212.
 Sandemar 174 v. 184.
 Seffle 240 v. 39.
 Segersö 193 v. 180.
 Signildsberg 146.
 Sigtuna 138 v. 35, 55, 156.
 Siljan 88, 217.
 Sillvik 125 v. 6.
 Sinclairsholm 435 v. 11.
 Sjundeqvill 367 v. 20.
 Skabersjö 436 v. 443.
 Skagern 88.
 Skanör 426 v. 26, 47.
 Skara 305 v. 5, 36, 55, 322.
 Skaraborg 318.
 Skarbult 436 v. 26.
 Skebo 146.
 Skellefteå 459.
 Skenninge 261 v. 8, 55, 280.
 Skeppsta 174 v. 179.
 Skillinge 436 v. 10.
 Skinskatteberg 207.
 — sjön 84.
 Skogaholm 193 v. 194.
 Skokloster 146 v. 27.
 Skottorp 381 v. 10.

- Skulpturarbeten, se konst-*
samlingar.
 Skultuna 207 v. 210.
 Skåne 95, 407 o ff.
 Skärfva 391 v. 15.
 Sköfde 308 v. 24, 36, 56, 327.
 Smedjebacken 222 v. 45.
 Småland 93, 352 o. ff.
 Solna k. 126.
 Sommen 89, 99.
 Sonstorp 271 v. 34.
 Sparreholm 174 v. 178.
 Sparresäter 318.
 Sperlingsholm 381 v. 10.
 Stafsjö 174 v. 7.
 Stallbackå 332.
 Stegeborg 271 v. 14.
 Steninge 148 v. 26.
 Stensholm 367 v. 45.
 Stenshufvud 407.
 Stensö 359.
 Stjernarp 381 v. 10.
 Stjernfors 207 v. 46.
 Stjernholm 174 v. 7.
 Stjernerund 193 v. 33.
 Stockholm 100 o. ff. v. 3. o.
 f., 56, 65, 68, 69, 184.
 Stola 319 v. 242.
 Storebro 367 v. 20.
 Strengnäs 164 v. 8, 56, 69, 180.
 Strossa 207.
 Strö 436.
 Ström Bohusl. 347 v. 32.
 — Norrl. 460.
 Strömma 391 v. 15.
 Ströms kanal 333.
 Strömsholm 207 v. 4.
 Strömsholms kanal 198.
 Strömsrum 397 v. 14.
 Strömstad 343 v. 21, 57, 350.
 Sturefors 272.
 Sturehof 174 v. 6.
 Städjan 82.
 Ståke 148 v. 3.
 Stömne 241 v. 244.
 Sulitelma 79.
 Sundby 175 v. 178.
 Sundsholmen 319.
 Sundsvall 456 v. 28, 57.
 Sunnersberg 319.
 Svaneholm Werml. 241.
 — Skåne 436.
 Svanevik 348 v. 350.
 Svanå 207.
 Svartelfven 87.
 Svartsjö 148.
 Svedberg 407.
 Svennarum 368 v. 13.
 Svenstorp 436 v. 26.
 Svucku 82.
 Syltoppen 79.
 Säby 273.
 Säckestad 319 v. 18.
 Säfstaholm 174 v. 34.
 Särö 381.
 Säter 222 v. 24, 48, 64,
 68, 229.
 Sätuna 148 v. 27.
 Söderfors 148 v. 27.
 Söderhamn 455 v. 29, 57.
 Söderköping 259 v. 15, 16,
 57, 279.
 Södermanland 86, 162 o. ff.
 Södertelje 166 v. 6, 57, 65,
 68, 182.
 — kanal 163.
 Söderåsen 407.
 Söfdeborg 437.
 Sölje 241 v. 243.
 Sölvitsborg 389 v. 16, 19,
 57, 393.
 Taberg 353 v. 9.
 Thorshälla 166 v. 9, 57, 58,
 182.
 Thorsklint 255.
 Thorönsborg 273 v. 14.
 Thureholm 175 v. 6.
 Thuringe k. 175 v. 8.
 Tidan 98.
 Tidö 208 v. 4.
 Tiveden 74, 86.
 Tivoli 126 v. 26.
 Tofta 348.
 Tofverum 368 v. 59.

- Torekow 426 v. 10.
 Torpa 319.
 Torsåker 149 v. 26.
 Tosterup 437.
 Traneberg 319 v. 242.
 Trelleborg 426 v. 36, 58.
 Trolleholm 437 v. 26.
 Trollenäs 437 v. 26.
 Trollhättan 293 v. 22, 42.
 Trollhätte kanal 332.
 Trondhjem v. 37.
 Trosa 167 v. 8, 58, 184.
 Tullgarn 175 v. 6.
 Tumba 176 v. 6.
 Tuna k. 226.
 Tusendalersbacken 336.
 Tynnelsö 176 v. 8.
 Tärna 176 v. 178.
 Uddeholm 241 v. 244.
 Uddevalla 343 21, 43, 349.
 Ulfsunda 127.
 Ulfåsa 274 v. 33.
 Ulltuna 160 v. 27.
 Ulricehamn 308, v. 8, 25,
 58, 326.
 Ulriksdal 126.
 Umeå 456 v. 28, 48.
 Unden 99.
 Upland 85, 128 o. ff.
 Upperud 339 v. 41.
 Upsala 129 v. 26, 37, 59,
 65, 152.
 Uranienborg 437.
 Utmeland 226.
 Utön 176.
 Villa Giacomina 315 v. 242.
 Wadstena 260 v. 8, 53, 63,
 67, 280.
 Walda 381.
 Waldemarsvik 263 v. 276
 o. ff.
 Waljö 389 v. 15.
 Walloxsäby 149 v. 38.
 Walstanäs 149 v. 26.
 Wanås 438.
 Wanäs 309.
 Wapnö 382.
 Warberg 379, v. 38, 39, 43,
 62, 66, 383.
 Warnhem 320.
 Waxholm 138 v. 153.
 Weckholms k. 149.
 Wedevåg 208 v. 32.
 Wegehalm 438 v. 10.
 Wellinge 176 v. 6.
 Wenern 98.
 Wenersborg 206 v. 21, 41,
 62, 66, 323.
 Wennarn 149.
 Wermland 83, 230 o. ff.
 Wernamö 368 v. 9.
 Westergöthland 90, 288 o. ff.
 Westervik 360 v. 16, 59,
 376.
 Westerås 198 v. 3, 59, 65,
 209.
 Westmanland 84, 197 o. ff.
 Wetteren 99.
 Wexiö 359 v. 12, 13, 20,
 59, 60, 69, 375.
 Wi, Södra 368 v. 20.
 Wibyholm 176 v. 178.
 Widtsköfle 438 v. 11.
 Wik, köping 222.
 — herrgård 150 v. 48.
 Wiken 330.
 Wimmerby 360 v. 20, 59.
 Winberg 382.
 Winäs 368 v. 14.
 Wira 150.
 Wireboda 363 v. 14.
 Wisby 402 v. 16, 60, 406.
 Wisingsö 368.
 Wiskaån 98.
 Wräm Gunnarstorp 439 v.
 10.
 Wäsby 201.
 Wärnanäs 370 v. 15.
 Ymseborg 320 v. 18.
 Ystad 424 v. 11, 12, 13, 60,
 61, 66, o. f., 444.
 Yxe 208 v. 34.
 Yxtaholm 176 v. 52.
 Åhus 440 v. 15.

- Åkers styckebruk 177 v. 8. Öfvedskloster 439 v. 45.
 Åkerö 177 v. 180. Öland 96, 394 o. ff.
 Åkesholm 439 v. 26. Ölmehärad 241 v. 17.
 Ålhult 370 v. 20. Ölsboda 193.
 Åminne 371. Örbyhus 150 v. 27.
 Åmål 337 v. 39, 41, 62, 66, Örebro 189 v. 3, 45, 63, 67,
 340. 194.
 Ångermanelfven 81. Öregrund 139 v. 40, 61, 157.
 Åreskutan. Östanås 241 v. 245.
 Årsta 177 v. 6. Österby 150 v. 152.
 Åskloster 382 v. 43. Östergöthland 89, 247 o. ff.
 Åtvidaberg 274. Östersund 455 v. 37, 61.
 Ädelfors 371, 353. Östhammar 139 v. 40, 61,
 Äs 177 v. 8. 157.
 Ätran 98. Öströ 382.
 Ödsköldsmoar 335.

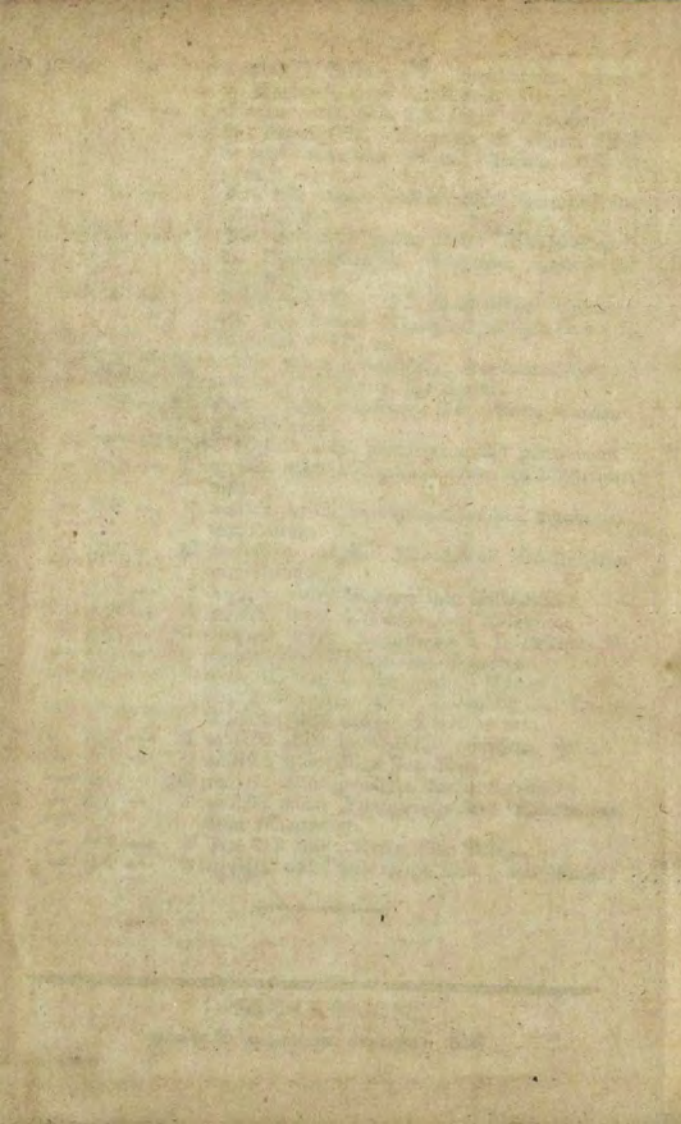
Rättelser.

- Sid. 4 rad. 6 i andra spalten uppfifr. står: Sparlösa —
4 läs: Sparlösa — 7.
- 8 — 2 uppfifr. står $8\frac{7}{8}$ m. läs: $7\frac{7}{8}$ m.
- 12 — 3 i noterna uppfifr. står: Öfvaborg läs:
Öfrabyborg.
- 13 — 8 uppfifrån står: (jfr Anm. 1) läs: (jfr
Anm. 3).
- 15 — 7 i noterna nedifrån står: h. Rinkaby k.
läs: m) h. Rinkaby k.
- — — 6 i noterna nedifr. står: m) läs n).
- 17 — 3 i noterna nedifrån står: Carlsund läs:
Carlslund.
- 20 — 3 i noterna nedifr. står: dd) h. Dädesjö
k. läs: ee) etc:
- — — i noterna nedifrån står: Äryds bruk läs:
Äryds bruk.
- 23 — 1 N:o 41. 1:sta spalten nedifr. står: Wan-
sjö läs Wånsjö.
- 25 — 9-11 i första spalten uppfifr. står: Ransta 8
Leaby 5 läs: Ransta 5 Leaby 8. — I anm.
1 ändras summan ($37\frac{1}{2}$ m.) till $36\frac{3}{8}$ m.)
- — — 9 i noterne nedifr. står: Starhult läs:
Skarhult.
- 32 — 2 i noterna uppfifr. står: Östhammars br.
läs: Österhammars bruk.
- 42 — N:o 154 (väg till Borås) ändras till följ-
jande lydelse: Landvetter 6, Hellingsjö 8,
Flaskiun 6, Sandared 4, Borås 3 ($6\frac{1}{2}$ m.)
- 44 — 7 i noten uppfifr. står: N:o 150 läs: N:o
159.
- 46 — Efter Högforss $5\frac{1}{2}$ (1:sta raden i 2:dra
spalten) har vägrutan denna lydelse:
Hällsjön 6, Östansbo 4, Smedjebacken $6\frac{1}{2}$,
Bomarsbo 6, Ruscgården 4, Naglarby 5,
Fahlun 9. Summan ändras följaktligen
till ($48\frac{5}{8}$ m.) I följande vägrutan ändras:
likaledes: Ruscgården 6, Ruscgården 4.
- 48 — Andra spalten i Vägrutan N:o 173 för-
ändras sålunda: Bomarsbo 6, Ruscgården
4, Säter 5, Upbo 5, Smedby $3\frac{1}{2}$, Rör-

- hyttan 5, Soberga 9, Sandbacka (Åsen)
6, Högbo 5, Öby 5, Gefle 3½ (56 m.)
- 48 — I anm. till N:o 174 står: Torgesta
läs: Myrby 3½, Torgesta 6, såsom följd
hvaraf summan (46 m.) ändras till 45
⅔ m.)
- 51 — N:o 190 sista raden står: Gumslöf läs:
Glumslöf.
- 55 — N:o 209 sista raden står: Bjurbäcken 5
läs Bjurbäcken 6. Summan ändras til
32½ m.)
- — — Vägerutan N:o 212 skall efter Litslena
43⅓ m.), hafva följande lydelse: Gran 7,
Sigtuna 9 47⅓ m.)
- 126 — 14 nedifr. står: Lustslottet läs: Luststället.
- 177 — 7 nedifr. står: Årsta läs: Årsta.
- 217 — 18 står: *Nora socknar* läs: *Mora Sockens*
Finnmarker.
- 217 — 22-23 uppifr. står: pittoreska läs: pittoreskt.
- 248 — 4 uppifr. står: Efverums udde läs: Elverums
udde
- 298 — 6 nedifr. står: resteauration läs: brunnin-
inrättning.
- 304 — 13 nedifrån utgår *Näs* bland Götheborgs
omgifningar.
- 309 — 2 uppifr. står: Haberg läs: Olleberg.
- 313 — 5 nedifr. står: *Hallekis* läs: *Hellekis.*
- 399 — 10 nedifr. står: Långhems S. Långhems S.
- 325 — 7 nedifr. står: Fridel läs: Fridene.
- 354 — 8 står: Taberg är det enda i Sverige, som
läs: Taberg är, med undantag af Norr-
ländska, det enda i Sverige, som
- 391 — 6 uppifr. står: belagd läs: belägen.
- 413 — 6 nedifr. står: Med läs: Men.
- 414 — 10 nedifr. står: gräslika läs: gräsrika.
- 431 — 6 nedifr. står: *Krappurup* läs: *Krappurup*
eller *Krapparp.*
- 441 — 6 N:o 711 står: Steby läs: Stiby.
- 450 — 7 uppifr. står: mil långt läs: ⅓ mil långt.

STOCKHOLM,

ELMÉN & GRANBERGS TRYCKERI, 1847.

11896